ҚазЭУ хабаршысы

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат министрлігінде тіркелген

Тіркелу куәлігі
№ 7700-Ж
25.09.2006 ж. берілген.

«Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті» АҚ

№ 3 (81) 2011
1996 жылдан бастап шыға бастады

ISBN № 2224-5561

Т. РЫСҚҰЛОВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ҒЫЛЫМИ-ҚОҒАМДЫҚ БАСЫЛЫМЫ

Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «ҚазЭУ хабаршысы» ғылыми журналының ғылыми-редакциялық кеңесі:

С.А. Святов – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті Директорлар кеңесінің төрағасы*

Ә.Ә. Әбішев – *төраға орынбасары, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің ректоры, э.ғ.д., профессор*

С.С. Арыстанбаева – *бірінші проректор – оқу ісі жөніндегі проректор, э.ғ.д., профессор*

С.А. Аханов – *Қазақстан қаржыгерлері ассоциациясының төрағасы, э.ғ.д.*

О.Б. Баймұратов – *ҚБМ ҒЗИ директоры, ҚР ҰҒА академигі, э.ғ.д., профессор*

Қ.О. Оқаев – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Экономика» кафедрасының профессоры, э.ғ.д.*

К.Б. Бердалиев – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Менеджмент» кафедрасының профессоры, э.ғ.к.*

Қ.Қ. Ілиясов – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Қаржы» кафедрасының профессоры, э.ғ.к.*

М.С. Тонкопий – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Табиғатты пайдалану экономикасы және қоршаған ортаны қорғау» кафедрасының меңгерушісі, г.-м.ғ.д., профессор*

Ш.Р. Әбділманова – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті MBA бағдарламасы бойынша магистратураның директоры, э.ғ.д., профессор*

Ә.М. Жүнісов – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті тәрбие және қоғаммен байланыс жұмыстары жөніндегі проректор, п.ғ.д., профессор*

Халықаралық кеңес

Ласло Ланг – *Халықаралық бизнес мектебі (Будапешт), PhD*

Ако Ковато – *Васэдо университеті (Жапония), PhD*

А.В. Сидорович – *Еуразиялық университеттер ассоциациясы атқарушы комитетінің төрағасы, э.ғ.д., профессор*

А.И. Татаркин – *РҒА академигі, РҒА Урал бөлімшесі Экономика институтының директоры*

Редакциялық алқа

Ә.Ә. Әбішев – *бас редактор, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің ректоры, э.ғ.д., профессор*

С.С. Таменова – *бас редактордың орынбасары, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің ғылыми жұмыстар жөніндегі проректор, э.ғ.к.*

К.А. Хубиев – *М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті экономика факультетінің профессоры, э.ғ.д.*

Р.М. Нижегородцев – *Ресей ғылым академиясы Басқару проблемалары институтының бас ғылыми қызметкері, э.ғ.д.*

Chang Won Lee – *«Логос-Менеджмент» Кәріс ассоциациясының халықаралық жұмыстар жөніндегі бас хатшысы*

Р.С. Асейнов – *МЭСИ Астрахань филиалының директоры, профессор*

Ласло Ваза – *Szent Istvan университетінің профессоры*

А.Н. Ряховская – *РФ Үкіметі жанындағы Қаржы академиясының профессоры, э.ғ.д.*

В.В. Герасименко – *М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті «Маркетинг» кафедрасының меңгерушісі, э.ғ.д., профессор*

А.М. Сейтқазиева – *Халықаралық бизнес мектебінің вице-президенті, директоры, э.ғ.д., профессор*

А.А. Сәтмұрзаев – *ҚР Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің ғылыми-инновациялық және халықаралық қызмет жөніндегі бас директорының орынбасары, э.ғ.д., профессор*

А.Г. Ибраев – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Инженерлік-экономикалық» факультетінің деканы, ф.-м.ғ.д., профессор*

Ұ.М. Искаков – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Қаржы нарықтары және банктік бизнес» кафедрасының меңгерушісі, э.ғ.д., профессор*

С.Ж. Ынтықбаева – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі, э.ғ.д., профессор*

Е.М. Үпішев – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Табиғатты пайдалану экономикасы және қоршаған ортаны қорғау» кафедрасының профессоры, э.ғ.д.*

Т.С. Сатқалиева – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Менеджмент» кафедрасының меңгерушісі, э.ғ.д., профессор*

Ұ.А. Текенов – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар» кафедрасының профессоры, э.ғ.д.*

А.Ж. Сарсембаева – *жауапты редактор, «Экономика» баспасының бас редакторы*

А.Қ. Танкиева – *жауапты хатшы, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру басқармасының бастығы, э.ғ.к.*

ҚазЭУ хабаршысы

Журнал зарегистрирован
в Министерстве информации
Республики Казахстан

Регистрационный
№ 7700-Ж
Выдан 25.09.2006 года

АО «Казахский
экономический
университет им. Т. Рыскулова»

№ 3 (81) 2011
Издается
с 1996 года

ISBN № 2224-5561

НАУЧНО-ОБЩЕСТВЕННОЕ ИЗДАНИЕ
КАЗАХСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Т. РЫСКУЛОВА

Научно-редакционный совет «ҚазЭУ хабаршысы»
Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова

С.А. Святов – *председатель Совета директоров КазЭУ им. Т. Рыскулова*

А.А. Абишев – *зам. председателя, ректор КазЭУ им. Т. Рыскулова, д.э.н., профессор*

С.С. Арыстанбаева – *первый проректор – проректор по учебной работе, д.э.н., профессор*

С.А. Аханов – *председатель Ассоциации финансистов Казахстана, д.э.н.*

О.Б. Баймуратов – *директор НИИ ФБМ, академик НАН РК, д.э.н., профессор*

К.О. Окаев – *д.э.н., профессор кафедры «Экономика» КазЭУ им. Т. Рыскулова*

К.Б. Бердалиев – *к.э.н., профессор кафедры «Менеджмент» КазЭУ им. Т. Рыскулова*

К.К. Илиясов – *к.э.н., профессор кафедры «Финансы» КазЭУ им. Т. Рыскулова*

М.С. Тонкопий – *зав.кафедрой «Экономика природопользования и охраны окружающей среды», д.г.-м.н., профессор КазЭУ им. Т. Рыскулова*

Ш.Р. Абдильманова – *директор магистратуры по программе MBA КазЭУ им. Т. Рыскулова д.э.н., профессор*

А.М. Жунусов – *проректор по воспитательной работе и связи с общественностью д.п.н., профессор*

Международный совет

Ласло Ланг – *Международная бизнес-школа (Будапешт), PhD*

Ако Ковато – *Университет Васэдо (Япония), PhD*

А.В. Сидорович – *председатель исполкома Евразийской Ассоциации университетов, д.э.н., профессор*

А.И. Татаркин – *академик РАН, директор Института экономики Уральского отделения РАН*

Редакционная коллегия

А.А. Абишев – *главный редактор, ректор КазЭУ им. Т. Рыскулова, д.э.н., профессор*

С.С. Таменова – *зам. главного редактора, проректор по научной работе КазЭУ им. Т. Рыскулова, к.э.н.*

К.А. Хубиев – *д.э.н., профессор экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова*

Р.М. Нижегородцев – *д.э.н., главный научный сотрудник Института проблем управления РАН РФ*

Chang Won Lee – *генеральный секретарь по международным делам Корейской Ассоциации «Логос-Менеджмент»*

Р.С. Асейнов – *директор Астраханского филиала МЭСИ, профессор*

Ласло Ваза – *профессор университета Szent Istvan*

А.Н. Ряховская – *д.э.н., профессор Финансовой академии при Правительстве РФ*

В.В. Герасименко – *д.э.н., профессор, зав. кафедрой «Маркетинг» МГУ им. М.В. Ломоносова*

А.М. Сейтказиева – *вице-президент, директор МБШ, д.э.н., профессор*

А.А. Сатмурзаев – *заместитель генерального директора по научно-инновационной и международной деятельности Комитета науки МОН РК, д.э.н., профессор*

А.Г. Ибраев – *декан инженерно-экономического факультета КазЭУ им. Т. Рыскулова, д.ф-м.н., профессор*

У.М. Искаков – *зав. кафедрой «Финансовые рынки и банковский бизнес» КазЭУ им. Т. Рыскулова, д.э.н., профессор*

С.Ж. Интыкбаева – *зав. кафедрой «Финансы» КазЭУ им. Т. Рыскулова, д.э.н., профессор*

Е.М. Упушев – *д.э.н., профессор кафедры «Экономика природопользования и охрана окружающей среды» КазЭУ им. Т. Рыскулова*

Т.С. Саткалиева – *зав. кафедрой «Менеджмент» КазЭУ им. Т. Рыскулова, д.э.н., профессор*

У.А. Текенов – *д.э.н., профессор кафедры «Мировая экономика и международные отношения» КазЭУ им. Т. Рыскулова*

А.Ж. Сарсембаева – *ответственный редактор, главный редактор ТОО «Издательство «Экономика»*

А.К. Танкиева – *ответственный секретарь, начальник управления организации НИР, к.э.н.*

KazEU Khabarshysy

The journal is registered in the Ministry of Information

The registration number is N7700-Zh
Number was given by Ministry in 25th of September in the 2006

№ 3 (81) 2011
The journal has been published since 1996

ISBN № 2224-5561

SCIENTIFIC – PUBLIC EDITION OF KAZEU AFTER T.RYSKULOV

Scientific Editorial Board "KazEU Khabarshysy" of KazEU after T.Ryskulov Scientific Editorial Board

S.A. Svytov – *Chairman, Chairman of the Board of Directors, JCS T. Ryskulov KazEU*

A.A. Abishev – *Deputy Chairman, Rector of T. Ryskulov KazEU, Doctor of Economics, Professor*

S.S. Arystanbaeva – *First Vice-rector, Vice rector for Educational Affairs, Doctor of Economics, Professor, T. Ryskulov KazEU*

S.A. Akhanov – *Doctor of the RK Association of Financiers, Candidate of Economics*

U.B. Baimuratov – *Director of Scientific Research Institute of Financial and Banking Management, Academician of the RK National Academy of Sciences, Doctor of Economics, Professor*

K.O. Okaev – *Professor of the «Economics» Department, Doctor of Economics, T. Ryskulov KazEU*

K.B. Berdaliev – *Professor of the «Management» Department , Candidate of Economics, T. Ryskulov KazEU*

K.K. Iliassov – *Professor of the «Finance» Department, Candidate of Economics, T. Ryskulov KazEU*

M.S.Tonkopy – *Head of the «Environmental and Resource Economics» Department, Doctor of Geology and Mineralogy, Professor, T. Ryskulov KazEU*

Sh.R. Abdilmanova – *Director of MBA program, Doctor of Economics», Professor, T. Ryskulov KazEU*

A.M. Zhunusov – *Vice-rector for students affairs and public relations, Doctor of political science, Professor, T. Ryskulov KazEU*

International Board

Laszlo Lang – *International Business School (Budapest), PhD*

Akio Kavato – *Vasedo University (Japan), PhD*

A.V. Sidorovich – *Chairman of the Executive Committee of the Eurasian Association of Universities, Doctor of Economics, Professor*

A.I. Tatarkin – *Director of the Institute of Economics, Ural Branch of RAS, Academician (Russia)*

Editorial Board

A.A. Abishev – *Editor-in-chief, Rector of T. Ryskulov KazEU, Doctor of Economics, Professor*

S.S. Tamenova – *Deputy Editor, Vice -rector for Science, Candidate of Economics, T. Ryskulov KazEU*

K.A. Khubiev – *Professor of the Economic Faculty of M.V. Lomonosov Moscow State University, Doctor of Economics*

R.M. Nizhegorodcev – *Leading Scientific Researcher of the RAS Institute of Problems Management, Doctor of Economics*

Chang Won Lee – *General Secretary for International Affairs, Logos Management Korean Association*

R.S. Aseinov – *Director of the Astrakhan Branch of MESI, Professor*

Laszlo Vasa – *Professor of Szent Istvan University (Hungary)*

A.N. Ryakhovskaya – *Professor of the Finance Academy under the Government of the Russian Federation, Doctor of Economics*

B.B. Gerasimenko – *Head of the «Marketing» Department, M.V. Lomonosov Moscow State University, Doctor of Economics, Professor*

A.M. Seitkaziyeva – *Vice President, Director of IBS, Doctor of Economics, Professor*

A.A. Satmurzaev – *Deputy Doctor General for Scienctific Information and International Activities of Science Committee of the Ministry of Education& Science of the Republic of Kazakhatan, Doctor of Economics, Professor*

A.G. Ibraev – *Dean of the «Engineering and Economics» Faculty, Doctor of Physics and Mathematics, Professor, T. Ryskulov KazEU*

U.M. Iskakov – *Head of the «Financial Markets and Banking Business» Department, Doctor of Economics, Professor, T. Ryskulov KazEU*

S.Zh. Intykbayeva – *Head of the «Finance Department, Doctor of Economics, Professor, T. Ryskulov KazEU*

E.M. Upushev – *Professor of the «Environmental and Resource Economics» Department, Doctor of Economics, T. Ryskulov KazEU*

T.S. Satkaliyeva – *Head of the «Management» Department, Doctor of Economics, Professor, T. Ryskulov KazEU*

U.A. Tekenov – *Professor of the «World Economy and International Relations» Department, Doctor of Economics, T.Ryskulov KazEU*

A.Zh. Sarsembayeva – *Executive Editor, Editor-in-chief of «Economics» publishing house*

A.K. Tankiyeva – *Executive Secretary, Head of the R&D Organization Department, Candidate of Economics*

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА
ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

СИГАРЕВ М.И., ПАЛАГИНА И.А.
Формирование механизма устойчивого развития сельских территорий Казахстана 15

ДЖАНШАНЛО Р.Е.
Сущность и значение функционального финансового анализа 21

ТЕКЕНОВ У.А.
Индикативное планирование за рубежом: подходы и эволюция развития 30

КУДЫС Е.
Өндіріс саласындағы индустриалды-инновациялық дамудың басымдылықтары 36

СЕРІКОВ Б.
Аграрлық ресурстар әлеуетінің кейбір мәселелері 44

ДЖЕТПИСОВА А.Б.
Теоретические аспекты управления инвестициями 47

АЗАТБЕК Т.
Институционализация монополистической власти: формы и механизмы реализации 53

ІЗБАСАРОВА Л.Б.
Еңбек өнімділігін арттырудың теориялық мәселелері 57

КОЖАХМЕТОВА М.К.
Налоговое регулирование: теоретические аспекты 63

ҚАЗЫБАЕВА М.Н.
Кәсіпорын өнімінің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың теориялық әдістемесі 68

УТЕЕВ Б.Ж.
Қазақстан Республикасы бағалы қағаздар нарығының теориясы
және мемлекеттік реттеудің қаржылық негіздері 73

ЖОВНИРЕНКО И. В.
Этапы формирования и подготовки рабочих широкого профиля
в техническом и профессиональном образовании 78

ҚАНЫБЕКОВ А.С., КӨПЕШОВ Ш.
Экономиканы дамытуда өндірістік инфрақұрылымдарды
жетілдірудің кей бір жолдары 81

КЛИМОВА А.С.
Конфликты в коллективе: причины, управление, минимизация 84

САТЕНОВА Д.
Рынок ценных бумаг: сущность, особенности и перспективы развития в Казахстане 88

A. CHERNIYAZOV
The Role of Different Theories in Explaining Entrepreneurship 94

ШАТАНОВА А.
Страховой рынок: сущность, современное состояние и направления развития 98

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА
ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

АЙДОСОВ А., ЗАУРБЕКОВ Н.С.
Моделирование характера и индивидуальности воздействий факторов окружающей среды и методы определения параметров количественной зависимости состояния и уровня заболеваемости населения ... 103

МОЛДАГАЛИЕВА А.Е., КОЖАБЕКОВА А.Б.
Современные методики определения конкурентных преимуществ гостиницы ... 107

САГИНТАЕВА С.С.
Об эффективности математических методов в экономике ... 112

РАХМЕТУЛАЕВА С.Б., МУРАЛИМОВА Н.
Механизмы обеспечения безопасности веб-сервера на основе Apache ... 117

ПАРМАНОВ Н.К.
Формирование и развитие инновационной инфраструктуры в экономике Казахстана ... 122

НЕСИПБЕКОВ Е.Н.
Оценка инновационных проектов в недвижимость в малом и среднем бизнесе ... 126

БАЛТАБАЕВА Б.
Кәсіпорындардың инновациялық қызметінің негізгі аспектілері ... 129

БОЛАТБЕК Б.Б.
Экологиялық таза тамақ өнімі өндірісінің экологиялық-экономикалық тиімділігі ... 133

БИЗНЕС ЖӘНЕ КОРПОРАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ
БИЗНЕС И КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

ЕГЕМБЕРДИЕВА С.М.
Совершенствование корпоративного развития в нефтебизнесе ... 137

ТЛЕСОВА Э.Б.
Состояние и тенденции развития нефтегазовой отрасли Казахстана ... 141

БАЙБУЛЕКОВА Л.А., КУРМАШЕВА Ж.Ж.
Зарубежный опыт и методы проведения экономической политики в области формирования и развития системы ипотечного кредитования ... 145

АБДУЛЛАЕВА Б.А.
Ауылшаруашылық экономикасының дамуында несиенің маңыздылығы ... 150

ИЗБАСАРОВА А.
Разработка стратегии организации и ее реализация в условиях конкурентной среды (на примере ТОО «РемБУС») ... 153

КЕНЕСАРИЕВА А.А.
Кәсіпорынға инвестицияны тартудың мәселелері мен жетілдіру жолдары ... 157

КУЛЕМБАЕВА Ф.М.
Бизнес-инкубатор – кәсіпкерлікті дамытуды қолдаудың бірден-бір жолы ... 161

САДЫКОВА Л.Ж., КУРАЛБАЕВА А.Ш.
Агроөнеркәсіп кешені құрылымдарында күрделі қаржының пайдаланудың тиімділігін жетілдіру ... 166

ТАМАБЕКОВА А.А., ӨМІРЗАҚОВ С.Ы.
Кәсіпорынның макроэкономикалық-стратегиялық жоспарлау қажеттілігі ... 172

ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ТАЛДАУ
ФИНАНСЫ И АНАЛИЗ

УПУШЕВ Е.М., АЛТЕЕВА Н.К.
Платежи за недропользование 175

ЖОЛМУРЗАЕВА Г.А.
Қазақстанның бюджет жүйесін жетілдірудың негізгі бағыттары 179

БИКТЕУБАЕВА А.С.
Современное состояние и развитие страхового рынка Казахстана 184

ОМАРБАЕВА А.К.
Әлемдік қаржы нарықтары дамуының негізгі бағыттары 189

МЕЙРЖАНОВ С.С.
Основные направления развития казахстанского рынка ценных бумаг 192

ВИЛЬГЕЛЬМ В.А., ИБРАЕВА Н.Т.
Учет экологических проблем при формировании налоговой системы РК 197

ТОЛЕУБЕКОВА М.К.
Жаңа есеп тәсіліне көшу жағдайындағы мемлекеттік мекемедегі
бухгалтерлік есеп жүргізу ережелерін жетілдіру 202

ҚАБАНБАЕВ А.
Қазақстандағы коммерциялық банктердің валюталық
операцияларының тенденциялық ерекшеліктері 206

КАМАЛОВА А., ИСАЕВ І.И.
Екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталы
және оның жеткіліктігінің серпіні 211

КИЯЛБАЕВ Н.
Екінші деңгейлі коммерциялық банктердің
өтімділігін басқару және анықтау әдістері 217

ТУРЕКЕЕВ Б.Б.
Современные тенденции развития депозитного рынка
в Республике Казахстан 222

ЦОЙ И.О.
Управление затратами предприятия: опыт, практика и совершенствование 228

ЧАБАНБАЕВА А.Ж.
Управление ликвидностью коммерческого банка 234

ҒАЛАМДАНДЫРУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН
ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И КАЗАХСТАН

УПУШЕВ Е.М., БАКТЫМБЕТ С.С.
Экономическая стратегия Казахстана в новом десятилетии 238

ОМАРБАЕВА А.К.
Либерализация международной мобильности капитала 243

ТАСТАНБЕКОВ Т., МҰҚАҰЛЫ С.М.
Қоршаған ортаны халықаралық- құқықтық тұрғыдан қорғау 247

БАЯСОВА А.Б., ҚАЛИАСҚАРОВА Э.А.
Алып корпорациялар мен кибертонаушылар арасындағы
«электронды қақтығыс» немен бітпек? 251

МЫРЗАБАЕВА Р.
К вопросу импортозамещения в Республике Казахстан 256

ДАБИКОВА Ж., КАРПЕКОВ Қ.Д.
Қапшағай аймағының табиғат ерекшеліктеріне байланысты туризмді дамыту жолдары 259

ЖАЛТАНБАЕВ А.Б., СМАҒҰЛОВА Г.С.
Сындарлы әлеуметтік саясат – әлеуметтік-экономикалық тұрақты дамудың кепілі 262

САХИ А.С.
Алматы қаласының экологиялық мәселелері және оны шешу жолдары 266

СЕЙДАХМЕТОВ А.С.,
Тенденции развития национальной системы
и отраслевой структуры экономики Казахстана 270

ҒЫЛЫМИ ӨМІР
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

БЕРДАЛИЕВ К.Б. МУХАЕВ С.
Белгілі ғалым Орынбасар Төлемісұлы – 70те 275

ТАНКИЕВА А.Қ.
Талаптың мініп тұлпарын... 276

ИННОВАЦИОННАЯ ИНДУСТРИЯ НАУКИ И ЗНАНИЙ 279

ANNOTATIONS OF THE ARTICLES OF THE ISSUE 282

CONTENT

THEORY AND METHODOLOGY

M.I. SIGAREV, I.A. PALAGINA
The formation of sustainable mechanism development in rural areas of Kazakhstan....15

R.E. DZHANSHANLO
The nature and significance of the functional analysis of the financial....21

U.A. TEKENOV
Indicative planning overseas: approaches and evolution of....30

E. KUDYS
The priorities of development in industrial-innovation of production branch....36

B. SERIKOV
Some problems in potential agricultural resources....44

A.B. DZHETPISOVA
Theoretical aspects of investment management....47

T. AZATBEK
The institutionalization of monopoly power: forms and mechanisms of....53

L.B. IZBASAROVA
Theoretical problems of increasing productivity....57

M.K. KOZHAHMETOVA
Theoretical aspects of tax regulations....63

M.N. KAZYBAEVA
Theoretical method of estimating the competitiveness of the enterprise product....68

B.ZH. UTEEV
The theory of securities market of Republic of Kazakhstan
and the basis of state financial regulatory....73

I.V. ZHOVNIRENKO
Stages of formation and training of workers in the broad-Technical
and Vocational Education....78

A.S. KANYBEKOV, SH. KOPESHOV
Some ways to improve the industrial infrastructure in economic development....81

A.S. KLIMOVA
Conflicts in the team: causes, management, minimizing....84

D. SATENOVA
Securities market: the nature, characteristics and prospects of development in Kazakhstan....88

A. CHERNIYAZOV
The Theoretical issues of Entrepreneurship....94

A. SHATANOVA
The insurance market: the essence, the current status and development trends....98

INNOVATIVE ECONOMY

A. AIDOSOV, N.S. ZAURBEKOV
Modeling the character and personality of the environment

and methods of determining the parameters of quantitative
and function of the level of incidence 103

A.E. MOLDAGALIEVA, A.B. KOZHABEKOVA
Modern methods of determining the competitive advantages of the hotel 107

S. SAGINTAEVA
About the effectiveness of mathematical methods in the economy 112

S.B. RAHMETULAEVA, N. MURALIMOVA
Mechanisms to ensure Web server security based on Apache 117

N.K. PARMANOV
The formation and development of innovation
infrastructure in Kazakhstan's economy 122

E.N. NESIPBEKOV
Estimation of innovative projects in real estate
in small and average business 126

B.BALTABAEVA
Key aspects of the innovation enterprise 129

B.B. BOLATBEK
Ecological and economic efficiency of industry clean food 133

BUSINESS AND CORPORATE MANAGEMENT

S.M. EGEMBERDIEVA
Improving corporative development in oil business 137

E.B. TLESOVA
Developing situation and tendency of oil and gas sector of Kazakhstan 141

L.A. BAIBULEKOVA, ZH.ZH. KURMASHEVA
Foreign experience and methods of carrying out of economic policy
in the field of formation and development of system of mortgage lending 145

B.A. ABDULLAEVA
The importance of credit in the economy of agricultural 150

A. IZBASAROVA
The development of the organization's strategy and its implementation
in a competitive environment (for example, LLP RemBUS") 153

A.A. KENESARIEVA
Attracting investment towards companies use 157

F.M. KULEMBAEVA
Business Incubator - another type of support to enterprise development 161

L.ZH. SADYKOVA, KURALBAEVA A.SH.
Improving the efficiency of complex financial structures in the agro-industrial complexes 166

A.A. TAMABEKOVA, UMIRZAKOV S.Y.
The need for businesses in the macroeconomic and strategic planning 172

FINANCE AND ANALYSIS

E.M. UPUSHEV, N.K. ALTEEVA
Payments for subsoil use 175

G.A. ZHOLMURZAEVA
Main directions of improvement of the budget of Kazakhstan....179

A.S. BIKTEUBAEVA
Current status and development of the insurance market of Kazakhstan....184

A.K. OMARBAEVA
The main directions of development of financial markets in the world....189

S.S. MEIRZHANOV
The main directions of development of Kazakhstan securities market....192

V.A. VILGELM, N.T. IBRAEVA
Integrating environmental issues in the formation of the tax system threads RK....197

M.K. TOLEUBEKOVA
Improving the rules of accounting in public institutions
in the transition to the new accounting method....202

A. KABANBAEV
Features of foreign exchange transactions of commercial banks in Kazakhstan....206

A. KAMALOVA, I.I. ISAEV
Shareholders' equity commercial banks and its sufficiency....211

N. KIYALBAEV
Sales management of commercial banks in the second level....217

B.B. TUREKEEV
Modern trends in the deposit market in the Republic of Kazakhstan....222

I.O. TSOY
Cost management company: experience, practice and improvement....228

A.ZH. CHABANBAEVA
Liquidity management of commercial bank....234

GLOBALIZATION AND KAZAKHSTAN

E.M. UPUSHEV, S.S. BAKTYMBET
The economic strategy of Kazakhstan in the new decade....238

A.K. OMARBAEVA
Liberalization of international capital mobility....243

T. TASTANBEKOV, S.M. MUKAULY
International legal aspects of environmental protection....247

A.B. BAYASOVA, E.A. KALIASKAROVA
How will the "electronic battle" between large
corporations and cyber thieves?....251

R. MYRZABAEVA
On the question of import in the Republic of Kazakhstan....256

ZH. DABIKOVA, K.D. KARPEKOV
tourism development, taking into account the natural features
of the region Kapchagai....259

A.B. ZHALTANBAEV, G.S. SMAGULOVA
Constructive social policy - the guarantor of social
and economic sustainable development....262

A.S. SAHI
Environmental problems of the Almaty city and ways of its solution.....266

A.S. SEIDAHMETOV
Trends in the development of national systems
and sectoral structure of economy of Kazakhstan 270

SCIENTIFIC LIFE

K.B. BERDALIEV, S. MUHAEV
70 years anniversary of famous scientist in economics Orynbasar Tolemisuly 275

A.K. TANKIEVA
The issues of students' scientific research work.....276

SCIENCE AND KNOWLEDGE INDUSTRY 279

ANNOTATIONS OF THE ARTICLES OF THE ISSUE 282

СИГАРЕВ М.И.,
доктор экономических наук,
профессор, главный научный сотрудник
ПАЛАГИНА И.А.,
научный сотрудник, Казахский НИИ экономики АПК
и развития сельских территорий

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ КАЗАХСТАНА

Под устойчивым развитием сельских территорий понимается их стабильность, социально-экономическое развитие, увеличение объема производства сельскохозяйственной продукции, повышение эффективности, достижение полной занятости населения и повышение уровня его жизни.

Важным фактором организационно-экономического механизма повышения эффективности сельских территорий являются ресурсы труда и их занятость, основу которых составляет население.

В последние годы в Казахстане повышается эффективность аграрного сектора экономики, реализован комплекс мероприятий, направленных на повышение уровня и качества жизни сельского населения.

В республике абсолютное большинство сельского населения (46,2%) проживают в поселениях со средней численностью населения не более 1000 человек, что является недостаточным с точки зрения правильной территориальной организации и оказания местному населению необходимой коммунально-бытовой и культурной поддержки, охвата его услугами образования и здравоохранения. На долю поселений с населением от 1000 до 3000 человек приходится 14 %. В поселениях свыше 3000 человек проживают лишь 5% сельского населения.

Более высокий уровень численности в расчете на одно поселение наблюдается в сельских населенных пунктах с более высоким экономическим потенциалом по сравнению с остальными.

34,2 % населения проживают в сельских населенных пунктах с высоким экономическим потенциалом, в которых численность населения колеблется от 1 тыс. до 3 тыс. человек, тогда как удельный вес населения с такой концентрацией проживающих в поселениях со средним потенциалом составляет лишь 9,7 %.

Для полноценного и эффективного функционирования сельских территорий обязательным является присутствие следующих главных условий:

- наличие земельных, водных и людских ресурсов;
- благоприятные экологические и природно-климатические условия;
- существование на данной территории сельхозформирований, имеющих необходимый производственный потенциал (материально-технические, финансовые и другие ресурсы);
- соответствующая инженерная коммуникация;
- наличие соответствующих объектов социально-бытовых услуг;
- близость пунктов для транспортной связи;
- источник электроэнергии, газоснабжение и другие.

Эти методические подходы и показатели социально-экономического развития регионов были приняты за основу соответствующих программ по сельскому развитию, проектов и схем территориальной организации населения.

В настоящее время из 7172 СНП по стране в целом, 2080, или 29 % соответствуют высокому потенциалу; 4957 СНП отнесены к среднему экономическому потенциалу, что составляет наибольший процент (69%). Доля сельских населенных пунктов, имеющих низкий производственный потенциал, равна 1,9%.

Сложившийся в настоящее время возрастной состав занятого сельского населения создает благоприятные предпосылки для повышения экономического благосостояния и продуктивной занятости. Среди занятого сельского населения к 2010 г. 2,2 млн человек или 56,7 % составляли лица в возрасте 15-39 лет. При этом численность молодежи (15-24 лет) достигла 0,6 млн (18,0 % от общего числа за-

нятых), лиц в возрасте 25-34 лет – 1,5 млн. чел. (24,6 %). Доля возрастных групп 35-44 лет и 45-54 лет составляла соответственно – 19,9 % и 22,8 %, а лиц в возрасте 55 лет и старше – 10,3%.

В республике достаточно высокий образовательный уровень рабочей силы. Высшее и среднее профессиональное (специальное) образование имеют 1,3 млн человек (43,3 % от занятого сельского населения). Из них высшее – каждый второй. Доля лиц с начальным профессиональным образованием составила 10,2 %, средним общим – 62,6 %.

Несмотря на наметившиеся сдвиги в сельском хозяйстве, формирующийся республиканский сельский рынок труда характеризуется неполной занятостью и высоким уровнем безработицы, проблемой кадрового дефицита специалистов и производственных кадров, недостаточной обеспеченностью ими сельхозформирований практически всех видов собственности, дисбалансом спроса и предложения на рабочую силу в сельской местности в целом.

Недопустимо снизилась прежде значимая роль технологов сельскохозяйственного производства, агрономов, специалистов ветеринарной службы, зоотехников, инженеров-механиков, инженеров-электриков, а также технически грамотных кадров среднего звена. По данным административного мониторинга обеспеченность сельхозформирований этими специалистами и другими профессиональными работниками колеблется по регионам от 50 до 70%.

Недостаток кадров в сельском хозяйстве в расчете на современный объем производства составляет примерно 6,5 тысяч рабочих массовых профессий, из них одна треть механизаторов, 24% ветеринаров, более 10% рабочих аграрного сектора, а также более 20% рабочих, привлекаемых на сезонные и временные работы.

Основными направлениями улучшения функционирования рынка труда в сельской местности являются:

- развитие сельскохозяйственного производства и возрождение его социальной сферы во всех перспективных сельских населенных пунктах;
- интенсификация системы переработки, транспортировки, хранения и сбыта сельскохозяйственной продукции, сфер обслуживания сельскохозяйственных формирований;
- поддержка крестьянских (фермерских) хозяйств и других форм малого предпринимательства в сельской местности.

Составной частью организационно-экономического механизма повышения эффективности сельских территорий является усиление децентрализации управленческих государственных функций за счет местного самоуправления.

Следовательно, на законодательном уровне определяются следующие условия местного самоуправления: формирование на уровне аула, села, поселка, города районного значения, тем обеспечивается выполнение основного принципа оптимального расселения населения – компактность проживания; обеспечение правовой защищенности, т.е. местное самоуправление создается исключительно по инициативе самих жителей и действуют на основании устава; определение функций и полномочий передается местному самоуправлению, что в значительной мере исключает возможность возникновение дублирования в управлении.

В перспективе наиболее актуальными, на наш взгляд, направлениями развития социальной инфраструктуры и совершенствования социального обеспечения сельского населения являются:

- охват широкого круга населения услугами накопительных пенсионных фондов;
- контроль за полнотой и своевременностью перечисления предприятиями обязательных пенсионных взносов, удержанных из доходов работника, в накопительные пенсионные фонды, что снижает капитализацию этих средств;
- обеспечение работающим адекватного пенсионного дохода за счет их обязательных и добровольных пенсионных взносов в накопительные пенсионные фонды;
- повышение уровня среднедушевого совокупного дохода сельского населения за счет перехода на часовую оплату труда работников всех отраслей экономики.

Реализация разработанных предложений по повышению качества и уровня жизни населения позволит повысить:

- среднегодовой естественный прирост населения и сальдо миграции и тем самым будет способствовать увеличению численности населения к 2015 г. до 16,8 млн человек;
- уровень занятости сельского населения в аграрной сфере до 79 %, а уровень безработицы снизить с 6,0 % до 4,3%;
- уровень обеспеченности сельского населения услугами объектов социальной и инженерной инфраструктуры, что позволит приблизить к уровню национальных социальных стандартов. Для этого, по нашим расчетам, необходимо к 2015 г. выделить дополнительно финансовые средства (с учетом инфляции в размере 875 млрд тенге;
- номинальный уровень зарплаты и дохода в сельскохозяйственном производстве к 2015 г. на 37,1 и 38,7 % соответственно по сравнению с 2009 г.;
- размер социальных трансфертов (пенсий, пособий и т.д.) в 1,6 раза;
- величину прожиточного минимума в среднем на душу населения до 16,2 тыс. тенге к 2015 г. вместо 12,7 тыс. тенге в 2009 г;
- среднемесячную номинальную зарплату в отраслях экономики с 67,3 до 92,3 тыс. тенге, т.е. на 37,1%.

Учитывая, что основным источником инновационного развития сельского хозяйства является прибыль, необходимо увеличить существующий объем государственной поддержки сельхозтоваропроизводителей в виде субсидий до 10 %, что позволит повысить эффективность производства и поставить в равные условия хозяйствования участников Таможенного союза (Беларусь, Россия, Казахстан).

В настоящее время ресурсы большинства сельских населенных пунктов оцениваются как средние: 18% не имеют медицинских учреждений, охваченность детей учреждениями дошкольного образования и воспитания составляет не более 8%.

Возникает необходимость в разработке концепции устойчивого развития сельских территорий Казахстана.

Предлагаются следующие направления совершенствования услуг для жителей, проживающих в сельской местности:

- в сфере здравоохранения: повышение доступности и качества первичной медико-социальной помощи путем содействия развитию и укреплению сети лечебно-профилактических учреждений в сельской местности, обеспечению средствами транспорта и связи для экстренных и неотложных вызовов развитию института врача общей практики, созданию условий для закрепления в сельской местности выпускников высших и средних специальных образовательных учреждений;
- в сфере социального обслуживания*:* повышение доступности и качества социальных и социально-медицинских услуг путем содействия развитию учреждений социального обслуживания, создания мобильных социальных служб;
- в сфере образования*:* повышение доступности качественного образования на селе, реструктуризация сельских школ, развитие информационных технологий, включая доступ в Интернет;
- в сфере телекоммуникационных сетей и связи*:* обеспечение населения и учреждений социальной сферы телефонной связью и другими информационными услугами; сохранение сети отделений связи и сельской местности, включая расчетно-кассовое обслуживание;
- в сфере транспорта: доступ к автобусному и железнодорожному сообщению;
- в сфере торгово-бытового обслуживания*:* возможность приобретения товаров и услуг по месту жительства;
- в жилищной сфере*:* формирование организационных и кредитно-финансовых механизмов приобретения и строительства жилья, включая механизм ипотечного жилищного кредитования;
- в сфере культуры*:* доступность и расширение структуры услуг сельских учреждений культурно-досугового типа и библиотек;
- в сфере сельской консультационной службы: полный доступ сельского населения к консультациям по технико-технологическим, организационно-экономическим, юридическим и другим вопросам.

В результате реформ аграрная хозяйственная система претерпела существенные структурные изменения. Для более эффективного функционирования вновь сформировавшихся типов хозяйств следует продолжить их реструктуризацию и обеспечить государственную поддержку, как хозяйств корпоративного типа, так и личных подсобных хозяйств.

Государственная финансовая поддержка по развитию сельских территорий должна быть направлена на следующее: водоснабжение (субсидирование стоимости услуг по подаче питьевой воды), телефонизация (компенсация убытков операторов сельской связи по представлению универсальных услуг связи), строительство объектов образования и здравоохранения, проведение социально значимых мероприятий.

Возникает необходимость оптимальной модели расселения сельского населения, для решения которой необходимо создание нормативной базы в области обеспеченности необходимым объемом услуг образования, здравоохранения, связи, электро-, газо- и водоснабжения, транспортного обеспечения, экономических нормативов, формирующих минимальные и национальные стандарты качества жизни среднестатистического жителя республики.

Качественно новым типом сельских поселков являются агрогородки.

На практике агрогородки появились в Беларуси в связи с принятием Государственной программы возрождения и развития села.

Агрогородок – благоустроенный населенный пункт, в котором будут созданы производственная и социальная инфраструктуры для обеспечения социальных стандартов проживающему в нем населению и жителям прилегающих территорий:

- центральное и локальное водоснабжение (холодное и горячее), в том числе для пожаротушения;
- центральное газоснабжение (или развитие систем снабжения сжиженным газом коллективного пользования);
- улицы с твердым дорожным покрытием;
- сеть дорог, связывающих его с населенными пунктами в зоне обслуживания;
- пассажирское транспортное сообщение с районным и областным центрами;
- объекты телефонной связи на основе стационарных и мобильных систем связи;
- торгово-закупочные объекты потребительской кооперации;
- филиалы районных предприятий жилищно-коммунального обслуживания;
- структуры по обслуживанию личных подсобных хозяйств населения, дошкольные учреждения и школы;
- спортивные объекты и сооружения, организации экологического туризма, охотничьи хозяйства
- амбулатории врача общей практики;
- пожарные аварийно-спасательные депо и посты;
- объекты придорожного сервисного обслуживания (общественного питания, автомобильного сервиса, автозаправочные станции, гостиницы);
- учреждения культуры (дома культуры, клубы, библиотеки и т. д.);
- центры традиционных народных промыслов и ремесел;
- юридические услуги населению, включая нотариальные.

Схема совершенствования социальной и производственной инфраструктуры сельских населенных пунктов предполагает оптимизацию сельского расселения, сокращения в 2 раза радиуса обслуживания социальной инфраструктуры, обеспечения более высокого уровня жизни сельского населения и создание основ для улучшения демографической ситуации и повышения предпосылок проживания в сельской местности.

Государство при формировании агрогородков стимулирует приток инвестиций на развитие сельских территорий.

На территории агрогородков должна быть налажена вся необходимая социальная инфраструктура.

Основным критерием отбора сельских населенных пунктов в Казахстане для создания агрогородков является наличие базового сельхозпредприятия или создаваемого предприятия по производству и

переработке сельскохозяйственной продукции, на котором следует проанализировать состояние объектов производственной, инженерной, социальной инфраструктуры и составить план по их развитию с указанием источников финансирования.

При притоке инвестиций в сельскую местность необходимо освободить от налогообложения сельхозформирования на сумму средств, направляемых на развитие социальной инфраструктуры сельских населенных пунктов, субсидирования ставки вознаграждения кредитов банков второго уровня, направленных сельхозпредприятиями для строительства жилья работников.

Кроме этого необходимы:

- более полное использование всего потенциала (земли, трудовых ресурсов, производственных фондов) или сохранение и укрепление сельских населенных пунктов;
- разработка нормативно-правовых документов;
- крупным сельхозформированиям, имеющим развитую материально-техническую базу и социальную инфраструктуру, необходимо изменить статус;
- агрогородки создавать на базе центральных усадеб, которые создавали условия для обслуживания подсобных хозяйств;
- учитывать природно-экономические условия, специализацию;
- реализация проектов индустриально-инновационного развития (крупные молочно-товарные фермы, откормочные-комплексы, площадки, теплицы и т.д.).

Хозяйствами, которые можно отнести к агрогородкам, следует считать ТОО «Победа» Шарбактинского района Павлодарской области. Производственное направление – элитно-семеноводческое (сорт пшеницы – Секе) и племенное молочное скотоводство (порода – красная степная). Населенный пункт с. Орловка. Общая земельная площадь составляет 43,1 тыс. га, в том числе сельскохозяйственные угодья – 43 тыс. га, из них: пашня – 27,8 тыс. га, сенокосы и пастбища –15,2 тыс. га. Всего посевная площадь составляет 34,7 тыс. га, в том числе: зерновых культур – 22,6 тыс. га (или 65,1%), однолетних трав – 3,2 тыс. га (или 9,2%), кукурузы на силос – 1,6 тыс. га (или 4,6%), подсолнечника – 1 тыс. га (или 2,9 %).

В ТОО «Победа» насчитывается 3,2 тыс. голов крупного рогатого скота, в том числе коров - 800 голов.

Ежегодно производится 22000 тонн зерна, 2200 тонн молока, 390 тонн мяса (живой вес), реализуется 15000 тонн зерна, 1700 тонн молока и 340 тонн мяса.

Средняя урожайность зерновых – 10 ц / га, удой на 1 корову – 2630 кг, сренесуточный прирост крупного рогатого скота – 432 гр. Себестоимость 1 ц зерна - 741 тенге, молока – 2422 тенге, мяса – 11470 тенге.

Прибыль от реализации продукции составляет 112,7 млн. тенге, уровень рентабельности - 57%, в том числе растениеводства – 97,3 млн. тенге и 132 %, животноводства – 8,6 млн. тенге и 245 % соответственно.

Территория сельского округа – 37,1 тыс. га, 1 населенный пункт, 1125 человек, в том числе: трудоспособных – 560 чел., работающих – 503 чел. Имеется школа, спортзал и спортивный комплекс, библиотека, клуб, парикмахерская, швейный цех.

В 2009-2010 гг. было вложено 27 млн. тенге инвестиций для асфальтирования улиц села за счет собственных средств, строятся молочный комплекс на 500 коров, убойный и комбикормовый цехи. Половина населения обеспечена централизованным отоплением и водоснабжением. В хозяйстве действуют перерабатывающие цехи, мельница, пекарня, маслобойня, крупорушка, их продукция реализуется через магазины по льготным ценам.

Жители села по льготным ценам покупают зернофураж, сено, растительное масло, крупы.

Используя опыт по формированию агрогородков в Беларуси и имеющиеся возможности по развитию сельских населенных пунктов в Казахстане, предлагается разработать и принять Государственную программу поэтапного формирования и развития агрогородков до 2020 г.

Для развития агрогородков в 583 сельских населенных пунктах с численностью населения от 2 000 до 5 000 человек до 2020 г. на базе финансовых структур МСХ РК необходимо выделить около 750 млрд тенге (5,1 млрд долл.), в том числе на производственную сферу – 495 млрд тенге (3,4 млрд долл.) и социальную сферу – 255 млрд тенге (1,7 млрд долл.). Источниками могут быть собственные средства – 225 млрд тенге (30%), бюджетные средства – 188 млрд тенге (25%), заемные средства – 337 млрд тенге (45%).

Также предлагается осуществлять укрупнение мелких крестьянских хозяйств на основе горизонтальной и вертикальной кооперации; принять Закон «О сельскохозяйственных кооперативах», предусматривающий особенности функционирования кооперативов.

Для решения проблемы финансирования и кредитования сельскохозяйственного производства, по предварительным расчетам, предлагается организовать государственный Агропромбанк, который по опыту Беларуси будет осуществлять кредитование сельхозтоваропроизводителей по следующей схеме: 30% – из государственного бюджета, 70% – за счет коммерческих структур.

Предлагается принять: законы о государственных минимальных стандартах жизни населения в сельской местности Республики Казахстан и о внесении изменений и дополнений в Закон Республики Казахстан от 8 июля 2005 г. «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий»» по вопросам обеспеченности сельского хозяйства специалистами высокого уровня профессиональной подготовки.

Стабильный экономический рост АПК позволит создать стимулирующие факторы роста занятости и снижения уровня безработицы в сельской местности. Увеличивая спрос на рабочую силу в сельской местности и создавая требуемое число рабочих мест, можно достичь повышения уровня занятости сельского населения.

Решение проблемы устойчивого развития сельских территорий долгосрочная задача, достижение которой может быть осуществлено поэтапно.

Исходя из этого предлагается:

- в краткосрочной перспективе – принять направления совершенствования качества услуг для сельских территорий; уточнить порядок совместного финансирования программных мероприятий социально-экономического развития субъектов Казахстана, бюджетов всех уровней и внебюджетных источников в целях исключения перекрестного финансирования; признать необходимым наличие в региональных программах социально-экономического развития субъектов.
- в среднесрочной перспективе – совершенствовать экономическую основу развития сельских территорий.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 годы.*
2. *Насынбаев А. Казахстан: от выживания к устойчивому развитию. – Алматы, 2006. – 154 с.*
3. *О деятельности сельхозпредприятий в Республике Казахстан. Статистический сборник, 2006-2010 гг.*
4. *Закон Республики Казахстан от 8 июля 2005 г. «О государственном регулировании агропромышленного комплекса и сельских территорий с изменениями и дополнениями».*

Резюме

Рассматриваются проблемы развития сельскохозяйственного производства, дан анализ и конкретные предложения по формированию механизма кадрового обеспечения на основе экономического и социального развития местности.

Түйін

Ауыл шаруашылық өндірісінің даму проблемалары қарастылған сонымен қатар жергіліктің әлеуметтік және экономикалық дамуы негізінде, кадырлық қамтамасыздандыру механизміне нақты ұсыныстар мен талдау берілген.

Resume

The problems of agricultural production Islands, data analysis and concrete proposals on the formation mechanism of cad-based rovogo ensure economic and social development of local NOSTA.

ДЖАНШАНЛО Р.Е.,
д.э.н., КазЭУ им. Т. Рыскулова

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА

Финансовый анализ проводят с помощью различного типа моделей, позволяющих структурировать и идентифицировать взаимосвязи между основными показателями. *Можно выделить три основных типа моделей:* дескриптивные, предикативные и нормативные.

Дескриптивные модели, известные также как модели описательного характера, являются основными для оценки финансового положения организации. К ним относятся: построение системы отчетных балансов, представление финансовой отчетности в различных аналитических разрезах, вертикальный и горизонтальный анализ отчетности, система аналитических коэффициентов, аналитические записки к отчетности. Все эти модели основаны на использовании информации финансовой отчетности.

Предикативные модели – это модели предсказательного, прогностического характера. Они используются для прогнозирования доходов организации и ее будущего финансового положения. Наиболее распространенными из них являются: расчет точки критического объема продаж, построение прогностических финансовых отчетов, модели динамического анализа (жестко детерминированные факторные модели и регрессионные модели), модели ситуационного анализа.

Нормативные модели позволяют сравнить фактические результаты деятельности организации с ожидаемыми, рассчитанными по бюджету. Эти модели используются в основном во внутреннем финансовом анализе. Их сущность сводится к установлению нормативов по каждой статье расходов по технологическим процессам, видам изделий, центрам ответственности и к анализу отклонений фактических данных от этих нормативов. Анализ в значительной степени базируется на применении жестко детерминированных факторных моделей.

В Казахстане и других странах СНГ преувеличена роль дескриптивных моделей и отрицается возможность применения функционального финансового анализа (ФФА). Данный аспект обусловлен историческими особенностями формирования методологической базы финансового анализа. Методы финансового анализа сформированы отчасти на основании западных теорий и моделей, а частью достались современному финансовому анализу в наследство от существовавшей при командно-административной системе теории финансового анализа. Такой синтез двух фактически не совместимых методологически систем привел к формированию набора разрозненных инструментов.

Функциональный финансовый анализ – исследование процесса функционирования организации – позволяет выявить особенности деятельности организации, ее возможности, формы и перспективы взаимодействия с другими контрагентами, а также произвести оценку эффективности и целесообразности выполняемых организацией функций. В результате ФФА определяется возможность повышения ликвидности организации и прибыльности ее операций путем исключения из их числа тех, которые имеют низкую доходность и чрезмерную рискованность, а также путем поиска более прогрессивных способов выполнения необходимых для организации операций. Одновременно выясняется степень надежности и конкурентоспособности исследуемой организации [1].

Одной из ключевых особенностей деятельности казахстанских организаций является высокая доля товарных кредитов в общей структуре заемных средств. При проведении анализа необходимо четко разделять кредиторскую задолженность, образованную товарными кредитами, и задолженность организации перед остальными кредиторами (сотрудниками организации, фискальными органами и т.д.).

В западных странах разделение кредиторской задолженности на задолженность перед поставщиками и прочую кредиторскую задолженность не является необходимым, так как фактически структура кредиторской задолженности по своим характеристикам является однородной. В казахстанских же условиях у задолженности перед поставщиками появляется свойство ей не характерное – платность.

Это связанно в первую очередь со спецификой валютных отношений и девальвационными процессами. Фактически за период погашения товарный кредит увеличивает свою стоимость, поэтому рассматривать его надо в разрезе заемного капитала с соответствующими финансовыми издержками по его использованию. При использовании показателей деловой активности отсутствие структуризации кредиторской задолженности приводит к сильному искажению реальной картины деятельности организации и создает большую вероятность ошибки при принятии решений в сфере управления заемным капиталом.

В функциональном финансовом анализе при рассмотрении товарного кредита также необходимо проводить разделение структуры кредиторской задолженности, так как сама методика, адаптированная к казахстанским условиям, требует четкой оценки влияния величины финансовых издержек по использованию заемных средств на рентабельность организации.

Важнейшими проблемами казахстанских организаций являются инфляционные и девальвационные процессы, протекающие в экономике. Учет их влияния на деятельность организации является одной из сложнейших проблем финансового анализа не только в Казахстане, но и за рубежом. Оценка стоимости активов в условиях галопирующей инфляции и девальвации национальной валюты является весьма сложной задачей для финансового аналитика.

Необходимость установления реальной стоимости активов в рамках проведения мер по финансовому анализу обусловлена взаимосвязью активов и обязательств организации. Инфляционные и девальвационные процессы оказывают не только негативное влияние на деятельность организаций. Фактически при инфляции активы за счет постоянного увеличения их стоимости создают дополнительную прибыль, величину которой можно определить путем сопоставления первоначальной стоимости активов с их рыночной ценой. Но при рассмотрении «инфляционной прибыли» необходимо учитывать реальное изменение стоимости вложенных средств в данные активы при возможности альтернативного размещения этих средств. Сопоставление величины «инфляционной прибыли» и суммы утраченной выгоды отказа от альтернативы необходимо для получения точной оценки эффективности деятельности организации. Для аналитика, проводящего финансовый анализ, является весьма важной проблемой выбор метода учета инфляционного и девальвационного влияния на деятельность организации. На практике экономисты предлагают два метода «корректировки на инфляцию» в финансовом анализе [2]:

1) пересчет показателей в базовых ценах;

2) проведение анализа в номинальных ценах с последующим дисконтированием.

Оба эти метода не обладают должной точностью, так как и в том и другом способе пересчета значений показателей применяются некоторые субъективные индексы переоценки, значения которых невозможно сопоставить с реальными инфляционными ожиданиями. Хотя метод базовых цен позволяет аналитикам оценить, не отставали ли они от сдвигов стоимости денег при пользовании имеющимися в их распоряжении активами.

Чтобы усовершенствовать такой анализ, многие организации готовят данные в реальных рыночных ценах. Затем, чтобы выразить полученные величины в номинальных ценах, их увеличивают на индекс инфляции. Однако разница между выручкой и затратами совершенно необоснованно изменится, потому что на тот же индекс увеличатся и затраты, понесенные организацией. Организация может понести эти затраты в разные временные промежутки реализации продукции, что соответственно изменит их реальную стоимость. В связи с этим, при анализе деятельности организаций предлагается фиксировать затраты, не относящиеся на себестоимость продукции в реальной цене, а себестоимость реализованной продукции изменять на индекс инфляции. Тогда при расчете прибыли для целей внутреннего анализа аналитик получит наиболее реальную величину за счет сохранения величины понесенных затрат на уровне реальных цен (как постоянных, так и переменных).

Рассмотренные методы применяются, в основном, при анализе краткосрочных активов, тогда как инфляционные процессы оказывают большое влияние и на основные средства организации. Изменение стоимости основных средств при инфляционных процессах сопряжено с формированием в организации амортизационного фонда и расчетом остаточной стоимости долгосрочных активов.

Противоречия между рыночной и остаточной стоимостью основных средств организации и занижение величины прибыли путем формирования амортизационных фондов создают ряд проблем при проведении анализа платежеспособности и уровня деловой активности организации. Большинство аналитиков считает, что определение реальной стоимости долгосрочных активов является весьма трудоемким процессом и вызывает путаницу в информационной базе анализа, и поэтому предпочитают использовать при анализе указываемую в финансовой отчетности остаточную стоимость основных средств, тем самым, облегчая проведение анализа, но существенно искажая его результаты. Для избежания искажений при проведении финансового анализа организация может ввести систему внутренних индексов или дисконтирующих множителей, позволяющих оценивать долгосрочные активы по их реальной стоимости. В качестве нормы дисконта могут выступать инфляционные индексы или относительный показатель девальвации.

Еще одна типичная и очень серьезная проблема существующей финансовой отчетности – это балансовая стоимость основных фондов. В результате высокой инфляции на протяжении последнего десятилетия индексация стоимости основных фондов, отраженная в балансе казахстанских организаций, очень далеко оторвалась от сколько-нибудь реалистичной оценки, и чаще всего существенно завышена. Это создает существенные проблемы в процессе анализа показателей финансовой отдачи на вложенные в организацию средства (рентабельность капитала), структуры капитала (соотношения собственных и заемных средств), оценки акций организаций. Здесь перечислены лишь некоторые из проблем, возникающие при анализе, даже если отчетность представлена в новых формах.

Следует также отметить и проблему сопоставимости данных и рассчитанных на их основе показателей при анализе динамики бизнеса, без чего делать какие-либо взвешенные выводы попросту невозможно.

Различают три подхода к оценке бизнеса: доходный, сравнительный, затратный.

Доходный подход – совокупность методов оценки стоимости объекта оценки, основанных на определении ожидаемых доходов от использования объекта оценки.

Финансовый анализ показывает возможность проведения оценки организации в рамках доходного подхода. *Методы, используемые в рамках этого подхода, можно разделить на две группы:*

• методы, основанные на пересчете будущих ежегодных доходов компании в текущую стоимость (дисконтирование доходов);

• методы, базирующиеся на накоплении средней величины дохода (капитализация доходов).

Методы первой группы предполагают составление четкого прогноза динамики развития организации на ближайшие несколько лет (от трех до семи), т.е. до того момента, когда можно пренебречь колебаниями в темпах роста. Затем все спрогнозированные доходы дисконтируются – их будущая величина приводится к стоимости денег на дату проведения оценки. Капитализация предполагает, что в дальнейшем все доходы организации либо будут одного размера, либо будут иметь постоянную величину среднегодовых темпов роста. Данный метод используется в оценке организаций с относительно стабильными доходами, находящимися на стадии зрелости своего жизненного цикла, рынок сбыта которых устоялся и не претерпит значительных сдвигов в долгосрочной перспективе. С помощью горизонтального финансового анализа определяется нужный в каждом конкретном случае метод.

Сравнительный подход – совокупность методов оценки стоимости объекта, основанных на сравнении объекта оценки с аналогами, в отношении которых имеется информация о ценах. Объектом-аналогом для целей оценки признается объект, сходный с объектом оценки по основным экономическим, материальным, техническим и другим характеристикам, определяющим его стоимость. В процессе поиска аналогов существует первичная и вторичная выборка. Первичная выборка – это поиск аналогов в соответствии со спецификой оцениваемого предприятия, подбор наиболее близких аналогов по критериям сопоставимости с объектом оценки. Вторичная выборка – это скорректированная первичная выборка.

Сфера применения приемов и результатов финансового анализа в сравнительном подходе к оценке не так широка, как в доходном. *Можно выделить два очевидных направления:*

1) финансовый анализ позволяет выявить из первичной выборки организаций-аналогов те организации, которые в большей степени сопоставимы с организацией – объектом оценки, с которым сравниваются все финансовые соотношения и коэффициенты.

Проводимое оценщиком сравнение и составление вторичной выборки должно быть обосновано расчетами. Для обеспечения достоверности результатов оценщик должен обеспечить презентативность выбора аналогов объекта оценки и другой используемой информации. В случае выбора организации-аналога, принадлежащего к другой отрасли, оценщик должен обосновать свой выбор, подтверждая аналогичность сравниваемых организаций коэффициентами;

2) при проведении финансового анализа рассчитываются мультипликаторы, с помощью которых впоследствии определяется стоимость организации-объекта оценки и вносятся необходимые корректировки. Корректировки ценовых мультипликаторов, учитывающих взаимосвязь между ценами сделок и финансовыми или производственными показателями, осуществляются с помощью финансовых коэффициентов, которые демонстрируют наличие наибольшей взаимосвязи с базой мультипликатора.

Затратный подход – совокупность методов оценки стоимости объекта оценки, основанных на определении затрат, необходимых для воспроизводства либо замещения объекта оценки с учетом физического и морального износа. Затратами на воспроизводство объекта оценки являются затраты, необходимые для создания его точной копии с использованием применявшихся при создании объекта оценки материалов и технологий. Затратами на замещение объекта оценки являются затраты, необходимые для создания аналогичного объекта с использованием материалов и технологий, применяющихся на дату оценки. Оценка бизнеса затратным подходом осуществляется на основании величины тех активов и обязательств, которые приобрела организация за период своего функционирования на основе принципа замещения. Вертикальный анализ позволяет увидеть удельный вес каждой статьи баланса в его общем итоге, что помогает отслеживать и прогнозировать структурные изменения в составе активов и источников их покрытия.

Для корректировки стоимости данных видов краткосрочных активов с учетом стоимости денег во времени используют коэффициенты оборачиваемости рассматриваемых статей. Перед этим в соответствии с предоставленными расшифровками эксперт-оценщик анализирует состав и структуру запасов дебиторской задолженности. На этапе финансового анализа производятся нормализующие корректировки: из состава запасов исключаются неликвидные, а в составе дебиторской задолженности выявляются задолженности, невозможные ко взысканию. Далее проводится корректировка статей с учетом их среднегодовой оборачиваемости, которая была определена с помощью коэффициентного финансового анализа.

На основе среднегодовой оборачиваемости определяются сроки возврата изъятых из оборота средств. Дисконтирование, как правило, проводится по ставке, которая приносит инвестору наименьшую по риску доходность (безрисковая ставка). Коэффициент оборачиваемости дебиторской задолженности показывает количество оборотов дебиторской задолженности за год. Медленная оборачиваемость дебиторской задолженности ограничивает краткосрочную ликвидность компании, с другой стороны, короткий период сбора задолженности может указывать на кредитную политику, ограничивающую продажи, а также отражает вероятность возврата кредита и возможность расплаты с кредиторами. Чем выше коэффициент оборачиваемости кредиторской задолженности, тем быстрее организация рассчитывается со своими поставщиками и реализует свою продукцию.

Снижение оборачиваемости может означать как проблемы с оплатой счетов, так и организацией взаимоотношений с поставщиками, эффективность которой зависит от более выгодного, отлаженного графика платежей для использования кредиторской задолженности как источника получения дешевых финансовых ресурсов. Принято ориентироваться на рекомендуемые значения оборачиваемости дебиторской и кредиторской задолженности в 35 дней: в соответствии со стандартным сроком расчетов, принятым на рынке, – в течение одного месяца плюс пять банковских рабочих дней для прохождения документов (счетов и платежек) в банках продавца и покупателя [3].

Рассмотренные проблемы связаны в основном со спецификой казахстанской экономики, но в финансовом анализе существенную роль играет методология выбора показателей анализа. Решение этой

проблемы носит прикладной характер и должно осуществляться каждой организацией самостоятельно, хотя существуют общие принципы выбора системы показателей. В основе данного метода комплексной оценки лежит построение дерева показателей, основанное на четырех позициях дескрипторного анализа с помощью относительных показателей: финансовая устойчивость, платежеспособность, деловая активность, рентабельность.

В основном рассмотренные проблемы и особенности финансового анализа деятельности казахстанских организаций относятся к так называемому *«стандартному финансовому анализу на основании дескрипторных моделей»*. В последнее время в практике все большую популярность приобретает функциональный финансовый анализ. Данный метод анализа разработан западными экономистами. Его применение в казахстанских условиях требуют адаптации и внесения определенных изменений, связанных с отраслевой спецификой той или иной организации. При рассмотрении этого метода необходимо учитывать, что данный метод является руководством к действию, а не правилом по проведению финансового анализа. При его использовании надо четко осознавать специфику анализируемых организаций для более обоснованного и эффективного анализа.

Применение рассматриваемого подхода рассмотрим на примере анализа финансового положения организации.

Стремление работать с максимальной экономической отдачей свойственно организациям любых организационно-правовых форм. Это вынуждает внедрять наиболее эффективные методы управления бизнесом. Управление предполагает анализ хода и результатов финансово-хозяйственной деятельности, оказывающих влияние на финансовое положение организации.

Финансовое положение характеризуется обеспеченностью финансовыми ресурсами, необходимыми для нормального функционирования, их целесообразным размещением и эффективным использованием, финансовыми взаимоотношениями с другими юридическими и физическими лицами, платеже- и кредитоспособностью, финансовой устойчивостью.

Назначение анализа финансового положения – своевременное выявление и устранение недостатков в финансовой деятельности, нахождение резервов улучшения финансового положения организации. *При этом необходимо решать следующие задачи:*

1) давать оценку выполнения плана по поступлению финансовых ресурсов и их использованию с позиции улучшения финансового положения – на основе изучения взаимосвязи между разными показателями производственной, коммерческой и финансовой деятельности;

2) строить модели оценки и диагностики финансового положения, проводить факторный анализ, определяя влияние факторов на изменение финансового положения организации;

3) прогнозировать возможные финансовые результаты, исходя из реальных условий хозяйственной деятельности, наличия собственных и заемных ресурсов и разработанных моделей оценки и диагностики финансового положения при разнообразных вариантах использования ресурсов;

4) разрабатывать конкретные мероприятия, направленные на повышение эффективности использования финансовых ресурсов и укрепление финансового положения.

В основе решения указанных задач лежит, как правило, коэффициентный анализ. Как указывает Л.А. Бернстайн, «...коэффициенты принадлежат к числу самых известных и самых широко используемых инструментов финансового анализа» [4]. Аналогичный вывод делает и Я.В. Соколов: «...было сделано много, но в большей части безуспешных попыток, расширить методологический репертуар анализа финансовой отчетности, однако и по сей день ее основу составляет довольно стандартный набор так называемых вертикальных... и горизонтальных... коэффициентов» [5].

В целях анализа финансового положения организаций многими аналитиками используется принцип объединения коэффициентов (показателей) в однородные по экономическому содержанию группы. В качестве иллюстрации в таблице 1 показана группировка показателей анализа финансового положения, предложенная ранее автором данной статьи [8] (табл. 1).

1. Показатели анализа финансового положения организации

Наименование группы показателей	Наименование показателя	Формула расчета
1	2	3
1. Показатели ликвидности	1.1. Коэффициент текущей ликвидности (покрытия), $К_{тл}$	$К_{тл}$ = Краткосрочные активы : Краткосрочные обязательства
	1.2. Коэффициент быстрой ликвидности, $К_{бл}$	$К_{бл}$ = (Краткосрочные активы - Запасы): Краткосрочные обязательства
	1.3. Коэффициент абсолютной ликвидности, $К_{ал}$	$К_{ал}$ = Денежные средства и их эквиваленты: Краткосрочные обязательства
2. Показатели платежеспособности	2.1. Коэффициент текущей платежеспособности, $К_{тп}$	$К_{тп}$ = Краткосрочные активы : Краткосрочная кредиторская задолженность
	2.2. Коэффициент быстрой платежеспособности, $К_{бп}$	($К_{бп}$) = (Краткосрочная дебиторская задолженность + Долгосрочная дебиторская задолженность + Денежные средства, их эквиваленты) : Краткосрочная кредиторская задолженность
	2.3. Коэффициент абсолютной платежеспособности, $К_{ап}$	$К_{ап}$ = Денежные средства и их эквиваленты): Краткосрочная кредиторская задолженность
	2.4. Коэффициент общей платежеспособности, $К_{оп}$	$К_{оп}$ = Валюта баланса : (Краткосрочные обязательства + Долгосрочные обязательства)
3. Показатели финансовой устойчивости	3.1. Коэффициент финансовой независимости (автономии), $К_{а}$	$К_{а}$ = Капитал : Валюта баланса
	3.2. Коэффициент задолженности (финансовый рычаг, финансовый леверидж), $К_{з}$	$К_{з}$ = (Краткосрочные обязательства + Долгосрочные обязательства) : Капитал
	3.3. Коэффициент самофинансирования, $К_{сф}$	$К_{сф}$ = Капитал : (Краткосрочные обязательства + Долгосрочные обязательства)
	3.4. Коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами, $К_{осс}$	$К_{осс}$ = (Краткосрочные активы - Краткосрочные обязательства) : Краткосрочные активы
	3.5. Коэффициент иммобилизации, $К_{им}$	$К_{им}$ = Долгосрочные активы : Краткосрочные активы
	3.6. Коэффициент маневренности, $К_{м}$	$К_{м}$ = (Краткосрочных активы - Краткосрочные обязательства): Капитал
	3.7. Коэффициент финансовой напряженности (зависимости, неустойчивости), $К_{фн}$	$К_{фн}$ = (Краткосрочные обязательства + Долгосрочные обязательства): Валюта баланса
	3.8. Коэффициент обеспеченности запасов собственными оборотными средствами, $К_{озс}$	$К_{озс}$ = (Краткосрочные обязательства + Долгосрочные обязательства): Запасы
	3.9. Коэффициент имущества производственного назначения, $К_{ипн}$	$К_{ипн}$ = (Долгосрочные активы + Запасы) : Валюта баланса
	3.10. Коэффициент долгосрочного привлечения заемных средств, $К_{дпс}$	$К_{дпс}$ = Долгосрочные обязательства : (Капитал + Долгосрочные обязательства)
4. Показатели кредитоспособности	4.1. Коэффициент текущей ликвидности (покрытия), $К_{тл}$	$К_{тл}$ = Краткосрочные активы : Краткосрочные обязательства
	4.2. Коэффициент быстрой ликвидности, $К_{бл}$	$К_{бл}$ = (Краткосрочные активы - Запасы): Краткосрочные обязательства
	4.3. Коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами, $К_{осс}$	$К_{осс}$ = (Краткосрочные активы - Краткосрочные обязательства): Краткосрочные активы

Рассмотрим иной принцип объединения показателей, назвав его функциональным. Важной особенностью функционального анализа по сравнению с классическим анализом является смещение акцента от индивидуальных задач к массовым.

Показатели могут быть из разных по экономическому содержанию и назначению групп, но их функциональное назначение – характеристика типа развития производства в соответствии со структу-

рой и динамикой изменений данных показателей. Как известно, отличают два «предельных» типа развития производства – интенсивное, экстенсивное. Различные их сочетания позволяют делать вывод об интенсивно-экстенсивном (более 50 % влияния интенсивных факторов) или экстенсивно-интенсивном (более 50 % влияния экстенсивных факторов) типе развития производства.

Рассмотрим общие принципы формирования показателей, характеризующих тип развития производства.

Для характеристики типа развития производства коэффициенты (показатели) классифицируют на качественные и количественные. Если развитие характеризуется более полным использованием факторов, повышением их отдачи, значит происходит интенсификация процесса производства за счет качественных факторов, если дополнительно вовлекаются ресурсы, то развитие осуществляется за счет экстенсивных факторов.

Отношение r результата y к потребляемым ресурсам x (r = y / x) показывает результат, полученный на единицу ресурса. Рост сформированных по такому принципу относительных показателей (качественные показатели) свидетельствует об интенсификации процесса производства. Это, например, показатели фондоотдачи, оборачиваемости оборотных средств, материалоотдачи, выработки, рентабельности и т. п.

Обратная величина – отношение потребляемых ресурсов к результату (1 : r = x : y) показывает затраты ресурса на единицу результата. Снижение относительных показателей, сформированных по этому принципу (количественные показатели), также свидетельствует об интенсификации процесса производства. Это такие показатели, как фондоемкость, коэффициент обеспеченности оборотными средствами, материалоемкость, трудоемкость и т.п. [7].

Интенсификация производства характеризуется повышением отдачи (снижением емкости) затрачиваемых ресурсов на достижение результата. Сопоставление результата y_0 и объема фактора x_0 за базисный период с результатом y_1 и объемом фактора x_1 за исследуемый период позволяет оценить степень использования интенсивных и экстенсивных факторов производства в исследуемом периоде (табл. 2).

2. Показатели, характеризующие развитие производства

Показатели	Базисный период	Отчетный период	Отклонение (+, -)	Темп изменения, %
Выручка (В), тыс. тенге.	9173	9326	153	101,67
Производственный персонал (Ч), чел.	104	108	4	103,85
Основные производственные фонды (О), тыс. тенге	10982	11123	141	101,28
Оборотные средства в товарно-материальных ценностях ($М_ц$), тыс. тенге	1608	1410	-198	87,69
Производительность труда (П), тыс. тенге / чел.	88,20	86,35	-1,85	97,90
Фондоотдача основных производственных фондов (Ф), тенге / тенге	0,835	0,839	0,014	101,68
Оборачиваемость материальных ресурсов ($К_{об}$)	5,705	6,614	0,909	115,93

Сопоставление темпов изменения объема выпуска продукции с темпами изменения потребляемых ресурсов позволяет сделать предварительный вывод (без точной количественной оценки) о типе развития производства. В рассматриваемом примере можно построить следующие модели влияния факторов (показателей) на результат:

$$В = Ч \cdot П; \quad (1)$$

$$В = О \cdot Ф; \quad (2)$$

$$В = М_{ц} \cdot К_{об}. \quad (3)$$

Модель 1: при росте выручки на 1,67% численность персонала увеличилась на 3,85%, а производительность труда снизилась на 2,10%, т.е. рост выручки произошел в результате увеличения численности и снижении производительности труда. Можно сделать вывод о том, что наблюдается экстенсивный тип развития производства.

Модель 2: при росте выручки на 1,67% стоимость основных производственных фондов выросла на 1,28%, а фондоотдача увеличилась на 1,68%, т.е. темп роста фондоотдачи опережает темп роста стоимости основных производственных фондов. Можно сделать вывод о том, что наблюдается интенсивно-экстенсивный тип развития производства.

Модель 3: при росте выручки на 1,67% стоимость материальных запасов уменьшилась на 12,31% при увеличении их оборачиваемости на 0,26%. Можно сделать вывод о том, что наблюдается интенсивный тип развития производства.

Количественную оценку данных выводов можно провести с использованием индексного способа (табл. 3).

3. Сводная таблица влияния факторов на выручку

Виды ресурсов	Доля прироста выручки за счет, %		Тип развития производства
	количественного фактора	качественного фактора	
1. Производственный персонал	+230,59	-77,59	Экстенсивный
2. Основные производственные фонды	76,95	76,05	Интенсивно-экстенсивный
3. Оборотные фонды (материальные ресурсы)	-738,29	891,29	Интенсивный

Интенсивное использование ресурсов обеспечивает получение экономии, экстенсивное – перерасход ресурсов. Различные сочетания направленности и динамики изменения объема продаж, производственных затрат (ресурсов) и величины их отдачи определяют в конечном счете финансовое положение организации.

Основной финансовый ресурс организации – выручка от продажи товаров (работ, услуг). Поскольку выручка является основным финансовым ресурсом, следует максимизировать ее значение, т.е. $В \rightarrow max$. При этом должен наращиваться экономический потенциал организации, что происходит, если выполняется условие:

$$\frac{dP}{dt} > \frac{dB}{dt} > \frac{dC}{dt}, \quad (4)$$

где: Р – прибыль; С – себестоимость.

При выполнении условий неравенства (4) темп изменения прибыли превышает темп изменения выручки и темп изменения себестоимости. Все три показателя можно рассматривать как результирующие, так как структура построения показателей соответствует данному принципу – результат соотносим с ресурсом, где в качестве ресурса рассматривается время.

Особое внимание при анализе следует уделять тем периодам, где условие (4) не выполняется. Для подобных периодов следует провести углубленный анализ показателей в соответствии со способами, приемами и методами оценки, диагностики и прогнозирования, используемыми в экономическом анализе.

С учетом изложенного классификацию типов финансовой устойчивости можно представить следующим образом:

- *абсолютная финансовая устойчивость* – характеризуется интенсивным типом развития производства по всем используемым ресурсам;

- *нормальная финансовая устойчивость* – характеризуется интенсивно-экстенсивным типом развития производства по всем используемым ресурсам;
- *неустойчивое финансовое положение* – характеризуется экстенсивно-интенсивным типом развития производства по некоторым используемым ресурсам;
- *кризисное финансовое положение* – характеризуется экстенсивным типом развития производства по всем используемым ресурсам.

Использование функционального подхода позволяет тесно связать данные управленческого учета и показателей финансовой отчетности, что дает возможность повысить качество управления финансовым положением и несостоятельностью организаций.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Канторович Л. В., Акилов Г. П. Функциональный анализ. – М.: Наука, 1984. – 750 с.*
2. *Огурцова Е.В. Финансы и кредит. – Саратов: Лотос, 2003. – 91с.*
3. *Практические аспекты использования результатов финансового анализа в оценке бизнеса. – www.lib.ua-ru.net/diss/cont/74639.html*
4. *Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация. – М.:ИНФРА-М, 1996.*
5. *Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. – М.: ИНФРА-М, 1996.*
6. *Панков В.В. Анализ содержания некоторых показателей финансового состояния бизнеса // Экономический анализ: теория и практика. – 2004, – № 1. – С. 2-9.*
7. *Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 471 с.*
8. *Джаншанло Р.Е. Анализ финансового положения организации. – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2010. – 70 с.*

Түйін

Функционалдық қаржылық талдау негізіне қатысты көрсеткіштер көмегімен жүргізілетін дескрипторлы талдаудың төрт позициясына негізделген көрсеткіштер тармағын тұрғызу жатыр: қаржылық тұрақтылық, төлемқабілеттілік, іскерлік белсенділік және рентабельділік. Бұл позициялар бірнеше коэффициенттер базасында бірлескен.

Резюме

В основе функционального финансового анализа лежит построение дерева показателей, основанное на четырех позициях дескрипторного анализа с помощью относительных показателей: финансовая устойчивость, платежеспособность, деловая активность и рентабельность. Эти позиции интегрированы на базе нескольких коэффициентов.

The summary

The basis of the functional analysis of the financial indicators is the construction of the tree based on the four positions of the descriptor analysis with the aid of aid of ratios: financial stability, solvency, In particular, business activity and profitability. These positions are integrated into the base of several factors.

ТЕКЕНОВ. У.А.,
д.э.н, профессор КазЭУ им. Т. Рыскулова

ИНДИКАТИВНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ЗА РУБЕЖОМ: ПОДХОДЫ И ЭВОЛЮЦИЯ РАЗВИТИЯ

Индикативное планирование является наиболее распространенным средством регулирования социально-экономического развития в условиях рыночной экономики. Оно представляет собой механизм координации интересов и деятельности государства, предприятий, домохозяйств в условиях рынка.

Существуют различные подходы к индикативному планированию. Можно выделить четыре основных подхода, которые нашли применение в практике прогнозирования и регулирования социально-экономического развития в условиях рынка.

Первый подход основывается на представлении об индикативном планировании как макроэкономическом планировании при самостоятельно хозяйствующих субъектах – предприятиях. Например, китайские экономисты [1] считают, что планирование в Китае носит не директивный, а индикативный характер, поскольку деятельность государственных предприятий осуществляется в условиях экономической самостоятельности. Оно представляет собой макроэкономическое планирование, основанное на сочетании частного и государственного секторов экономики при доминировании государственного сектора.

При таком подходе индикативное планирование представляет собой процесс формирование системы индикаторов – параметров, характеризующих развитие экономики страны, соответствующих определенной государственной социально-экономической политике, и системы мер государственного воздействия на социальные и экономические процессы с целью достижения указанных параметров.

Второй подход основан на том, что индикативное планирование выполняет информационно-ориентирующие и мотивационные функции. Индикативное планирование состоит в том, что государство в интересах всего общества, с учетом потребностей регионов, а также субъектов рынка разрабатывает планы экономического развития всего народного хозяйства, включая частный сектор, устанавливает конкретные хозяйственные ориентиры, включая макроэкономические параметры и обеспеченные ресурсами структурные показатели. Тем самым государство с помощью индикативного планирования мотивирует заинтересованное участие как предпринимателей всех форм собственности, так и регионов страны в реализации планов, важных для общества.

Такой подход к индикативному планированию нашел распространение в ряде развитых стран. Например, в Японии [2] общегосударственное экономическое планирование носит индикативный характер. В стране разрабатываются общегосударственные планы социально-экономического развития, которые формально не являются законами, а представляют собой программы, ориентирующие и мобилизующие отдельные звенья экономической структуры на выполнение этих программ в общенациональных интересах.

Третий подход, нашедший применение во многих странах, основывается на том, что индикативный план содержит обязательные задания для государства и госсектора [3]. Частные предприятия ориентируются на индикаторы плана и на планы самого мощного хозяйствующего субъекта в рыночной системе – государства, несмотря на то, что это для них не обязательно. Соответственно, государственный план представляет собой систему показателей как для централизованного управления, так и для косвенного регулирования различных секторов экономики. Она включает в себя ориентирующие показатели – контрольные цифры, имеющие информационное значение для предприятий, отраслей и регионов, а также директивные показатели в форме государственных заказов и экономических регуляторов, включая цены, налоги, процентные ставки, экономические нормативы.

Четвертый подход основывается на том, что индикативное планирование – это механизм координации действий и интересов государства и других субъектов экономики. Помимо информации хозяйствующих субъектов такое планирование выполняет координационную роль, оно предполагает согласование деятельности центральных органов, регионов и предприятий в процессе самостоятельной разработки каждым из них своих планов.

Этот подход распространен в практике индикативного планирования во Франции [4]. Правительство воздействует на экономическое развитие в большей степени путем координации и обеспечения информацией, чем путем принятия решений и выдачи указаний. Французская практика основывается на обмене планами и информацией между правительством и частными предпринимателями, в ходе которого выявляется схема экономического роста, включающая взаимно совместимые по линии правительственных организаций планы.

Многие французские экономисты считают, что переход к индикативному планированию позволил на демократической основе координировать позиции государства и частного бизнеса. Планирование, основанное на принципах консультирования и согласования, включающее участие на равноправных началах представителей различных групп – госслужащих, предпринимателей, профсоюзов, союзов потребителей, позволяют получить план в результате многоступенчатых уточнений. В реализации такого плана заинтересованы все участники его создания. Вместе с тем плановые показатели не являются обязательными, а выступают в качестве экономических индикаторов – носителей информации относительно ожидаемой экономической конъюнктуры.

Индикативное планирование в такой форме выступает одновременно и институтом государственного регулирования экономики, институтом саморегулирования, корректируя как дефекты рыночного механизма, так и изъяны прямого государственного вмешательства в экономику.

На саморегулирование как важнейший результат индикативного планирования обычно обращают внимание при изучении опыта Японии [5]. Опыт Японии характеризуется тем, что планово-прогнозные расчеты основываются на исследованиях реального состояния экономики. В процессе исследований выявляется система макроэкономических показателей, факторов, определяющих эффективность капитала, труда и научно-технического прогресса. В результате находят удачное сочетание этих факторов на уровне всей экономики, в каждой отрасли, а также в регионах и в системе свободного предпринимательства.

Обобщая все изложенное выше, индикативное планирование можно определить как механизм координации интересов и деятельности государственных и негосударственных субъектов управления экономикой, который сочетает ее государственное регулирование с рыночными и нерыночными саморегулированием и основывается на разработке системы показателей (индикаторов) социально-экономического развития. Оно предполагает определение общенациональных приоритетов, целеполагание, прогнозирование, бюджетирование, программирование, контракцию и другие процедуры на всех уровнях управления национальной экономикой.

Следовательно, в определенном смысле индикативное планирование представляет собой совокупность процедур согласования (координации) экономических процессов при равноправии участников на основе многоступенчатой итерации. По своему содержанию этот процесс схож с консультированием, при котором ведущими функциями является информирование, ориентация, стимулирование. Но в отличие от директивного планирования – это равноправное взаимодействие, непосредственная вовлеченность хозяйствующих субъектов в процесс управления экономикой при ведущей роли государственных интересов. В этой связи, поскольку индикативное планирование одновременно выступает и как институт ее саморегулирования, постольку можно говорить и о возможности корректировки дефектов как сугубо рыночного, так и государственного вмешательства в воспроизводственные процессы.

Надо различать сходные, но не тождественные понятия: «индикативное планирование» и «инструменты государственного регулирования экономики». Такие инструменты государственного регулирования, как прогнозирование, бюджетирование, программирование и контрактация, хотя и связаны существенно с индикативным планированием, но не тождественны ему ни по отдельности, ни в своей

совокупности. Это объясняется прежде всего тем, что специфика индикативного планирования предполагает процедуры (непосредственные, а не через политико-государственные институты, как в государственном регулировании) согласования и координации действий и интересов государства и бизнеса. Хотя в обоих случаях в основе согласования лежит экономический интерес.

Индикативное планирование, рассматриваемое как совокупность процедур согласования процессов воспроизводства, реализуется на разных уровнях управления:

а) на макроэкономическом уровне – в виде разрабатываемых государственными органами хозяйственного управления прогнозов, бюджетных планов и программ;

б) на региональном или территориальном уровне – в виде разрабатываемых властными структурами субъектов (регионов) страны региональных прогнозов, программ и бюджетных планов;

в) на макроэкономическом уровне – в виде разрабатываемых метакорпорациями (межотраслевыми, межрегиональными и международными финансово-промышленными группами) планов, прогнозов и программ развития отраслей и подотраслей, территориально-производственных комплексов и промышленных узлов;

г) на микроэкономическом уровне – в виде стратегических планов развития предприятий как юридических лиц.

В послевоенной период индикативное планирование прошло в своем развитии через различные формы. Анализ эволюции этих форм позволяет выделить его разновидности, соответствующие сложности смешанной экономики и возможностям механизма ее государственного регулирования:

- конъюнктурная форма;
- структурная форма;
- стратегическая форма;

Переход от одной формы индикативного планирования к другой предполагает повышение степени его зрелости, усиление отлаженности взаимодействия всех соответствующих институтов регулирования.

Исторически первой формой индикативного планирования является конъюнктурная форма. В данном случае под термином «конъюнктура»подразумевается совокупность условий и факторов, определяющих социально-экономическую ситуацию. Для реализации на практике этой упрощенной формы индикативного планирования первоочередным требованием является относительно сбалансированное развитие экономики. Основная функция данной формы планирования заключается в улучшении экономической конъюнктуры путем комплексного использования бюджетно-финансовых, денежно-кредитных и прочих макрорегуляторов.

В общем случае появление конъюнктурной формы индикативного планирования определялось рядом обстоятельств. Обеспечение ускоренного развития национальной экономики и ее структурная перестройка оказались возможными лишь при главенствующем участии государства, что, в свою очередь, требует увеличение государственных расходов в ВВП и неизбежно означает усиление роли бюджетной политики государства в формировании макроэкономических пропорций и поддержании достаточных темпов экономического роста. На практике на макроэкономическом уровне это находит отражение в четкой процедуре согласования бюджета (в части налоговых поступлений) с показателями макроэкономических прогнозов и программ, в которых намечаются возможные и необходимые изменения в национальной экономике.

На первоначальном этапе такого рода увязки организационно осуществлялись финансовыми органами, а в дальнейшем по мере совершенствования механизма индикативного планирования они методически отделились от процесса разработки бюджета.

В настоящее время конъюнктурная форма индикативного планирования является высшей формой для таких интеграционных союзов государств, как, например, ЕС, где на наднациональном уровне составляются и согласовывается среднесрочные программы хозяйственного развития отдельных государств, объединенных единым экономическим пространством.

Более развернутой и совершенной формой индикативного планирования является структурная форма, которая предусматривает распространение плановой деятельности на мезо- и микроуровень на-

циональной экономики.Суть этой формы связана с обеспечением реализации государственной структурной политики в отношении отдельных регионов, отраслей и секторов экономики путем тщательного согласования действий и интересов предприятий, с одной стороны, и государства – с другой. Последнее достигается путем увязки макроэкономического плана и внутрифирменных планов.

Необходимо отметить, что структурная форма индикативного планирования возникает, как правило, тогда, когда в рамках селективной структурной политики к реализации территориального разреза общеэкономических индикативных планов привлекаются региональные органы управления и частные предприятия с помощью льготных кредитов, налоговых льгот и других мер государственной поддержки.

Значительных успехов в использовании этой формы индикативного планирования добилась Япония, у которой уже в 1962 г. был разработан первый план комплексного развития территории страны (на 1960 – 1970 гг.). В этом плане, как и в принятом в 1969 г. втором таком плане (на 1969 – 1985 гг.), была заложена концепция создания «полюсов роста» в районах, удаленных от главных промышленных агломераций. В основу третьего плана, принятого в 1987 г., положена концепция «интегрированного населения» и в дополнение к нему разработана «программа трансформации экономической структуры Японии в целях достижения международной гармонии» (Доклад Маэкавы).

Аналогичная тенденция в развитии структурной формы индикативного планирования достаточно четко прослеживается во Франции. С начала 70-х годов французские специалисты отмечают , что индикативный план рассматривается как план государства и одновременно метод координации действий, зависящих от государственной политики доходов и расходов отраслевых и региональных подсистем экономики. Причем обязательные и прогнозные аспекты плана весьма четко разделяются.

Стратегическая форма индикативного планирования возникает на определенном этапе развития производительных сил, на котором масштабы и сложность экономики достигают определенной величины, а также наблюдается глобализация рынков в рамках интеграционных хозяйственных систем , то есть в виде различных экономических союзов. Во Франции идея стратегического планирования, суть которого заключается в выборе основных приоритетов развития национальной экономики, играет ведущую роль в реализации государственной экономической политики. Впервые стратегическая ориентация индикативного планирования нашла воплощение в десятом индикативном плане (1989-1992). В рамках этого плана было выделено и закреплено 6 главных направлений развития экономики Франции:

- укрепление национальной валюты и обеспечение занятости;
- образование;
- научные исследования;
- социальная защита населения;
- обустройство территории страны;
- обновление органов государственной службы.

Каждое из этих направлений получило в рамках индикативного плана статус целевой государственной программы, которая была обеспечена системой различного рода финансовых преференций. Аналогичным образом трактуется стратегическая ориентация индикативного планирования американскими специалистами. Они рассматривают индикативное планирование как поиск новых решений для достижения успешной конкуренции, развития всестороннего сотрудничества, максимального содействия продуктивности экономической политики, основанной на полном доверии и финансовой поддержке штатных и местных властей.

Следовательно, стратегическая форма индикативного планирования в том или ином виде предполагает согласование интересов субъектов всех уровней национальной экономики. Особенностью данной формы индикативного планирования является значительное расширение временного горизонта и максимально четкое проявление этой формы как способа организации разработки и реализации долгосрочной общенациональной экономической политики.

Кроме того, в условиях интернационализации рынков и усиления роли рыночных механизмов резко возрастает опасность паралича национальных кредитной и финансовой систем, в том числе в результате скоординированных действий крупных спекулянтов. В наибольшей степени это оказалось

характерным для так называемых развивающихся рынков и малых стран, которые зависят от иностранных инвестиций. Вследствие этого настоятельно необходимой становится координация действий хозяйствующих субъектов не только на национальном, но и на международном уровне, главным образом на основе контрактной составляющей плана.

Вместе с тем, необходимо отметить, что уже в самом названии стратегической формы заложены определенные отличительные особенности.

Во-первых, она предполагает наличие конкретной глобальной цели, связанной с обеспечением высокоэффективного развития национальной экономики (например, достижение максимального при заданных ограничениях уровня благосостояния население страны).

- обеспечение стабильности уровня цен устойчивости национальной валюты;
- достижение достаточно высокого экономического роста;
- обеспечение относительно полной занятости населения;
- социальная защита населения, включая гарантирование получения необходимого образования и поддержание здоровья на определенном уровне;
- селективная поддержка регионов;
- достижение и поддержание экономического равновесия.

Каждая из целей может получить статус целевой государственной программы, обеспеченной системой различного рода преференций (предпочтений, льгот).

Во-вторых, это ориентация на будущее, т.е. планирование развития структурного элемента, который в настоящее время существует не в полном объеме.

В-третьих, это учет неконтролируемых, внешних по отношению к системе факторов, оказывающих существенное влияние на экономику в целом.

В связи с этим применительно к стратегической форме индикативного планирования можно выделить такие функции взаимодействия, как:

- поиск новых решений для достижения поставленных общегосударственных целей, в том числе повышения конкурентоспособности экономики;
- развитие всестороннего сотрудничества между всеми субъектами экономики;
- максимальное содействие повышению продуктивности государственной экономической политики, основанное на полном доверии и взаимной финансовой поддержке со стороны государства, хозяйствующих субъектов и региональных властей.

Таким образом, можно условно выделить четыре основные разновидности индикативного планирования, отличающиеся разным соотношением государственного регулирования экономики и рыночного саморегулирования.

Первая разновидность индикативного планирования предусматривает преобладание государственного сектора экономики с допущением частного сектора. В этом случае наблюдается господство государственного (централизованного) планирования макроэкономических процессов и основных стратегических направлений на мезо- и микроуровнях, что предполагает определенную самостоятельность предприятий. Подобное сочетание является близким к теоретической трактовке индирективного планирования и в определенной степени соответствует понятию «полного хозяйственного расчета» предприятий в условиях централизованного народнохозяйственного планирования.

Современная интерпретация данной разновидности индикативного планирования наиболее четко прослеживается в Китае. Суть ее может быть кратко сформулирована следующим образом: индикативное планирование – это процесс формирования системы параметров (индикаторов), характеризующих состояние и развитие экономики страны и соответствующих государственной социально-экономической политике, а также установление мер государственного воздействия на протекание социальных и экономических процессов с целью достижения указанных параметров.

Вторая разновидность индикативного планирования предполагает, что общегосударственное планирование социально-экономического развития страны осуществляется в форме государственных программ, которые формально не являются законом для хозяйствующих субъектов других форм соб-

ственности. В этом случае основная функция индикативного планирования сводится к информационно-ориентирующей, а по сути – к мотивационной и предполагает ориентирование и мобилизацию частных предприятий на выполнение задач, сформулированных государством в общенациональных интересах. Такая разновидность индикативного планирования наиболее характерна, например, для Японии.

Третья разновидность индикативного планирования имеет две отличительные особенности:

- наличие обязательных заданий для государственного сектора экономики;
- установление желаемых параметров, с помощью которых предприятия частного сектора экономики ориентируются на планы государства, даже если это для них не является обязательным.

Вследствие этого государственный план может рассматриваться как система из двух групп показателей:

показатели, предназначенные для органов государственной власти и реализующие централизованное управление или директивные показатели, которые включают:

- характеристики государственного заказа как высшей формы централизованного управления экономикой;
- лимиты;
- экономические регуляторы (цены, налоги, процентные ставки, экономические нормативы).
- показатели, которые косвенно регулируют развитие различных секторов национальной экономики, или ориентирующие показатели (в форме контрольных цифр), имеющие информационное значение для предприятий всех форм собственности и регионов.

Четвертая разновидность индикативного планирования предполагает, что оно может являться не только механизмом информационного обеспечения, но и механизмом координации действий и интересов государства и других субъектов экономики. Данная разновидность индикативного планирования достаточно четко просматривается во Франции. В этом случае правительство в основном воздействует на экономические процессы посредством координации и обмена информацией о взаимосовместимых планах, что заинтересовывает всех участников (предприятия, отрасли, регионы) в их выполнении.

Необходимо отметить, что переход индикативного планирование от одной формы к другой предполагает повышение степени его зрелости и меры отлаженности взаимодействия всех соответствующих институтов планирования. Причем эта эволюция («конъюнктурная форма» → «структурная форма» → «стратегическая форма») в большинстве промышленно развитых стран Запада заняла десятилетия. В Казахстане пока в лучшем случае речь можно вести об элементах конъюнктурной формы индикативного планирования, что соответствует общей либеральной ориентированности государственной социально-экономической политики в последние годы.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Дзинь Винь Ли. Роль государственного регулирования в экономике Китая. //Вопросы экономики. – 1997. – №7. – С. 156.*
2. *Хлынов В. Общегосударственное планирование рыночной экономики. //Экономист. – 1994. – №4. – С. 90.*
3. *Безруков В. Организация государственного планирования и регулирования экономики. //Плановое хозяйство. – 1990. – №3. С. 69.*
4. *Экономическая и социальная политика Франции. /Пер. с франц. – М: Французская организация технического сотрудничества. 1995. – с. 24.*
5. *Сенчагов В. О японском опыте управления (размышления после командировки). //Вопросы экономики. – 1990. – № 5. С. 142.*

Резюме

Индикативное планирование является наиболее распространенным средством регулирования социально-экономического развития в условиях рыночной экономики. Оно представляет собой механизм координации интересов и деятельности государства, предприятий, домохозяйств в условиях рынка. В статье рассмотрены различные подходы к индикативному планированию, а также его формы и разновидности.

Түйін

Индикативтік жоспарлау нарықтық экономика жағдайында әлеуметтік-экономикалық даму ахуалын реттейтін ең көп таралған жолы болып табылады. Ол нарықтық экономика жағдайында мемлекеттің, кәсіпорындардың, үй шаруашылықтарының қызығушылықтары мен іс-әрекеттерін реттейтін механизм. Мақалада индикативтік жоспарлауға деген әр түрлі көзқарастар, формалары мен түрлері қарастырылған.

Resume

Indicative planning is the most common means of regulating social and economic development in a market economy. It is a mechanism for coordination of interests and activities of the state, enterprises, households in the marketplace. The paper considers different approaches to indicative planning, as well as forms and varieties.

КУДЫС Е.
э.ғ.к, профессор, XINJIANG университеті
экономика институты ҚХР

ӨНДІРІС САЛАСЫНДАҒЫ ИНДУСТРИАЛДЫ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУДЫҢ БАСЫМДЫЛЫҚТАРЫ

Көп жылдық шетелдік және отандық индустриалды бизнес тәжірибесі көрсеткендей, индустриалды жүйеге жасалған ең құнды талдау өз бетімен емес, ынталандыру мен ауысымдар бар жағдайда ғана құнды. Бұл салааралық баланс Нобель сыйлығының лауреаты В.Леонтьевтің жасаған әдісінің тиімді екенін көрсетті. Оның көмегімен өткен ғасырдың 60-70 жылдары қорлардың шығыны, өндірістік тауарлардың пайдалылығы жайлы салыстыру жұмыстарын жүргізуге мүмкіндігі туды [1, Б. 22-44].

Нарықтағы маңызды өзгерістер келесі жағдайларменен анықталады:

- ынталандыруға бағытталған миссия мен жаңалықтардың басымдық негіздері;
- өзгеріс кезінде сақталуы тиіс қоғам құндылықтары;
- шаралардың үздіксіздігі;
- өзгеріске қатысушылар арасындағы иерархиялық қатынастар.

Сондықтан индустриалды даму мақсаттары мен стратегиясын бағдарлау кезінде жүйелік негізде геоэкономикалық, технологиялық және әлеуметтік-саяси қағидаларды, персоналды психологиялық ынталандыру мен кәсіпорындағы басқару әдісін толық зерттеу қажет. Қабылданған Қазақстанның 2030-Стратегиясына сай индустриалды саясатының стратегиялық мақсатының басымдық негізі болып өндірістің әртараптандырылуы және минералды-шикізат кешенінен жоғары технологиялық өндіріске инвестицияларды тарту арқылы жүзеге асады.

Жалпы XX ғасырдың екінші жартысындағы өндіріс эволюциясының тиімділігі басқару әдістері мен техника және технология жетістіктерімен тығыз байланысты. Қазіргі кездегі пайда табумен қатар өндірістің маңызды көрсеткіштері болып еңбек өнімділігі, рентабельділік пен бәсекеге қабілеттілік, экологиялық тазалық пен үздіксіз даму болып табылады. Сонымен қатар, индустриалды дамудың негізін құрайтын басқару қызметін, өндірістің дамуын, маркетингтік басқаруды қамтитын толық циклді қарастыру қажет.

Индустрияның кез келген саласы үздіксіз өзгеріс жағдайында болумен қатар, жалпы экономикалық және технологиялық динамикаға, нарық және салааралық байланыста болады. Бүгінгі таңда ол өзгерістердің жылдамдығы халықаралық жаһандану үрдісіне тікелей қатысты болып отыр. Нәтижесінде дәстүрлі салалық көрсеткіштер техника-экономикалық логика негізінде тұтас индустриалды дамуды құрау қажет.

Нақты өндірістік-экономикалық даму тек дәстүрлі технологиялық тәртіптердің ауыстыру нәтижесінде жүзеге асырылады. Сондықтан, жаңа индустриалды саясат өз уақытындағы ескі технологияны жаңа технологиямен алмастырылуын қамтамасыз етілуді талап етеді. Осындай іс-шараларды жүзеге асыру арқылы 1950 жылдың ортасында әлемдік техника-экономикалық жетістіктері бар мемлекеттердің технологиялық деңгейін 5-технологиялық өңдеу жұмыстарын жандандыру арқылы, өнімдердің соңғы түрлерінің санын көбейтуге және өнім сапасын арттыруға қол жеткізді. Кеңес Одағымен қатар Қазақстанда ол уақытта 3,4-технологиялық өңдеу жұмыстарын қолдану қолға алынып жатқан болатын. Бес балдық жүйе бойынша индустрия өндірісінің бүгінгі жағдайы көрсетілген. Байқап отырғанымыздай 5,6-технологиялық өңдеу деңгейлері жоқтың қасы [2]. Сондықтан экономикамыз әруақытта, әсіресе, дағдарыс кезінде әлжуаз келеді (1-сурет).

Әлемдік нарыққа ену мәселелерін тез арада шешу үшін бесінші технологиялық өңдеу жұмыстары ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың, өндіріс пен газды қайта өңдеу, электронды және микроэлектронды өндіріс, оптико-талшықты техника, бағдарламалық қамтамасыз ету мен робот жасау, жаңа технология мен басқару әдістерінің қосындысы ретінде құралып, жүзеге аса бастады.

1-кесте. Дағдарыстан кейін кәсіпкерлікті өркендетудің индустриалды-инновациялық негіздерін жүзеге асыру тұжырымдамасының өзара қарым-қатынасының жүйелі іс-әрекеттер реті

Іс-шаралар Технологиялық деңгейлер	Құқықтық база	Ресурс	Инфра-құрылым	Кадр дайындау	Мемлекеттік реттеу	Ақпараттық, ғылыми, әдістемелік қолдау
Жоспарлау	3	3	3	3	3	3
Барлау	3	3	3	3	3	3
Өндіру	3	3	3	3	3	3
Байыту	2	2	2	2	2	2
Қорыту	2	2	2	2	2	2
Өңдеу	1	1	1	1	1	1
Терең өңдеу	0	0	0	0	0	0

Өндірістік-технологиялық үрдістің қозғаушы күші болып жоғары білікті жоба,технологиялық ойлар, негізінде капитал өндіргіш салалар негізін құрады. Индустриалды дамудың стратегиясы, тұжырымдамасы және әдістемесі әр сала үшін таңдау және диффузия тетігіне әкелуі қажет. Осылайша, индустрияны стратегиялық жоспарлау кезінде, тек капитал өндіргіш саланың басымдығын ғана емес, сонымен қатар нарық экономикасымен анықталатын технологиялық қосындылардың дамуы мен қазіргі әлеуметтік тап қайшылықтарының әсеріне көңіл аудару қажет. Сондықтан индустриалды даму тұжырымдамасында бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіштерімен бірге қарастырылуы қажет.

Өндірістің бәсекеге қабілеттілік көрсеткіші төмендегі ұлттық экономикалық жүйедегі сыртқы және ішкі сипаттамалар жиынтығымен анықталады:

- экономикалық жүйе ашықтығы;
- қызметтердің барлық деңгейлеріндегі ынталандыру;
- қолданылатын іс-шаралардың үздіксіздігі;
- еңбектің алдыңғы қатарлы көрсеткіштері;
- инновациялық белсенділік;
- инвестиция және болашағы бар технологиялар;
- өсіп келе жатқан еңбек өнімділігі;
- инфрақұрылымға тартылатын инвестициялар;
- инфрақұрылым қызметін анықтаушы есеп-қисап;
- тұтынушылардың сұранысы.

Индустриалды дамудың сәттілігі әр сала, әр өндірістің бәсекеге қабілеттілігімен анықталады, ал ол өз кезегінде қарым-қатынас пен кәсіпкерліктің сапалық негізіне байланысты. Жаңа индустриалды даму

«әлеуметтік эволюция» нәтижесі ретінде жаңа мінез-құлықтық ортаны эволюция логикалық ережелер, құндылық шарттар, эмоционалды таңдау, дәстүр, этикалық нормалар негізінде қалыптастыруды талап етеді.

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасыр басындағы қоғамдық-экономикалық ұйымдар үшін дамыған елдерде, адамдардың экономикалық мінезі-құлқы мен әлеуметтік ұйымдастырылуы анықтаушы, реттелуші және еркін әдістердің жиынтығы ретінде анықталды. Мезоэкономиканың түрлі салалары үшін көлденең немесе тік басқару қарым қатынасы қолайлы болып табылды. Осылайша минералды-шикізаттық кешен (МШК), технологиялық, экономикалық және құқықтық басқару әкімшілік тұрғыдан шектелу негізінде жүзеге асырылған. Осындай жағдайда кәсіпорын басшылығы мен персоналдың психологиялық жағдайы алдағы мәселені шешуге ұмтылған болса, онда өндірісте сәттілік мүмкіншілігі күрт артады. Осындай кәсіпорындар неғұрлым көп болса, ұлттық индустрияның жаңа кезеңінің синергетикалық және мультипликативті негізде пайдасы көп болады.

Қазақстанда минералдарды шикізаттардың өндірілуі ЖҰӨ-ң басым көпшілігін алады. Бұл МШК-ң үстемдігін көрсетеді. Қазақстандағы жағдайдың қайшылығы және ерекшелігі МШК-ң үздіксіз дамуы шикізаттық салалар мен аз деңгейде өнім өндіретін салалардың ғаламдану жағдайында орын алуы бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділік көрсеткіштері үлкен әсерін тигізеді. Қазақстанның өндірістік қорының әртараптандырудың жалпы бағыттаушысы болып, МШК-ң барлық көрсеткіштерін сақтай отырып, оның үлесін ЖҰӨ-де 30-40% төмендеуі болып табылады. Өзін-өзі ұйымдастыру қабілеті бар индустриалды саланың минералды-шикізат кешені мен аралық өнімдер өндірісінен бәсекеге қабілеттілігі жоғары саналатын дайын өнімдер өндірісіне өту келесі көріністермен анықталады:

- саланың құрылымдық күрделілігінің артуы;
- өндірістік өнімнің функционалды түрлерінің артуы;
- саланы индустриалды реттеу сапасының жақсаруы;
- материалды, қаржылық және ақпарат ресурстарының басқа салалармен алмасу жылдамдығының артуы;
- салаішілік ауысу ағымдарының теңдігі.

Әлеуметтік және экологиялық талаптарға сай бәсекеге қабілеттілігі мен кешенді техника-экологиялық дамуы келесі көрсеткіштермен:

- технологиялық тиімділік;
- шығындар тиімділігі;
- экологиялық тиімділік;
- нарықтық тиімділік;
- менеджменттік тиімділігімен анықталады.

Жаһандану жағдайындағы даму технологиялық, дүниежүзілік шаруашылық және нормативті-құқықтық қатынастарда минералды-шикізат кешенімен қоса индустриалды салаларды органикалық негізде қарастыру төмендегі бағыттар және үрдістермен сипатталады:

- дүние жүзілік құрылымдық талаптар, жалпы мәдени құндылықтар мен әлемдік бағыттар;
- ұлттық саяси-құқықтық орталардың жақындауы;
- геоэкономикалық қатынастардың либерализациялық үрдістері;
- жеке кәсіпорындардың әлемдік нарыққа шығуы;
- жалпы экономикалық аймақтар пайда болуы.

Сонымен, дағдарыстан кейінгі жаңа индустриалды даму келесі мақсаттар мен міндеттерді шешуге бағытталуы қажет:

- өмір сапасын жоғарылатудағы нақты міндеттерді шешу;
- қаржылық қолдаудағы жариялылық пен мөлдірлік орын алуы.

Мемлекеттік институтарының инвестициялық қолдауы таза бәсекелік басымдықтарды құрайтын стратегиялық міндеттерді шешуші төмендегі жобаларға бағытталуы қажет:

- экономиканың ғылыми сыйымды және жоғары технологиялық өндірістің өңдеуші секторының дамуын қамтамасыз ету;
- өндірістегі инновациялық белсенділікті жоғарылату;

- ғылыми-техникалық ортада кіші және орта бизнес дамуын біріктіру;
- тең бәсеке жағдайын жасау;
- өңдеуші индустрияның экспортқа бағытталуы;
- бәсеке артықшылығының құрылуы.

Көңіл аударатын жайт, жеке кәсіпкерлік субъектілері тарапынан инвестициялану мүмкіншілігінің аздығымен анықталады

Сонымен қатар, міндетті түрде отандық ғылымның химия, мұнай химиясы, металлургия, ядролық физика, геофизика, микробиология, биотехнология мен гендік инженерия, жоғары технологиялық және ғылыми сыйымды өнім түрлері мен шикізатты терең өңдеу, өңдеу өндірістерінде бәсеке артықшылықтарын анықтау бағыттары қарастырылады. Сонымен бірге индустриалды дамуды жүзеге асырудағы бар шаралар бір жүйеге біріктіріліп, өзара құпталуы қажет.

Ғылыми сыйымды өндірістің дамуына болжамды дұрыс жасау дүниежүзілік өндірістік күштердің дағдарыстан кейінгі кезде дамуы тұсында мүмкіншілігі артады. Дамушы елдердің басымдық мақсатына тән көрініс компьютерлік техниканы пайдалану арқылы 5-технологиялық өңдеу деңгейіне қол жеткізу болып табылады. Бұл деңгей белгілі бір нақты уақытта физикалық, химиялық және жаңа технологиялардың ерекшеліктерін бір-біріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Алтыншы технологиялық өңдеу деңгейіне өту жүзеге асырылады және ғылыми экономикалық дамудың негізгі қайнар көзі болып табылады.

Келесі экономикалық өсім стратегиясын дағдарыстан кейінгі кезде қоғамда жүзеге асыру қажеттілігімен анықталады. Экономикалық дамудың негізгі сипатының бірі – оның біртексіздік мінездемесі. өте жоғары бәсекелестік ортамен анықталатын кезеңде жоғары технологиялық өңдеу деңгейіне ауысуы кезінде жетекші болып табылған елдердің капиталы құнсызданып, мамандар біліктілігін жоғалтулары мүмкін. Осы кезде өндірістік-технологиялық жүйенің ашылып жатқан жаңалықтары капитал тарту орталығына айналады. Осылайша алдын ала ғылыми-техникалық, инвестициялық және өндірістік капиталға ие болып отырған елдер бәсеке қабілетіне ие болады. өндірістік-технологиялық жүйеде жоғары технологияны жаппай игеруі мүмкін емес. Жоғары технологиялар келесі белгілерге ие:

- жүйелік ғылымның қажет етілуі;
- үрдістердің физикалық және математикалық жобалары;
- ізденіс жұмыстарының технологиялық ортамен тығыз қатынаста жүзеге асырылытын барлық кезеңдері;
- кәсіпорында білікті мамандар, жабдықтар, жоғары технологиялар, өлшеу құралдары, компьютерлік жүйенің болуы.

Жоғарыда келтірілген жоғары технологияның белгілері алдағы жұмыстың көлемін, жетілдіру мүмкіншіліктерін, жұмыс орындарының саны, т.б. арқылы білуге мүмкіндік береді. Ғылыми сыйымды өндірістің дамуы экономикалық өсімді қамтамасыз етуге бағытталуы қажет. Айтылған бағыттарды басқара алмаған жағдайда, ел экономикасы «дамуды қуып жету» жағдайында ғана болады. Сонымен қатар ынталандыру жүйесі келесі міндеттерді шешуге бағытталуы қажет:

- инновацияны қолданудың жалпы белсендірілуі;
- ғылыми сыйымды жоғары технологиялық өндірістің дамуы;
- экономиканың нақты секторының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатылуын қамтамасыз ету;
- құрылымдықты қайта құруға қол жеткізу;

Дамыған нарық экономика елдерінің тәжірибесінен алатынымыз: ғылыми-техникалық дәрежесі бар нарықта жоғары инновациялық белсенділік басымдық негізде қамтамасыз етіледі және ұлттық экономиканың мүмкіншіліктерін анықтауда мемлекеттің инновациялық қызметті қолдану және дамыту тетіктерін анықтаумен сипатталады.

Әдеттегідей, Қазақстанда маңызды ғылыми-техникалық бағдарламаларды орындау мен таңдау «кабинет тыныштығында» жүзеге асырылады, оған тіпті білікті емес мамандарда да қатысуы мүмкін. Нәтижесінде бағдарламалардың жүзеге асырылуы көпшілік жағдайда үнемі теріс нәтижелер беруі мүмкін.

Шет ел мемлекеттерінің тәжірибесіне көз жүгіртейік. Мысалы, Францияның өндіріс министрлігі, 18 ай бойы жетекші өндіріс фирмалар және ғылыми ұйымдар арасында сауалдама жүргізді. Ондағы мақсат – келесі 5-10 жылда басымдық және ғылыми негіздегі технологияларды анықтау. Сұрау нәтижесінде 1085 технология анықталды. Сол кездегі жағдайда енгізуге жоғары дайындығы бар технологиялық жобалар таңдалып, алынды. Нәтижесінде Франция «мықты» 66 технологиялық жобалар мен «әлсіз» 17 технология жобаларға ие екені анықталды. Сонымен қатар жеке бағыттар бойынша, Францияның әлсіз бағыттары да анықталды. Оларға енді мемлекет тарапынан қолдау және дамыту қажеттілігі анықталды. Мемлекеттік мүмкіндіктер ретінде салықтық, кедендік баждық жеңілдіктер қарастырылды. Бұл қадамдар өндіріс пен банктік-өндірістік қорлар мен ғылыми саланы біріктіру негізінде жүзеге асырылды.

1949 жылы Жапонияда жалпы ұлттық конференцияда басты мемлекеттік, ұлттық алты бағыт таңдалды. Олар мемлекеттің, ғылым мен өндірістің, банктердің қатысуымен жүзеге асты. Атап айтсақ, кеме жасау, электроника, синтетикалық материалдар т.б. экономика салалары жатады. Басымдық ұлттық бағдарламаларды жүзеге асырудың нәтижесінде Жапония экономикасы дүниежүзілік тауар өндіруде жетекші орынға ие болды.

Шет елдік тәжірибені қалай пайдалану қажет және Қазақстан жағдайында не істеу керек? Ең алдымен, демократиялық негіздегі басымдық бағыттар таңдаған және оң нәтижеге қол жеткізген Франция, Жапония, АҚШ және т.б. елдердің тәжірибесін қолдану қажет. Бағыттарды бағалау үшін сауалдама жүргізіп, ғалымдар мен инженерлердің пікірін білу қажет. Өзінің субъективтілігіне қарамай сауалдамалар тұтас және нақты көрініс береді. Осы көріністі негізге ала отырып, ұлттық басым бағыттардың сызбасын қарастыруға болады.

Ресей тәжірибесі бойынша мемлекеттік деңгейде үш топтағы бағыттарды ұсынылуына көңіл аударуға болады.

Бірінші топ – мемлекеттік егемендікті сақтау қажеттілігімен анықталады. Сонымен қатар мемлекет қауіпсіздігін қамтамасыз етілуі және халықаралық беделін сақтау қарастырылады. Бұған түпкілікті зерттеу, қауіпсіздік, сыртқы ортаны қорғау жұмыстары мен мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық көрсеткішдердің дамуы арқылы қол жеткізуге болады. Мүмкіндіктердің бұл тобын «сындарлы» деп айтуға болады.

Екінші топ – мемлекеттің әлемдік нарыққа шығу ұмтылысынан туады. Олардың қатарына зерттеулер мен елдің экономикалық тәуелсіздігін қамтамасыз етуші жобалар жатады. Бұл топты жетекші психологиялық деп те атайды.

Үшінші топ – отандық өндірушілерді қолдауды ұсынады. Олардың тауарлары бүгінгі күні әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті емес, бірақ сатып алу қабілетін ескере отырып, елімізде және ортаазиялық аймақта тиімді жүзеге асырылуы мүмкін. Сондықтан бастапқы міндет болып отандық тауарларды дүниежүзілік деңгейге тарту болып табылады. Сонымен қатар отандық тауарды жетілдіре отырып, біз экономиканы көтеріп қана қоймаймыз, жұмысбастылықты қамтамасыз етіп, сатып алу мүмкінділігін, халықтың өмір сапасын жоғарылатамыз. Көңілге қонатын және сұрақты шешуге әсер ететін негізгі көрсеткіш болып технологиялық алдыңғы қатарлы кәсіпорын санының артуы болып табылады. Сонымен қатар ол жаңа жұмыс орнымен қамтамасыз етеді. Мүмкіндіктердің бұл тобын әлеуметтік бағытталған деп атауға болады.

Жоғарыда айтылған жағдайларды ескере отырып, ерекше айтатын жағдай, стратегияның негізгі бағыты, біздің ойымызша, жоғары технологиялық, ғылым сыйымды және экспорттық бағытталған өнім мен өндірістердің дамуы болып табылады.

Ғылыми сыйымды технологиялар мен өнімді алудың қайнар көзі болып, фундаменталды және қолданбалы ғылымдарының зерттеулерінің негізінде оң нәтижеге қол жеткізу болып табылады. Ғылыми зерттеулер нақты ортаның тану шекараларын анықтап, интеллектуалды өнім мен білімнің жаңа деңгейінің құрылуына мүмкіндік береді. Мемлекеттік қолдау Қазақстанның фундаменталды және жартылыстану ғылымдарының іздеу жұмыстарына халықаралық білім нарығында белгілі деңгейде кеңістік алуға мүмкіндік береді.

Техникалық дамыған елдерде ғылым жоғары қарқынмен, технологиялық қаруланумен, ғылыми орталықтардың құрылуымен қатар жүреді.

Белгілі ғылыми,білікті мамандар көңілін аударған, болашағы бар ғылыми-техникалық бағыттарға келесілерді жатқызуға болады:

- физикалы, химиялық және ақпараттық технологиялардың көмегімен минералды шикізатты игеру мен терең өңдеу, төтенше жағдайларда қолдануға қажет таза металдарды өндіру мүмкіншілігі;
- ақпараттық технологиялардың дамуы;
- ғарыштық мониторинг пен геоақпараттық технологияларды пайдалану;
- жаңа жоғары молекулярлы заттарды жасау, белгіленген функционалды қасиеттермен нанотехнология өнімі арқылы таза материалдар мен берілген құрылымды балқытпаларды өндіру;
- ғылыми-технологиялық биология, биотехнология мен гендік инженерия салаларында өнімді жасау.

Нәтижесінде алынатын ғылыми-техникалық өнім, табиғи шикізатты өндірістің басқарылуы мен тиімді қолдануы, ақпараттық коммуникацияның дамуы мен қол жеткізген білім дәрежесі Қазақстанды ақпарат пен білім бағытында жетекшілер қатарына шығаруы мүмкін. Сонымен бірге ақпараттық-коммуникациялық нарықтың Орта Азия аймағындағы жетекші рөлдеріне қол жеткізуі мүмкіншілігі артады.

Жоғарыда келтірілген ойларды біріктіре отырып, Қазақстанда жаңа ғылыми сыйымды, жоғары технологиялық өндірісті жасау үшін нақты жағдай бар.

Әлемде жаңа технологиялық жағдай құрылды және ол табиғи ресурстарды терең және кешенді қайта өңдеуге негізделген. Технологиялық жағдайдағы өзгерістердің анықтаушысы болып, ақпараттандыру мен экономикалық дамудың негізі ретінде ақпарат ресурстарының енгізілуі болып табылады [3-5].

Индустриалды бағдарлама постиндустриалды дамудағы ғылыми-техникалық және өндірістік әлеуеттердің өсуіне әсер етуі қажет:

1. 5-6 технологиялық өңдеу деңгейінің құрылуы. Бесінші технологиялық өңдеу деңгейі ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың, газды өндіру мен өңдеу, электронды және микроэлектронды өндірістің, робот жасау, икемді автоматтандыру мен басқару әдістерінің қосындысы болып табылады. Негізгі анықтаушы факторы болып микроэлектронды қосындылар болып табылады және бүгінгі таңда бесінші технологиялық өңдеу деңгейі дамушы елдердің экономикасында негізгі орын алады.

Бәсекеге қабілетті мүмкіншілігіне ие болу мақсатында Қазақстанға төртінші және бесінші технологиялық өңдеу деңгейіне өту қажет. Нәтижесінде тиімсіз және бәсекеге қабілетсіз салалардан бас тарту қажеттілігі пайда болады. Айтылған өндірістің ғылыми-технологиялық қызмет стратегиясын жүзеге асырғанда, 6-технологиялық өңдеу деңгейіне өту үшін дайындық жұмыстарын жүргізілуі қажет. Ол ізденістердің негізін биотехнологиялық, химия, ғарыштық техника мен махотроникалық салалық зерттеулер құрайды және ол салалардың негізі Қазақстанда бар.

2. Қазіргі заманғы ғылымды көп қажет ететін инфрақұрылымдық ұйымдар – Байқоңыр, Курчатов, Приозерск, Степногорск, Алатау кенттерінің ғылыми орталықтарында орналасқан.

3. Қазіргі бар ғылыми-техникалық әлуетті дағдарыстан кейінгі кезде экономикада қолдану мүмкіншілігі. Қолдану тетігін анықтау мақсатында елдің ғылыми-техникалық капитал жағдайына мониторинг жасау қажет. Қазақстанда қазір белгілі білім негізінде минингеллектуалды меншік бар, бірақ олар төмендегі ғылым талап ететін өндіріс салаларында әлі сирек қолданылады:

- биотехнология, биохимия;
- ядролық технология;
- сирек металдар негізінде жаңа материалдар жасау.

4. Төмендегі ғылыми-техникалық ізденістерді жүзеге асыру үшін басымдық негізде мемлекеттік деңгейде мына бағыттарға қолдау жасалуы қажет:

- жаңа материалдар мен химиялық технологиялар;
- ақпараттық технология;
- «тірі» жүйелер технологиясы.

5. Өндіріс саласына инновацияның ендіруді жылдамдатуға бағытталған заңнамалық базаны жетілдіру. Қазақстанда инновациялық қызметтің еркіндігін қорғауға және мемлекеттік қолдауға бағытталған қолданыстағы құқықтық базаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу және заңдар мен нормативтік актілерді шығару үрдісі қарастырылуда.

Қазіргі мезгілде тек мемлекет қана экономиканы жаңартудың қозғаушы күші бола алады, өйткені отандық жеке сектор әлі ұзақ уақыт ірі және ұзақ мерзімді инвестициялар жасай алмайды. Мемлекеттік қолдау бірнеше салааралық жобалар мен жаңа экспортқа бағытталған өнім шығару шеңберін жүзеге асыруға бағытталуы керек.

Жақын арада мақсатты зерттеу мен жағымды жағдайлар негізінде жоғары технологиялық өнім кешені құрылуы мақсатында төмендегі бағыттарда шаралар қолдануы қажет:

- бейбіт мақсаттағы атом энергиясы мен басқа да дәстүрлі емес энергия көздері;
- сирек металдар негізінде жасалатын жаңа материалдар;
- жаңа электрохимиялық материалдар, ертінділер, түрлі қабаты бар тот баспайтын болат т.б.;
- химия, мұнай химиясы, жоғары сапалы мұнай химиялық өнімдері, соның ішінде этилен, полиэтилен, т.б. салаларындағы жетістіктер;
- қатты денелер физикасы, радиофизика салаларындағы нәтижелер;
- биотехнология, биохимия жетістіктері.

Шет ел фирмаларымен бірігіп, дүниежүзілік нарықта орын алуларына мүмкіндік беретін Қазақстанда ғылыми тұрғыдан қамтамасыз етілген бағыттар бар. Қазақстанның экономикалық түрлі салалары түрлі техникалық деңгейге сай. Олар бәсекеге қабілетті, сондықтан олар үшін де жеке жобалар жасалуы қажет. Мемлекетте ғылыми-техникалық өндірістік орталықтар Алматы, Қарағанды, Өскемен, Астана т.б. қалаларда шоғырланған. Мұның барлығы технопарктер құруға мүмкіндік береді. Ол ғылыми, өндірістік қызметтік желілер құруға жағдай жасайды. Ал олар өз кезінде интеллектуалды өнім, ғарыштық қызмет, ақпараттық технология, радиоэлектроника, атом технологиясында көп мүмкіндіктер береді.

Сонымен қатар өндірістік, ғылыми базаны тиімді және мақсатты пайдалану үшін төмендегі өндірістерді кеңейтуге мүмкіндік бар:

- ядролық отын;
- уран ерітінділері;
- мыс-берилл ерітінділері;
- тантал-ниобий түрлерін игеру;
- титан гупкасы өнімдері жатады.

Бұларға сұраныс атомдық, ғарыштық, радиоэлектронды өндіріс салаларының өсуіне байланысты артып отырады.

Қазақстанда индустриалды саясатқа негіз болған жобалар іске асуда. Атап айтсақ, Курчатов қаласында термоядролық реактор құрылысы басталды және ақпараттық технология бойынша жұмыстар кеңейтілуде.

Қазақстанда 65 млн.тонна жоғары сапалы кварц бар және ол кремний өндірісіне жарамды. НЦ КПМСРК институтында 95,5% тазалықпен кремний алу технологиясы жасалған. Осы уақытқа дейін шикізат түрінде Ресей мен Украинаға сырттан алынып келген.

Қазақстанда экономиканың базалық салаларын құрайтын мұнай-газ, тау кен кешендерінің дәстүрлі кәсіпорындарында жоғары технологиялы экспортқа бағытталған өнімге бейімделуі қажет. Табиғаттың мұндай мүмкіндіктерін қолданбау үлкен қателік.

Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін анықтаушы маңызды көрсеткіштердің бірі энергия сыйымдылық болып табылады. Қазақстанда отын-энергетикалық ресурстардың шығыны өндірісі дамыған елдермен салыстырғанда 2-3 есе артық. Сондықтан отын-энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалануды, талдау және елде шығарылатын өнім энергия сыйымды өндіріс көздерін дәлелді таңдау және іріктеу қажет. Электроэнергетикада электроэнергияны желілерде жоғалту – 20%, ал жеке аймақтарда 30% құрайды. Отын мен энергия ресурстарын үнемдеу мақсатында Стратегияда 2015 жылда ЖҰӨ-ң энергия қажет етуін екі есе төмендетілуін қамтамасыз ету көрсетілген.

Бізге белгілісі, газ бен электроэнергияға реттелетін ішкі баға сырттан әкелетін өнім бағасынан төмен. Мұндай қос стандарт бағалық құн және экономиканың жалпылық құн жүйесіне теріс әсерін тигізеді. Бұл экономиканың жалпы тиімділігін төмендетуге алып келеді. Себебі, біріншіден, өндіріс

құрылымы энергияны сыйымды салаларға ауысады; екіншіден, энергия көзін үнемдеуді ынталандыру төмендейді. Нәтижесінде бұл елдің экономикасының шикізатқа бағытталғандығын көрсетеді.

Ғылым мен ғылыми-техникалық спектр сертификатталған дайын өнім мен жартылай дайын өнімді өндіруді реттеп, ғылыми-техникалық өнім номенклатурасын кеңейтеді. Сирек және өте сирек кездесетін металдардың негізіндегі өндірісті зерттеу нәтижелері, биометалл ертінділері, магнит материалдарының қосындыларын зерттеу жаңа ғылыми сыйымды өндіріс саласын ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Ферро ерітінділерінің кең түрін ұйымдастыру саласы кеңейді. Биотехнология, ғарыш технологиясы мен фитохимия саласында ғалымдардың тәжірибе нәтижелері белгілі. Дағдарыстан кейінгі кездегі қоғамда ғылыми сыйымды ақпараттық технология мен техника өнімдері, телекоммуникация мен байланыс өнімдері негізінен өндіріледі. Осылардың негізінде ақпараттық технология мен телекоммуникация саласында жұмыс көлемі кеңейеді.

Сонымен, алдыңғы қатарлы мемлекеттердің тәжірибесін ескере отырып, Қазақстан дағдарыстан кейінгі кездегі қауымдастыққа сенімді ену және әлемдік нарыққа өз бағдарламалық өнімін ұсыну мүмкіншілігіне ие бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Леонтьев В.В. Межотраслевая экономика: пер. с англ. – М.: Экономика, 1997. – 479 с.*
2. *Исабеков.Б..Н. Кәсіпкерлікті өркендетудің индустриалды инновациялық негіздері. Түркістан: " Тұран". 2008. 334 б. Б. 165-168.*
3. *Информационные технологии управления: учебное пособие; /под ред. Ю.М. Черкасова. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 216 с.*
4. *Гринберг А.С., Король И.А. Информационный менеджмент: учебное пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.*
5. *Дудорин В.И. Информатика в управлении производством: учебник. – М.: Менеджер, 1999. – 464 с*

Түйін

Қазіргі кездегі пайда табумен қатар өндірістің маңызды көрсеткіштері болып еңбек өнімділігі, рентабельділік пен бәсекеге қабілеттілік, экологиялық тазалық пен үздіксіз даму болып табылады. Мақалада өндіріс саласындағы индустриалды-инновациялық дамудың басымды бағыттарына жеке-жеке сипаттама берілген.

Резюме

В современное время в промышленной отрасли кроме прибыли важными показателями являются производительность труда, рентабельность, конкурентоспособность, экологическая чистота и непрерывное развитие. В статье по отдельности описывается приоритетные направления индустриально-инновационного развития промышленной отрасли.

Resume

In modern times in the industrial sector but profits are important indicators of productivity, profitability, competitiveness, environmental cleanliness and continuous development. The article deals with the priorities of industrial-innovative development of the industrial sector.

СЕРІКОВ Б.,
э.ғ.д., «Сырдария» университеті

АГРАРЛЫҚ РЕСУРСТАР ӘЛЕУЕТІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Экономикалық әдебиеттер мен ғылыми зеттеулерде «ресурстық әлеует» түсінігі көп қолданылып жүр. Бірақ бұл түсінік экономикалық және сандық бағалауда мақта саласында мамандандырылған өңірлердің ерекшеліктерін ескеріп толықтырулар енгізуді, пайдалануда тиімділігін арттыру бағыттарын анықтауды қажет етеді.

Бұл проблеманың өзектілігі рыноктық қатынастар жағдайында, яғни жекеменшік негізінде шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуда арта түсуде. Осы тұрғыдан ресурстардың даму қағидаттарын әдіснамалық тұрғыдан толықтыру және тұжырымдар әзірлеу маңызды.

Ресурстар өндірістің материалдық негізін құрайды, олар өндірістік үрдіске қамтылғанша «статика» жағдайында тұрады. Өндіріске ендірілген соң қоғамдық қажеттілікті өтейтін материалдық құндылыққа айналып, тұтыну қасиеттеріне ие болады.

Ресурстар өндірістік үрдістің бастапқы кезеңінде қолданысқа ендіріледі, әр түрлі қосындыларда үйлесімді пайдалану нәтижесінде алуан түрлі сипаттағы соңғы нәтижеге қол жеткізіледі.

Бірқатар авторлардың ой-пікірі бойынша ресурс дегеніміз өндірістің кіріс шығын құрамы және өндірістік үрдіске пайдалануға жататындығын сипаттайды, бірақ оның нәтижесін қорытындылай алмайды. Басқа сөзбен айтқанда ресурстық әлеует өндірістің нәтижесімен диалектикалық қарама-қайшылықта болады, оның нәтижесінің басты шарты өзара тығыз байланыстағы бірлігінде, бірақ теңестіруге келмейді. Осындай ой-пікірлерге сүйеніп көптеген факторлардың өзара байланысын экономикалық көзқараспен сараптап барлығын өндірістік ресурстарға жатқызуға болмайды.

Ауыл шаруашылығының ресурстық әлеуетін қалыптсатыратын және дамытатын бастапқы негіздерге табиғи және жасанды сипаттағы ресурстар жатады, олардың өндіріске қатысы бар ма, жоқ па оған тәуелсіз. Адамзат игілігіне өндіруші қабілеті және мүмкіндігі бар бай және сан алуан ресурстар берілген. Басқаша айтқанда табиғаттың өзі адамзаттың өмір сүруі және қоғамды дамыту үшін ресурстар әлеуеті ретінде: жерді, ағын суды, ауа райын, биологиялық, материалды – заттық, еңбекке жарамды адамдарды, зияткерлікті т.б. берген. Ең негізгісі осы әлеуетті қоғамның жалпы қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін және тиімді пайдалану маңызды мәселе.

Адамның өмірдегі іс-әрекеті осы ресурстарды ғылыми негіздерге сүйеніп пайдаланып және тұтыну қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағыттау болып табылады:

- олар нақты өндірістік мақсаттарды жүзеге асыруға қатысады;
- өңдеу, өзгерту үрдісінің нәтижелерінде аралық түрдегі және категорияланған өнім сипаттарына ие болады;
- өнімнің көлемін және сапасын арттыруға, шығындарды азайтуға мүмкіндік туындайды.

Осындай сипаттамаларға ие болған ресурстар әлеуеті өндірістік ресурстарға жатады.

Бізге белгілі болғандай алғашқы ресурстық әлеует екі ғана құрамынан тұрады: жер және еңбек ресурстарынан. Ғылыми-техникалық даму мен инновациялық қызметтер өндірістің ең маңызды құрамы болып қалыптасып, оның күрделенуіне және дамуына тікелей ықпалы болады. Оның құрамы әр түрлі болып, оған: шикізат және материалдар, мәшине және жабдықтар, жұмыс күші, қаржы және ақпараттар қосылды.

Ауыл шаруашылығының ресурстық әлеуетін қалыптастыруда табиғи элементтерге қосымша ғылыми-техникалық жетістіктің және инновациялық қызметтердің маңыздылығы арта түседі.Мысалы, жаңа техника мен технологияның, автоматтандыру және компьютерлендіру деңгейі, ирригация мен мелиорация жұмыстары, тыңайтқыштар мен биологиялық препараттар, қазіргі заманғы менеджментті ендіру т.б. табиғи және жасанды ресурстардың әлеуетін жаңа сапалық деңгейге көтеріп, оның жоғары өнімділік элементтерін арттырады.

Қазақстанның оңтүстігінде мақта кешенін дамыту қуаң және тәлімі жерлерді суландырумен тікелей байланысты. Бұл өңірлердің табиғи ресурстар мен өндірістік күштер әлеуетін дамыту, халықтың әлеуметтік-экономикалық ахуалы рыноктық қатынас жағдайында жердің құнарына , ағын су және басқа ресурстарға тікелей байланысты болып, маңыздылығы арта түседі. Суармалы жерлердің басқалармен салыстырғанда артықшылықтарда бар.

К.Маркс суармалы жердің артықшылығын былай жазған: «Суармалы емес жермен салыстырғанда, бірдей жер көлеміне он-он екі адам көп жұмыспен қамтылады және олар он екі немесе он бес есе көп пайда алады» [1].

Суармалы жерде жоғары табысты техникалық дақылдар, көкөніс, бау-бақша тағы басқа азық-түлік, қоғамдық тұтыну тауарларының қорын арттыруға бағытталған салалар өндірісі ұйымдастырылған. Тәлімі жерлерді суландыру қуаңшылыққа күрестің басты шарасы, жердің құнарын ағын суды пайдалану арқылы арттырады, табиғаттың қуаңдылығын, 45^0 -50^0С ыстықтық ресурсын кепілді және сапалы өнім алуға пайдалану мүмкіндігі жасалады.

Біздің пікіріміз бойынша суландыру – құнарсыз қуаң даланы халық игілігіне пайдалануға, табиғитты жаңартуға, оның ресурстар әлеуетін адам тіршілігінің жоғары тиімді «таусылмас қорына » айналдыруға бағытталған шаруашылық-экономикалық шара.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың 2011жылғы халыққа Жолдауында: «Ауыл шаруашылығындағы еңбектің өнімділігі 2014 жылға қарай 2 есе, 2020 жылға қарай 4 есе өседі» деп атап өтілген тапсырмасын суармалы жерлерде жүзеге асыру мүмкіндігі жоғары [2]. Себебі суармалы жерлерде өндірісті интенсивті, ғылыми негізделген егіншілік жүйесін, жоғары өнімді жаңа техника мен технологияны, иновациялық қызметтерді кең қолданып бағдарламаланған, кепілді өнім алу әлеуеті бар. Сонымен қатар жаңа экономикалық өңірлерді дамытып, халықтың тез өсіміне қажетті әлеуметтік нысандарды, ауыл кәсіпкерлік жүйелерін дамытуға қолайлы. Еңбек ресурстарының пайдалану тиімділігі артады.

Осы орайда аридтты қуаң даланы суландыру жерді жаңа сападағы құнарлылыққа, әлеуетке ие табиғи ресурстық база қалыптастыруға және дамытуға қолайлы. Осылармен қатар ауыл шаруашылығының ресурстық әлеуетін құрайтын маңызды фактор – бұл ауа райы [3]. Оның элементтеріне жататындар: жылылық, ылғалдылық және күн жарығы.

Бұл ресурстардың бастысы жер – ауыл шаруашылық дақылдарын орналастыру үшін, ал ағын су мен ауа райы биологиялық массаны қалыптастыру үшін қажет. Өндірісті серпінді дамыту осы аталған базистық ресурстарды тиімді пайдалануға тікелей байланысты (1-кесте) [4].

1-кесте. Мақта өсіруге мамандандырылған Мырзашөл өңірінің табиғи ресурстар әлеуеті

Ресурстар түрі	Ресурстардың әлеуеті
Суармалы жер	Су және мелиоративтік жүйелермен қамтамасыз етілген 136,8 мың га жер, орташа балл бонитеті – 48-74, жер асты су деңгейі – 1,5-2,0 м, су жүйесіндегі тиімді әсер коэффиценті – 0,68-0,70;
Ағын су	Жылдық орташа пайдалану нормасы 5800-6000 т/метр, 1га вегетациялық суаруға – 2800-3000, сор шаюға – 3000 т/метр, экологиялық тұрғыдан орташа ластанған;
Ауа райы: – вегетациялық кезеңдегі ашық күндер саны – тиімді жылылық температурасы – күннің жарығы және жылдық радиация мөлшері	Дала жұмыстарын жүргізуге ыңғайлы күндер саны: қараша-қазан айларында – 48, қыс айларында – 32, наурыз-сәуір айларында – 38; Орташа тәуліктік температура 25 ^{0}С, жоғарғы шегі кейбір күндері 45-50^{0}С жетеді, жаз айларына жалпы ыстықтық ресурстың 80-85 % құрайды, 5 сәуір-15 қазан аралығындағы жылы кезең 194 күнге тең, осы кезде жалпы ыстықтықтың температура жиынтығы 4100-4500^{0}С, ал көп жылдық тиімді ыстықтық температураның қосындысы 2100^0- 2300^{0}С құрайды. Жылдық жиынтық радиация мөлшері 115-160 ккал/см ^{2} дейін ауытқиды, ал вегетациялық кезеңдегі ауытқу көрсеткіштері 50-85 ккал/см ^{2} дейін.
Еңбек ресурстары	Жалпы өңірдегі халықтың саны 290,0 мың адам, аумақтағы тұрғындардың тығыздығы 155,8 адам, экономикалық белсенді бөлігі 202,3 мың адам, 79,0% құрайды.

Орта талшықты мақта сұрыптарын өсіруге және өнімнің сапалы пісіп жетілуіне қажетті ашық тәулік саны 130-140, осы мерзімде тиімді температураның мөлшері 1900-2100 ^{0}С тең. Шит себуді бастау үшін орташа тәулік температура +14 ^{0} С төмен болмауы керек, бұл көрсеткіш күнтізбе бойынша сәуір айының бірінші онкүндігіне сәйкес келеді.

Қуаң даланы суландырып құнарын арттыру арқылы табиғи ресурстарды: топырақ құнарын, ағын суды, ауаның жылылығын, сәуле радиациясын басқа қолайлылықтарды және адам ресурстары мен озық тәжрибені үйлестіруді және тиімді пайдаланып, мақта кешенінің бәсекелестікке қабілеттілігін артыру әлеуетін жоғарылатуға болады.

Жерді пайдалану, оның ресурстық әлеуетін, өнімділік тиімділігін арттыру үшін ғылыми негізделген жүйеде ауыл шаруашылық дақылдарын оңтайлы құрылымда орналастырып, табиғи және жасанды ресурстарды үйлестіру мен бір кезеңде агротехникалық шараларды дер кезінде жүзеге асыру ұтымды нәтиже береді.

Жер және оның құнарлы топырақ қыртысы өсімдіктің өсуі мен дамуына қажетті вегетациялық және биологиялық факторлармен жеткілікті қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан адам және еңбек өндірістік үрдістерді басқару арқылы әсер етіп табиғи және жасанды ресурстардың әлеуетін жоғарылата алады.

Жерді бағалау күрделі және сан қырлы проблема. Мұнда өндірістің кешенді факторлары мен түрлі шарттары есепке алынуы керек. Жердің ресурстық әлеуетін бағалау үшін оның жүйелі зерттеулер кадастырын әзірлеу арқылы сандық, сапалық және басқа агроөндістегі ресурстық әлеуетін анықтау дұрыс нәтиже береді. Бұл зерттеулерді өңірдің табиғи-топырақ ерекшеліктерімен байланыстыру қажет. Осыған байланысты жерді бағалаудың шешуші критерийі биологиялық өнімділікті анықтау яғни атмосфералық температураны, ылғалдылықты және күн сәулесінің жарық мөлшерін есепке алу. Жылылықты сүйетін мақта дақылына мамандандырылған өңірдің биологиялық және ауа райы әлеуетін төмендегі формула бойынша анықтау ұсынылады.

$$БКП\ j = Б\ К_{pj} \frac{\Sigma\ t^0 > 10^0}{1000^0},$$

Бұл жерде : БКП j – өндірістің биоклиматтық ресурстық әлеуеті;

Б – топырақтың балл бонитеті;

$К_{Pj}$ – топырақтың биологиялық өнімділік коэффиценті.

$\Sigma\ t^0 > 10^0$ – биологиялық тиімді температураның жылдық жиынтығы (орташа тәуліктік 10 ^{0} жоғары), осы температурада өсімдіктің организмінде фотосинтез үрдісі белсенді жүреді;

1000 ^{0} – өсімдік өсірудің солтүстік шекарасындағы биологиялық тиімді жылдық температураның жиынтығы;

Ресурстық әлеуеттің заңдылықтары бар, оның мәні құнарлығы төмен топырақтан оңтайлы температурамен қамтамасыз етілген жағдайда құнарлы топырақтан өндірілетін өнім массасын алуға болады. Осыған байланысты тұжырым: биомассаны, яғни ауыл шаруашылық дақылдарының өнімін қалыптастыру негізінен фотосинтез үрдісіне және фотосинтезге әсері бар белсенді радиация деңгейіне байланысты.

Ғылыми мекемелердің зерттеулері бойынша, Орталық Азия мемлекеттеріне жылдық жиынтық радиация мөлшері 115-160 ккал/ см^2 дейін ауытқиды, ал вегетациялық кезеңдегі ауытқу көрсеткіші 50 ккал/ см^2 - тан 85 ккал/ см^2 дейін [5].

Оңтүстік Қазақстан облысында мақта өсіруге мамандандырылған аудандарда табиғи, агроклиматтық ресурстарын экономикалық өңірлер бойынша келтіреміз (2-кесте).

Қуаң даланы суландырып құнарын арттыру арқылы топырақ құнарын,ағын суды, ауаның жылылығын, сәуле радиациясын, адам ресурстарын, жалпы табиғи және жасанды ресурстардың әлеуетін дұрыс пайдалану мақта саласының тиімділігін және бәсекелестікке қабілеттілігін арттырудың кепілді жолы.

2-кесте. Мақта өсетін өңірлердегі агроклиматтық ресурстар әлеуеті

Табиғи экономикалық өңірлер	Аудандар мен қалалар	Топырағы, сорлану деңгейі	Фотосинтездің белсенді радиация деңгейі, ккал/ см^2
Мырзашөл	Мақтаарал	Сұртопырақты, әр түрлі деңгейде сорланған	60,0
Орталық	Арыс, Бөген және Шардара	Сұртопырақты, сазды, сорлану деңгейі әр түрлі	55,0
Түркістан	Түркістан, Ордабасы	Сұртопырақты сорлану деңгейі әр түрлі	50,0
Келес	Сарыағаш	Сұртопырақты, аз тұзданған	60,0

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *К.Маркс, Ф.Энгельс, жинақтары –т.23-451-452 б.*
2. *Н.Ә.Назарбаев «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» Қазақстан халқына Жолдауы, 28 қаңтар 2011жыл / Егемен Қазақстан, 29 қаңтар 2011 жыл.*
3. *С.Муравский, Сущность, состав и структура агропромышленного производственного потенциала // АПК: Экономика и управление, 2000, №3, с.42-44.*
4. *Мақтаарал гидрометрологиялық станциясының көпжылдық есебі, 2000-2008 жж./ Атакент қ.*
5. *Б.Серіков. Мақта кешенінің экономикалық тиімділігін арттыру проблемалары, монография/ Алматы-Агробаспа-2008.*

Түйін

Мақалада мақта өсіру зоналарында ресурстық әлеуетті қалыптастыру мен көтеру және мақта шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігін арттыру жолдары талданған.

Резюме

В статье анализируются пути формирования и повышения потенциала природных ресурсов зоны хлопкосеяния и их роль в повышении эффективности и конкурентоспособности хлопководства.

Resume

This article analyses the methods of the formation and increase of the potential of natural resources in cotton producing areas their rol the rise of electiveness and competitiveness among farmers.

ДЖЕТПИСОВА А.Б.
Атырауский институт нефти и газа,
к.э.н., профессор

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЯМИ

Управление инвестициями представляет неотъемлемую часть более общей системы управления национальными экономиками.

Однако следует иметь в виду, несмотря на то, что в управленческой деятельности разных элементов национальных экономик имеется немало специфического, в содержании управления можно выделить много общих моментов, которые разрабатываются в рамках теории управления.

Под теорией управления принято понимать научную базу управленческой деятельности, которая определяет направления и пути совершенствования процесса управления в целом, методы реализации его обобщенных функций и вытекающих из них управленческих задач [1].

Основу построения любой теории в соответствии с методологией, разработанной А.М. и Д.А. Новиковыми, составляют взаимосвязанные структурные компоненты и системообразующий элемент, который и определяет состав и структуру компонентов, входящих в систему. Исходя из этого, центральным системообразующим элементом теории управления инвестициями является категория «инвестиции» как последний результат отвлечения (абстрагирования) от предметов их особенных признаков. Как уже было отмечено выше, под категорией «инвестиции» мы понимаем систему экономических отношений, формирующихся в процессе преобразования инвестиционных ресурсов в затраты с учетом целевых установок инвесторов [2].

Структурными компонентами теории управления инвестициями выступают: предметы (объекты) управления; система управления; функции управления; задачи управления; условия; типы управления; методы, формы и средства управления; факторы, влияющие на управление; принципы управления; механизмы управления.

В широком понимании управление представляет собой сознательное воздействие со стороны людей на объекты живой и неживой природы и процессы, в которых участвуют эти объекты, с целью получить желаемый результат. Следуя этому определению, можно выделить три компонента управления: субъект управления – активная сторона, лицо, которое управляет; объект управления – пассивная сторона, подвергающаяся воздействию со стороны субъекта; управляющее воздействие – способы, инструменты, посредством которого субъект влияет на объект.

Содержание управления, виды управляющих воздействий существенно зависят от объекта и уровня управления. В качестве объекта управления могут выступать [2]:

- собственно объекты в их материально-вещественном воплощении;
- процессы, в которых участвуют, задействованы указанные объекты;
- отношения между людьми, возникающие в ходе протекания процессов.

Основу методологии исследования управления инвестициями, в первую очередь, составляют системный подход и структурный анализ. При рассмотрении управления инвестициями необходимо исходить из положения, что оно является системой, которая сформировалась в результате исторического развития экономических систем на различных уровнях иерархии как необходимое условие общественного воспроизводства, удовлетворяет всем системным свойствам, соответственно имеет собственную структуру и иерархию взаимосвязанных элементов, каждый из которых выполняет отдельную функцию и участвует в реализации целевой функции, взаимодействуя с внешней средой.

Применение системного подхода к управлению инвестициями обусловлено кризисом ортодоксальной экономической теории, что проявляется, по мнению Г.Б. Клейнера, в следующем: разрыве взаимосвязи между макро- и микроэкономикой; трудностях описания взаимодействия разнородных экономических объектов – организаций, индивидов, институтов; недостаточности аппарата для описания иррационального поведения субъектов; осознании значимости факторов, не укладывающихся в рамки традиционной экономической теории [4].

Как уже было отмечено выше, инвестиции с точки зрения структуры представляют собой единство трех составляющих: ресурсов, экономических отношений между субъектами по поводу выбора вариантов вложений и объектов вложений, что позволяет нам выделить в качестве объекта управления именно инвестиции как основной компонент инвестиционной деятельности и инвестиционного процесса.

Управление инвестициями осуществляется в процессе инвестиционной деятельности в виде вложения капитала в различных формах и организации практических действий по его осуществлению. Как объект управления, инвестиции, с учетом двойственного характера их сущности, могут выступать в виде инвестиционных ресурсов (всех видов имущества) и в виде объектов вложения (затрат).

Как показали результаты исследования существующих подходов к классификации инвестиций (работы М.В. Чиненова и др., Иванова Г.И., Подшиваленко Г.П., Лахметкиной Н.И., Макаровой М.В., Ивасенко А.Г., Мазур И.И., Шапиро В.Д., Бланка И.А., Бехтеревой Е.Е., Карлика А.Е., Корчагина Ю.А.,

Маличенко И.П., Ковалева В.В., Липсица И.В., Коссова В.В, Блохиной В.Г, Гончаренко Л.П., Царева В.В., Игониной Л.Л., Киселевой Н.Н., Боровиковой Т.В., Сухарева О.С. и др.), доминирующим признаком классификаций является разграничение инвестиций в зависимости от объектов вложения, в соответствии с которым различают реальные и финансовые инвестиции. В этом случае реальные и финансовые инвестиции выступают как объекты предпринимательской, коммерческой, инновационной, финансовой и др. видов деятельности, формирующие предложение на инвестиционном рынке.

С другой стороны, если в уставный капитал предприятия, объекты предпринимательской и др. видов деятельности, осуществляются вложения в виде ценных бумаг, нематериальных активов, объектов недвижимости и т. д., то в этом случае все виды вкладываемого имущества выступают как инвестиционные ресурсы – накопленный капитал, формирующий спрос. В связи с этим, по нашему мнению, целесообразно управление инвестициями как систему рассматривать в разрезе трех объектов управления: управление инвестиционными ресурсами, управление реальными инвестициями, управление финансовыми инвестициями.

Учитывая, что инвестиции, в соответствии с данным выше определением, по своей сущности представляют собой все виды имущества и т.д., следует, на наш взгляд, уточнить предмет управления. В качестве предмета управления вышеперечисленными объектами мы предлагаем рассматривать: состав и структуру, ограничения и нормы инвестиционной деятельности, предпочтения, информированность.

Состав определяет, кто и что входит в систему управления, структура – совокупность связей между элементами системы, то есть кто и с кем взаимодействует; ограничения и нормы – кто и что может делать; предпочтения – выбор инвесторов объектов вложений и источников финансирования; информированность – кто что знает.

Цели и задачи управления вышеперечисленными объектами обусловливаются уровнем – иерархией экономических систем, масштабы и структура которых предопределяют особенности управления.

В переводе с греческого «hieros» – священный, «arhe» – власть, что означает соподчиненность и первоначально данный термин применялся для характеристики взаимоотношений в аппарате управления государством, армией и т.п., а затем концепция иерархии была распространена на любой согласованный по подчиненности порядок объектов. Исходя из системных свойств экономики, следует заметить, что такое свойство социально-экономической системы как неоднородность и сложность предопределяет и метод борьбы с этой сложностью – иерархическую структуру. В экономике иерархии могут выстраиваться практически по любому признаку: сложность, уровень абстрагирования, степень вмешательства и т.д.

Поэтому в принципе, в иерархических структурах важно лишь выделение уровней соподчиненности, а между ними и в пределах уровней между компонентами могут быть любые взаимоотношения. В широко известной работе М. Месаровича «Теория иерархических многоуровневых систем» в зависимости от принципа взаимоотношений элементов в пределах уровня и различным правом вмешательства вышележащего уровня в организацию взаимоотношений между элементами нижележащего выделены особые классы иерархических структур типа «страт», «слоев», «эшелонов».

Управление инвестициями как необходимое звено рыночного механизма, обеспечивающее свободное движение финансовых потоков между хозяйствующими субъектами с наибольшей эффективностью, имеет особое значение не только на микроуровне экономических отношений, но и в масштабах государства. На уровне государства инвестиции выступают основой расширенного воспроизводства, ускорения технологического обновления и сбалансированного развития отраслей экономики, решения проблем повышения конкурентоспособности отечественной продукции, безработицы, социальной сферы, охраны окружающей среды и т.д. В этой связи управление инвестициями на данном уровне (эшелон 3) является одной из наиболее острых и важнейших задач устойчивого развития экономики и позволяет выделить его в качестве верхнего уровня иерархии.

Следует также выделить и еще один уровень управления инвестициями – вид деятельности или отрасль (эшелон 2). В настоящее время понятие отрасли как совокупности предприятий, для которых характерны единство экономического назначения изготовляемой продукции, однородность производственно-технической базы, специфичность состава кадров и условий труда, в статистических данных

не используется в связи с переходом на международные стандарты статистики (SIC), где отрасли, имеющие общий характер производства, объединены в сектора: добывающая, обрабатывающая промышленность и т.д. Однако, учитывая различные отраслевые особенности, например, добычи нефти и алмазов, внутри каждого из секторов выделяют виды деятельности – добыча топливно-энергетических ископаемых, текстильное и швейное производство и т.д.

Особую значимость регулирование инвестиций и инвестиционных отношений на уровне вида деятельности приобретает применительно к отраслям, являющимся для экономики страны на данном уровне развития основным источником бюджетных доходов. Как правило, эти отрасли представляют собой рыночные структуры с высоким уровнем монополизации, санкционированным государством. В этих условиях управление инвестициями осуществляется компаниями-монополистами с учетом как интересов государства, в большинстве случаев имеющего контрольный пакет акций данной компании, так и интересов других собственников, тем самым предопределяя инвестиционную активность прочих субъектов хозяйствования отраслевого рынка.

Следовательно, управление инвестициями представляет собой многоуровневую многоцелевую иерархическую структуру, субъекты управления которой обладают определенной независимостью по отношению к друг другу, то есть степенью свободы в принятии инвестиционных решений. Причем элементы верхнего уровня (эшелона), хотя и обусловливают целенаправленную деятельность элементов нижнего уровня, но не управляют ими полностью.

Вышеизложенное позволяет структурировать уровни управления инвестициями следующим образом (рис. 1).

Управление инвестициями как система предполагает наличие субъекта управления, в качестве которого могут выступать органы управления в виде специально созданных структур [5].

Государственное регулирование инвестиционной деятельности предполагает использование юридических инструментов для реализации целей инвестиционной политики государства, в качестве которых выступают регуляции – нормативные модели или правила поведения экономических агентов, вводимые государством для достижения поставленных целей.

Регуляции подразделяют на экономические и социальные, экономические направлены повышение эффективности использования ресурсов, в том числе и инвестиционных.

В соответствии с таким разграничением, различают два типа экономических регуляций: структурные и регуляции поведения фирмы. Структурные регуляции используются для того, чтобы регулировать структуру рынка (ограничение входа на рынок – государственная регистрация предприятий, лицензирование деятельности), регуляции поведения фирмы нацелены на ограничения действия агентов, уже функционирующих на рынке: контроль цен, стандарты безопасности продукции.

Еще одной важной функцией государства в управлении инвестициями является функция спецификации и защиты прав собственности, под содержанием которой понимают создание режима исключительности прав собственности для отдельного индивида или группы лиц – инвесторов. Значимость спецификации прав собственности в целом для экономики и, в частности, для развития инвестиционного рынка и повышения инвестиционной активности обусловлена тем, что достижение наибольшей эффективности размещения ресурсов в результате рыночных обменов возможно лишь при том условии, что инвесторы обладают защищенными правами собственности на предмет обмена и его результаты, что создает систему стимулов к производительному использованию накопленного капитала и как следствие – к созданию и росту стоимости. При отсутствии или несовершенстве системы зашиты прав собственности интересы инвесторов смещаются не в сторону производства, а в сферу перераспределения стоимости и непосредственному потреблению, то есть к непроизводительному использованию ресурсов.

Необходимость отраслевого управления инвестициями обусловливается стратегическими целями и задачами развития национальных экономических систем, достижение которых возможно только при условии координации деятельности всех субъектов отраслевых рынков независимо от формы собственности.

Рис. 1. Многоэшелонная система управления инвестициями
Источник: составлено автором

На уровне отраслей субъектами управления инвестициями выступают, как уже отмечалось выше, отраслевые министерства, созданные новые организационные структуры, уполномоченные правительством органы, основной функцией которых является достижение сбалансированности интересов государства и частного бизнеса в развитии отраслевых рынков на основе формирования приоритетных направлений деятельности и разработки механизмов и инструментов привлечения инвестиций. Так, например, в РФ Министерство энергетики осуществляет функции по выработке и реализации государственной политики и нормативно-правовому регулированию в сфере топливно-энергетического комплекса, в том числе контролю за реализацией инвестиционных программ субъектов электроэнергетики, утверждает инвестиционные программы субъектов электроэнергетики, в уставных капиталах которых участвует государство, а также инвестиционные программы территориальных сетевых организаций, отнесенных к числу субъектов, инвестиционные программы которых утверждаются министерством.

В Республике Казахстан формирование государственной политики, координацию процесса управления в сферах нефтегазовой, нефтехимической промышленности, транспортировки углеводородного сырья осуществляет Министерство нефти и газа, а инвестиционную политику, в том числе – разработку и обеспечение реализации инвестиционных проектов регионального, национального и международного масштаба – созданное со 100% государственным участием АО «Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына», которое, в свою очередь, является единственным акционером и, следовательно, единственным управляющим органом АО «Казмунайгаз», реализующим инвестиционную политику в газовой отрасли.

На уровне отдельных субъектов хозяйствования управление инвестициями осуществляется посредством системы принципов и методов разработки и реализации управленческих решений, связанных с осуществлением различных аспектов инвестиционной деятельности предприятия.

При этом, являясь одной из структур отраслевого рынка, предприятия, несмотря на самостоятельность принимаемых решений, формируют свою инвестиционную программу исходя из его конъюнктуры, подчиняясь законам спроса и предложения и учитывая интересы других экономических агентов, в том числе государства и, основной целью которой является прирост рыночной стоимости предприятия. Обобщение вышеизложенного представлено на рисунке 2.

Рис. 2. Принципиальная схема управления инвестициями.
Источник: составлено автором

Таким образом, иерархическая упорядоченность управления инвестициями предопределена следующими предпосылками:

- многообразие субъектов инвестиционной деятельности обусловливает разнообразие целей инвестирования и векторы их направленности, что требует определенной координации действий субъектов посредством создания специальных структур управления и разработки программных документов (концепций, стратегий) развития сфер экономики и видов деятельности, в том числе и управления инвестициями;
- целесообразность государственного управления инвестиционной деятельностью обосновывается необходимостью реализации общественного интереса, направленного на преодоление недостатков, связанных с функционированием рыночной экономики: несовершенство конкуренции, неразвитость инвестиционного и финансового рынков, инвестиционных институтов, возможные нежелательные результаты функционирования отраслевых рынков;
- необходимость управления инвестициями на уровне отраслей и территорий вызвана низкой культурой проектного планирования, не позволяющей сформировать четкие планы решения задач повышения конкурентоспособности отдельных приоритетных секторов экономики, а также требованиями взаимного учета и определенных согласований региональных и корпоративно-отраслевых стратегий. Без такой территориально-отраслевой взаимоувязки, например, состава крупных стратегически значимых инвестиционных проектов, сроков и этапов их осуществления, объемов планируемых инвестиций и зон их освоения, количества рабочих мест трудно рассчитывать на достижение как экономической эффективности отраслевой (корпоративной) деятельности, так и социальной результативности территориального развития.

Вышеизложенное позволяет подтвердить, что управление инвестициями является системным явлением, возникшим как необходимое условие общественного воспроизводства, видов деятельности и объектов, составляющих материально-техническую базу экономики, и как система представляет собой совокупность компонентов (субъектов управления и объектов инвестирования) и отношений между ними, выделенную из среды в соответствии с определенной целью в рамках определенного временного интервала.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Стратегическое планирование: учебное пособие; /под ред. проф. А.Н. Петрова. – СПб.: Знание, ГУЭФ, – 2003. – 200 с.*
2. *Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. – М.: СИНТЕГ, 2007. – 668 с.*
3. *Райзберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами: учебное пособие – М.: ИНФРА-М, 2009. – 384 с.*
4. *Клейнер Г.Б. Системная парадигма и системный менеджмент.// Российский журнал менеджмента. – 2008. – Т. 6. – №3. – С. 27-50.*
5. *Инвестиции: учебник; /под ред. В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина. – М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 440 с.*

Резюме

В данной статье рассмотрены теоретические аспекты инвестиционной политики, имеющие существенную значимость, поскольку на современном этапе идет толкование различными авторами сущности и содержания понятийного аппарата, что требует уточнения.

Түйін

Бұл мақалада инвестициялық саясат жүргізудің теориялық аспектілері қаралады, себебі қазіргі заманда нақты анықтама берілетін инвестициялық саясаттың мәні мен мазмұнына авторлар әр түрлі түсінік береді, сондықтан бұл мәселені талқылау қажет.

Resume

This article examines the theoretical aspects of the investment policy of having substantial importance, since at this stage is the interpretation by different authors about the nature and content of the conceptual apparatus that requires clarification.

АЗАТБЕК Т.,
к.э.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н.Гумилева

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ МОНОПОЛИСТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ: ФОРМЫ И МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Власть выступает фундаментальной категорией человеческого бытия, пронизывающей все его сферы. Власть пронизывает социально-экономическое пространство на всех уровнях и захватывает все без исключения точки, проявляясь в различных формах, оказывает монопольное воздействие.

Власть реально существует как специфическая деятельность. Принципами ее осуществления выступают:

- всеобщность;
- всепроникаемость;
- способность связывать индивидов и общественные группы;
- способность их противопоставлять.

Закономерностью развития власти является ее стремление к абсолютной власти, что имеет своим следствием появление единственного властного начала, охватившего своим влиянием некое пространство, в котором власть превращается в монополистическую, а ее субъект – в монополию.

Критериями монополистической власти как категории являются:

- отношения господства;
- отношения принуждения;
- отношения влияния;
- отношения неравенства.

Исходя из предложенных критериев, категорию «монополистическая власть» можно определить как экономические отношения одностороннего и необратимого влияния господствующего субъекта рынка на другие экономические субъекты, направленное на принуждение к выполнению выгодного для него рода действий на основе неравенства экономических условий хозяйствования.

Монополистическая власть в экономической системе выполняет ряд функций, которые выражаются в:

- запрещении или ограничении определенных действий в поведении объекта;
- принудительном направлении объекта к реализации определенных действий;
- разрешении набора определенных действий.

Закономерностью воспроизводства монополистической власти является постоянное стремление монополистического субъекта к расширению сферы контроля и влияния, к господству на рынках. Формами воспроизводства монополистической власти выступают:

- захват монополистическими объединениями новых сфер производственной деятельности посредством диверсификации;
- создание разветвленных сбытовых сетей;
- распространение сферы своей деятельности за пределы национальных границ.

Отношения монополистической власти образуют своеобразное «властное поле», где происходит раздел зон влияния экономических агентов. Такое разделение зависит от их позиций и возможности влиять с применением потенциальной или фактической угрозы санкций за неподчинение. Инструментом влияния в этом властном поле выступают устанавливаемые господствующим субъектом правила (институты), которые выражают интересы субъекта монополистической власти и реализуются на основе его властных полномочий, принуждающих к их выполнению.

Устоявшимся положением общественных отношений современности выступает факт обладания реальной властью, обусловленной занимаемой социальной позицией и основанной на возможности монопольно распоряжаться экономическими ресурсами, которая в системе складывающихся неформальных отношений позволяет получать существенную выгоду. Величина такой выгоды и возможность возникновения неформальных отношений зависит и от уровня монополизированности среды.

Сущностной характеристикой монополистической власти выступает экономическая сила субъекта, которая, формируя «критическую массу», преобразовывает его в субъект монополистической власти. Экономическим поведением монополистического субъекта является рентоориентированность и ценонавязывание.

Власть может существовать как в рамках определенных институтов, так и в рамках неформальных сообществ. Закономерностью развития монополистической власти является процесс ее институционализации в форме технологической монополии, социальной монополии, интеллектуальной монополии, монополии групп интересов и монополии административных институтов.

Технологическая монополия, санкционируется государством и предстает в виде патента, создающего монополию на изобретения, посредством юридических исключений несанкционированного

потребления. Устойчивость ее монополистического влияния зависит от искусственных барьеров и препятствий к свободному доступу на рынок определенной продукции. Патент выступает как ограниченная монополия и дает возможность хозяйствующему субъекту получать монопольную прибыль и возместить понесенные в процессе создания определенного новшества издержки.

Негативные последствия деятельности технологической монополии выражаются в сдерживании коммерциализации инноваций; дискриминационных условиях заключения лицензионных договоров; повышении цены инновации в результате роста трансакционных издержек по отслеживанию и оценке вновь возникающих заявок на патент. Такие последствия обуславливают необходимость нормативного регулирования процедуры принудительной передачи монопольного патентного права.

Эффективность деятельности технологической монополии выражается в общественной стоимости ограничения на использование патента, связанное с его монополистической властью, которая определяется соотношением между увеличением количества изобретений, вызванных большей патентной силой, и увеличение общественных затрат, связанных с более сильным монополистическим положением патентодержателя. Эффективность определяет срок действия патента, оптимальный период которого характеризуется обеспечением получения предельных условий для максимизации благосостояния и гарантированных изобретателю условий максимизации прибыли. Поэтому срок службы патента должен определяться в каждом конкретном случае индивидуально.

Социальная монополия, основывается на социальной власти, которая реализуется посредством социальной силы, отражающей деятельность людей, наделенных индивидуальными и общественными силами. Она структурирует институциональную среду, посредством создания особых элементов институциональной инфраструктуры и формирования самостоятельной функции регулирования, которой является корпоративная культура.

Механизм формирования корпоративной культуры заключается во взаимном воздействии ее источников. Взаимопересекаясь, они ограничивают область реально возможных в данном сообществе способов реализации личных ценностей и тем самым определяют их доминирующее в коллективе содержание и иерархию.

Корпоративная культура как институциональная структура социальной монополии в обществе способна обеспечить ей долгосрочное монопольное преимущество в рыночных условиях, посредством эффективного использования конкурентного потенциала персонала. Потенциал персонала реализуется только в системе эффективного управления им, а инструментом реализации воли социальной монополии на пути достижения конкурентного преимущества выступает мотивация.

Основу монополии интеллектуальной деятельности составляют исключительные права на ее результаты и приравненные к ним средства индивидуализации. Интеллектуальная деятельность имеет экономическую основу и создает стоимость через постоянное развитие умений и способностей человека. Знания и навыки человека имеют товарный характер в случае потребления другими людьми. Ценность интеллектуальной монополии определяется реально ожидаемыми результатами интеллектуальной деятельности субъекта, которые не поддаются количественному измерению, а определяется по ее фактическим результатам.

Влияние интеллектуальной монополии реализуется через механизм авторского права, который позволяет ее субъекту реализовать свою власть на творческую и экономическую составляющие интеллектуальной деятельности. Свою устойчивость монополия обеспечивает благодаря государственной защите исключительного и передаваемого права на результаты интеллектуального труда, а доходность посредством запрета несанкционированного использования продукта интеллектуальной монополии.

Власть административной монополии характеризуется анонимностью, безличностью, огромным влиянием во всех областях общественной жизни, обладанием информацией по самым животрепещущим проблемам, стоящим перед обществом, арсеналом побудительных средств. Она усиливается, когда в государстве бюрократия превращается в особый корпоративный социальный слой, наделенный широкими полномочиями. Сила ее монопольной власти возрастает по мере роста взаимной разобщенности членов общества, когда возрастает возможность для подмены общих интересов частными интересами административной монополии.

К властным ресурсам административной монополии относятся право разрешения или запрета, право принять решение или уклониться от него. Власть административной монополии, взятая сама по себе, не является злом, на ее характер влияют средства и цели, ради которой она используется. Большая концентрированная власть может быть использована в ущерб интересам других членов общества, когда более сильные навязывают свою волю слабым. Злоупотребление своей властью приводит к негативным последствиям в форме: протекционизма, незаконного приобретения различных социальных благ и привилегий, коррупции.

Четко сформулированные правила, снижение чрезмерного регулирования и контроля со стороны должностных лиц способны снизить власть административной монополии. Развитие гражданского общества, многочисленность политических партий, общественных организаций, групп, представляющих различные интересы, способствует уравновешиванию власти государственных институтов и предотвращению возможного злоупотребления ими своей властью. Наряду с этим, обеспечение открытости и легальности деятельности лоббистских организаций существенно сузит властное поле административной монополии.

Монополистическая власть институализируется в форме монополии «групп интересов», выражающих интересы различных групп и неформальных сообществ. Их власть во многом зависит от способности оказывать влияние на мнение потребителей их услуг, на общественное мнение, от того, насколько ей удастся убедить их в совпадении целей. Монополия заинтересованных групп (групп интересов) осуществляет функции по систематизации и примирению, сведению к единому знаменателю интересов всех составляющих их компонентов для последующего представления этих интересов во властных структурах. Они обеспечивают организационные формы и профессиональный опыт, необходимые для систематизации и упорядочения разнородных конфликтующих требований и интересов.

Монополия групп интересов, реализуя свою власть, воздействует на процесс принятия решений в государственных масштабах. Группы интересов концентрируют свое внимание на определенных проблемах и выбирают для достижения своих целей аккумуляцию и активизацию народных масс. Принципами организации их деятельности выступают добровольность объединения; самостоятельность; некоммерческий характер объединения граждан; фиксированность членства; общность граждан по профессиональным и производственным интересам; представительство и защита прав и интересов людей. Основным методом реализации монопольной власти являются коллективные переговоры, на основе которых достигаются определенные договоренности. Методом монополистического давления выступает и забастовка.

Резюме

Статья посвящена актуальной научной проблеме монополизации. Автор с новой, ранее не рассматриваемой позиции проводит исследование монополизма. Акцент в работе поставлен на исследование категории «монополистическая власть». Автором обосновываются формы институционализации монополистической власти и раскрывается механизм их реализации.

Resume

The article is devoted to actual scientific problem of monopolization. The author of the new, not previously considered the position of conducting a study of monopoly. The emphasis in placed on the study category "monopoly power". The author substantiates the form of institutionalization of monopoly power and reveals a mechanism for their implementation.

Түйін

Мақала монополизацияның көкейкесті ғылыми проблемасына арналған. Автор монополизмге жаңа көзқараспен зерттеу жүргізеді. Ғылыми жұмыстағы басты екпін «монополистік билік» дәрежесін зерттеуге бағытталған. Автор монополистік өкіметтің институционализациясының формаларын негіздеп, оларды іске асырудың тетіктерін ашады.

ІЗБАСАРОВА Л.Б.
э.ғ.к., Атырау мұнай және газ институтының аға оқытушысы

ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Экономиканың тұрақты және үдемелі дамуын қамтамасыз етуде бірінші рөл инновацияға, инновациялық қызметке берілетінін жалпы дамыған елдер тәжірибесінен айқын болса, сонымен бірге, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев өзінің ұзақ жылға арналған және жыл сайынғы Жолдауларында осы жайды стратегиялық бағыт ретінде белгіледі. Ол өндірістің техникалық және технологиялық базасын үздіксіз жаңартуды қамтамасыз етуге мүмкін болып, бәсекелестікке қабілетті жаңа өнім түрлерін шығару мен меңгеруге, сондай-ақ, қызметтер мен тауарлардың әлемдік нарыққа кіруіне негіз болады [1,2].

XX ғасырда әлем экономикасында шығарым көлемі артса, осы өсімге қол жеткізу, әрине, технологиялық үдерістің даму есебінен болғаны белгілі. Осы кезеңдерде экономика технологияның бірнеше түрін меңгерді. Тұрақты экономикалық дамытудың технологиялар құрамына ғылым, инженерлік өнер, менеджмент және кәсіпкерлік кірді. Технологияның негізгі қасиеті оның үнемі қозғалыста болуы. Шын мәнінде, ғылыми-инженерлік қызметтің үздіксіз құбылысы, технологиялық өзгерістер мен жаңадан жасалған жаңалықтардың үздіксіз ағымы еңбек өнімділігінің өсіміне әкеледі. Еңбек өнімділігін көтеру мақсатына бағытталған техникалық үдерістің қызметі – инновациялық қызмет, ол еңбек өндірісіндегі өсімінің барлығы тең болған жағдайда өнім бірлігіне шығынның төмендеуіне әкеледі де, ол әлбетте қосымша түсімді қамтамасыз етеді, сонымен бірге, ҒЗТКЖ-ның алғашқы шығындарын жабады. Міне, бұл экономиканың индустриалды-инновациялық дамуының нәтижелі түрі болып табылады. Инновацияның деңгейіне қарай түсімділік те түрліше болса, көбіне ол жоғары болады. Жалпы жағдайда оларды үш түрге бөледі, олар: инновациялық құбылыс, инновациялық өнім және инновациялық ұйымдастыру. Аталған инновацияның барлық түрлері фирмалардың кәсіпкерлік қызметі үшін маңызды болады. Ғылымның жаңадан қалыптасқан ойы жаңа өнім ізденісіне әкелсе, инженерлік ой-өріс технологиялық құбылысты пысықтайды да, онда өндірісте сапалы өнім шығарылуына себепкер болады. Ал ұйымдастырушы менеджмент басқарудың нәтижелі жүйесін және ең жақсы шығарымға қол жеткізу мақсатымен мотивациялық қызметті құрайды [3].

Соғыс жылдарындағы кезеңнен кейін көптеген елдердің экономикасы экономикалық және техникалық парадигма кезегінен өтті. Олардың негізгі мазмұны халықаралық еңбек бөлінісін әрі қарай тереңдету және өзара қарым-қатынаста бәсекелестікке қарай бейімдеу, яғни олар өнеркәсіптік дамыған елдер мен дамып жатқан елдер болды.

Бірінші кезең: орнату кезеңіндегі технологиялық парадигма. Екінші дүние жүзілік соғыстың қарсаңында өнеркәсібі дамыған АҚШ, Ресей, Герман, Ұлыбритания, Франция, Италия елдерінің экономикасы әскери-бағытталған экономика болатын. Оған технологиялық парадигмада сәйкестендірілді, яғни жаңа әскери техниканы құру, «өнімдік технологияларға» акцент, мемлекеттің белсенділік рөлі барлығы да тапсырыс беруші мен сатып алушыға негізделді. Бағалық бәсекелестік және жаңа технологияны енгізу көлеміне байланысты шығындарды төмендету маңызды болған жоқ. Сатып алушы үшін күрес те, коммерциялық нәтиже бағытының да қажеті шамалы болды.

Екінші дүние жүзілік соғыста жеңіліс тапқан Батыс Еуропа елдері, соның ішінде Жапония да өзінің өнеркәсібін дамытуды бастады. 1955-1961 жылдары шығыс еуропа елдерінде зерттемелер мен жасақтамаларға шығындар 20%-ға дейін көтерілді. Алғашқыда экономиканың азаматтық секторын дамытуға және азаматтық технологияларды ендіруге назар аударылды (АҚШ амалсыздан болашақ бәсекелестері Германия және Жапония елдеріне көмектесіп, әскери ЖІӨ шығындарының болжамды мөлшерін орнатты). Азаматтыққа бағытталған зерттемелердің күш-жігерінің шоғырлануы осы

секторларға ғалымдар мен мамандарды қатыстыруда бәсекелестік қабілеттіліктің өсімі және әлемдік нарықта елдің сәттілігі көрінеді деп есептелді. Бұл кезеңде үдерісті өзгерістердің қозғалысы импортты технологиялар болды. Олар базалық салаларды дамытуға бағытталып, стандартталған өнімдерді шығарды (орнату кезеңіндегі тапсырмаларға сай келді). Зерттемелер мен жасақтамалардың негізгі шығындары шетелдік технологияларды бейімделумен байланысты болды. Сонымен, бірінші кезеңдегі экономикалық және техникалық парадигманың нәтижесі АҚШ үшін бәсекелестің пайда болуымен ерекшеленді, яғни азаматтық өндіріске жаңалық енгізуге бағытталды, сонымен бірге, әсіресе нарыққа және нарықтық стратегияларға назар аударылды, халықаралық еңбек бөлінісінде жаңа жағдайлар қалыптастырды.

Екінші кезең: ресурс жинақтайтын технологиялық парадигмаға өту. Барлық өнеркәсібі дамыған елдерде технологиялық және экономикалық парадигмада үлкен өзгеріс мұнай күйзелісі болды. Әлемдік нарықта мұнай бағасы төмендеді. Дәл осы жағдай мұнай импорттаушы елдердің ұлттық экономикасына үлкен өзгерістер әкелді. Ол нақты прогрессивтік өзгерістер мен модернизациялау үшін импульс болды. Бұл кезеңде, біріншіден, барлық зерттемелік күш-жігер энергия сақтандырушы технологияларды енгізуге және құруға бағытталды. Екіншіден, барлық өнеркәсіп құрылымында энергия сақтандырушы өндіріске бағытталған өзгерістер басталып, сонымен қатар, өте жоғары қосылған құн үлесімен технологиялық-интенсивті өнімдер де өндіріле бастады. Жоғары технологиялы салалар дамытыла бастады. Сонымен бір мезгілде, оның орнына жоғары қосылған құн үлесімен жоғары технологиялы өндіріс дамыды, яғни компьютерлер, таза химия және басқа да өндірістер пайда болды. Нәтижесінде әлемдік нарықта жоғарытехнологиялы өнімдердің үлесі көтерілді. Сонымен, екінші кезеңнің нәтижесі бойынша экономикадағы құрылым өзгерісі экстенсивтіден интенсивті модельді дамытуға бағытталды. Негізгі талап ресурс сақтандырушы технологияларды пайдаланып, өндірісті көтеру болса, бағалық бәсекелестік те маңызды болып табылып, ол технологияларды енгізуде шығындар есебін төмендетуді ынталандырды.

Үшінші кезең: технологиялық парадигма, яғни стандартталмаған өнімге өтумен ерекшеленді. Бұл кезеңде елдердің жаңа топтары (алғашында Корей Республикасы, содан соң Кіші Азия, Тайланд, Индонезия, Қытай және т.б.) өздерінің арзан жұмыс күшінің артықшылығын пайдалана отырып, стандартталған өнім өндірісін меңгере бастады. Әсіресе, бұл жағдай дәстүрлі өнеркәсіптік салаларда электр өндірісі, су құрылғысы, құрыш өндірістерінде байқалды. Бұл көптеген өнеркәсібі дамыған елдердің технологиялық лидерлік ортасының тарылуына әкеліп, сонымен бірге, нарықтық қатынастарға сай келетін жаңа жасақтамаларды меңгерудің қажеттілігіне әкелді. Бір мезгілде тауарлардың «өміршеңдігі» қысқарып, өндірістердің үнемі жаңару маңыздылығы ұлғая бастады. Жеке компанияларға деген талаптар күшейді, яғни олардан нарыққа жаңа өнім түрлерін шығару қажеттілігі талап етілді (1-сурет). Біртіндеп, өндіріс масштабтарын өзгертуде үнемділіктің маңызы төмендей бастады, соныман қатар, жаңа жасақтамалар енгізуде және жаңа тауарларды тез меңгеруде фирмалардың қажеттілік рөлі жоғарылады. Бұл кезеңде әсіресе бәсекелестік артықшылықты қалыптастыратын жаңа тауар құру бойынша зерттемелердің қызметтік маңызы нақтыланды [4].

Осыған орай, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, инновациялық дамытуға талпыну экономикалық өсімнің қажеттілігінен туындап, әлемдік кеңістікте басты орынды иеленуге бастама болады. Сондықтан Қазақстан үшін де инновацияны дамыту басты бағыт болып табылуда. Жоғары технологиялы өндірісті дамыту қабілеті жоғары мамандандырылған кадрлар мен капиталдың ағылуын, сәйкесінше өндірістен шығындарын азайтуды қамтамасыз етеді. Осы орайда, **қаржы-өнеркәсіптік топтар** қаржылық ұйымды өнеркәсіптерді олардың экономикалық және қаржылық қатынастарын өзара біріктіріп отырады. Қаржы-өнеркәсіптік топтар өздігінен әр түрлі саладағы өнеркәсіпке, ғылымға, саудаға, көлікке және қызмет көрсету орталарына қолдау көрсетеді.

Қаржы-өнеркәсіптік топтардың негізгі ұсынатын қызметтік ұстанымдары мыналар болады: шығарылатын өнімнің бәсекелестігін және оның ұйымдастырушылық нәтижелігін көтеру; әр түрлі қаржы көздерін тарту және қаржы құралдарын меңгеруді назарға алу; әр түрлі орталықтандырылған қорларды құру және т.б.

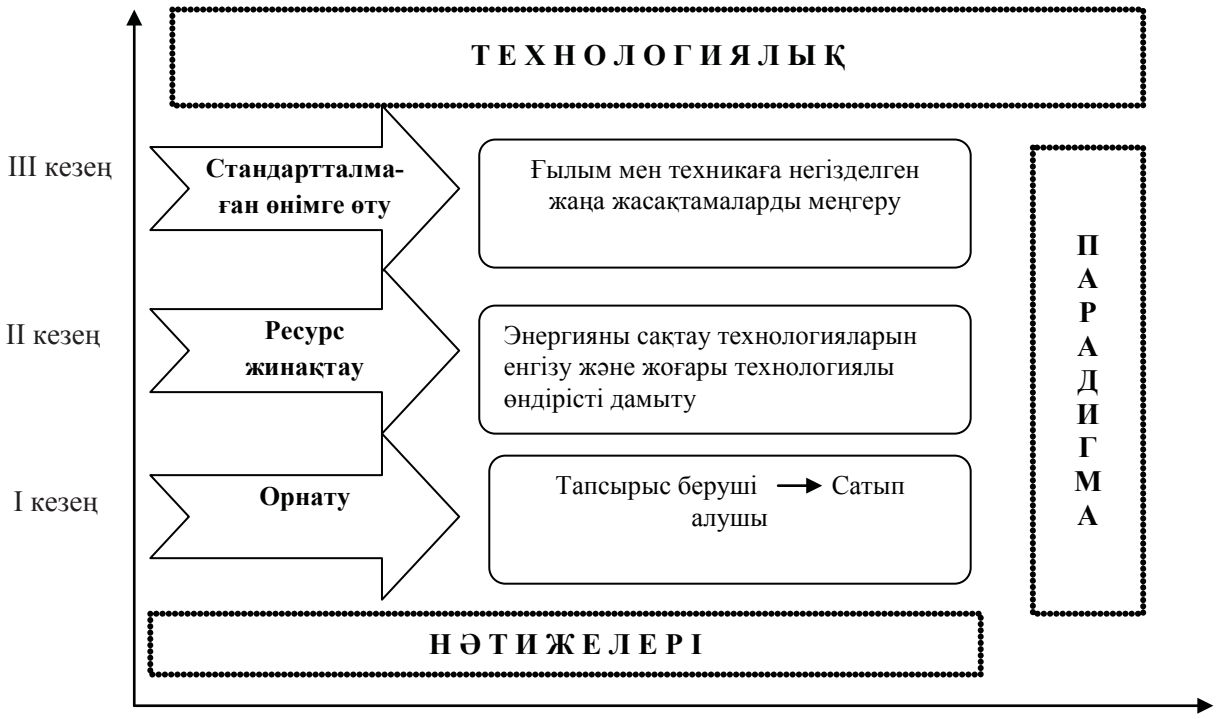

1-сурет. Технологиялық парадигманың кезеңдік нәтижелері
Ескерту – Үлгіні автор жасады.

Егер де технологиялық үрдістің атқаратын қызметіне тоқталатын болсақ, технологиялық үрдіс – ол еңбек затының жағдайын анықтауға және оның өзгерістері бойынша қызметтің мақсатты бағыттарынан тұратын өндірістік үрдістің бір бөлігі. Еңбек жағдайының өзгеруі түсінігінде оның физикалық, химиялық, механикалық қасиеттері және сыртқы түрінің геометриясы беріледі. Сонымен қатар, технологиялық үрдіске өндіріс объектісінің сапалы өзгерісімен байланысты қосымша қызметтер қосылады, олар: сапаны бақылау, транспорттау және т.б. Технологиялық үрдісті қалыптастыру үшін өндіріс құрылғыларының жиынтығы, яғни технологиялық құрылғылармен және жұмыс орындарымен жарақтандырылуы қажет. Технологиялық үрдіс бұйымдардың сызбасы негізінде және оның жеке бөлшектерімен жасақталып, келесі операцияларды анықтайды: бөлшектердің дайындалуы; материалды алғашқы өңдеу; жеке бөлшектердің жинақталуы; барлық бұйымдардың соңғы жиналуы; бұйымдарды әрлеу.

Өндірістік үрдістің әр кезеңінде технологиялық үрдістің жеке операциялары бойынша бөлшектердің техникалық жағдайлармен сәйкестендіріліп дайындалуына бақылау қалыптастырылып отырады. Технологиялық үрдістің механикалық өңделуі жобалануы тиіс және ол былайша орындалуы керек, жинақталған бұйымның дұрыс жұмысын қамтамасыз ететін бөлшектерге оңтайландырылған және экономикалық тәсілдердің өңделуі бойынша қанағаттандырушылық арқылы жасақталуы тиіс. Технологиялық үрдіс әр өндірістік үрдістің негізін құрастыра келе, шикізатты өңдеу және оны дайын өнімге айналдырумен байланысты. Технологиялық үрдіс бірнеше сатыдан тұрады. Үрдістің соңғы сатысының жылдамдығы әр сатының жылдамдығымен байланысты болады. Өз кезегінде сатылар операцияларға бөлінеді. Операция – технологиялық үрдістің аяқталған бөлігі. Ол бір жұмыс орнында орындалады және еңбек затының, еңбек құралының тұрақтылығымен сипатталады.

Шындығында әрбір нақты технологиялық үрдісті күрделі үрдістің бөлігі ретінде қарастыруға болады. Осыған сәйкес, технологиялық операция элементарлы технологиялық үрдіс ретінде қызмет ете алады. Ал, элементерлы технологиялық үрдіс – ол қарапайым үрдіс, оның әрі қарай қысқартылуы технологиялық үрдістің сипаттық белгілерінің жинақталуына әкеліп соқтырады. Сондықтан,

технологиялық үрдістің құрылымын қарапайым операция түрінде көрсетуге болады, ол бір ғана жұмыс күшіне ие және оның ағымын қамтамасыз ететін қосымша кешендерден тұрады. Технологиялық үрдістердің дамуы, сонымен қатар, олардың маңызды техника-экономикалық көрсеткіштері және техникалық жүйелерді құру белгілі заңдылықтарға сәйкес жүргізіледі. Қоғам тарихындағы техниканың жағдайын, техникалық құрылғылардың жаңалығын қандай параметрлермен анықтау, яғни: «еңбек өнімділігі мен оны көтеру, технологиялық үрдістің маңызды нысаны болып табылады». Техникалық прогресс нысандарын анықтауда жалпы әдістемелік негізді былайша тұжырымдауға болады: техникалық прогресті анықтайтын критерий техниканың адамға және жалпы қоғамға қарым-қатынасымен ерекшеленеді [5].

Жалпы алғанда техникалық прогрестің сипаттамасын келесідей түрде көрсетуге болады. Техникалық прогрестің мазмұны техниканы дамытудан тұрады. Оның төменгі түрінен жоғарыға, сонымен қатар, әр түрлі деңгейде дамитын техникалық жиынтығының барлық тарихымен, жеке салалардағы деңгейлерімен және техникалық құрылғылар түрімен де айқындалады. Технологиялық прогрестің мәні адам еңбегінің машина жұмысымен ауыстырылуын қамтамасыз етіп, осы орайда, мақсат – адамның бостандық дәрежесін ұлғайту болып табылады. Бұл үрдіс адамның қызметінде дамытылып, заңдылық болады. Технологиялық прогресті талдаған кезде оның көптеген заңдарға бағынатыны айқындалып, ол үш үлкен топқа бөлінеді, яғни:

Заң.Техникалық прогресс қарқынына және сипатына, беталысына, бағытына негізделген қоғамда орындалатын функциямен анықталатын заң. Бұл технологиялық прогрестің жалпы заңдылығы.

Заң. Ол табиғат негізімен, шынайы үрдістерді техникалық пайдалану прогресімен және материалдармен байланысты. Бұл техниканы дамыту кезіндегі спецификалық заңдылықтардың адам қызметі құралдары ретінде көрінеді.

Заң. Ол техниканың басқа қоғамдық құбылыстармен және жалпы қоғаммен өзара байланысу заңы. Бұл техниканы дамытудың сыртқы заңдылығы болады.

Ғылыми-техникалық кезең ғылыми зерттемелерді, тәжірибелік-конструкторлық зерттемелерді, жаңа үлгілерді лабораториялық және технологиялық байқауды, техникалық көмекті, кеңестер мен жаңалыққа авторлық бақылауды құрайды. Сонымен қатар, осындай кезеңдерге өндірісте жаңа технологияны немесе жаңа өнімді меңгеру болып табылады. Өндірістік кезеңде жаңа өнімді меңгеру, бірінші партияларды дайындау бойынша барлық кешенді жұмыстарды қалыптастырып, содан кейін жаңа өнімді массалық шығару болады. Бір мезгілде жаңа өнімді меңгеру мен дайындауда персоналды оқыту мен дайындау, сондай-ақ, жаңалықты материалдау үшін қажетті жаңа құрылғы түрлерін меңгеру мәселелері де шешіледі. Жаңалықты құрудың өндірістік кезеңдері құрайды: жаңа өнімді өндіру ұйымдастыру немесе жаңа технологияны қолданумен байланысты инвестициялық іс-әрекеттер; персоналды оқыту, таңдау және қайта дайындау; өнімнің тәжірибелі, сериялық партиясын шығару, содан кейін жаңа өнімді массалық өндіру; жаңалықтың диффузиясы мен өндірістің масштабын кеңейту; жаңалықтың нарыққа шығару мен оны коммерцияландыру [6].

Ғылыми-техникалық үрдіс – ғылым мен техниканың озық жетістіктерін, технологияларын шаруашылықта, өндірісте өндірістік үрдістердің сапасын және нәтижелігін көтеру, сонымен қатар, адамдардың тұтынушылығын қанағаттандыру мақсатында қолдану. Қазіргі экономикалық теорияда экономика мен техникада қолданылатын ғылыми жетістіктерді инновация деп атайды. Ғылыми-техникалық және инновациялық қызмет инновациялық үрдістерге жағдай жасау үшін қажетті болып табылып, осы облысты басқару инновациялық менеджердің басты тапсырмаларының бірі болып табылады. Ғылыми-техникалық қызмет ғылыми-техникалық ілімнің пайда болуымен, қолданылуымен, дамуымен және таралуымен байланысты. Қызмет қарастырады: ғылыми зерттемелер мен жасақтамалар, ғылыми-техникалық білім мен кадрларды дайындау және ғылыми-техникалық қызметтер. Ғылыми зерттемелер мен жасақтамалар өздігінен шығармашылық қызметті білдіреді. Олардың мақсаты адам, табиғат, қоғам туралы білім көлемін ұлғайту және осы білімдерді қолданудың жаңа жолдарын іздеу болып табылады.

Ғылыми зерттемелер мен жасақтамалар фундаментті зерттеулерді, қолданбалы зерттеулерді, сондай-ақ, жасақтамаларды қамтиды. Фундаментті зерттеулер – жаңа білімді алуға бағытталған эксперименттік немесе теориялық зерттеулер. Олардың нәтижелері теориялар, гипотезалар, әдістер және т.б. болуы мүмкін. Олар қолданбалы зерттемелерді жүргізу, ғылыми баяндамалар және мақалалар туралы ұсыныстармен аяқталуы мүмкін.

Қолданбалы зерттеулер фундаментті зерттеулерге арағанда, нақты тәжірибелік тапсырмалардың шешілуін мақсат етеді. Олар өздігінен жаңа білімдерді алуға, фундаментті зерттеулердің нәтижелерін пайдадаланудың жолдарын іздеу, мәселелер шешімінің жаңа әдістеріне бағытталған ерекше жұмыстарды білдіреді.

Жасақтамалар – бұл жаңа өнімдер мен құрылғыларды, жаңа материалдарды құруға және жаңа үрдістерді, жүйелерді, қызметтерді енгізуге бағытталған жұмыс. Олар келесі жасақтамалармен байланысты болуы мүмкін: белгілі инженерлік объектінің конструкциясымен немесе техникалық жүйелермен (конструкторлық жұмыстар); жаңа объектінің нұсқаларымен және идеяларымен, соның ішінде, техникалық емес, яғни сызба деңгейінде, немесе басқалай белгілік құралдар жүйесімен (жобалық жұмыстар); технологиялық үрдістер, яғни физикалық, химиялық, технологиялық тәсілдер мен белгілі пайдалы өнім шығаратын жалпы еңбек жүйесінің үрдісімен (технологиялық жұмыстар); озық үлгілерді құрумен (құрылған жаңалықтың ұстанымды ерекшелігіне ие модельдер); техникалық және басқа да мәліметтер мен тәжірибені алу сынақтар жүргізумен (бұл жаңалықтарды қолдану бойынша техникалық құжаттардан көрініс алады). Жаңалықты меңгеру үшін ғылыми зерттемелер мен жасақтамалар туралы статистикалық ақпарат тек қана жұмыс түрлері ғана емес, сонымен бірге, ғылым секторлары, әлеуметтік-экономикалық мақсаттары және ғылым салалары да ескерілуі тиіс. Егер де ғылыми-техникалық қызметтерге тоқталатын болсақ, олар ғылыми зерттеулермен және жасақтамалармен байланысты қызметтерді қамтып, ғылыми-техникалық білімнің қолданылуы, таралуына себепкер болады. Ғылыми-техникалық қызметтермен айналыса алады: басты емес қызмет ретіндегі ғылыми ұйымдар; осы мақсаттар үшін құрылған жекелеген ұйымдар (ғылыми-техникалық ақпараттағы институттар, кітапханалар, мұрағаттар және т.б.).

Ғылыми-техникалық қызметтерге мыналар жатады: ғылыми-техникалық ақпараттарды ұсыну; ғылыми-техникалық әдебиеттерді шығару, түзету және аудару; іздеу (геологиялық, гидрологиялық, топографиялық және т.б.); пайдалы қазбаларды зерттеу; әлеуметтік-экономикалық құбылыстар туралы мәлімет жинау; сынақ; сапаға бақылау; нақты жобаларды дамыту мен дайындау бойынша клиенттерге кеңес беру (ғылыми зерттемелер мен жасақтамалар, сондай-ақ, әдеттегі инженерлік қызметтерден басқасы); патентті-лицензиялық қызмет. Ғылыми зерттемелер мен жасақтамалар басқа қызмет түрлерінен маңызды түрде жаңалық элементтерінің болуымен ерекшеленеді.

Эволюциялық және революциялық форма тек қана барлық техникалық жиынтықтарға тән емес, сонымен бірге, жекелеген техникалық құралдардың даму үрдісіне де тән. Бұл үрдіс тәжірибеге жаңа техниканы енгізуден тұрмайды, сондай-ақ, ескірген техниканың орнын ауыстыруға себепкер болып, сонымен қатар, оның көрсеткіштерін де жақсартады. Техника қаншалықты жаңа және жетілдірілген болса, оның даму қарқыны да соншалықты қарқынды болады. Техникалық құралдардың пайдаланылуы мен жасақтамалардың мерзімі қысқарған сайын, олардың морольдық ескіруі де соншалықты тез болады. Бұл беталыс техника тарихында ашық болғандықтан, техникалық үрдіс қарқынының жеделдетуін «заң» деп те атауға болады. Бұл заң – қоғамдық үрдіс қарқынының ұлғаюының нақты көрінісі болып, өз кезегінде, объектілердің даму қарқыны ұлғаюы оларды ұйымдастырудың күрделілік әркеттері бойынша анықталады. Жеделдету әсіресе, техникалық үрдістің қазіргі кезеңі үшін сипатты, онда есептеу техникасын пайдалану үлкен рөлді алып, техникалық үрдістің басты факторы «уақытты» үнемдеуге мүмкіндік береді.

Ғылыми-техникалық құбылыстарды дамыту мен қолдаудағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттары: зерттемелерді дамыту; ғылыми-техникалық дамыту бойынша тәжірибеге себепкер болатын жетістіктердің механизмдері мен ынталандыру жүйелерін құру; ғылыми-техникалық

басымдылықтарды дамыту бойынша кадрлық потенциалды дамыту; халықаралық ғылыми-техникалық қоғамдастықпен біріккен қазақстандық интеграцияны қамтамасыз ету болып табылады. Жаһандық экономикаға негізделген ғылымда технологиялар орталық элемент болып табылады. Технологиялар әр тараптылық пен сапаға кеңінен әсер етсе, сонымен бірге, экспорттаушы және өндіруші елдердің тауарының құнына да ықпалы болады. Мұндай жағдайда тұрақты өсім қарқыны мен өнімділікті сақтау елдің технологиялық дайындығына байланысты және импорттайтын технологиялардан артықшылық алуға дайындық деңгейіне де қатысты болады [7].

Техниканы дамыту мазмұны адамның жекелеген еңбек функцияларының шығармашылық емес жақтарын білдіріп, осыған байланысты, еңбек қызметтерінің нәтижелігін көтеру үшін техникалық құрылғыларды кеңінен қолданады. Сондықтан, техникалық үрдістің басты заңы еңбек өнімділігін көтеру мақсатында еңбек функцияларының шығармашылық емес жақтарын адамдардың шынайы органдарынан техникалық құралдарға беру болып табылып, осы арқылы экономиканың дамуына ықпал жасалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Анчишкин А. И. Наука. Техника. Экономика. – М.: Экономика, 1996. – 215 с.*
2. *Глазьев С. Ю. Экономическая теория технического развития. – М.: Наука, 2000. – 241 с.*
3. *Организационно-экономические проблемы НТП /Под ред. Бялковской В.С. – М.: Высшая школа, 1990. – 298 с.*
4. *Контуры инновационного развития мировой экономики: Прогноз на 2000-2015 гг. // Под.ред. Дыдикина А.А. – М. – 2000. – С. 143.*
5. *Кубаев К.Е. Инновационные технологии как ведущий фактор устойчивого экономического развития. «Индустрия Казахстана». Январь, 2006 г.*
6. *Бляхман Л. С. Экономика, организация управления и планирование НТП. М.: Высшая школа, 1991. – 228 с.*
7. *Дворцин М.Д. Основы теории научно-технического развития производства. М.: Изд. МИНХ им. Г.В.Плеханова, 1998. – 251с.*

Түйін

Мақалада Қазақстанның экономикалық өсуін қамтамасыз ету үшін технологиялық процесс пен ғылыми-техникалық прогрестің объективті қажеттілігі қарастырылған.

Резюме

В статье рассматривается объективная необходимость развития технологического процесса и научно-технического прогресса для того, чтобы обеспечить экономический рост в Казахстане.

Resume

This article discusses the need to develop an objective process, scientific and technical progress, to ensure the growth of the economy in Kazakhstan.

КОЖАХМЕТОВА М.К.,
к.э.н., доцент КазЭУ им. Т. Рыскулова

НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Государственная налоговая политика реализуется посредством налогового регулирования. Налоговая политика и налоговое регулирование соотносятся как целое и частное, налоговое регулирование выступает отдельным, причем весьма важным, направлением налоговой политики. Объективной основой использования налогообложения в качестве одного из важнейших рычагов экономической политики государства служит присущая налогам регулирующая функция.

Существующие в научной литературе определения налогового регулирования в достаточной мере однородны и отличаются в основном различной степенью детализации целей и инструментов воздействия. Вот некоторые из них.

Налоговое регулирование – мероприятия косвенного воздействия на экономические и социальные процессы путем:

1) изменения вида налогов;
2) изменения лотовых ставок;
3) установления налоговых льгот;
4) повышения или снижения общего уровня налогообложения;
5) отчислений в бюджет.

Налоговое регулирование – совокупность мер косвенного влияния государства на развитие производства путем изменения нормы изъятия в бюджет за счет понижения или повышения общего уровня налогообложения: ставки прямого индивидуального подоходного налога, налога на прибыль предприятий, косвенных налогов.

Налоговое регулирование – комплекс мероприятий в налоговой сфере (изменение ставок налогообложения, предоставление налоговых льгот, отмена определенных видов налогов и др.), с помощью которых государство влияет на процесс перераспределения национального дохода в интересах отдельных классов, социальных слоев, а также на инвестиции, научно-техническое развитие, экономический рост и др.

С позиций процессного подхода налоговое регулирование может быть определено следующим образом: *налоговое регулирование* – это целенаправленное воздействие государства на поведение экономических агентов посредством использования различных методов и инструментов налоговой политики для достижения желаемых социально-экономических результатов.

Именно через налоговую политику государство не только формирует источники финансирования общественно необходимых затрат, реализуя фискальную функцию налогов, но и обеспечивает создание необходимых предпосылок для структурной перестройки экономики, ее роста, эффективной реализации задач социального развития.

Таким образом, налоговое регулирование, как процесс, базируется на социальном, активном и целенаправленном использовании существующей независимо от воли субъектов управления регулирующей функции налогов ради получения определенных социально-экономических результатов. Следовательно, регулирующая функция налогов выступает основой налогового регулирования.

Задачи налогового регулирования в рамках реализации государственной социально-экономической политики:

- *Регулирование спроса и предложения.* Решение этой задачи обеспечивается изменением соотношения прямых и косвенных налогов, сдерживанием спроса определенных групп товаров по-

средством введения специальных налогов (акцизов, налогов, взимаемых с продажи нефтепродуктов (Нидерланды), сбора на развитие садоводства, виноградарства и хмелеводства (Украина) и т.п.).

- *Формирование рационального соотношения между накоплением и потреблением.* Снижение налогового бремени, как правило, приводит к опережающему росту накопления. Эта же задача может быть решена и путем изменения структуры налогов в пользу налогов на потребление.
- *Воздействие на темпы инфляционных процессов.* С одной стороны, налоги рассматриваются как средство изъятия излишней массы денежных средств, а с другой — изменение ставок косвенных налогов оказывает прямое воздействие на уровень цен.
- *Воздействие на формирование рациональной отраслевой структуры.* Введение отраслевых налоговых льгот (например, пониженная ставка НДС по книжной продукции, связанной с образованием, наукой и культурой), а также специальных отраслевых налоговых режимов (единый земельный налог) приводит к уменьшению налоговых изъятий у предприятий, работающих в этих отраслях, что обеспечивает увеличение рентабельности и повышение на этой основе инвестиционной привлекательности этих отраслей а, в конечном счете их ускоренное развитие.
- *Стимулирование инвестиционных и инновационных процессов.* Это направление налогового регулирования стало особенно популярным в налоговых системах большинства развитых государств и затрагивает интересы всех налогоплательщиков. Наиболее характерными инструментами, используемыми для налогового стимулирования инвестиционной деятельности, являются: налоговый инвестиционный кредит; прямые льготы инновационным предприятиям; особые методы начисления амортизации и налогообложения дивидендов, введение специальных режимов налогообложения (в рамках специальных экономических зон и технопарков) и т.п.
- *Ускоренное развитие депрессивных территорий.* Решение этой задачи осуществляется за счет таких средств налогового регулирования, как введение специальных режимов налогообложения отдельных территорий, а также реализация региональной и муниципальной налоговой политики органами региональной власти и местного самоуправления (в компетенцию которых, как правило, входит не только введение и отмена большинства региональных и местных налогов, но и предоставление льгот по общегосударственным налогам и сборам, поступающим в региональные и местные бюджеты).
- *Повышение эффективной занятости и самозанятости населения.* Здесь следует отметить введение упрощенных систем налогообложения (большинство стран СНГ используют различные варианты альтернативных систем налогообложения малого бизнеса) или специальных налоговых льгот для субъектов малого предпринимательства (большинство стран ЕС имеет подобные налоговые льготы в виде пониженной ставки корпоративного подоходного налога).
- *Стимулирование развития конкурентной среды,* которое целесообразно осуществлять в рисковых с точки зрения антимонопольного законодательства сегментах рынка.
- *Насыщение рынка социально значимыми товарами и услугами.* Эта задача обычно решается как путем введения специальных льгот для потребителей таких товаров (сниженная ставка или освобождение от НДС операций по поставке таких товаров), так и посредством введения льгот по прямым налогам для производителей соответствующих товаров.
- *Сдерживание роста объемов производства товаров,* в увеличении потребления которых государство не заинтересовано. Наиболее характерным примером в этом плане является введение акцизов на вредные для потребления товары (табак, спиртное), повышающих конечную цену подакцизных товаров, что при высокой эластичности спроса отрицательно влияет на объемы их потребления. Следствием этого является усиление конкуренции и соответствующее ограничение производства подобных товаров.
- *Снижение антропогенной нагрузки на окружающую природную среду* путем экологически ориентированных налогов и сборов, налогового стимулирования использования природоохранных технологий, выпуска экологичной продукции, энергосбережения и использования альтернативных источников энергии.

- *Создание заинтересованности в развитии предпринимательской инициативы.* Среди инструментов этого направления в отечественной и зарубежной практике налогообложения заслуживают внимания такие, как освобождение вновь созданных субъектов хозяйствования от налогообложения на определенный период (так называемые налоговые каникулы), введение упрощенной системы налогообложения, учета и отчетности субъектов малого предпринимательства, возможность применения кассового метода налогового учета по НДС для вновь созданных предприятий и др.
- *Стимулирование увеличения масштабов деятельности субъектов хозяйствования.* Наиболее радикальным инструментом воздействия на налогоплательщиков в этом направлении является введение фиксированных налогов, налоговые обязательства по которым не связаны с конечными финансовыми результатами деятельности их плательщиков;
- *Стимулирование рационального использования ресурсов.* В определенном смысле на решение этой задачи направлено само введение таких налогов и сборов, как водный и земельный налоги, сборы за использование объектов животного мира и водных биологических ресурсов, экологический налог.
- *Повышение экономической заинтересованности предприятий в инновационном развитии.* Эта задача решается путем налогового стимулирования: повышения образовательного уровня работников предприятий; развития научной и научно-технической деятельности субъектов хозяйствования (как по индивидуальному, так и по корпоративному подоходным налогам); введение целевых льгот для инновационных проектов; средствами амортизационной политики и т.п.

Инструменты налогового регулирования:

1. *Общий уровень налогообложения как системный регулятор.* Повышение налотовой нагрузки, как правило, является фактором, сдерживающим экономическую активность и процессы накопления, способствующим ускоренному развитию теневой экономики. Снижение уровня налоговой нагрузки чаще всего способствует оживлению всех экономических процессов и снижению уровня теневой экономики, однако сопровождается временным сокращением доходной части бюджета на период до соответствующего увеличения налоговых баз.

2. *Структура действующей в стране налоговой системы как системный регулятор.* Изменение этой структуры может быть осуществлено двумя основными путями: во-первых, введением новых либо отменой применяемых налогов и сборов, а во-вторых, изменением соотношения эффективных налоговых ставок по разным группам налогов, что может быть реализовано путем скоординированного применения элементных инструментов налогового регулирования.

Важнейшими структурными показателями налоговой системы являются: соотношение прямых и косвенных налогов (уменьшение этого показателя в общем случае позволяет переносить центр тяжести налогообложения с производителя на потребителя и стимулировать накопления и инвестиции, а его увеличение снижает стимулы для производства и получения доходов, но снижает остроту проблемы переложения налогов); соотношение корпоративных и индивидуальных налогов (с помощью регулирования этого соотношения государство может существенным образом стимулировать деловую активность, влиять на структуру инвестиций и изменение объемов производства. Увеличение этого соотношения способствует росту реальных доходов населения и сокращению масштабов теневой экономики (за счет легализации выплаты доходов физическим лицам). При этом одновременно оказывается косвенное регулирующее влияние и на потребление за счет увеличения чистого дохода, который остается в распоряжении конечных потребителей. Вместе с тем чрезмерное увеличение налогового бремени для юридических лиц приводит к таким отрицательным последствиям, как повышение цен, уменьшение внутренних источников инвестирования и потеря конкурентных позиций производителями товаров (работ, услуг);

3. Применение альтернативных систем налогообложения как системный регулятор. К таким системам относятся: система налогообложения для сельскохозяйственных товаропроизводителей, упрощенная система налогообложения, система налогообложения в виде единого налога на вмененный доход для отдельных видов деятельности.

Как правило, альтернативные системы направлены на стимулирование развития отдельных секторов развития экономики и приоритетных форм предпринимательской деятельности. Альтернативность этих систем налогообложения в большинстве стран, использующих такой регулятор, обусловлена следующими обстоятельствами: переход на одну из этих систем налогообложения (при условии соблюдения установленных ограничений) обусловливается в большинстве случаев решением самого налогоплательщика; одна и та же деятельность, осуществляемая экономическим агентом, может облагаться налогом только по одной системе налогообложения — обычной или альтернативной; каждая из этих систем является альтернативой общей системе налогообложения, т.е. ограничивает соответствующий перечень налогов и сборов, которые являются обязательными к уплате. При этом выбор одной из этих систем освобождает плательщика от уплаты ряда наиболее фискально значимых налогов и сборов, которые предусмотрены общей системой.

4. Специальные территориальные режимы налогообложения как комплексный регулятор. Данный регулятор включает в себя все многообразие специальных (свободных) экономических зон (СЭЗ).

Использование таких инструментов может быть направлено на решение приоритетных задач экономического развития тех регионов, которые имеют существенный потенциал в соответствующей сфере (внешнеторговые, рекреационные зоны, зоны высоких технологий или технопарки) либо нацелено на выравнивание регионального развития за счет повышения инвестиционной привлекательности депрессивных регионов, что позволяет решить и присущие им социальные проблемы. Отличительными особенностями специальных режимов налогообложения как комплексных инструментов налогового регулирования являются следующие: в рамках каждого специального режима применяется комплекс взаимозависимых и применяемых одновременно налоговых льгот, которые касаются различных налогов и сборов. В большинстве случаев они касаются НДС, налога на прибыль, таможенных пошлин и некоторых разновидностей имущественных налогов (прежде всего земельного налога); специальные налоговые режимы вводятся на определенный соответствующим законодательным актом период; специальные режимы направлены на стимулирование развития регионов или областей с помощью создания соответствующих условий для интенсификации инвестиционной и инновационной (преимущественно в рамках технопарков) деятельности. Другие цели налогового стимулирования (например, стимулирование производства отдельных видов товаров, создание благоприятных условий для отдельных социальных групп плательщиков и др.), которые решаются путем применения элементных (локальных) инструментов, специальным налоговым режимам не присущи; для каждого специального налогового режима устанавливаются приоритетные виды и специальные условия осуществления предпринимательской деятельности (например, ограничивается минимальный объем инвестиций), что и обусловливает крут субъектов таких спецрежимов; для средств налогового регулирования этой группы характерным является сочетание собственно налоговых льгот с другими мерами неналогового регулирования предпринимательской деятельности.

5.Специальные отраслевые режимы налогообложения как комплексный регулятор. Они, в сущности, представляют собой комплекс льгот, который вводится одновременно по нескольким разным налогам и сборам, и касаются субъектов хозяйствования одной отрасли или налогоплательщиков, осуществляющих определенный вид деятельности.

6. Инструменты, связанные с объектом и предметом налогообложения, как локальный регулятор. Изменение состава объекта или предмета налогообложения несомненно оказывает влияние на экономическое поведение налогоплательщиков. В результате выведения из состава объекта налогообложения отдельных видов деятельности или хозяйственных операций их осуществление становится для плательщика более рентабельным. Вполне понятно, что при прочих равных условиях налогоплательщик склонен к выбору такого варианта хозяйственного поведения, который обеспечивает минимальный объем налоговых потерь.

7. Определение состава налогоплательщиков как локальный регулятор. Масштабы налогового регулирования и его эффективность определяются тем, насколько полно охвачены налогом потенциальные субъекты налогообложения. Следует различать установленный законодательством порядок определения субъектов налогообложения, который является встроенным в конструкцию налога ин-

струментом, и освобождение от налогообложения отдельных соответствующих установленным критериям групп плательщиков, что может быть классифицировано как налоговая льгота.

8. Инструменты, связанные с порядком исчисления налоговых обязательств, как локальный регулятор. Практически в каждом налоге и сборе содержатся локальные регулирующие механизмы, которые стимулируют или сдерживают определенные действия плательщиков с помощью специальных правил исчисления элементов налоговых баз и налоговых обязательств. К ним относятся: порядок и масштабы применения обычных цен; метод налогового учета; механизм уменьшения налогооблагаемой прибыли на сумму отрицательной налоговой базы прошлых налоговых периодов (механизм перенесения убытков); механизм корректировки (прироста или убыли) запасов, применяемый в случае использования метода налогового учета «по первому из событий»; возможность уменьшения суммы подлежащего уплате налога на прибыль на сумму расходов по уплате других налогов.

9. *Налоговые льготы как локальный регулятор.* В отличие от проанализированных выше локальных инструментов налогового регулирования, которые встроены в конструкцию соответствующего налога и являются составляющими общего порядка налогообложения, налоговые льготы представляют собой исключение из общего порядка. И этим исключением могут воспользоваться только отдельные группы плательщиков, соответствующие установленным критериям.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Иванов Ю.Б., Тищенко А.Н. Современные проблемы налоговой политики. – Харьков: ИНЖЭК, 2006.*
2. *Заяц Н.Е. Теория налогов: учебник. – Мн: БГЭУ, 2002.*
3. *Караваева И.В. Налоговое регулирование рыночной экономики: учебное пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005.*
4. *Майбуров И.А. Теория и история налогообложения: учебник. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007.*
5. *Иванов Ю.Б. Налогообложение: проблемы, теории и практики. – Харьков: ИНЖЭК, 2009.*

Ключевые слова: налоговое регулирование, налоги, налоговая система, государственный бюджет, налоговая нагрузка, налоговые льготы

Резюме

Налоговое регулирование – это целенаправленное воздействие государства на поведение экономических агентов посредством использования различных методов и инструментов налоговой политики для достижения желаемых социально-экономических результатов. Обобщены теоретические аспекты содержания налогового регулирования, выделены задачи и инструменты налогового регулирования в целях выявления основных направлений дальнейшего налогового регулирования государством.

Tax regulation: the purposes, problems, classification

Resume

Tax regulation is a purposeful influence of the state on behavior of economic agents by means of use of various methods and tools of a tax policy for achievement of desirable social and economic results. Theoretical aspects of the maintenance of tax regulation are generalized, problems and tools of tax regulation with a view of revealing of the basic directions of the further tax regulation by the state are allocated.

Түйін

Салықпен реттеу: мақсат, есептер, саралану

Салықпен реттеу – бұл керекті әлеуметтік-экономикалық нәтижелердің табысы үшін әр түрлі әдістер және салық саясаты арқылы экономикалық мінез-құлығына мемлекеттің нысананы көздейтін әсері. Салықпен реттеуді мазмұнның теориялық тұрғылары қорытқан, мемлекеттің ары қарай салықпен реттеудің негізгі бағыттарының анықталуы мақсаттарындағы есеп және салықпен реттеудің аспаптары ерекшеленген.

ҚАЗЫБАЕВА М.Н.,
ҚазҰАУ PhD докторанты

КӘСІПОРЫН ӨНІМІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Шаруашылық етуші субъектінің бәсекеге қабілеттілік деңгейі туралы қорытындылар жасалатын болғандықтан, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселесін шешу оның бәсекеге қабілеттілігін бағалаумен тығыз байланысты. Бағалау шаруашылық етуші субъектінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша шаралар даярлау үшін жіберілетін нүкте, осы шаралар нәтижелілігінің алғышарты, сонымен қатар, бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдарын анықтаудың әдістемелік негізі болып табылады.

Қазіргі кезде кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін анықтаудың жалпыға танылған бірегей әдістемесі жоқ болғандықтан, болашақта бәсекеге қабілеттілік деңгейін анықтауда бағалау көрсеткіштерінің саны барынша аз болатындарын табу мақсатында экономика мен басқару теориясындағы қазіргі әр түрлі объектілердің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудағы белгілі әдістерді талдау негізінде олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтап, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдістемесін даярлау үшін бағдарларды ұсыну маңызды міндет болып отыр. Әрбір нақты жағдайда, шешім қабылдайтын адамдар өздерінің міндетті қалай қабылдап, түсінгендеріне, бағалау мақсатына, қолда бар бастапқы ақпарат, бизнестің ерекшелігіне қарай өзінің әдістемесін даярлайды, немесе өздерін қанағаттандыратын белгілі әдістерді қолданады. Бұлай қараған кезде, бір кәсіпорынның әр түрлі әдіснемелер бойынша алынған нәтижелері едеуір көлемде ерекшеленіп, тіпті бір-біріне қарама қайшы келулері де мүмкін. Бұндай жағдай тиімді басқару шешімдерін қабылдауға ықпал етеді деп айту қиын. Сондықтан да, ғылыми қауымдастық алдында ешқандай едәуір өзгерістер енгізбей, экономиканың барлық салалары кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың бірегей әдістемесін даярлау міндеті тұр.

Кәсіпорын бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін қолданылатын барлық әдістерді келесідей тоғыз топқа бөліп қарастыруға болады:

Бәсекеге қабілеттілікті бағалаудың классикалық ықпалы салыстырмалы артықшылықтар идеясын алға тартады. Адам Смит ұсынған абсолюттік артықшылық (absolute advantage), табиғи (natural advantage) және қалыптасқан артықшылықтарын (acquired advantage) теорияларын Дэвид Рикардо нарықтық күштер өздері-ақ елдің ресурстарын барынша өнімді қолданылатын жаққа бағыттайтын салыстырмалы артықшылық (comparative advantage) концепциясы түрінде жетілдірді. Д. Рикардо мамандану тек субъект басқалармен салыстырғанда өндірісте және берілген тауарды өткізуінде қандай да абсолюттік артықшылыққа ие болған кезінде ғана емес, яғни мамандану кезінде осы тауардың өндіріс шығындары басқа аналогты тауарларға қарағанда төмен болуы міндетті емес, тек сол субъект салыстырмалы артықшылықтарға ие тауарларды өндірсе, яғни бұл тауарлар бойынша шығындар қатынасы, басқа тауарларға қарағанда, басқа субъектілердің шығындарынан барынша жайлы болғанда пайдалы болатындығын дәлелдеп берді. Салыстырмалы артықшылықтар теориясы орын алуы үшін кем дегенде екі субъект пен екі тауар болуы керек. Бұл теорияның кемшілігі – қазіргі қандай да бір нарықтың нақты жағрафиялық шекарасын анықтау, бәсекелес тауарлар мен кәсіпорындар санын анықтау күннен-күнге қиындап бара жатқан заманда, ол әр түрлі мемлекеттердің жер аумақтарын ескермейді, өндіріс технологиясы барлық жерде бірдей деп, кәсіби білікті күш пен капиталдың бір елден бір елге өту мүмкіндігін жоққа шығарып, нақты бәсекеден мүлдем басқаша: барлық елдерде өндірілген еңбек пен капиталды бірдей деп, өндіріс үрдісі мен өнімділікті тұрақты деп қарастырады.

Жекелей топты өндіріс факторлары теориясы мен А.Маршалдың шаруашылықтар мен салалар теңдестігі теориясына негізделген өндірушінің бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдістері құрайды.

Өндірушінің тепе-теңдігі жағдайында – берілген нарықтағы техникалық деңгейдің және сұраныстың өзгермейтіндігі шартында тауарды шығару мен өткізудің максималды мүмкін көлеміне қол жеткен кезде – өндірістің әрбір факторы бірдей және бір мезетте барынша жоғары өнімділікпен қолданылады, демек саладағы өндірушілер жоғары пайда алмайтындықтан да, салаға жаңадан бәсекелестердің кіру қаупі де болмайды. Өнім шығаруға деген ынта өндірістің қандай да бір факторы толық пайдаланылмай немесе өндіріс ауқымы шығындар минимумын қамтамасыз етпеген кезде пайда болады. Бұл ықпал бойынша бәсекеге қабілеттілікті бағалаудың алғышарты болып өндірушілерде басқа бәсекелестерге қарағанда жақсы өнімділікпен қолдануға болатын өндіріс факторларының бар болуы саналады. Өндірушінің тепе-теңдік теориясы жетілген бәсеке жағдайындағы саланың даму үрдістерін зерттеу үшін даярланғандықтан және ғылыми-техникалық прогресс нәтижесінде сұраныс, техника, өндіріс факторларының даму деңгейі үнемі өзгеріп отыратын кезде тепе-теңдік теориясына негізделетін кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдісі шектеулі болып келеді.

Американдық экономист Дж.Б.Кларк ұсынған тиімді бәсеке теориясына негізделген әдістердің мәні кәсіпорынның қазіргі бәсеке деңгейіне жеткілікті, шаруашылық қызметті ұстап тұруға жеткілікті алғышартты даярлау, яғни бәсекеге қабілетті деп барлық қызметтер мен бөлімдер жұмысы барынша жақсы ұйымдастырылған кезде табылады. Бұл әдістің маңызды ерекшелігі кәсіпорын бәсекеге қабілеттілігін белгілі бір уақыт аралығына байланыстыру. Әдістің негізінде кәсіпорын бәсекеге қабілеттілігінің алғышарттары мен көрсеткіштерін өнімді шығарудағы шығындардың тиімділігін, өнім өндірісінің пайдалылығын, өндірістік үрдісті тиімді басқаруды сипаттайтын көрсеткіштер; айналым құралдарын басқару тиімділігін, кәсіпорынның өзінің қаржылық міндеттемелерін орындау қабілеті, көрсететін көрсеткіштер; нарықта жарнама мен ынталандыру құралдарымен тауарды өткізу мен жылжытуды тиімді басқару туралы ақпарат алуға мүмкіндік беретін көрсеткіштер; тауардың бәсекеге қабілеттігі (тауар сапасы мен оның бағасы) көрсеткіштері деген төрт топқа бөледі. Тиімді бәсеке теориясына негізделген өндірушінің бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдістері АҚШ, Батыс еуропа елдерінде кеңінен таралған.

Кәсіпорын өнімінің бәсекеге қабілеттілігін бағалауға негізделген әдістер тобы кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі қаншалықты жоғары болса, оның өнімінің бәсекеге қабілеттілігі де, соншалық жоғары болады деген ойға негізделеді. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін әр түрлі маркетингтік және көбінің негізінде баға-сапа қатынасын табу жататын квалиметрикалық әдістер қолданылады.

Тұтынушы үшін тауардың тұтыну құндылығы мен ол төлейтін тауар бағасы арасындағы айырмашылық қаншалықты жоғары болса, тауардың бәсекеге қабілеттілігіндегі тұтынушы үлесі де соншалықты жоғары. Бұндай ықпал өндірішінің талданатын өнімін бәсекелес-фирманың аналог тауарымен бірнеше параметрлері бойынша салыстыру арқылы жүзеге асады. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бұндай жолмен бағалау кәсіпорын өнімінің бәсекеге қабілеттілігін бағалауға жақын болғанымен де, бұндай ықпал аясында кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың басты шарты өндіріс технологиясы, сапа, маркетинг аумағындағы тиімді қызмет болып табылады.

Әр түрлі тауарлардың бәсекеге қабілеттілігі деңгейін бағалаудың матрицалық әдістері ерекше орынға ие. Әдістеме негізінде – кәсіпорын өнімі мен технологияның өмірлік циклін есепке ала отырып, бәсекеге қабілеттілігін бағалау жатыр. Кез келген тауар немесе технология тауардың өмірлік циклінің белгілі кезеңдерінен өтетіні белгілі, ал тауар өндіруші, оның нарықтағы үлесі мен сатылым динамикасында көрініс табатын, әрбір кезеңде тауарды қандай да бір ауқымда өткізе алады. Өнімнің өмірлік циклі барысында оның бәсекеге қабілеттілігін бағалау оның бәсекелік қабілетінің төмендеу кезін дер уақытында байқап, өндірістен алу, модернизациялау не дифференциация, немесе нарықтың басқа сегментіне көңіл аудару сияқты қажетті шараларды уақытылы орындауға мүмкіндік береді. Ең танымал матрицалық әдістер болып Бостон консалтинг тобының негізін қалаушы Брюс Д.Хендерсен ұсынған матрица (BostonConsalting Group (BCG) – «өсу-нарықтағы үлес» және «GE/McKinsey» – «нарық тартымдылығы – кәсіпорынның бәсекелік орнығуы», ADL – «өмірлік цикл – нарықтағы позиция» саналады. Матрицалық әдістер бағалаудың нақты нәтижелерін көрсеткенімен де, олар объектінің

(кәсіпорын) бәсекеге қабілеттілігін тек саланың нақты шекарасы аумағында көрсетуі, кәсіпорын қызметінің күрделі құрылымын тым қарапайымдауы, әрі нарықтың тартымдылығы (BCG) бойынша тек оның өсу қарқынымен, ал компания сәттілігінің жалғыз кілті осы нарықтағы үлесімен анықтауы, әрі кәсіпорынның жаңа бәсекелік статусқа қол жеткізуі бойынша ұсыныстар бермеуі матрицалық әдістердің кемшілігі болып табылады.

Кәсіпорынның стратегиялық әлеуеті тұрғысынан бәсекеге қабілеттілікті анықтау әдістері. Оған М.Портердің «Бәсекенің 5 күші», «4P» «SWOT талдау» әдістерін жатқызады. Оның ішінде, Портердің концепциясы негізінде бәсекенің бес күші үлгісінің элементтері мен кәсіпорындар бойынша рейтинг және балдар (5 балдық шкала) көрсетілетін кесте жасалады. Рейтинг мәндері қосылып, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың көрсеткіші максималды мүмкін рейтинг сомасының мәнінен үлес ретінде кәсіпорын бәсекеге қабілеттілігі рейтингісінің нормаланған индексі (%) анықталады. Рейтинг индекстерін бағалаудағы едәуір айырмашылықтар ақпарат жеткіліксіздігі мен сарапшылар деңгейлерінің міндетке сай еместігін көрсетеді.

Есептік және есепті-графикалық әдістер. Қандай да бір объектінің бәсекеге қабілеттілік деңгейін есептеу үшін әр түрлі бағалау алғышарттар тізімі қолданылатындықтан, олар барынша объективті болып табылады. Олардың негізінде нақты мәліметтер бойынша бәсекеге қабілеттіліктің бірегей, топтық және интегралды көрсеткіштері шығарылады. Сонымен қатар, әдістеме мәліметтері алынған нәтижелерді көрсету және кейінгі талдау үшін жеңілдету бойынша графика түрінде көрсетіледі. Объективті әдістер белгілі бір ақпараттың бар болуын барынша талап ететін, барынша көп еңбекті қажет еткенімен, олардың көмегімен алынатын нәтижелер дәл болатындықтан, объектілердің бәсекеге қабілеттілігін бағалауда қолданған дұрыс.

Зерттеушілер анықтаған бәсекеге қабілеттілік факторларын бағалау және басқа көрсеткіштерді анықтау үшін субъективтілік пен шарттылық тән, жуық бағалаулар, «сараптамалық әдістер» қолданылады. Бұндай бағалауларды негізгі әдіс ретінде пайдалану бастапқы факторлар мен бағаланатын бәсекеге қабілеттілік көрсеткішінің математикалық байланысының әлсіз болуына алып келгенімен, оларды әдістерді мүлдем қолданбау мүмкін емес. Сараптамалық бағалаулар басқарушылық қызметте өте жиі қолданылады. Сараптамалық әдістердің басты артықшылығы – олардың әмбебаптығы: сарапшы топтың көмегімен барынша жылдам және қарапайым түрде қандай да бір кәсіпорынның жағдайы туралы ақпаратқа қол жеткізуге болады. Онымен қоса, кейбір қажетті параметрлерді сандық түрде анықтау мүмкін болмаған кезде сараптамалық әдістердің теңдесі жоқ.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың интегралды әдісі. Оған тұтынушы қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейін көрсететін (тауардың салыстырмалы бәсекеге қабілеттілігін сипаттайды) алғышарт және өндіріс тиімділігінің алғышарты (активтер пайдалылығы, өзіндік капитал пайдалылығы немесе белгілі бір кезең үшін орташа пайдалылық нормасы) жатады. Егер интегралды көрсеткіш 1-ге тең болса, талданып отырған кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі кәсіпорын-бәсекелестің бәсекеге қабілеттілік деңгейіне сай келеді; егер интегралды көрсеткіш – 1-ден төмен болса, зерттеліп отырған көрсеткіш мейілінше бәсекеге қабілетсіз; егер 1-ден жоғары болса, бәсекелеске қарағанда бәсекелік әлеуеті өте жоғары болады. Әдістің қарапайымдылығынан, өндірушінің бәсекелік жай-күйі туралы бірегей бағалар алуға мүмкіндік береді. Бірақ тәжірибе жүзінде өнім түрлері мен құрылым бойынша бірегей екі не одан көп бәсекелес-кәсіпорын табу мүмкін болмайтындықтан, әрі бұл әдісті әртараптандырылған кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін бағалауда қолдануға мүмкін болмайды.

Кәсіпорын бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың осындай әдістерін талдау барысында көптеген әдістерде нақты тізімдерге берілетінін және олардың көбін қолдану мүмкіндігінің төмендігін көрсетті. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі жүйесі ашық, оған ықпал ететін факторлар санын тізіп айту мүмкін емес. Содан да, қаншалықты ол тізім кең болғанымен де, жеткілікті деп есептелмегендіктен, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалауда адекватты бола алмайды. Қандай да бір кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдісін таңдау бір жағынан, функционалды толықтық пен бағалаудың сенімділігін қанағатандыруы тиіс, екінші жағынан, оны анықтау үшін қажетті уақыт пен құралдар шығындарын қысқартуы тиіс болып табылатын маңызды шешім. Сонымен қатар, бағалау әдісі сандық және сапалық объективті баға алу мүмкіндігін анықтайды және кәсіпорындар бәсекеге қабілеттілігі

мен олардың бәсекелік артықшылықтарын қалыптастыру мен тиімді басқарудың негізі болып табылады. Сондықтан да, оның мәнін ашу, мақсаткерлігін негіздеу және минималды қателікпен бағалауға қол жеткізу мүмкіндігін ашуды анықтайтын бағалау әдісін таңдау бағалау процедурасының негізгі кезеңдері болып табылады.

Осыны ескере отырып, ауыл шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың келесідей негізгі принциптерін ажыратуға болады.

Біріншіден, зерттеу объектісін нақты елестету керек, басқаша айтқанда, қандай объектінің бәсекеге қабілеттілігі зерттелетін болады. Екіншіден, зерттеу жүргізілетін деңгейді таңдап алу керек. Мысалы, тауардың бәсекеге қабілеттілігін аймақтың басқа кәсіпорындарымен салыстырып, нақты кәсіпорында бағалауға болады немесе берілген аймақ/елдегі тауар өндірісі бәсекеге қабілеттілігін басқа аймақтардағы/елдердегі аналогты тауарлармен салыстырып бағалауға болады. Бұл жерде, мемлекет, кәсіпорын, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жекелей алып бағалаған кездегі қарастырылатын алғышарттар әр түрлі болатынын ұмытпау керек. Әрі саланың ұлттық шаруашылықтың маңызды бөлігі ретінде оның орындайтын спецификалық функцияларын (мысалы, ел тұрғындарын азық-түлікпен қамтамасыз ету) есепке алған жөн. Бұлай бағалау кезінде саланың сыртқы экономикалық аспектісі мен оның ұлттық шаруашылық жүйедегі орны арасында қарама-қайшылықтар орын алуы мүмкін. Дегенмен, оларды әлеуметтік және елдің ұлттық қауіпсіздігі секілді факторларды есепке алатын мемлекеттік, құрылымдық саясатты жүргізу арқылы шешуге болады.

Зерттеу деңгейіне байланысты берілген объектінің бәсекеге қабілеттілігін сандық бағалау жүргізуге мүмкіндік беретін құралдар жиыны анықталатын болады.

Ауыл шаруашылығындағы әр түрлі шаруашылық құрылымдарының бәсекеге қабілеттілігін бағалау өте күрделі, әрі көп еңбек талап ететін жұмыс болып табылады.

Біріншіден, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін бағалаған кезде даладан тұтынушыға дейінгі барлық өмірлік циклі бойынша барлық сапа көрсеткіштері мен барлық персонал жұмысының ресурсыйымдылығы есепке алынуы керек, ал оны іс жүзінде ұйымдастыру, әсіресе шағын кәсіпорындарда өте қиын болады.

Екіншіден, қазіргі уақытта аграрлық сектордағы шаруашылықтардың бәсекеге қабілеттілігін бағалау бойынша, өкінішке орай, халықаралық нормалар мен құжаттар жоқ.

Үшіншіден, Қазақстандағы жүргізіліп отырған техникалық, кадрлық, әлеуметтік саясат ауыл шаруашылығы құрылымдарының дамуы, олардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету бойынша сұрақтармен кешенді түрде айналыспайды.

Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы өнімнің бәсекеге қабілеттілігін бағалауда екі жолды назарға алу қажет:

Берілген техникалық деңгейде бәсекеге қабілеттілікті арттыру, яғни сату бағасын төмендету есебінен, осы өнімге сұранысты қамтамасыз ете отырып, өнімді өткізуді өсіруге болады, ал табыс минималды-мүмкін деңгейден төмен болмайды;

Одан жоғары техникалық деңгейде өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, яғни осы өнімнің сату бағасын арттырып, сол өткізу көлемінде немесе бұрынғы сату бағасын сақтай отырып, оның сапасын арттыру есебінен өткізу көлемін арттырып, пайданы өсіруге болады. Бұл кезеңде техникалық деңгей мен өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қатар қойып, олардың тұтынушылық қасиеттері бойынша ең оңтайлысын таңдау мақсатында талдауға ерекше назар аудару қажет.

Ауыл шаруашылығы өнімі мен оның қайта өңделген өнімінің бәсекеге қабілеттілігін бағалау, ең алдымен, мақсатты анықтаудан басталады. Зерттеудің мақсаты қандай болмасын бәсекеге қабілеттілікті зерттеудің негізі болып нарықты кешенді зерттеу болып табылады. Берілген тауардың нарығын, нарық талаптарын, нарықтағы бәсекелестерді зерттеу қажет. Әрбір нарық үшін тұтынушы ие болғысы келген идеалды өніммен салыстырғанда бәсекелес тауарлардың нарық талаптарын қаншалықты қанағаттандыратынын анықтау қажет. Бұл кезде тұтынушылардың барынша өкілетті топтарына сауалнама түрінде жиналады. Одан кейін барып максималды пайдалылықты қамтамасыз ететіндей өткізу үшін дайындалған өнім қандай болу керектігі шешіледі.

Салыстыру базасы ретінде үлгі тауарды таңдауға бәсекеге қабілеттілікті бағалаудың дұрыстығы мен одан кейінгі қабылданатын шешімдер тәуелді болады. Салыстыру үлгісі ретінде тұтынушылар қажеттіліктері, қажетті пайдалы эффект шамасы, бәсекелес тауар, гипотетикалық үлгі, аналогтар тобы бола алады.

Бәсекеге қабілеттілікті талдауда міндетті түрде нормативті параметрлерді талдау қажет. Егер оның біреуі қызмет етіп тұрған нормалар мен стандарттарға сай болмаса, одан кейінгі басқа параметрлермен салыстыру нәтижелеріне қарамастан, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін бағалау мақсатқа сай болмайтын болады.

Өз кезегінде, ең алдымен, тұтынушылық және экономикалық деп ажыратылатын салыстырылатын параметрлер жиынтығын анықтау. Бәсеке құралы болып табылатын, өнімнің бәсекеге қабілеттілігі – объектілердің белгілі мақсатқа қол жеткізу жарыстастығында көрініс табатын қоғамдық даму категориясы, яғни ол техникалық және экономикалық көрсеткіштер, факторлар, шарттар жиынтығымен бағаланатын техника-экономикалық категория. Техникалық параметрлерге арналу, эргономдық және эстетикалық параметрлер жатады. Экономикалық параметрлерге тұтынушының өнімді сатып алу мен тұтыну барысындағы жұмсалған шығындары, өнімнің ішкі және сыртқы бәсекедегі ашық ақпарат пен жарнама негізіндегі рейтингі, сұраныс, өндіріс шығындары, пайдалылық, баға, негізгі капиталды қолдану тиімділігі, төлем мен жеткізу шарттары, жаңашылдық енгізу, салымдар тарту үрдістерінің тиімділігі, нарық пен өнімді нарыққа маркетингтік жылжыту технологиясын таңдау факторлары т.б. жатады.

Бағалаудың соңында келесі қорытындылардың бірі беріледі:

- өнімдердің салыстырылып отырған класы бойынша берілген нарықтағы өнім бәсекеге қабілетті;
- берілген нарықта өнімдердің салыстырылып отырған класы бойынша өнімнің бәсекеге қабілеттілігі төмен;
- берілген нарықтағы өнімдердің салыстырып отырған класы бойынша өнім тіптен бәсекеге қабілетсіз.

Бағаланып отырған өнімнің аналогтармен салыстырғандағы артықшылықтары мен кемшіліктері, сонымен қатар, нарықтағы оның жағдайын жақсартуға бағытталған қорытынды ұйымдастырушылық шараларды келесідей көрсетуге болады:

- тұтынушының талаптары мен нақты сұраныстарын есепке алу, өнімнің сенімділігіне назарды арттыру мақсатында өнімнің сапасы мен оның техника-экономикалық параметрлерін өзгерту, оның ішінде пайдаланылатын материалдар (шикізат, жартылай фабрикаттар), толымдаушы өнімдердің құрамы мен құрылымын өзгерту, өнімді жобалау ретін өзгерту, өнімді даярлау технологиясын, сынау әдістерін, дайындау, сақтау, орау, тасымалдау, жөндеу сапасын бақылау жүйесін өзгерту, өнім бағасын, қызмет көрсету және жөндеу бойынша қызметтер бағасын, өнімді өткізу бағасын өзгерту;
- өнімнің оның алмастырушыларымен салыстырғандағы артықшылығын және бәсекелестер шығаратын тауар-аналогтардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау және осы нәтижелерді өзінің кәсіпорнында қолдану;
- бәсекелестердің аналог тауарларды жетілдіру бойынша іс-шараларын зерттеу;
- сапалық көрсеткіштерін арттыру арқылы, өнімді түрлендіру мүмкіндіктерін анықтау;
- өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың, оның ішінде бәсекелес-кәсіпорындар қолданатын (баға жеңілдіктері, кепілдемелер мерзімі мен көлемі т.б.) бағалық факторларын анықтау және қолдану қажеттігін зерттеу;
- нарыққа жаңа және барынша прогрессивті тауарлардың шығуын шектеу, белсенді жарнамалық қызметті жүзеге асыру, ақшалай және тауарлық несие беру арқылы тікелей тұтынушыға ықпал ету;
- бірігіп өнім шығаруды ұйымдастыру үшін әріптес таңдау;
- өндіріске инвестор қаражатын тарту;
- кәсіпорынның жаңа өткізу нарықтарына шығу бағдарламаларын дайындау т.б.

Осыдан, нақты нарық не оның сегментіндегі кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі кәсіпорынның технологиялық, өндірістік, қаржылық, өткізушілік мүмкіншіліктерін терең талдауға негізделеді және нақты нарықтағы бәсекелік артықшылықтарды қамтамасыз ету үшін кәсіпорын жүзеге асыратын шаралар мен мүмкіншіліктерді анықтауға бағдарланған.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Р.А. Фатхутдинов, Конкурентоспособность: Экономика, стратегия, управление: Учебник. – М: ИНФРА-М, 2000;*
2. *А.Смит, Исследование о природе и причинах богатства народов, Москва, «Наука», 1993;*
3. *Ахматова М., Попов Е., Теоретические модели конкурентоспособности \\ Маркетинг. – 2003, -№4;*
4. *М.Портер, Международная конкуренция, М:«Международные отношения», 1993;*
5. *http://www.lexgroup.ru*
6. *http://www.bp-arkadia.ru сайттарының материалдары.*

Түйін

Мақалада кәсіпорын өнімінің бәсекеге қабілеттілігін бағалауға көзқарастары қарастырылады. Бағалау әдістерінің жіктемесі ұсынылған, олардың кәсіпорын бәсекеге қабілеттілігін көтерудегі рөлі ашып көрсетілген.

Резюме

В статье изучаются подходы к оценке конкурентоспособности продукции предприятия. Предложена классификация методов оценки, показана их роль в достижении конкурентоспособности предприятий.

Resume

Approaches to an estimation of competitiveness of the enterprise production are studied in article. Classification of methods of an estimation is offered, their role in achievement of competitiveness of the enterprises is shown.

УТЕЕВ Б.Ж.,
Абай атындағы ҚазҰПУ
«Экономика» мамандығының 1-курс PhD докторанты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР НАРЫҒЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазақстанның орталықтанған жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға өтуі қоғамдық өндірістің сипатын өзгертуде. Олар меншік қатынастары шаруашылық субъектілерінің құрылымы мен оның қызмет көрсету механизмі: олардың өзара қаржылық байланыстарының формалары; қоғамның барлық топтарының шаруашылық нәтижесіне мүдделігінің дәрежесі. Бағалы қағаз нарығы субъектілерінің қатынастары экономикалық құқықтық механизмге негізделеді. Бұл бағалы қағаздардың материалдық түр ретінде оның маңызын дәлелдейді. Бірақ бағалы қағаздардың маңызы онымен шектеліп қоймайды. Бағалы қағаздар кез келген мемлекеттің төлем айналымында маңызды орын алады, себебі олар арқылы мемлекеттің инвестициялық қызметі жүзеге асырылады. Бұл күрделі қаржы тікелей халық шаруашылығының ең тиімді саласына жіберіледі, яғни оларды нарық жүйесіндегі өмірмен субъектілер ғана оны алады. Өзінің ұйымдық және құрылымдық ерекшеліктеріне орай бағалы қағаздар қаржы ин-

ституттары, қаржы ережелермен қатар мемлекеттің қаржы жүйесінің тұтас бір бөлігін құрайды. Бағалы қағаздар ақша түріндегі капиталға да, заттай капиталға да меншік құқын бекітіп тек бағалы қағаздар арқылы ғана мемлекеттік меншікті акционерлік қоғамдардың, яғни жеке меншік иелері – халықтың меншігіне айналдыру мүмкін. Бағалы қағаздар нарығына өзіне тән жүйесі қалыптасады.

Қазақстан Республикасының мемлекеті бағалы қағаздар нарығын құру және оны одан әрі өрістету мақсатында қажетті шараларды жасауда. Қазақстандағы меншікті мемлекет иелігінен алу және жеке меншіктендірудің Ұлттық бағдарламасы бағалы қағаздар нарығының негізгі элементтерін құру процесін жеңілдетті. Бағалы қағаздар нарығының механизмі экономиканың барлық субъектілеріне инвестиция көздерін алуға мүмкіндік жасайды. Акция шығару осы ресурстарды шектеусіз алуға мүмкіндік туғызса, ал облигация шығару ақша ресурстарын оларды банктерден алудан гөрі тиімді жағдайда алуға мүмкіндік береді. Мемлекет бюджет кемшілігін толтыру мақсатында да ақша белгілерін эмиссияламай мемлекеттік бағалы қағаздар шығарумен шұғылданады. Бағалы қағаздар нарығының күрделі ұйымдық экономикалық жүйесі көптеген өзара байланысты болады. Бағалы қағаздарды шығару және сол қағаздар нарығындағы операцияларды меңгеру міндеті пайда болғанын айқындайды. Сондықтан бағалы қағаздармен қызмет жасайтын жоғары білімді мамандар дайындау уақыт талабы.

Бағалы қағаз нарығы қаржы нарығының негізгі құрамдас бөлігіне жатқызылады. Бағалы қағаз нарығын дамыту елдің басыңқы бағыттарының бірі ретінде тануы қазіргі уақытта осы нарыққа деген ғалымдардың, экономистердің аса көңіл аударуына септігін тигізді.

Әлемдік қаржы нарықтарының дамуы, ең алдымен дамыған бағалы қағаздар нарығымен сипат алады. Макро деңгеймен қатар, бағалы қағаздар нарығы микро деңгейде де үлесі зор. Ең алдымен, бағалы қағаздар нарығында қаржылық ресурстар шоғырлануын атауға болады. Қаржылық ресурстар меншіктік, қарыздық және тартылған жіктелімі бар. Олардың арасындағы бәсекелестіктің болуы дамыған нарықтың бірден-бір факторы. Себебі, нарық субъектілері үшін қаржылық ресурстардың жедел, әрі арзан құралды қолдануы негізгі мақсаттарына айналды.

Қазақстан Республикасы қаржы нарығы негізінен банктік саладан тұрады. Банктік мекемелер өнімдері мен қызметтерінің жыл сайын дамуы бағалы қағаздар нарығының бәсекелеске түсуіне кедергі келтіреді. Ал, қаржылық ресурстардың тек банктік салада шоғырлануы, нарықтың барлық қатысушыларына кері әсерін тигізеді. Еліміз егемендігін алғаннан бастап бағалы қағаздар нарығы қалыптасты. Бағалы қағаздар нарығының, соның ішінде қор нарығының қалыптасу уақыты аз емес. Осы аралықта ұлттық бағалы қағаздар нарығының қалыптасу ерекшелігі, дамыған мемлекеттердің қолданған тәжірибесін енгізуімен сипат алады. Алайда, соған қарамастан ұлттық нарықтағы біршама қайшылықтардың салдарынан бағалы қағаздар нарығының жете дамымауы көрініс алады.

Қазақстан Республикасы Президентінің кезекті жолдауында ұлттық бағалы қағаздар нарығын дамыту бағыттары мен міндеттері айқындалды. Соған қарамастан, бағалы қағаздар нарығының дамуын тежейтін факторлардың болуы тұтастай қаржы нарығының даму серпініне әсер ете алмайды.

Жоғарыдағы факторларды ескере отырып, бағалы қағаздар нарығы, оның мәселелері жөніндегі зерттеулердің қажеттілігі, таңдалған тақырыптың өзектілігін сипаттайды.

Бағалы қағаздар нарығы бойынша шетелдік, ресейлік, қазақстандық ғалымдардың көптеген ғылыми еңбектері бар. Бағалы қағаздар нарығы, оның қатысушылары, бағалы қағаздар нарығының қызмет ету механизмі ресейлік ғалымдар М.В. Романовский, Т.С.Селеванова, Я. Миркин, Е.Ф. Жуков, Б.Б. Рубцов еңбектерінде көрініс тапты. Шетелдік экономистер Д. Кидуэлл, Э. Найман бағалы қағаздар нарығы және шетелдік бағалы қағаздар нарығының даму сипатын көрсетті.

Шетелдік және ресейлік экономистермен қатар, көптеген қазақстандық ғалымдардың да бағалы қағаздар нарығы бойынша ғылыми еңбектері аз емес. Бағалы қағаздар нарығын зерттеуде Г.Т. Абдрахманова, У.М. Искаков, Д.Т. Бохаев, Э. Рузиева, Б.А. Көшенова, А.А. Ильясов, А.А. Адамбекова, А.А. Арыстанов, Г.Н. Шалгимбаева, Г.С. Сейтқасымов, С.Ш. Әуелбаев, К.Ж. Бертаева, В.Д. Мельников, С. Құлпыбаев, Д.А. Шыныбеков, А.А. Рамазанов, Ж.М. Елубаева, Р.О. Смагулова, Тусаева А.К. ғалымдардың еңбектері қарастырылды.

Бағалы қағаздар нарығы – бағалы қағаздардың шығарылымы, айналысы және өтеуі бойынша нарық қатысушылары арасындағы экономикалық қарым-қатынастар жиынтығы болып табылады.

Бағалы қағаздар нарығы, қор нарығы түсініктері әр түрлі және Қазақстанда оларды теориялық, құқықтық жағынан ажырату қажеттілігі бар. Қор нарығы эмиссиялық бағалы қағаздардан тұрады, ал бағалы қағаздар нарығы одан кең – эмиссиялық және туынды бағалы қағаздар нарығынан құралады. Бағалы қағаздар нарығының дамуы бірінші сатысынан немесе қалыптасу сатысынан өтті деп тұжырымдауға болмайды, мұны тек қор нарығының үлесіне тиеді. Өкінішке орай, бағалы қағаздар нарығының басқа элементтері, яғни туынды бағалы қағаздардың даму сипаты жоқ.

Сөйтіп, бағалы қағаздар нарығы екі үлкен топтан тұрады, атап айтсақ қор нарығы және туынды бағалы қағаздар нарығы. Бағалы қағаздар нарығы экономикалық және әлеуметтік сұрақтарды шешуге көмектеседі. Қазақстан Республикасында бағалы қағаздар нарығының қалыптасуына мемлекеттік меншіктің жеке меншікке көшуі негіз болып табылады.

Бағалы қағаздар нарығына келесідей анықтама береміз. Бағалы қағаздар нарығы – бұл мемлекеттің, нарық субъектілерінің қаржылық ресурстарын шоғырландыруы мен бөлінуі сипат алатын қандай да болмасын мерзімдегі бағалы қағаздардың айналысы қарастырылатын жүйе. Қор нарығы бағалы қағаздар нарығының құрылымына жатқызылады. Оның негізгі айырмашылығы ретінде – капиталдың айналысын қамтитын бағалы қағаздардың жүйесі.

Бағалы қағаздар келесідей ерекшеліктермен сипатталады: ақша қаражатқа айырбастау мүмкіндігі, сату-сатып алуға, эмитентке қайта сатуға, құқықты басқа тұлғаға беру мүмкіндігіне ие. Олар есеп айырысу кезінде қолдануға, кепіл ретінде пайдалануға болады. Қазақстан Республикасы заңнамада бағалы қағаздар түсінігі және «бағалы қағаз» мәртебесіне ие құралдар қарастырылған. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексіне сәйкес, бағалы қағаз – мүліктік құқықты куәландыратын белгілі бір жазбалар мен басқа да белгілердің жиынтығы. Бағалы қағаздарға акциялар, облигациялар және бағалы қағаздардың осы Кодекспен және Қазақстан Республикасының өзге де заң актілерімен айқындалған өзге де түрлері жатады. Заңнамаларды салыстыру негізінде, Азаматық кодекс пен Бағалы қағаздар нарығы заңдарының сәйкессіздігі байқалады. Сонымен қатар, инвестициялық қор туралы Қазақстан Республикасы заңында пайды бағалы қағаз түрі деп бекітсе де, өзге құқықтық құжаттарда пай бағалы қағаз мәртебесі ретінде негізделмеген.

«Инфрақұрылым» термині – экономикалық жүйе негізі, фундаменті, ішкі құрылымын білдіреді. Осыған сәйкес, біз «бағалы қағаздар нарығының инфрақұрылымына» келесідей анықтама береміз. Бағалы қағаздардың инфрақұрылымы – бұл бағалы қағаздарды шығаратын, сататын және сатып алатын субъектілер арасындағы қатынастарда қызмет атқаратын қатысушылар жиынтығы. Бағалы қағаздар нарығының қатысушылары әр мемлекетте әр түрлі жиынтықтардан тұрады. Бағалы қағаздар нарығының инфрақұрылымын кәсіби қатысушылар және сауданы ұйымдастырушылар ретінде қарастырмыз.

Бағалы қағаздар нарығының үлгісін тек қатысушы институттарға ғана байланысты емес, сондай-ақ корпоративтік басқару, қаржы нарығының құрылымына байланысты анықтау қажет. Осыған байланысты, қаржы нарығының құрылымына байланысты республиканың бағалы қағаздар үлгісі – жапон-немістік үлгі деп танысақ, ал корпоративтік басқару жағынан – немістік үлгі деп анықтаймыз.

Бағалы қағаздар нарығының қалыптасуы мен дамуы мемлекеттік реттеуді жүргізуіне байланысты. Бағалы қағаздар нарығын реттеудің құралдарын, әдістерін және бағыттарын таңдау нарыққа ғана емес, мемлекеттің бүкіл экономикалық жүйесіне әсер етеді. Бағалы қағаздар нарығын реттеу – бұл өкілетті қатысушылардың қызмет процесінде пайда болатын қарым-қатынастар жиынтығы болып табылады. Бағалы қағаздар нарығын реттеу нарықтың барлық қатысушылары, ресурстары, қызметтері мен операциялары қамтылады. Реттеудің 2 негізгі үлгісі бар: мемлекеттік және өзін-өзі реттеу.

Қаржы нарығын мемлекеттік реттеу тікелей және жанама түрде жүзеге асырылады. Тікелей мемлекеттік реттеуге келесілер жатады: нарық субъектілерінің қызметтеріне қатысты заңнамаларды шығару, нарық субъектілерін лицензиялау, инвесторларды қорғау шараларын жасау және т.б. жатады. Ал, жанама мемлекеттік реттеу мемлекеттің экономикалық тұтқалары және капиталдары арқылы жүзеге асырылады. Мұндай тұтқалар мен капиталдарға салық, ақша саясаты, мемлекеттік сатып алулар, мемлекеттік меншік, сыртқы экономикалық байланыстар жатқызылады. Қазақстанда бағалы қағаздар нарығының қалыптасуы еліміздің егемендігін алғаннан басталды.

Азаматтық кодексте депозиттік сертификатты бағалы қағаз мәртебесі бар құралдардың ішінен шығара отырып, бағалы қағаздар нарығы бойынша заңнамадағы сияқты бағалы қағаздар тізімін енгізу қажет. Сонымен қатар, «Бағалы қағаздар нарығы туралы» Қазақстан Республикасы заңына пайды бағалы қағаз мәртебесіндегі құрал ретінде жағдайды енгізе отырып, «Инвестициялық қорлар туралы» Қазақстан Республикасы заңына қарама-қайшылық жағдайды жоюға болады. Сондай-ақ, елде инвестициялық қорлардың акционерлік түрлері қалыптасты. Олардың негізгі жағдайлары мен акционерлік қоғамдардан айырмашылығы «Акционерлік қоғамдар туралы» Қазақстан Республикасы заңында көрініс табу қажеттілігі бар. Сонда, акцияны тек акционерлік қоғамдар ғана емес, сондай-ақ инвестициялық қорлар шығаруға құқығы бар екенін және бұл жағдай тек «Инвестициялық қорлар туралы» заңда ғана қарастырылмай, бағалы қағаздар нарығын реттейтін басқа заңнамаларды сипат алады.

Келесі қағида – бұл нақты қажеттіліктерді және мүмкіндіктерді ескеру. Бағалы қағаздардың сан алуан түрлері бар. Акция, облигациядан басқа опциондар, фьючерстер, своптар, депозитарлық қолхаттар, варранттар бар. Қазақстан Республикасында тек акция, облигация және пайлар даму серпіні бар. Облигацияның ішінде мемлекеттік бағалы қағаздардың үлес салмағы жоғары. Дамыған мемлекеттерде негізгі бағалы қағаздармен қатар, туынды бағалы қағаздар даму үстінде. Алайда, олардың дамуын келесідей факторлармен түсіндіреміз:

- туынды бағалы қағаздардың дамуы ең алдымен тауар нарығының дамуынан шығады. Көптеген мемлекеттерде фьючерстік немесе опциондық биржаға дейін, сол орында тауар биржасы қалыптасқан болатын, кейіннен тауар нарығы өсе келе, бағаның жағымсыз жағдайынан сақтану жолы ретінде туынды бағалы қағаздардың шығаруына әкелді. Тек XX ғасырда, туынды бағалы қағаздар нарығы тауар нарығының негізгі қызметін (тауарды сату мен сатып алу орнын анықтау және дамыту) ығыстыра отырып, тауар нарығының келеңсіз оқиғаларды алдын-алуға көмектесетін құрал ретінде дамыды. Туынды бағалы қағаздар биржалар дамуының, мемлекеттегі тауар айналымының негізгі индикаторы ретінде қарастырылады.
- туынды бағалы қағаздардың дамуы тек негізгі бағалы қағаздардың дамуынан шығады. Себебі, бір жағынан елдегі бағалы қағаздар нарығы өндіріс жағдайын білдірсе, екінші жағынан қаржылық ресурстарға деген сұраныс пен ұсыныстың деңгейін көрсетеді. Туынды бағалы қағаздардың базистік активтері ретінде негізгі бағалы қағаздарға да тиесілі. Әсіресе, депозитарлық қолхат тек акцияға негізделеді. Сондықтан да, туынды бағалы қағаздардың дамуы тек негізгі бағалы қағаздар нарығын дамыту кезеңінен кейін жүргізу қажеттілігін қарастырамыз.

Келесі қағида – бұл экономикалық тиімділікті ескере отырып, бағалы қағаздар нарығын дамыту. Мемлекет инвесторлардың және қатысушылардың құқықтарын қорғау мақсатында көптеген шаралар жиынтығын атқарады. Бірақ, олардың құқықтарын қорғау кезінде бірнеше балама нұсқаларды дайындау керек. Агенттіктер міндетті өзара қатынастарды бекіткен кезде, олардың бағалы қағаздар нарығына әсер ету мүмкіндігін жан-жақты қарастыруы керек. Бағалы қағаздар нарығында негізгі қатысушы – бұл эмитент пен инвестор екенін ұмытпау қажет. Ал, олардың арасындағы институттар мен ұйымдар бағалы қағаздар нарығының тиімділігін арттыру мақсатында енгізіледі.

Эмитенттер немесе инвесторлардың міндетті өзара байланысы бар қатысушылар санының көп болуы, осы негізгі қатысушылардың бағалы қағаздарды шығару немесе сатып алу ынтасын түсіреді. Осы орайда, бағалы қағаздар ұстаушылар тізімін жүргізу бойынша ұйыммен міндетті шартқа отырудан бас тартуды ұсынамыз. Бағалы қағаздар ұстаушылар тізімін жүргізуге эмитенттің өз құқығында болуы керек. Ал, бағалы қағаздар ұстаушының тіркелімі екі жақта, яғни эмитент пен Орталық депозитарийде жүргізілуін анықтаймыз. Сонымен қатар, брокер-дилерлердің 2 санаты сипат алады. Оның арасындағы негізгі айырмашылығы – 1-санатты ұйым номиналды ұстаушы ретінде қызмет атқарып, бағалы қағаздармен мәмілені тіркеу құқығы бар. Ал, 2-санатты брокер-дилер тек бағалы қағаздардың сатып алу мен сату мәмілесін жүргізуге ғана құқығы бар. Осыған орай, 2-санатты брокер-дилерлер санының жыл сайын қысқарылуы байқалады. Мемлекет тарапынан санаттарға бөлмей, бірдей талаптарды бекіту арқылы бағалы қағаздар нарығының тиімді механизмге әкелуіне мүмкіндігі болады.

Қаржылық тәжірибеде тәуекел мен белгісіздік түсініктерін айырмайды. Көбінесе, тәуекелді кездейсоқ жағымсыз оқиғалардың болуы салдарынан жоғалту ретінде анықтайды. Жоғалту объективтік, яғни сыртқы факторлардың әсерінен болуы мүмкін. Мысалға, ақшаның сатып алу қабілеттілігінің жоғалуы иеленушінің іс-әрекетіне байланыссыз. Бірақ, шығындар шешімді таңдау кезінде болады, сондықтан да тиімді шешімді қабылдау қажет. Қаржылық қызметтің бірқатар аяларында тәуекел белгілі бір келеңсіз жағдайдың болу ықтималдылығы деп түсінеді. Ықтималдылық жоғары болған сайын, тәуекел де жоғары болады.

Тәуекел деңгейі мен көлеміне қаржылық механизм арқылы әсер етуге болады. Мұндай әсер қаржылық менеджмент әдістері және ерекше стратегия арқылы жүргізіледі.

Тәуекел тосуға сәйкессіздік ретінде қарастырылады. Әр түрлі баламалар бола отырып, инвестор оларды бағалайды және салыстырады. Мұнда, болжамдалатын нәтижелер бақылай алмайтын факторлар әсерінен сай болмайтынын ескеру керек. Әрбір балама екі критерий бойынша өлшенеді. Біріншісі – нұсқаның болжамдалатын бағасын (мысалға, мүмкін болатын нұсқаның орта шамасы), ал екіншісі – мүмкін ауытқу шамасын, яғни тәуекел деңгейін. Нұсқа тәуекелділігінің өсуі күтілетін нәтижелікпен бірге өседі. Инвестор қандай баламаны таңдайтыны оның тәуекелге баруына, сондай-ақ тәуекел мен табыс қатынасының қандай пропорциясын алатынына тәуелді.

Қаржылық математика қаржы нарығына, соның ішінде бағалы қағаздар нарығына талдау мен болжау жүргізеді.

Жиынтық табыстылық екі компоненттің қосындысы ретінде анықталады.

$$r = \frac{\text{төленген дивидендтер}}{\text{бастапқы баға}} + \frac{\text{акцияның соңғы бағасы} - \text{акцияның бастапқы бағасы}}{\text{бастапқы баға}}$$

r = табыстылықтың дивидендтік компоненті + табыстылықтың бағалық компоненті

Акция активінің тәуекелділігін өлшеудің бірлігі ретінде өзгерістілік, волатильдік (volatility) кеңінен қолданылады. Өзгерістілік, волатильділік акция табыстылығының мүмкін мөлшерлеме диапазонымен және оларды алу ықтималдылығымен байланысты. Акция табыстылығының мүмкін мөлшерлеме диапазоны кең болған сайын, сонымен қатар экстремалдық мәндерді алу ықтималдылығы жоғары болған сайын, соғұрлым акцияның өзгеріс көрсеткіші жоғары болады. Нақты табыстылық болжамдалған көрсеткішінен не жоғары, не төмен болуы анық. Өзгерістілік мәнін түсіну үшін, акцияның әр түрлі табыстылық деңгейінде алу ықтималдылығын бөлуін қарастырайық. Барлық мүмкін болар табыстылықтың деңгейлері нөлден (яғни табысты ала алмау) бірге (анықталған табыстылық міндетті түрде алынады) дейін сай болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Абдрахманова Г.Т., Жумабаева З.С. Рынок ценных бумаг: особенности функционирования в Казахстане. – Алматы., 2002. – 340 с.*
2. *Сейткасимов Т.С., Ильясов А.А. Ценные бумаги и фондовый рынок. – Алматы., 1998. – 184 с.*
3. *Жатканбаев Е.Б., Агальцова С.В. Рынок государственных ценных бумаг. – Алматы., 1999. – 312 с.*
4. *Арыстанбаева С. Организация эффективного размещения финансовых ресурсов на рынке ценных бумаг // Қаржы-қаражат №4. 2005. – 10-11 с.*
5. *Супугалиева Г.И. Банк аясындағы инвестициялау // Вестник КазНу – 2004. 26-29 бет.*
6. *Көшенова Б.А. Бағалы қағаздар нарығы. – Алматы., 1999. – 234 бет.*
7. *Тусаева А. К. «Қазақстан Республикасы бағалы қағаздар нарығын мемлекеттік реттеу: қажеттілігі, алғышарттары және мәселелері» // Қаржы-қаражат журналы, 2008, – №5. – 67-72 бб., 0,44 б.т.*

Резюме

Ценные бумаги в любом государстве имеют особую роль денежных переводов, потому что они осуществляются через государственные инвестиции. Особенности ценных бумаг, как денежного института, денежные принципы, национальная денежная система составляют одно целое. Ценные бумаги в виде денег можно отнести к капиталу, являются имуществом не только национального акционерного общества, но могут быть и народным.

Summary

Securities in any state has a special role of remittances, because through public investment. Complicated process of money on direct agricultural folk go, because they are the vital subject of the market. Features Securities Institute of money, money principles, the national monetary system was combined. Securities in the form of money can be attributed to capital, property is not only a national joint-stock company and can be popular.

Түйін

Бағалы қағаздар қай елде болмасын ақша айналымында ерекше рөлге ие, себебі мемлекеттік инвестиция арқылы жүзеге асады. Күрделі ақша процесі.

ЖОВНИРЕНКО И.В.
мастер производственного обучения,
преподаватель специальных дисциплин
профессионального лицея №4

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ПОДГОТОВКИ РАБОЧИХ ШИРОКОГО ПРОФИЛЯ В ТЕХНИЧЕСКОМ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Современное производство требует изменения концепции обучения рабочих, а именно, обучение должно быть тесно связано с возникающими производственными ситуациями, предполагающими многофункциональную деятельность. В связи с этим остро встает вопрос о подготовке не узкоспециализированных специалистов, а специалистов и рабочих широкого профиля.

Характерной чертой рабочего широкого профиля является способность свободно ориентироваться в соответствующем производстве, знание его научных основ, владение наряду со специальной подготовкой необходимыми общепроизводственными знаниями и умениями, что позволяет ему быстро осваивать технические новшества, новую технологию [1].

Кроме того, технический прогресс наряду с выявлением общих взаимосвязей и интеграций отдельных профессий, усиливает также тенденцию к дифференциации знаний и дальнейшей специализации. Поэтому подготовка рабочих широкого профиля требует оптимального соотношения между общеотраслевой и специальной подготовкой.

Процесс обучения рабочих широкого профиля должен состоять из двух этапов:

1) на первом этапе (1 и 2 курсы и первое полугодие 3 курса) проводится широкая общеобразовательная и профессиональная подготовка. Учащиеся накапливают достаточные знания для последующей специализации и получения высокой квалификации;

2) на втором этапе обучения (второе полугодие 3 курса) учащиеся расширяют и совершенствуют профессиональные знания и умения на одном из объектов производственной практики.

При профессиональной подготовке рабочих широкого профиля возрастает роль специальных предметов, а также преподавания основных наук с учетом особенностей данной группы профессий.

Основой профессионально-технического обучения является изучение основ конкретного производства. Поэтому при переходе на подготовку рабочих широкого профиля важнейшей из проблем является приведение содержания профессионально-технической подготовки в соответствие с требованиями современного производства.

Для этого необходимо повысить уровень теоретических знаний по специальным предметам, совершенствовать содержание и структуру производственного обучения и на этой основе разработать унифицированные программы специальных дисциплин. Требуется принципиально иной подход к разработке учебников и учебно-программной документации.

Для подготовки рабочего широкого профиля необходимо создать комплекс учебно-методических материалов, включающий в себя:

- профессионально-квалификационную характеристику;
- учебные программы производственного обучения и специальной технологии;
- учебники для подготовки в профессиональных лицеях работников широкого профиля;
- учебные кинофильмы и другие материалы, определяющие содержание обучения [2].

Представляется, что подобные учебно-методические комплексы необходимо разрабатывать для каждой группы профессий, связанной с подготовкой рабочих широкого профиля.

Так, в профессионально-квалификационной характеристике должны быть подробно изложены производственно-технические условия труда, содержание труда, требования производства к общеобразовательной, общетехнической и профессиональной подготовке рабочего, психофизиологические особенности профессии, уровень квалификации. На ее основе разрабатываются программы специальной технологии и производственного обучения.

Большое значение для подготовки рабочих широкого профиля имеет правильная организация и планирование производственного обучения на объектах базового предприятия.

При этом первостепенное значение имеет отбор учебно-производственных работ и объектов производственной практики.

Между тем, дидактический анализ содержания системы производственного обучения позволил определить основные направления совершенствования производственного обучения, главным содержанием которого должно являться всестороннее изучение трудовых приемов, операций и процессов. Реализация этого положения требует обеспечения на каждом этапе обучения не только усвоения учащимися основных приемов и операций выполнения типичных работ, технологической последовательности их выполнения, но и применения в процессе обучения современного оборудования, прогрессивной технологии, передовых форм и методов обучения [3].

Таким образом, для реализации нового содержания обучения рабочих широкого профиля необходимо разработать и внедрить в практику соответствующих учебных заведений системы технического и профессионального образования современное учебно-производственное оборудование, особенно для кабинетов специальных дисциплин, лабораторий и мастерских.

Рациональный подбор учебного оборудования должен быть направлен на создание средств обучения, которые соответствуют новому содержанию обучения и образуют определенную систему изучения учебного материала. Будущих рабочих широкого профиля следует ознакомить с устройством и работой приборов и агрегатов различных типов, марок и модификаций.

В связи с тем, что перечень оборудования и приборов постоянно пополняется по причине их модернизации, необходимо обучать учащихся принципам работы и оформления применительно к наиболее типичной установке данной группы, т.е. дать учащимся необходимый объем знаний и умений для быстрого освоения новых моделей оборудования, инструментов, применяемых в производственных работах их специализации.

Новое содержание профессионального обучения позволит подготовить в профессиональных лицеях рабочих широкого профиля, умеющих успешно трудиться по III – IV разрядам.

Из вышеизложенного можно сделать следующие выводы:

1) совершенствование подготовки рабочих широкого профиля требует осуществления ряда организационно-педагогических мероприятий, связанных с разработкой комплекса учебно-методических материалов для обучения рабочих широкого профиля, оборудованием и оснащением учебных кабинетов и мастерских, совершенствованием производственного обучения и производственной практики учащихся, внедрением передовых форм и методов обучения, повышением квалификации мастеров производственного обучения и преподавателей;

2) для разработки научно обоснованного содержания профессионально-технической подготовки рабочих широкого профиля возникает необходимость создания профессионально-квалификационных характеристик, которые достаточно полно и системно раскрывают современные требования к знаниям и умениям рабочего высокой квалификации и служат исходным документом при определении содержания профессионального обучения;

3) содержание традиционного курса специальной технологии является недостаточной основой для подготовки рабочих широкого профиля. Поэтому возникает необходимость включения в курс специальной технологии систематизированных технологических знаний, повышающих теоретический уровень курса и обеспечивающих усвоение учащимися общих методов производственных работ, умение использовать инструменты и приспособления в технологическом процессе;

4) структура учебного процесса при подготовке рабочих широкого профиля должна предусматривать два этапа – основное обучение и специализацию. Такая подготовка обеспечивает формирование рабочих широкого профиля и быстрое продвижение их по ступеням профессионального мастерства;

5) представляется целесообразным более четкое разграничение понятий «профессия широкого профиля» и «совмещенная профессия».

ЛИТЕРАТУРА

1. *Управление человеческими ресурсами: Энциклопедия; под ред. М. Пула, М. Уорнера. – СПб.: Питер. – 2002. – (Серия «Бизнес-класс»). – С. 450 – 452.*
2. *Устемиров К.У. Преемственность содержания технологического и начального профессионального образования учащейся молодежи. – Алматы: Ғылым, 2002. – 176 с.*
3. *Таубаева Ш.Т., Лактионова С.И. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фон и перспективы развития. – Алматы: Ғылым, 2001.*

Түйін

Бұл мақалада автор «көпсалалы оқыту», «кең профильді еңбеккер» түсініктерінің мағынасын ашады. Техникалық және кәсіби білім беру жүйесіндегі көпсалалы оқытуға негізгі тәсілдері берілген.

Summary

In this article the author reveals the meaning of the following concepts as «multi-learning» and «generalist». The basic approaches to multi-learning in the system of vocational training are given.

Резюме

В этой статье автор раскрывает смысл понятий, как «многопрофильное обучение» и «рабочий широкого профиля». Даны основные подходы к многопрофильному обучению в системе профессионального образования.

ҚАНЫБЕКОВ А.С.,
магистрант, Қ.А. Ясауи атындағы ҚХМУ
КӨПЕШЕВ Ш.,
э.ғ.д., профессор, ғылыми жетекші

ЭКОНОМИКАНЫ ДАМЫТУДА ӨНДІРІСТІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМДАРДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР ЖОЛДАРЫ

Қоғамдағы өндірістер екі үлкен өрістерден тұрады. Оның біріншісі – мемлекеттегі тұрғындардың материалдық-заттық қажеттілігін қамтамасыз ететін салалар, екіншісі – материалдық емес (ақпараттық, әр түрлі қызмет көрсететін), халықтың сұраныстарын қанағаттандыратын (салалар) өрістер.

Осы салалардың (өрістердің) тиімді уақтылы жұмыс атқаруы үшін, белігілі бір сыртқы жағдайлар, былайша айтқанда, материалдық өнімнің айналуын, шаруашылық байланыстарды, ақпаратты өңдеу, жеткізу, тағы басқа өнім өндіретін кәсіпорындардың сыртқы қажетті жұмыстарын қамтамасыз ететін экономиканың екінші дербес өрісі – инфрақұрылымдар болып табылады. Инфрақұрылымдар нарықтық экономикада және қоғамдағы еңбек бөлінуінің тереңдеуіне, сыртқы сұраныстың өсу жағдайына байланысты жалпы материалдық – заттық (салалар) өрістен бөлініп өзінше жұмыс істейтін сала болып бөлінді.

Осы ерекшеліктеріне байланысты және өндірістегі кәсіпорындардың өнім өндірудегі, және өңдеудегі, (сатудағы) өткізудегі жағдайлары біркелкі болмағандықтан, қоғамдағы инфрақұрылым салалары да әр түрлі болады. Олар өздерінің ерекшеліктеріне қарай төрт түрлі ірі салалар тобына бөлінеді. Соның ішіндегі негізгілерінің бірі – өндірістік инфрақұрылымдар. Бұл сала өндірістегі өнім өндіру процесіне тікелей қатыса алмағанымен (әсер етпегенімен), оның сыртқы жағдайларын қамтамасыз ететін, экономиканың дамуына әсерін тигізетін салалар кешені болып табылады. Сондықтан да, бұл кешеннің инновациалық жолменен дамуын қазіргі шаруашылықтардың жаһандану кезеңіне сәйкестендіру, маңызды мәселелердің біріне айналуда, әсіресе ол ауыл шаруашылық өндірісінде.

Ауыл шаруашылық өндірісі, халық шаруашылығының басқа салаларына қарағанда, әлемдегі ең негізгі сала болып есептелінеді. Өйткені, бұл сала адам баласының өмір сүруіне ең керекті өнімдерді өндіретін (азық-түлік) өндіріс болып есептелінеді.

Қазіргі жағдайда, сапалы азық-түлік өнімін өндіру, әлемдік талапқа сай, бәсекеге лайықты бағасының ыңғайлы болуын өмір талап етіп отыр. Осы талаптарға сай өнім өндіру үшін өндірістерде жаңа прогрессивті технологияны және техниканы іске қосу керектігі тууда. Міне, сол жағдайда ғана сапалы, талапқа сай, жеткілікті түрде өнім өндіруге болады.

Осыны ескере отырып, өндірістерде өнім өндіруде жаңа техника мен технологияны пайдалану, онда ғылыми-техникалық прогресті дамыту, дүние жүзіндегі мемлекеттерде, оның ішінде Қазақстан Республикасында қазіргі қаржы дағдарыс және нарықтық қатынас жағдайында өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Бұл жөнінде мемлекет Президенті 28 қаңтардағы 2011 жылғы, Қазақстан халқына жолдауында, **«Ауыл шаруашылығы»** саласы да өсіп келеді. Жалпы ішкі өнім өсімі 2010 жылы 7,0%, өнеккәсіп өндірісі – 14,0%, өңдеу өнеркәсібі – 19,0% мөлшерді құрады... Ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігі 2014 жылға қарай екі есе, ал 2020 жылға қарай 4,0 пайызға өседі», – деген мәселені айтты.

Осы талапты орындау үшін жалпы ауыл шаруашылығының өнім өндіру құрылымдарында, өндірістің экономикасын дамыту үшін ғылыми-техникалық прогрестің басты бағыттарының дамуы тиіс. Олар:

- өндірісте жаңалық ашу, өнімінің жаңа түрлерін игеру және өндіру;
- өнім өндірудің техникалық-экономикалық жақтарын жетілдіру;
- өндіріске прогрессивті технологиялық процестерді енгізу;
- өндірістерді автоматтандыру және механикаландыру жолымен, оның техникалық базасын жетілдіру.

Өнімнің, әсіресе оның бәсекеге қабілеттілігін көтеру, барынша әлемдік стандартқа жауап беретін өнім өндіру, ғылыми-техникалық прогрестің келешектегі жетекші бағыттарының бірі болып қала бермек. Оның даму барысында, ол үш негізгі кезеңнен өтуі керек: ғылыми-зерттеу, жобалық-техникалық үлгі, өнідірістік үлгі. «Ғылым – техника – өндіріс» дегеніміз – бұл үш кезеңдер бір-бірімен өте тығыз байланысты.

Сонымен, техниканы жетілдіру (жаңалау) өндіріске озат технологияны енгізу, шаруашылықтардағы жұмыстардың тиімділігін арттыратын және олардың алға қойған жоспарлы тапсырмаларын орындауды қамтамасыз ететін мәселелер деп түсіну керек.

Оңтүстік Қазақстан облысының ауыл шаруашылық өндірісі кейінгі жылдары бірқалыпты дамып келеді. Оған мысал, егерде 2006 жылы өңірдегі ауыл шаруашылық өндірістерінде жалпы ішкі өнім 100,9 млрд теңгені құраса, ал 2010 жылы бұл көрсеткіш 161,8 млрд теңге болды, немесе 60,9 млрд теңгеге өсті (1-кесте).

1-кесте. Оңтүстік Қазақстан облысындағы ауыл шаруашылық өнім өндірудегі жалпы ішкі өнімнің динамикасы

Көрсеткіштер	Жылдар					2010 жылы пайызбен 2006 жыға
	2006	2007	2008	2009	2010	
барлығы	100,9	118,7	134,1	137,9	161,8	160,4
оның ішінде:						
егін шаруашылығы	58,8	68,7	69,1	67,5	82,5	162,4
мал шаруашылығы	42,1	50,0	65,0	70,4	79,3	188,4

Ауыл шаруашылық өнідірісіндегі инфрақұрылымның негізгілерінің бірі, техникалық дамуы мен өндірістің тиімділігін арттыру жоспарларын белгілеу, ауылдағы құрылымдардың техникалық дәрежесін шығармашылық тұрғыдан қарау, оған терең есеп жүргізу арқылы іске асыруды және жұмысшы-қызметкерлердің ішкі мүмкіншіліктерін пайдалануға бағытталған ұсыныстарын өндіріске енгізуді талап етуде.

Өндірісті техника жағынан дайындау, оның ішкі салаларының ғылыми-техникалық прогрестің басты бағыттарын енгізу болғандықтан және оған сәйкес өндіріске техникалық жаңалықтарды жүргізуге дайындауды, оны жетілдіруді төмендегідей аспектілер арқылы іске асырудың керектігі туып отыр:

- жаңа өнімдер мен жаңа өндірістік базаларының болуы;
- өндірістік базаларды техникалық жағынан жетілдіру;
- ғылыми-техникалық прогрестің тиімділігін арттыру;
- техникалық прогресті экономикалық жағынан ынталандыру.

Өндірістерде, оның ішінде ауыл шаруашылық өндірісіне, жаңалықтарды енгізуде, былайша айтқанда өнімдердің бәсекеге тартымдылығын көтеру үшін, индустрия-инновация процесін пайдалануда өндірісті техникалық дайындау жұмысының кезеңдерін жетілдіру керек.

Бәсекеге қабілетті өнім өндіру деген ұғымға, ұтымды анықтама берудің маңызы зор.

Дегенменен, ол үшін әр бір өнімнің немесе өндірісте өндірілетін (дайындалатын) өнімнің (бұйымның) өзінше техникалық картасы болуы тиіс. Бұл техникалық-экономикалық көрсеткіштерде, оның өнімділігі, шығын мөлшері, бағасы тағы басқа техникалық-экономикалық жағдайлары толығымен бейнеленуі керек.

Осы көрсеткіштер отандық және шетелдік басқа үлгілермен салыстырыла отырылып, жаңа өнім принципінің патентімен расталынады.

Көптеген жаңа өнімдердің бәсекеге қабілеттілігінің күрделілігі – оның конструкциясының (пішінінің) технологиялылығын анықтайтын маңызды ұғымды беретіндігінде, стандарттау, үйлестіру

және бір қалыпқа келтіру жөніндегі пішімінің технологиялығын қамтамасыз етудің басты факторлары болып табылады.

Өндірісті бәсекеге қабілетті өнім өндіруге дайындауды жетілдіру ісінде, технологиялық процестерді жобалау маңызды. Бұл жұмысты орындау барысында типтік шешімдерді барынша пайдалану, өнім өңдеуді ұйымдастыру, құрама-жиналмалы тетіктерді ұтымды жүргізу, өндірістің технологиялық дайындалу мерзімін 2 немесе 3 есеге дейін қысқартуға мүмкіндік беретінін зерттеулер көрсетуде.

Жаңа өнімдердің күрделілігі жұмыс түрлерінің көптігі және кооперация орындаушыларының қысқа мерзімде орындауы, жүйелілік графикті қолдануды қажет етеді.

Өндірістік базаны техникалық жағынан жетілдіру жөніндегі шараларға мына төмендегі мәселелер жатады:

- озат технологиялық процестерді өндіріске енгізу;
- өндірісті күрделі техникалармен жабдықтау;
- жұмысшы-қызметкерлердің механикаландырылған жұмысының тиімділігін арттыруды жүргізу болып табылады.

Осылар арқылы прогресті технологиялық процестерді қолдану, бәсекеге тартымды өнімдердің үлес салмағының көрсеткіштерімен бағаланады.

Өндірістерде сапалы, бәсекеге қабілетті өнім өндіру, еңбек өнімділігінің өсуін, оның экономикалық тиімділігінің көрсеткіштерінде анықтайтын, инновация процесін өндіріске енгізу үлгілерінде тікелей экономикалық нәтижені ғана емес, сонымен қатар техниканың еңбек жағдайын жақсартуға тигізетін әсерін де, сол сияқты принципті түрдегі жаңа ғылыми идеяларға негізделген техниканың потенциалды мүмкіндіктерін де, қазіргі нарықтық жағдайда анықтаумен қатар экономикалық тиімділігін көрсететін фактор.

Өндірістерде ғылыми-техникалық прогрестің жоғарғы қарқынын қамтамасыз ету экономикалық жағынан ынталандырудың тиімді жүйелерін қолдануды да талап етеді.

Экономиканы дамытуға негізделіп және оны қолдану қажеттілігі мынадай себептерден туады. Жаңа техниканы игерудің барлық кезеңдері бойынша үлгі жасау және өндірісті дайындау үшін қаржы болуы тиіс. Мұның өзі өндірістерде техникалық процесс шығынын өтеудің ерекше көздерін құруды талап етеді. Сол үшін көптеген ауыл шаруашылық өндірісімен айналысатын құрылымдар өздеріне резервтерін (қорларын) құруды ойластыруы керек. Осы қорлар арқылы прогресті экономикалық жағынан ынталандыру жүйелері әр түрлі шараларды жүйелі түрде жүргізуге мүмкіндік береді.

Бәсекеге қабілетті жаңа өнім өндіру, жаңа техниканы игеруші шаруашылық қазіргі кезде лизинг жүйесін пайдалануды қолға алуда. Бірақ та, ауыл шаруашылық өнімін өндірушілердің, жаңа техника тағы да басқа технологияға керекті материалдық ресурстарды сатып алуға мүмкіндігінің болмауы мол көлемде және бәсекеге қабілетті өнім өндіруге кері әсерін тигізуде.

2-кесте. Оңтүстік Қазақстан облысының ауыл шаруашылық саласына лизингтік негізде «ҚазАгроқаржы» АҚ-нан алынған техникалардың динамикасының көрсеткіштері

Жылдар	Барлық саны		Алынған техникалардың құны	
2006	278	100,0	330,2	100,0
2007	186	63,3	491,1	148,7
2008	48	17,3	272,5	82,5
2009	46	16,5	317,6	96,2
Ескерту: Облыстық ауыл шаруашылық департаментінің мәліметтері негізінде автор өңдеді				

2010 жылы лизинг жолыменен "ҚазАгроҚаржы" акционерлік қоғамы арқылы 292,2 млн теңгеге ауыл шаруашылық техникалары сатып алынған.

Кестедегі көрсеткіштерге қарағанда, лизинг жүйесіменен техника алу жылдан жылға кеміп келеді. Мысалы, 2006 жылы 330,2 миллион теңгеге техника сатып алынса, 2010 жылы бұл көрсеткіш 38,1 миллион теңгеге кем немесе 292,2 миллион теңгені құрады.

Жоғарыдағы келтірілген мәселелерден туатын қорытынды, ауылдағы тауар өндіретін шаруашылықтардың қаржысының жетіспеуі және өнеркәсіп өнімдерімен ауыл шаруашылық өнімдері арасындағы баға айырмашылығы, олардың экономикасының бір қалыпты дамымауына қиындықтар туғызуда.

Экономист-ғалым Н.Д. Кондратьевтің айтуы бойынша «Егер шаруа қожалықтары нарықтық кезеңде, нарықтан өзіне керекті тауарларын сатып алуға шамасы келмесе онда, ауыл шаруашылығының экономикасын көтеру жөніндегі, әлемдік нарыққа жауап беретін өнім өндіруге болады деген барлық шаралары қиял болып табылады», – дегенді айтқан.

Осының бәрін ескере отырып, ауыл шаруашылығындағы инфрақұрылымдарда, оның негізгілерінің бірі техника мен технологияны тиімді, кең көлемде пайдалану, оны жетілдіру қазіргі әлемдегі шаруашылықтардың жаһандану кезеңінде, экономиканы дамытуға әсер ететін мәселелердің бірі болып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Назарбаев Н.А. Послание Президента РК народу Казахстана. Астана. 2002-2010 жж.*
2. *К.Маркс «Капитал» т.3, с. 213*
3. *Закон «О предприятиях», 1991.*
4. *Купешев А.Ш. «Современное состояние и пути повышения экономической эффективности сельскохозяйственного производства Южно-Казахстанской области // Алматы. Материалы международной научно-практической конференции «Стратегия подготовки экономических кадров; совершенствование форм и методов обучения». К 40-летию Казахского экономического университета им. Т.Рыскулова, часть 2, 24-25 сентября 2003 г., с. 236-244.*
5. *Куралбаева А.Ш. Шаруа (фермер) қожалықтарының мәселелерін реттеудің қажеттілігі. Теоретический и научно-практический журнал: «Проблемы агрорынка», Алматы, 2004, № 4, с. 41.*

Түйін

Мақалада аграрлық секторда өндірістік инфрақұрылымды жетілдірудің жолдары қарастырылған.

Резюме

В статье рассматривается путь совершенствования работы производственных инфраструктур в аграрном секторе.

Resume

Ways of perfection of work of industrial infrastructures to agrarian sector are considered in article.

КЛИМОВА А.С.
магистрант, Международная бизнес-школа
КазЭУ им. Т. Рыскулова

КОНФЛИКТЫ В КОЛЛЕКТИВЕ: ПРИЧИНЫ, УПРАВЛЕНИЕ, МИНИМИЗАЦИЯ

Если мы не даем отрицательным чувствам законной отдушины,
они обязательно найдут выход в конфликте
А.Минделл

Начальник – деспот, подчиненный – лентяй… Как часто слышишь подобные заявления на частных консультациях или тренингах по разрешению конфликтов на предприятии. Правда, на последних по-

добные фразы завуалированы и сопровождаются выразительной мимикой. Кто виноват? Чье поведение чаще провоцирует появление конфликта: руководителя или служащего? Как разрешить конфликт? И какие действия допустимы в отстаивании своей «правды», а что является превышением полномочий как с той, так и с другой стороны «баррикады»?

Конфликты существуют ровно столько, сколько существует человек, так как возникают они только в процессе общения людей. Большую часть времени человек проводит на работе, взаимодействуя с начальством и подчиненными, общаясь с сослуживцами, строя совместную деятельность с партнерами компании. При таком плотном графике общения возникает масса причин, по которым люди не совсем правильно понимают друг друга, что и приводит к спорам. Если создавшаяся ситуация представляет собой угрозу достижению поставленных целей хотя бы для одного из участников взаимодействия, то возникает конфликт. Под конфликтом принято понимать активные взаимонаправленные действия каждой из конфликтующих сторон для реализации своих целей (достижение власти, приобретение материальных ресурсов и т. д.), окрашенные сильными эмоциональными переживаниями. По статистике, 75 - 80% межличностных конфликтов возникает по причине материальной неудовлетворенности отдельных сотрудников, хотя внешне это может проявляться как несовпадение характеров или личных взглядов [1].

Отношение руководства к конфликтам априори негативное. Считается, что они нагнетают напряженность в коллективе, снижают показатели работы каждого сотрудника или целых отделов. Дабы умерить желание сослуживцев спорить между собой, в некоторых, особенно западных, фирмах вводятся весьма солидные штрафы, взимаемые с участников конфликта «за совершение действий, ведущих к экономическим потерям компании».

С одной стороны, конфликты, безусловно, вредны, поскольку нередко ведут к беспорядку, нестабильности, замедляют принятие решений. С другой – они имеют очень серьезное позитивное значение, которое часто не берут в расчет. Помните философский закон единства и борьбы противоположностей, без которого невозможен прогресс? Так вот, именно по этому закону конфликты в организации являются источником инноваций, стимулируют к изменениям. Запретить конфликт значит запретить компании расти и развиваться. Также к позитивным функциям подобного противостояния относятся разрядка напряженности между конфликтующими сторонами, диагностика возможностей оппонентов, выявление управленческих проблем в организации, появление новых правил поведения, сплочение коллектива при противоборстве с внешними трудностями.

Почему возникают конфликты? Застраховаться от конфликтов практически невозможно, так как в любой организации существует масса объективных причин, которые могут способствовать обострению обстановки. Так, любая ситуация, связанная с ограничением ресурсов, подлежащих распределению, ведет к возникновению напряженности. Появление информации, приемлемой для одной стороны и неприемлемой для другой (слухи, сплетни), стимулирует неадекватное поведение некоторых сотрудников. Примером такой ситуации может служить проведение аттестации в коллективе, когда работников не поставили в известность об изменении системы отбора и возможных сокращениях. Расхождение ценностей и целей сотрудников с целями организации является весьма существенной причиной для развития споров. Существовали и будут существовать коммуникативные или поведенческие причины, включая поведение сотрудников, несоответствующее ожиданиям окружающих, а также вопросы собственности, социального статуса, властных полномочий, ответственности и т. д. И если при наличии стольких объективных причин застраховаться от конфликта нельзя, то научиться управлять им не только можно, но и крайне необходимо [2].

Методы управления конфликтами. В современных техниках и методиках управления конфликтами прослеживаются два основных направления. К первому относятся разработанные индивидуально для каждой организации целенаправленные воздействия по минимизации причин, породивших конфликт. Второе направление – коррекция поведения участников противостояния и обучение всех сотрудников организации навыкам цивилизованного общения [3].

Разработкой программы мероприятий по управлению конфликтами обычно занимаются психологи, состоящие в штате организации, или консультанты по конфликтологии, приглашенные из консалтинговых фирм, тренинговых центров, компаний по сопровождению бизнеса. Кем бы ни была разработана программа мероприятий, ее основная цель – поддержание допустимого уровня конфликтности, позволяющего организации развиваться и не выходящего за контролируемые пределы. Для эффективного достижения поставленных целей необходимо вести работу в обоих направлениях.

Организационные мероприятия по минимизации причин, порождающих конфликт. Данная группа мероприятий корректирует неправильное распределение полномочий, неэффективную организацию труда, систему стимулирования и т. д.

Любая организация – это прежде всего люди. Поэтому особое внимание стоит уделить коррекции и правильной постановке системы подбора кадров. А чтобы грамотно сформировать критерии отбора специалистов, необходимо сформулировать и зафиксировать основные цели, ценности компании, принципы работы и правила поведения, принятые в данной структуре. Через эту призму критериев и просматривают сотрудников, желающих трудоустроиться. Помимо классической работы с документами уместно провести 2-3 расширенных собеседования, на которых не только выявляются профессиональные навыки и определяются личностные характеристики кандидатов, но и с помощью положительно зарекомендовавших себя методик определяются цели и ценности сотрудника, свойственные ему стратегии поведения в повседневных ситуациях, тестируются его способности реагирования в кризисные моменты. Если прослеживается совпадение полученных данных о сотруднике с ценностями организации, то его можно рассматривать как кандидатуру на заполнение вакансии. Если нет, то вероятность того, что разность позиций породит конфликт, очень велика.

Разъяснение требований к работе является одним из эффективных методов управления и предотвращения конфликтов. «Я возлагаю на вас большие надежды и хочу, чтобы вы работали хорошо», – говорит руководитель. Однако при такой постановке вопроса он имеет все шансы разочароваться в подчиненном. Чтобы этого не произошло, для каждого сотрудника придется расшифровать слово «хорошо», то есть четко определить критерии оценки его труда, сформулировать обязанности, обозначить зону ответственности и пределы полномочий. Причем все это закрепляется системой стимулирования труда.

Система стимулирования сама по себе хороший метод управления конфликтами. Но ее использование должно быть просчитано, дабы не получить результаты, прямо противоположные ожидаемым. Наиболее часто встречающаяся ошибка, когда менеджеров отдела сбыта премируют только за объем продаж. Это может вызвать противоречие с намеченным уровнем получения прибыли: сбытовики начнут повышать продажи за счет увеличения скидок, что приводит к снижению среднего уровня прибыли компании. Налицо серьезные расхождения между ожиданиями руководства и действиями менеджеров по сбыту.

Возникающие раздоры между отделами (например, сбыта и маркетинга, весьма часто конфликтующих) нейтрализуются постановкой общих целей для всей этой структуры, а не порознь для каждого отдела. Хорошие результаты дает изменение системы оценки работы. Так, деятельность отдела сбыта лучше оценивать не только по количеству реализованной продукции, но и по объему и качеству информации, предоставленной отделу маркетинга. Или по тому, как реализуются специальные мероприятия, рекомендованные маркетологами для сбытовиков.

Хорошо сближают сотрудников и корпоративные праздники, где общение в неформальной обстановке способствует сближению, нахождению общих интересных тем, не связанных с работой.

Обучение персонала навыкам бесконфликтного общения. Специалисты по конфликтологии подчеркивают, что каждая спорная ситуация имеет рациональное зерно [4]. Образно говоря, она вскрывает нарывы, появившиеся на теле организации. Эти нарывы можно удалить с помощью хирургического вмешательства, например, понизив в должности воинствующих сотрудников или вовсе уволив их. Такой жесткий подход через боль и стресс участвующих в конфликте людей приведет организацию к выздоровлению. Однако самое лучшее – еще на стадии «царапины», то есть мелких разногласий, провести профилактические мероприятия. К ним и относится обучение персонала навыкам бесконфликт-

ного общения. Это тренинги или специальные занятия, на которых сотрудники учатся говорить о том, что их не устраивает, не задевая личностных интересов друг друга. Классические психологи предлагают использовать метод «Я – высказывания». Это способ передачи другому лицу вашего отношения к определенной проблеме так, чтобы другой человек изменил свое отношение, но не провоцировал конфликт.

К мелким конфликтам, когда можно учиться говорить о наболевшем, относится, например, такая ситуация: придя утром на работу, сотрудник обнаружил, что кто-то передвинул все на его столе в надежде найти необходимый документ. Раздраженный этим поступком, он заявляет: «Если бумаги на моем столе передвигают без моего ведома, я начинаю злиться и могу сорваться. Мне хотелось бы в будущем находить все предметы там, где я их оставил перед уходом». Компоновка заявления от «я» состоит из события, реакции человека, предпочитаемого для него исхода. «Я-высказывание» полезно в любой обстановке, но оно особенно эффективно, когда человек рассержен, недоволен, раздражен, хочет свое недовольство выразить, но в цивилизованной форме.

Существуют и более инновационные методы управления конфликтом. Они позволяют сотрудникам не только выражать свое недовольство, но и говорить о том, где, по их мнению, слабое звено в организации, концентрироваться не на поиске виновных, а на самостоятельном формировании путей выхода из сложной ситуации. Крупными мазками работу с конфликтами в рамках этих методов можно отобразить так: во-первых, проблема переформулируется в задачу, которую нужно решить. Далее определяются выгоды, получаемые каждым сотрудником и организацией в целом от решения данной задачи. Так формируется мотивация, обеспечивающая участие людей в поиске этих решений. Для создания зоны взаимопонимания спорящие стороны меняют местами и просят рассмотреть ситуацию глазами оппонента. Следующий шаг – фиксирование общих (а не различных) ценностей персонала и компании, как базиса, на котором будут построены решения. Сами же решения сотрудники предлагают из позиции сторонних, но очень компетентных наблюдателей (со стороны, как известно, виднее). Они знают о проблеме все, но не участвуют в ней. И действительно, зачем им в ней участвовать? У них совсем другое личностное своеобразие – они играют роль третейских судей. Поэтому у них есть только одно право – разработать 2-3 мудрых, взаимовыгодных для всех решения. И конфликт действительно решается. Причем решается так, что сами же сотрудники предлагают схемы коррекции имеющихся в организации недостатков, переводя тем самым компанию на более высокую ступень развития.

Хотите таких результатов? Тогда учитесь управлять конфликтами. Ведь именно в них, как утверждают философы, заложена та сила, которая стимулирует прогресс.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Лавриненко В. Н. Психология и этика делового общения: учебник для вузов / В.Н. Лавриненко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.*
2. *Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности. – СПб.: СПбГУ, 2009.*
3. *Ошуркова Н.А. Конфликты в трудовом коллективе и способы их разрешения: учебное издание. – М.: Экономика, 2008.*
4. *Ликсон, Ч. Конфликт. Семь шагов к миру / Ч. Ликсон. – СПб.: Питер, 2007.*

Резюме

Конфликты существуют ровно столько, сколько существует человек, так как возникают они только в процессе общения людей. Запретить конфликт значит запретить компании расти и развиваться. Учитесь управлять конфликтами, ведь именно в них, как утверждают философы, заложена та сила, которая стимулирует прогресс.

Ключевые слова: коллектив, конфликты, причины, управление, прогресс.

Түйін

Адам баласы қанша өмір сүрсе сонша уақыт бір-бірімен араласу кезінде пікір қақтығысы болып жатады. Пікір қақтығысына тыйым салуға ұмтылу, демек компанияның өсуі мен дамуына тосқауыл қою болып шығады. Философтар айтқан сияқты, пікір қақтығысы болған жағдайда өзіңді өзің ұстай білу – алдыға қарай өрлеудің қозғаушы күші болуына себеп болады.

Маңызды сөздер : ұжым, даулар, себептер, басқару, өрлеу.

Resume

Conflicts exist exactly so much, how many there is a person as there are they only in the course of dialogue of people. To forbid the conflict means to forbid the companies to grow and develop. Learn to operate conflicts, after all in them, according to philosophers, that force which stimulates progress is put.

Keywords: collective, conflicts, the reasons, management, progress.

САТЕНОВА Д.,
магистрант, КазЭУ им. Т. Рыскулова

РЫНОК ЦЕННЫХ БУМАГ: СУЩНОСТЬ, ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Важнейшей задачей для Казахстана является поддержание и дальнейшее стимулирование экономического роста, придание ему характера стабильной, долгосрочной тенденции, которая не должна зависеть от колебаний внешнеэкономической конъюнктуры. Для этого необходимо максимально эффективно использовать различные источники и механизмы привлечения инвестиций, в том числе через развитие рынка ценных бумаг. В то время как в развитых странах рынок ценных бумаг является самым динамичным сегментом финансового рынка, то уровень развития казахстанского фондового рынка в настоящее время не соответствует потребностям национальной экономики.

Можно выделить ряд причин, обусловивших такое положение дел: среди них – исторические, связанные с процессом становления фондового механизма казахстанской экономики; инструментальные, связанные с дефицитом финансовых инструментов; инфраструктурные, связанные с низкой эффективностью функционирования как участников рынка, так и механизма в целом.

Рынок ценных бумаг (РЦБ) имеет в своей основе механизм перераспределения свободных денежных средств, имеющих инвестиционную природу и осуществляющих обслуживание воспроизводственного процесса. Происходит перераспределение свободного капитала между различными участниками фондового рынка. Финансовые инструменты РЦБ способствуют выявлению свободных денежных средств, имеющих инвестиционный потенциал и наличие желания инвесторов вложить свободные деньги в различные виды ценных бумаг.

Обращение финансовых инструментов на рынке ценных бумаг способствует приобщению экономических агентов к сложному и рисковому процессу инвестирования. С одной стороны, инструменты РЦБ обеспечивают одних участников рынка быстрым доступом к долгосрочным и относительно недорогим источникам финансирования, а с другой – дают инвесторам возможность получения более высоких доходов по сравнению с другими сегментами финансового рынка. Функционирование ин-

струментов РЦБ и наличие механизма способствует общественному определению «рыночной стоимости экономических агентов», в отличие от стоимости , которую определяют и рассчитывают сами компании.

Особая роль РЦБ связана с тем, что ввиду специфики финансового рынка, участники которого не могут осуществлять производственную деятельность, именно он обеспечивает все остальные сегменты рынка инструментами для инвестирования значительной части их активов.

Функционирование РЦБ дает государству важные и действенные рычаги регулирования не только финансового рынка, но и всей национальной экономики.

Следует отметить важную роль РЦБ для казахстанского общества в деле обеспечения информацией о деятельности его участников. Развитый РЦБ всегда свидетельствует об уровне финансовой культуры того или иного общества. Более того, если РЦБ не соответствует потребностям и, главное, возможностям национальной экономики, то финансовый рынок, сегментом которого он является, нельзя назвать полностью рыночным. Для такого финансового рынка характерно превалирование банковских финансовых инструментов, и это означает, что он имеет однобокое развитие. В условиях, когда в мировой практике существует такой инструмент приложения свободных капиталов как ценные бумаги, их слабое применение свидетельствует о монополии других инструментов на рынке, т.е. о слабой конкуренции.

РЦБ в отличие от всех остальных сегментов финансового рынка имеет двуполярную целевую функцию: с одной стороны, это рынок, нацеленный на привлечение ресурсов, а с другой стороны, это рынок размещения инвестиционных ресурсов. т.е. если депозитный рынок имеет четкую инвестиционную направленность на привлечение ресурсов и даже в случае активных депозитных операций, связанных с размещением свободных денежных средств, следует рассматривать некую рокировку роли участников на депозитном рынке. Иначе говоря, в определении сущности рынка определена не роль участника на рынке, а сущность операции – финансового инструмента, а для депозитного рынка это привлечение свободных денежных средств. Точно также следует рассматривать и для кредитного рынка: его инструментом выступают кредитные услуги по предоставлению ссудного капитала заемщикам. Так вот, для РЦБ и то и другое направление являются первостепенными или сущностно-определяющими. Рынку ценных бумаг в структуре финансового рынка можно присвоить статус посредника с точки зрения глобальности его роли на финансовом рынке. Иначе говоря, он сочетает в себе функцию и депозитного и кредитного рынков, но в призме отношений фондового механизма был создан новый вид финансового инструмента, имеющего собственные черты – это ценные бумаги:

- особенность РЦБ в отличие от всех остальных сегментов финансового рынка заключается в том, что необходимость в его инструментах появляется на рынке после того, как на рынке уже обращаются инструменты денежного, депозитного и кредитного рынков. Иначе говоря, обращение ценных бумаг свидетельствует о некоем насыщении финансового рынка классическими продуктами «финансового цеха», т.е. о вступлении этого рынка в новую стадию развития;
- для РЦБ характерен высокий уровень или точнее скорость совершаемых торговых сделок, что выражается, прежде всего, в быстром изменении цены на финансовые инструменты. По степени такой активности РЦБ сопоставим только с валютным рынком, но в отличие от него на рынке ценных бумаг ценовой тренд может достигать значительных в сравнении с самой ценой размеров;
- только функционирование РЦБ обеспечивается многосоставной инфраструктурой рынка и, прежде всего, институциональной. Иначе говоря, только на фондовом рынке работает такое большое количество профессиональных участников рынка, обеспечивающих процесс торговли;
- только на РЦБ имеет место организованная площадка торговли финансовыми инструментами этого рынка – биржи, без которой функционирование фондового рынка невозможно ни теоретически, ни практически.
- в сегментивной структуре финансового рынка РЦБ выполняет главную инвестиционную и доходообразующую (коммерческую) функцию;

- для финансовых инструментов РЦБ характерно то, что в условиях глобализирующегося финансового рынка эти инструменты почти полностью отторгли свою материальную оболочку, перейдя на электронную форму своего существования;
- анализ мирового финансового рынка показывает, что государство принимает активное участие на финансовом рынке не как регулирующий или надзорный орган, а как участник рынка, только на РЦБ, выступая в качестве эмитента или заемщика капитала и демонстрируя при этом, во многих странах, значительную долю долгового фондового рынка;
- специфика РЦБ, связанная с обращением инструментов, в основе которых лежит фиктивный капитал и наличие производных инструментов и механизмов, которые с одной стороны выступают приемом страхования рисков, а с другой стороны служат источником и стимулом спекулятивных операций на рынке, обуславливают самый высокий уровень финансового риска среди всех сегментов финансового рынка.

Сделанные выводы, позволяют лучше понять сущность, значение и роль РЦБ на финансовом рынке страны и помогут рассмотреть вопросы взаимодействия сегментов финансового рынка не только через призму обращаемых инструментов, но и с точки зрения конкретных показателей, выражающих это взаимодействие. Таким образом, сформулированное нами значение рынка ценных бумаг и позиционирование его основных особенностей ставит вопрос о необходимости анализа существующих определений понятия рынок ценных бумаг (табл. 1).

1. Сравнительная характеристика понятий «рынок ценных бумаг»

Автор	Определение	Мнение соискателя
В.А.Галанов [6.с.58]	совокупность экономических отношений по поводу выпуска и обращения ценных бумаг	не отличается от определения рынка любого другого товара, поэтому требует большей конкретизации
Л.Гитман и М.Джонк [4, с.21]	механизм, позволяющий заключать сделки между поставщиками и потребителями денежных средств, играющих ключевую роль в купле-продаже финансовых инструментов	с позиции взятого направления исследования под данное определение подпадают любые сегменты финансового рынка
И.А.Никонова [6, с.25]	связывает тех, кто привлекает инвестиции, выпуская ценные бумаги (эмитентов) и тех, кто желает вложить средства в финансирование инвестиционных проектов (инвесторов), и тех, кто осуществляет деятельность на рынке (профессиональных участников)	не позволяет уяснить четкой позиции автора, в чем заключается сущность РЦБ: что важнее, рынок ради участников или участники ради рынка
В.Д.Мельников [3. с.500]	часть финансового рынка, на котором продаются и покупаются разные виды ценных бумаг, выпущенных хозяйствующими субъектами и государством	является четким и кратким, представляет несомненную значимость с прикладной точки зрения
А.А.Абишев [7, с.517]	часть рынка ссудных капиталов, где осуществляется эмиссия, купля-продажа ценных бумаг	Поскольку РЦБ это не всегда ссудный капитал, данное определение требует конкретизации
Б.Путман [17, с.182]	фондовый рынок, представляющий собой часть финансового рынка, дополняющий систему банковского кредита	достаточно обобщающее определение, не позволяющее раскрыть сущность и специфику РЦБ
Закон РК«О рынке ценных бумаг»	определяет понятия организованный рынок ценных бумаг, первичный и вторичный рынки ценных бумаг	В законе не дается конкретного определения понятия РЦБ

*Источник: составлена по данным [3, 4, 5, 6, 7, 8]

На основе полученных выводов (табл. 1) о значении и основных чертах рынка ценных бумаг, его основных определений и с учетом используемой нами траектории исследования дадим следующее определение рынка ценных бумаг.

Рынок ценных бумаг – это рынок, на котором обращаются фондовые финансовые инструменты, опосредующие процесс перераспределения денежного капитала для целей инвестирования, получения дохода и минимизации рисков. Данное определение, на наш взгляд, отвечает цели исследования, на-

правленной на раскрытие сегментивной роли секторов финансового рынка, исходя из сущности обращающихся на них финансовых инструментов.

Выбранная траектория исследования РЦБ как сегмента финансового рынка не изменяет состав его определяющих функций, поскольку рынку ценных бумаг свойственны все основные функции, характерные и для финансового рынка в целом. Так к его функциям следует отнести:

- регулирующую;
- информационную;
- распределительную;
- коммерческую;
- страховую;
- ценообразующую.

В развитии национального РЦБ очень много исторических фактов, повлиявших на его формирование. Каждый из этих фактов обусловил то состояние рынка, которое наблюдается сегодня. Итак, приведем основные события в развитии фондового рынка Казахстана и дадим их оценку с точки зрения их влияния на современную ситуацию на рынке.

1. В становлении казахстанского РЦБ определяющую роль сыграла проведенная в стране приватизация государственной собственности [1, с.171]. Приватизированные компании могли стать основой фондового рынка страны, однако ввиду целого ряда факторов такая возможность не была реализована. Проведенные мероприятия не стимулировали создание фондового механизма на финансовом рынке страны. Причиной тому стали и общая экономическая ситуация в стране (стагнация производства, разрыв хозяйственных связей), дефицит источников внутренних инвестиций, отсутствие корпоративной культуры и опыта организации фондовой торговли. Последние изменения, принятые по вопросам разгосударствления собственности государства в отношении крупнейших компаний основных секторов экономики, коснулись проблем ее кардинального реформирования и создания холдинга «Самрук», деятельность которого направлена на координацию интересов государства в вопросах реализации индустриально-инновационной программы развития страны и ее интеграции с мировым сообществом.

2. Формирование и развитие фондового механизма торговли также определило текущее состояние рынка. Это и слабая эффективность нормативных актов первых лет, ввиду непроработанности многих положений. Отсутствие необходимости внедрения внебиржевой котировочной системы, ввиду недостатка фондовых инструментов и торговля в основном шла валютой. Сегодня биржа представляет собой универсальный рынок, которой условно разделяется на четыре основных сектора: рынок иностранных валют, рынок государственных ценных бумаг, рынок акций и корпоративных облигаций, рынок деривативов. Слияние АО «Казахстанская фондовая биржа» KASE и торговой площадки РФЦА стало вполне ожидаемым событием и свидетельствует, прежде всего, об отсутствии необходимости двух площадок (из-за слабой емкости рынка).

3. Государственные ценные бумаги сыграли и играют очень важную роль в становлении национального фондового рынка. Анализ мирового фондового рынка показывает, что своим сегодняшним достижениям: объему операций, широкому спектру инструментов и качеству совершаемых трансакций рынок ценных бумаг обязан государственным финансовым инструментам, которые продолжают иметь высокую долю на мировом рынке долговых инструментов. Несмотря на широту инструментов сектора ГЭЦБ, доля государства на финансовом рынке из года в год сокращается, что связано, на наш взгляд, с уменьшением потребности в привлечении средств и слабой эффективностью ГЭЦБ как инструментов инвестирования.

4. Муниципальные государственные облигации – особый вид финансового инструмента, который важен для экономики регионов не только с точки зрения его возможностей, но и с точки зрения его эффективности. Прежде всего, с помощью муниципального облигационного займа регионы могли привлекать в экономику финансовые ресурсы на сопоставимо благоприятных условиях и обеспечивать решение неотложных региональных финансовых и социальных проблем. Основным недостатком с точки зрения макроэкономических последствий расширения рынка муниципальных заимствований, можно назвать возможное усиление межрегиональной экономической дифференциации, связанной с

перераспределением финансовых ресурсов от кризисных и депрессионных регионов в пользу наиболее благополучных. Однако если учесть, что первый опыт запуска муниципальных облигаций в Мангистау, Астане, Алматы, Атырау был достаточно успешен, то это дает основание утверждать, что при наличии уже накопленного опыта и обмена им, местные органы власти и управления смогли бы и в будущем эффективно размещать и погашать местные облигации без ущерба для себя и других регионов страны, несмотря на причины запрета.

5. Важно отметить, что регулирующими органами развития и функционирования рынка ценных бумаг за весь период были Министерство финансов, Национальная комиссия, в дальнейшем вошедшая в состав Департамента банковского надзора Национального банка РК и Агентство по финансовому надзору. Возможно, с одной стороны, систему государственного регулирования РЦБ можно назвать самой демократичной, поскольку она развивалась эволюционным путем. С другой стороны, на наш взгляд, нельзя признать систему регулирования демократичной, если она является более развитой, чем сам объект регулирования.

6. Профессиональные участники РЦБ играют определяющую роль в его механизме. Динамика развития институциональной инфраструктуры РЦБ в Казахстане как в отношении брокеров, так и в отношении остальных профессиональных участников в целом демонстрирует стабильность, что свидетельствует о том, что инфраструктура в основном сформирована и отвечает потребностям фондового рынка страны на современном этапе.

7. Возможности инвестиционных фондов и их роль в развитии национальных фондовых рынков известны из мировой практики системы коллективного инвестирования. Вообще следует отметить, что особенность казахстанского рынка ценных бумаг заключается в том, что если в мировой практике, как правило, сначала возникал сам фондовый механизм (потребность в выпуске акций и облигаций, формировались и строились биржевые сделки и механизмы), то в нашей стране сначала создается инфраструктура [2, с.207-210] и все необходимое для функционирования рынка, и, исходя из этого, ожидается оживление самого рынка: купли-продажи инструментов. Не все принятые меры способствовали развитию данной формы инвестирования. С одной стороны, предполагалось что основой инвестиционных фондов станут инвестиционные приватизационные фонды (но по ним не была до конца проработана правовая база реорганизации). С другой стороны, обязательность акционерной формы создания инвестиционных фондов, высокие требования к размеру уставного фонда, двойное налогообложение, жесткие ограничения к стоимостной оценке акций фондов и многие другие нормы стали причиной торможения создания в стране инвестиционных фондов. Ввиду тех же недостатков в Казахстане основное развитие получили паевые инвестиционные фонды. Их явным преимуществом перед акционерной формой инвестиционного фонда является то, что ПИФы не являются юридическими лицами. Это обуславливает их высокую мобильность, свободу в выборе инвестиционного портфеля вследствие многогранности видов и способов осуществляемой инвестиционной деятельности. Кроме того, известно, что часто фонды используются для маскировки и налоговой оптимизации внутрихолдинговых перетоков капитала. В то же время, отсутствие права на регистрацию прав собственности препятствует инвестированию средств паевых фондов в проекты, реализуемые в реальном секторе экономики, где, как правило, обязательна такая регистрация.

Ценообразование на РЦБ призвано быть самым динамичным. Это не означает, что оно должно быть лишено государственного вмешательства, просто оно проводится не так интервентно, как это происходит на валютном рынке. Однако роль государства при этом не снижается, поскольку ценообразование на РЦБ очень сильно зависит от ситуации на всем финансовом рынке и, в частности, на кредитном, депозитном и пенсионном рынках страны. Особенностью финансовых инструментов фондового рынка является то, что РЦБ – механизм двухполярный, и привлекающий и размещающий инвестиции, и все-таки, на наш взгляд, чаще всего он ассоциируется с размещением инвестиций. Вероятно, это связано с тем, что большая часть производных инструментов, созданных и обращаемых на РЦБ, это инструменты, образованные для того, чтобы снизить риски инвестора, и только некоторая их часть служит для минимизации рисков эмитента. Если на многих других рынках спрос порождает предложение, и наоборот, предложение стимулирует спрос, то на РЦБ может иметь место спрос, но отсутствует предложение и наоборот. Анализ развития казахстанского РЦБ четко демонстрирует воз-

можный дисбаланс между спросом и предложением на нем инструментов, а из мировой практики функционирования фондового рынка известно немало случаев обвала рынка акций из-за падения спроса на его инструменты. Предложение по фондовым инструментам зависит от многих факторов, в том числе от уровня развития альтернативных источников финансирования, иначе говоря, от развития рынков-конкурентов (других сегментов финансового рынка), от активности рынка базовых инструментов, от уровня развития экономической культуры, от уровня технических и коммуникационных средств связи, от уровня развития инфраструктуры рынка и его нормативно-правовой базы и многих других. На наш взгляд, главным определяющим фактором здесь является стремление самих эмитентов выпускать ценные бумаги и привлекать инвестиционные ресурсы таким образом. Все вышеперечисленные факторы определяют стоимость инструментов РЦБ и выражаются почти в тех же показателях, которые определяют стоимость других инструментов финансового рынка. Это и ставка рефинансирования, и уровень инфляции, и норма рентабельности инвестиционного проекта, на который привлекаются ресурсы, или сделки, ради которой приобретается данный инструмент (в некоторых случаях выражается размером риска, на который идет участник рынка), срока инструмента, стоимости альтернативных источников.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Закон РК «О приватизации» от 23 декабря 1995 г.*
2. *Закон РК «Об инвестиционных фондах в Республике Казахстан» от 06.03.97, Закон РК «Об инвестиционных фондах в Республике Казахстан» от 07.07.2004 №576-II*
3. *Мельников В.Д. Основы финансов. – Алматы.: LEM, 2005. – 556 с.*
4. *Гитман Л., Джонк М. Основы инвестирования. – М.: АНХ, 1997. – 992 с.*
5. *Миркин Я.М. Финансовые кризисы на формирующихся рынках: механизмы возникновения, меры противодействия, риски для России. Доклад на «Зимней академии – 2008». Финансовая Академия при Правительстве Российской Федерации, 31 января 2008 г. www.mirkin.ru*
6. *Никонова И.А. Ценные бумаги для бизнеса. – М.: Альпина Бизнес Бук, 2006. – 361с.*
7. *Финансово-экономический словарь: под ред. А.А. Абишева. – Алматы: Экономика, 2006. – 704 с.*
8. *Озиус М., Путман Б. Банковское дело и финансовое управление. – Вашингтон.: Институт экономического развития Мирового банка, 1997. – 209 с.*

Резюме

В статье показана эволюция фондового рынка в Казахстане и выявлены особенности его развития. Проведен анализ рынка ценных бумаг, на основе этого сформулированы предложения по дальнейшей активизации процесса внедрения новых финансовых инструментов. В статье говорится о необходимости активизации роли государства в развитии и регулировании рынка ценных бумаг.

Resume

The article shows the evolution of the stock market in Kazakhstan and the peculiarities of its development. The analysis of the securities market, based on that formulated proposals for further strengthening the process of introducing new financial instruments. The article speaks of the need to strengthen the state's role in the development and regulation of the securities market.

Түйін

Мақалада Қазақстанда қор нарығының қалыпты даму жағдайы көрсетілген және оның даму ерекшеліктері айқындалған. Бағалы қағаздарға нарық талдауы өткізілген, осы негізде жаңа қаржы құралдарын енгізу процесін ары қарай жандандыру бойынша ұсыныстар жинақталды. Мақалада бағалы қағаздарды нарықта дамыту және реттеуде жандандыруда мемлекеттің атқарар рөлінің қажеттілігі туралы айтылады.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, особенности рынка ценных бумаг, развитие рынка ценных бумаг, государственные ценные бумаги.

CHERNIYAZOV A.,
MBA degree, SDU.Almaty

THE THEORETICAL OF ISSUES ENTREPRENEURSHIP

1. Introduction

A consistent universal theory does not exist in entrepreneurship, but rather it consists of several different approaches including psychology, sociology, anthropology, regional science and economics. No common theoretical framework, even if demanded for rigorously, exists to synthesize the different points of views.[1] Some trials to develop multidimensional approach to entrepreneurship study the problems also mainly from perspective of the above mentioned Well-established disciplines (c.f. Johnson 1990). In trying to combine economic and social context in the same multidimensional model we run into severe methodological difficulties. Many of these studies assume that all the entrepreneurs, including the owners of small businesses and high-growth innovative ventures, are similar. The problem in explaining and predicting the behavior of the group becomes from its large variability and heterogeneity that is difficult to measure and operationlaze (e.g. Johnson 1990, Virtanen 1996, Koskinen 1996). The diversity of entrepreneurial phenomena and new ventures should be taken into account in modeling entrepreneurship. Gartner et. al. (1989, 170) suggest that it would be desirable to look behind averages - there is no "average" entrepreneur and thus opportunity exploitation is more connected with doing things differently than following others (Gartner et. al. 1989, 184) - and not to overlook variation by classifying a wide range of entrepreneurs into homogeneous classes. This would provide a better understanding of entrepreneurship. Vesper (1980) and Gartner et. al. (1989, 183) emphasize the diversity among entrepreneurs and entrepreneur types. They try to identify the differentiating characteristics among entrepreneurs by developing taxonomy. However, they also conclude that no single taxonomy captures all of the important differentiating variables. But more accurate differentiation in categorizing entrepreneurs gives us the possibility to combine different traditions and theories in approaching multidimensional phenomenon of entrepreneurship. This paper addresses these questions by developing an approach where the motivation why entrepreneurs decide to start a new venture is a starting point[2]. This motivation is thought to act as framework in different economic and social contexts. Considering the former research it is suggested that small businesses and new ventures could be classified according to Vesper (1980) and Gartner et. al. (1989) into different categories which possess different antecedent variables and environmental characteristics. 1.1.

2. Expectations, Goals and Objectives

Specifically the set of small businesses includes a wide variety of enterprises starting from self-employed and craftsmanship to innovative, high-tech oriented growth companies (e.g. Vesper 1980). These companies are vastly different even if they share some similar objectives. For a self-employed worker the main expectation and objective may be to employ him or herself and enjoy the decent level of income and standard of living. He or she is mostly interested in "participating the market" dimension, not in other dimensions of entrepreneurship. Her firm usually has no clear-cut growth objectives. Conversely, the main objective of an innovative growth-oriented company is, or should be, value creation, rather than growth directly as the attribute says. This value creation is achieved by combining skillful resources and building a successful management team to launch competitive innovation in a growing market. Thus, when the expectations and objectives of companies differ, so do the information and incentive structures and the decision problems. The literature in new venture creation is descriptive and uses cases when examining the phenomenon from the viewpoint of the entrepreneur. It does not offer any theoretical background about why that kind of market exists nor what are the expectations and the decision criteria of an entrepreneur to participate the market. Demand-side analyses are mainly surveys and quantitative analyses of the relationship between actors in the market. For example this is described in venture capital market by Sapienza & Timmons 1989 and Sapienza 1992. Those companies acquiring venture capital have been presupposed to possess high growth aspirations. Lumme et. al. (1995) report

that the growth-oriented companies are an efficient channel for creating New jobs. [2] Thus it is vitally important for society to develop the kind of infrastructure that Supports effective, growth-oriented entrepreneurial activity. Understanding the expectations and behavior of entrepreneurs is necessary to develop the market. After all, the entrepreneur and his/her venture form the core of the entrepreneurial market. On the other hand, we should not forget the majority of small businesses that have different aspiration levels. Koskinen (1996) concludes that only 15 % of small businesses have growth objectives whereas the rest of the firms could be classified as stable, unstable or declining.

3. Psychological Theories And The Need For Achievement

Psychological theories such as those developed by McLelland pay attention to personal traits, motives and incentives of an individual and conclude that entrepreneurs have a strong need for achievement (McLelland & Winter, 1971). A similar focus is found in locus of control theories that conclude that an entrepreneur will probably have strong internal locus of control (Low & MacMillan 1988, 147, Amit et. al. 1993, 821). [3] This means that an entrepreneur believes in his or her capabilities to commence and complete things and events through his or her own actions. Brockhaus (1982, 42-45) suggests that an internal locus of control, even if it fails to distinguish entrepreneurs, may serve to distinguish the successful entrepreneur from the unsuccessful one. How do we measure success of entrepreneur? Success is a relative concept that can also be measured differently in different contexts. If success is measured in relation to the fulfillment of the goals and objectives of a particular entrepreneur, self-employed could also be classified as successful if their businesses generate continuously a satisfactory (in relation to their goals) level of living. On the other hand, high-growth ventures may be considered unsuccessful if they are not able to offer high enough ROI to their investors. Davidsson (1989, 210 - 211) states that achievement motivation is the most important factor contributing in explaining variation of growth rates and entrepreneurship. Shaver & Scott (1991, 31) believe that achievement motivation is perhaps the only convincing personological variable associated with new venture creation. Why is it convincing? If the concept will be defined broadly as Murray (1938 “Explorations in Personality”) it is no wonder, why Johnson (1990) found a relationship between achievement motivation and entrepreneurship in 20 of 23 studies. According to Shaver & Scott (1991, 31) Murray (1938) saw a need as a force “in the brain region” and the specific need for achievement was defined as: “To accomplish something difficult. To master, manipulate, or organize physical objects, human beings, or ideas. To do this as rapidly, and as independently as possible. To overcome obstacles and attain a high standard. To excel one’s self. To rival and surpass others. To increase self-regard by the successful exercise of talent”.2 This definition compared with the others includes the most characteristics listed above.

4. Entrepreneurial Process and Event

Bygrave (1989, 28) and Bygrave & Hofer (1991, 14) define entrepreneurial process to involve “all the functions, activities, and actions associated with the perceiving of opportunities and the creation of organizations to pursue them.” This process possesses the following characteristics: .[4]It is a holistic, dynamic process initiated by an act of human volition and occurs at the level of the individual firm, it involves a change of state, numerous antecedent variables and a discontinuity, and its outcomes are extremely sensitive to the initial conditions of these variables. Bygrave (1993, 257-258) and Bygrave & Hofer (1991, 14) emphasize the process character of entrepreneurship as well as discontinuity of the process. They define the characteristics of an entrepreneurial event almost similarly as entrepreneurial process but include also “creation of a new organization to pursue an opportunity” and an entrepreneur as “an individual who perceives the opportunity and creates an organization to pursue it. Shapero & Sokol (1982, 77) use the entrepreneurial event as their unit of analysis to avoid tying the concept to a particular kind of individual. The entrepreneur who generates the action may be used as an independent variable in the analysis. Shapero & Sokol (1982, 78) define an entrepreneurial event to include initiative taking, consolidation, management, relative autonomy and risk-taking. This approach has its advantages but excludes the process character of entrepreneurship.

5. Entrepreneurship and Sociological Theories

To complement the definition of the entrepreneur the role of the entrepreneur could be described as Cantillon did (Murphy 1986, 255): "The entrepreneur scouts around, he sniffs out potentially profitable ventures, he forms hunches, and he reacts quickly if his hunches prove incorrect - otherwise he goes out of busy- 1 Bygrave (1989), p. 15 suggests that "A world of patterns within patterns, lagged edges, unpredicted behavior, sudden leaps, where the whole is more important than the constituents" to be a good metaphor for entrepreneurship. He is the highly visible hand that ensures co-ordination between producers and consumers." The characterization of an entrepreneur's role points out the meaning of environmental context (scouts around). This links different approaches to different environments that provide profit potential for different ventures. Thus the entrepreneur's role as the highly visible hand depends on the environmental (social) context. Johnson's (1990) study refers to the sociological perspective of entrepreneurship by proposing that a detailed description of the environmental context is required before achievement motivation research will make further progress. Reynolds (1991, 61-62) states that the inability of trait theories to predict entrepreneurship could result from the ignorance of social context and choices confronting the individual when the decision is made. Thus describing situations where seizing the opportunity to be an entrepreneur takes place will be useful. In addition to sociological entrepreneurship theories opportunity recognition could be described by anthropological theories. Anthropological entrepreneurship studies concentrate on social and cultural processes. The outcome, and the degree of entrepreneurial activity depend on opportunity structure. Opportunity structure consists of "both objective structure of economic opportunity and a structure of differential advantage in the capacity of the system's participants to perceive and act upon such opportunities." 1 The main focus of sociological enterprise is to identify this social context. Reynolds (1991) differentiates with four social contexts in relation to entrepreneurial opportunity; (1) social networks, (2) life course stage, (3) ethnic identification and (4) population ecology stage. For the entrepreneur, involvement in casual informal networks may produce a major advantage (Reynolds, 1991, 63, c.f. also Granovetter 1973). In contrast to the transaction cost approach, social network theories emphasize trust, not opportunism, as an integral part of the relationship (Larson, 1992, 90, Reynolds, 1991, 63). Social control and economic exchange factors interact closely in long term relationships. The life course context involves analyzing the life situations and characteristics of individuals who have decided to become entrepreneurs. Social context and life course stages associated with entrepreneurial behavior are unique and to some extent even predictable (Reynolds, 1991, 63). Sociological theories that start from ethnic identification try to explain entrepreneurship as a process where the individual's sociological (disadvantageous) background is one of the decisive "push" factors to become an entrepreneur. Low & MacMillan (1988, 149) suggest that current examples of technology clusters and high-tech companies offer contradictory evidence regarding disadvantageous backgrounds of entrepreneurs and no confident generalizations should be made about entrepreneurship being a response to inferior social conditions even though some cases exist. This conclusion, however, is applicable only in the category of special ventures that usually have high-growth and value added objectives and expectations. [5]The population ecology perspective is dynamic and process-oriented, thus might be a good analogy to describe the entrepreneurial process. In recent years, it has developed from a simplistic and deterministic metaphor to a rich theoretical framework capable of incorporate- 1 In Stewart (1991), p. 77 from original source Glade, W. P. (1967). "Approaches to a theory of entrepreneurial formation." Explorations in Entrepreneurial History, 4, p. 251. ing other theoretical perspectives (Low & MacMillan 1988, 145). Population ecology examines the survival of organizations in relation to environmental factors (c.f. Amit et. al. 1990, 823). However, population ecology theory excludes the most important criterion used for example in venture capitalist's financing decisions: the entrepreneur and management team. If the entrepreneur and management team are the most important determinants of success in the minds of venture capitalists, then as Amit et. al. (1990, 823) asked: "Further, to what extent is success determined by the environment rather than the skill and ingenuity and decision of the entrepreneur?" However, ecological models could be developed more in the direction of entrepreneurial ecology by making the entrepreneur rather than the organization as the unit of analysis. Boime (1976, 181) states that: "If it is feasible to speak of an 'entrepreneurial psychology' it is also appropriate to speak of an 'entrepreneurial ecology'..The entrepreneur, insofar as his activities transform the physical nature of the environment and thus the conditions of experience, creates what I call the entrepreneur-

ial ecology. The term as I use it expresses the changing character of the contemporary world through material signs of modernity. Not only do entrepreneurs furnish conspicuous evidence of change, they are the first to call attention to it by their life-style." This approach would not exclude the entrepreneur from the development process but in fact emphasizes his or her role in it. Boime highlights the reason why we believe entrepreneurial talents are crucially important: an entrepreneur's activities transform the physical nature of the environment.

Conclusion

From the above discussion of different theories and definitions of entrepreneurship we may suggest the following description of the use of different theories in entrepreneurship research. Fast (1982) and Timmons (1994) Some characteristics may overlap but entrepreneurs tend to be more opportunity-driven than the other types identified. Entrepreneurs are described to have high level of creativity and innovation combined with high level of management skills and business know-how. This description excludes other types of actors from the population of entrepreneurs. This may be justified if we deal only with growth-oriented ventures. However, if we try to generalize the results into a wider group including all small businesses and ventures the appropriateness of approach could be questioned.

REFERENCES

1. *Baumol, W. J. (1993). Formal entrepreneurship theory in economics: Existence and bounds. Journal of. Business Venturing, 8(3), 197-210. ...www.ronaldmitchell.org/cognitions/ed.pdf*
2. *Sexton D. et Bowmann N. (1990), Caird S. (1993), et Naffziger D. Smaller Businesses, Journal of Business Venturing, Vol.www.statistiques.wallonie.be/dyn/14/fichiers/DP200201176.pdf*
3. *Amit, R., Glosten, L. and Muller, E. (1993), CHALLENGES TO THEORY DEVELOPMENT IN ENTREPRENEURSHIP RESEARCH*. Journal of Management Studies, ...onlinelibrary.wiley.com › ... › Management › Journal Home › Vol 30 Issue 5*
4. *Bygrave, W.D. 1993. Theory building in the entrepreneurship paradigm. Journal of Business. Venturing ...usasbe.org/knowledge/.../USASBE1997proceedings-P186Cossette.PDF*
5. *Vesper, K.H. (1990), New Venture Strategies, 2 nd ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. Vesper, K.H. (1994). New Venture Experience. ... www.ccsbe.icsb.org/members/.../stages_of_small_enterprise_development. pdf*

Resume

This paper addresses the questions why it is difficult to explain and predict entrepreneurship by approaching the questions from former theories. The paper suggests that development of an approach where the motivation, why entrepreneurs decide to start a new venture, should be highlighted and taken into account when choosing the theoretical framework. Motivation is thought to act as framework in different economic and social contexts

Резюме

В этой статье рассмотрены вопросы предпринимательства. В статье показано, что при выборе теоретической базы предпринимательства должна быть принята во внимание мотивация предпринимателей, как основа различных экономических и социальных условий.

Түйін

Бұл мақалада жеке кәсіпкерлік бойынша сұрақтар қарастырылған. Мақалада кәсіпкерліктің теориялық негізін таңдауда кәсіпкерлердің мотивациялары ескерілуі қажет екендігі көрсетілген. Себебі мотивация экономикалық және әлеуметтік шарттардың негізі болып келеді.

Key words: *entrepreneur, motivation, new venture.*
Ключевые слова: *предприниматель, мотивация, новые предприятия.*
Кілт сөздер *жеке кәсіпкер, ниеттену, жаңа кәсіпкерлік.*

ШАТАНОВА А.,
магистрант 1 курса, специальность «Финансы»
профильной магистратуры

СТРАХОВОЙ РЫНОК: СУЩНОСТЬ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

С началом рыночных реформ казахстанский рынок страховых услуг показывает устойчивые темпы роста. Однако современный этап развития страховых отношений позволяет сделать однозначный вывод о том, что страхование в нашей стране еще не является эффективным инструментом финансовой защиты личных и имущественных интересов населения, хозяйствующих субъектов и государства. Кроме того, отечественная страховая система развивается при слабом участии государства, что выражается в сужении функций в управлении страховым делом, которые в настоящее время основаны на жестком контроле за деятельностью страховщиков.

Страховой рынок – это особая социально-экономическая среда, определенная сфера экономических отношений, где объектом купли-продажи выступает страховая защита, формируются спрос и предложение на нее. Объективная основа развития страхового рынка – необходимость обеспечения бесперебойности воспроизводственного процесса путем оказания денежной помощи пострадавшим в случае непредвиденных неблагоприятных обстоятельств [3, с.79].

Участниками страхового рынка выступают продавцы, покупатели и посредники, а также их ассоциации. Категорию продавцов составляют страховые и перестраховочные компании. В качестве покупателей выступают страхователи – физические и юридические лица, решившие оформить договор страхования с тем или иным продавцом. Посредниками между продавцами и покупателями являются страховые агенты и страховые брокеры, своими усилиями содействующие заключению договора страхования.

Одна сторона (субъект) – это страховая организация (государственная, акционерная или частная), которую называют страховщиком. Страховщик вырабатывает условия страхования (в частности, обязуется возместить страхователю ущерб при страховом событии) и предлагает их своим клиентам – юридическим лицам (предприятиям, организациям, учреждениям) и физическим лицам (отдельным частным гражданам). Страховщики – юридические лица любой, определенной законодательством организационно-правовой формы, имеющие лицензию на проведение операций страхования, ведающие созданием и расходованием средств страхового фонда.

Страховщик – это организация, которая в соответствии с полученной лицензией берет на себя за определенную плату обязательство возместить страхователю или лицам, которых он назвал, нанесенный страховым случаем убыток или выплатить страховую сумму.

По принадлежности страховщики могут быть государственными (публичными) и частными.

По характеру работы страховщики делятся на три группы:

1) страховщики, которые страхуют жизнь;

2) осуществляют другие виды страхования;

3) предоставляют исключительно услуги перестрахования.

В Казахстане страховщиками признаются финансовые учреждения, которые созданы в форме акционерных обществ или товариществ с ограниченной ответственностью в соответствии с законами Республики Казахстан «Об акционерных обществах» и «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» с учетом особенностей, предусмотренных Законом РК «О страховой деятельности», а также получили в установленном порядке лицензию на осуществление страховой деятельности [1, с.53].

Слова «страховщик», «страховая компания», «страховая организация» и производные от них разрешается использовать в названии лишь тем юридическим лицам, которые имеют лицензию на осуществление страховой деятельности.

Ниже в таблице приведены основные нормативно-правовые акты, которые регулируют деятельность страховых компаний в Казахстане.

Обзор законодательной базы, которая регулирует деятельность страховых компаний [6]

№ п/п	Полное название законодательного акта	Основные вопросы, которые регулируются этим актом
1	Конституция Республики Казахстан	Определяет общие нормы правового регулирования финансовой политики, составной частью которой является страховое дело
2	Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности» от 18 декабря 2000 г. (с изменениями и дополнениями)	Этот закон регулирует отношения в сфере страхования и направлен на создание рынка страховых услуг, усиление страховой защиты имущественных интересов предприятий, учреждений, организаций и граждан
3	Гражданский кодекс Республики Казахстан	Определяет основные правила заключения договоров страхования, права и обязанности сторон этого договора
4	Налоговый Кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 г.	Регулирует налогообложение доходов при осуществлении страховой деятельности
5	Закон Республики Казахстан «Об акционерных обществах» от 13.05.2003 г. (Ред. от 13.02.2009 г.)	Определяет основные требования к организационным формам функционирования страховых компаний
6	Закон Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» от 22.04.1998 г. (Ред. от 12.02.2009 г.)	Определяет основные требования к организационным формам функционирования страховых компаний
7	Программа развития страхового рынка Республики Казахстан на 2004-2006 годы, утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 1 июля 2004 года N 729	В программе учтено законодательное размежевание сфер деятельности страхования и общеобязательного государственного социального страхования и предусмотрены не только пути реформирования рынка страхования, а определены возможные направления взаимодействия и участия страховщиков в обслуживании общеобязательного государственного социального страхования.
8	Закон Республики Казахстан «О лицензировании» от 11 января 2007 года (Ред. от 13.02.2009 г.)	Определяет основные лицензионные условия для страховой деятельности

Исходя из приведенного в таблице перечня нормативных документов можно сделать вывод, что деятельность страховых компаний в Казахстане регулируется на различных уровнях государственной власти. Распространение международной рыночной терминологии в нашей стране объясняется тем, что страховщика часто называют страховой компанией.

Страховая компания – это юридически оформленная единица предпринимательской деятельности, которая берет на себя обязательства страховщика и имеет для этого соответствующую лицензию. Страховая компания пользуется всеми правами фирмы. В Казахстане, как и в большинстве государств, основу страховой системы составляют компании в виде акционерных обществ.

Акционерное страховое общество – это тип компании, которая создается и действует с уставным капиталом, разделенным на определенные части – акции. Оплаченная акция дает право ее собственнику на участие в управлении обществом и получение части прибыли в форме дивидендов.

В самой основе акционерного общества заложены преимущества этого вида компании. Акционерная форма создания уставного капитала дает возможность привлечь в страховую индустрию множество юридических и физических лиц, заинтересованных выгодно разместить свои инвестиции. Страховая индустрия при обоснованном государственном регулировании имеет все возможности для получения прибыли на уровне, который превышает средний по всем отраслям бизнеса. В случае неблагоприятных последствий деятельности конкретного страховщика потеря относительно небольших взносов в компании не потянет за собой банкротства самих акционеров.

По территории обслуживания страховые компании можно разделить на местные, региональные, национальные и транснациональные. Сейчас практически отсутствует статистика заключенных договоров каждой компании в пределах области. Лицензии почти всем компаниям выданы с правом осуществления деятельности на территории всей страны. Поэтому тяжело выделить страховщиков, которые действуют только в пределах определенного региона.

Транснациональных страховых компаний в Казахстане до сих пор нет. Законодательство не разрешает создание иностранных страховых компаний или их филиалов. Речь идет о защите собственной страховой индустрии, стремлении улучшить платежный баланс страны, использование временно свободных средств страховщиков для увеличения инвестиций в собственную экономику. Такие меры можно считать оправданными в том случае, когда развитию внутреннему рынку предоставляются соответствующие приоритеты. Одним из главных условий дальнейшего развития является наращение финансового и кадрового потенциала компаний, создание механизма стимулирования спроса на страховые услуги, усиление борьбы с финансовыми махинациями, а также создание климата доверия к страховщикам.

Опыт стран Европейского Союза показывает, что на высшем этапе своего развития страхование объективно требует выхода за пределы страны. Это выгодно страховщику – риски территориально рассредоточиваются, растет объем продажи полисов, а, следовательно, и возможность получить прибыль. Определенные преимущества ожидают и страхователей: получение страховых услуг наивысшего качества и за сравнительно низкую плату и в необходимом регионе.

Порядок создания новых или реорганизация существующих страховых компаний регулируется как общими законами (о предпринимательской деятельности, регистрация юридических лиц, выполнение денежно-валютных операций, движение ценных бумаг и т.п.), так и законодательством, которое касается особенностей страхового профиля деятельности.

Процесс создания страховой компании можно разделить на два этапа: формирование юридического лица и предоставление ему статуса страховщика. Безусловно, этим этапы тесно взаимосвязаны, что отражается в учредительных документах, размере уставного капитала, определении сфер деятельности и т.д.

Юридические лица (кроме банков) проходят регистрацию в органах юстиции по месту фактического местанахождения. Страховая компания, которая получила регистрационное свидетельство как предпринимательская структура, может выполнять определенные финансовые операции, связанные с формированием уставного фонда, подготовкой офиса. Но на этом этапе компания еще не является страховщиком. Она приобретает статус только после внесения ее в Государственный реестр страховщиков и выдаче ей лицензии на право осуществления определенных видов страхования [4, с.37].

Становление казахстанского страхового рынка во многом происходило путем заимствования зарубежного опыта, о чем свидетельствует его нынешняя структура и требования, предъявляемые к страховщикам.

Первые страховые компании появились в 1990 г. и их организационные структуры развивались начиная с кооперативов и товариществ до акционерных обществ, что соответствует западным стандартам.

К 1993 г., когда с принятием Закона РК «О страховании» были заложены основы страхового законодательства нашего государства, количество страховых организаций достигало 900. Правда, многие из них связывало со страхованием только название. Требования, предъявленные законом, смогли выполнить только 13 страховщиков. В том же году по инициативе 38 компаний был создан Союз страховщиков Казахстана.

Указ президента Республики Казахстан от 19 апреля 1994 года «Об организационно-правовых мерах по формированию и развитию страхового рынка» дал право ввести систему государственного регулирования страховой деятельности. В составе Министерства финансов был создан Департамент страхового надзора.

В 1994-1998 гг. был принят новый Закон РК «О страховании» и введено обязательное страхование гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств. Увидела свет первая концепция развития страхового рынка республики. Уставный капитал страховых компаний должен был составлять 40 тыс. МРП, или порядка 20 млн тенге. Количество страховых компаний в этот период колебалось от 70 до 150.

Новым этапом в становлении отечественной страховой индустрии стал Указ Главы государства «О дальнейших мерах по оптимизации органов государственного управления» от 30 июня 1998 года, согласно которому функции и полномочия органа страхового надзора были переданы Национальному банку. На этот момент в Казахстане работали 72 страховые компании [6].

В ноябре 2000 года Указом Президента Республики Казахстан № 491 была принята Государственная программа развития страхования на 2000-2002 гг. В многообразной череде нормативных документов, принятых с целью регулирования страхового рынка за период государственной независимости, это первая программа, конкретно определяющая перспективы развития данного сектора экономики и государственную политику в этом направлении.

Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности» был принят 18 декабря 2000 года за № 126-2. Закон определяет основные положения по осуществлению страхования как вида предпринимательской деятельности, особенности создания, лицензирования, регулирования, прекращения деятельности страховых (перестраховочных) организаций, страховых брокеров, условия деятельности на страховом рынке иных физических и юридических лиц, задачи государственного регулирования страхового рынка и принципы обеспечения надзора за страховой деятельностью.

Принятый Закон РК «О страховой деятельности» на основе международных стандартов создает широкие возможности для притока в экономику инвестиций. Данный закон направлен на динамичное развитие финансового рынка Казахстана.

Таким образом, с 1998 по 2004 г. были введены «Пруденциальные нормативы и иные обязательные к исполнению нормы и лимиты», Закон РК «О страховой деятельности», а также новая государственная Концепция развития страхового рынка Казахстана до 2002 г. Количество нормативных актов, разработанных Департаментом финансового и страхового надзора Национального банка, достигло цифры 46, число страховых компаний за этот период сократилось до 34. Но при этом финансовые показатели страхового рынка заметно увеличились.

6 января 2004 года, в соответствии с Указом Президента «О дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан», было создано Агентство Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций. В ведение агентства были переданы и функции по контролю и регулированию деятельности страхового рынка.

Таким образом, в настоящее время страховые организации осуществляют свою деятельность на основании разрешения на создание страховой организации на территории Республики Казахстан и лицензий на осуществление деятельности по классам и видам страхования, выдаваемых контролирующим органом – Агентством по финансовому надзору и регулированию финансового рынка Республики Казахстан.

Страховой рынок за последние 3-4 года окреп и улучшил свои позиции по сравнению с периодом становления – 1995-2000 гг. Об этом свидетельствует и более равномерное развитие его инфраструктуры, видов и подотраслей страхования. Но увеличение доли добровольного страхования произошло за счет крупных корпоративных клиентов, участие населения в страховании осталось на прежнем уровне, даже после введения обязательных видов страхования.

Негативно сказывается на развитии страхования недостаточная капитализация страховых компаний по сравнению с другими сегментами финансовой системы. Это приводит к тому что до 90% процентов крупных рисков страховые организации вынуждены перестраховывать у нерезидентов.

Даже при таких достаточно тяжелых условиях ведения дела страховые организации имеют позитивный рост в динамике своего развития. Увеличение показателей происходит за счет крупных страховых сделок и за счет сострахования этих же рисков.

Было бы целесообразным, чтобы при растущих темпах развития страховые организации более эффективно размещали страховые фонды на внутренних рынках, отдавали предпочтение не только сверхликвидным ценным бумагам, а инвестировали часть капитала в долгосрочные проекты.

Тем не менее, в настоящее время казахстанские страховики внедряют самые передовые методы и технологии, поскольку страхование затрагивает практически все сферы жизни. К примеру, для Казахстана всегда была актуальной страховая услуга по защите от природных катаклизмов. Но такой услуги в Казахстане раньше не было. Однако с 2004 г. сразу три казахстанские страховые компании – «Premier Страхование», «KBS Garant» и БТА – заключили договор перестрахования рисков catXL, связанных с природными катастрофами. Теперь страхование в Казахстане можно считать не только частью финансового сектора экономики, но также стабилизирующим фактором при катастрофических рисках [5, с.22].

Несмотря на положительную динамику развития страховых организаций, некоторые статистические данные свидетельствуют о недостаточной эффективности принимаемых мер по повышению финансовой устойчивости, расширению видов и улучшению качества услуг страховщиков.

О качественном развитии страхового рынка в республике свидетельствует и активное внедрение международных стандартов качества управления ISO 9000, что позволяет компаниям улучшать системы управления, а значит, предоставлять услуги более высокого качества.

У страхового рынка Республики Казахстан есть достаточный потенциал для выхода из замедленного развития, при достаточно хорошем управлении он должен реализовать накопленный потенциал.

Для дальнейшего развития системы страхования в Казахстане необходимы эффективные административные и экономические методы активизации рынка страховых услуг как на государственном, так и региональном уровнях. Они позволят, с одной стороны, использовать страхование как финансовый инструмент защиты интересов населения, хозяйствующих субъектов и государства, снижая нагрузку бюджетов, и с другой стороны, вовлечь средства страховых компаний как эффективных финансовых институтов, аккумулирующих денежные ресурсы страхователей, для предоставления страховой защиты. Важными являются и вложения в инновационно-инвестиционную деятельность для удовлетворения потребностей национальной экономики и социальной сферы в капиталовложениях и обеспечения устойчивого социально-экономического развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Жуйриков К., Назарчук И., Жуйриков Р. Страхование: теория, практика, зарубежный опыт. – Алматы: Экономика, 2003.*
2. *Лер О.Э. Страховой рынок Казахстана – Алматы: Каржы-каражат, 2006.*
3. *Закон Республики Казахстан от 18 декабря 2000 года №126-II «О страховой деятельности».*
4. *Бланд Д. Страхование: принципы и практика. – М.: Финансы и статистика, 2000.*
5. *Жуйриков К. Страхование в Казахстане: пути дальнейшего развития. – Алматы: Жибек жолы, 1994.*
6. *Баймагамбетова З.А. Страхование: учебное пособие. – Астана: КазГАТУ, 2006.*
7. *Текущее состояние страхового рынка Республики Казахстан и перспективы его развития//www.afn.kz*
8. *Мулаев К.К. Страховой рынок: проблемы и перспективы //Финансы Казахстана. – №7, – 2007.*
9. *Страхование в Республике Казахстан (том 2). Сборник нормативно-правовых актов из серии «Финансы и кредит Казахстана». – Алматы: Информационное агентство «EconoMix Data», 2008.*

Resume

The row of international experts named the Kazakhstan insurance market "most dynamically developing insurance a market in all CIS", that fully the research of his development, conducted by an author in this article.

An author sharpened the special attention exactly on развитий of insurance market of PK, that evidently, on deep analysis of height of indexes of insurance bonuses and payments, amounts of insurers at the market et cetera.

In working out the totals an author draws conclusion, that by reason to so considerable height of insurance.

Түйін

Халықаралық эксперттердің қатары Қазақстанның сақтандыру рыногын Бүкіл ТМД бойынша қалыпты дамыған сақтандыру рыногы" деп атағанын автор өз зерттеуінде толық дәлелдеп көрсетеді.

Автор Қ.Р сақтандыру рыногының дамуына көп көңіл бөледі,оны біз сақтандыру сый ақыдан, төлемдерден және сақтандырушылардың санынан көре аламыз.

Автор қорытындылай келе сақтандыру рыногының өсуін нормативті базасының өсуін үкіметінің парасатты саясатының және мемлекеттің қалыпқа келтіріп отыруымен байланыстырады.

Резюме

Ряд международных экспертов назвали рынок страхования Казахстана наиболее динамично развивающимся страховым рынком в странах СНГ. В данной статье автор исследовал этот рынок, особое внимание уделив развитию страхового рынка РК.

АЙДОСОВ А.,
д.т.н., профессор, КазНУ им. аль-Фараби
ЗАУРБЕКОВ Н.С.,
к.ф.-м.н., зав. кафедрой КазЭУ им. Т. Рыскулова

МОДЕЛИРОВАНИЕ ХАРАКТЕРА И ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ ВОЗДЕЙСТВИЙ ФАКТОРОВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И МЕТОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПАРАМЕТРОВ КОЛИЧЕСТВЕННОЙ ЗАВИСИМОСТИ СОСТОЯНИЯ И УРОВНЯ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Состояние здоровья населения находится в той или иной связи с факторами окружающей среды. При этом одной из важных задач является количественное измерение этой связи, т.е. корреляционный анализ. В изучаемой проблеме преимущество данного способа заключается в том, что он дает возможность оценить воздействие факторов среды при наличии по городу одной точки, дифференцированно определять степень влияния каждого компонента среды на отдельные показатели здоровья, чем выгодно отличается от других способов. Известно, что коэффициент корреляции показывает как изменяется уровень заболеваемости населения /У/ от изменения величины показателя среды /Х/. Эта зависимость может быть положительной и отрицательной. В обоих случаях сила связи определяется измерением коэффициента корреляции /r/:

$$r = \frac{Mxy - (Mx \cdot My)}{\delta x \cdot \delta y}, \quad (1)$$

где $\delta x = \sqrt{Mx^2 - (Mx)^2}$; $\delta y = \sqrt{My^2 - (My)^2}$.

Ошибка коэффициента корреляции может быть вычислена:
а) для небольшого числа наблюдений, когда n < 100:

$$m_r = \frac{1 - r^2}{\sqrt{n-2}} \quad (2)$$

б) для большого числа наблюдений, когда n > 100:

$$m_r = \frac{1 - r^2}{\sqrt{n}} \quad (3)$$

Выявленные параметры связи во всей системе следует трактовать как результат комбинированного, сочетанного и комплексного действия факторов среды, что практически имеет место в условиях проживания в городах и других населенных пунктах. Разумеется, любые результаты, полученные на основе использования математических методов, оценивались с медицинской точки зрения, с позиции оценки содержательной стороны результата, о действительной возможности такой связи. Коэффициенты корреляционных отношений, факторный анализ и т.д. дают возможность определить количественные параметры опосредованного воздействия химических, физических и биологических факторов окружающей среды, т.е. уровни нелинейных взаимоотношений в системе. Кроме того, определение зависимости между сопоставляемыми переменными проводилось непараметрическими методами, множественной корреляцией и т. д.

Количественные зависимости указанными методами устанавливались не только между показателями среды и здоровья населения, но и выяснялись внутренние взаимоотношения в самой среде и организме человека для разработки широких оздоровительных мероприятий.

После установления коэффициентов парной корреляции, на их основании составлялась сетка и проверилось вычисление коэффициента множественной корреляции (R) по формуле:

$$R_{1234} = \sqrt{\frac{D_{1234}}{D_{234}}} \tag{4}$$

В настоящее время, методов прогнозирования связи уровня заболеваемости населения с изменением качества окружающей среды много. Наиболее простыми среди них являются прогнозные оценки парных взаимосвязей в системе и экстраполяции тенденций изменения уровня заболеваемости в отношении различных нозологических форм болезней в любой возрастной и других группах контингента населения.

Проводились и прогнозные оценки уровня воздействия вещества на изучаемый показатель заболеваемости населения, например, по уравнению:

$$Y = a + b \cdot x, \tag{5}$$

где $b = \dfrac{\sum_{xy} - n(M_x \cdot M_y)}{\sum_x{}^2 - n(M_x)^2}$; $a = M_y - b \cdot M_x$.

Подставив значение "*a*" и "*b*" и любое значение "*x*" в это уравнение, осуществляли прогнозирование, т.е. определяли, каким должно быть значение *Y* (уровень заболеваемости) при соответствующих уровнях *X* (факторы окружающей среды).

Экстраполяция изменения связи показателей состояния здоровья населения и прогнозирование при использовании указанных выше коэффициентов корреляции осуществляется применением общеизвестного уравнения:

$$Y = a + b \cdot x, \tag{6}$$

где *Y* – ожидаемый уровень показателя состояния здоровья населения,

X – прогнозный уровень фактора в объекте окружающей среды:

$$b = \frac{\sum_{xy} - n(M_x \cdot M_y)}{\sum_x{}^2 - n(M_x)^2}. \tag{7}$$

$$a = M_y - M_x \cdot b, \tag{8}$$

где *n* – число сопоставляемых пар показателей среды и состояния здоровья населения; M_y и M_x – обозначения прежние; $\sum M_x{}^2$ и $\sum M_y{}^2$ – сумма квадратов каждого из сопоставленных переменных.

Расшифровка указанных уравнений для исчисления на ЭВМ проводилась следующим образом:

$S_x \to \sum_x$ $\qquad$ $W_x \to M_x$ $\qquad$ $Q_x - \delta_x$;

$W_y \to M_y$ $\quad W_y \to M_y$ $\quad Q_y _ \delta_y$;

$S_{xy} \to \sum_{xy}$ $\quad W_{xy} \to M_{xy}$ $\quad H$ – *число* X *и* Y;

$S_{x^2} \to \sum_{x^2}$ $\quad W_{x^2} \to M_{x^2}$ $\quad R - n$;

$S_{y^2} \to \sum_{y^2}$ $\quad W_{y^2} \to M_{y^2}$.

Известно, что в экономике в различных отраслях науки и техники в нашей стране и за рубежом методы экстраполяции тенденций используются широко. Имеется много примеров достаточно достоверных прогнозов этими простыми методами на различные периоды времени.

Качественная и количественная характеристика прогнозов требует применения совокупности способов и методов логического суждения, математических обоснований, допускаемых концепций теории развития. Это делает возможным перенос (экстраполирование) локальных (частных) и общих закономерностей развития событий на определенный период будущего.

Многочисленные исследования показывают, что процесс изменения уровня заболеваемости населения в многолетней (например, десятилетней) динамике часто носит относительно плавный (инерционный) характер, что свидетельствует о реальной возможности использования для прогнозов методов экстраполяции тенденций.

При применении методов экстраполяции тенденций в развития процесса, для выявления наиболее часто применяются способы оценки разности средних уровней выборки динамического ряда на базе статистики Стьюдента, методов Форрестера, корреляции рангов и т.д. Затем проводится сглаживание, выяснение детерминированной основы процесса, выбор вида кривой для экстраполяции тенденций развития на тот или иной ожидаемый период. Этот раздел прогноза имеет исключительно важное значение, так как неудачный выбор вида кривых приводит к серьезным ошибкам.

Исходя из результатов оценки показателей по характеристике тренда и визуальной ориентировке, выравнивание ряда для последующей экстраполяции можно проводить по уравнению прямой по четным и нечетным рядам, для получения параметров которой существуют расчетные таблицы.

Применение последних значительно облегчает прогнозирование [1], резко сокращает объем расчета даже при использовании экспонентов и логарифмической параболы. Параметры прямых при использовании облегченных методов, оцениваются в зависимости от порядкового номера и общего числа динамического ряда. В уравнениях $Y = a + bt$ значения "*a*" и "*b*" определяются введением в уравнение коэффициентов α, β и M, отыскиваемых по специальной таблице. Вследствие этого расчеты значительно упрощаются и формулы приобретают вид:

$$\alpha = \frac{\sum \alpha_t \cdot Y_t}{M};\ \beta = \frac{\sum \beta_t \cdot Y_t}{M}. \qquad (9)$$

Табличные значения α, β и M меняются в зависимости от значения числа лет /*n*/, суммы периодов ко взятому времени для оценки момента /*t*/ и суммы квадрата /$\sum_{t^2}$/. В оценке тенденций изменения заболеваемости населения, тренд процесса не всегда носит прямолинейный характер. В таких случаях возникала необходимость использования уравнения, описывающего нелинейные тенденции, для которых также существуют упрощенные варианты.

Сбор информации об уровнях заболеваемости населения. С целью гигиенической характеристики качества окружающей среды изучаемых биогеохимических провинций собран, обобщен и проанализирован как собственный материал, характеризующий качество окружающей среды, так и материал Главного управления по гидрометеорологии РК, министерств сельского хозяйства, экологии и биоресурсов, геологии и охраны недр, экономики, Госкомитета РК по водным ресурсам, органов государственного санитарного надзора республики. Осуществлена сравнительная оценка многолетних

данных, характеризующих качество среды в регионах и на этой основе дана гигиеническая оценка биогеохимических провинций, по которым наблюдаются количественные различия, определяющие специфичность антропогенных загрязнений данного региона [2-4 и др.].

Были собраны и проанализированы данные загрязнения основных объектов окружающей среды по наиболее распространенным ингредиентам (пыль, окись углерода, сернистый ангидрид, двуокись азота, фенол, ртуть, фтористый водород, фосфорный ангидрид, фосфористый водород, свинец). Проанализированы закономерности их изменения в окружающей среде. На основе анализа результатов исследований проведен расчет среднемесячных и максимально разовых концентраций. При этом проанализированы данные определения химических веществ в окружающей среде в 57500 пробах (таблица 1). Обработаны данные 140000 статистических шаблонов по 32 формам заболеваний в различных биогеохимических провинциях Казахстана.

Определяли концентрации пыли, окиси углерода (CO), сернистого ангидрида, двуокиси азота, свинца в почве, фенола и паров ртути в воздухе, фосфорного ангидрида (P_20_5), фтористого водорода (HF).

Существует ряд подходов и вариантов изучения уровня заболеваемости и состояния здоровья населения в связи с качеством окружающей среды. В любом случае оценка начиналась с общего (предварительного) ознакомления с численностью, возрастно-половой структурой, уровнем общей заболеваемости и отдельных нозологических форм у населения на наблюдаемой территории по материалам статистических управлений, лечебных учреждений. Информация о заболеваемости населения (согласно инструкции) собиралась в поликлиниках, больницах, включая ведомственные, онкологические, противотуберкулезные и кожновенерологические диспансеры.

1. Анализ результатов исследований, проведенных расчетов для определения химических веществ в окружающей среде

Материалы, подвергнутые научному анализу	Количество проанализированных проб определения химических веществ и статистических баллонов по заболеваемости
1. Химические вещества в атмосферном воздухе: – пыль; – окись углерода; – сернистый ангидрид; – двуокись азота; – фенолы; – ртуть; – фосфористый водород (фосфит); – фосфорный ангидрид; – свинец.	 8 000 10 000 10 000 10 000 10 500 3 000 2 000 2 000 5 000
Итого	57 500
2. Статистические талоны по обращаемости населения за медицинской помощью по поводу 32 нознологических форм	140 000

Итак, нами определены:

1. Коэффициенты корреляции между уровнем заболеваемости населения и изменения величины показателя среды.

2. Концентрации пыли, окиси углерода (CO), сернистого ангидрида, двуокиси азота, свинца в почве, фенола в воздухе, паров ртути в воздухе, фосфорного ангидрида (P_20_5), фтористого водорода (HF).

3. Проведен сбор информации об уровнях заболеваемости населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Четырнин Е. М. Статистические методы прогнозирования М.: Статистика, 1977. – 200 с.*
2. *www.rusenergy.com Экологические проблемы Каспия.*

3. *Инструкция Минздрава СССР № 2287-81 (1981).*
4. *Никитин Д.П., Новиков Ю.В. Окружающая среда и человек. – М.: 1980. – 320 с.*

Резюме

В работе вычислены коэффициенты корреляции между уровнем заболеваемости населения и изменения величины показателя окружающей среды. Определены концентрации пыли, окиси углерода, сернистого ангидрида, двуокиси азота, свинца в почве, фенола в воздухе, паров ртути в воздухе, фосфорного ангидрида, фтористого водорода. Проведен сбор информации об уровнях заболеваемости населения.

Түйін

Жұмыста тұрғындар денсаулығы мен қоршаған орта көрсеткіші өзгеруінің арасындағы корреляция коэффициенті табылған. Шаңның, көміртегі қышқылының, жер қабатындағы қорғасынның, ауадағы фенолдың және сынап парларының, фосфор ангидридінің және т.б. жинақталған көлемі анықталған. Тұрғындардың сырқаттануы жайлы мәліметтер жинақталып, талданған.

Resume

We calculate the correlation coefficients between the level of morbidity and changes in the exponent of the environment. The concentrations of dust, carbon monoxide, sulfur dioxide, nitrogen dioxide, lead in soil, phenol in the air, mercury vapors in the air, phosphoric anhydride, hydrogen fluoride. A collection of information on the levels of morbidity.

МОЛДАГАЛИЕВА А.Е.,
к.г.н, заведующая кафедрой
«Туризм и сервисное обслуживание» АТУ
КОЖАБЕКОВА А.Б.,
магистрант Алматинского технологического университета

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИКИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ГОСТИНИЦЫ

Для определения уровня конкурентных преимуществ и степени их использования необходимо применять современные методы и методики их определения. Следует отметить, что методы – это подходы к определению сущности конкурентных преимуществ, а методики в основном носят количественное определение конкурентных преимуществ. В различных источниках методы оценки конкурентных преимуществ охватывают далеко не все аспекты обеспечения конкурентоспособности. Считается целесообразным к интегральной оценке конкурентных преимуществ применять системный, комплексный и нормативный подходы [1].

С позиций системного подхода при интегральной оценке конкурентных преимуществ объектов как систем следует отдельно оценивать факторы внешнего окружения и внутренней системы, т.е. внешние и внутренние факторы.

С позиций комплексного подхода при оценке конкурентных преимуществ гостиниц следует учитывать технические (состояние материально-технической базы гостиницы), правовые (стабильность демократических преобразований, системность и обоснованность законодательных актов по различ-

ным направлениям права), рыночные (потенциал рынка, сила конкуренции, открытость, маркетинг), научные (глубина анализа экономических законов и закономерностей, законов организации, ширина и глубина применения научных подходов, современных методов), экономические (рентабельность, устойчивость, финансовые инструменты, обеспеченность ресурсами и т.д.), организационные (организация производства, труда, менеджмента, логистика, организация рыночной инфраструктуры), психологические и другие аспекты обеспечения конкурентоспособности, а также их взаимовлияния. Применение нормативного подхода к оценке будет побуждать организовывать нормирование и мониторинг конкретных факторов преимущества исследуемых объектов.

Оценка конкурентоспособности осуществляется по конечным итоговым результатам реакции конкретного рынка (потребителя) на конкретный товар или услугу, а оценка конкурентных преимуществ осуществляется на ранних стадиях инвестирования, до начала бизнеса, при технико-экономическом обосновании инновационных и инвестиционных проектов. Дальнейший мониторинг реализации конкурентных преимуществ осуществляется на стадиях производственного процесса и логистики. Очень важно обоснованно, жестко и регулярно проводить политику наращивания конкурентных преимуществ.

Методами реализации этой политики являются учет, анализ, нормирование и оценка конкурентных преимуществ. На стадии проектирования (инновационного, инвестиционного, стратегического планирования и т. д.) интегральную оценку конкурентных преимуществ, например, товара или услуги можно осуществлять по формуле:

$$\tilde{E} = \sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{m} \alpha_i \Pi_j x b_j \Phi_j , \quad (1)$$

где КП – интегральный показатель конкурентного преимущества товара или услуги;
i = 1, 2,…, n – номер конкурентного преимущества товара / услуги;
j = 1, 2, , m – номер фактора конкурентного преимущества товара / услуги;
бі – весомость і-го конкурентного преимущества;
∑бі = 1;
bij = весомость j-го фактора і-го конкурентного преимущества;
∑bij = 1;
Пі – относительное или нормативное значение і-го конкурентного преимущества;
Фj – относительное или нормативное значение і-го фактора j-го конкурентного преимущества.

Интегральный показатель конкурентных преимуществ товара или услуги характеризует его потенциальную конкурентоспособность.

Конкурентные преимущества организации проявляются в потенциале организации, сохраняются и приумножаются путем повышения качества управления, реализуются в новшествах и инновациях [2].

Потенциал организации – это суммарная стоимость ее основного, оборотного и человеческого капитала, ноу-хау информационных технологий, брендов и других конкурентных преимуществ организации в сферах науки, техники, технологии и управления, обеспечивающих ей конкурентоспособность.

Качество системы управления организацией – комплексный показатель, определяющий возможность достижения и наращивания конкурентных преимуществ организации.

В свою очередь качество системы управления определяется следующими факторами:

- удельный вес управленческого персонала и специалистов организации, имеющих ученую степень по данной сфере деятельности;
- средняя образованность всего персонала организации;
- текучесть управленческого персонала;
- уровень автоматизации управления организацией;
- количество и глубина применяемых к управлению научных подходов, принципов, методов.

Весомость факторов качества системы управления организацией предлагается следующая:

- удельный вес управленческого персонала и специалистов организации, имеющих ученую степень по данной сфере деятельности – 0,30;

- количество и глубина применяемых к управлению научных подходов, принципов, методов – 0,25;
- средняя образованность всего персонала организации – 0,20;
- текучесть управленческого персонала – 0,15;
- уровень автоматизации управления организацией – 0,10.

Уровень качества системы управления организацией определяется по формуле:

$$\hat{E}_{óïð} = \sum_{i=1}^{5} \alpha_i \frac{\Pi_{Фi}}{\Pi_{Нi}}, \quad (2)$$

где бі – весомость фактора качества системы управления;

∑бі = 1, 0;

Пфі – фактическое значение і-го фактора качества;

Пні – нормативное значение і-го фактора качества.

Данная методика оценки и качества управления организацией отвечает требованиям системности и комплексности, исходные данные представлены в таблице 1.

1. Исходные данные для расчета уровня качества системы управления организацией на примере гостиницы «КазЖол»

Факторы качества системы управления	Весомость фактора (бі)	Значение факторов	
		Нормативное	Фактическое
Удельный вес управленческого персонала и специалистов организации, имеющих ученую степень по данной сфере деятельности, %	0,30	0,1	0,1
Количество и глубина применяемых к управлению научных подходов	0,25	20	10
Средняя образованность всего персонала, лет	0,20	20	9
Текучесть управленческого персонала организации, %	0,15	12	11
Уровень автоматизации управления организацией, доли единицы	0,10	0,80	0,5

Необходимо учитывать, что оценить количественными методами конкурентные преимущества предприятий гостиничной сферы очень сложно, но можно оценить качественно, используя экспертные методы, а также необходимо сравнивать с конкурентными преимуществами гостиниц-конкурентов (табл. 2).

Факторами оценки конкурентных преимуществ являются: качество обслуживания клиентов, цена, состояние материально-технической базы гостиницы, ее месторасположение, имидж, маркетинг (реклама), качество питания, широкий спектр предоставляемых услуг.

Определим весомость факторов конкурентного преимущества:

- качество обслуживания клиентов – 0,2;
- цена – 0,2;
- состояние материально-технической базы – 0,1;
- месторасположение – 0,1;
- имидж – 0,1;
- маркетинг (реклама) – 0,1;
- качество питания – 0,1;
- широкий спектр услуг – 0,1.

Оценивать факторы конкурентного преимущества предлагается от 1 до 10 баллов.

2. Методика оценки конкурентных преимуществ предприятий гостиничного типа

Фактор	Удельный вес	А	Б	В	Г
1. Качество обслуживания клиентов	0,2	10	10	5	8
2. Цена	0,2	10	8	10	10
3. Состояние материально-технической базы	0,1	10	8	8	7
4. Месторасположение	0,1	10	10	10	7
5. Имидж	0,1	10	10	8	8
6. Маркетинг (реклама)	0,1	10	10	8	7
7. Качество питания	0,1	10	5	5	7
8. Широкий спектр услуг	0,1	10	5	5	5
Итого:	1	**80**	**66**	**59**	**59**

А, Б, Г – предприятия-конкуренты, В – анализируемое предприятие.

Причем, мы взяли для сравнения гостиницы примерно одинакового ценового размаха: А – гостиница «Отрар»; Б – гостиница «Таншолпан»; Г – гостиница «Алия».

Поскольку регион имеет достаточно разветвленную инфраструктуру средств размещения, за счет этого возникает сильная конкуренция среди этих предприятий. Для повышения конкурентоспособности гостиница «КазЖол» проводит работы по отделке номеров, которые будут соответствовать требованиям и желаниям клиентов.

Однако следует отметить, что сложность в сфере гостиничного хозяйства состоит в том, любая стратегия зависит от стратегий, используемых конкурентами и тех ресурсов, которыми эти стратегии подкреплены. Необходимо выделить тот факт, что у гостиницы «КазЖол» не хватает средств в достаточной мере подкрепить свою стратегию.

Следующей конкурентной силой является угроза появления новых конкурентов, поскольку новые фирмы стремятся завоевать лидирующие позиции. Применительно к гостинице «КазЖол» данная сила имеет место в связи с тем, что постоянно происходит строительство новых гостиниц, которые наиболее полно могут удовлетворить потребности клиентов, так как проводят эффективную рекламу, предлагают широкий ассортимент услуг и качественное обслуживание.

Конкурентная сила поставщиков обязана своим происхождением тому, что отраслевые организации всегда являются потребителями, и поэтому поставщики имеют возможность оказывать влияние на эффективность их функционирования, поскольку от этого зависят цена, качество предоставляемой услуги. Основными поставщиками гостиницы «КазЖол» являются Водоканал, Алматыэнерго, предприятия, предоставляющие продукты питания. Наиболее острой проблемой является проблема бесперебойной подачи воды особенно в летний период, так как Водоканал является монополистом в этой сфере, то проблему круглосуточной подачи воды трудно решить.

Поскольку покупатели определяют спрос, то не менее важной является конкурентная сила покупателей. Потребители могут удовлетворить свои потребности, обратившись к нескольким предприятиям, и в этой связи необходимо предоставлять услуги более высокого качества, чем у конкурентов.

Важной силой в гостиничном хозяйстве является угроза появления услуг заменителей. Поскольку в регионе присутствует возможность размещения туристов в частном секторе, где наряду с высоким уровнем комфорта предоставляется питание, некоторым потребителям гораздо удобнее и выгоднее организовать свой отдых именно там.

На основе анализа внешней и внутренней среды проведем SWOT-анализ, поскольку для достижения поставленных целей руководству гостиницы важно знать не только будущую нестабильность внешней среды, но и потенциальные возможности, а также слабые стороны гостиницы [3].

Внутренние сильные стороны позволяют гостинице воспользоваться возможностями внешней среды, а слабые стороны указывают на возможные опасности со стороны внешнего окружения, которые могут возникнуть, если руководство не примет соответствующих мер.

SWOT – анализ позволяет определить состояние гостиницы по следующим факторам:

- сильные стороны гостиницы по отношению к внешней среде;
- слабости по отношению к факторам внешней среды;
- возможности, которые предоставляет внешняя среда;
- угрозы, которые исходят из внешней среды.

В таблице 3 приведены сильные и слабые, благоприятные возможности и потенциальные внешние угрозы гостиницы «КазЖол».

3. SWOT–анализ гостиницы «КазЖол»

Внутренние сильные стороны (S)	Внутренние слабые стороны (W)
Благоприятный имидж гостиницы	Слабая маркетинговая политика
Четко сформулированная стратегия: увеличение ассортимента предлагаемых услуг (имеется парковая и пляжная зоны), улучшение качества обслуживания	Медленная замена старого оборудования, слабая политика продвижения услуги и слабая реклама
Средняя стоимость предлагаемых услуг по сравнению с конкурентами, 5-10% скидка постоянным клиентам, группам	Наем персонала на сезон, что отрицательно влияет на эффективность деятельности гостиницы
Благоприятные возможности (O)	Внешние угрозы (T)
Возможность обслуживания дополнительных групп потребителей	Проблема заполняемости гостиницы в весенне-осенний период года
Расширение диапазона возможных услуг	Вхождение на рынок мощного конкурента
Расширение номерного фонда	Изменение во вкусах и предпочтениях потребителей

Из приведенного выше анализа можно выделить следующие серьезные проблемы для гостиницы «КазЖол»: слабая маркетинговая и рекламная политика, проблема сезонности, медленная замена старого оборудования.

К сильным сторонам гостиницы можно отнести:

- благоприятный имидж гостиницы;
- средняя стоимость предлагаемых услуг по сравнению с конкурентами;
- 5-10% скидка постоянным клиентам и группам;
- имеется парковая зона.

К слабым сторонам гостиницы можно отнести:

- слабая маркетинговая политика;
- медленная замена старого оборудования;
- слабая политика продвижения услуги и слабая реклама;
- наем персонала на сезон, что отрицательно влияет на эффективность деятельности гостиницы.

К внешним угрозам можно отнести:

- слабая заполняемость гостиницы в весенне-осенний период года;
- вхождение на рынок мощного конкурента;
- изменение во вкусах и предпочтениях потребителей.

Значительной проблемой для гостиницы является сезонность. В несезон заполняемость номерного фонда на много ниже, чем в сезон, поэтому некоторые номера приходится полностью закрывать.

К благоприятным возможностям отнесем:

- возможность обслуживания дополнительных групп потребителей;
- расширение диапазона возможных услуг;
- расширение номерного фонда.

Таким образом, ориентация гостиницы на миссию и достижение поставленных целей зависит от того, насколько руководство может оценивать внутреннее состояние предприятия и будущее изменение факторов внешней среды.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Азоев А.Г. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2006. – 208 с.*
2. *Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 165 с.*
3. *Зозулев А. Об усилении конкурентных преимуществ предприятия// Экономика Украины. – 2003. – №6. – С. 33- 37.*

Resume

In article questions of definition of level of competitive advantages and degree of their use, necessity of application of modern methods and techniques of their definition are considered. As factors of an estimation of competitive advantages of hotels following elements have served: the price, a condition of material base of hotel, a hotel site, image, marketing (advertising), quality of a food, a wide spectrum of given services, and also the analysis strong and weaknesses of the hotel enterprise is made.

Түйін

Мақалада бәсекеге артықшылықтардың деңгейі және оларды дәрежесіне сай қолданудың, заманға сай әдістердің және әдістемелердің қолдану қажеттілігінің мәселелері қарастырылады. Қонақүйлердің бәсекеге артықшылықтарының бағалау факторларымен келесі элементтер қызмет етті: баға, қонақүйдің материалдық-техникалық базасының күй-жағдайы, қонақүйлерге орналастыру, имиджі, маркетингі (жарнама), тамақтандыру сапасы, пайдалануға берілетін қызметтердің кең спектрі, сонымен қатар қонақүйдің күшті және әлсіз жақтарына талдау.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы определения уровня конкурентных преимуществ и степени их использования, необходимости применения современных методов и методик их определения. Факторами оценки конкурентных преимуществ гостиниц послужили следующие элементы: цена, состояние материально-технической базы гостиницы, месторасположение гостиницы, имидж, маркетинг (реклама), качество питания, широкий спектр предоставляемых услуг, а также выполнен анализ сильных и слабых сторон гостиничного предприятия.

САГИНТАЕВА С.С.,
Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли

ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В ЭКОНОМИКЕ

В настоящее время проблемы математического образования и понимания эффективности математики как метода познания представляют собой уже не столько академический интерес, сколько требуют решения для создания экономически развитого общества, активного продвижения научно-технического прогресса.

Математические методы сегодня находят широкое применение в области социальных наук, и в первую очередь в экономике, поскольку все экономические категории и явления имеют количественную определенность, и здесь открывается широкий простор для применения математики.

Математические методы изучения экономических явлений позволяют более глубоко определить их сущность, раскрыть новые соотношения между ними, влиять на ход и результаты теоретических исследований. Взаимоотношения между математикой и экономикой можно рассматривать как взаимоотношения категорий материалистической диалектики – формы и содержания, количества и качества. Форма не только обуславливается содержанием, но и активно влияет на содержание. Изучение количественных соотношений переходит в исследования качественного содержания наблюдаемых явлений и процессов, и наоборот.

Применение математических методов в различных областях исследования (экономике, биологии, медицине и т.д.) принимает форму математического моделирования. При построении математической модели возможны два подхода: индуктивный – от более простой модели к общей модели всего процесса, и дедуктивный – от общей модели к более конкретной.

Неоспоримым образцом научного применения математических методов и построения математических моделей в экономике служит «Капитал» К.Маркса. В I томе он вводит понятие относительной стоимости, сопоставляя стоимости разнородных товаров. Во II томе «Капитала» Маркс строит математические модели простого и расширенного воспроизводства, рассматривая систему уравнений и неравенств. В III томе он приводит математическую модель нормы прибыли, произведя при этом ее математический анализ.

В начале XIX века также были сделаны первые попытки использования математических методов при изучении рыночных отношений, взаимозависимости спроса и предложения, выявления действия основных факторов на объем производства. Первые исследования были направлены на определение зависимости между ценой товара и спросом на него, между ценой товара и предложением. В 1838 г. во Франции была опубликована работа А.Курно «Исследование математических принципов теории богатства», в которой впервые была математически выражена связь между ценой товара и спросом на него. Автор рассматривал спрос (d) как функцию цены (p). Уравнение $d = f(p)$ представляет собой простейшую формулу, описывающую взаимозависимость цены и спроса. Позднее аналогичное математическое толкование получила и взаимозависимость цены и предложения. В дальнейшем А.Маршалл ввел понятие эластичности спроса, определив ее как отношение между относительным изменением спроса и относительным изменением цены. Эластичность спроса указывает, на сколько процентов уменьшится или увеличится спрос, если цена уменьшится или увеличится на 1%.

Но на величину спроса помимо цены оказывает влияние и размер доходов населения. Поэтому спрос нужно рассматривать как функцию цены и дохода (m). Тогда уравнение примет вид $d = f(p,m)$ (здесь мы уже имеем дело с функцией двух переменных). В связи с этим различают не только эластичность спроса относительно цены, но и эластичность спроса относительно дохода.

Немецкий статистик Э.Энгель (1821-1896.), изучавший семейные бюджеты, исследовал зависимость спроса от дохода. Если предположить, что доход постоянен, то спрос выступает лишь как функция цены $d = f(p,m_0)$. При постоянной цене спрос является функцией дохода $d = f(p_0,m)$. Графическое изображение функций при постоянных ценах получило название кривых Энгеля. Изучая семейные расходы, Энгель вывел закономерность: с ростом дохода часть его, расходуемая на продовольствие, уменьшается («Закон Энгеля»).

Изучение количественных соотношений спроса и предложения, цены и спроса, цены и предложения, дохода и спроса стало практическим средством прогнозирования рыночной конъюнктуры, возможных спадов и подъемов, изменения цен. И в этом нельзя отрицать огромной роли математических методов исследования рынка.

В экономике постоянно приходится иметь дело с переменными величинами, состоящими в функциональной зависимости. Применение дифференциального исчисления к экономике называется предельным анализом. «Поворотным пунктом в математике была декартова переменная величина. Благодаря этому в математику вошли движение и тем самым диалектика, и благодаря этому стало необходимым дифференциальное и интегральное исчисление...» К.Маркс, Ф.Энгельс.

В любой предпринимательской деятельности при планировании развития производства возникает вопрос: как увеличение или уменьшение затрат повлияет на конечный результат. Для решения такого рода задач нужно найти предел отношения приращений рассматриваемых величин, так называемый предельный эффект. Так, для характеристики изменения суммарного дохода при изменении количества реализованного товара на единицу вводится понятие предельного дохода (MC); изменения полных издержек при изменении выпуска на единицу – понятие предельных издержек (MR); изменения объема выпускаемой продукции при изменении численности персонала на единицу - предельная производительность труда (ML). Все эти понятия объединяет понятие производной функции $y = f(x)$ где y - суммарный доход, полные издержки, объем выпускаемой продукции, x – соответственно количество товара, объем продукции, приложенный труд. Используя понятие производной, можно получить следующие результаты: при совершенном рынке предельный и средний доходы совпадают, не всегда увеличение цены влечет увеличение дохода, дальнейшее увеличение численности персонала приводит к падению производительности труда.

Для доказательства этих утверждений используем понятие производной, и в частности, понятие эластичности спроса.

Многие, в том числе и базовые законы теории производства и потребления, спроса и предложения оказываются прямыми следствиями математических теорем. Например, теорема Ферма утверждает, что производная дифференцируемой функции в точке наибольшего или наименьшего значения равна нулю. Если обозначить функцию прибыли через $\pi(x)$, то $\pi(x) = R(x) - C(x)$, где $R(x)$ – доход, $C(x)$ – издержки производства, x – уровень производства. Оптимальным уровнем производства является тот, при котором прибыль максимальна. Следовательно, по теореме Ферма в этой точке $\pi'(x) = 0.$ Тогда $R'(x) - C'(x) = MR - MC = 0$. Откуда получаем равенство $MR = MC$. Соответствующий экономический закон гласит: оптимальный для производителя уровень выпуска товара определяется равенством предельных издержек и предельного дохода [1].

Если рассмотреть средние издержки $AC(x) = \frac{C(x)}{x}$. Известно, что уровень наиболее экономичного производства, или минимально эффективный размер предприятия, это когда средние издержки $AC(x)$ по производству товара минимальны. По теореме Ферма минимум достигается в точках, при которых $AC'(x) = 0$. Откуда получаем равенство $C'(x) = MC(x) = AC(x)$. Соответствующий экономический закон – предельно-среднее правило – утверждает: уровень наиболее экономичного производства определяется равенством средних и предельных издержек $[1]$.

Понятие выпуклости функции также имеет экономическую интерпретацию. Закон убывающей доходности или отдачи гласит: с увеличением производства дополнительная продукция, полученная на каждую новую единицу ресурса, с некоторого момента убывает $[2]$. Иными словами, функция доходности, т.е. функция, выражающая зависимость выпуска продукции от вложенного ресурса (трудового, технологического и т.д.), является функцией, выпуклой вверх. Закон убывающей полезности – закон Госсена – утверждает, что с ростом количества товара дополнительная полезность от каждой новой его единицы с некоторого момента убывает [2]. Это означает, что функция полезности является функцией, выпуклой вверх.

Обратимся к одному из важнейших показателей макроэкономики – национальному доходу. Рассмотрим для его подсчета простейшую двухсекторную модель, представив всю национальную экономику как состоящую из двух секторов: потребителей и производителей. Определим национальный доход как сумму всех платежей потребителей производителям за использование ресурсов. Тогда национальный доход Y состоит из потребления C и сбережений S. То есть имеем равенство $Y = C + S$. В свою очередь потребление и сбережения являются функциями национального дохода: $C = C(Y), S = S(Y)$. Возникает вопрос: каким образом увеличение или уменьшение национального дохода будет влиять на объем потребления и сбережений.

Для анализа этой проблемы вводятся понятия предельной склонности к потреблению и предельной склонности к сбережению, определяя их как производные по национальному доходу Y от потребления C и сбережений S соответственно. Тогда дифференцируя равенство $Y = C + S$ по переменной Y, по-

лучим, что между предельной склонностью к потреблению и предельной склонностью к сбережению существует следующая связь $C'+S'=1$. Из этого соотношения можно определить, при каком уровне национального дохода общество склонно больше проедать или накапливать.

Двухсекторную модель национальной экономики можно приблизить к реальности, включив в нее инвестиции I, государственные расходы G и налоги T. Предполагая, что экономика находится в равновесии, что математически характеризуется равенством $S = I$ (то есть все сбережения инвестируются), получаем так называемое основное макроэкономическое тождество $Y = C + I + G$. Если считать функцию потребления линейной и учесть, что налоги уменьшают реальный доход, то имеем уравнение $C = a(Y - tY - T_0) + b$, где a - предельная склонность к потреблению, b - автономное потребление, t - ставка налога, $T_o = \text{const}$ - автономные налоги, не зависящие от величины национального дохода (например, налоги на недвижимость, наследство и т.д.). Таким образом, имеем систему двух уравнений с двумя неизвестными Y и C :

$$\begin{cases} Y = C + I + G \\ C = a(Y - tY - T_0) + b \end{cases}$$

Подстановка потребительской функции в основное макроэкономическое тождество позволяет определить равновесное состояние национального дохода

$$Y = \frac{1}{1 - a(1-t)}(b + I + G) - \frac{a}{1 - a(1-t)}T_0$$

С помощью этого тождества можно определить, как изменится национальный доход вследствие одновременного изменения величины государственных расходов и налогов. Как известно, существуют так называемые «мультипликационные эффекты» в экономике.

Как видно из последнего уравнения, суть мультипликатора состоит в увеличении инвестиций I или расходов G, приводящем к увеличению национального дохода, причем, на величину большую, чем первоначальный рост инвестиций или расходов.

Мультипликатор государственных расходов показывает приращение национального дохода в результате приращения государственных расходов и равен $K_G = \frac{dY}{dG} = \frac{1}{1 - a(1-t)} \geq 1$.

Налоговый мультипликатор характеризует изменение национального дохода при изменении налогов и равен $K_T = \frac{dY}{dT} = -\frac{a}{1 - a(1-t)}$.

Так как мультипликатор государственных расходов на единицу больше налогового мультипликатора $K_G - 1 = K_T$, можно сделать вывод, что мультипликативный эффект от снижения налогов слабее, чем от увеличения государственных расходов. Последнее равенство является определяющим при выборе инструментов фискальной политики.

Суммарное изменение национального дохода Y в результате одновременного изменения величин государственных расходов и налогов определяется равенством

$$dY = \frac{1}{1 - a(1-t)}dG - \frac{a}{1 - a(1-t)}dT$$

Из этого равенства следует: когда государственные расходы и налоговые отчисления возрастают на одну и ту же величину, равновесное состояние национального дохода возрастает на постоянную величину. При этом мультипликатор сбалансированного бюджета всегда равен 1.

Важное значение для развития народного хозяйства и ее перспективного планирования имеет разработка межотраслевых балансов производства и распределения, личного потребления и доходов

населения. Балансовые расчеты и экономическое прогнозирование основываются на решении системы алгебраических, дифференциальных уравнений, когда при заданных условиях, при определенных ограничениях вычисляются многие переменные.

В математической записи баланс спроса и предложения представляется в виде системы:

$$\begin{cases} y_1 = f(x, p_1, p_2, \dots p_m) \\ y_2 = f(x, p_1, p_2, \dots, p_m) \\ \dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots \\ y_m = f(x, p_1, p_2, \dots, p_m) \end{cases}$$

где y_i – величина спроса на i-тое благо в натуральном выражении на душу населения;
x – среднедушевой доход;
p_i – цены на i – тое благо;
$i = 1,2,...,m$.

Каждое из уравнений этой системы представляет собой уравнений множественной регрессии, выражающее зависимость спроса на определенный товар от уровня доходов населения, уровня цены этого товара и уровней цен других товаров. Для установления балансового равенства спроса и предложения по всем товарам, нужно пересчитать цены с целью учета соотношения спроса и предложения. То есть, нужно решить систему балансовых уравнений спроса относительно неизвестных цен p_i .

Решение системы балансовых уравнений дает плановый баланс спроса и предложения. Но это решение не гарантирует равенства сумм доходов и расходов. Для достижения равенства сумм доходов и расходов систему этих уравнений необходимо дополнить еще одним уравнением $x = \sum_{i=1}^{m} y_i p_i$, где x – неизвестное.

Экономический смысл этого уравнения заключается в определении плановой величины дохода, равной произведению плановых величин спроса-предложения на плановые величины цен. Таким образом, это уравнение не просто обеспечивает формальное равенство, но в совокупности со всей системой уравнений позволяет решить проблему рационального уровня заработной платы.

Как мы видим, математические методы анализа в изучении экономических явлений приобретают все большее значение. Математика сегодня успешно решает реальные экономические, экологические, биологические, космические, социальные задачи. Выявление законов взаимодействия экологических систем, социально-экономического развития общества требует колоссальных междисциплинарных исследований. В рамках этих исследований вопрос об эффективности математики приобретает особую остроту, поскольку целостности этих исследований можно добиться, используя методологию системного анализа и математического моделирования, современные достижения математики. К числу широкомасштабных комплексных исследований междисциплинарного характера относятся задачи глобального моделирования экологических систем, устойчивого развития общества.

Таким образом, математика призвана выступать в качестве одного из объединяющих начал научно-практической деятельности крупных коллективов ученых, представителей разных дисциплин, в том числе и таких, которые традиционно было принято считать чуждыми математике. И как утверждал Джеймс Джинс великий архитектор Вселенной все более представляется нам чистым математиком.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Экономическая теория; под ред. А.И.Добрынина, Т.Л.Тарасевича. – СПб: Питер, 2001. – 544 с.*
2. *Самуэльсон П. Экономика. – М., 1994, 1 т. – 331 с., 2 т. – 415 с.*
3. *Кудрявцева Л.Д. Современная математика и ее преподавание. – М.: Наука, 1980. – 144 с.*

Резюме

В настоящее время математическое образование и понимание эффективности математики как метода познания необходимы для создания экономически развитого общества, активного продвижения научно-технического прогресса. Математические методы анализа в изучении экономических явлений приобретают все большее значение. Они позволяют более глубоко определить их сущность, раскрыть новые соотношения между ними, влиять на ход и результаты теоретических исследований.

Түйін

Қазіргі уақытта экономикалық дамыған қоғам құрып, ғылыми-техникалық прогрестің белсенді дамуы үшін математикалық білім беру проблемалары мен математиканың тиімділігін пайдалану әдістері сияқты шешім қабылдауды талап етеді. Экономикалық құбылыстарды зерттеуде талдаудың математикалық әдістері терең мағынаға ие болып келеді. Экономикалық құбылыстарды зерттеудің математикалық әдістері олардың маңыздылығын терең түсінуге, олардың арасындағы қарым–қатынастарды анықтауға, теориялық зерттеулер жүргізуге және олардың нәтижесіне талдау жасауға мүмкіндік береді.

Resume

At present, problems of mathematical education and understanding of the effectiveness of mathematics as a method of knowledge required to create an economically developed society, active advancing scientific and technological progress. Mathematical methods of analysis for studying of economy are very important. Mathematical methods for studying economic processes can determine the essence of them, discover new relationships between them, to influence the course and results of theoretical studies.

РАХМЕТУЛАЕВА С.Б.,
старший преподаватель, докторант программы PhD
КазЭУ им.Т. Рыскулова кафедры «Прикладная информатика»
МУРАЛИМОВА Н.,
студентка 4-курса специальности «Информационные системы»

МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ВЕБ-СЕРВЕРА НА ОСНОВЕ APACHE

Информация должна быть в безопасности, эта аксиома, пожалуй, известна всем. И несомненно, большинство пользователей знают, что такое Firewall и троянские вирусы и какими средствами можно обеспечить защиту сети. Однако не все знают, как они работают и как оптимально настроить систему защиты компании. Тем не менее именно от этого зависит не только сохранность данных, но и существование предприятия в целом.

Основные причины уязвимости веб-серверов:

Добавляя новые рабочие станции (иногда и сервера), порой забывают при этом тестировать ЛВС на безопасность. Разумеется, запретить подключать новых пользователей невозможно, но стоит задуматься о расширении сети заранее. Обозначить ее сегменты, которые способны к расширению, и проводить предварительное тестирование на безопасность.

Большинство веб-мастеров имеют корневой или администраторский доступ к серверу. Разумнее прописать каждому пользователю свою политику доступа, ограничивающую его права прямыми обязанностями. Например, сотрудник работает только с одним каталогом сервера, но имеет доступ на все

остальные. Тем самым он ставит под угрозу не только свой сектор работ, но и все данные сервера. Конечно, статус веб-мастера имеет не каждый пользователь, хотя ограничить доступ из соображений безопасности следует и самым высоким профессионалам.

Программное обеспечение веб-серверов. Смесь из пиратских, лицензионных, shareware- и freeware-программ делает систему уязвимой. Самый безопасный подход – совместимое программное обеспечение от одного производителя. Скажете дорого? А не дороже ли потом восстанавливать данные после атаки?

Большинство растущих предприятий регулярно меняет конфигурацию своих сетей.

Эта статья предназначена для веб-мастеров, отвечающих за настройку системы безопасности веб-серверов, предоставляющих динамический контент для клиентов. В нем описаны общие вопросы безопасности, связанные с SSI и CGI-содержания, сокращения рисков CGI с обертками, а некоторые краткие конкретного языка – оговорками. Эта статья предполагает следующее:

Ваша сеть в безопасности, брандмауэр и сам сервер находятся в контролируемой среде.

В качестве операционной системы были надежно закреплены необходимые сервисы и все ненужные отключены.

Apache пользователей и группы директивы верны, и соответствующие разрешениям, назначенным.

ServerRoot и журнала каталоги защищены.

Пользователь переопределяет отключение.

По умолчанию доступ отключен, и доступ открыт только для каталогов системы, обозначенной «общественность». Например, в системе, настроенной для размещения пользователей веб-страниц с */ дома / имя пользователя / public_html* , Apache в httpd.conf, файл конфигурации должен содержать следующие директивы:

```
ServerName www.sitename.com
UserDir public_html
<Directory />
        Order deny,allow
        Deny from all
</Directory>
<Directory /home/*/public_html>
        Order deny,allow
        Allow from all
</Directory>
```

Общие соображения

Apache имеет различные механизмы обеспечения безопасности и разграничения доступа к данным. Основными являются:

Ограничение доступа к определенным директориям или файлам.

Механизм авторизации пользователей для доступа к директории по методу HTTP-авторизации (mod_auth_basic) и digest-авторизации (mod_auth_digest).

Ограничение доступа к определенным директориям или по всему серверу, основанное на IP-адресах пользователей.

Запрет доступа к определенным типам файлов для всех или части пользователей, например, запрет доступа к конфигурационным файлам и файлам баз данных.

Существуют модули, реализующие авторизацию через СУБД или PAM [1].

Предположение, что введенные пользователем данные будут более 1024 символов. Если пользователь передает информацию в более чем 1024 символов, выше рутины сломает программу и позволит кому-то выполнить системные команды удаленно. Решение в этом случае заключается в обеспечении выделения памяти для переменной QUERY_STRING. Происходит это динамически с помощью вызова либо Malloc () или calloc () функций.

Другая распространенная проблема включает в себя системный вызов, который открывает подоболочки для обработки команды. В Perl такой вызов может быть сделан с помощью любой из следующих функций: системы (), Exec (), который поступает (), открытым (), или EVAL () . Урок – здесь никогда не доверять вводимым пользователем данным, что обеспечит всем вашим системным вызовам неуязвимость. Первое обычно достигается за счет четкого правила (например, путем проверки входа регулярным выражением) на то, что приемлемо, а что нет. Процесс дезинфекции системных вызовов зависит от языка. Весь фокус в том, чтобы всегда вызывать внешние программы напрямую, а не проходящие через оболочку. Использование Perl осуществляется путем передачи аргументов внешней программы в качестве отдельных элементов в списке, а не в одну длинную строку, вот так:
system “/usr/bin/sort”,”data.dat”

Связанная уловка, используемая многими хакерами, является изменением переменной PATH-среды указанием на программу, в которой они хотят выполнить свой сценарий, вместо ожидаемой вами программы. Эта их попытка может быть легко подорвана в результате применения какой-либо программы, называющей при использовании полный путь.

По умолчанию веб-сервер Apache в каждом HTTP-заголовке отдает клиенту информацию о своей версии и установленных модулях (н.р., mod perl, mod php, mod ssl) [2].

Защита сервера включает в себя:

Доступ к веб-серверу имеет пять уровней:

Общедоступный с возможностью только чтения всех URL за исключением тех, что помещены в каталогах /private.

Доступ сотрудников фирмы или организации, которой принадлежит сервер. Здесь также допустимо только чтение, но доступны и секции каталога /private.

Разработчики веб-сервера. Имеют возможность модифицировать содержимое сервера, инсталлировать CGI-скрипты, прерывать работу сервера.

Администраторы узла (сервера). Имеют те же привилегии, что и разработчики, но могут также реконфигурировать сервер и определять категорию доступа.

Системные администраторы. Имеют идентичные привилегии с администраторами сервера [3].

Многие веб-администраторы считают Server Side Includes (SSI) на одном уровне с приложениями CGI, когда речь идет о потенциальных угрозах безопасности. *Любые* программы или страницы, которые используют Exec-команду вызова, подвергают файловую систему огромной опасности, если вызов сделан неправильно. С другой стороны, это удивительно простой процесс, чтобы отключить все Exec-звонки от всего веб-сайта, позволяют Exec, отзываться на вызовы из только конкретных каталогов. Это достигается с Параметры-директивы.

<Directory>
Options IncludesNOEXEC
Order deny,allow
Deny from all
</Directory>

Параметры линии в листинг выше конфигурации отключают Exec-звонки и включают в себя веб-сайт. Для того чтобы Exec призывает к конкретным подкаталог Веб ", объем-вниз" каталог контейнер следующим образом:

<Directory />
Options IncludesNOEXEC
Order deny,allow
Deny from all
</Directory>
<Directory /subdirectory>
Options Includes # (or alternately, +Includes)
Order deny,allow
Deny from all
</Directory>

Такая конфигурация позволяет использовать сегмент исполнения Exec-команды только из */ подкаталога* папки под сайт DocumentRoot. Обратите внимание, что пользователи могут выполнять CGI сценариев из документа, *при условии что* скрипты расположены в каталоге, назначенные ScriptAlias-директивой (см. следующий раздел о защите приложений CGI. Более подробно об использовании ScriptAlias директива).

HTM расширения файла, особенно на серверном трафике, высока. Все SSI-страницы обрабатываются на сервере. Плохо закодированные страницы могут потребляться ресурсами системы с удивительной скоростью, что в конечном счете приведет к сбою. Чтобы избежать такого сценария, обычной практикой является использование отдельных расширений для SSI-документов SHTML). Это можно сделать, добавив следующие строки в конфигурационный файл сервера Apache:

AddHandler server-parsed .shtml
AddType text/html .shtml

Первая директива говорит Apache для лечения все файлы с расширением SHTML как страницы SSI; Вторая директива передает в браузер запрашивающего страницу, и говорит он, для отображения содержимого же, как бы для запроса HTML.

Защита CGI-приложений:

Администраторы имеют два варианта настройки CGI под Apache. Первый метод использует ScriptAlias директиву для обозначения каталога программы CGI. Второй метод использует комбинацию Alias и AddHandler-директивы. Каждый метод имеет место и свой собственный набор плюсов и минусов.

ScriptAlias подход

Первым надежным шагом в настройке CGI под Apache является создание центрального каталога для хранения CGI-приложения дюйма. Этот каталог всегда должен быть отдельно от дерева DocumentRoot, потому что, чем меньше мир знает о том, где ваши CGI-сценарии проживают, тем лучше. Это также гарантирует то, что только веб-администраторы могут получить доступ к файлам, которые находятся там. Так что, если */ WWW / MySITE / htdocs* ваш DocumentRoot, */ WWW / MySITE / CGI-BIN,* это будет хорошим выбором для вашего каталога CGI. Некоторые веб-мастера предпочитают размещать свои CGI-каталога на другой файловой системе полностью, например, */ VAR / WWW / CGI-BIN* . Следующий шаг заключается в информировании Apache, какой каталог содержит CGI-программы. Это делается с помощью ScriptAlias-директивы.

ScriptAlias /cgi-bin/ /www/mysite/cgi-bin/

Есть несколько моментов, которые необходимо отметить в отношении вышеназванной директивы:

Чтобы получить доступ к сценарию, test.cgi , на примере путь показан, пользователь должен ввести **http://www.mysite.com/cgi-bin/test.cgi** в своем браузере.

Заметим, что оба – псевдоним и путь к каталогу CGI должны заканчиваться косой чертой (/).

Apache поддерживает несколько ScriptAlias каталогов.

ScriptAlias назначенных каталогов не могут быть просмотрены (по умолчанию) по соображениям безопасности.

Каталог ссылается на ScriptAlias-директиву, которая должна иметь очень строгие настройки разрешений, возложенные на него. В идеале никто, кроме ведущего разработчика CGI и системного администратора, не должен иметь полный доступ (чтение, запись, выполнение) к файлам, содержащимся там.

Это обстоятельство является одним из основных преимуществ использования благоприятных CGI ScriptAlias-директивы. Она предлагает администратору центральный пункт управления CGI-программ (как правило, в серверах cScriptAlias-директива есть только один CGI-каталог), позволяющий получить доступ к каталогу CGI под жестким контролем. Недостатком использования ScriptAlias назначить каталог CGI является то, что Apache будет считать *любой* исполняемый файл, который он находит в алиасом каталоге приложения CGI.

Alias / AddHandler подход

AddHandler-директива используется для указания файлов, которые должны быть рассмотрены в CGI-программах. Но сначала нужно рассказать Apache, где ваш CGI-каталог, так как он находится вне дерева документа.

Начните с комментария любой ссылки на ScriptAlias-директива httpd.conf. Затем добавьте Alias-директиву в файл конфигурации:
Alias /cgi-bin/ /www/mysite/cgi-bin/

Теперь вы должны сказать Apach-пароль для выполнения CGI-программ из этого каталога. Это включает в себя определение<Directory...> контейнера. Это достигается следующим образом:
<Directory /www/mysite/cgi-bin>
Options ExecCGI
AddHandler cgi-script .cgi .pl
</Directory>

Первая строка в приведенном выше сегменте конфигурации определяет полный путь к каталогу CGI, вторая строка говорит Apache, что CGI-приложение может быть выполнено, и третья линия обозначает какой-то файл в каталоге CGI с расширением . CGI или . PL считается применение CGI.

Эта конфигурация может быть расширена до предоставления отдельным пользователям доступа к их собственным каталогам CGI-BIN:
ServerName www.company.com
UserDir public_html
<Directory ~ "/home/[a-z]+/public_html/cgi-bin
Options ExecCGI
AddHandler cgi-script .cgi .pl
</Directory>

Когда приходит запрос на сервер для ~ www.company.com/, он будет перенаправлен на */ home / tom / public_html,* и индексная страница для этого каталога отправляется клиенту. Аналогичным образом, Apache переводит любые просьбы о www.company.com/ ~ Том / CGI-BIN / в */ главный / Том / public_html / CGI-BIN /* и позволяет любой программе CGI с соответствующим расширением (. CGI или . PL) для выполнения. Отметим, что Directory-директива требует, чтобы все имена значились в нижнем регистре. Если ваша система позволяет в разных регистрах буквенно-цифровые имена пользователей, различные регулярные выражения должны быть использованы.

Сокращение рисков CGI с оболочками

Совершенная система безопасности – высокая, но недостижимая цель. Обеспечение любой системы представляет собой динамический процесс – проверка и применение обновления операционной системы, программа исправлений и обновлений, сканирования, программа для изменения желательно дополнительной функции, анализ безопасности пользователей и разрешения, и т.д. Когда речь идет о сохранении на CGI вопросов, связанных с безопасностью, самое лучшее решение – не запускать любые приложения CGI на всех. Одно из распространенных решений для снижения рисков, присущих приложениям CGI, является использование *оболочки* программы на веб-сервере. Обертка позволяет CGI-приложениям, которые будут работать под идентификатором пользователя владельца сайта, то есть владельца каталогов и документов, составляющих веб-сайт. Эта система повышения безопасности простая. В-обертки в среде без CGI-скрипты выполняются пользователем Apache. Это означает, что пользователь Apache должен быть членом той же группы, что и владелец сайта. Это также означает, что любой человек с веб-учетной записи на сервере имеет возможность выполнять сценарии в любом другом каталоге сайта на сервере. Wrappering CGI-приложений ограничивает ущерб, пользователь может сделать для себя файлы самостоятельно. Как дополнительный бонус, большинство CGI-обертки выполняют дополнительные страховки безопасности, прежде чем они позволяют просить приложения для выполнения.

В данной статье изложены способы обеспечения безопасности веб-сервера Apache.

Вышеупомянутый метод позволяет достигнуть более высокого уровня защиты Web-сервера Apache, чем тот, который предлагается в заданной по умолчанию инсталляции.

Благодаря активации только абсолютно необходимых модулей Apache, обнаружение новой уязвимости в любом из них не должно указывать на то, что сервер уязвим. Сокрытие номера версии Apache,

отключение службы индексации каталогов, изменение корневой директории и ограниченная конфигурация затрудняют взлом. Достижение высокого уровня защиты веб-сервера, использующего серверные технологии (PHP, ASP, JSP и т.д.) на практике является очень трудной задачей. Сам характер взаимодействий с веб-сервером, существенным способом уменьшает его защиту. Именно поэтому серверные сценарии должны использоваться только там, где это абсолютно необходимо.

ЛИТЕРАТУРА

1. *http://ru.wikipedia.org/wiki/Apache*
2. *Скотт Хокинс, «Администрирование Web-сервера Apache», 2001г.*
3. *http://blog.scopenco.net/2009/03/5/*

Түйін

Сайттың қауіпсіздігі орналасқан сервердің сенімділігімен тығыз байланысты.

Бұл мақалада қазіргі кездегі танымал Apache серверінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қолданылатын амалдар келтірілген. Серверің дұрыс конфигурациясынан сайттың қауіпсіздігі тәуелді, әсіресе, сервердегі пайдаланушылардың арасындағы құқықтарды белгілеу, пайдаланушылардың жеке деректорияларына шектеулер, сайттағы файлдарға қол жеткізу құқықтарын ұйымдастыру сайттың қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Мақалада Apache web-серверінің стандартты баптауларына қажетті өзгерістерді қалай ұйымдастыру туралы жазылғанм және де бұл сайттың максималды қауіпіздігін қамтамасыз етеді.

Резюме

Безопасность сайта неотъемлемо связана с надежностью сервера, на котором размещен сайт.

В данной статье изложены способы обеспечения безопасности веб-сервера Apache. От верной конфигурации сервера зависит большая часть безопасности сайта, а именно, безопасность зависит от распределения прав доступа пользователей сервера, разграничения домашних директорий пользователей, установки прав доступа на файлы сайта. В статье описываются необходимые изменения в стандартных настройках системы веб-сервера Apache для обеспечения максимальной безопасности сайта.

Resume

Site Security inherently associated with the reliability of the server that hosts the site.

This article describes how to secure web-server Apache. Certain server configuration depends on, especially namely security depends on the distribution of access rights of users the server division of users' home directories, set permissions on files site. This article describes the necessary changes in the standard settings of the web-server Apache for maximum security site.

ПАРМАНОВ Н.К.,
магистр «ГМУ»,
старший преподаватель кафедры «Экономика» КазУЭФМТ

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В ЭКОНОМИКЕ КАЗАХСТАНА

В современной экономике роль инновации значительно выросла. Это вызвано тем, что в рыночной экономике инновации представляют собой оружие конкуренции, так как инновация ведет к сниже-

нию себестоимости и цен, росту прибыли, созданию новых потребностей, притоку денег, повышению имиджа (рейтинга) производителя новых продуктов, к открытию и захвату новых рынков, в том числе внешних. Таким образом, инновации обеспечивают конкурентоспособность не только отдельных предприятий, но и экономики страны.

Еще в 60-е годы ведущие западные экономисты утверждали, что процесс инновационного развития экономики нелегкий и нескорый, что невозможно методы регулирования, применяемые в развитых странах, использовать для экономик развивающихся государств. По их мнению, последние должны самостоятельно, с учетом своих особенностей и культуры, создавать творческие группы производителей, готовых внедрять новые способы производства. Даже закупка высоких технологий, материализованных в приобретаемых предприятиях часто приводит к нежелательным результатам. Это объясняется тем, что для рентабельного их функционирования требуются соответствующие производства и инфраструктура, с учетом которых эта технология создавалась и действовала в высокоразвитых странах.

Практически во всех промышленно развитых странах мира для реализации инновационной политики государства создана инновационная инфраструктура. Эта инфраструктура направлена на обеспечение функционирования всей инновационной системы и является сервисной структурой по отношению к инновационной системе.

Под инновацией понимается нечто успешно реализованное (внедренное) новшество, которое является конечным результатом интеллектуальной деятельности человека, его фантазии, творческого процесса, открытий, изобретений и рационализации. Инновация характеризуется введением на рынок продукции (товаров и услуг) с новыми потребительскими свойствами или качественным повышением эффективности производственных систем.

Инфраструктура – это комплекс взаимосвязанных обслуживающих структур или объектов, составляющих и/или обеспечивающих основу функционирования системы. Следовательно, инновационная инфраструктура – это комплекс взаимосвязанных обслуживающих структур или объектов, составляющих и/или обеспечивающих основу функционирования инновационной системы.

Анализируя опыт стран-лидеров инновационного развития, заметим, что задача выработки взвешенной и эффективной инновационной политики не может быть решена без развитой инновационной инфраструктуры. Так, переход на траекторию устойчивого развития таких стран, как США, Япония, стран ЕС, ряда стран Юго-Восточной Азии был достигнут на основе обеспечения инфраструктуры инновационной системы. Инновационная инфраструктура какой-либо страны, как правило, не является «чистым» выражением определенной теоретической модели, а представляет собой композицию различных моделей. На таблице 1 представлены следующие модели инновационной инфраструктуры различных стран на современном этапе.

Мировой опыт показывает, что ключевым фактором повышения конкурентоспособности страны, развития ее в направлении эффективной инновационной инфраструктуры, является государственная инновационная политика – связующее звено между академической наукой и производством.

Для развития инновационной политики и стимулирования процесса формирования новых рынков в мировой практике функционирует особая инновационная инфраструктура инновационной системы:

- независимые центры экспертизы исследовательских проектов, направлений научных исследований;
- форсайт-центры, дорожные карты, которые позволяют снизить риски внедрения новых продуктов и координировать усилия коллективов-разработчиков;
- разнообразные экспертные и футурологические сообщества и сети, позволяющие формировать видение будущего;
- специализированные образовательные центры (например, Массачусетский технологический институт, Стэнфордский университет), институты и школы, позволяющие готовить не только ученых и инженеров, но и предпринимателей, способных к продвижению инновационных проектов;
- центры коммерциализации технологий и разработок и т.д.

1. Основные модели инновационной инфраструктуры в мире

Направление модели инновационной инфраструктуры	Специфика	Страны
Стимулирование инновационной кооперации бизнеса и науки (университетов) внутри страны	Стимулирование симметричного сближения университетов и корпораций	США, Финляндия
	Крупные государственные вложения в науку и инновационную сферу и привлечение национального частного капитала	Израиль, Финляндия
	Стимулирование инновационной активности частного сектора с привлечением иностранных капиталов в инновационную сферу	Великобритания, Ирландия, Китай, Корея, Малайзия, Индия, Израиль
	Стимулирование инновационной инициативы научного сектора	Германия, Япония, Новая Зеландия, Дания
Интеграция в международные инновационные сети	Комплексная интеграция	Финляндия, Израиль, Нидерланды, Китай
	Технологическая специализация	Корея, Малайзия, Сингапур, Тайвань, Индия
Налаживание внутренних инновационных сетей	Создание особых условий для образования связей в инновационной сфере	США, Норвегия, Ирландия
	Стимулирование инициативы национальных регионов	Франция, Германия, Финляндия
Формирование национальной инновационной системы	Реструктуризация госсектора науки	Болгария, Польша, Литва
	Инициирование интеграции науки и образования	Латвия, Эстония, Чехия
	Вовлечение малого и среднего бизнеса в инновационную сферу	Румыния, Чехия, Словакия, Латвия, Эстония, Турция, Чили
	Определение приоритетных экспортных направлений в области высоких технологий	Чехия, Румыния, Чили, Турция

Одной из форм реализации инновационной политики государства в Казахстане является разработка стратегии индустриально-инновационного развития Республики Казахстан до 2015 года, а также Программы по формированию и развитию инновационной системы Республики Казахстан на 2005-2015 годы, которая включает два основных направления – создание и развитие инновационной инфраструктуры и создание эффективной системы отношений между субъектами инновационной деятельности. Для осуществления индустриально-инновационной политики в Казахстане государством были созданы финансовые и сервисные институты развития: АО «Банк развития Казахстана», АО «Инвестиционный фонд Казахстан», АО «Национальный инновационный фонд», АО «Фонд развития малого предпринимательства», АО «Государственная страховая корпорация по страхованию экспортных кредитов и инвестиций», АО «Центр инжиниринга и трансферта технологий». В целом институты развития должны сформировать единую систему, устойчивое функционирование которой должно основываться на принципах децентрализации, специализации, конкуренции и транспарентности. Большинство из них призваны имитировать рыночные институты, которые на данном этапе отсутствуют. Учитывая, что природа институтов является рыночной, необходимо изначально строить их деятельность на рыночной, конкурентной основе.

Государственная инновационная политика в основном нацелена на финансовую и фискальную меры регулирования инновационной деятельности. Однако, для полноценного функционирования инновационной деятельности в Казахстане отсутствуют базовые взаимосвязанные, системообразующие образовательные, научные, производственные и финансовые структуры.

Для формирования и развития инновационной инфраструктуры Казахстана возможна следующая структура инновационной системы:

1) Национальная Академия наук РК с привлечением других независимых структур могла бы выполнять функции объективной оценки реальных перспектив инновационного развития экономики;

2) одним из условий формирования и развития инновационной инфраструктуры является создание прочных связей с промышленностью;

3) профессиональные сферы деятельности (патентование, сертификация, авторские права и др.) остаются в ведении соответствующих ведомств и организаций;

4) наряду с государственными структурами научно-технических образований, необходимо активно развивать мобильные ассоциативные организации в виде малых инновационных фирм.

Таким образом, успешность реализации инновационной политики государства зависит от способности применять приспособленную для казахстанской экономики модель инновационной инфраструктуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Мукашева Б.А., Дёмушкина Л.О. Государственное регулирование экономики: теория и практика: учебное пособие. -2-е изд., доп. – Астана: Акад. гос. упр. при Президенте РК, 2008. – 291с.*
2. *Программа по формированию и развитию инновационной системы РК на 2010-2014гг.*
3. *Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию на 2010-2014 гг.*

Резюме

В современной экономике роль инновации значительно выросла. Это вызвано тем, что в рыночной экономике инновации представляют собой оружие конкуренции, так как инновация ведет к снижению себестоимости, снижению цен, росту прибыли, созданию новых потребностей, притоку денег, повышению имиджа (рейтинга) производителя новых продуктов, к открытию и захвату новых рынков, в том числе внешних. В статье анализируется опыт стран-лидеров инновационного развития.

Түйін

Қазіргі экономикада инновациялардын рөлі біршама өсті. Бұл нарықтық экономикада бәсекеқабілеттіліктің қаруы болып табылады, себебі инновация өзіндік құн мен бағаның төмендеуіне, пайданың өсуіне, жаңа сұраныстардың пайда болуына, ақша ағымына, жаңа өнімдер шығарушының имиджінің (рейтинг) өсуіне, жаңа нарықтарды, оның ішінде сыртқы нарықтарды ашу мен оны қамтамасыздандыруға алып келеді. Мақалада инновациялық дамудан алда келе жатқан елдердің тәжірибесі талданады.

Resume

In today's economy the role of innovation has increased significantly. This is because in a market economy, innovation is a weapon of competition as innovation leads to lower costs, lower prices, increase profits, *create new* needs, the flow of money, *improve* the image of (rating*) of the manufacturer* of new products, to discover and capture new markets including external. This article analyzes the experience of leading countries in innovation development.

НЕСИПБЕКОВ Е.Н.,
докторант PhD, Каз НПУ им.Абая

ОЦЕНКА ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В НЕДВИЖИМОСТЬ В МАЛОМ И СРЕДНЕМ БИЗНЕСЕ

Содержание инновационной деятельности в экономической сфере является создание и распространение новшеств в материальном производстве. Инновационную сферу от научной и производственной отличает наличие специфической маркетинговой функции, специфических методов финансирования, кредитования и методов правового регулирования, а также, что наиболее важно, особой системы мотивации инновационной деятельности. В конечном счете, эти методы предопределяются спецификой инновационного труда и кругооборота средств, получения экономического дохода и инновационного продукта. Основными критериями инвестиционных качеств объектов инвестирования в недвижимость являются доходность, риск и ликвидность. Доходность инновационных проектов в малом и среднем бизнесе определяется прибылью и ростом курсовой стоимости по сравнению с вложенными средствами. Риск означает возможность недополучения дохода или утраты вложенных средств, доходность и риск находятся в обратной взаимосвязи. Ликвидность выступает как их способность быстро и без потерь превращаться в деньги.

В зависимости от характера полезности недвижимости (ее способности приносить доход) подразделяются: доходная недвижимость; условно доходная недвижимость; бездоходная недвижимость. Недвижимость, как уникальная инвестиция приносит 2 вида доходов: периодическую прибыль от аренды и единоразовую прибыль от продажи. Периодическая прибыль от недвижимости зависит от степени заполненности всех площадей и от стоимости арендной платы. Владельцу выгодно, чтобы заполнены были все площади, так как это способствует получению максимальной прибыли. Но от этой прибыли нужно будет отнять затраты на различные расходы (амортизация, коммунальные услуги, хозяйственные расходы и т.п.). Получение дохода и его итоговая величина существенно зависят от качества управления объектом недвижимости.

Прибыль от продажи недвижимости не зависит от владельца, так как при продаже цену устанавливает рынок, а точнее – оценщик. Если вывод оценки купленной недвижимости показал, что цена реализации больше, чем цена покупки, то разница между ними будет валовой прибылью от роста рыночной стоимости недвижимости [1, с.215].

Капитал, вложенный в недвижимость, со временем меняет свою стоимость под воздействием таких факторов, как инфляция, изменение спроса на конкретный вид недвижимости, физический, функциональный и экономический износ. Именно поэтому при принятии решения об инвестировании средств в недвижимость определяющее значение имеет оценка доходности недвижимости.

В рамках анализа доходов различают метод прямой капитализации и метод капитализации доходов по норме отдачи на капитал. В основе этих методов лежит анализ и оценка чистого операционного дохода и коэффициента капитализации или дисконтирования. В целом эти методы можно определить следующим образом.

Метод прямой капитализации – метод оценки рыночной стоимости доходного актива, основанный на прямом преобразовании наиболее типичного дохода первого года в стоимость путем деления его на коэффициент капитализации, полученный на основе анализа рыночных данных о соотношениях дохода к стоимости активов, аналогичных оцениваемому.

Метод капитализации по норме отдачи на капитал – метод оценки рыночной стоимости доходного актива, основанный на преобразовании всех денежных потоков, которые он генерирует в процессе оставшейся экономической жизни, в стоимость путем дисконтирования их на дату оценки с использованием нормы отдачи на капитал, извлекаемой из рынка альтернативных по уровню рисков инвестиций.

Метод капитализации по норме отдачи на капитал, в свою очередь, может иметь с формальной (математической) точки зрения две разновидности: метод анализа дисконтированных денежных потоков и метод капитализации по расчетным моделям.

Метод анализа дисконтированных денежных потоков позволяет учесть любую динамику изменения доходов и расходов, а капитализация по расчетным моделям используется для потока доходов, тенденция изменения которого является предсказуемой и может быть описана некоторой математической моделью.

Таким образом, можно дать следующие определения методов анализа дисконтированных денежных доходов и капитализации по расчетным моделям.

Метод анализа дисконтированных денежных потоков – метод капитализации по норме отдачи на капитал, при котором для оценки рыночной стоимости с использованием в качестве ставки дисконтирования нормы отдачи на капитал отдельно дисконтируются с последующим суммированием денежные потоки каждого года эксплуатации оцениваемого актива, включая денежный поток от его перепродажи в конце периода владения [2, с.74].

Метод капитализации по расчетным моделям – метод капитализации по норме отдачи на капитал, при котором для оценки рыночной стоимости наиболее типичный доход первого года преобразуется в стоимость с использованием формализованных расчетных моделей дохода и стоимости, полученных на основе анализа тенденций их изменения в будущем.

Характерной особенностью рынка недвижимости является и относительно более высокий уровень риска. Риск – это неопределенность получения (или неполучения) доходов. Ожидаемый уровень риска учитывается в ставке дохода на инвестированный капитал: чем выше уровень ожидаемого риска, тем выше должна быть требуемая ставка дохода на инвестированный капитал. При инвестировании в недвижимость источниками неуправляемых рисков являются: низкая ликвидность недвижимости; неопределенность законодательного регулирования сделок с недвижимостью; неопределенность в налогообложении; конкуренция на рынке капитала и рынке недвижимости и т.д.

К управляемым рискам относятся микрориски: условия арендного договора; уровень операционного и финансового левереджа; структура инвестированного капитала и его стоимость и т.д.

Принятие решения об инвестировании в мало ликвидные активы должно быть основано на анализе предполагаемого уровня риска. Анализ рисков – процедуры выявления факторов рисков и оценки их значимости, по сути, анализ вероятности того, что произойдут определенные нежелательные события, что отрицательно повлияет на достижение целей проекта. Анализ рисков включает оценку рисков и методы снижения рисков или уменьшения связанных с ними неблагоприятных последствий.

Следует отметить, что качественный анализ инвестиционных рисков предполагает количественный его результат. Качественный анализ проектных рисков проводится на стадии разработки бизнес-плана, а обязательная комплексная экспертиза инвестиционного проекта позволяет подготовить обширную информацию для анализа его рисков.

Количественный анализ уровня риска проводится в три этапа.

- выявление конкретных рисков проекта и порождающих их причин;
- анализ и стоимостный эквивалент гипотетических последствий возможной реализации отмеченных рисков;
- предложение мероприятий по минимизации ущерба и, наконец, их стоимостная оценка.

В общем случае учитываются три типа рисков, связанных с реализацией инвестиционного проекта: страновой риск; риск ненадежности участников проекта; риск неполучения предусмотренных проектом доходов.

Финансовые потери в процессе трансформации объектов инвестирования в денежные средства соизмеряются с общим объемом вложений и по уровню считаются:

- низкими – при соотношении < 5%;
- средними – когда подобное отношение составляет 6-10%;
- высокими – в пределах соотношения 11-20%;
- чрезмерно большими – если такое отношение > 20%.

Характер зависимости между показателями ликвидности инвестиций по времени и уровню финансовых потерь показан на рисунке [3, с.307]:

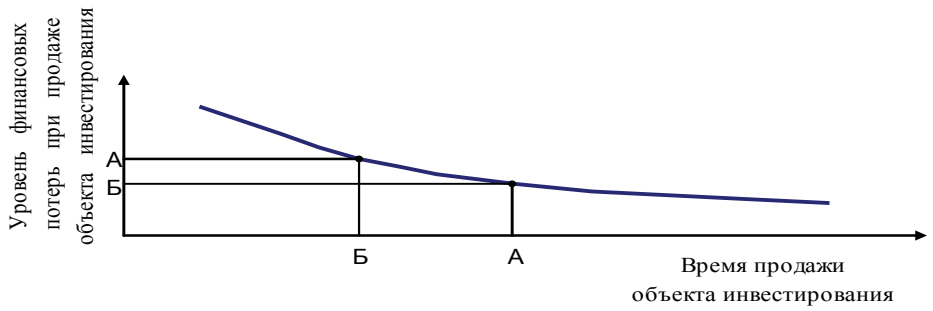

Рис. Зависимость между временем продажи объекта инвестирования и уровнем финансовых потерь

Экономическое содержание вышеуказанной связи заключается в том, что если инвестор соглашается на больший уровень финансовых потерь при реализации объекта инвестиций, он быстрее сможет его реализовать и наоборот. При этом у инвестора появляется возможность не только оценивать уровень ликвидности объектов инвестирования, но и управлять процессом. Основные факторы, которые будут влиять на ликвидность объекта, – месторасположение, функциональное назначение и коммерческое использование объекта, объемно-планировочные решения внутри здания, техническая оснащенность, обеспеченность современными инженерными системами – определяются девелопером на стадии разработки и утверждения концепции.

Меры повышения ликвидности объектов недвижимости:

1) эволюционный способ заключается в том, чтобы, не прибегая к дорогостоящей реконструкции, сделать только косметический ремонт и небольшие технические усовершенствования.

2) революционный путь – это радикальная переделка неуспешных объектов, иногда даже с полной сменой сегмента недвижимости. Улучшение физических параметров достигается при помощи перепланировки, новой отделки, усовершенствования или даже замены устаревших инженерных систем.

3) трудная многофункциональность. Совмещение функций в рамках одного объекта может повлиять на ликвидность объекта как положительно, так и отрицательно. С точки зрения объемно-планировочных решений, это всегда труднее из-за того, что усложняется логистика потоков, планировка и т. д. Требуется грамотная работа консультантов и проектировщиков, только тогда функции будут создавать эффект синергии. Выбор функций зависит от местоположения проекта и определяется детальным исследованием в каждом случае. Немаловажными факторами являются правильное позиционирование и маркетинговое продвижение, с помощью которых объекты могут быть сданы арендаторам на более ранних стадиях. Логотип и яркое название, наружная реклама, качественная полиграфия, удобный сайт, трехмерная архитектурная визуализация объекта с использованием новейших инструментов – необходимые механизмы продвижения объекта еще на стадии строительства.

Таким образом, факторов, влияющих на ликвидность объекта недвижимости, достаточно, однако в итоге именно профессиональное управление определяет успех объекта недвижимости.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Шмидт С., Робсон М., Бирман Г., Бирман Г. Шмидт С. Капиталовложения. Экономический анализ инвестиционных проектов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 631 с.*
2. *Чекшин В.И. Экономическая оценка инвестиций. – Электросталь: ЭПИ МИСиС, 2005. – 147 с.*
3. *В.М.Попов, С.И. Ляпунов, Л.Л.Касаткин. Бизнес-планирование: анализ ошибок, рисков и конфликтов. – М.: КноРус, 2003. – 448 с.*

Резюме

Инновационную сферу от научной и производственной отличает наличие специфической маркетинговой функции, специфических методов финансирования, кредитования и методов правового регулирования, а также, что наиболее важно, особой системы мотивации инновационной деятельности. Доходность инновационных проектов в малом и среднем бизнесе определяется прибылью по сравнению с вложенными средствами.

Түйін

Инновациялық қызмет ғылыми қызметтен маркетингтік, арнайы қаржыландыру, құқықтық реттелуі бойынша ереккшеленеді. Инновациялық жобаның табыстылығы жасалған салымдарға қарағанда пайданың өсімімен анықталады.

Resume

The innovative sphere from the scientific and industrial is distinguished by presence of the specific marketing function, specific methods of financing, crediting and methods of legal regulation, and also that is the most important, special system of motivation of innovative activity. Profitableness of innovative projects in small and average business is defined by profit and growth of course cost in comparison with the enclosed means.

БАЛТАБАЕВА Б.,
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-дің
ғылыми-педагогикалық магистратурасының
«Экономика» факультетінің 2-курс магистранты

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ

Қазіргі кезде еліміз экономиканы әртараптандыру және бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы орнықты өсу мақсатын көздеп отыр. Осы бағытта еліміздің үдемелі индустриалдық-инновациялық дамуын қамтамасыз етудің арнайы мемлекеттік бағдарламасы қабылданғаны белгілі. Дамудың инновациялық жолға өтуін таңдау инновациялық қызметті күшейтілген түрде белсендендіруді талап етеді. Ол Қазақстанның әлемнің дамыған елдерінен артта қалу тенденциясын өзгертуге мүмкіндік береді.

Ел экономикасының негізгі буыны саналатын кәсіпорындар мен ұйымдарда инновациялық қызметті ұтымды ұйымдастыру көзделген мақсатқа табысты жетуге мүмкіндік береді. Жаңашылдықтарды жасау және үздіксіз түрде іске асыру – кез келген кәсіпорын дамуының басты факторы. Экономикалық даму мен халықтың әлеуметтік жағдайын арттыруда өнім мен қызмет түрлерін ауыстырып, оларды ұдайы жаңартып отыру, инновация және инновациялық технологиялар негізінде өндірістік және басқарушылық функцияларды жетілдіру қажет. Инновация мен жаңашылдықтарды, сондай-ақ ғылыми-техникалық жетістіктер мен технологияны өндірісте қолдану – ел экономикасының дамуы мен халықтың жағдайын көтеруде маңызды болып табылады. Ол өз кезегінде еңбек өнімділігінің артуына, кәсіпорынның жаңа салаларының пайда болуына, жаңа қызмет орындары мен қызмет көрсету аймақтары қатарының көбеюіне ықпал етіп, әлемдік нарықтағы отандық тауарлардың бәсекеге қабілеттілігі мен қызмет көрсету сапасын арттыра түседі. Микродеңгейде ғана емес, макродеңгейде де ықпал

ететін кез-келген ірі жаңашылдықтар қалыптасқан немесе технологиялық үрдістен айырмашылығы ол өнеркәсіп өнімінің ішіндегі инновациялық өнімнің үлесінің артуымен құнды.

Елімізде соңғы бес жыл ішінде жаңа технологияны құру мен қолдану жағдайын нақты статистикалық мәліметтер негізінде келесі кесте түрінде көрсетуге болады.

1-кесте. Қазақстан Республикасында жаңа технологияны құру және қолдану

Көрсеткіштер	2005 ж.	2006 ж.	2007 ж.	2008 ж.	2009 ж.
Жаңа технологиялар мен техника объектілерін құрған және пайдаланған ұйымдар саны	262	262	245	208	140
Құрылған және пайдаланылған жаңа технологиялар мен техника объектілерінің саны	787	920	702	823	487
Ескертпе - Статистикалық жинақтар негізінде автор құрастырған.					

1-кестеден көріп отырғанымыздай, жаңа технологиялар мен техника объектілерінің саны 2005 жылмен салыстырғанда 2009 жылы едәуір төмендеген. Атап айтар болсақ, жаңа технологиялар мен техникалар саны 2005 жылы 787 болса, 2009 жылы 300 бірлікке төмендеп 487 құраған. Ал, жаңа технологиялар мен техника нысандарын құрған және пайдаланған ұйымдар саны 2005 жылы 262 болса 2009 жылы 122 бірлікке төмендеп 140 ұйымды құраған. Олардың жартысына жуығы бір ғана Алматының еншісіне тиіп отырғаны инновация жайының қаншалықты мүшкілдігінен хабардар етсе керек. Бұл кәсіпорындар сырттың технологиясын көп қолданып, отандық технологияны енгізуге құлықты болмай отыр деген сөз.

Өнім немесе үрдіс жаңашылдығының түпнұсқасы оны қолданудың экономикалық тиімділігінінің өсуімен байланысты болуы керек. Қандай да болсын жаңашылдықтың тиімділігі оның сол саладағы қарама-қайшылықты жеңе алуында. Мәселені анықтау шегі әлеуметтік, экономикалық, өндірістік деңгейдегі жаңашылдықтың тиімділігін көрсетеді. Жаңашылдықтың өзге де бір сипаты ол белгілі бір уақыт аралығын қамтитын акт емес, ол нарықта қолданыс табатын жаңа сапалы өнімнің немесе жаңа технологиялық үрдістің пайда болу идеясынан бастап, іске асыру деңгейіне дейінгі аралықты қамтитын ұзақ мерзімді процесс болып табылады.

Инновациялық үрдісті жоспарлауды болжайтын технологиялық үрдістер шеңберіндегі мүмкіндіктерді сәйкесінше қолдану қажет. Қай елдің болсын ғылыми-техникалық әлеуеті сол елдің алдында тұрған экономикалық дамуды шешуге мүмкіндік беретін мамандық, материалдық-техникалық, қаржылық және ұйымдастырушылық ресурстардың жиынтығынан тұратыны мәлім. Қазақстанда отандық ғылыми сыйымдылығы мол өндірісті дамытуға, жаңа ақпараттық технологияны жасауға және меңгеруге, нәтижеде бәсекеге қабілетті өнім шығаруды қолға алуға бағыт-бағдар әлсіздік танытып отыр. Сондықтан зерттеудің, дайындалымның, жобалардың, сұраныстың, талдаудың, жаңа өнімді нарықта қабылдаудың немесе жаңа технологиялық үрдісті өндірістік, экономикалық тұрғыдан тиімді қолданудың өзара бір-бірімен байланысты зерттеу деңгейлері іске асуы тиіс.

Еліміздегі ғылымның жағдайы мен дамуының негізгі көрсеткіштерін 2-кестеден көруге болады.

Бұл кестеде ең бірінші көзге түсетін нәрсе – зерттеу мен әзірлемеге жұмсалатын шығынның 5 жылдың ішінде 17,5 млрд.теңгеге зерттеу мен әзірлемеге өскеніне қарамастан ЖІӨ-нің көлеміне шаққанда 0,23 пайызды ғана құрайтындығы, бұл дамыған елдермен, Швеция – 3,86, АҚШ – 2,67, Жапония – 3,2 Германия – 2,51, Ресей – 1,3, салыстарғанда ұлттық экономикамыздың ғылымды, жоғары технологиялық тауарларды қажетсінудің төмендігін көрсетеді [4].

Соңғы бес жылы ішінде еліміздегі зерттеулер мен әзірлемелермен айналысатын ұйымдар саны 24 бірлікке өскенімен осындай қызметтермен айналысатын персоналдар саны азайғанын көріп отырмыз. Атап айтар болсақ, ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді орындаған ұйымдар саны 2005 жылы 390 болса, 2009 жылы олардың саны 414 құраған. Ал зерттеулер мен әзірлемелерге тартылған персоналдар саны 2005 жылмен салыстырғанда 2009 жылы 3119 адамға азайып 15793 адамды құраған. Бұл жағдай

ғылым саласындағы персоналдардың жалақысының төмендігімен, мемлекет тарапынан ынталандыру шараларының жүзеге асырылмауымен байланысты деп ойлаймын.

2-кесте. Ғылымның жағдайы мен дамуының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2005 ж.	2006 ж.	2007 ж.	2008 ж.	2009 ж.
Жалпы ішкі өнім, млрд. теңге	7 590,6	10 213,7	12 849,8	16 052,9	17 007,6
Зерттеулер мен әзірлемелерге жұмсалған ішкі шығындар қолданыстағы бағада, млн. теңге	21 527,4	24 799,9	26 835,5	34 761,6	38 988,7
ЖІӨ шаққандағы үлесі, %	0,28	0,24	0,21	0,22	0,23
Зерттеулер мен әзірлемелерді орындаған ұйымдар саны	390	437	438	421	414
Зерттеулер мен әзірлемелермен айналысатын персонал саны/жыл соңында/, адам	18 912	19 563	17 774	16 304	15 793
Зерттеулер және әзірлемелермен айналысатын ұйымдардың негізгі қаражаттары, млн. теңге	14 584,2	19 247,7	18 782	19 176,7	22 003
Ескертпе - Статистикалық мәліметтер бойынша автор құрастырған.					

Әрине жеке бизнестің қатысуынсыз, жалғыз мемлекеттің күшімен ғылымды қаржыландыру мәселесін шешуге болмайды. Сол үшін инновация саласында жеке-мемлекеттік әріптестік құрып, ірі компанияларға қаржысының бір бөлігін инновациялық қызметке бөлуге міндеттеу қажеттігі үнемі айтылып келеді. Ал ғылыми білімдерге негізделген инновациялық үрдісте зияткерлік ресурсқа шешуші рөл тиесілі.

Инновацияға тән құбылыстардың бірі – оған божам жасау қиын, қандай да бір инновацияның нәтижесін алдын ала айту мүмкін болмайды немесе нәтижелері оны іске асырғаннан кейін бір немесе бірнеше айдан кейін көрінуі мүмкін. Сол себептен инновациялық жобаны іске асыру кезінде уақыт факторын ескеру қажет. Кез келген жаңа өнім түрлерін жасау және де өндірістік әдістер бірнеше айға немесе жылдарға созылуы мүмкін.

Кәсіпорындардағы инновациялық белсенділіктің тәуекелге бел бууымен қатар, ескеретін бір жайт көптеген ұйымдармен игерілген инновациялар өзара бір-бірімен байланысты. Қазіргі экономикалық жағдайда шетелден әрқилы технологиялық линиялар мен патенттерді сатып алып, өзіндік ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар жүргізу анағұрлым арзанырақ болады.

Ұйымдағы инновациялық қызмет көптеген факторларға тәуелді, олардың арасында маңызды орын алатыны кәсіпорынның инновациялық стратегиясы. Кез келген кәсіпорын өзінің инновациялық стратегиясын шешілетін мәселелердің құрамы мен инновациялық белсенділікпен байланыстырады. Б.Санто инновациялық стратегияны менеджерлік мінез-құлық бойынша жіктейді. Ол кәсіпорынның инновациялық стратегиясын келесі модификация бойынша жіктейді:

1. Дәстүрлі. Қалыптасқан өнімдердің сапасын арттырудан басқа ешнәрсеге бағытталмайды.
2. Оппортунистік. Кәсіпорын белгілі бір уақыт аралығында нарықта бола алатын және зерттеуге көп шығынды талап етпейтін өнім түрін іздеумен айналысады.
3. Имитациондық. Жаңа технология өзгелерден сатып алынады, мысалы, лицензияларды сатып алу жолы арқылы. Лицензия анағұрлым арзанға түседі және оны иелену сенімдірек болады.
4. Қалыптасушы. Мұны іске асырушы кәсіпорындар мақсаты технологиялық дамудан қалып қалмау және де қандай жағдай болмасын кәсіпорынның деңгейін арттырып отыру.
5. Тәуекел. Шағын кәсіпорындардың басты белгісі.
6. Алғашқы. Нарықта алдыңғы қатарға ұмтылушы кәсіпорындар. Осы екеуін алдыңғы үшеуі сияқты ашыңқырап жазсаңыз. Мен түсінбедім [1].

Инновациялар қалыптасқан дәстүрлерді бұзып қана қоймайды, сонымен қатар, қарапайым тәуекелді істерден қарағанда анағұрлым көп пайда әкеледі. Американдықтардың есептеуінше, 70-жылдары іске асқан сәтті 17 инновацияның пайдасы 56 % құрады. Ал соңғы 30 жылдағы американдық бизнесте инвестициядан түсетін пайда нормасы орташа есеппен 16 % құрайды. Сондықтан да жақсы идеялары мен нақты нәтижелері бар тұлғалар әлеуетті салымшыларды қызықтырады.

Қарапайым ғана мысал, жеңіл тамақ индустриясы болып қана табылатын McDonald's алайық. Ол тек жарнамалық дайын ас желісі болып қана табылмайды. McDonald's өзінің инновациясымен жетістіктерге жетті: өнімнің стандартталуы, жаңа өндірістік линияларды құру, персоналды жіті түрде дайындау. Соңынан сатып алушы өз арманындағы асқа қол жеткізеді – барынша тазалықты сақтай отырып, сатып алушының көзінше, тез арада дайындалған жоғары сапалы гамбургер. Дәл осылайша McDonald's нарықта қызмет көрсетудің жаңа категориясын ойлап тапты [2].

Инновацияның сәтті түрде іске асуын анықтайтын маңызды факторларына кәсіпорын басшысының жаңашылдыққа деген көзқарасы, білімі, мәдениеті, мотивациясы жатады. Тәжірибе көрсеткендей, көптеген кәсіпорын жетекшілері ағымдағы мәселелермен айналысуды жөн көреді, кең ауқымды проблемеларды шешуге тырыспайды.

Инновация – білім, талант және ойлап тапқыштықты талап етеді. Инновацияны ендірушілер белгілі бір аумақта ғана еңбек етеді. Инновация экономика, кәсіпорын, қоғам, қызметкерлер, тұтынушылар мінез-құлқындағы өзгерісті білдіреді. Сондықтан да ол әрдайым нарыққа бағытталып, оның қажеттіліктерін жетекшілігіне алуы қажет. Кәсіпорында инновация әрекетін іске асыру үшін кәсіпкерлік атмосфераны жасауға ықпал ететін құрылым мен бағытты ұстануы тиіс. Ол атмосфера жаңашылдықты жағымды мүмкіндік ретінде қабылдауы тиіс. Ол үшін мынадай маңызды сәттерді атап өту қажет:

Инновацияны ендірудің ұйымдық қағидасы ағымдық жұмыстардан босатылған және үздік жұмысшылардан тұратын команда құру. Тәжірибе көрсеткендей, қолдағы бар нәрсені инновацияға айналдыру нәтижесіз болып келді. Бұл жағдай ірі және шағын бизнеске қатысты болып келеді. Өндірісті жұмыс жағдайында ұстау – осымен айналыстан адамдар үшін үлкен жұмыс боып табылады, сондықтан да жаңа нәрсені жасауға олардың уақыты болмайды. П.Друкердің айтуы бойынша, инновациялық қызметпен айналысатын бөлімше қандай салада болмасын негізінен өндірісті кеңейтуге, модернизациялауға қабілетті болады. Мұнда кәсіпорыннан инновацияға жауапты бір адамды тағайындау қажет. Ол өз кезегінде ескірген тауарды, техниканы, технологияны өз уақытында анықтап, ауыстырып отыруы керек және де оған өндірістік-шаруашылық әрекет тұрғысынан жан-жақты талдап, инновациялық іс-шаралардың өтуіне жауап бере алуы керек [3].

Кәсіпорынды басқаруда мынадай мәселені ескерген дұрыс: жаңашылдықты қабылдауды қауіп ретінде емес, мүмкіндік ретінде қабылдай алатындай атмосфера болуы керек. Әрбір жұмысшы жаңашылдықты кәсіпорынды сақтау мен күшейтудің құралы ретінде тануы қажет. Аталмыш қағидалар негізінде кәсіпорында инновациялық қызметті ұйымдастыру оның алға жылжуы мен сәттілікке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Санто Б. Инновация как средство экономического развития: Пер. с венг. – М.: Прогресс, 1990.*
2. *Пригожин А.И. Инноваторы как социальная категория. Сб. науч. трудов./Ред. Пригожин А.И. – М.: ВНИИСИ, 1987. – С.4-10.*
3. *Друкер П.Ф. Бизнес и инновации : пер. с англ. / Питер Ф. Друкер. – М. : Вильямс, 2007. – 432 с.*
4. *Сабден О. Инновационная экономика. Монография. –Алматы: ИЭ КН МОН РК. 2009. –Том I*
5. *Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі. «Қазақстанның ғылым және инновациялық қызметі», 2010 жыл.*

Резюме

Статья посвящена изучению основных аспектов инновационной деятельности предприятий. Актуальность данной статьи не вызывает сомнения, поскольку инновационная активность предприятия может стать одним из основных условий формирования его конкурентоспособной перспективы, удержания и расширения рыночной ниши. Поэтому возникает необходимость изучения инновационной деятельности предприятий и реализация новых идей в практической деятельности, в новых продуктах.

Resume

This article is devoted to the main aspects of company's innovation activities. Actuality of this article does not raise doubts, because company's innovation activities can be one of the principal conditions of forming its competitive prospects, keeping and extending market niche. That's why there is necessity of studying company's innovation activities and realization of new ideas in practical activities, in new products.

Түйін

Мақала кәсіпорынның инновациялық іс-әрекетін меңгеруге бағытталған. Берілген мақала өзекті болып табылады, себебі кәсіпорынның инновациялық белсенділігі оның бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудағы, нарықтағы орнын сақтап қалу мен кеңейтудегі негізгі шарттардың бірі. Сондықтан кәсіпорынның инновациялық іс-әрекетін, жаңа идеялар мен жаңа өнімдердің іс-жүзінде өтімін зерттеу қажеттілігі туындап отыр.

БОЛАТБЕК Б.Б.,
Экология мамандығының 2-курс магистранты
Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті

«ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА ТАМАҚ ӨНІМІ ӨНДІРІСІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ»

Негізгі сөздер: өнім, технология, тамақ өнімдері.

Қазақстан Республикасының 2007–2024 жылдарға арналған тұрақты дамуға көшу тұжырымдамасында жаңа және экологиялық қауіпсіз технологияларды пайдалану арқылы – өмір сүру сапасының деңгейін арттыруға ерекше мән берілген. Атап айтқанда, ел экономикасына жоғары технологияларды белсенді енгізу нәтижесінде экономикалық жетістіктерге, ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруға, экологиялық қауіпсіз технологияларды пайдалануға, сондай-ақ ұлтты сауықтыру үшін тамақ өнімдерін қатаң бақылауға, халықтың жан басына шаққандағы табиғи шырындар мен сүт өнімдерін ұлғайтуға, ішкі нарықтағы тамақ өнімдерінің сапасын бақылауды күшейтуге ерекше көңіл бөлу қажеттілігі айтылған.

Қазақстанда сусындар спектрі өте кең: дүкендердің сөресінен шырын, нектарлар, морс, газдалмаған және газдалған су, аз алкогольді және алкогольсіз сусындарды, квас, тониктерді көруге болады, тіпті салқындатылған шай түріндегі сусындарды да кездестіруге болады. Дегенмен әр түрлі белгідегі шырындарды қарапайым тұтынушылардың таңдауы өте қиын: яғни, сусындарды таңдауда тұтынушы денсаулық үшін пайдалы және сапалы не сапасыздығына назар аудармай, керісінше сол өнімнің арзан не қымбаттығына көңіл аударады [1].

Шырындарды тұтынудың жоғары деңгейін, сыра және күшті алкогольды сусындарды ұсынатын «солтүстік үлгі» деп аталатын Батыс Еуропалық сусындар саласымен салыстырсақ, Қазақстанда тұтынушылар әлі де болса еуропаның солтүстік елдеріндегі шырынды тұтынудың орташа көрсеткіштерінен (халықтың жан басына шаққанда 24–28 л) артта қалып келеді. Германияда табиғи шырындарды тұтыну ерекше жоғары мәнге ие: онда халықтың жан басына шаққанда табиғи шырындарды тұтыну 42–44 л. Ресейде қазіргі көрсеткіш 10 л деңгейіне жетіп отыр. Ал Қазақстанда халықтың жан басына шаққанда табиғи шырындарды тұтыну 8 литрден келеді. Нарыққа ұсынылған өнімдерді таңдау барысында тұтынушының назары, ең алдымен, жарнамалануы көп өнімге ауады. Оның қасиеттерін алдын ала білуі және басқа ұқсас өнімдерден ерекшелену сипаттарымен таныс болуы, тұтынушыны осы өнімді сатып алуға итермелейтіні сөзсіз.

Экологиялық таза тамақ өнімін өндіру мен тұтыну нәтижесі – ұлт пен жеке адам денсаулығына қол жеткізу. Экологиялық тамақ өнімдерін өндіру мен тұтыну қажеттілігі тауардың осы түріне деген сұранысқа байланысты, денсаулықтың жалпы ұлттық құндылық екенін қоғамның сезінуі, сонымен қатар адамдардың өз денсаулығының бағасын түсінуімен байланысты. Экологиялық таза тамақ өнімін өндіру мен тұтынудың басты мақсаттары халықтың денсаулығын, иммунитетін жақсарту, орташа өмір сүру мерзімін ұзарту, сәбилер мен балалар өлімін азайту. Егер әлеуметтік «тиімділікті» экологиялық таза тамақ өнімін пайдалануға қатысты қарастырсақ, онда оған қол жеткізудің үш көрсеткішін ерекше атап өтуге болады: әрекеттілік, жетістік, тиімділігі.

Келтірілген тиімділік түрлері нәтижені өлшеу тәсілімен ерекшеленетінін байқау қиын емес. Денсаулықтың жақсару дәрежесін табиғи бірліктерде сандық жағынан бағалайтын әрекеттілік пен жетістік сәйкесінше қатыстық және абсолюттік әлеуметтік пайданы сипаттайды. Бұл жағдайда келесі екі өнімді: экологиялық таза және дәстүрлі өнімді салыстыру алынған әлеуметтік пайда (табиғи бірліктерде) және өндірістік шығындарды (құндық мөлшерде) есепке алу арқылы жүргізіледі [1].

Экологиялық таза өнім өндірісін мемлекеттік мүдде тұрғысынан қарастыру қажет, себебі ол көптеген әлеуметтік мәселелердің шешілуімен, қоғамның саулықпен қамтамасыз етумен байланысты. Экологиялық таза тағам өнімдерін тұтынудың артуы халықтың денсаулығын жақсартады, мемлекеттің әр түрлі емдеу орындарына, әлеуметтік дотация беруге, мүгедектік зейнетақыға т.б. кететін шығындары азаяды. Екінші жағынан дені сау адам мемлекет үшін орташа өмір сүру ұзақтығының артуымен, еңбек өнімділігінің артуымен көп пайда келтіреді [2].

Е с к е р т у – Құрастырған автор

Экологиялық таза тамақ өнімдерін пайдаланудың әлеуметтік тиімділігін бағалаудың негізгі көрсеткіштері

Тиімділік түрлері	Шығындар	Нәтижесі (денсаулықты жақсарту)
Әрекеттілік (экологиялық таза тамақ өнімінің оң әсерінің деңгейі)	Тауар құны (ақша бірліктері)	Болдырмаған аурулар саны, аман сақталған өмір, ауырған күндердің қысқартылуы (абсолюттік сандар)
Жетістік (барынша мүмкін болатын оң нәтиже)	Бір жақтан денсаулықты қалыпқа келтіру шығындарын азайту, екінші жағынан еңбек өнімділігінің өсумен бірге еңбекақыны көбейту (ақша бірліктері)	Болдырмаған аурулар саны, аман сақталған өмір саны, ауырған күндердің қысқартылуы, «сапасына» қарай түзету т.с.с. (абсолюттік сандар)
Тиімділік (шығын бірлігіне нәтиженің артуы)	Экологиялық таза тамақ өнімдерін өндіруге кеткен шығындар (ақша бірліктері)	Әлеуметтік тиімділікті есепке алатын жиынтық нәтиже (ақша бірліктерінде)

Экологиялық таза өнім өндірісінің кезең бойынша қалыптасуы, экологиялық таза тамақ өнімдерін тұтынушылардың әр түрлі ұлттық және халықаралық ұйымдарының құрылуы, олардың қызметі – сатып алушыларды ақпараттандыруы нәтижесі болып табылады. Экологиялық таза тамақ өнімдерін өндіру мен тұтыну тек қана экономикалық тиімділікке қол жеткізіп қоймай, әлеуметтік тиімділікке де қол жеткізеді: халықтың ауруының азаюы, өмір ұзақтығы, балалар мен нәрестелер өлімі деңгейінің төмендеуі т.б. [3].

Экологиялық таза тамақ өнімдерін тұтынудың әлеуметтік-экономикалық тиімділігінің маңызы – мемлекеттің, әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін бейнелейтін көрсеткіштердің жақсаруында. Халықтың денсаулығы мен болашақ ұрпағының денсаулығына көп көңіл бөлу қажеттілігіне байланысты, экологиялық таза өнімге деген сұраныс та артуда, сондықтан оларды өндіруді дамыту керек. Алайда, бүгінгі күні экологиялық таза өнім нарықтағы барлық өнімдер ішінде онша үлкен мәнге ие емес. Бұл саладағы өндірістік мүмкіндік жеткілікті пайдаланылмайды, бұл тауарға деген сұраныс өнімдер мөлшерінің аздығы мен қымбаттылығына байланысты толық қанағаттандырылмайды. Сондықтан зерттеу жұмысында экологиялық таза өнімдердің бағасының шегі анықталды, ол дәстүрлі саладағы тауарларды өндіру деңгейіне дейін кәсіпкердің қызығушылығын көтеруге, сондай-ақ кәсіпкерге қосымша пайда әкелетін экологиялық таза өнім бағасын арттыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Экологиялық таза өнім өндірісінің шетелдік тәжірибелері // «Ізденіс» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің ғылыми журналы. – 2004. – № 4 (2). – 58–61 бб. – 0,3 б.т.*
2. *Экологиялық таза тамақ өнімдерін өндірудегі сапа мен бәсекеге қабілеттілік // ҚазЭУ Хабаршысы. – Алматы, 2006. – № 4. – 180–184 бб. – 0,5 б.т.*
3. *Экологиялық таза өндіріс және экологиялық таза тамақ өнімінің теориялық дамуы // «Қазақстандық әлеуметтік-саяси, құқықтық және экономикалық қамтамасыз ету жолы», халықаралық ғылыми-теориялық конференциясы / Д.А. Қонаев атындағы университет. – 2005. – 217–219 бб. – 0,4 б.т.*

Түйін

Сапалы тамақ өнімдерін өндіру – нарықтық шаруашылықтың кезек күттірмейтін элементі болып табылады. Ол шаруашылық салалары мен халықтың қажеттілігін қанағаттандырудағы экономикалық қатынастардың негізін құрайды. Сондықтан тамақ өнімдері мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін, тамақ өнімдерін тұтыну сұранысын қамтамасыз етеді.

Сапалы өнімдерді өндіру Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік Сауда Ұйымына кіру мүмкіндіктерін айқындайтын және әлемдік нарықтағы бәсекелік қабілетін арттыратын маңызды факторлардың бірі. Қазіргі кезде елімізде Дүниежүзілік Сауда Ұйымына кіруге дайындық жұмыстары жүргізілуде, бұл орайда отандық өнімдердің сапасын арттыру алдыңғы кезектегі мәселеге айналды.

Резюме

Производство качественной продукции является важным фактором, определяющим конкурентноспособность Республики Казахстан на мировом рынке. Предстоящее вхождение страны в ВТО усиливает актуальность проблемы повышения качества отечественной продукции.

Обеспечение человечества чистой продукцией, отвечающей современным требованиям, считается основой стабилизации социальных условий населения. Экологически чистые пищевые продукты, получаемые с применением конкурентноспособных чистых технологий, позволяют предприятиям получать дополнительную прибыль, снизить затраты государства на здравоохранение и повысить трудоспособность людей. По этой причине и в нашей стране рассматриваются проблемы использования зарубежного опыта производства экопродукции. Исследования этих проблем определяют актуальность и научно-практическую ценность выбранной темы.

Ключевые слова: продукт, технология, пищевые продукты.

Resume

Production of high quality products is the important factor defining competitiveness of Republic of Kazakhstan in the world market. Forthcoming entrance of the country in WTO makes the problem of improvement of quality of a domestic production very actual.

Providing mankind by clean product meeting modern requirements is considered a basis of stabilization of social conditions of the population. Ecologically clean foodstuff received by appliance of competitive clean technologies allow the enterprises to receive additional profit, to lower expenses of the state for public health services and to raise work capacity of people. Due to these reason problems of using foreign experience of manufacturing eco products are considered in our country. Research of these problems defines the character and scientific – practical value of the chosen theme.

Key words: product, technology, foodstuff.

ЕГЕМБЕРДИЕВА С.М.,
д.э.н., доцент
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОРПОРАТИВНОГО РАЗВИТИЯ В НЕФТЕБИЗНЕСЕ

Развитие казахстанской экономики в огромной мере зависит от эффективности функционирования крупных промышленных компаний сырьевого сектора. Роль государства в реформировании экономики и в определении институциональной стратегии развития товарных рынков имеет определенное системообразующее значение в отношении реализации национальных интересов. Несмотря на достаточно высокую концентрацию производства (16 тыс. предприятий, из них 250 имеют корпоративную структуру), корпоративный сектор казахстанской экономики характеризуется в настоящее время практически полным отсутствием корпораций мирового класса, способных к конкуренции в мировом масштабе. Необходима масштабная реорганизация экономики на базе передовых вертикально-интегрированных производственных отношений. Несмотря на то, что в секторе крупных корпораций развитых стран стоимость каждого нового рабочего места в 1,5 - 2 раза больше средней стоимости рабочего места в промышленности, тем не менее производительность рабочего места в корпорации значительно выше за счет эффекта от масштаба кооперации и специализации производства.

Как показывает мировой опыт, вертикальная интеграция корпоративных институтов должна способствовать более высокой концентрации доходов в нефтяном секторе экономики, в котором уже сложилась самая высокая рентабельность затрат на единицы вложенных средств. По опыту мировых нефтяных держав, если преодолен рубеж добычи 50 млн т, недропользователи начинают получать сверхприбыль [1,2].

Основой крупной интегрированной группы является своеобразное ядро (например, нефтяная компания, предприятия черной, цветной металлургии, связь, телекоммуникации) преимущественно с полным циклом переработки, в ней имеются также акционерный банк как расчетный финансовый центр, канал перевода денег и накопитель финансовых ресурсов, сбытовая, страховая организации, негосударственный пенсионный фонд и другие структуры. Несмотря на недостаточную развитость и малочисленность корпоративного сектора в Казахстане, исследователи считают, что в нефтегазовом секторе сложились определенные типы корпоративных структур, развитие которых представляет прогрессивную институциональную динамику, соответствующую международным тенденциям слияния [3,4].

Институциональная структура экономики Казахстана в целом стремится к монополистичности, поскольку организация нефтяного бизнеса вертикально выстроена в сырьевых отраслях. Концентрация экономической власти в руках государства и местного капитала является необходимой и полезной в части постепенного ограничения чрезмерного проникновения в сферу недропользования иностранного капитала, диверсификации и укрепления национального производства, развития импортозамещения и накопления национальных сбережений. Свободная конкуренция в сфере нефтяного сектора весьма ограничена за счет государственного присутствия в основном капитале и распределения доходов многих компаний с долевым участием от 50 до 100 %. Помимо АО НК «КазМунайГаз», в нефтегазовом комплексе работают многие компании, занятые добычей, транспортировкой и переработкой сырья, стремящиеся объединить все технологические операции – от скважины до бензоколонки, которые к 2015 г. образуют олигополистическую структуру.

В процессе корпоративного развития и динамичной капитализации национальной нефтяной компании АО «НК «КазМунайГаз» республика ориентируется на модели таких государственных компаний, как Statoil в Норвегии, Petronas в Малайзии, PDWSA в Венесуэле. Повышение вертикальной интегрированности АО «НК «КазМунайГаз» позволяет ускорить аккумулирование необходимых объемов инвестиций в форме собственных средств, заемных средств и средств партнеров, которые могут при-

влекаться к реализуемым инвестиционным проектам, ускорят повышение собственной капитализации за счет роста доходов. Кроме того, реализация правительственной программы освоения богатейшего каспийского шельфа позволяет надеяться на то, что созданная в ходе институциональной перестройки государственная национальная компания АО «НК «КазМунайГаз» накопит такой значительный технологический потенциал, который будет не ниже, чем у иностранных компаний, работающих на Каспии.

В формировании корпоративной структуры АО «НК «КазМунайГаз» применена определенная этапность и последовательность мер государственного регулирования, отразившая значимость нефтегазового сектора для развития национальной экономики (26% валовой добавленной стоимости в промышленности приходится на нефтегазовый сектор), необходимость защиты интересов республики на рынке углеводородов, усиления корпоративной структуры главного оператора по выполнению государственной программы освоения казахстанского сектора Каспийского моря.

Общее управление осуществляет национальная компания АО «НК «КазМунайГаз», выполняющая роль корпоративного центра. Она отвечает по всем обязательствам дочерних предприятий, но последние сохраняют при этом производственную самостоятельность. Многопрофильная вертикально-интегрированная компания осуществляет полный цикл – от разведки, бурения, добычи, транспортировки до реализации нефтепродуктов. Все инвестиционные проекты по освоению шельфа Каспийского моря, структур Курмангазы и Жанбай проходят исключительно через АО «НК «КазМунайГаз».

АО «НК «КазМунайГаз» – пока единственная национальная компания в системе функционирования внутреннего и внешнего рынков углеводородов. Она адаптирована к новым условиям и в целом преодолевает назревшие проблемы, в том числе самые острые – финансово-экономические.

Сегодня на долю данной компании приходится 16% добычи нефти, 60% мощностей по транспортировке нефти, 100% магистральных газопроводов, 38% мощностей по нефтепереработке в Казахстане.

В течение 2005-2010 гг. ситуация в нефтегазовой сфере характеризуется множеством всевозможных преобразований, начиная от реорганизаций и заканчивая сделками по слиянию и поглощению компаний. При этом, если раньше основные сделки по приобретению нефтяных активов происходили с предприятиями, которые работали в Казахстане, то сегодня эта картина выглядит иначе.

Одним из самых выгодных проектов для республики является приобретение 8,33%-ной доли в Северо-Каспийском проекте, на что было направлено 913 млн долл. Значительные инвестиции, которые вкладываются в этот проект, уже через несколько лет принесут многократную прибыль. Кроме того, подписано 4 соглашения о разделе продукции по новым каспийским проектам (Тюб-Караган, Курмангазы, Жемчужины, Жамбай). Перспективы роста добычи углеводородов на суше связаны главным образом с интенсификацией разработки уже известных крупных месторождений, таких как Тенгиз. В этом проекте АО «НК «КазМунайГаз» является акционером, владея 20%.

В последнее время компания предприняла ряд дополнительных мер, направленных на прирост ресурсных активов. КазМунайГаз приобрел 50-процентную долю участия в СП «КазГерМунай», обладающем извлекаемыми запасами нефти 43 млн т и годовым уровнем добычи 3 млн т в год, а также 33-процентную долю акций PetroKazakhstan Inc. Извлекаемые запасы этой компании превышают 67 млн т. В результате развития ресурсной базы суммарные плановые объемы добычи в проектах, в которых принимает участие АО «НК «КазМунайГаз», в том числе ТШО и Кашаган, должны составить к 2014 г. более 75% от суммарных объемов добычи РК (свыше 100 млн т).

Группа компаний АО «НК «КазМунайГаз» ведет целенаправленную политику расширения географии своего бизнеса. В результате подписания «Совместной декларации о развитии долгосрочного сотрудничества в области переработки и реализации газа Карачаганакского месторождения», создано совместное предприятие на базе Оренбургского газоперерабатывающего завода на взаимовыгодных условиях. Необходимо отметить немаловажность данного прецедента. АО «Газпром» впервые реализовывает долю в газоперерабатывающем активе, а АО «НК «КазМунайГаз» впервые становится совладельцем газоперерабатывающего актива. Кроме того, создание данного СП ведет к наращиванию транспортировки карачаганакского газа на ОГПЗ.

КМГ намерен приобретать зарубежные нефтеперерабатывающие заводы, что приведет к удлинению цепочки добавленной стоимости и достижению дополнительной экономической прибыли от

реализации нефтепродуктов конечным потребителям. Это способствует также минимизации влияния мировых цен на энергоносители на экономический результат от экспорта нефти, оптимизирует логистику и сокращает транспортные издержки по перевалке и транспортировке нефти и нефтепродуктов (рис. 1).

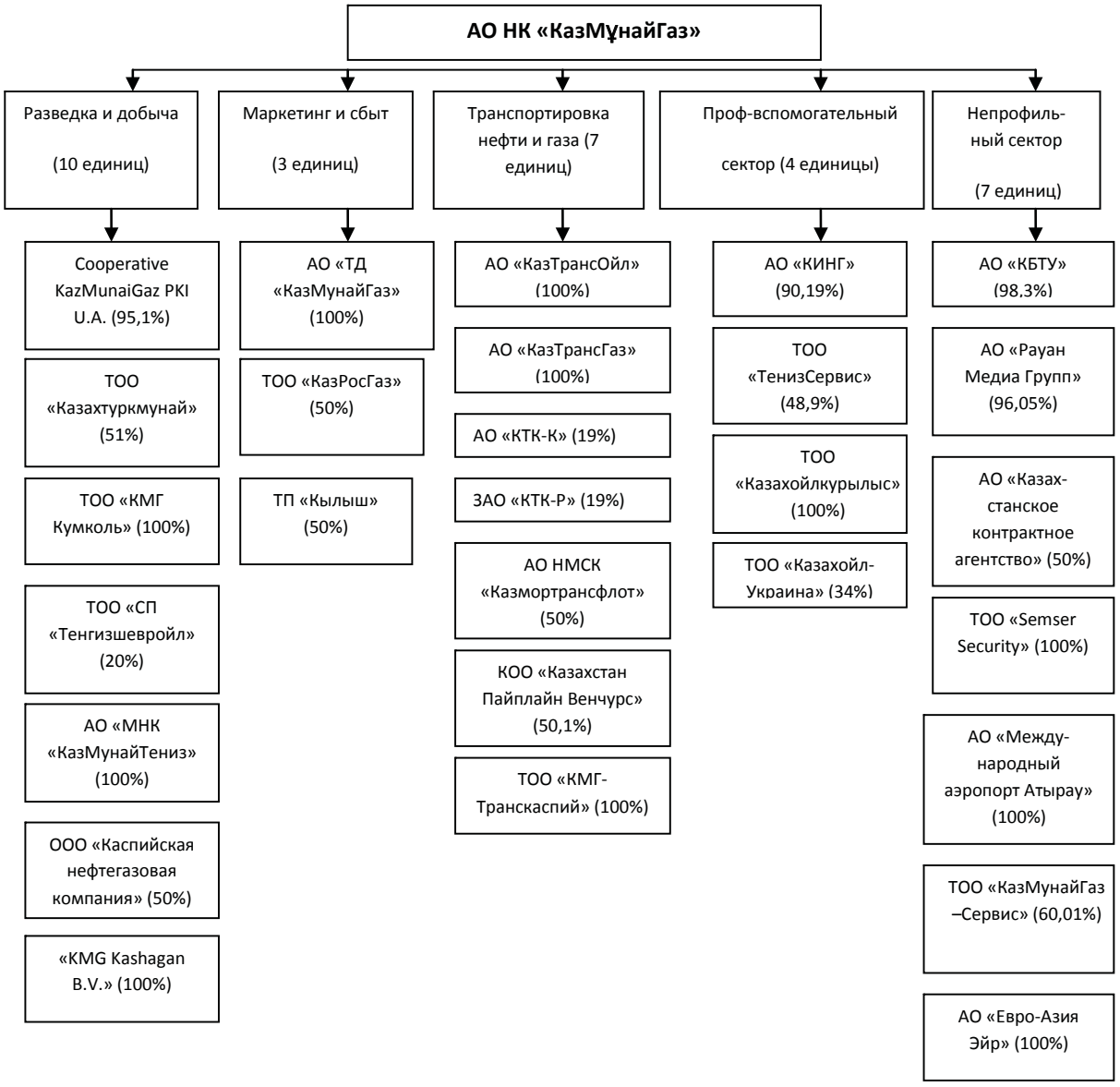

Рис. 1. Структура активов группы АО НК «КазМунайГаз» (составлен автором)

В настоящее время развитие нефтехимических производств в Казахстане определено одним из основных приоритетов государственной политики. В данном контексте с участием АО «НК «КазМунайГаз» реализуются программа Правительства РК по развитию нефтехимической промышленности республики и генеральный план развития нефтехимической отрасли. В среднесрочной перспективе в Казахстане планируется построить ряд нефтехимических заводов, основным сырьем для которых станет этан, получаемый на месторождениях западного региона страны. Самым крупным нефтехимическим проектом в республике станет строительство интегрированного нефтехимического комплекса в Атырауской области на базе попутных газов месторождений Тенгиза, Кашагана и других месторождений Северного Каспия. Проведенные совместно с международными экспертами исследования

показывают высокую экономическую эффективность проекта, обусловленную спросом на продукцию и сравнительно низкой себестоимостью сырья. С целью обеспечения равного доступа к нефтепродуктам по стабильным ценам к 2010 г. по всей территории РК будет развита сеть из 500 АЗС. Инвестиционный проект по развитию собственной розничной сети находится на стадии реализации.

АО «НК «КазМунайГаз» большое внимание уделяет развитию инфраструктуры поддержки морских нефтяных операций. Дочерней компанией «ТенизСервис» в порту Баутино Мангистауской области построен пирс для погрузки камней и сыпучих материалов, используемых для сооружения искусственных островов. Здесь же формируется база для обслуживания морских операций. Построен специальный полигон для утилизации отходов и захоронения бурового шлама с морских скважин.

В скором времени в Атырауской области начнется сооружение Северо-Каспийской базы по реагированию и ликвидации возможных разливов на море. Развитие портов Актау и Курык и морского транспорта должны совпадать по времени с началом добычи на морских месторождениях Каспийского моря и в Кашагане. Оптимальным сценарием для базового уровня добычи является расширение/строительство портов до 12 млн т в год к 2009 году, дальнейшее увеличение мощности до 40 млн т в год к 2014 г.

Сегодня АО НК «КазМунайГаз» является главным акционером АО «Озенмунайгаз», АО «Эмбамунайгаз», обладает долей участия в совместных предприятиях СП «Тенгизшевройл», СП «Казахойл - Тельф», СП «Арман», СП «Казахтуркмунай», СП «Тенге», СП «Гюрал», СП «Каракудукмунай», СП «Эмбаведьойл», СП «Матин», СП «Казгермунай» и др.

В целях диверсификации деятельности усилена вертикальная структура компании путем создания дочерних специализированных сервисных предприятий.

Создание крупных операционных дочерних структур в области как добычи нефти, так и производства и сбыта нефтепродуктов создает ряд позитивных перемен в деятельности крупной компании:

- корпоративный центр укрепляет функции стратегического и координационного планирования, мотивации, кадровой политики и общественных связей;
- происходит концентрация достаточно мощной системы финансового и административного контроля за деятельностью дочерних структур со стороны основной компании;
- решается проблема структурной реорганизации в отрасли в комплексе с совершенствованием кадровой политики и созданием компьютеризованных информационных систем управления, развития финансового менеджмента;
- срабатывает эффект реализации комплексных механизмов, блокирующих или смягчающих влияние неблагоприятных внешних факторов;
- развивается маркетинг как система непрерывного согласования производственно-сбытовой деятельности с условиями рынка для получения максимальной прибыли и повышения присутствия компании на рынке;
- создаются источники финансирования нефтяными компаниями программ импортозамещения, инновационного развития, обновления производственного аппарата, поддержания безопасности труда и экологической безопасности.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Радыгин А. Слияния и поглощения в корпоративном секторе (основные подходы и задачи регулирования) // Вопросы экономики. – 2002. – № 12. – С. 85-109.*
2. *Мухин А. Российские вертикально-интегрированные нефтяные компании: проблемы управления //Вопросы экономики. – 1998. – № 1. – С. 54-60.*
3. *Мусабаев К.М. Корпоративное управление в нефтедобывающих компаниях. //3-я международная научно-практическая конференция «Транспорт Евразии: взгляд в XXI век». – Алматы: КазАТК имени М.Тынышпаева, 2004. Т.2, – С.271-272.*

4. *Жолдыбаев Н.Н. Повышение эффективности работы вертикально-интегрированных компаний. //Материалы научно-практической конференции «Нефть, право и внешняя политика». – Астана: Юридический институт. ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 2003. – С.54-56.*

Резюме

В научной статье на примере АО «КазМунайГаз» автором показана необходимость и эффективность совершенствования корпоративного развития в нефтебизнесе путем развития вертикальной интеграции.

Түйін

Ғылыми мақалада автор «ҚазМұнайГаз» АҚ негізінде тік интеграция арқылы мұнай бизнесінде корпоративті дамытуды жетілдірудің қажеттілігі мен тиімділігін көрсеткен.

Improving corporative development in oil business

Resume

In this study author shows necesity and efficiency of improving corporative development on the base of vertical integration with taking example of Co.Ltd "KazMunaiGaz" .

ТЛЕСОВА Э.Б.,
к.э.н., доцент кафедры «Экономика»
Евразийского национального университета
имени Л.Н. Гумилева

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА

Нефтегазовая отрасль занимает одно из главных мест в экономике страны, в ней занято большое количество трудоспособного населения. В Послании Президента «Казахстан – 2030» энергетические ресурсы объявлены одним из семи приоритетов развития нашей республики до 2030 года. Факты и цифры свидетельствуют о постоянно растущем значении нефтегазовой отрасли для нашей страны.

История нефти и функционирование национального нефтяного рынка позволяет отнести Казахстан к числу традиционно нефтегазодобывающих стран. Ресурсы этого вида сырья до недавнего времени были сконцентрированы в основном в западной его части. В настоящее время нефтегазоносными регионами республики являются Прикаспийская впадина, Мангышлак, Бузачи, Южно-Тургайский прогиб. В Казахстанском секторе Каспийского моря продолжается оценка открытых нефтегазовых месторождений со значительными запасами углеводородного сырья. Углеводородный потенциал Республики Казахстан по оценкам является достаточно значительным в общем объеме мировых запасов.

После уникального открытия месторождения Кашаган, последовали новые коммерческие обнаружения меньшего масштаба, но от этого не менее значимые. Это Каламкас-море, Юго-западный Кашаган, Актоты, Кайран. В результате за очень короткий в историческом масштабе промежуток времени, доказанные извлекаемые запасы нефти Республики Казахстан увеличились почти в 2 раза.

В настоящее время нефтяная промышленность, поддерживая экономику страны, имеет возможность стать одним из ведущих секторов экономики Казахстана. Крупнейшие разведанные запасы углеводородного сырья ставят республику в разряд нефтяных держав XXI века (табл. 1).

1. Прогнозные разведанные запасы углеводородного сырья в Казахстане

Разведанные месторождения	Запасы нефти, млрд т	Запасы газового конденсата, млрд т	Запасы природного газа, трлн т
493 месторождения на суше	2,1	0,7	1,7
Шельф Каспийского моря	12	1,6	5,9

Потенциальные запасы шельфа Каспийского моря по нефти и газу сопоставимы с общими их запасами на суше. Потенциальная возможность шельфовой зоны оценивается в 9,0-26 млрд т нефти при реально извлекаемых запасах нефти в 11,5 млрд т, что превращает Казахстан в одну из богатейших стран по запасам нефтегазовых ресурсов.

Показатели, характеризующие состояние развития нефтегазодобывающей промышленности Казахстана представлены в таблице 2.

2. Показатели развития потенциала нефтегазодобывающей промышленности в Казахстане

Показатели	Годы				
	2000	2006	2007	2008	2009
1. ВВП, млрд тенге.	2599,9	3776,3	5066,3	5542,5	5558,1
2. Добыча нефти и газового конденсата, млн т	35,2	47,2	51,3	59,4	61,5
3. Привлечение иностранных инвестиций в нефтегазовый сектор, млн долл.	1957,9	2870,8	6051	7715	6505
4. Экспорт нефти, включая газовый конденсат, млн т	28,6	32,6	39,1	44,3	52,4
5. Средняя цена на нефть марки Brent (средний спот) долл./ баррель	28,23	22,0	30,35	39,08	54,43

По объемам добычи нефти Казахстан входит в число двадцати крупнейших мировых производителей. Как можно убедиться, за 2000-2009 гг. добыча нефти и газового конденсата увеличилась в 1,7 раза, экспорт нефти вырос в 1,8 раз. Если в стране какого-либо фактора производства относительно больше, чем в других странах, то цена на него будет относительно ниже. При прочих равных условиях, издержки на добычу 1 тонны нефти будут ниже. Объемы запасов природных ресурсов способствуют росту их экспорта на мировые рынки. По прогнозам Казахстан может рассчитывать на рост нефтедобычи до 2040-2050 гг.

Добыча углеводородов оказывает влияние на экономику Казахстана по трем направлениям: создание отраслевой добавленной стоимости, воздействие на производство других секторов посредством межотраслевых связей и привлечение финансовых ресурсов.

Нефтегазовая отрасль является одновременно потребителем и поставщиком продукции (услуг) других смежных производств, напрямую оказывая влияние на экономику в целом.

Оцениваемая экспертами емкость казахстанского нефтяного рынка, судя по доказанным и прогнозируемым сырьевым запасам, составляет 26 млрд т, в том числе 6 млрд т доказанных и 20 млрд т прогнозных запасов важнейшего энергетического сырья.

Благоприятный инвестиционный климат в Казахстане привлекает иностранные инвестиции для участия в развитии экономики республики, и одним из основных направлений в этом является минерально-сырьевая база, включающая такие приоритетные отрасли, как нефтегазодобывающая и горно-металлургическая.

Значительных инвестиций требуют потенциальные возможности, открывающиеся в связи с освоением морских месторождений Каспийского моря. По оценкам казахстанских и иностранных экспертов, капитальные суммарные затраты составят около 160 млрд долл. США, из которых около 10 млрд долл. США должно быть вложено на начальном этапе разведки и оценки месторождений.

В целях повышения эффективности использования нефтегазовых ресурсов необходимо стремиться к максимальному извлечению доходов от их поставок на экспорт без ущерба устойчивому развитию нефтегазовой отрасли.

Цены на нефть сегодня нестабильные, а фьючерсные контракты спекулятивные, в связи с этим необходимо проработать заключение контрактов по твердым ценам на долгосрочной основе. На формирование цен на нефтепродукты влияют колебания цен на продажу сырой нефти и сезонная потребность в нефтепродуктах. Конечная цена нефтепродуктов на внутреннем рынке складывается по свободным рыночным ценам на основе принципа «спрос – предложение» на тот или иной вид нефтепродуктов.

В настоящее время, в связи с ростом цен на углеводородное сырье и затрат на реализацию нефтегазовых проектов возник дисбаланс экономических интересов между государством и недропользователями. В результате существующая система налогообложения недропользования, а также налоговые модели в рамках соглашений о разделе продукции не позволяют в должной мере извлекать доходы в пользу государства и в то же время обеспечивать внутренние потребности республики собственным углеводородным сырьем.

Поэтому в ближайшее время необходимо восстановить баланс экономических интересов между государством и недропользователями посредством реализации комплекса мер по совершенствованию системы налогообложения недропользования.

Значительные углеводородные ресурсы Казахстана создают базу для инвестиций в производственную и социальную инфраструктуру. Эффективное осуществление широкомасштабных нефтегазовых операций, прежде всего в казахстанском секторе Каспийского моря, должно обеспечиваться опережающим формированием и развитием современной производственной и социальной инфраструктуры.

На современном этапе развития Казахстана государственная политика в сфере экономики направлена на отход республики от экспортно-сырьевой зависимости и увеличение добавочной стоимости производимой продукции. Поэтому одним из путей повышения эффективности использования нефтегазовых ресурсов является выход на мировые рынки нефтепродуктов на основе переработки собственного углеводородного сырья.

Оптимальным вариантом увеличения добавочной стоимости экспорта казахстанских углеводородов является поставка казахстанского углеводородного сырья на те зарубежные рынки, где возможно строительство или приобретение Казахстаном нефтеперерабатывающих активов.

Существующие в республике НПЗ должны пройти полное технологическое перевооружение. Реконструкция и модернизация должны осуществляться путем формирования технологических комплексов по углублению переработки нефти и повышению качества продукции для исключения зависимости Республики Казахстан по авиакеросину, высокооктановому бензину, моторных масел, дорожного битума и т.д.

Необходимо рассмотреть вопрос о строительстве в республике объектов газопереработки, определиться с их местоположением и мощностью.

Также нужно осуществлять дальнейший переход на выпуск нефтехимической продукции: полиэтилена, полипропилена, полистирола, этиленгликоля, этилбензола, полиэтилентерефталата, поливинилхлорида и т.д.

Необходимо определиться с вопросом о выработке сбалансированной стратегии добычи нефти и газа. В этой связи следует отметить, что дальнейшее наращивание добычи нефти и газа на месторождениях Тенгиз и Карачаганак потребует значительных капитальных вложений, отрицательно влияющих как на текущие поступления государству, так и на конечную величину нефтеотдачи. В настоящее время практически сформирована инфраструктура, позволяющая добывающим компаниям, работающим в Казахстане, выбирать наиболее привлекательные и стабильные экспортные маршруты.

С целью повышения эффективности использования нефтегазовых ресурсов Казахстан должен продолжать поиск и реализацию проектов по транспортировке казахстанских углеводородов на наиболее привлекательные рынки сбыта при условии минимизации транспортных издержек. Казахстанская нефть транспортируется как на Запад – по системе КТК, через российские трубопроводы, танкерами, так и на Восток – по нефтепроводу «Атасу-Алашанькоу». Казахстанская нефть также будет поставляться и в трубопроводную систему «Баку-Тбилиси-Джейхан».

Казахстан давно является транзитным государством для доставки природного газа, добываемого в Центральной Азии, через Россию в Европу. Для обеспечения энергетической безопасности и обеспечения Юга страны газом прорабатывается проект строительства магистрального газопровода «Бейнеу-Бозой-Акбулак». Продолжаются работы по строительству Прикаспийского газопровода и по строительству газопровода «Казахстан-Китай».

Ускоренное развитие нефтегазовой промышленности должно стать локомотивом социально-экономического развития Казахстана. Нефтяные проекты должны также предоставлять работу для местных кадров и обеспечивать местную промышленность рынком, поощряя к дальнейшему росту. В сфере топливно-энергетического комплекса крупнейшие государства мира – США, Россия и Китай признали Казахстан стратегическим партнером. Углубление и развитие отношений с данными странами – одно из важнейших направлений внешней политики Казахстана.

Увеличение объемов добычи нефти и газа, освоение перспективных месторождений шельфа Каспия требует динамичного развития нефтегазотранспортной инфраструктуры. В связи с этим актуальной является работа по созданию новых и расширению существующих экспортных систем. В настоящее время практически создана система, дающая нефтедобывающим компаниям, работающим в Казахстане, возможность выбора наиболее привлекательных и стабильных рынков сбыта казахстанской нефти.

Активное освоение нефтегазовых месторождений и резкий рост объемов добычи нефти в последние годы диктуют необходимость утилизации все увеличивающихся объемов добываемого попутного газа. Эффективная утилизация попутного нефтяного газа подразумевает максимальное использование ресурсов газа путем выработки электроэнергии, производства товарного газа и закачки газа в пласт для повышения нефтеотдачи.

Вместе с тем, в связи с возрастающей ролью республики в обеспечении энергетической безопасности мировой экономики и необходимостью обеспечения эффективного использования ресурсов недр во благо народа Казахстана, в стране проводится работа по совершенствованию правовых механизмов регулирования рынка недропользования.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Назарбаев Н.А. Казахстан – 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. – Послание Президента страны народу Казахстана. //Казахстанская Правда. – 13 октября, – 1997.*
2. *Егоров О.И. Выход казахстанской нефти на мировые рынки: проблемы, варианты. //Рыночная экономика Казахстана: проблемы становления и развития. – Алматы, 2001, т.1. – С. 299-306.*
3. *Карибджанов Е.С. Мировой нефтяной бизнес в условиях глобализации и участие Казахстана (Эффективная стратегия и приоритеты)/ Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Алматы, 2005. – С. 169.*
4. *Буктурганов Н. Вопросы энергосбережения в РК становятся актуальными. //Информационно-аналитический журнал KAZENERGY. – 2006. – №3.*
5. *Нефть и газ Казахстана – 2005 //Нефтегазовая вертикаль. – Алматы, – 2006. – №6. – С. 48-51.*

Резюме

В статье рассмотрена роль нефтегазовой отрасли в экономике страны, дан анализ показателей, характеризующих состояние развития нефтегазодобывающей промышленности Казахстана.

В целях повышения эффективности использования нефтегазовых ресурсов предлагаются пути по совершенствованию правовых механизмов регулирования рынка недропользования, выход на мировые рынки нефтепродуктов на основе переработки собственного углеводородного сырья и т.д.

Түйін

Мақалада, ел экономикасындағы мұнайгаз саласының рөлі қарастырылып, Қазақстанның мұнайгаз өнеркәсібінің даму жағдайын сипаттайтын көрсеткіштерге талдау жасалған.

Мұнайгаз ресурстарын пайдалану тиімділігін арттыру мақсатында жер қойнауы нарығын реттейтін құқықтық механизмдерін жетілдіру, өздерінің көмірсутекті шикізаттарын қайта өндіру негізінде мұнай өнімдерінің әлемдік нарығына шығу бойынша бағыттар ұсынылған.

Resume

Article is denoted to oil and gas sector of national economy and analyzed the indicators, also characterized oil and gas exploring development situation of Kazakhstan.

In the purpose of advancing efficiency of using oil and gas resources author proposed improving legal mechanism and market regulations, entrance in global oil product market on the base of raw materials.

БАЙБУЛЕКОВА Л.А.,
к.э.н., доцент
КУРМАШЕВА Ж.Ж.
магистрант специальность «Финансы» ПМ

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И МЕТОДЫ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ

Ипотечные банки являлись и являются наиболее развивающейся формой организации ипотечного кредитования. Деятельность ипотечных банков лежит в основе так называемой одноуровневой системы ипотечного кредитования. Такие системы доминируют в Дании, Швеции и Канаде, также очень развиты в Германии, Австрии, Нидерландах, Великобритании, Финляндии. Во Франции и Испании одноуровневая система реализована через монопольные государственные ипотечные банки.

Первый ипотечный банк основан в Силезии в 1770 г. Это был государственный банк, оказывающий финансовую помощь крупным помещичьим хозяйствам. Для привлечения средств банк стал выпускать закладные (разновидность ипотечных облигаций). В Канаде ипотечные банки являются традиционным видом кредитных институтов. Они занимаются главным образом кредитованием операций с недвижимостью, а также инвестициями в долгосрочные ценные бумаги государства и корпораций. Вначале объектом их деятельности было кредитование сельского хозяйства под залог земли, впоследствии – кредитование жилищного строительства.

В то же время ключевыми участниками канадской системы ипотечного кредитования являются государственные жилищные корпорации, организующие жилищное строительство, подбор заемщиков и страхование кредитных рисков. В Дании реализована система ипотечного кредитования, в которой 100% ипотечных кредитных обязательств секьюритизируется, т.е. преобразуется в ценные бумаги, реализуемые на рынке с целью привлечения долгосрочных кредитных ресурсов. Поэтому по объемам ипотечных ценных бумаг Дании занимают 29% от общего объема оборачиваемых в Европе (впереди только

Германия с 44%). В Германии с 1900 г. существует специальная сеть ипотечных банков, проценты по закладным листам они выплачивали своим вкладчикам даже во время первой и второй мировых войн. Ипотечные банки впервые возникли в Германии в XVIII веке.

В Великобритании процесс формирования ипотечных банков приобрел характер замещения строительных обществ. Крупнейшие строительные общества, например Abbey National, сами превратились в ипотечные банки. В 90-х годах прошлого столетия ипотечные банки стали заметно преобладать по объемам кредитов над строительными обществами. Ипотечные кредиторы в европейских странах различаются использованием различных способов финансирования предоставляемых ими ипотечных кредитов. Используемый способ зависит в основном от типа ипотечного кредитора и варьируется по странам. Наиболее общим источником средств для жилищных ипотечных кредитов в странах Западной Европы являются ресурсы, привлеченные в виде розничных депозитов. По оценке Европейской ипотечной федерации, в конце 2000 г. доля депозитов в финансовом обеспечении выданных ипотечных кредитов составляла 62% от общей суммы кредитов. Другие существенные финансовые источники жилой ипотеки – ипотечные облигации банков (19%) и жилищные сберегательные счета (5%).

Кредиторы обеспечивают ипотечные кредиты путем привлечения депозитов. Кредиторами могут быть либо специализированные сберегательные организации, такие как строительные общества, либо коммерческие банки. Их успешное функционирование требует использования переменной процентной ставки для ипотечных кредитов, поскольку интересы вкладчиков обеспечиваются благодаря адаптации процентов по сбережениям к меняющимся рыночным условиям. В противном случае не будет сформирована финансовая база ипотечных кредитов. Депозитная система доминирует в Великобритании, Ирландии, Франции, Португалии, Испании. Она существует и в странах с преобладающей системой ипотечных банков – Германии, Австрии [1].

Ипотечные облигации позволяют перераспределять средства частных и институциональных инвесторов (страховых и пенсионных фондов) в сферу жилищного финансирования с помощью фондовой биржи. Данная система существует с XVIII века. Ипотечные облигации привлекательны для инвесторов, поскольку обеспечены ипотечными кредитами. Это – надежный ликвидный финансовый инструмент, высокий рейтинг которого поддерживается не только надежностью кредитных институтов-эмитентов, но и высоким качеством ипотечного кредитного портфеля. Это позволяет снизить риски для инвесторов по сравнению с облигациями, не имеющими такого обеспечения. Таким образом, ипотечные облигации позволяют кредиторам получить долгосрочные ресурсы по относительно более низкой цене. В настоящее время рынок ипотечных облигаций в Европе сконцентрирован в трех странах. На долю Германии, Дании и Швеции приходится 85% европейского рынка ипотечных облигаций. Оставшийся рынок поделен между Испанией, Францией, Австрией, Нидерландами, Португалией, Финляндией и Норвегией. В ряде стран Европы ипотечные облигации используются также для финансового обеспечения кредитов государственному и муниципальному секторам. Эти кредиты идут обычно на финансирование инфраструктурных проектов. Такие облигации (часто называемые как государственные, региональные или муниципальные ипотечные облигации) широко используются в Германии и Австрии. В Германии такие ипотечные облигации составляют 78% от общего объема ипотечных облигаций, а в Австрии – 59%. [1]

Все большую роль в финансовом обеспечении ипотечных кредитов начинают играть сквозные ипотечные ценные бумаги, обеспеченные ипотечными кредитами, созданные по типу американских mortgage-backed securities (далее – MBS). Кредитные институты создают специальные организации, которые покупают ипотечные кредиты, образуют пулы кредитов и выпускают MBS, реализуемые инвесторам. Отличительной особенностью данных бумаг является то, что банк, предоставивший ипотечный кредит, получает возможность "убрать его со своего баланса", передав или продав специальной организации, которая, собрав на своем балансе пул кредитов, выпускает MBS. Владельцы этих ценных бумаг являются одновременно и владельцами долей в обеспечении этих ценных бумаг. В свою очередь, первоначальный кредитор получает возможность вместо "секьюритизированного" ипотечного кредита получить соответствующую ценную бумагу, имеющую ряд преимуществ. Она менее рискованна, чем

[1]General trends in financing social housing Spain/Pareja Eastway,Ignalco San Martin// Urb.Stud,1999,Vol.36,4.

конкретный кредит, поскольку обеспечена большим пулом кредитов и распределением кредитных рисков по всему объему пула, она более ликвидна и проста в обращении. Это обеспечивает рефинансирование ипотечных кредитов. Кроме того, развитие рынка MBS ограничивается особенностями европейского законодательства, которое делает невозможным создание организаций-трастов американского типа, эмитирующих ценные бумаги без соответствующего оформления ипотечных кредитов на баланс траста.

Наибольшее распространение в Европе получила германская система Баушпаркассе. В соответствии с этой системой, потенциальные покупатели жилья заключают контракт, содержащий обязательства клиента накопить определенную сумму за определенный период времени, как правило, по более низким по сравнению с рыночными процентным ставкам. Это так называемая закрытая система сбережений, привлекающая средства граждан, заинтересованных взять ипотечный кредит. За счет привлеченных средств заемщики получают кредиты также по более низким по сравнению с рыночными процентным ставкам, поскольку ресурсы, полученные таким образом, дешевле для кредитора, чем средства, полученные на обычном финансовом рынке. В основном эта система функционирует в Германии и Австрии. Ее привлекательность повышается за счет льготного налогообложения и государственных премий. Другая так называемая открытая система жилищных сбережений функционирует во Франции. Данная система нацелена на вовлечение в процесс сбережений не только тех граждан, которые хотят получить ипотечный кредит, но и тех, кто не будет брать кредит, а заинтересован в самой накопительной программе. Условия накопления привлекательны для широкого круга лиц благодаря государственному стимулированию. Вклады в систему жилищных сбережений обладают конкурентными преимуществами по сравнению с обычной системой накопления за счет налоговых льгот и государственной премии, получаемой участниками программы жилищных сбережений при выполнении условий накопительного контракта. В странах Европы различаются типы кредитных продуктов, сроки кредитования, типы процентных ставок, LTV. Эти различия в значительной степени являются результатом особенностей национального законодательства, национальной экономической и социальной политики, исторических особенностей. Кроме того, существуют различные подходы к регулированию прав потребителей, также влияющие на предлагаемые кредитные продукты.

Характерная черта германского жилищного финансирования заключается в том, что заемщик при приобретении жилья комбинирует различные финансовые инструменты от различных кредитных организаций в едином пакете. Так, в среднем 55% от стоимости жилья он получает в виде первого ипотечного кредита, предоставляемого ипотечным или сберегательным банком, 20% финансируются стройсберкассами, 5% предлагается банком в качестве дополнительного кредита с переменной процентной ставкой. Остальная стоимость жилья финансируется за счет собственных средств заемщика (в частности, накопленных в стройсберкассе).

На рынке жилищного кредитования Дании доминируют специализированные ипотечные кредитные организации (80-85% всех кредитов). Функционируют 10 основных ипотечных банков. Их капитал сформирован за счет средств коммерческих банков, сберегательных банков и Национального банка. Они выпускают ипотечные облигации, обеспеченные пулом кредитов. Это – основа формирования ресурсов ипотечных кредитов.

В Соединенных Штатах Америки еще во времена Ф. Рузвельта начала складываться разветвленная система ипотечного кредитования жилищного строительства и приобретения жилья в собственность. Сегодня система финансирования жилья в США – это сложный рынок общенационального масштаба, на котором действует огромное число учреждений, включая ипотечные банки, сберегательные и кредитные ассоциации, коммерческие и сберегательные банки, страховые компании, пенсионные фонды и т.п. Решающим фактором успеха в данном направлении оказались мероприятия по формированию вторичного ипотечного рынка, что решило главную проблему жилищного финансирования – проблему кредитных ресурсов. С этой целью в разные годы были созданы специализированные организации – Федеральная национальная ипотечная ассоциация (Fannie Mae), Корпорация жилищного кредитования (Freddie Mac) и Государственная национальная ипотечная ассоциация (Ginnie Mae). Следует обратить внимание на любопытный факт: в странах Восточной Европы, напрямую или через Мировой банк,

где основным "донором" опять же выступают США, потратили десятки миллионов долларов в рамках программ помощи по созданию систем ипотечного кредитования и финансирования по американскому образцу, но в итоге эти страны (за исключением России) приняли законы, основанные на германском (европейском континентальном) праве как более соответствующем историческим традициям и экономическим реалиям этих стран. В то же время в последние годы в континентальных европейских странах, например, в той же Германии, все чаще начинают обращаться к американской и английской системе секьюритизации активов. То есть рассматривают возможной двухуровневую систему ипотечного кредитования. Иными словами, две системы (одноуровневая и двухуровневая) не являются антагонистическими и могут действовать параллельно. Вместе с тем, наряду со странами Европы и США, в настоящее время достаточно развита система ипотечного кредитования населения в азиатском регионе, в частности, в Малайзии. Система ипотечного кредитования Малайзии получила свое развитие путем создания Национальной ипотечной корпорации "Кагамас" (далее – корпорация), в состав которой вошли Банк Малайзии (20%), финансовые компании (19,5%), коммерческие банки (60,5%). Основной ролью данной корпорации является обеспечение ликвидности, низкой стоимости строительства, долгосрочного характера ипотечных кредитов, выбора финансирования для покупателей жилья. Процесс ипотечного кредитования в Малайзии делится на два этапа: строительство жилого дома и полное завершение строительства дома. Для строительства жилого дома застройщику предоставляется кредит на срок 2-3 года, при этом, застройщик официально извещает население о намерении строить жилой дом. В процессе строительства осуществляется предварительная продажа незавершенного жилого дома и окончательное финансирование покупателей дома. После завершения строительства осуществляется секьюритизация ипотечных кредитов. Основными условиями кредитования являются маржа финансирования от 70% до 80%, средняя окупаемость кредита между 20 и 25 лет, сумма основного долга погашается ежемесячно в размере 1/3 от дохода заемщика, предоставление контракта о страховании недвижимости обязательно, максимальная ставка вознаграждения (интереса) составляет 9%. Процесс секьюритизации начинается с выдачи кредитором ипотечных кредитов заемщикам, которые в последующем продаются корпорации. Корпорация, в свою очередь, для покрытия расходов от покупки ипотечных кредитов и увеличения капитала выпускает долговые ценные бумаги, которые затем продает инвесторам.

Одним из главных факторов недвижимого имущества является то, что оно непосредственно связанно с землей. Благодаря данному фактору, ипотека – один из самых надежных факторов обеспечения обязательств с одной стороны, также она не требует пользования залогом кредитором с другой [2].[2] Роль государства в большинстве стран сводится к определению общей стратегии развития системы ипотечного кредитования, к выполнению функций надзора и контроля за деятельностью субъектов ипотечного рынка. Что же касается общих моделей организации ипотечного кредитования, то основных их в сущности три, и различаются они, прежде всего, в принципах формирования ресурсов для ипотечного кредитования на: 1) депозитный механизм (система сбережений); 2) одноуровневая модель, когда банк самостоятельно рефинансирует ипотечные кредиты за счет выпуска закладных листов, т.е. ценных бумаг облигационного типа; 3) модель рефинансирования путем эмиссии ценных бумаг ипотечного кредитования, имеющих коллективную гарантию. Ключевым, отличительным признаком депозитного механизма, т.е. системы сбережений, является принцип функционирования, при котором совокупный портфель кредитных ресурсов не заимствуется на открытом рынке капиталов, а целенаправленно формируется за счет привлечения сбережений будущих заемщиков по принципу депозитного накопления.

Закладные листы (ипотечные облигации) – долгосрочные ценные бумаги, представляющие собой долговые обязательства ипотечных кредитных институтов, обеспеченные заложенным в них недвижимым имуществом. Для системы закладных листов характерно соединение функций эмитента закладных листов, кредитора, управляющей компании по обслуживанию ипотечных кредитов и закладных листов в одном лице (в ипотечной организации). Обеспечение эффективности данной системы зависит от соблюдения следующих основных принципов ее построения и функционирования:

[2] Челекбай А.Д. Риск-менеджмент в денежно-кредитной и инвестиционной деятельности: теория, мировой опыт и практика Казахстана: учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2007. – 312 с.

- на эмиссию закладных листов необходима специальная лицензия, к получателям, которой предъявляются определенные требования;
- объем всех выпущенных ипотечным институтом закладных листов должен быть покрытым в любой момент через ипотечные ссуды;
- только 60-70% заложенного имущества может быть привлечено в качестве покрытия для закладных листов;
- все активы, которые служат в качестве покрытия закладных листов, должны быть внесены в специальный регистр;
- при банкротстве эмитента держатель залогового листа имеет преимущественное право на возмещение по его обязательствам;
- активы, пассивы и деятельность, связанные с ипотечными кредитными операциями и выпуском закладных листов, должны быть строго обособлены от иной деятельности эмитента;
- наличие вторичного рынка закладных, в рамках которого обеспечивалась бы высокая ликвидность данных ценных бумаг, их доступность для инвесторов. Для повышения надежности ценных бумаг создаются резервные фонды, практикуется вовлечение в процесс секьюритизации страховых компаний, которые в случае невыполнения заемщиками обязательств по кредитам осуществляют необходимые выплаты инвесторам.

Таким образом, как показывает зарубежный опыт, успешное формирование и развитие систем ипотечного кредитования возможно благодаря активной политике государства, направленной на прямую поддержку и развитие национальной ипотечной системы. Данный вывод важен для правильного понимания роли государства в формировании национальной системы ипотечного кредитования в странах с переходной экономикой.

ЛИТЕРАТУРА

1. *General trends in financing social housing Spain/Pareja Eastway,Ignalco San Martin// Urb.Stud,1999,Vol.36,4*
2. *Челекбай А.Д. Риск-менеджмент в денежно-кредитной и инвестиционной деятельности: теория, мировой опыт и практика Казахстана: учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2007. – 312 с.*

Түйін

Кепілдік банктері ипотекалық несие беру ұйымының өте дамитын формалары болып табылады. Кепілдік банктерінің қызметі ипотекалық несие беру деп аталатын бір деңгейлі жүйесінің негізіне жатады. Несие берушілер депозиттердің тартуы кепілдік несиелер жолымен қамтамасыз етеді. Несие берушілермен бола сондай құрылыс қоғамдары, немесе сауда банктері алады.

Кепілдік несиелердің қаржы қамтамасыз етуіндегі барлық үлкен рөл (бұдан әрі - MBS) американдық mortgage-backed securitiesтердің түрі бойынша жасалған тесіп өткен ипотекалық бағалы қағаздар, мұнсыз кепілдік несиелермен ойнайды. Несие институттары қарыздардың пулдарын құрастырады және MBSтарды шығарады инвестор жүзеге асырылатын кепілдік несиелер сатып алатын арнайы ұйым құрады.

Ипотекалық несие берудің жүйелерінің табысты құрастыру және дамытуы шетел тәжірибесінің көрсетеді мемлекеттің ұлттық ипотекалық жүйенің төте қолдау мен дамыту бағытталған арқасында белсенді саясатына болуы мүмкіні сайып келгенде.

Resume

Savings and loan associations were and are the most developing form of the organization of mortgage lending. Activity of savings and loan associations underlies so-called single-level system of mortgage lending. Creditors provide mortgage loans by attraction of deposits. Creditors can be or the specialized savings organizations, such as building societies, or commercial banks.

In financial maintenance of mortgage loans the through mortgage securities provided with mortgage loans, created as American mortgage-backed securities (further – MBS) start to play the increasing role. Credit institutes create the special organizations which buy mortgage loans, form pools of credits and let out MBS, realized to investors.

Thus, as shows foreign experiment successful formation and development of systems of mortgage lending it is possible thanks to the active policy of the state directed on direct support and development of national mortgage system.

Резюме

Ипотечные банки – развивающаяся форма организации ипотечного кредитования. Деятельность сберегательных и кредитных ассоциаций лежит в основе так называемых одноуровневых систем ипотечного кредитования. Кредитора предоставляют ипотечные кредиты за счет привлечения депозитов. Кредиторами могут быть или специализированные организации сбережений, такие как строительные общества, или коммерческие банки. Финансовое обслуживание ипотечных кредитов по американскому образцу начинает играть все большую роль. Кредитные институты создают специальные организации, которые покупают ипотечные кредиты.

Таким образом, как показывает зарубежный опыт, успешного формировать и развивать систему ипотечного кредитования возможно за счет активной политики государства, направленной на поддержку развития системы ипотечного кредитования.

АБДУЛЛАЕВА Б.А.
э.ғ.к., «Қаржы нарығы және банктік бизнес»
кафедрасының аға оқытушысы
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНДА НЕСИЕНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Агроөнеркәсіп кешені (АӨК) – ең ірі салааралық кешен, экономиканың 10 саласын біріктіреді. АӨК – бұл ауыл шаруашылық өнімді өндіру, өңдеу, сақтау және тұтынушыға жетікзу жүйесі.

АӨК 4 сферасы бар:

- ауыл шаруашылық;
- ауыл шаруашылық құрал-жабдықтармен, техника, химикаттар және минералды тыңайтқыштармен қамтамасыздандыру;
- ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру;
- ауыл шаруашылық өнімдерін тасымалдау, сақтау, тұтынушыға жеткізу және АӨК кадрлар дайындау;

АӨК дамытатын алдында бірнеше мемлекеттің дамыған тарихын зерттеу қажет және олардың қазіргі жағдайы қалай? Сонымен Австралия мемлекеті өзінің АӨК экстенсивті түрде құрған, соған қарамастан олардың өнімдері бәсекеге қабілетті. Австралия Қазақстан сияқты жері көп, климаты құрғақ, халқы аз мемлекет. Австралияның фермерлік шаруашылығы капиталды аз мөлшерлемемен, жұмыс күшін аз қолданып, бірақ жер аймағын кең көлемінде қолданады. Мемлекет кеңінен субсидиялармен фермерлерге көмектеседі және өнімдерді экспорттауға мүмкіндік жасайды. Бидай, ет, сүт өнімдері, мақта, жүн және т.б.экспорттайды. Ауыл шаруашылық өнімдері Австралияның бүкіл экспорттың 65% бағалық үлесін құрайды. Шығыс Еуропа, Австралия, Солтүстік Америка елдерінде халықтың 1-2 пайызы ауыл шаруышылғында жұмыс істеп, ЖІӨ-нің 2-3 пайызын құрайды. Шығыс Еуропада мына мемлекеттер ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруде басты рөл атқарады: Алмания, Голландия және Дания. Дания және Голландия ауыл шаруашылығында ең жоғарғы еңбек өнімділігін көрсетеді, мысалы айтатын болсақ 70-жылдары Дания мемлекеттің бір фермері 12 адамды ауыл шаруашылық өнімдерімен қамтамасыз ете алатын еді, ал Азия, Африка елдерінің фермерлері тек өзінің отбасын әрен ауыл шаруашылық өнімдерімен қамтамасыз етер еді. Бұның бәрі мемлекеттің көмегімен

және қаржыландыру көздерін болуымен түсіндіруге болады. Фермерлерге несиені қолжетімді және пайызының төмен болуы мемлекеттің басты мақсаты болуы қажет. Оңтүстік Америка елдері жоғары тауарлық ауыл шаруашылығының арқасында валюта түсімін қамтамасыз етіп жатыр. Экономикалары қарқынды дамып халықтың табысы орта әлемдік табыстан жоғары. Және Аргентина, Бразилия, Уругвай және Чили мемлекеттері өте жоғары еңбек өнімділігінің арқасында әлемде кофе, ет, тері, жүн және т.б.өнімдер өндіруде үлесі жоғары. ЖІӨ-де ауыл шаруашылықтың үлесі 10-15 пайыз құрайды, әлемде халық саны көбейген сайын ауыл шаруашылық өнімдері де бір талай қымбаттап бара жатыр, ұсыныс сұраныстың артынан үлгере алмай жатыр. Соған қарай ірі ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруші мемлекеттер ұлттық қорлар құрып капитал жинап жатыр. Мысалы, Бразилия мемлекеті кофеден түскен табысты өзінің ұлттық қорына жинап болашақтағы ұрпақтарына қалдырып қоймақшы.

Алты әлемді жайлаған жаһандық дағдарыс дауылынан аман-есен шығу үшін Қазақстан басшылығы қолдан келгеннің бәрін жасап жатыр. Тек қиындықты еңсеріп қана қоймай, одан жаңарған жүйе, жаңа екпінімен шығу міндеті қойылып отыр. Мұның бәрі Елбасымыздың биылғы Жолдауында айқын көрсетілген. Енді ауылды көркейтуге, ауыл шаруашылығын дамытуға аса көңіл бөлінетіндігі қуантады. «Ауыл шаруашылығы өнімдерін ұқсату – маңызды сала. Біз қазір консервіленген жеміс-жидек өнімдерінің 80 пайызын, ет өнімдерінің жартысын, құрғақ сүттің 53 пайызын сырттан әкеліп жүрміз. Егер осының бәрін шеше алсақ – онда адамдар қаладан селодағы өнеркәсіпке жұмыс істеуге баратын болады. Біздің бағалауымыз бойынша, экспорттық мамандандыру перспективада 500 мыңнан астам жұмыс орындарын құруға мүмкіндік беріп, таяудағы бес жылда ЖІӨ-нің қосымша өсімінің 8 пайызға жуығын қамтамасыз етеді» – деді Президент Н.Назарбаев халыққа Жолдауында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту мәселелеріне айрықша тоқтап.

Мал басы, ет, сүт, майлы дақылдар өндіру көлемі де кеміді. Жалпы жан басына шаққанда тұтыну тауарларын өндіру тәуелсіздік алған тұстағы көрсеткіштерден анағұрлым төмендеп кетті. Нақтырақ айтсақ, 1990 жылмен салыстырғанда ірі қара 9,8 миллион бастан 2007 жылы 5,8 миллион басқа түссе, тиісінше қой-ешкі 35,7 миллионнан 16,1 миллионға, жылқы 1,7 миллионнан 1,3 миллионға, құс 59,8 миллионнан 29,8 миллионға, шошқа 3,3 миллионнан 1,2 миллионға кеміген екен. Мұның бәрі ауыл шаруашылығының халі өте мүшкіл екенін көрсетіп қана қоймай, ауылда жасайтын халықтың басым көпшілігі кедейлік деңгейінен аса алмай отырғанын да дәлелдейді. Оған халық саны жыл сайын өсіп, керісінше жұмыс орындары күн санап кеміп бара жатқан бүгінгі өмір шындығын қосыңыз. Ал бізде ауыл халқы аз емес, көп емес, бүкіл мемлекет халықтың 44 пайызын құрайды.

Жалпы, ауыл оңалмай, ел тоғаймайтынын ескерсек, қазіргі сан қырлы дағдарыстан шығудың даңғыл жолы да ауылдан басталатыны күмәнсіз. Мемлекет те басты назарды әрқашан ауылға қаратуы керек. Өйткені бүкіл елді, мемлекет халқын асырайтын, оны азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ететін диқан мен шаруа қауымы осы ауылда жасап, еңбек етеді. Демек, ауылдағы әлеуметтік ахуал мен ауыл шаруашылығының жағдайын жақсартуға бар күшті салу керек. Бұл үшін ауылға мемлекеттік қамқорлықты күшейтіп, азық-түлік өнімдерін өндіру мен өңдеу ісіне салынатын инвестицияны жедел молайту қажет.

2003-2005 жылдары аграрлық саланың дамуы айтарлықтай байқалды. Атап айтқанда, ірі қара басы 1,5 миллионға, қой-ешкі – 2,3 миллионға, құс 3,7 миллионға көбейді. Сондай-ақ, майлы дақылдар мен көкөніс өнімдері, мақта өсіру көлемі де анағұрлым артты. Мұның бәрі агроөнеркәсіптік кешеннің халықаралық нормаларға сәйкес нарыққа бейімделген заңнамалық базасын қалыптастыру, ауылға бөлінетін несиенің көбеюі нәтижесінде болды. 1997 жылмен салыстырғанда агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдау 6 еседей артты. Соның арқасында 2007 жылы 1069,6 миллиард теңгенің ауыл шаруашылық өнімдері өндірілді. Бұл 2002 жылмен салыстырғанда екі еседей артық.

Дегенмен, әлемдік деңгейде азық-түлік өнімдеріне деген сұраныстың артуынан олардың бағасы да анағұрлым өсті. Бұдан бір-екі жыл бұрын осыған байланысты халық арасында әр түрлі әңгімелер көбейіп, қобалжулардың да болғаны рас. Бірақ әр жамандықтың да бір жақсылығы болады дегендей, әлемдік экономикадағы дағдарысқа байланысты күнделікті қажет азық-түліктің де, өмірлікке қажет тұрғын үйдің де ғарышқа ұшқан бағасы жерге түсіп, жұртшылықтың бұл көңілі біраз басылды. Әйтсе де, осылай жалғаса бермейді ғой, ертең-ақ қайта шарықтауы мүмкін. Сондықтан еліміздің азық-түлік

қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін де, жұмыссыздықты азайтып, халықтың әл-ауқатын жақсарту үшін де, қылмысты қысқартып, дағдарыстан шығу үшін де ең алдымен ауылға, ауыл шаруашылығына салынатын инвестицияны молайту қажет. Өйткені, біз оны құрылысқа, экономиканың басқа салаларына салып көрдік. Бірақ оның көбі түйені түгімен жұтатын жемқорлардың жемсауына түсіп, көздеген нәтижені бермеді. Қазір қой басының саны 19 миллионға жеткенімен, олардың жүні мен терісін қабылдап, өңдейтін кәсіпорындардың жоқтығынан еліміз жылына 2,5-3 млрд теңге табыстан қағылып отыр.

Ұлттық әл-ауқат қорынан «Қазагрохолдингке» 1 миллиард АҚШ доллары бөлінетіндігі қуанарлық жайт. Және бұл жерде оның қайтарылымы басқа салаларға қарағанда анағұрлым тез әрі сенімді. Оны қарапайым мысалдармен-ақ дәлелдеуге болады. Мәселен, бір шаруа қожалығы 15 миллион теңге жеңілдікпен несие алып, 100 гектарға қант қызылшасын септі дейік. Егер барлық агротехнологияны дұрыс қолданып, қажетті химикаттар мен минералды тыңайтқыштарды норма мөлшерінде беріп лайықты күте білсе, ол әр гектардан орташа 25-30 тонна өнім алады. Өткен жылға дейін бұл өнімнің 1 тоннасын қант зауыттары 10 000 теңгеден сатып алды. Сонда 100 гектардан 2500 тонна өнім алынып, оның жалпы құны 25 миллион теңге болады. Соның 4,5-5 миллионы жерді аударуға, егу, тұқым алу, культивация жасау, суғаруға кетсе, 3,5-4 миллион арам шөптерден тазартып, химикаттар мен тыңайтқыштар сатып алуға, 5,5-6 миллионы күзгі жиын-терім жұмыстарына кетеді. Егер ол несиені 10 пайыздық мөлшерде алатын болсақ, 1,5 миллион теңге үстемесін қосып есептегеннің өзінде алғашқы жиында-ақ ол 7,5-8 миллион теңге таза пайда табуы әбден мүмкін. Ал, несие мерзімі ұзақтау болса, әлгі табысынан қажетті техника мен құрал-саймандар сатып алады да, келесі жылғы табысы одан көбеймесе, азаймайды. Өйткені, енді ол жерді аудару, культивация жасау сияқты агротехникалық амалдарды өз техникасымен жасайды да өнімнің өзіндік құны азаятын болады.

Әрине, Қазақстанның барлық аймақтарында қызылша өсіру мүмкін емес. Бірақ, дәнді және майлы дақылдар өсіру, мал шаруашылығы мен көкөністен де көп пайда табуға болады. Мәселен, 1 гектар картоп орташа 25-30 тонна өнім берсе, сәбіз бен пияздың өнімділігі одан да жоғары. Ал, майбұршақтың әр гектарынан орташа 30-35 центнер өнім алып 150-200 мың теңге табыс табуға болады. Қалғанын қара базардағы ең төменгі бағамен есептен шығару қазіргі заманның азаматтарына аса қиын емес. Және кәсібі өрге домалаған бір шаруа кемінде 5-6 адамды жұмыспен қамтуға септігі тиетінін әлем ғалымдары әлдеқашанақ дәлелдеген. Сонда бұл бірнеше әлеуметтік мәселелер тізбегінің күрмегін шешуге қосылған үлкен үлес болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых, магистрантов и студентов. – Алматы, 2010. 266 с.*
2. *www.nur.kz*
3. *ru.wikipedia.org*
4. *Экономика, 2009-20 наурыз (№3/4) – 4 бет*

Резюме

В данной статье рассматривается агропромышленный комплекс Казахстана, дается характеристика экономических отношений внутри него.

Делая сравнительный анализ агропромышленного комплекса на примере стран Европы и Австралии, автор попытался провести оценку современного состояния агропрома нашей страны и обосновать основные направления правильного использования выделенных кредитов на этот комплекс.

Resume

In this article the agroindustrial complex of Kazakhstan, describing the economic relationships within it.

Making a comparative analysis of agro-industrial complex as an example for Europe and Australia, the author tried to assess the current state of agricultural industry in our country and justify the main directions of the proper use of allocated credits for this complex.

Түйін

Бұл мақалада Қазақстанның агровөнеркәсіптік кешені қарастырылған, оның ішкі экономикалық қатынасы көрсетілген. Агровөнеркәсіптік кешенінің салыстырмалы талдауын жасап Еуропа және Австралиядан алған тәжірибені енгізуге , автор агровөнеркісіп кешеніне бағалау жасап және осы бағыттарға несиені дұрыс беру керектігі жөнінде ұйғарды.

ИЗБАСАРОВА А.,
магистрант 1 курса профильного направления
МБШ при КазЭУ им. Т. Рыскулова

РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ ОРГАНИЗАЦИИ И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ (НА ПРИМЕРЕ ТОО «РЕМБУС»)

Развитие экономики Казахстана в значительной степени ускорило распространение конкурентных отношений на казахстанском рынке. Государство, компании, потребители услуг стали активнее влиять на конкурентную ситуацию.

Переход от конкуренции за ресурсы и товары к конкуренции за потребителя услуг ужесточают отношения в этой сфере и приводят к необходимости формировать новые рыночные факторы. К объективным предпосылкам усиления конкуренции можно отнести следующие:

I. Макроэкономические предпосылки усиления конкуренции, которые связаны с факторами структурного характера и которые радикально влияют на приоритеты ведения бизнеса.

1. Увеличение количества и разнообразия строительных компаний, действующих на нашем рынке, приводит к расширению предложений от компаний и вытеснению с рынка некачественных услуг. При ограничении платежеспособного спроса это сказывается на уменьшении и последующей стабилизации рентабельности бизнеса, что в свою очередь ведет к усилению конкуренции.

2. Либерализация цен и сокращение платежеспособного спроса. Отмена прямых ценовых ограничений коснулась рынка строительных услуг и на первых этапах повлияла на увеличение цены на услуги. Но более важным итогом либерализации цен с точки зрения влияния на конкуренцию стало приближение (или желание приблизить) цены на строительные услуги к мировым из-за использования импортных строительных материалов.

3. Финансовая стабилизация и инфляционные процессы, приватизация и формирование негосударственного сектора экономики, демонополизация экономики и создание рыночных институтов (бирж, страховых компаний и т.д.) – вот перечень целого ряда макроэкономических предпосылок усиления конкуренции, которые на различных этапах развития строительного бизнеса влияли и влияют на усиление конкуренции.

II. Микроэкономические предпосылки усиления конкуренции связаны с изменением в рыночном поведении потребителей услуг и самих строительных компаний.

В ходе реализации экономических реформ было получено большое количество уроков, как нельзя вести бизнес в условиях меняющегося рынка, в результате чего участники рынка строительно-монтажных работ медленно, но верно начали обращаться к приемам и методам работы в условиях конкуренции, тем самым создавая конкурентные преимущества своих компаний.

Роль государства в регулировании конкурентных отношений имеет многосторонний характер и реализуется путем разработки и осуществления национальной политики, а также разработки требований к участникам рынка.

Проблемы развития конкуренции на отраслевых рынках обусловлены действием ряда факторов, зачастую весьма осложняющих работу компаний:

- экономические;
- административные;
- организационные;
- структурные;
- факторы неправового порядка.

Конкурентные преимущества компании являются концентрированным проявлением ее превосходства над конкурентами в экономической, технической, организационной сферах деятельности. Конкурентные преимущества можно измерить экономическими показателями (дополнительная прибыль, более высокие рентабельность, доля рынка, объем продаж).

Необходимо особо подчеркнуть, что конкурентное преимущество нельзя отождествлять с потенциальными возможностями компании. В отличие от возможностей, это факт, который фиксируется в результате реальных и очевидных предпочтений покупателей услуг. Именно поэтому в практике бизнеса конкурентные преимущества являются главной целью и результатом деятельности компании.

Конкурентное преимущество носит сопоставительный, а следовательно, относительный, а не абсолютный характер, так как оно может быть оценено только путем сравнения характеристик, которые влияют на экономическую эффективность продаж. Другой характеристикой конкурентного преимущества является его подверженность неоднозначному влиянию множества разнородных факторов. Для того чтобы добиться конкурентного преимущества, необходимы усилия, направленные на комплекс внешних и внутренних факторов, влияющих на конкурентное преимущество компании.

Проведенное маркетинговое исследование конкурентных преимуществ компаний, работающих на рынке строительно-монтажных работ, направлено на формирование у потребителей такого уровня информированности, который позволяет им принимать решение о выборе услуг на основании достаточного количества критериев, характеризующих конкурентные преимущества компании.

Конкурентные преимущества оценочных компаний подразделяются:

- на уровне компании;
- на уровне услуги.

Стратегия – это долгосрочное, качественно определенное направление развития организации, касающееся сферы, средств и формы ее деятельности, системы взаимоотношений внутри организации, а также позиции в окружающей среде, приводящие ее к целям. Стратегия организации – это генеральный план действий, определяющий приоритеты стратегических задач, ресурсы и последовательность шагов по их решению.

Эффективное управление фирмой непременно требует от руководителей стратегического мышления и умения разрабатывать стратегию. Сегодняшним менеджерам приходится думать стратегически о положении, в котором находится компания, и о влиянии, которое на нее оказывают меняющиеся условия. Они вынуждены анализировать внешнюю среду достаточно тщательно, чтобы знать, когда вносить изменения в стратегию. Они должны быть достаточно хорошо знакомы с деятельностью компании, чтобы знать, какие изменения вносить в стратегию. Другими словами, стратегический менеджмент является фундаментом общего подхода к управлению всей компанией.

Преимуществами стратегического мышления, имеющего первостепенное значение в стратегическом менеджменте, являются:

- обеспечение направленности всей организации на ключевой аспект стратегии: «что мы стараемся делать и чего добиваемся?»;
- необходимость менеджеров более четко реагировать на появляющиеся перемены, новые возможности и угрожающие тенденции;
- возможность для менеджеров оценивать альтернативные варианты капитальных вложений и расширения персонала, т.е. разумно переносить ресурсы в стратегически обоснованные и высокоэффективные проекты;

- возможность объединить решения руководителей всех уровней управления, связанных со стратегией;
- создание среды, благоприятствующей активному руководству и противодействующей тенденциям, которые могут привести лишь к пассивному реагированию на изменение ситуации.

Последнее преимущество, заключающееся в поощрении активного управления, а не в простом реагировании на внешние факторы, приводит к тому, что новаторские стратегии могут стать ключом к улучшению результатов деятельности компании в долгосрочном плане. Из истории бизнеса известно, что высоких результатов добивались обычно компании инициативные и ведущие, а не те, которые просто реагировали на изменившиеся условия или защищались. Преуспевающие компании предпринимают стратегические наступления для обеспечения устойчивого конкурентного преимущества, а затем используют свою долю рынка, чтобы достичь превосходных финансовых результатов. Энергичное выполнение творческой, неординарной стратегии может вывести фирму на ведущие позиции, обеспечивая продвижение ее товаров или услуг до тех пор, пока они не станут стандартом в данной отрасли.

Задача руководства по выработке направления развития включает разработку целей, постановку задач и формулирование стратегии. На ранней стадии процесса выработки направления управляющим нужно сформировать представление о том, куда вести организацию. Хорошо обдуманная формулировка миссии компании помогает направить усилия организации по пути, который определило руководство.

Разработанная инвестиционная стратегия для ТОО «Рембус» является одной из базисных предпосылок стратегических изменений общей стратегии организации и ее конкурентных преимуществ.

ТОО «РЕМБУС» образовалось 1 февраля 2005 года выбрало для себя приоритетом такую отрасль, как строительство. Руководство компании уверено в ее большом потенциале в перспективах развития и конкурентоспособности на рынке жилья.

Основные направления деятельности ТОО «РЕМБУС»:

- производство строительно-монтажных работ;
- производство и реализация продукции производственно-технического назначения, товаров народного потребления, сельскохозяйственной продукции;
- оказание транспортных, бытовых и иных услуг предприятиям всех форм собственности и населению;
- посредническая, торгово-закупочная, коммерческая деятельность.

Основными покупателями продукции и работ ТОО «РЕМБУС» являются индивидуальные покупатели, физические и юридические лица, также различные по размерам организации, расположенные в РК. Многие из этих организаций являются постоянными клиентами предприятия.

У предприятия имеются производственные корпуса, которые удовлетворяют условиям строительного процесса, существуют внутренние транспортные коммуникации.

Продукция данного предприятия в основном сбывается на территории Республики Казахстан. Поэтому рынок можно охарактеризовать как региональный. Для нашего предприятия это рынок строительно-монтажных работ. География рынка определяется границами, рынок услуг строительно-монтажных работ является олигопольным рынком, с косвенным воздействием государства на спрос.

В настоящее время работа ТОО «РЕМБУС» ориентирована на выделенные потребительские сегменты – это заказчики, юридические и физические лица.

Фирма поддерживает и расширяет установленные связи с основными поставщиками материалов, с целью выявления новых строительных материалов. Использует новые разработки в области строительства, производит обучение и переподготовку персонала.

Строительное предприятие наращивает объемы строительно-монтажных работ и суммы прибыли, имеет устойчивое финансовое положение.

Рассмотрим конкурентные стратегии конкурентов. Конкуренты ТОО «РЕМБУС» придерживаются в основном двух ее типов. Одна из них, – это стратегия фирмы, которая решила завоевать сегмент рынка наименее обеспеченных и менее требовательных покупателей, что связано со снижением платежеспособного спроса потребителей. Благодаря низким издержкам в отрасли, предприятия либо производят массовую дешевую продукцию с высокой прибыльностью, либо получают большую прибыль

при невысокой прибыльности и ценах, неприемлемых для менее эффективных конкурентов. Другие предприятия, ориентированные на рыночные условия, при том же уровне цены стараются улучшить параметры товара или придать ему новые свойства. Данная стратегия направлена на создание у покупателей представления о существенных отличиях данного товара от товаров конкурентов.

ТОО «РЕМБУС» в конкурентной борьбе выбирает стратегию ведомого за лидером – «обход». Нестандартное оборудование предприятия имеет более высокое качество, чем аналог у конкурентов; так как предприятие среднее, оно сравнительно гибкое, может быстрее приспособиться к изменившимся потребностям рынка, в малые сроки освоить новое производство. Вместе с тем конкуренты обладают рядом преимуществ по отношению к ТОО «РЕМБУС»: большие объемы, мощности производства, доверие потребителей, определяемое опытом работы на рынке. Таким образом, своевременное реагирование на изменение требований рынка, разработка более перспективных технологий, рекламно-информационный показ продукции будущим заказчикам, более низкий уровень цен и т.д. способствует захвату предприятием своей ниши, «места под солнцем». Рыночную стратегию при конкурирующих фирмах ТОО «РЕМБУС» строит на политике «низких цен». Она достигается путем поиска поставщиков наиболее дешевых материалов, снижения издержек производства. ТОО «РЕМБУС» имеет относительно небольшое преимущество, в основном, за счет более низкой стоимости продукции, которое достигается в основном за счет более низких расходов на оплату труда, т.к. на предприятиях-конкурентах уровень заработной платы выше. Главным положительным фактором для конкурентов ТОО «РЕМБУС» является наличие сложившейся системы сбыта своей продукции.

Единой стратегии для всех не существует. Каждое предприятие даже одной отрасли уникально, поэтому индивидуально и определение его стратегии, которая зависит от его потенциала, а также от многих внешних факторов.

В конечном итоге формирование стратегии предприятия должно дать ответы на три вопроса: Какие направления хозяйственной деятельности необходимо развивать? Каковы потребности в капиталовложениях и наличных ресурсах? Какова возможная отдача по выбранным направлениям?

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.*
2. *Виханский О.С. Стратегическое управление: учебник. – М., 1995. – 250 с.*
3. *Роджерс, Л., Маркетинг в малом бизнесе: учебник / – М.: Аудит, ЮНИТИ, 2001.*
4. *Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов /Перевод с англ; под ред. Зайцева Л. Г., Соколовой М. И. – Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.*

Түйін

Ұйымның стратегиясы – бұл стратегиялық мақсаттардың табысы бойынша әсерлердің бас жоспары, адамдардың стратегиялық есептердің анықтайтын басымдылықтары, қорлар және тізбегі. Фирмамен тиімді басқару стратегияны өңдейтін стратегиялық ойлаудың жетекшілерінен міндетті түрде талап етеді және өте үлгерімді серіктестіктер орнықты бәсекелестік артықшылықтың қамтамасыз етуі үшін стратегиялық шабуылдарды қолданады, содан соң өте жақсы қаржы нәтижелеріне жету үшін нарықтың өз еншілерін қолданады.

Резюме

Стратегия организации – это генеральный план действий, определяющий приоритеты задач, ресурсы и последовательность шагов по достижению целей. Эффективное управление фирмой непременно требует от руководителей стратегического мышления и умения разрабатывать стратегию. Преуспевающие компании предпринимают стратегические наступления для обеспечения устойчивого конкурентного преимущества, а затем используют свою долю рынка, чтобы достичь превосходных финансовых результатов.

Resume

Strategy for the organization - is a master plan that identifies priorities for strategic objectives, resources and sequence of steps to achieve strategic objectives. Effective management of the firm necessarily requires the heads of strategic thinking and ability to develop strategy. Successful companies make strategic offensive in order to ensure sustainable competitive advantage, and then use their share of the market to achieve superior financial results.

Ключевые слова:
Стратегия, организация, условия, конкурентоспособность, эффективность.

Keywords:
Strategy, organization, conditions, competitiveness, efficiency.

Басты ұғымдар:
Стратегия, ұйым, шарт, бәсекеге түсе алатындық, тиімділік.

КЕНЕСАРИЕВА А.А.,
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
“Экономика” мамандығының 2-курс магистранты
Д.Я. КУАТОВА
жетекші

КӘСІПОРЫНҒА ИНВЕСТИЦИЯНЫ ТАРТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі таңда Қазақстан әлемдік шаруашылықтың толық қанды мүшесі болып табылады. Республикамыздың экономикасының дамуы экономикалық ортада инвестициялық бағытты құруды талап етті. Инвестицияның құйылу өндірістің масштабының кеңеюіне, сонымен қатар экономиканың әлеуметтік экономикалық дамуының сапалы, жаңа деңгейге шығуын қамтамасыз етті. Экономикадағы жаңалықтар мен өсулер инвестицияның көлемімен, құрылымымен және олардың жүзеге асырылу сапалары мен қарқыны арқылы анықталынады. Сонымен қатар, инвестициялық жинақтаулар мен олардың материалдық ресурстарынсыз инвестицияда ешқандай оң нәтижелер болмайды. Инвестициясыз ішкі және сыртқы рыноктардағы тауар өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету, қазіргі кездегі капитал жұмсалымдарының болулары мүмкін емес. Рыноктік инфрақұрылымдардың және әлемдік тауар өндірушілердің құрылымдық және сапалық өзгертулерінің процестері инвестициялаудың есебімен жүзеге асырылады.Инвестициялау экономикалық өсуді, аймақтың әлеуметтік жағдайын, халықтың жұмыспен қамтылуын және сонымен қатар елдің экономикасының дамуын анықтайды [3].

Экономикалық дамуға көптеген факторлар әсер етеді, олар табиғи ресурстардың саны мен сапасы, қолдану мүмкіншілігі, негізгі капиталдық көлемі мен сапасы, технологияның дәрежесі, техникасына қабылдау жүйесі, еңбек ресурстарының кәсіптік дәрежесі, оның ғылыми және мамандану сипаттамасы, өндірілген өнімге сұранысты арттыру және қолдана білу, ұлттық басқаруда бар ресурстарды тиімді қолданып өте көп мөлшерде сапалы өнім өндіре білу [1].

Біздің алға қойған мақсатымыз – бәсекеге қабілетті елдердің қатарына қосылу.

Нарықтық қатынастар жағдайы кәсіпорын мен мемлекет арасындағы қарым-қатынастардың жаңа формалары мен әдістерін талап етеді. Үзіліссіз дамуды, үнемділікті және қазіргі заманғы кәсіпорын қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін бірдей мағынаға ие бәсекелестік пен ынтымақтастық сияқты нарықты экономикалық маңызды сұраушыларының арақатынасын белгілеу күрделі міндеттердің бірі болып табылады.

Шаруашылық жүргізудің нарықтық жүйесінде бәсекеге қабілеттілі шешуші экономикалық категориялардың бірі болып есептеледі. Бәсекелестік қатынастарды дамытпай ұлттық экономиканың серпінді даму жүйесіне айналуы екіталай.

Соңғы жылдары көптеген кәсіпорындар сапалы өте оңтайлы бағада өнім өндіру қажеттілігін сезінді. Бұл дегеніміз жалпы өндіріс шығындарын азайта отырып, өнім сапасын, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату. Нарықтық экономика талабы бойынша өндіріс тиімділігін барынша арттыру – кәсіпорындардың өмірлік ұстанатын қағидаларының бірі.

Осы жағдай кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығы арттыру, жалпы тиімділікті жоғарылату әдістерінің басты бағыттарын анықтау өте маңызды [1].

Кез келген меншік нысандарын кәсіпорындар үшін белгілі бір кезеңге қаржылық нәтижесін көрсететін шығыстар мен табыстар арақатынастарын есепке алып, олардың есепті жылдам нәтижелерін бағалап, талдап тұжырым жасау өзекті мәселе болып табылады. Инвестициялық тартымдылықты арттыру жолдары барлық уақытта да маңызды болған және алдағы кезеңдерде бола беретіні анық. Келешекте ұлттық экономикамыздағы кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығын қандай әдістермен шешеді және қандай іс-шаралар кешенін қолданатыны өзекті мәселе [4].

Инвестицияларды экономикаға тарту ішкі жинақтардың және қаражаттардың жетіспеушілігінен құтылуға, өндірістің өсуіне, экспорттың жоғарлауына, импорттың төмендеуіне, тауарлық тапшылықтың қысқаруына және өндірісті ұйымдастырудың тиімділігін жоғарылатуға көмектеседі.

Жалпы қазіргі кезде адамдар экономикаға салынған инвестициялардың нақты тиімділігін көруі тиіс, ол жұмыс орындарының көбеюінен, жаңа өндірістердің пайда болуынан, еңбек өнімділігін артуы үшін жағдайдың жақсаруынан танылады.

Кәсіпорын деңгейінде инвестиция қызметін басқару тұр.

Инвстицияларды дұрыс басқара білу кәсіпорынның экономикалық тиімділігіне, қаржылық тұрақтылығына, оның өз бизнес саласындағы өміршеңдігіне айтарлықтай әсер ететіні сөзсіз. Сондықтан да, инвестициялық қызметті басқару кәсіпорындағы қаржы менеджментінің маңызды да жауапты міндеттерінің бірі болып табылады.

Инвестицияларды басқарудың құрамына келесілер кіреді:

- инвестицияларды мемлекеттік деңгейде басқару – бұл инвестициялық қызметті заңды түрде реттеуді, бақылауды және ынталандыруды қажет етеді;
- жеке инвестициялық жобаларды басқару – бұл қазіргі заман талаптарына сай әдістер мен басқару техникасын қолдану арқылы инвестициялық жобаны жүзеге асыру барысын жоспарлауды, ұйымдастыруды және бақылауды қамтиды;
- жеке кәсіпорынның инвестициялық қызметін басқару – бұл кәсіпорын тарапынан инвестициялау объектілерін таңдаумен және инвестиция барысын бақылаумен сипатталады.

Кәсіпорын деңгейінде инвестицияларды басқару капитал салымдарының ең тиімді нұсқаларын жүзеге асыруға бағытталды. Осы орайда кәсіпорындардың инвестицияларды басқару барысына толығырақ тоқтала кетелік. Кәсіпорын деңгейінде инвестицияларды басқарудың бірінші кезеңі – бұл елдегі инвестициялық жағдайды (климатты) талдау. Ол келесідей көрсеткіштерді ескереді:

- жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ), ұлттық табыстың және өнеркәсіптік тауарлардың өндіріс көлемінің динамикасы;
- ұлттық табысты бөлудің динамикасы;
- мемлекеттің инвестициялық қызметті заңды түрде реттеуі, бақылауы және ынталандыруы;
- инвестициялық нарықтардың, бірінші кезекте несие нарығы мен құнды қағаздар нарығының, даму деңгейі.

Келесі кезең-кәсіпорынның экономикалық даму стратегиясын ескере отырып, оның инвестициялық қызметінің нақты бағыттарын анықтау. Бұл кезеңде кәсіпорын инвестициялық қызметінің салалық бағытын, сонымен қатар өз қызметінің жекелеген кезеңдеріндегі инвестициялаудың негізгі нысандарын анықтайды. Бұл үшін экономиканың жекелеген салаларының инвестициялық тартымдылығы, яғни олардың конъюнктурасы, осы салалардың өнімдеріне деген сұраныстың динамикасы мен болашағы зерттеледі.

Инвестицияларды басқарудың тағы да бір өте маңызды кезеңі – инвестициялық ресурстардың қажетті көлемін анықтау және оларды қаржыландыру көздерін іздестіру болып табылады. Бұл кезеңде кәсіпорынның жоспарлы бағыттары бойынша инвестициялық қызметті жүзеге асыруға қажетті қаржылық ресурстардың жалпы көлемі анықталады.

Инвестициялық ресурстарға деген мұқтаждықтарға сүйене отырып, оларды қаржыландыру көздері анықталады. Кәсіпорынның меншікті қаражаттары жетіспейтін жағдайда шеттен қаражаттар тарту туралы шешім қабылданады. Жоғарыда аталған шаралардың барлығын жүзеге асырған соң кәсіпорынның инвестициялық қоржыны қалыптасады. Инвестициялық қоржын кәсіпорынның барлық инвестициялық жобаларының жиынтығы болып табылады. Инвестицияларды басқарудың қорытынды кезеңі – инвестициялық тәуекелдерді басқару. Бұл кезеңде алдымен кәсіпорын барлық инвестициялық объектілер бойынша кездесуі мүмкін тәуекелдерді анықтап алып, содан кейін осы тәуекелдерді мүмкіндігінше азайтуға байланысты шаралар қолданылады [2].

Кәсіпорынның инвестициялық саясаты капитал салымдарының тиімді объектілерге салынуын, олардың өндіріс барысын сенімді ақша ағынымен қамтамасыз етуге, нәтижесінде кәсіпорынның жалпы экономикалық қызметінің тиімділігін қамтамасыз етуге арналған. Демек инвестициялық саясат өз кезегінде кәсіпорынның экономикалық саясатының құрамдас бөлігі болып табылады.

Әрбір кәсіпорын өзінің инвестициялық саясатын жүргізу керек, ол үшін оның тактикасы болу керек. Біз оны стратегиялық инвестициялық саясат дейміз. Инвестициялық саясат дегеніміз – инвестицияның жиынтық көрсеткішін іске асыру және сол іске асырудың механизмі.

Табыс алу мақсатында көлемді құрылымды белгілейтін шаруашылық шешімдердің жүйесі және инвестицияны шаруашылық объект бағытында (кәсіпорын, фирма, компания) жүргізетін негіз – кәсіпорынның инвестициялық саясатын құрайды. Осының арқасында көптеген мәселелер шешіледі. Мысалы: өндірістің құрылымын жетілдіру, даму қарқынын жылдамдату және т.б. Ерекше орын алатын – жұмысшылардың кәсіби деңгейін, білімдерін және тәжірибесін жоғарылату.

Нарықтық қатынастардың дамуы және сонымен байланысты макроэкономикалық саясаттағы өзгерістер кәсіпорындардың инвестициялық саясатына қосымша маңыздылық береді. Айталық кәсіпорындардың инвестициялық қызмет жөніндегі міндеттері келесідей болуы тиіс:

- кәсіпорынның даму стратегиясын анықтау;
- өзінің инвестициялық бағдарламасын жақсарту және өзекті инвестициялық жобаларды анықтау;
- инвестициялық ресурстардың оңтайлы орналастырылуын қамтамасыз ету.

Кәсіпорын экономикасына капитал ағындарын және олардың қажетті объектілерге салынуын қамтамасыз ететін қолайлы инвестициялық жағдай қалыптастыру.

Кәсіпорындар аталған міндеттерін жүзеге асыру үшін өзінің инвестициялық саясатын әлемдік тәжірибеде қалыптасқан принциптері келесідей:

- капитал салымдарын қаржыландыру көздерінің алуан түрлі болуы;
- іріктеушілік және ұқыптылық-инвестициялық жобаларды жан-жақты талдау нәтижесінде іріктеп,таңдап алу;
- мақсаттылық-инвестициялық бағдарламаның түпкі қажетті нәтижелерді қамтамасыз ету мақсатында бағытталуы;
- жүйелілік инвестициялық бағдарламаны жүзеге асыруға қажетті шаралардың жиынтығын жалпы ұлттық экономиканың даму деңгейімен байланыстыра отырып қалыптастыру;
- қамтамасыз етушілік кез келген инвестициялық жоба қажетті ресурстардың барлық түрімен (қаржылық, еңбектік, ақпараттық, материалдық) және қажетті мөлшерде қамтамасыз етілуі тиіс;
- өтелімділік – салынған қаржы-қаражаттардың барынша үлкен өсімімен қайтарылуы;
- инвестициялық белсенділікке ықпал ету мақсатында экономикалық және ұйымдастырушылық құралдарды қолдану.

Инвестициялық саясаттың іріктеушілік және ұқыптылық принциптерін жүзеге асыру кәсіпорынның экономикалық өсіміне және жандана түсуіне септігін тигізетін инвестициялық бағыттарды (жобаларды) дұрыс таңдай білуді қажет етеді. Кез келген кәсіпорын үшін инвестициялық саясатты жүзеге асыру және инвестициялық бағыттарды таңдауда келесідей қажеттіліктерді қамтамасыз етуі керек:

- өзге кәсіпорындарға немесе жаңа өнімдерге қаражаттар салу мақсатында өзінің өндірістік әлеуетін дамыту;
- инвестициялық бағдарламалардың өміршеңдігін қамтамасыз ету мақсатында мемлекет тарапынан үлкен қолдау көрсетілетін салаларға капитал салу;
- бәсекелестік қабілеті жоғары, ішкі және сыртқы нарықтарда үлкен сұранысқа ие болатын өнімдермен салаларға инвестициялар салу;
- әрбір кәсіпорын өзінің инвестициялық саясатын жүргізу керек, ол үшін оның тактикасы болу керек. Біз оны стратегиялық инвестициялық саясат дейміз. Инвестициялық саясат дегеніміз – инвестицияның жиынтық көрсеткішін іске асыру және сол іске асырудың механизмі.

Табыс алу мақсатында көлемді құрылымды белгілейтін шаруашылық шешімдердің жүйесі және инвестицияны шаруашылық объект бағытында (кәсіпорын, фирма, компания) жүргізетін негіз – кәсіпорынның инвестициялық саясатын құрайды.Осының арқасында көптеген мәселелер шешіледі. Мысалы: өндірістің құрылымын жетілдіру, даму қарқынын жылдамдату және т.б. Ерекше орын алатын – жұмысшылардың кәсіби деңгейін, білімдерін және тәжірибесін жоғарылату [2].

Басқарудың экономикалық әдісін кең қолдану жағдайында кредиттік жағдайды кешіру және нарықтық қатынастарға өтуде перспективаға инвестициялық саясаттың ғылыми дәлелдігін қамтамасыз ету керек, жаңа шаруашылық механизммен инвестицияны болжау мен жоспарлау тәжірибесін байланыстыру және салымдардың ұтымды жолдарын қамтамасыз ету, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі бағдарламасының бірі сияқты оның нәтижелілігін жоғарылату болып табылады.

Кәсіпорында инвестицияны тиімді пайдалану үшін мынандай шараларды қолдану керек:

1. Экономикалық, ғылыми-техникалық, әлеуметтік жетістіктерге жетудің жолдарын табу.
2. Пайданы көздеу.
3. Жалпы шығындарды азайту.
4. Мемлекеттен келген, бюджеттен келген қаржыны, кредиттік қаржыны, гранттан келген қаржыны дұрыс пайдалану.
5. Дүниежүзілік мүмкіндіктерді пайдалану, жеңілдетілген гранттар алу.
6. Инвестициялық тәуекелділік.
7. Инвестицияның өтімділігі.

Қазіргі кездегі инвестициялық саясаттың ерекшелігі техникалық қаруландыруға салымдар және өндірістік кәсіпорынды қайта жөндеу, инвестицияны базалық машина жасау саласына, ауыл шаруашылық саласына жіберу, ресурс алатын, өндірістің және пайдалану саласына бағыттау.

Сонымен, инвестицияны тарту және тиімді пайдалануды басқару – кәсіпорынның инвестициялық қызмет саласындағы шешімдерді жасау, қабылдау және жүзеге асыру үрдісі болып табылады.

Бұл үрдіс келесі принциптерді сақтаумен ұйымдастырылуы тиіс: Инвестициялық мақсаттың принципі инвестицияның табысы мен пайдаланушылық принципі, жоғары тәуелділікті мүмкіншілігінше азайта отырып, теңестіру принципі, инвестицияны таратудың жүйелі принципі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Ұлттық экономика. Оқулық А.В. Сидорович Ә.Ә. Әбішевтің жалпы редакциялауымен. – Алматы: Экономика, 2010.*
2. *Кәсіпорын экономикасы. Мейірбеков А.А., Әлімбеков Қ.А.: Оқу құралы. – Алматы. Экономика, 2002.*
3. *Кәсіпорын экономикасы Тәжірибе сабағына арналған оқу құралы. – Алматы ТОО.*
4. *Айқын газеті. «Инвестициялық тартымдылық»*
5. *Кәсіпорын экономикасы және кәсіпкерлік: Оқулық. – Алматы: Экономика, 2009.*

Түйін

Мақалада кәсіпорынның инвестициялық тартымдылығын арттыру, жалпы тиімділікті жоғарылату әдістерінің басты бағыттары, кәсіпорында инвестиция қызметін басқару, қаржыландыру және кәсіпорынның инвестициялық саясаты, инвестициялық саясаттың әлемдік тәжірибиеде қалыптасқан принциптері және оларды жетілдіру жолдары туралы айтылған.

Резюме

В статье приводятся данные об увеличении привлечения инвестиций, об их эффективном использовании, управлении. Приводятся данные по инвестиционной политике и выработанной практике принципов инвестирования, путей их доведения до потребителя.

Resume

The article presents data on the increase attracting investment, on its effective use and management of investments. We give Data on investment policy and developed in practice the principles of investing, how they bring to the consumer.

Негізгі сөздер: Инвестициялық саясат; экономикалық өсу; инвестициялық тәуекелділік; инвестицияның өтімділігі; инвестициялық қызмет; капитал салымдары.

КУЛЕМБАЕВА Ф.М.,
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ магистранты

БИЗНЕС-ИНКУБАТОР – КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМЫТУДЫ ҚОЛДАУДЫҢ БІРДЕН-БІР ЖОЛЫ

Экономиканың тұрақты болуы және оның бәсекелік сипатын қалыптастырудың басты күштерінің бірі кәсіпкерлікті дамыту болып табылады. Бұл қосымша жұмыс орындарын құруға жағдай жасайды, қаржы нарығын жандандырады, бәсекелестікке қалыпты орта қалыптастырады, халықтың сатып алу қабілетін арттыруға және ірі бизнестің одан әрі даму мүмкіндігін кеңейтеді. Нәтижесінде бизнес жүздеген адамдар үшін тартымды сипатқа ие болып, нарық экономикасының қажетті элементіне айналды. Кәсіпкерліктің экономикадағы рөлін нығайту, олардың дамуы мен қызмет тиімділігін арттыру мәселесіне ерекше көңіл бөліп отырғанымен, бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде жүргізуді қажет етеді. Жалпы өркениетті елдердің қай-қайсысын алсақ та өздерінің экономикалық және әлеуметтік мәселелерін шешуде кәсіпкерлікке арқа сүйейді. Кәсіпкерліктің экономикалық және әлеуметтік функциялары оны дамыту мәселесін маңызды мемлекеттік міндеттер қатарына жатқызуға және экономиканы реформалаудың ажырамас бөлігі деп қарастыруға болады.

Қазақстан Республикасының бұрынғы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің 2009-2010 жылдарға арналған «Мемлекеттік орган қызметкерлерінің стратегиялық жоспар бөлімінде шағын және орта бизнес субъектілерінің ЖІӨ үлесі 2009 жылы – 31,1%, 2010 жылы – 31,3 %, 2011 жылы – 31,5% деп жоспарланған. Дамыған елдерде шағын және орта бизнес ЖІӨ-нің 60-70% пайызын құраса, Қазақстанда бұл көрсеткіш соңғы мәлімет бойынша 31,2%, соның ішінде шағын бизнес – 28% болса, орта бизнес – 3,2%. Қазақстан Республикасы Президентінің биылғы «Болашақ іргесін бірге қалаймыз» атты жолдауында Елбасы: «Стратегиялық жоспардың аясында таяу онжылдықта

Қазақстан 2020 жылға қарай, шағын және орта бизнестің ЖІӨ-гі үлесі 40% пайызды құрайды», – деп айтып кеткен болатын. Яғни, 2020 жылға дейін шағын және орта бизнестің үлесі еліміздің ішкі жалпы өнім көлемінің 40 пайызын құрауға тиіс. Бұл мақсатқа қол жеткізуде «Бизнестің Жол картасы - 2020» бағдарламасы маңызды рөл атқарады. Былтыр бағдарламаны жүзеге асыру үшін 657,3 млн. теңге бөлінді. Қазіргі кезде республика 11 жобаны құптады. Одан басқа, аймақтарда, ауылдық тұрғындарға шағын несие беру ісі жалғасын табуда. Бағдарлама шеңберінде кәсіптік мамандар даярлауға және жастар тәжірибесін өткізуге қаражат берілді. Кәсіпкерліктің тынысын кеңейту үшін бизнес-ахуалды жақсартуға және әкімшілік кедергілерді азайтуға мән беріледі. Әзірше халыққа және бизнес өкілдеріне 5 қызмет түрі электронды негізде көрсетіледі, биыл олардың саны 15-ке жеткізіледі. Экспортқа бейім кәсіпкерлік нысандарының белсенділігін көтеретін жеке іс-шара жоспарымен қатар, жүйе құраушы кәсіпорындар айналасында шағын және орта бизнесті дамыту бойынша да бағдарлама жасау тапсырылды. «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз!» атты Жолдауын іске асыру барысында алдағы жылдарға жоспарланған істерді мерзімінен бұрын атқару үшін бюджет қайта қаралатын болады [1].

Қазақстанда Республикасында Статистика жөніндегі агенттігінің мәліметтері бойынша соңғы бес жылда, яғни 2005-2010 жылға дейінгі кезеңде елде тіркелген шағын орта кәсіпкерлік субъектілер санының 60160 бірлікке (131%) дейін, ал нақты жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар 13538 бірлікті (107%) құрайды. Соның ішінде жұмыс істеп тұрған шағын кәсіпкерлік 11278 бірлікке (107%), орта 1872 бірлік (117%) және ірі 388 бірлікті (120%) құрайды. 2005 жылдан бастап 2010 жыл аралығында нақты жұмыс істеп тұрған бизнес субъектілерінің Қазақстан Республикасының аймақ бойынша өсу қарқыны дамып келеді. Аймақ бойынша нақты жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар саны жылдан жылға өскенін, ал кейбір аудандарда нақты жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалардың кему тенденциясын байқауға болады. Сонымен, 2005-2010 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының аймақ бойынша нақты жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалдар саны 13538 бірлікке (107%) өскен. Соның ішінде аймақтар бойынша соңғы бес жылда Алматы қаласында – 3722 бірлікке (107%), Астана қаласында – 3168 бірлікке (121%), Қарағанды облысында – 3722 бірлікке (132%) және Маңғыстау облысында 2769 бірлікке (155%) өскенін байқауға болады. Ал Оңтүстік Қазақстан облысында – 2655 бірлікке (82%), Ақмола облысы – 829 бірлікке (88%), Солтүстік Қазақстан облысы – 475 бірлікке (92%) және Қостанай облысында 305 бірлікке (96%) кемігені байқалады. Бұдан біз кәсіпкерліктің дамуына несиені пайдаланудағы жоғары пайыз, мемлекеттік қызмет алу кезінде әкімшілік кедергілер, яғни соның ішінде мемлекеттк мекемелерде ұзақ кезек болуы, тиісті жауап алуға көп уақыт кететіні кіреді, мемлекеттік органдардың жиі араласуы, кәсіпкерліктің төменгі деңгейі, ақпараттарға қол жеткізу, алдыңғы қатарлы құрал-жабдықтармен озық технологияны қолданбау, күрделі есеп жүйесін және жалға берудегі төлем құнының жоғары болу себептері кәсіпкерліктің дамуына өзіндік әсерін тигізеді [2]. Экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде кәсіпкерлікті инновациялық экономикада өз орнын жедел іздеу үшін өзінің икемділігін, ұтқырлығын, нарықтың объективтілігін пайдаланудың қажеттігі пісіп жетілді. Кәсіпкерлікті дамытудың бір жолы шағын және орта бизнесті қолдау инфрақұрылымының болуы қажет. Кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымы – бұл кәсіпкерлік субъектілерін дамытуға көмектесетін және кәсіпкерліктің дамуы мен кәсіпкерлік қызметті жүргізуге қажетті жағдай жасау үшін қызметтер көрсететін ұйымдар мен бірлестіктер нысаны. Экономикалық дамудың осы кезеңінде мемлекеттің негізгі рөлі кәсіпкерлікті қолдаудың инфрақұрылымын жасау болып табылады. Кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымы – бұл субъектілердің дамуына жәрдемдесетін және оларға кәсіпкерліктің дамуы үшін қажетті қызмет көрсететін және кәсіпкерлік ортаның тыныс тіршілігіне орта мен жағдай қамтамасыз ететін ұйымдар мен бірлестіктер жиыны. Кәсіпкерлік қолдау инфрақұрылымының маңызды құрамдас бөлігі бизнес-инкубатор болып табылады.

Бизнес-инкубатор шағын бизнес субъектілерін дамытудың әсерлі құралдарының бірі болып табылады. Бизнес-инкубаторлар – шағын инновациялық кәсіпорындарға алғашқы даму кезеңдерінде барынша жағымды жағдайлар жасай отырып, оларды қолдайтын ұйымдар. Бизнес-инкубаторларда арнайы ғылыми зерттеулер жүргізілмейді, тек бар технологиялар негізінде құрылған өндірістерге қолдау көрсетеді [3].

Бизнес-инкубатор өз ісін жаңадан бастаған кәсіпкерлерге қаржылық мәселелерден басқа да келесі қызметтер көрсетеді: маркетингтік шараларды дұрыс жүргізу, өз кәсіпорнын тіркеу, нарықта жаңа өнімді немесе қызмет түрлерін көрсетуді жүзеге асырудың бизнес-жоспарын құрастыру сияқты бірқатар ұйымдастырушылық, құқықтық, экономикалық және техникалық мәселелерді шешуге септігін тигізеді. Сонымен қатар біліктілігі жоғары мамандарды табу, кеңсеге ғимарат табу, фирма қызметіне қызығушылық білдіретін әріптестерді табу сияқты мәселелерде өзекті болып табылады. Бизнес-инкубатордың ерекшелігі – қол астындағы фирмаларды қаржыландырылмайтындығында. Бизнес-инкубатордың қызметі тиімді болып келеді. Көптеген мәліметтерге сүйенсек, бизнес-инкубатор шығарған компаниялардың 70-80% кемінде үш жыл өмір сүреді, ал өз бетінше құрылған кәсіпорындардың ¾ бөлігі өзінің құрылған кезінен бастап алғашқы жылында-ақ құлдырай бастайды.

Алғашқы бизнес-инкубатор Ұлыбританияда 1950 жылдары пайда болды, дегенмен АҚШ-та көп тараған. АҚШ-та бизнес-инкубаторлар 1959 жылы пайда болды, 1985 жылы бүкіл дүниежүзінде 70 бизнес-инкубатор, 1992 жылы – 470, ал қазіргі таңда олардың көлемі 4000-нан асады. Дегенмен, бизнес-инкубатордың көп тараған жері АҚШ болып есептелінеді, олардың саны 200-ден астам бірлікті құрайды. Америка Құама Штаттарындағы бизнес-инкубаторлардың 90%-ға жуығы – бұл коммерциялық емес ұйымдар. Олардың басты мақсаты – жаңа кәсіпорындар құру және дамыту. Бизнес-инкубатордың көбі технопарктердің құрамында жұмыс жасайды. Қазіргі таңда АҚШ-та бизнес-инкубаторлар әр түрлі бағыттарда қызметтер атқарады. Мысалға алатын болсақ, өнер инкубаторлары (жас суретшілер мен әртістерге жалға үй-жай ұсынады), ауыл шаруашылық инкубаторлары (кішігірім фирмалардың жер өңдеумен және мал шаруашылығымен айналысуы), өнеркәсіптік инкубаторлар және жоғарғы технологиялы фирмалар инкубаторлары. Бір айта кететін жайт, бүкіл әлемде бизнес-инкубаторлар жаңа шағын кәсіпорындарды ғылыми-техникалық салада қаржыландыру негізінде мемлекеттің көмегімен құрылады.

Ең алғашқы бизнес-инкубатор ассоциациясы АҚШ-та 1985 жылы құрылған. Ассоциация әлемдегі ең ірі деп саналып, құрамына әлемнің 800-ге жуық мүшесі кіреді. Осы тәріздес ассоциациялар барлық Батыс Еуропа елдерінде құрылған. Ресейде алғаш рет осындай ассоциация 1990 жылы құрылған. Ресейде бизенс-инкубаторлар алғаш рет халықаралық көмек бағдарламалары негізінде пайда болды. Морозовск жобасы негізінде «БИНК» бағдарламасы әзірленіп, 1996 жылы 8 бизнес-инкубатор құрылды. 1996 жылы Ресей аймақтарынан 22 бизнес-инкубатор құрылтайшылар шешімімен бизнес-инкубаторларды дамытуға бағытталған коммерциялық емес әріптестік «Бизнес-инкубаторлардың ұлттық ынтымақтастығы» құрылды. Қазіргі таңда Ресейде 120-ға жуық бизнес-инкубаторлар бар. Ресейдің бизнес-инкубаторларының ұлттық қоғамы мәліметтері бойынша өз қызметін жеке бастаған шағын кәсіпорындардың 14-15%-ы ғана өз қызметтерін жалғасытарды, ал бизнес-инкубаторлар көмегімен құрылған шағын кәсіпорындардың – 85-86% өз қызметтерін ары қарай жаллғастыра алады. Қазіргі таңда Ресейде 100-ден астам бизнес-инкубаторлар қызмет істейді. Бизнес-инкубаторлар бизнестің келеңсіздігін 20%-ға дейін қысқартып, әлемде шағын кәсіпкерлікті қолдаудың ең тиімді нәтижелі элементтерінің бірі болып саналады.

Әлемдік тәжірибеде бизнес-инкубаторлардың мемлекеттік қаржылық қолдау субсидия негізінде жүреді және құралдарды ұсынады. Бизнес-инкубаторларға ұсынылатын жер көлемі 6-10 мың шаршы метр, Қытайда 1,5 шаршы метр, Австралия және Еуропа елдерінде бизнес-инкубаторларға ұсынылатын орташа жер көлемі 3-4 мың шаршы метр [4].

Бизнес-инкубаторларды құру мен дамытуда белгілі бір жетістіктерге жеткен, елде инновациялық әлеуетті қалыптастыра білген Израиль тәжірибесін қарастырамыз. Бизнес-инкубаторларды технологиялық дамыту бағдарламасы Израильде 1991 жылы қабылданған. Бүгінгі таңда Израильде 23 инкубаторлар бар. 2 жылда әр инкубаторларға 5 компания кіреді. 1992 жылдан 2009 жыл аралығында барлық инкубаторлар 1229 компания құруға көмектесті. Соның ішінде 55%-ы табысты бизнесін жалғастыруда. Бизнес-инкубаторлар мемелкет тарапынан 6 жылға қаржыландырады және 6 жыл бойы қадағалауға, тексеріске алынбайды, тек қаржы көздерінің қай мақсатта жұмсалғаны туралы ғана мәлімет ала алады. 6 жылдан кейін алынған қаржы көздері мемлекетке қайтарылады. 6 жылда инкубатор 10 есе пайда табуы немесе жоба құрдымға кетуі мүмкін, бұл жағдайда мемлекетке инкубатор ештеңе қарыз болмайды. Қарыз жойылып кетеді, яғни мемлекет үлкен тәуекелді бастапқы кезден бастап өз мойнына алады. Осындай жағдайда, мемлекеттің қаражатты ұсыну шарттары мен талаптары тәжірибелі түрде оңды деп есептеуге болады.

Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 31 қаңтардағы «Жеке кәсіпкерлік туралы» №124 Заңына сәйкес бизнес-инкубатор – шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қалыптасуы кезеңінде өндірістік үй-жайлар, жабдық беру, ұйымдық, құқықтық, қаржылық, консалтингілік және ақпараттық қызметтер көрсету жолының оларды қолдау үшін құрылатын заңды тұлға [5].

Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі жеделдетілген шаралардың 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 12 мамырдағы №450 қаулысында кәсіпкерлікті қолдаудың құрылымдары бизнес-инкубаторлар, индустриалды технологиялық парктер. Қазіргі олардың барлығы дерлік жергілікті атқарушы органдардың бастамасы бойынща құрылды және өздерінің қалыптасу кезеңінде.

Бизнес-инкубаторлар өз алаңдарына арнайы жеңілдік жағдайда іріктелген шағын кәсіпорындарды орналастыратын және оларға консалтингтік, оқыту, бухгалтерлік және офистік қызметтер, оқыту бойынша қызмет көрсететін құрылым. Бизнес-инкубаторлардың негізгі мақсаты оның аумағында орналасқан шағын кәсіпорындардың орнықты қызмет етуін қамтамасыз ету болып табылады.

Негізінен жоғары оқу орындарының базасында немесе ғылыми-зерттеу институттарының базасында осы жоғары оқу орындарының ғылыми әлеуетін пайдалану және технопарк аумағында орналасқан инновациялық кәсіпорындарды құру және дамыту арқылы әзірленген технологияларды коммерцияландыру мақсатында құрылған технопарктер бар [6].

Көптеген бизнес-инкубаторлар инфрақұрылымның аталған нысанын құру тұжырымдамасының халықаралық практикасына сәйкес емес: офистік және өндірістік үй-жай ұсыну, заңды тұлғаны ұйымдастырумен шектеледі және өзінің нақты міндетін әлсіз орындайды не мүлде орындамайды. Ол бизнес-инкубаторлардың менеджерлері мен ұйымдастырушыларымен теориялық және практикалық даярлығының әлсіздігіне; биліктің жергілікті органдары тарапынан бизнес-инкубаторларды түсіну мен қажетті қолдаудың болмауынан; қаржы-қаражаты мен ақпараттың болмауына байланысты болып отыр.

Бизнес-инкубаторлардың инновациялық инфрақұрылым құрамындағы басқа элементтерінен ерекшеліктері бар. Бизнес-инкубаторлар жаңадан құрылған, дамуының алғашқы сатысында тұрған фирмаларды қолдайды, сонымен қатар олар тек инновациялық қызметпен айналысатын фирмаларды емес, түрлі бағыттағы шағын бизнес субъектілеріне де қолдау көрсетеді және технопарктер сияқты өз аумағы бола бермейді.

Елімізде құрылған бизнес-инкубаторлар мынанадай қызмет түрлерін жүзеге асырады:

1. Материалдық-техникалық база ұсыну.
2. Жобаларды жүзеге асыру жағдайында инвесторалар тартуға жәрдем көрсету.
3. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін ұйымдастыруға жәрдем көрсету [7].

Қазақстандық бизнес-инкубаторлар қызметінің шағын ғана тәжірибесі олардың бірқатар ерекшеліктері мен өзекті мәселелері бар екенін көрсетті:

- бизнес-инкубаторлар туралы заң, бағдарламалардың болмауы.
- жалға берілетін аумақтың шектеулілігі.
- бизнес-инкубаторлардың көбі халықаралық қорлар мен ұйымдар қолдауымен құрылуы.
- бизнес-инкубаторларды мемлекеттік қолдаудың әлсіздігі, тіпті, керісінше мемлекеттік органдардың жиі араласуы.
- жеке бизнестің бизнес-инкубаторларды құруға деген ынтасының жеткіліксіздігі.
- жоғары оқу орындары базасындағы инкубаторлардың аз болуы.
- технологиялық бизнес-инкубаторларды қалыптастыратын және дамытатын бірден-бір орта – еліміздегі технопарктердің аздығы.
- бизнес-инкубаторлармен көрсетілетін қызметтердің шектеулі болуы.
- технологиялық бизнес-инкубаторлардың тиімді дамуына жағдай жасайтын инновациялық кәсіпкерлік ортасының болмауы.
- қаржыландырудың жеткіліксіздігі және осы аталған мәселелерді шешудің ғылыми негізделген тетіктерінің қалыптаспауы, т.б.

Бүгінгі таңда Қазақстанда 50-ден астам бизнес-инкубатор қызмет етуде. Алайда, олардың көбі инновациялық сипаты жоқ, тек кәсіпкерлік ортаға икемді шағын кәсіпорындарды дайындаумен және оларға қызмет көрсетумен айналысуда, яғни еліміздегі технологиялық бизнес-инкубаторлар өзінің мақсатты жұмыстарымен шұғылдана алмай отыр. ҚР «Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» заңына сәйкес, олар – инновацияны құру, қорғау құжаттарын алуға өтінімдерді ресімдеу және инновациялық жобаны дайындау үшін жеке және заңды тұлғаларға құқықтық, ұйымдық, ақпараттық және өзге де қызметтер ұсыну жөніндегі іс-шараны жүзеге асырушы заңды тұлға болып табылады. Бизнес-инкубаторлардың дамуы, жоғарыда атап өткендей, біріншіден, кәсіпкерліктің дамуына үлкен әсерін тигізеді; екіншіден, кәсіпкерліктің дамуы барысында мемлекеттің экономикасының жақсаруы байқалады, экономиканың құрылымдық өзгеруіне әсер етіп, шағын кәсіпкерлік экономикаға өтімділік, икемділік береді; үшіншіден, қоғамның және халықтың қажеттіліктерін жақсы қанағаттандыруға мүмкіндік беретін өркениетті бәсекелестік нарықтық қатынастардың қалыптасуы; төртіншіден, ең бастысы – жұмыс орындарының пайда болуы, қосымша жұмыс орындарының ашылуы, жұмыссыздық деңгейінің қысқаруына қол жеткізіледі; бесіншіден, ғылыми-техникалық дамуды жандандырады.

Бұл жағдайлар орындалу үшін келесідей ұсыныстар жасауға болады:

- бизнес-инкубаторларды құру туралы заң немесе бағдарламалар қабылдау, ассоциация құру;
- әр аумақта, облыс аудандарында бизнес-инкубаторларды құру;
- мемлекет аумақтық басқару органдарынан, кәсіпкерлікті қолдау ұйымдарынан қаржы көздерін тартуды жеңілдету;
- шетелдің озық, оңды тәжірибелерін қолдану;
- жоғары білікті кадрларды дайындау.

Қазақстан экономикалық дамуының қазіргі кезеңінде бизнес-инкубаторлардың құрылуын әлі ертерек дейді. Өйткені бизнес-инкубаторлар коммерциялық ұйымдар ретінде мемлекеттік және мемлекеттік емес демеушілер есебінен қаржыландырылады. Біздер үшін ең қиыны – қаржы көздерін табу. Соған қарамастан, АҚШ тәжірибесі көрсетіп отырғандай, бизнес-инкубаторлардың клиенті – 90%-ға жуығы жоғары тиімділікті кәсіпорындар. Бұл факт Қазақстанда бизнес-инкубаторларды құруда маңызды болып табылады. Инкубаторлар мақсаты және қаржыландыру көздеріне қарай фирмалық, мемлекеттік, университеттік және жеке деп бөлінеді. Қазір бүкіл әлемде бизнес-инкубаторлар шағын кәсіпкерлікті қолдаудың тартымды әдісі болды. Біздің елімізде бизнес-инкубаторлар құрылып, көбеюіне қарамастан қызмет ету жағынан қиындай түседі. Осының нәтижесінде мемлекеттік қолдау мен реттеудің қажеттілігіне көз жеткізуге болады. Бұл қажеттілік, қысқартып айтсақ, мынандай белгілерді топтастырады:

- құқықтық қамтамасыз ету;
- қаржылық қолдау;
- ақпараттық қамтамасыз ету;
- технологиялық жәрдем.

Бизнес-инкубаторларды мемлекеттік қолдау мен реттеуді ұйымдастырып және басқаруды қажет етеді. Себебі бұл бизнесті дамытудың бірден-бір жолы болып табылады. Ал қазіргі кезде бизнесті дамытпайынша экономиканы дамыту мүмкін емес, өйткені кәсіпкерлік нарықтық қатынастарды үнемі қайта өндіріп отыратын орта болып табылады. Сондықтан да кәсіпкерлікті ұйымдастырып, оны басқару мемлекеттік қолдау мен ынталандыру жалпы ұлттық басымдылыққа айналды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *«Болашақтың іргесін бірге қалаймыз». Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы.*
2. *www.stat.kz*
3. *Ерменко Г.А. Инфраструктура малого иннавационного бизнеса. Выпуск 38, Москва,1992.*
4. *www.google.kz*

5. *Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 31 қаңтардағы №124 «Жеке кәсіпкерлік туралы» заңы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 12 мамырдағы №450 қаулысы.*
6. *Әмірбекұлы Е. «Инновациялық инфрақұрылымды дамытудың экономикалық механизмі» – Алматы, 2010.*

Түйін

Мақалада бизнес-инкубаторлардың мәні мен маңызы, кәсіпкерлікті дамытудағы рөлі, оның қалыптасуы мен даму проблемалары қарастырылған. Сонымен қатар бизнес-инкубаторларды дамытудың шетелдік озық тәжірибелері зерттелген.

Резюме

В статье рассмотрены сущность и значимость бизнес-инкубаторов, их роль в развитии предпринимательства, а также рассмотрен передовой зарубежный опыт развития бизнес-инкубаторов.

Resume

In this article was considered about the importance and meaning of incubators, also the problems of forming and development of them. Along with this, the development of business incubators were researched the foreign progressive experiments.

Ключевые слова: Бизнес-инкубатор, инновация, технология, консалтинг, бизнес, кәсіпкерлік, инфрақұрылым, технопарк, ассоциация, ақпарат, жоба.

Орысша: Бизнес-инкубатор, инновация, технология, консалтинг, бизнес, предпринимательство, инфраструктура, технопрак, ассоциация, информация, проект.

Ағылшынша: Business-incubator, innovation, technology, consulting, business entrepreneurship, infrastructure, technopark, association, project, information, project.

САДЫКОВА Л.Ж.,
магистрант, М.Әуезов атындағы ОҚМУ
КУРАЛБАЕВА А.Ш.,
ғылыми жетекші: э.ғ.д., профессор

АГРООНЕРКӘСІП КЕШЕНІ ҚҰРЫЛЫМДАРЫНДА КҮРДЕЛІ ҚАРЖЫНЫҢ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ

Қазақстан Республикасындағы өндірістік саланың құрылымын жетілдіру бағдарламасындағы қажетті іс-шаралардың бірі күрделі қаржының тиімділігін және оның көлемін көбейту мәселесі тұр. Ғалымдардың зерттеулері бойынша, облыстар үшін мемлекеттік қолдау деңгейі өндірістік бағыттағы жалпы республикалық күрделі қаржының көлемі 5-7 пайыз болуы керектігін ұсынады. Күрделі қаржының мұндай көлемдері олардың айтуынша өнеркәсіптік, ауыл шаруашылық өндірістерінің өнімдерін ұтымды өткізуге тұрақтандырады және құрылымдық қайта құру базасының әрі қарай өсу барысында іс-шараларды жүйелі түрде іске асыру үшін жеткілікті көмектеседі дегенді айтады.

Соңғы жылдары мемлекеттің аймақтарында негізінен мемлекеттік емес кәсіпорындар есебінен капитал құрайтын күрделі қаржылар көлемінің ұлғаю тенденциясы байқалып отыр. Бұл Оңтүстік Қазақстан облысының 2008-2010 жылдар аралығындағы негізгі капиталға салынатын күрделі қаржы құрылымын қаржыландыру көздерінің өзгеруінен байқалады. Сондықтан да, оның тиімділігін анықтаудың әдістемелік жолын таңдаудың маңызы зор.

1-кесте. Оңтүстік Қазақстан облысының қаржыландыру көздері бойынша негізгі капиталға күрделі қаржылар құрылымының өзгеруі

(пайыз есебімен)

Көрсеткіштер	Жылдар					
	2005	2006	2007	2008	2009	2009 %% 2005
Қаржылық емес активтегі күрделі қаржылар, соның ішінде: меншікті қаражаты	100	100	100	100	100	-
тартылған қаражат	85,4	62,4	49,6	46,2	22,3	26,1
соның ішінде: банк несиелері	14,6	37,6	50,4	53,8	77,3	5,3 рет
онын ішіндегі:						
– шетелдік банктер (резиденттік емес)	-	16,0	-	-	-	-
– басқа да шетелдік қаражаттар (резиденттік емес)	-	1,7	-	-	65,2	-
– бюджеттік қаражаттар						
– басқа қаражаттар	8,7	6,6	18,3	14,0	-	-
	5,7	14,6	25,8	43,7	30,8	5,4 рет
	0,2	0,4	-	-	4,6	20,3 рет

Ескерту: Статистикалық жинақтың негізінде автордың өңдеуі бойынша орындалған

Бұл тенденцияда күрделі қаржы көлемінің бағытын қолдану жергілікті және мемлекеттік емес ұйымдармен анықталады және аймақтардың үкімет билігі шаруашылық субъектілерінің шешімдерінде басты рөлді мемлекеттік емес кәсіпорындар, жекеменшік, біріккен ұйымдар атқаруда.

Дегенменен, мемлекеттік емес кәсіпорындардың меншіктік қаражатының үлестік өсуі әлі де болса оның керекті көлемін толық қамтамасыз етпей отыр; бұл нарықтық қатынастардың даму қарқынының баяулығын және жекшелендіру процесінің жеткіліксіз нәтиже беріп отырғандығын көрсетеді деп түсінуге болады.

Оңтүстік Қазақстан облысының күрделі қаржыдағы қызметті жаңдандыру деңгейінің қарқынына өндірістік емес сала, соның ішінде тұрғын үй құрылысы маңызды ықпал етуде. Тұрғын үй құрылысы күрделі қаржылық салымдардың бірден бір тиімді түрі. Талдау бойынша құрылыс тұрғын үй иелерінің Оңтүстік Қазақстан облысынының 1998-2010 жылдары аралығында қаржыландыру көздерінде орталықтанған капиталдық салымдардың маңызы онша мәнді болмады. 1998 жылы мемлекеттік кәсіпорындар мен ұйымдардың үлесіне меншіктің барлық түріндегі тұрғын үйлердің үлесі 0,2 пайызды құрады, 1999 жылы ол 1,6 пайызға дейін өсіп, ал 2004 жылдан 2010 жылға дейін 2,1-2,2 пайыз көлемінде қалып отыр. Ал, мемлекеттік емес кәсіпорындармен жеке ұйымдардың үлесі өте жоғары (2-кесте).

Сонымен, аймақтың экономикасын қайта құру мәселесін табысты шешу және дағдарыстық жағдайдан шығу жолы болып, тікелей және портфельді күрделі қаржыны тарту жолдары Оңтүстік Қазақстан облысындағы ішкі инвестициялық ресурстар тапшылығын жоюға алып келді.

Оңтүстік Қазақстан облысының статистика басқармасының берген мәліметтеріне қарағанда 2010 жылдың қорытындысы бойынша, негізгі капиталға, салынған инвестиция ауыл шаруашылығына 67,2 млрд. аса теңге, Республикалық бюджеттен 25,61 млрд. теңге, жергілікті бюджеттен және меншікті қаражаттан 96,0 млрд. теңге, шетелдік инвесторлардан 47,7 млрд. және қарыз қаражаттан 27,03 млрд. теңге құраған.

2-кесте. Оңтүстік Қазақстан облысының қаржыландыру көздері барлық меншік формасы бойынша (%)

Жылдар	Барлық меншік формасындағы кәсіпорындар мен тұрғын үйлерді іске қосу	Жалпы енгізгендегі үлес салмағы, пайызбен		
		Мемлекеттік кәсіпорындар мен ұйымдар	Мемлекеттік емес кәсіпорындар мен ұйымдар	Соның ішінде тұрғындар
1998	100	0,2	99,8	94,5
1999	100	1,6	98,4	98,4
2000	100	0,2	99,1	98,2
2001	100	1,0	98,9	98,0
2002	100	1,8	97,8	97,5
2003	100	1,9	99,1	96,8
2004	100	2,0	99,5	98,3
2005	100	2,1	99,2	98,5
2006	100	2,2	99,6	97,5
2007	100	2,1	98,6	98,3
2008	100	2,1	97,8	98,6
2009	100	2,2	96,9	98,4
2010	100	2,1	97,3	98,5
Ескерту: Статистикалық жинақтың негізінде автордың өңдеуі бойынша орындалған				

Облыс шаруашылық субъектілері 2010 жылдың ішінде негізгі капиталға, нақты құны бойынша, 1,5 млрд.теңге күрделі қаржыларын игерді, бұл өткен жылдың салыстырмалы кезеңдегі деңгейінен үш есе көп.

Дегенменен, қаржы жағдайын мұнан әрі қарай жетілдіру үшін барлық қолда бар күрделі қаржы көздерін, ең алдымен, Қазақстанның өнім өндіретін салаларына күрделі салымның мүмкін болатын ішкі көздерін пайдалану керектігі туып отыр. Мемлекет, Республикадағы күрделі қаржының қуатты, қарқынды субъектісі болып табыла отырып, жекшелендіру кезінде мемлекет рөлі түбегейлі өзгерді. Мемлекеттің көптеген кәсіпорындары меншік иесінен күрделі қаржылық процестің сілтеушісіне айналады. Мұндай рөлі күрделі қаржының қызметі тек заңмен реттеумен ғана шектелмеді. Сонымен қатар, ұлттық қызығушылық тұрғысынан жекешелендіру тиімсіз болатындықтан немесе жекеменшік сектор үшін коммерциялық тартымсыздығына орай жекешелендіру мүмкін емес екенін айта кету керек.

Мемлекет бірқатар өнеркәсіптік объектілерге меншік иесі болып табылады. Жалпы, Қазақстанда бүгінде күрделі қаржылық қызметті қаржыландырудың ішкі мүмкіндіктерін жоқ деп айтуға болмайды. Бірақ, экономикаға қажетті күрделі қаржының көлемін қамтамасыз ету үшін қазір ішкі резервтер анық жеткіліксіз. 2005 жылға дейінгі кезеңде республика экономикасының даму болжамына сәйкес Қазақстан экономикасы құрылымдық қайта құру үшін қажетті күрделі қаржылар пайдаланудың жалпы көлемі 20 млрд. АҚШ долларынан жоғары болды.

Сонымен қатар, күрделі қаржылық қызметте тек ішкі резервтерге сүйенген саясаттағы әлемнің көптеген елдері өткен нарықтық шаруашылығы дамуының классикалық жолы көрсеткендей алғашқы жинақ кезеңінің ұзақтылығымен сипатталады. Қазір Қазақстан экономикалық дамудың дәл осы өтпелі кезеңінде. Күрделі қаржылық белсенділік резервін арттыру негізі ретінде нарықтың жүйеге өтудің ұзақ мерзімді кезеңінде Жапон тәжірибесінде қарастырылған даму жолын салыстыруға болады. Сыртқы сауда арналарымен қазіргі заманғы технологияларды тікелей иелену арқылы ғылыми-техникалық прогреске қатысу есебінен бұл ең тиімді қаржылық механизмдерге өтуді қамтамасыз етеді деп қарастыруға болады.

Күрделі нарықтың қарқынына орналасуының стратегиялық іскерлігі мен табиғи ресурстар байлығына қарамастан, көптеген шетел инвесторларының айтуынша, Қазақстан Республикасының инвестициялық климатының болашағы зор, бірақ, бұл алғашқыда тұрақсыз болды. Тұрақсыздық

республикаға шетел қаржыларының құйылуына кедергі келтіретін бірнеше факторлармен ұласып жатты. Осы факторлардың орын алуы шетел инвесторларының Қазақстан Республикасы үкіметінің ішкі саясатына кері көзқарас қалыптастырды. Шетел инвесторлары Қазақстанға шетел қаржыларының құйылуына кедергі болатын бес негізгі тосқауылды атап өткен жөн. Олар:

- әкімшілдік-әміршілдік;
- қаржылық тәуекел;
- салық және қаржы тәртібі;
- құқықтың инфрақұрылым;
- валюталық бақылау.

Осы факторлардың екеуі таза экономикалық емес бола тұрса да, республикаға күрделі қаржының құйылуына едәуір әсер етуде. Қазақстандағы салық пен қаржы тәртібі және валюталық бақылау ТМД елдерінің ішіндегі еркін қатынастағы елдердің бірі деп танылғанымен, олар да шетел қаржылары құйылуының пайдасына әрекет етіп жатқан жоқ.

Факторлардың арасындағы ең жоғарғы рейтинг әкімшілдік-әміршілдікте. Біздің қоғамдағы әкімшілдік-әміршілдік көбіне жекешелендіру мен құрылымдық қайта құрудың тиімділігінің төмен әсерде жүргізілуімен байланысты болды. Әкімшілдік-әміршілдікті ең болмағанда сәл қысқарту үшін, меншік құрылымын анықтауға байланысты кезек күттірмейтін мәселелерді интенсивті шешу керектігін тудыруда.

Осындай жолменен біздің шаруашылық өнеркәсіптік алыптардың иелері анықталды. Меншік құрылымын анықтағаннан кейін әкімшілдік-әміршілдік аппарат өндірісіндегі қызметкерлерді қысқартуға болды. Сондай-ақ, басқаруға беру процесі қаржылық құрылумен қатар, басқару тәжірибесін тартуды білдірді.

2002-2006 жылдардан бастап, жалпы күрделі қаржыны негізгі капиталға тарту климаты біршама көтерілді. Шетел инвесторларының басым көпшілігі Қазақстаннан күрделі қаржыдан түсетін пайданың тартымдылық коэффицентінің болашағы бар деп үміттенді. Бірақ, шетел инвесторларының едәуір бөлігі Қазақстанға күрделі қаржыны құюдың климаты нашарлап барады деп санайды.

Күрделі қаржы тарту климаты жалпы өзгерістеріне оң және теріс көзқарастардың айырмашылығы болмашы ғана, 40% – оң, 35% – теріс .

Оң көзқарастар да, теріс көзқарастар да барлық кәсіпкерлік аумақты қамтиды. Шамасы, бұл нәтиже 2008-2009 жылдары болған нақты салалық өзгерістерге емес, компаниялардың Қазақстандағы жеке тәжірибесіне негізделген. Үкімет инвестициялық қауіпті төмендетуде қадам жасағанымен, үкімет саясатының екі ұштылығына байланысты анықталмағандығы мен әкімшілдік-әміршілдік тұрақсыздығы Қазақстанға шетелдік қаржыны тартуда кедергі келтіруші басты фактор болып отыр.

Қазақстандағы күрделі қаржының қазіргі кездегі және болашақтағы түрлерін, экономика секторларының, нақты және болашақ инвестициялардың АҚШ доллары өлшеміндегі шамасын және инвестицияларының салалық құрылымын талдау арқылы Қазақстандағы шетел күрделі қаржыларының әсер ету факторларымен анықтайды.

Шетел инвесторлары Қазақстанға біршама іргелі себептермен келуде. Қазақстанның табиғи ресурстарға байлығы мен нарықтың үлкен қарқыны – осы елге күрделі қаржыны жеке меншік фирмаларға әсер ететін стратегиялық факторлар тізімінің алдыңғы шебінде тұрады. Шикізат материалдары мен табиғи ресурстарға қол жетуіне қатысты сауал берілгендердің 41%-ға жуығы ең бірінші, ең маңызды фактор деп, ал, 45%-ы нарықтың қарқыны біршама маңызды деп таныды, 53%-ы оны бірінші немесе екінші негізгі фактор деп санаған.

Инвесторларға берілген сауалдарға жауабын талдай отырып, шетел инвесторына салық салудағы жеңілдіктер емес, оның тұрақтылығы, мемлекет үшін де, инвесторлар үшін де экономикалық тиімді жағдайы маңызды екенін атап өту керек.

Бұл факторлардың барлығы үкіметтің жалпы экономикалық стратегияларымен байланысты. Сондықтан, бұл мәселелерді кешенді қарастыру керек екені сөзсіз.

Халқының жалпы білімділігі мен салыстырмалы жағын қарағанда жұмыс күшінің арзандығы, саяси тұрақтылығы, ұлтаралық керістердің болмауы шетелдік әріптестермен үлкен қаржылық қауымдастығына ұмтылып отырған Қазақстанның нақтылы әлеуметтік-экономикалық жетістігі.

Қазақстанның, Азия аймағындағы стратегиялық жағдайы, қазба байлықтары, кен орындарының молшылығы, АӨК елеулі қарқыны, сонымен қатар, еңбек ресурстарының білім деңгейінің жоғарылығы, сыртқы қаржы ресурстарының жалпы ағынындағы тікелей шетел қаржыларының елеулі рөлін айқындап берді.

Қазақстан экономикасының инфрақұрылымының онша дамымағандығына, қаржыландыру үшін қажетті климатты қамтамасыз ететін нарық жүйесінің көптеген элементтерінің жоқтығына қарамай, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарының өзінде (1991-1993 жж.) Қазақстанға тікелей шетел қаржылары түрінде 1,2 млрд долл., ал, 2000 жылы 1,8 млрд АҚШ доллары салынды.

Қазіргі кезеңде тәуелсіз ҚР тартылған жалпы шетел қаржысының көлемі 120,0 млрд долларды құрайды, яғни, ТМД елдеріне тартылған қаржының 1/3 бөлігі дерлік біздің елдің үлесіне тиеді.

Қазақстанға тікелей шетел қаржылар ағымы біріккен кәсіпорындар құру, шетел капиталдары қатысуы мен мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру ірі өнеркәсіптік кәсіпорындарды шетел фирмаларының басқаруына беру және банк секторын қаржыландыру арқылы жүргізілуде.

Акционерлік капиталдың басым бөлігі – бұл біріккен кәсіпорындардың құрал-жабдық түріндегі жарғылық қорға жарнасы. Олардың көпшілігі Түркия, Ресей, Қытай, Германия, АҚШ, Италия, Оңтүстік Корея, Ұлыбритания және басқа елдермен бірігіп ұйымдастырылған. Бірақ, қазіргі кезеңде бұл кәсіпорындардың көпшілігі тоқтап қалған немесе сауда делдалдық қызметпен айналысуда. Жұмыс істеген жылдары бұл кәсіпорындарда өнім көлемі жыл озған сайын артып отырған. Тек өнім көлемі ғана емес, сәйкесінше, жұмысшылар саны, еңбек өнімділігі, еңбекақы қоры да артып отырған. Бұл ОҚО тек шетелдік инвестициялық салымның ұтымды ортасына ғана айналмай, қарқынды дамуының көрінісі болды. Бірлескен кәсіпорындар негізгі импорттық тараптарға азық-түлік өнімдері мен шикізаттарын, тұрмыстық құралдарын, көлік құралдарын, қосалқы бөлшектерін, жеңіл және тамақ өнеркәсібінің құрал-жабдықтарын жатқызуға болады.

Біздің ойымызша, қаржыландырудың бұл түрі капитал реципиенті үшін тиімді. Шетел қаржысының тікелей қаржысының басым түрін таңдау республика үшін мәселенің екі: экономикалық және саяси жақтарын араластырмаудың маңыздылығына байланысты болып отыр. Тікелей жеке меншік шетел қаржысына сақтықпен қарайтын дамушы елдер мемлекеттік қарызды жөн санамайды.

Ұлттық экономикаға шектен тыс қарыз қаржы тартуды шектеу керек. Жекешелендірілген кәсіпорындарға, кооперативтерге, жекеменшік кәсіпорындарға өндірістің жоғары тиімділігіне қол жеткізу үшін шетел қаржыларын тарту жолдарын өз бетінше таңдау мүмкіндіктерін беру тиімді.

Біздің ойымызша, ең бастысы сыртқы қаржыны тартудағы бағдарламада ішкі қаржы көздерін және ұлттық сектор кәсіпорындарының қаржылық белсенділігін ешқашан кемітпеуі тиіс. Осыған байланысты, қаржыландыруды ішкі субъектілері мен объектілері ортасында қаржылық белсенділігін талдау өте маңызды болып табылады.

Толассыз құлдырау кезеңінен кейін 1999 жылы Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттерінің барлық дерлік елдерінде экономикалық белсенділіктің артуы байқалды және оңды өсім тіркелді. Болашақта ТМД елдерінде де, оның ішінде, Қазақстанда да аймақтың қаржылық белсенділігін қалпына келтіруді қолға алу керек.

Қазақстан Республикасында өндірістердің біраз уақыт құлдырауынан соң, тұңғыш рет өндірістерге күрделі қаржы тарту көлемі тұрақты өсті. Мемлекеттің қаржылық саясатының аймақтық жағы аймақтық нарықтардың даму ерекшеліктерімен қатар, аймақтардағы күрделі қаржылау құрылымдық тұрақтылыққа негізделе бастады.

Бірақта қаржылық тұрақтылық біртекті емес. Ол аймақтардың мамандану ерекшеліктермен, экономикалық қарқынының және меншікті қаржы ресурстармен қамтамасыз етілу деңгейінің әртүрлілігімен түсіндіріледі.

Біздің ойымызша, мемлекеттік қаржылық қызметтің тартылу орталығы аймақтық деңгейге ауысуы тиіс, ол үшін бюджеттік қаржылардың едәуір бөлігін инвестициялық қызметті белсендіру қажет деп саналған орындарда қалдыру керек.

Жергілікті бюджеттің әлеуметтік шығындарын мемлекеттікі сияқты, қатал нормативтік негізге ауыстыру қажет, ал, ең төменгі норматив шамасынан жоғары бюджет табысының барлығын немесе негізгі бөлігін шаруашылық кешенін құрылымдық қайта құру жобаларын қаржыландыруға бағыттау керек.

Бірлескен кәсіпорындар – шетел қаржыларын тартуда келешектегі формаларының және ынтымақтастық арқылы шетел нарығына шығудың бірден-бір құралы. Бүгінгі күні облысымызда 57 бірлескен және 23 шетел кәсіпорны, 22 мемлекеттердің қатысуымен құрылған (Түркия – 6, Ресей – 10, Өзбекістан – 6, БАЭ – 4, Англия – 3, Пәкістан – 3, Канада – 2, Франция – 1 және т.б.), жиынтық жарғылық қоры 3,9 млрд. теңге, шетел құрылтайшыларының үлесі 68%-ға тең. Осыған байланысты, негізгі капитал ағымы инфрақұрлымы дамыған қалалар мен аудандардың экономикасындағы басымды секторларына бағытталған, бірлескен және шетел кәсіпорындардың басым бөлігі Шымкент қаласында (54 кәсіпорын), Сарыағаш ауданында (8 кәсіпорын), Сайрам ауданында (3 кәсіпорын), Созақ ауданында (2 кәсіпорын) орналасқан.

Міндеттемелері бойынша жалпы қарыз мөлшері – 16,2 млрд теңгеге тең. Экспорт 53 мемлекетке жүргізіледі, солардың ішінде ірі экспортшылар – Нидерланды, Ресей, Ирландия, Түркия, Франция, Пәкістан, Өзбекстан елдері.

Облыстағы бірлескен және шетел кәсіпорындарының құрылымында негізгі тауарлық топтарына талшықты мақта, мұнай өнімдері, темекі фармацевтикалық өнімдер, цемент, тамақ өнеркәсібінің өнімдері, тері жатады. Шет мемлекеттерге экспорттайтын кәсіпорындар: «Химфарм» АҚ – 154,2 млн, «Медазия» ЖШС – 167,6 млн, «Агро-Темекі» ЖШС – 201,0 млн АҚШ долларын құрайды.

Шетел және бірлескен кәсіпорындардың импорты 2006 жылы 11,3 млн. доллар немесе облыс бойынша жалпы импорт келемінен 20,5% құрады. Ал, 2007 жылы салыстырмалы түрде – 13,6 млн., 22,4%, 2008 жылы 15,7млн., 23,6 % болды.

Импорт өнімдерінің негізгі жабдықтаушылары бірлескен және шетел кәсіпорындары үшін Өзбекстан, Ресей, Қырғызстан, Германия, Иран, Түркия, Франция елдері. Бірлескен және шетел кәсіпорындарының импорттау құрылымын формацевтикалық өнімдер, май, темекі, сабын, қағаз, электромашиналары және құрал-жабдықтар және т.б. құрайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Назарбаев Н.А. Послание Президента РК народу Казахстана. – Астана. 2002-2010 гг.*
2. *К.Маркс. Капитал т.3. – С. 213.*
3. *Закон РК «О предприятиях», 1991.*
4. *Купешев А.Ш. Современное состояние и пути повышения экономической эффективности сельскохозяйственного производства Южно-Казахстанской области. Материалы международной научно-практической конференции «Стратегия подготовки экономических кадров; совершенствование форм и методов обучения». К 40-летию Казахского экономического университета им. Т.Рыскулова, часть 2. – Алматы.24-25 сентября 2003 г. – С. 236-244.*
5. *Куралбаева А.Ш. Шаруа (фермер) қожалықтарының мәселелерін реттеудің қажеттілігі. Проблемы агрорынка. – Алматы. – 2004. – № 4. – С. 41.*
6. *Сигарев М.И. и др. Кредитование в аграрном производстве Казахстана // Проблемы агрорынка. – № 1. – 2005. – С. 40-45.*
7. *Социально-экономическое положение Южно-Казахстанской области 2000-2004 гг. – Шымкент, 2005.*
8. *Мусина Л.С. Новые механизмы финансирования развития агропромышленного комплекса в рамках Государственной агропродовольственной программы на 2003-2005 гг. //Проблемы агрорынка. – Алматы. – № 1. 2005. С. 5-11.*

Түйін

Мақалада автор АӨК құрылымдық бөлімшелерінде инвестициялар мен капиталдық салымдарды нәтижелі қолдануды қарастырған.

Резюме

В статье автор рассматривает эффективное использование инвестиций и капитальных вложений в структурных подразделениях АПК.

Resume

The effective utilization of investments and capital investments in structural divisions of an agro-industrial complex is considered in authors article.

ТАМАБЕКОВА А.А.,
«Менеджмент» мамандығының
1-курс магистранты Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
С.Ы. ӨМІРЗАҚОВ,
Жетекші

КӘСІПОРЫННЫҢ МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ-СТРАТЕГИЯЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Стратегиялық жоспарлау экономиканың мақсаттары мен міндеттерін, кәсіпорынның шама мүмкіндіктерін өзара үйлестіруді қарастыру мәселесін өзекті етеді. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық үдерістерді басқару жүйесін, олардың бағыттары мен динамикасын реттеу коммерциялық ұйымдардың қалыпты қызметін қамтамасыз етуде жоспарлаудың маңызы өте зор. Елдегі ұлттық экономиканың барлық деңгейлерінде әзірленетін болжамдар, бағдарламалар, жоспарларға сәйкес басқару субьектілерінің саясатын жүзеге асырудың құралы болып табылады. Сондықтанда, стратегиялық жоспарлау қоғаммен шаруашылық жүргізуші субъектілердің алдына қойылған мақсаттарға қол жеткізу бойынша дәйекті алдын ала ойластырылған, жан-жақты негізделген жұмысты орындауға мүмкіндік береді [1].

Макроэкономиканы стратегиялық жоспарлау қажеттілігі келесі шарттармен түсіндіріледі:

Біріншіден, бүгінде экономика дамуына ғылыми-техникалық озықтық ықпалы күшеюде, неғұрлым жетілген және күрделі технологияға еңбек пен өндірісті ұйымдастырудың тиімді нысандарына көшу жоспарлауды, салаларды алдын ала болжауды талап етеді.

Екіншіден, басқарудың қажетті функциясы ретінде жоспарлау мемлекетке экономикалық дамудың топтамасын алдын ала болжау, пайда болған деформацияларды баланстап, түзетіп отыру үшін экономикалық және әлеуметтік нәтижелер арасында байланыс орнату, тұрғындардың аз қамтамасыздандырылған топтарының мүддесін қорғау үшін қажет.

Үшіншіден, нарықтық экономика жағдайында кез келген фирма, меншік пен шаруашылық жүргізу нысандарына қарамастан ақырғы мақсаттарына жету үшін өзінің даму стратегисын жасауы тиіс. Сол сияқты ел экономикасы да ғылыми негізделген жоспарлау негізінде өзінің даму бағытын дұрыс таңдай алса ғана өсіп-өркендей алады.

Нарықтық экономика жағдайында макродеңгейдегі жоспарлау директивалық емес, рекомендациялық сипатқа ие. Мемлекет экономиканы реттеу мақсатында макроэкономикалық көрсеткіштер түріндегі индикаторларды пайдаланады.

Экономикалық өсу ұғымы өндірістің нақты көлемінің қысқа мерзімдік шарықтаулары мен құлдыраулары емес, ал ұзақ мерзімді уақыт аралығында өндіргіш күштердің дамуымен байланысты өндірістің нақты көлемінің ұзақ мерзімді өзгерістерін білдіреді. «Экономикалық өсу» термині елдің жалпы ішкі өнімінің (ЖІӨ) немесе жалпы ұлттық өнімнің (ЖҰӨ) нақты көлемінің ұлғаюын көрсетеді.

Яғни, экономикалық өсу пайыздық тұрғыда есептеледі және өткен жылғымен қайсібір базалық жылмен салыстырғанда ЖІӨ не ЖҰӨ көрсеткіштерінің өсімін сипаттайды. Экономикалық өсуді анықтау кезеңінде ЖІӨ көрсеткіші салыстырмалы бағалар мен шарттар бойынша немесе осы көрсеткішті есептеуде баға факторын және өзге де құрылымдық өзгерістерді есепке алусыз есептеледі. [2]

Дүниежүзілік банктің ресми анықтамасына сәйкес жалпы ішкі өнім (ЖІӨ)-нақты елдің аумағында бір жылдың ішінде өндірілген барлық тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің жиынтық құндылығы. ЖҰӨ-нің ЖІӨ-нен өзгешелігі, жалпы ұлттық өнім (ЖҰӨ), сондай-ақ ел азаматтарының шет елдерден алған табыстарын да қосып, шетелдіктердің елден әкеткен табыстарын шегеріп тастайды. ЖІӨ мөлшері құндық көріністе есептен шығарылады, қағида бойынша ол мемлекеттің ұлттық валютасымен және ағымдағы бағам бойынша АҚШ долларымен есептеледі (халықаралық салыстырулар жүргізу үшін). БҰҰ халықаралық салыстыру бағдарламасына сәйкес ЖІӨ мөлшері, сондай-ақ валюталардың сатып алу қабілеті тепе-теңдігін есепке алу арқылы АҚШ долларымен есептеп шығарылады. Экономикалық өсу факторының 3 тобы бар: ұсыныс, сұраныс, бөлу.

Ұсыныс факторлары болып табылатындар: елдегі табиғи ресурстардың саны мен сапасы, негізгі капиталдың көлемі, технология. Нақ осы факторлар өндірістің өсуін нақты түрде мүмкін етеді. Ұсыныс факторлары түпкілікті бір сипатқа ие: олар өте сирек немесе мөлшері шектеулі. Ал адам қажеттіліктерінің іс-жүзінде ұшы-қиыры жоқ. Сондықтан әлеуметтік-экономикалық дамудың белгілі бір деңгейінде елдердің әйтеуір біреуінде азық-түліктік, экономикалық, демографиялық проблемалары туындайды. Өндірістік ресурстардың сиректік немесе шектеулік салдарынан экономиканың соған бейімделуі, қайта жаңғыруы (өзгеруі), өсудің жаңа үлгілерін таңдауы тиіс, үдерістерді ынталандырып немесе, керісінше керексіздерін тежеп отырады. Экономиканың нақты өсуі сондай-ақ сұраныс факторларына да байланысты болады. Олар өндірістің өскелең көлемін іске асырудың мүмкіндігін анықтайды. Олардың ең маңыздыларының қатарында тұтынушылық, инвестициялық, мемлекеттік шығындарды, өткізудің жаңа нарықтарын игерудің есебінен экспортты ұлғайтуды немесе елде шығарылатын өнімнің әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілетін арттыруды атауға болады.

Жоғарыда көрсетілген факторлармен қатар экономиканың өсуіне бөлу факторлары да ықпал етеді. Экономиклық өсуге әсер ететін факторларға жататындар:

Өндіріс қорларын салалар, кәсіпорындар, елдегі аймақтар бойынша нақты бөлу;

Шаруашылық қызмет субьектілерінің арасында табыстарды бөлудің қоғамда қолданылатын тәртібі [3].

Экономикалық өсуді сипаттайтын индикаторлар болып табылатындар: ЖІӨ нақты өсуі, халық табыстарының нақты өсуі, инфляция деңгейі валютаның айырбас бағамы, мемлекеттік бюджеттік тапшылығы және ЖІӨ қатысты үкіметтің сыртқы борышының деңгейі елдің сауда балансы (экспорт, импорт және сауда сальдосы) экономикаға тартылатын инвестициялардың нақты өсуі, сондай-ақ экономика салалары мен экономикалық қызмет түрлері бойынша тауарлар және көрсетілген қызметтер өндірісінің өсу қарқындары.

Дамыған елдерде макроэкономикалық жоспарлау статистикалық мәліметтерге негізделген халық шаруашылығындағы негізгі өзара байланыстардың сызбасына сүйенеді. Бұл сызба ұлттық шоттар жүйесі (ҰШЖ) деп аталады.

ҰШЖ баланстық әдіске негізделеді және экономикалық әрекет нәтижелерін, экономиканың құрылымын сипаттайтын макрокөрсеткіштерді, шаруашылық әрекеті барысында жасалатын операцияларды, елдегі ресурстар мен олардың қолданылуын ұлттық деңгейде есепке алуды білдіреді. Жоғарыда аталған ЖҰӨ және ЖІӨ-мен қатар ҰШЖ-нің негізгі көрсеткіштері:

Таза ішкі өнім –ЖҰӨ-нен негізгі қорлардың тұтынылуын шегереміз;

Таза ұлттық табыс – ЖҰӨ-нен негізгі қорлардың тұтынылуын шегереміз;

Нақты ұлттық табыс – таза ұлттық табысқа шетелден түскен сыйлықтар, гуманитарлық көмек сомаларын қосып, керісінше, елдің шет елге берген гуманитарлық көмегін, сыйлықтарын шегергенге тең болады.

Ақырғы тұтыну шығындары – үй шаруашылықтарының тауарлар мен қызметтерді сатып алуға жұмсалатын шығындары, мемлекеттік басқару органдарымен жеке коммерциялық ұйымдардың ақырғы тұтыну шығындары [4].

Сонымен, стратегиялық жоспар біртұтас басқару объектісін (кәсіпорын, аймақ, ел) ұзақ мерзімді перспективадағы жағдайы алдын ала ғылыми тұрғыда болжау болып табылады.

Стратегиялық жоспарлау мынаған негізделеді:

- экономика объектілерінің дамуын жобалау жүйесіне;
- мерзімі, ресурстары, орындаушылары бойынша өзара келісілген іс-шаралар жүйесіне;
- экономика салаларын, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту жөніндегі іс-шараларға.

Нарықты экономика жағдайында келесі ереже сақталуы тиіс: басқарылатын жүйе неғұрлым жоғары болған сайын стратегиялық жоспар жобаларында экономикалық, ғылыми-техникалық, экологиялық, сыртқы экономикалық даму болжамдарының жүйесі соғұрлым жетілген, дамыған болуы тиіс [5].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Кревенс Д. Стратегический маркетинг.*
2. *Бактымбет С.С. Маркетинговая стратегия предприятия.*
3. *Агапова Т.Л. Серегина С.Ф. Макроэкономика. учебник. – М.*
4. *Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. – М.: МГУ, 1997.*
5. *Питер Дойль. Менеджмент. Стратегия и тактика, 1999.*

Түйін

Экономикалық өсу – адамзат қоғамының үдемелі дамуын бейнелейтін ең маңызды үдерістерінің бірі. Соның негізінде адамзаттың «Мәңгі» проблемалары: қажеттіліктерді қанағаттандырудың жолдары мен түрлерін іздестіру, ғылымды дамыту, табиғатты сақтау мәселелері шешіледі. Сонымен қатар, жоспарлаудың қоғам өміріндегі және оның жекеленген салаларындағы рөлі оның басқару жүйесінде алатын орнымен анықталады. Кез келген құбылыстың немесе үдерістер мәні оның қызметтерінен көрініс табады. Басқарудың негізгі қызметтерінің мазмұнын талдай отырып, оның қызметінің екі жақтылығы туралы қорытынды жасауға болады, яғни басқару шешімін даярлау және қабылдау басқару субъектісі алдына қойған мақсаттарды белгілеу, оларға қол жеткізуге көмектесетін іс-шараларды әзірлеу жөніндегі тәжірибелік іс-әрекеттерді білдіреді.

Резюме

Интенсивное развитие – один из самых важных процессов деятельности человеческого общества. На его основе решаются «вечные» проблемы удовлетворения человеческих потребностей и интересов, развития науки, сохранения природы, а также планирование жизни общества. Обсуждая значение в системе управления всех взаимоотношений – материальных, социальных, духовных, можно придти к заключению о двухсторонности функции управления. То есть сначала разрабатываются и принимаются решения по управлению, ставятся цели перед субъектом, потом – осуществляются практические действия, которые помогают достичь цели.

Resume

Thus, the intensive development – one of the most portant processes, which depict the rapid growth human society. Based on this, "Eternal" problems of human beings: the issues are resolved search for ways and forms to meet the need, development of science and nature store. Also, the role of planning in society and the role of individual industries is determined by the position occupied in the system management. Any event or the meaning of the processes finds spectacle in his work. In discussing the content of core business management, you can come to conclusion that the two sides of its activities. That is prepare and approve management solution, to appoint goals before the subject of management, preparation practices that help them achievement.

Негізгі сөздер: Макроэкономикалық стратегия; Әлеуметтік-экономикалық үдеріс; Стратегиялық жоспарлау; Экономикалық өсу; Рекомендациялық сипат.

УПУШЕВ Е.М.,
д.э.н., профессор, каф. «ЭППиООС»
АЛТЕЕВА Н.К.,
преподаватель

ПЛАТЕЖИ ЗА НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЕ

В Конституции Республики Казахстан записано, что «земля и ее недра, воды, растительный и животный мир, другие природные ресурсы находятся в государственной собственности. Земля может находиться также в частной собственности на основаниях, условиях и в пределах, установленных законом». Таким образом, предоставляя право недропользования инвесторам, государство является хозяином, что дополнительно закреплено в Законе РК «О нефти и недропользовании» и обеспечивает доступ к недрам на основе законодательства, более того, гарантирует действующим недропользователям неизменность их нынешних контрактов. Но, тем не менее, в отдельных статьях оговаривается внесение изменений в контракты по согласованию сторон, а также в случае выявления угрозы ущерба экономическим интересам страны.

В Налоговом кодексе для новых недропользователей отменяется соглашение о разделе продукции (СРП). Для того чтобы реализовать свои интересы, Казахстан принимает закон о приоритетном праве перед другими недропользователями на приобретение долей в проектах по освоению высокоэффективных месторождений. В настоящее время без утилизации попутного и природного газа промышленная разработка нефтегазовых месторождений запрещается, а также предусмотрены повышенные ставки платежей за выбросы загрязняющих веществ от сжигания попутного газа.

Безусловно, добывающая промышленность республики, куда и входит нефтегазовая отрасль, до сих пор является главным источником пополнения бюджета и реализации социальных программ. По данным Агентства РК по статистике удельный вес минерального сырья составил около 1/5 части от ВВП, а в общем объеме экспорта более 75%. Удельный вес инвестиций в горнодобывающий сектор от общего объема составил порядка 36%, и эти экономические показатели дают нам представление о том, что до сих пор мы не можем проводить диверсификацию экономики нашей страны.

Преимущественное привлечение иностранного капитала в горнодобывающую отрасль способствуют закреплению сырьевой направленности экономики и является одной из главных угроз для экономической безопасности страны. Рост мировых цен на нефть приводит к большому объему экспорта и увеличению нефтедолларов, что ведет к укреплению национальной валюты и сдерживает соответственно развитие обрабатывающей промышленности.

На сегодняшний день ситуация в экономике свидетельствует о сохранении высокого уровня зависимости от импорта, так как по многим позициям потребность покрывается за счет ввозимых товаров. Так, например, необходимое оборудование в нефтегазовой отрасли покрывается за счет ввоза из-за границы, за счет собственного производства покрывается не более 5%, а 40% необходимых смазочных материалов и нефтепродуктов завозится из России. Сохраняется большая зависимость от импорта продовольственных товаров, что в среднем составляет более 50%, тем самым под угрозой оказалась продовольственная безопасность страны.

В этой связи важнейшим приоритетом экономической политики государства является диверсификация экономики и создание устойчивого развития на основе преимущественного подъема обрабатывающей промышленности, на производстве и реализации готовой конкурентоспособной продукции, что приобретает особую актуальность в условиях функционирования Таможенного союза.

Для устойчивого развития экономики и модернизации производства разработана программа «Форсированного индустриально-инновационного развития». В идеале обрабатывающая промышленность должна вносить больший вклад, чем горнодобывающая. По данным Агентства РК по статистике в 2010 г. удельный вес обрабатывающих предприятий в ВВП составил всего лишь 11,5%. Как видим,

потенциал по улучшению ситуации не исчерпан, а потому следует производить и экспортировать не сырье, а готовую продукцию, что позволит повысить ее социально-экономическую значимость.

После обретения независимости в Казахстане был принят ряд важнейших законодательных актов, которые способствовали укреплению политической системы государства и создали благоприятный инвестиционный климат. Одним из важнейших направлений по улучшению привлекательности для иностранных инвесторов, роста экономики и повышения благосостояния населения является налоговая политика. При разработке, совершенствовании норм нового Налогового кодекса ставилась задача перераспределить существующую налоговую нагрузку, создать условия для развития малого и среднего бизнеса. Прежде всего, речь идет о соотношении двух секторов – сырьевого и несырьевого, устранении перекосов в их налогообложении.

Независимо от структуры налогов и платежей уровень налоговых изъятий у недропользователей не должен отрицательно влиять на дальнейшее развитие, так как чрезмерно высокий уровень нагрузки может привести к стагнации отрасли. Поэтому условия исчисления специальных налоговых платежей недропользования должны быть справедливыми и экономически обоснованными.

К чему приведут несоблюдение баланса интересов чрезмерные налоговые нагрузки на добывающие отрасли? Это – сокращение инвестиций, снижение объемов геологоразведочных работ по пополнению запасов минерального сырья, повышение аварийности, консервация малодебитных месторождений, ухудшение ситуации на фондовых рынках и экологической обстановки, рост инфляции из-за повышения цен на нефтепродукты, что в конечном итоге повлечет снижение жизненного уровня населения.

В этой связи снижены ставки налога на добавленную стоимость (НДС) до 12%. Плательщиками НДС являются те лица, оборот которых превышает 15 тысяч расчетных показателей в месяц. Если субъект малого бизнеса имеет оборот ниже этой суммы, то он не является плательщиком НДС.

Что касается среднего и крупного бизнеса, то по ним осуществлено значительное снижение корпоративного подоходного налога с 30% до 20%, а для малого бизнеса в зависимости от получаемого дохода (КПН) колеблется от 3 до 7%. Для сравнения в Европейских государствах КПН колеблется на уровне 35-50 %, а в России от 33-45%.

Как видим, в Казахстане по сравнению с ними товаропроизводители находятся в очень выгодном положении. При этом государство стремится не потерять доходы в бюджет от добывающего сектора, увеличивая налоговую нагрузку. Хотя в недропользовании также снижаются ставки по КПН, однако там вводятся дополнительные специальные налоги.

В целях диверсификации отраслевой структуры при приобретении дорогостоящего оборудования, предприятия могут сразу ставить на вычеты путем одномоментной амортизации или списывать в течение 1-5 лет, что позволяет одновременно обновлять производственные фонды, так как подавляющее большинство предприятий нуждается в переоснащении производства.

Как экспортные, так и импортные товары облагаются 12% НДС для того, чтобы создавать на внутреннем рынке одинаковые конкурентные условия с местным производством. Наряду с этим уплачивается также таможенная пошлина на импортируемые товары, хотя государство должно снижать пошлины на такие виды сырья, которые дорабатывают наши производители, создавая высокую добавленную стоимость, впоследствии реализуя на экспорт с новым казахстанским продуктом. Таким образом, государство должно создавать льготные таможенные пошлины на импорт важного технологического оборудования и сырья, которые отсутствуют у наших товаропроизводителей. Для импортного оборудования представляется возможным ввести лизинговые операции, т.е оплату за закупленное оборудование осуществлять из будущих доходов, тем самым создавая стимул для развития производства.

На сегодняшний день, если судить по чистой прибыли, то она практически отсутствует у субъектов малого и даже среднего бизнеса, т.е они работают без получения прибыли.

Объявление о получении чистого дохода делает их бизнес неоправданным, убыточным, так как они по закону должны уплачивать налоги на прибыль в размере 20%. Поэтому предприниматель вынужден заниматься уменьшением налогооблагаемого дохода за счет увеличения расходной части, т.е.

ему выгоднее заплатить такому же, как он, и обналичить. В этой связи для малого и среднего бизнеса нужно создавать нормальные условия, чтобы он не искал возможности уходить в тень.

Недропользователи уплачивают все налоги и другие обязательные платежи в бюджет установленные новым кодексом. Существующие ныне роялти заменены налогом на добычу полезных ископаемых, который взимается в зависимости от годового объема добычи нефти с каждой тонны по мировой цене. Для стимулирования поставок нефти на внутренний рынок применяется льготный тариф с коэффициентом 0,5 к указанной ранее ставке. В налоговом законодательстве установлены следующие специальные платежи и налоги:

Специальные платежи недропользователей включают:

А) подписной бонус;

Б) бонус коммерческого обнаружения;

В) платеж по возмещению исторических затрат;

1. Налог на добычу полезных ископаемых;
2. Налог на прибыль;
3. Налог на сверхприбыль;
4. Рентный налог;
5. Экспортная таможенная пошлина (ЭТП).

В России экспортная таможенная пошлина на сырую нефть составила 269 долл. за т, а у нас 40 долл. Но дело в том, что там не дублируются платежи за одну и ту же продукцию. В Казахстане объемы экспортной нефти облагаются как рентным налогом, (а в России рентный налог отсутствует) так и экспортной пошлиной.

Государство, идущее по пути повышения налоговых ставок и увеличения количества налогов, ведет к снижению инвестиционной деятельности и приостановке развития бизнеса. Мудрость государственной политики заключается в том, чтобы найти ту золотую середину, при которой налоги для недропользователей не были бы удушающими и в тоже время не снижался государственный бюджет страны. По своей сути рентный налог и экспортная таможенная пошлина начисляются на те же объемы поставляемой сырой нефти за пределы страны. Различия заключаются лишь в том, что рентный налог поступает вне бюджетного национального фонда, а экспортная таможенная пошлина направляется в республиканский бюджетный фонд, что позволяет покрывать его дефицит.

Рентный налог принимается парламентом при рассмотрении приемлемого уровня налоговой нагрузки и имеет прозрачный и предсказуемый характер, понятный инвесторам, а экспортная таможенная пошлина устанавливается Правительством без одобрения Парламента. В конечном итоге это приводит к произвольному и необоснованному увеличению налоговой нагрузки. Недропользователи предлагают Минфину, выбрать что-то одно из них, в зависимости от того, что выгоднее оставить в виде платежей – РНЭН или ЭТП. Неопределенность и изменчивость размера ставки по поводу экспортной пошлины не вызывает желания у товаропроизводителей вкладывать средства в данную отрасль.

Согласно постановлению Правительства размер пошлины на сырую нефть был установлен на уровне 20 долл. за т, а с января 2011 года ЭТП подскочила до 40 долл. Вводя экспортную пошлину на нефть, Правительство утверждало, что эта мера не ухудшит экономических показателей нефтедобывающих предприятий и что суммарная налоговая нагрузка увеличится всего лишь на 2,5-3%. Однако, по данным KAZENERQY при цене за баррель в 60 долларов и ЭТП в 20 долл. налоговая нагрузка возрастет до 5%, а при ЭТП в 40 долл. и цене 75 долл. за баррель повысится до 9%.

Как видим, без ЭТП, при цене 75 долл. рентабельность составляет 21,6%. При дальнейшем росте цен доходы у нефтедобывающих будут увеличиваться и соответственно возрастают отчисления в бюджет. Нефтяники считают, что это вполне приемлемые показатели, так как у них приличная рентабельность (по новому налоговому законодательству рентабельность 25%), что позволяет вкладывать средства в дальнейшее развитие производства и социальной инфраструктуры, а также пополнять госбюджет.

Нефтяные компании убеждены в том, что двойное налогообложение не выгодно не только отрасли, но и государству, о чем свидетельствуют приведенные данные:

Платежи	Цена в долл. за баррель	Коэффициент налоговой нагрузки в %	Рентабельность в %	Полученная сумма от ЭТП государству	Потерянный доход компании
Без экспортной таможенной пошлины (ЭТП)	75	63,38	21,6	-	-
	95	62,86	24,22	-	-
С учетом ЭТП 20 долл. за баррель 40 долл.	75	67,66 72,21	18,69 16,7	79110,6 млн тг 158221,2 млн тг	80 млрд тг 160 млрд тг
По данным KAZENERQY (составлено автором)					

С учетом же экспортной таможенной пошлины при 40 долл. коэффициент налоговой нагрузки увеличился до 72,2, а рентабельность снизилась до 16,75. При объеме продажи нефти в 33 млн т государство получает доход порядка на 159 млн тенге, одновременно снижается доход компании на сумму более 160 млрд тенге. По данным генерального директора Сарсенова Д. только за три месяца действия ЭТП (2010) рыночная капитализация «РД КазМунайгаз» снизилась на 1,5 млрд долл., а Правительство потеряло более 1 млрд долл., что в разы превышает поступления в бюджет от ЭТП[1].

Поскольку конкуренция между странами на этом рынке большая, то для республики было бы желательно сдерживать экспортную товарную пошлину для сохранения привлекательности нашего нефтяного рынка для инвесторов. Как отметил министр нефти и газа Суат Мынбаев, в 2015 г. планируется увеличить добычу нефти и газа до 85 млн т, сырого газа до 54 млрд куб.м, экспорт нефти увеличить до 75 млн т, а переработку на внутреннем НПЗ до 17 млн т, с глубиной переработки до 87%, и доведением качества нефтепродуктов до стандарта Евро 4, Евро 5.

Согласно пункту 4 статьи 307 Налогового кодекса: порядок отнесения месторождения к категории низкорентабельных, высоковязких, обводненных, малодебетных и выработанных, их перечень и порядок налогообложения в части налогов и специальных платежей, установленных настоящим разделом, определяется Правительством Республики Казахстан. Предлагаемые понижающие ставки НДПН колеблются от 70% до 95%, при условии если рентабельность не превышает 10%. Льгота действует в течение года. Ставки определяются индивидуально, но не менее 5% от базовой ставки НДПН, которая в зависимости от добычи колеблется от 5 до 18% до конца 2012 г. с увеличением на 1% в последующие годы.

Таким образом, сырьевой сектор является наиболее важным источником дохода в бюджет, а механизмы исчисления платежей в него должны быть понятными и не обременительными. Даже небольшие объемы экспортной таможенной пошлины создают определенные трудности в плане дальнейшего развития производства, включая и улучшение социального положения населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Указ Президента РК, имеющий силу закона «О земле, о недрах и недропользовании». – Алматы, 1996.*
2. *Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет». – Алматы, 2009.*
3. *Упушев Е.М. Экология, природопользование, экономика: учебное пособие. – Алматы: НИЦ Ғылым, 2002.*

Резюме

В Налоговом кодексе для новых недропользователей отменяется соглашение о разделе продукции (СРП). Для того чтобы реализовать свои интересы, Казахстан принимает закон о приоритетном праве перед другими недропользователями на приобретение долей в проектах по освоению высокоэффективных месторождений. Поскольку конкуренция между странами на этом рынке большая, то для республики было бы желательно

[1] Газета «Деловой Казахстан» – 4 марта 2011 года «КНН глубокого бурения».

сдерживать экспортную товарную пошлину для сохранения привлекательности нашего нефтяного рынка для инвесторов. В настоящее время без утилизации попутного и природного газа промышленная разработка нефтегазовых месторождений запрещается, а также предусмотрены повышенные ставки платежей за выбросы загрязняющих веществ от сжигания попутного газа.

Түйін

Салық кодексінде жаңа жер қойнауын пайдаланушылар үшін өнімді бөлу туралы келісімшарт (ӨБК) алынып тасталды. Өзіне деген қызығушылығын арттыру үшін, Қазақстан жоғары тиімді кен орындарын игеру жобасында басқа жер қойнауын пайдаланушылар алдында иемдену құқығы туралы заң қабылдады. Мемлекеттер арасында бәсекелестік үлкен болғандықтан, инвесторлар үшін мұнай нарығына деген қызығушылықты сақтау үшін Республика экспорттық тауар салығын барынша сақтап тұру қажет.

Resume

In the tax code for new effective deposits the agreement on production section is cancelled. To realize the interests, Kazakhstan passes the law on the priority right before others deposits on acquisition of shares in projects on development of highly effective deposits.

Ключевые слова: *недропользователи, месторождения, рентный налог, экспортная таможенная пошлина(ЭТП), соглашение о разделе продукции (СРП)*

ЖОЛМУРЗАЕВА Г.А.
э.ғ.к., Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-дің
«Қаржы» кафедрасының доценті

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БЮДЖЕТ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Қазақстанның бюджет жүйесі ұлттық экономиканы басқарудың ең маңызды құралы болып табылады. Кез-келген, оның ішінде экономикалық реформа жүргізу үшін экономикаға, әлеуметтік салаға және инфрақұрылымды дамытуға қыруар қаржы жұмсау қажет. Мұның өзінде реформалардың негізгі ауыртпалығы, әдетте, қоғамның барлық салаларын, экономиканы, әлеуметтік қорғауды, білім беруді, ғылымды, мәдениетті, өнерді, денсаулық сақтауды, қорғаныс пен басқаруды қозғайтын экономикалық реформа жүргізуге арналған мемлекеттің сыртқы да, сонымен бірге ішкі де ресурстарын жұмылдырып, шоғырландыруға қабілетті республиканың бюджет жүйесіне түседі.

Тәуелсіздік жылдары Қазақстанда бюджеттік үдерісті жетілдіру, экономиканы мемлекеттік қаржылық реттеудің пәрменді механизмін құру, қоғамның мұқтажына мемлекеттік бюджеттің қаражатын пайдалануға қаржылық бақылаудың тиімділігін арттыру жөнінде көп жұмыс жүргізілді. Республикаға тоталитарлық жүйеден қалған мұра рынокқа көшкен мезетте, жас егемен мемлекет жылдар бойы қордаланған өндіргіш күштердің шикізат проблемасы басым бағытта біржақты дамуы, өнеркәсіптік әлеуеттің техникалық және технологиялық жағынан артта қалуы, әлеуметтік саланың материалдық-техникалық базасындағы істердің қараусыз қалуы, бюджеттік мекемелердегі еңбекақының төмендігі, тұрғын үй проблемасының шешілмеуі, еңбекке жарамсыз азаматтардың әлеуметтік жағынан аз қорғалуы, қоршаған ортаның ластануы мен халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуі сияқты проблемаларды бір уақытта шешуге тиіс болды.

Жағдайды бұрынғы КСРО-ның ыдырауы бүкіл ұдайы өндіріс үдерісіне күрт теріс әсер етіп, бұрын қалыптасқан шаруашылық байланыстар бұзылды, осының нәтижесінде кәсіпорындардың өндірісінің құлдырауы мен төлемге қабілетсіздік ауқымы сыни мөлшерге жетіп, қаржылық дағдарыс белең алып, инфляция бой көтерді.

Инфляцияға Қазақстан Республикасы Мемлекеттік бюджетінің 1991 жылға дейін ресми статистикада көрсетілмеген тапшылығы да себеп болды. Іс жүзінде шығыс кірістен асып кеткен жағдайда, әдетте, ол одақтық бюджеттің есебінен жабылатын, мұның өзінде шығыстың асуы республиканың Мемлекеттік бюджетінің кіріс көздерінде көрсетілетін. 1991 жылы республиканың 9 млрд. сомасындағы бюджет тапшылығы бюджеттің кіріс бөлігінде көрсетіліп, ол ЖІӨ-нің 11,1%-ын немесе бюджеттің кірісінің 25,7%-ын құрады, яғни республика бюджетінің әрбір төртінші сом түсімі Ұлттық банктің кредит эмиссиясымен қамтамасыз етілді. Ал практикада бюджет тапшылығының ұйғарымды деңгейі жалпы ішкі өнімнің 2-3%-нан аспауға тиіс.

Қазақстанның 1991 жылғы бюджет тапшылығын экономиканың дағдарыс жағдайында республика кірісінің төмендеуі, экономикада бұрын қалыптасқан экономикалық байланыстардың бұзылу нәтижесінде 1990-1991 жылдары өндірістің күрт құлдырауы, импорт тауарлары мен алкогольдік ішімдіктерді сатудың қысқаруы (осы себеппен бюджет өзінің кірісінің 20%-ын жоғалтты), республиканың экспорттық мүмкіндіктерінің азаюы салдарынан валюталық түсімдердің кемуі, инфляция өршіген жағдайда халықты әлеуметтік қорғаудың өте қажет болуы, рынокқа көшу кезеңінде ғылыми негізделген тұжырымдамалардың болмауы салдарынан жүйесіз қаржы-кредиттік саясатын жүргізу, мемлекеттің ыдырауы және экономикалық агенттердің арасындағы бұрын болған барлық шаруашылық өзара қарым-қатынастардың бұзылуы сияқты себептер туындатты.

Республика 1992 жылдан бастап дербес қаржылық саясатты алғашқы рет жүргізуге кірісті. Рынокқа көшу 1992 жылдың қаңтарында жүзеге асырылған бағаларды ырықтандыру басталды. Монополия жоғары және іс жүзінде бәсекелестік болмаған жағдайда бұрынғы Одақтың барлық республикаларында бағалар ырықтандырылып, бағалардың басқарусыз өсуіне әкеп соқтырды. Мәселен, бағаларды ырықтандыру жүргізілгеннен кейін 1992-1994 жылдары тұтыну бағаларының индексі Қазақстанда тиісінше жылына 30,6, 22,7 және 12,6 рет артты.

Рынокты қайта құрудың алғашқы жылдары инфляция шарықтап, өндіріс күрт құлдырап, кәсіпорындардың төлемге қабілетсіздігі өсті. Экономиканың мемлекеттік секторының барлық кәсіпорындары дерлік және әсіресе өз өнімін Ресей мен бұрынғы Одақтың басқа республикаларына жеткізіп отырған ең ірі өнеркәсіп алыптары жөнелтілген өнім үшін төлем төленбеу салдарынан жұмыс істеуді тоқтатты. Шарықтаған инфляция кәсіпорындардың барлық айналым қаражатын жұтып, осының салдарынан экономиканың нақты секторының қаржылық жай-күйі шиеленісті.

Осы жағдайда республиканың бюджет жүйесі елеулі қиындықтарға тап болды, бюджеттің барлық деңгейлерінің кірістері қысқарып, бюджеттің бюджет қызметкерлеріне еңбекақы, сондай-ақ халыққа зейнетақы мен әлеуметтік төлем төлеу жөніндегі кредиторлық берешегі артып, қоғамдағы әлеуметтік жағдай одан бетер шиеленісті. Ең ірі кәсіпорындарды дағдарыстан шығарудың жолдары мен әдістері іздестірілді. Экономиканың нақты секторын қаржылық жағынан сауықтыру үшін оңалту, санация, шетелдік фирмаларға сыртқы басқаруға беріп, кейін оларды жекешелендіру сияқты әр түрлі шаралар қолданылды. Төлемге қабілетсіз кәсіпорындарды сауықтыру рәсімдерін жүзеге асыру үшін мемлекеттік бюджеттен арнайы қаражат бөлінді.

Қазақстанда тоқсаныншы жылдардың басынан бастап жүргізілген экономикалық және саяси реформалар мемлекеттік қаржы және бірінші кезекте 1991 жылы түбегейлі өзгерген Қазақстан Республикасының бюджет жүйесіне де ықпалын тигізді. Осыған дейін Қазақстан Республикасының Мемлекеттік бюджеті ел аумағындағы, оның ішіндегі селолық және поселкелік, барлық бюджеттер көрсетілетін КСРО Мемлекеттік бюджетіне кіретін.

Еліміздің бюджет жүйесін реформалау мемлекеттің қаржы ресурстарын басқарудың негізгі ережелері алғашқы рет қарастырылған, 1991 жылғы 17 желтоқсанда («Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Заңы қабылданғаннан кейінгі келесі күні) қабылданған «Бюджет жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына

негізделді. Осы Заңда Қазақстан Республикасының бюджетін қалыптастырудың негізгі қағидаттары, республикалық бюджет пен халық депутаттары жергілікті Кеңесінің бюджеттері арасындағы өзара қатынастар, бюджеттердің заңды және жеке тұлғалармен салық, басқа төлемдерді төлеу және бюджет қаражатын бөлу жөніндегі өзара қатынастары белгіленді.

Сол уақытта экономикалық реформаларды іске асырудың негізгі ауыртпалығы мемлекеттің қаржылық ресурстары мен оның барлық активтерін тиімді басқару және бірінші кезекте бюджеттің кіріс бөлігін толықтыру мен мемлекеттің әлеуметтік міндеттемелерін уақытында қаржыландыру үшін жауап беретін негізгі министрлік ретіндегі Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігіне, сондай-ақ коммерциялық банктердің қызметін және мемлекеттің сыртқы әлеммен валюталық қатынастарын реттейтін Қазақстан Республикасының Ұлттық банкіне жүктелді. Рыноктық экономикаға көшу жағдайында орынды қаржы және ақша-кредитік саясатты жүргізу және мемлекеттік активтер мен барлық ақшалай қаражаттарды тиімді басқару үшін жауапкершілік осы басқару органдарына жүктелді.

Мемлекеттің қаржылық ресурстарын басқару және бюджеттің атқарылуын бақылау үдерісінде Қаржы министрлігінің рөлін күшейту міндеті 1994 жылы атқарушы және республикалық, сондай-ақ жергілікті бюджеттің есеп айырысу-кассалық қызметтің атқарылуын бақылау-қадағалау функцияларын жүзеге асыратын орган ретінде Қазынашылықты құру арқылы шешілді.

Сонымен бірге Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі экономиканы дамыту үшін шетел инвесторларын тарту жөніндегі саясатты ойдағыдай жүргізді, осының арқасында Қазақстан бұрынғы Кеңес Одағы елдерінің арасында біздің республика оның экономикасына салынатын шетел ивнестицияларының көлемі бойынша алғашқы орынның біріне шықты. Іс жүзіндегі келешекте мемлекетіміздің келешегі және оның азаматтарының әл-ауқаты игеруші салалардың жай-күйіне тәуелді екенін түсіне отырып, едәуір шетел инвестициялары сол уақытта республикада жоқ қыруар күрделі қаржы жұмсалымы мен қаржылық ресурстарды қажет ететін минералдық шикізат өндіру мен оны өңдеуге бағытталды. Сондықтан 1993 жылдан бастап еліміздің тау-кен секторына шетел капиталы көптеп тартылады. Шетел инвесторларын жекешелендіру үдерісіне тартудың да маңызы артты.

Мемлекеттік меншікті басқарудың тиімділігін арттыру мен рыноктық қатынастарды дамыту мақсатында, Қазақстанда мемлекеттік меншікті мемлекет иелігінен алу мен жекешелендірудің 1993-1995 жылдарға арналған ұлттық бағдарламасы қабылданды. Жалпы Қазақстан бойынша республиканың өнеркәсіптік әлеуетінің негізін қалайтын 50 ірі кәсіпорын жекешелендіріліп, шетел компанияларына басқаруға берілді. Келесі кезеңде осы кәсіпорындар жекешелендіріліп, жаңа инвестициялардың түсуіне ықпал етті.

Бюджетаралық қатынастардың қазіргі жүйесінің негізін қалаған бюджет саласындағы негізгі реформалар Қазақстан Республикасының бюджет құрылымы белгіленген 1995 жылы еліміздің Конституциясы қабылданғаннан кейін басталды. Еліміздің Конституциясындағы мемлекеттік басқару жүйесін құрудың негізін қалаушы қағидалар, бірқатар конституциялық заңдар, сондай-ақ мемлекеттік басқарудың жекелеген салаларын реттейтін басқа да нормативтік-құқықтық актілердің тұтас пакеті қабылданып нақтыланды. Осы заңдардың арасында еліміздің бюджет жүйесін реформалау басталған 1996 жылы «Бюджет жүйесі туралы» ҚР Заңы қабылданды. Бұл Заңның қабылдануына бірқатар себептер түрткі болды. Қазақстан Республикасы Конституциясының қабылдануымен қатар мемлекеттік құрылымда құрылымдық өзгерістер орын алды, сондай-ақ «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да төлемдер туралы» (1995 жылғы 24 сәуір) ҚР Заңы қабылданды.

Кірістерді орталық пен өңірлер арасында ұзақ мерзімді нормативтердің негізінде бөлуге көшу жүзеге асырылды. Атап айтқанда, 1996 жылы заңды тұлғаларға салынатын акциз және табыс салығы, ал 1997 жылдан бастап – қосылған құн салығы бойынша нормативтерді тұрақты ету ұсынылды. Сөйтіп, 1998 жылы бір ғана реттелетін кіріс – төлем көзінен ұсталатын, жеке тұлғаларға салынатын табыс салығы қалды. Осы тәсілдеме әкімдердің әр өңірде өндірісті дамытып, оны нығайту мүддесін көтермелеп, жергілікті жерлерде нақты қаржы базасын құруға ықпал етіп, бюджеттің кірісін бірнеше жыл бұрын болжауға мүмкіндік берді.

Бюджетті қалыптастыру мен оның атқарылу үдерісі халықаралық стандарттардың талаптарына бейімделе бастады. 1996 жылдан бастап бюджеттің атқарылуы ескі және жаңа бюджеттік сынып-

тама бойынша қатар жүзеге асырылды. Бұған елімізде қаржы ағындарының қозғалысын неғұрлым толық көрсететін мемлекеттік қаржы статистикасының құрылуы себеп болды. Жаңа Халықаралық бухгалтерлік есеп стандарттары мен Бас шоттар жоспарының кең ауқымда іске асырылуы Қазақстанның әлемдік экономикаға интеграциялануына ықпал етіп, өндіріс пен инфрақұрылымды дамытуға шетел инвестицияларының түсуін қамтамасыз етті.

1996 жылдан бастап республикалық бюджеттің кірістерін бюджетке есепке алу мен жасалған кассалық шығысты есептен шығару жөніндегі барлық операциялары бірыңғай қазынашылық шот арқылы жүзеге асырылады. Қазынашылық жүйесінің жұмысы мемлекеттік ұйымдардың функцияларын орындау үшін қажетті бюджет қаражатымен қамтамасыз ету үдерісін жетілдіруге, бюджеттің атқарылуы жөніндегі есеп және есеп беру жүйесін жақсартуға, бюджет қаражатын мақсатқа орай және тиімді пайдаланылуын бақылауды күшейтуге мүмкіндік берді.

1998-1999 жылдары әкімшілік-бюджеттік реформа жүргізіліп, оның ауқымында республикалық және облыстық билік деңгейлері арасындағы өкілеттіктер шектелді. Мемлекетке тән емес функциялардың бөлігі жекеменшіктік секторға беріліп, мемлекеттік мекемелер мен мемлекеттік секторға қызмет көрсететін ұйымдар шешетін мәселелердің ауқымы нақты анықталды.

2000 жылдан басталған кезеңде әлеуметтік саясат басымды рөл атқарды. Осы кезеңде бірқатар өте маңызды заңдар мен стратегиялық мемлекеттік бағдарламалар: Үкіметтің 2000-2002 жылдарға арналған іс-қимылдар бағдарламасы, Кедейшілікпен және жұмыссыздықпен күресу жөніндегі 2000-2002 жылдарға арналған бағдарлама, еңбек туралы заң, әлеуметтік әріптестік туралы заң, жұмыспен қамту туралы заң, мемлекеттік нысаналы әлеуметтік көмек туралы заң, республиканың Салық заңы, республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бақылау туралы заң қабылданды.

Осыған байланысты еліміздің Үкіметі реформалардың әлеуметтік бағдарын күшейтіп, жұмыссыздықты қысқарту мен кедейшілікпен күресуге бағытталған іс-шараларды жүзеге асыру жөніндегі қызметті күшейтті.

2001 жылғы 6 желтоқсанда бюджетті жоспарлаудан бастап бюджеттің атқарылуымен аяқталатын бүкіл бюджеттік үдерісті реттеу қарастырылған «Бюджет жүйесі туралы» ҚР Заңы қабылданды. Аталмыш Заңда бюджет қаражатын жоспарлау мен оны пайдаланудың тиімділігі мен нәтижелілігіне бетбұрыс жасау көзделген.

Бюджеттік үдерістің жаңа тәсілдемелерінде бюджеттің атқарылуының нәтижелері бөлінген бюджет қаражатының игерілу дәрежесімен емес, жүргізілетін бюджеттік саясаттың әлеуметтік маңызды нәтижелеріне жетумен анықталатыны қарастырылған. Бұл бюджет шығындарын сметамен қаржыландырудан бірте-бірте бас тартып, мемлекеттік органдардың стратегиялық бағыттары мен мақсаттарына сәйкес мемлекеттік қызмет көрсетуге және осы қызметтерді жүзеге асыруға бюджет қаражатын бөлуді білдіреді.

Жаңа жағдайда мемлекеттік органдардың алдына олардың бюджеттік өтініштерін осы күнге дейін жасалып келгендей шығын тұрғысынан емес, өздерінің қызметінің нәтижесіне сәйкес негіздеу міндеті қойылады. Бюджеттік бағдарлама «міндет-шығындар-тікелей нәтиже (көрсетілген бюджеттік қызметтің көлемі)» байланысты айқын көрсетуге тиіс. Мұның өзінде бюджеттік бағдарламалар қызметтер деңгейінде қалыптастырылады және мемлекеттік органның жоспарланған шығыстарының, сапа көрсеткіштері мен ол көрсететін қызметтер санының және оның стратегиялық мақсаттарының байланысын айғақтауға тиіс. Сөйтіп, мемлекеттік органдардың қызметін олардың өз функцияларын формальді түрде орындап, бюджет қаражатын игеруден азаматтарға, заңды тұлғаларға, Үкіметке, Парламентке сапалы қызмет көрсетуге және түпкілікті нәтижеге жетуге бетбұрыс жасауға қол жеткізіледі.

Қазақстан осы жылдары әлеуметтік мұқтажға жұмсалатын бюджет шығындарын едәуір арттырды. Тек соңғы 10 жылда орташа айлық еңбекақы 5 есеге артты, ал зейнетақының орташа айлық көлемі 3 есеге өсті.

2009 жылы Қазақстанның экономикасы ғаламдық экономикалық дағдарыс, мұнайдың, металдың және басқа да ресурстардың әлемдік бағасы төмен деңгейде болған кезде дами бастады. Сонымен бірге Үкіметтің, Ұлттық банк экономика мен қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі

2009-2010 жылдарға арналған бірлескен іс-қимылдар жоспары ауқымында экономика секторларын мемлекеттік қолдаудың қолданылған іс-шараларын іске асырудың арқасында Қазақстан 2009 жылы ЖІӨ-дің 1,1% деңгейінде өсуін қамтамасыз етті.

2009 жылы мемлекеттік шығыс көлемінің біршама төмендеуіне қарамастан, мемлекеттің бюджеттік саясаты мемлекет өзіне алған барлық, оның ішінде бірінші кезекте әлеуметтік міндеттемелерді, сондай-ақ жұмыспен қамтуды қоса алғанда, еліміздің халқын әлеуметтік жағынан қолдауға жанама әсер ететін іс-шараларды толық әрі уақытында жүзеге асыру үшін қаржылық ресурстарды жұмылдырып, шоғырландыруға бағытталды.

Қазақстан 2010 жылдан бастап Ел экономикасының үдемелі индустриялдық-инновациялық даму бағдарламасын іске асыруға кірісті. Индустрияландыру саясатын іске асыру ұлттық экономиканы жылдам әртараптандыруды, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруды, еңбек өнімділігін арттыруды қамтамасыз етеді. Егер Қазақстанда бір қызметкер жылына 17 мың доллардың өнімін өндірсе, әлемнің дамыған елдерінде осы көрсеткіш 90 мың доллардан асады, демек, республика экономикасы сапасының өсуіне әсер ететін инновацияларды қаржымен қолдауды қамтамасыз ету қажет. Ел экономикасының дамуына, сондай-ақ ірі инвестициялық жобаларды іске асыру де септігін тигізеді.

2010-2014 жылдары Қазақстанда нақты ЖІӨ-ді 15,7%-ға өсіру көзделеді. 2014 жылдың соңында инфляцияның деңгейі 7%-ға дейін төмендетілетін болады.

Алдағы орта мерзімді кезеңде мемлекеттің фискалдық саясаты әлемдік экономикалық және қаржылық дағдарыстың салдарын еңсеру, мемлекеттік басқару жүйесін сауықтыру мен жетілдіру және экономиканы қалпына жылдам келтіру және одан әрі сапалы өсуін қамтамасыз ету үшін жоспарлау жөніндегі шаралар кіретін үш бағыт бір уақытта жүргізілетін болады.

Сонымен бірге жаңа Бюджет кодексінде кейбір өзекті проблемалардың шешілмеуіне байланысты, еліміздің бюджет жүйесін одан әрі жетілдіру қажет.

1. Шығыстарды шектеу мен кірістері бюджеттердің арасында бөлудің қолданылатын механизмі жергілікті бюджеттердің салық базасы мен өңірлер бойынша бюджетті тегістеуді нығайтуға ынталандырмайды. Практика көрсеткендей, трансферттерді пайдалану салық түсімдерінің республикалық бюджетте орталықтандырылып, олардың орталық уәкілетті органның қалауы бойынша өңірлердің арасында қайта бөлінуіне әкеп соқтырды.

Талдау жергілікті бюджеттер кірістерінің құрылымында соңғы бес жылда трансферттер үлесінің артқанын, ал салықтық түсімдердің өзіндік салмағының төмендегенін айғақтады. Жергілікті бюджеттердің шығындарында республикалық бюджетке берілетін трансферттердің сомасы осы кезеңде 2,5 есеге ұлғайды. Республикалық бюджеттен жергілікті бюджеттерге берілетін трансферттер де 3 есеге өсті. Осы фактілер республикалық және жергілікті бюджеттердің негізінен транферт арқылы реттелетін қатынастары жергілікті бюджеттердің кіріс бөлігінің республикалық бюджеттің атқарылуына тәуелділігін арттыратынын көрсетеді. Сонымен бірге бюджеттер деңгейлерінің арасындағы қарама-қарсы қаржы ағындары ұлғайды. Мұның өзінде атқарушы органдар мақсатты трансферттерді көбінесе тиімсіз пайдаланады.

Соңғы жылдары субвенциялық облыстардың саны артып келеді, салық әлеуеті зор Қарағанды, Павлодар, Қостанай, Шығыс Қазақстан облыстары да субвенциялық облыстар қатарына жататын болды. Мұндай жағдайда мемлекеттік басқаруды орталықсыздандыру мен жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту проблемасын шешу өте қиын.

Біздің ойымызша әрбір қазақстандықтың өмір сүру сапасының жақсаруына қоғамның өте маңызды әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешуге бағытталатын қыруар бюджет қаражаттарының тиімді жұмсалуын бақылауды әлі де болса күшейту қажет.

Бюджет кодексінде нақты лауазымдық тұлғалардың бюджет қаражатын тиімсіз пайдалану үшін жауапкершілік шаралары жазылмаған. Мұның өзінде бюджет бағдарламаларының әкімшілеріне бюджеттік бағдарлама ауқымында бюджет қаражатын жұмсауда толық дербестік беріледі, сондықтан Бюджет кодексінде сондай нормалар болуы тиіс. Дербестік жақсы нәрсе, сөйтсе де бюджет қаражатын пайдалану үшін жүктелетін жауапкершілікті арттырған орынды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі – Алматы: ЮРИСТ, 2010 ж.*
2. *Программа форсированного индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2010-2014 годы.*
3. *Құлпыбаев С., ЫнтықбаеваС.Ж., Мельников В.Д. Қаржы: Оқулық/ – Алматы. Экономика, 2010 ж.*
4. *http://www.minfin.kz/.*

Түйін

Бұл мақалада Қазақстанда бюджет жүйесін жетілдіру, экономиканы мемлекеттік қаржылық реттеудің пәрменді механизмін құру, мемлекеттік бюджеттің қаражатын тиімді пайдалануға байланысты шаралар қарастырылған.

Резюме

В данной статье рассматривается проводимая в Казахстане колоссальная работа по совершенствованию бюджетной системы, созданию адекватного механизма государственного финансового регулирования экономики, повышения эффективности финансового контроля за использованием средств государственного бюджета.

Resume

This article discusses conducted in Kazakhstan, a tremendous work to improve the budgetary system, the creation of an adequate mechanism for public financial management of the economy, improvement financial controls over the use of state budget.

БИКТЕУБАЕВА А.С.
к.э.н., ст. преподаватель кафедры
«Бухгалтерский учет, КаЭУ им. Т. Рыскулова

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ СТРАХОВОГО РЫНКА КАЗАХСТАНА

Страховой рынок сегодня, в широком смысле, представляет собой особую специфическую сферу финансовой системы со своей динамично развивающейся инфраструктурой, основанную на инвестировании доходов в другие отрасли и сектора экономики, что определяет значимость современной страховой деятельности и ее роль в развитии отечественного бизнеса.

Роль страхования на каждом конкретном этапе социально-экономического развития общества определяется теми задачами, которые ставят перед ним постоянно совершенствующиеся рыночные отношения. В настоящее время страховой рынок характеризуется достаточно высокой степенью присутствия страховщиков через филиалы, представительства, сети страховых агентств в регионах, являясь эффективной системой защиты организаций от предполагаемых рисков, фактором экономической стабильности, стимулом расширения предпринимательской деятельности, а также средством формирования долгосрочных инвестиционных ресурсов [все возможные риски не застрахованы ни в одной стране мира:

- объем страховых сборов ведущих стран – это не только внутренние, но и внешние операции, т.е. часть чужого ВВП;
- значительная часть поступлений по страхованию жизни в казахстанские компании не имеет никакого отношения к защите от рисков.

Таким образом, отечественный страховой рынок является достаточно привлекательным, поскольку в настоящее время он представляет собой практически неосвоенный сектор экономики, в РК страховой защитой охвачены далеко не все объекты, подлежащие страхованию.

Страхование – специфическая сфера деятельности, в которой задействованы жизненные интересы многих юридических и физических лиц, имеющих договоры страхования, гарантирующих страховую защиту на случай наступления непредвиденных, порой чрезвычайных событий. Поэтому она должна быть надежной, свободной от пагубных влияний недобросовестной конкуренции. К примеру, в конкурентной борьбе непозволительно снижать страховые тарифы до уровня, при котором ставится под угрозу финансовая устойчивость страховщика [5, с. 69].

В результате становления страховой деятельности обозначились следующие предпосылки его развития: укрепление негосударственного сектора экономики, появление разных организационно-правовых форм частной собственности, снижение уровня гарантий, предоставляемых системой государственного страхования; либерализация допуска иностранных страховых компаний на казахстанский рынок.

Тем не менее, согласно данным АФН РК следует отметить стабилизационные тенденции развития страхового дела (табл. 1).

1. Показатели деятельности страховых организаций Казахстана

Наименование показателей	2008 г.	2009 г.	2010 г.
Число учтенных страховых организаций	41	44	41
Уставный капитал, тыс. тенге	38 745 299	40 618 311	76 367 279
Страховые премии (взносы), млн тенге	9 647 434	13 347 308	14 726 992
Страховые выплаты, тыс. тенге	2 741 831	2 470 804	2 854 185
Страховые премии (взносы) по договорам, переданным в перестрахование (без учета ретроцессии), млн тенге	3 140 827	6 884 361	6 521 783
Прибыль, млн тенге	3 653 736	(-1 510 317)	1 127 256
Примечание: на основе данных АФН РК			

По состоянию на 1.01.2011 года на страховом рынке Республики Казахстан осуществляли лицензионную деятельность 41 страховых организаций (в том числе: 7 – по страхованию жизни), 14 страховых брокеров и 77 актуариев (табл. 2).

2. Структура страхового рынка РК

Институциональная структура страхового сектора	1.01.2010г.	1.01.2011г.
Количество страховых организаций, в т.ч.	44	41
по страхованию жизни	7	7
Количество страховых брокеров	13	13
Количество актуариев	63	70
Примечание: на основе данных АФН РК		

На отчетную дату 27 страховых (перестраховочных) организаций являются участниками АО «Фонд гарантирования страховых выплат».

По состоянию на 1.04.2011 года совокупный размер собственного капитала страховых организаций составил 216 528,0 млн. тенге (табл. 3).

3. Финансовые показатели страхового рынка РК, млн тенге

Финансовые показатели	1.04.2010г.	1.04.2011г.	Изменение по сравнению с 1.04.2010г., в %
Совокупные активы	327 433,4	366 653,5	12,0
Обязательства	139 835,3	150 125,4	7,4
в т.ч. страховые резервы	117 923,2	128 570,3	9,0
прочие обязательства	21 912,1	21 555,2	-1,6
Собственный капитал (по балансу)	187 598,1	216 528,0	15,4
Примечание: на основе данных АФН РК			

Совокупный объем активов страховых организаций на 1 апреля 2011 года составил 366 653,5 млн тенге, что на 11,9% больше аналогичного показателя на 1 апреля 2010 года, что можно увидеть в таблице 4.

4. Структура активов страховых компаний РК, млн тенге

Активы	1.04.2010 г.		1.04.2011 г.		Изменение по сравнению с 1.04.2010 г., в %
	Сумма	доля, %	Сумма	доля, %	
Деньги	14 479,0	4,4	27 587,4	7,5	90,5
Вклады размещенные	80 822,5	24,7	77 349,5	21,1	-4,3
Ценные бумаги	126 001,5	38,5	170 463,7	46,5	35,3
Операция «обратное РЕПО»	9 628,3	2,9	5 569,2	1,5	-42,2
Страховые премии к получению от страхователей и посредников	18 819,2	5,7	18 096,3	4,9	-3,8
Основные средства	4 645,5	1,4	6 658,6	1,8	43,3
Активы перестрахования	54 316,3	16,6	45 049,6	12,3	-17,1
Прочая дебиторская задолженность	12 870,8	3,9	9 495,4	2,6	-26,2
Другие активы	5 850,3	1,8	6 383,8	1,7	9,1
Итого активы	327 433,4	100,00	366 653,5	100,0	12,0
Примечание: разработана автором на основе данных АФН РК					

По состоянию на 1 апреля 2011 года сумма обязательств страховых (перестраховочных) организаций составила 150 125,4 млн тенге, что на 7,0% больше, чем на аналогичную дату прошлого года.

На отчетную дату объем страховых резервов, сформированных страховыми (перестраховочными) организациями для обеспечения исполнения принятых обязательств по действующим договорам страхования и перестрахования, составил 128 570,3 млн тенге, что на 8,6% больше объема сформированных резервов на 1 апреля 2010 года.

В рассматриваемом периоде наблюдается уменьшение уровня концентрации страхового рынка по страховым премиям и страховым выплатам. На долю 5 крупнейших страховых компаний приходится 42,8% совокупных страховых премий и 27,7% страховых выплат. Доля пяти крупнейших страховых компаний в совокупных активах страхового рынка составила 52,2%.

Система государственного страхования, предоставляющая минимальный уровень социально-экономических гарантий, не обеспечивает их адекватность в рыночных условиях, что приводит к появлению новых форм и видов страхования. Происходящие преобразования в системах пенсионного обеспечения и медицинского страхования, привлекая дополнительных участников страховых отношений, способствуют расширению сферы деятельности страховщиков на рынке страховых услуг.

Рис. 1. Анализ динамики активов, собственного капитала и страховых резервов
Примечание: взято из отчетов АФН РК

Либерализация допуска иностранных страховых компаний на казахстанский рынок обусловлена, с одной стороны, процессом увеличения емкости национального страхового рынка, требующего участия иностранных страховщиков, поскольку казахстанские потребители страховых услуг, особенно по страхованию рисков в предпринимательской и финансовой деятельности, объективно заинтересованы в расширении иностранного присутствия в этом секторе. С другой стороны, по статистическим данным иностранный страховой капитал участвует лишь в одной трети совместных страховых компаний; остальные две трети учредителей являются не профессиональными страховщиками, а лишь оффшорными инвесторами [7].

Развитие интеграционных связей и внешних экономических отношений с участием зарубежных страховых компаний требует дальнейшего усовершенствования нормативного регулирования и систематизации государственного воздействия. В рамках этой проблемы был принят Закон Республики Казахстан от 18 декабря 2000 года № 126-II «О страховой деятельности» [8]. Необходимо отметить своевременность и существенность мер, принимаемых государством для защиты отечественного страхового бизнеса. Однако нельзя исключать положительного влияния, оказываемого притоком иностранного участия, на деятельность казахстанских страховщиков по следующим направлениям:

- повышения качества и расширения спектра предоставляемых услуг;
- распространения технологических и управленческих новаций;
- увеличения емкости рынка;
- совершенствования правовой системы;
- повышение квалификации специалистов страховой сферы;
- обеспечение большими гарантиями страхователей;
- формирование адекватной структуры страховых тарифов.

Хотя иностранные инвестиции в уставные капиталы отечественных страховых компаний представляют собой дополнительный приток капитала в страну, их абсолютная величина по отношению к другим каналам притока капитала является незначительной. Кроме того, деятельность организаций с участием иностранного капитала в дальнейшем приводит к оттоку валютных средств в результате совершаемых операций перестрахования, которые являются потенциальными внутренними инвестиционными ресурсами. Следует отметить, что возможности введения ограничительных мер в условиях реальной международной конкуренции не позволяют обеспечить надлежащий уровень развития страхового рынка. Мерами государственного воздействия необходимо стимулировать сохранение только стратегических видов и направлений страхования за компаниями, полностью контролируемыми отечественным капиталом. Собственные ресурсы отечественных страховых компаний ограничиваются следующими требованиями к величине уставного капитала, который в настоящее время установлен законодательством на уровне 1,2 млрд тенге, на следующий год планируется повысить этот уровень до 1,5 млрд тенге [завышенный уровень страховых тарифов;

- отсутствие положительной деловой репутации страховых компаний, формирующей ее высокий имидж, стажа страховой деятельности, работа сразу с несколькими видами страхования;

- низкое качество обслуживания, связанное с излишне бюрократичным подходом к заключению договоров страхования;
- недостаточная квалификация персонала страховых компаний, требующая создания и организации системы подготовки кадров страховщиков. Учитывая специфику страховой деятельности, инвестирование в подготовку персонала становится одним из важных направлений действий страховщиков, поскольку на практике страховым агентам предоставляются полномочия от привлечения страхователей до квалифицированной оценки страхового риска. Это обязывает их обладать определенными знаниями в страховом деле, однако из-за отсутствия единых квалификационных требований к профессиональной деятельности страховых посредников, пока не разработаны стандарты их обучения [12].

Все это обусловливает необходимость перехода страховых организаций к новой модели экономического роста, базирующейся на инновационном типе развития страхования, что требует:

- обеспечения увеличения спроса на услуги постоянных и потенциальных клиентов через освоение принципиально новых видов или улучшенных услуг, а также расширение сферы сбыта;
- непрерывного развития инновационного потенциала компаний (постоянное обучение и самоисследование) и создание условий, необходимых для реализации новшеств;
- комплексный подход, когда технические, экономические, социальные инновации тесно взаимосвязаны между собой и взаимно продвигают друг друга;
- мобилизацию персонала;
- экономическое стимулирование работников;
- учет рисков (чем выше риск, тем выше потенциальный экономический эффект от реализации инновации).

Нововведение должно быть ориентировано на более полное удовлетворение потребностей клиентов компании в условиях постоянно меняющейся рыночной конъюнктуры. Каждую страховую услугу следует рассматривать как объект постоянных изменений. Однако решение о внедрении инновации не всегда означает ликвидацию старого продукта. Инновацию порождает и стремление продлить жизненный цикл продукта, совершенствуя его характеристики. Такая инновация сводится к модификации или внедрению новой функции уже существующего продукта (услуги). При разработке новой или улучшении существующей услуги главными составляющими элементами являются ее преимущества по сравнению с аналогичными продуктами и возможными продуктами-заменителями; целевой сегмент рынка; развитие и возможные изменения систем сбыта; общие затраты на разработку, производство и сбыт.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Журавлев Ю.М., Секерж И.Г. Страхование и перестрахование. – М.: Анкил, 1993. – 184 с.*
2. *Калашникова Н.Н. Учет доходов страховой деятельности и анализ их достаточности. / Саратов, 2005. – 200 с.*
3. *Бахрушина М.А. Учет затрат по функциям и стратегическое управление ими. // Справочник экономиста. 2004. – № 11. – С. 40-46.*
4. *Коломин Е.В. Основные предпосылки и направления повышения социально-экономической эффективности страхования. // Финансы. – 2006. – №5. – С. 49-54.*
5. *Жуйриков К., Назарчук И., Жуйриков Р. Страхование: теория, практика, зарубежный опыт. – Алматы: ОФ «БИС». – 2000. – 384 с.*
6. *Официальный сайт АФН РК. – www.afn.kz*
7. *Постановление Национального Банка Республики Казахстан «Об утверждении инструкции о порядке размещения страховых резервов» от 25.12.1999 № 440.*
8. *Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности» от 18 декабря 2000 года N 126.*
9. *Постановление Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций «Об утверждении* **Инструкции** *о нормативных значениях и методике расчетов пруденциальных нормативов страховой (перестраховочной) организации, норматива доста-*

точности маржи платежеспособности страховой группы, формах и сроках представления отчетов о выполнении пруденциальных нормативов» от 22 августа 2008 года № 131.

10. *Жуйриков К.К. Страхование в Казахстане: пути дальнейшего развития. – Алматы: Жибек жолы. – 1994. – 278 с.*
11. *Ежова А.Ю. Признание страховой премии доходом страховщика // Налогообложение, учет и отчетность в страховой компании. – 2007. – № 1.*
12. *Ефимов С.Л1. Справочник бухгалтера страховой компании / – М.: РосКонсульт, 1998. – 203 с.*

Резюме

В данной статье проанализировано современное состояние страхового сектора экономики Казахстана. Определены проблемы, тормозящие дальнейшее развитие страхового дела в РК. Даются положительные стороны и особенности страхового рынка страны и определена модель инновационного развития страхового сектора.

Resume

This article reviews the current status of the insurance sector in Kazakhstan. The problems hindering the further development of insurance business in Kazakhstan. Given the positive aspects and features of the insurance market and the model of innovation development of the insurance sector.

Түйін

Қазақстан экономика сақтандыру секторының қазіргі күйі осы бапта талқылаған. ҚР-дағы сақтандыру ісінің ары қарай дамыту бөгелтетін мәселелер анықталған. Оң тараптар және елдің сақтандыру нарығының ерекшеліктері беріледі және сақтандыру секторының инновациялық дамытуын моделі анықталған.

ОМАРБАЕВА А.К.
экономика ғылымдарының докторы,
Қазақстан-Британ техникалық университетінің ассистент-профессоры

ӘЛЕМДІК ҚАРЖЫ НАРЫҚТАРЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Әлемдік қаржы нарықтарының негізгі қызметтері банктердің және басқа да несиелік институттардың депозиттік және несиелік операциялары арқылы немесе құнды қағаздар операциялары арқылы жүзеге асырылады. Осылайша, әлемдік қаржы нарығының құрылымында валюталық сегменттен басқа да өзара байланысты екі сегмент қалыптасты – әлемдік несиелік және қор нарығы.

Әлемдік қаржы нарығына қайтарымдылық, мерзімділік және пайыздық төлем шарттары бойынша әлемдік деңгейде жүзеге асырылатын ссудалық капитал қозғалысын жатқызамыз. Әлемдік несие деңгейі әлемдік экономиканың жаһандану үдерісінің дамуына байланысты өсіп отыр, сонымен қатар оның катализаторы болып табылады.

Әлемдік несиелік нарықтағы несиегерлер – банктер, бірінші кезекте ТҰК, банктік емес несиелік институттар, қаржы саласына қатыссыз компаниялар – ТҰК, үкімет, халықаралық және аймақтық қаржы ұйымдары (Дүниежүзілік Банк, ХВҚ, ЕҚДБ т.б.).

Әлемдік қор нарығы – әлемдік қаржы нарығының жеке сегменті, онда эмиссия және халықаралық құнды қағаздар айналымы жүзеге асырылады. Әлемдік экономиканың жаһануына байланыс-

ты халықаралық акциялар айналымы өсіп келеді. Негізінен акциялар саудасымен айналысатын қор биржаларының бірігу тенденциясы пайда болды.

Бірақ, әлемдік акциялар нарығы шын мәнінде жаһандық емес. Әлі күнге көптеген елдерде резидент еместердің акцияларын биржада тіркеуге шектеу қойылады. Халықаралық айналымға негізінен дамыған елдердің компанияларының шағын топтарының акциялары түседі; бұл нарықтағы дамушы елдердің үлес салмағы шамалы, тіпті күннен-күнге азайып бара жатыр деген сөз. Бірақ жаһандану акциялардың дамушы елдер нарығынан шығып, әлемдік айналымға түсуін талап етеді. Нәтижесінде, депозитарлық қолхаттар – құнды қағаздар қолданыла бастады, ол құнды қағаздарды «ашық емес» компаниялардың акцияларын сатып алып, оларға қатысты қауіптердің белгілі бір бөлігін өз мойнына ала отырып банктер шығарады. Мұндай қосалқы құнды қағаздар банктің шетелдік акциялардың иесі екенін дәлелдейді.

Соңғы 30 жылда қаржы нарығы әлемдік сауда қызметі мен инвестициялық ағындарға қызмет көрсету бағытында дами бастады.

Бір жағынан, қаржы ағындарының маңызды бөлігі – қылмыстық жолмен табылған ақша қаражаттары, яғни, көлеңкелі экономиканы қаржыландыруға, ұйымдасқан қылмыстық топтарды және мемлекеттік коррупциялық аппаратты қаржыландыруға жұмсалатын қаржы.

БҰҰ статистикалық мәліметтеріне сәйкес, халықаралық қаржы ағыны жүйесінде күніне шамамен 300 млн. долл. легализацияланады. Есірткі бизнесінің жылдық айналымы (400 млрд. долл.), яғни көлемі жағынан мұнай және қару-жарақ бизнесінен кейін үшінші орында тұр.

Екінші жағынан, нарықтық шаруашылық жүйесіне неғұрлым көп елдер тартылса, олардың көпшілігі негізінен спекулятивтік капитал реципиенттеріне айналады. Соның нәтижесінде, олар өздері маманданған капитал қозғалысының жылдамдығымен дәстүрлі, материалдық технологияларды құру мерзімінің сәйкес келмеуіне байланысты қиындықтарға тап болады.

Мемлекет тарапынан қолдау табатын, қаржы операцияларын алдын ала ырықтандыруға бағытталған масштабты спекулятивті капитал салымы, экономикалық құрылымы мен сараптамалық базасы дамымаған елдер үшін тиімсіз. Себебі, бұл елдерде капитал ештеңеге қызмет етпестен, қайта сыртқа кетеді.

Компьютерлік және телекоммуникациялық жүйені, алдыңғы қатарлы технологияларды енгізу өнімділікті арттырады, экономикалық дамуды қамтамасыз етеді, әлемдік қаржылық-технологиялық интеграцияға әсер етеді, соның әсерінен бәсекелестік те артады.

Бұл технологияларды меңгеру қаржы капиталының неғұрлым мобильді формасын - спекулятивті капиталды тартуға ықпал етеді. Оның қысқа мерізім ішіндегі айналымы ақпараттық технологиялардың даму жылдамдығына сәйкес келеді және ақпаратты алушы үшін ол өндірістік сипатта болады.

Әлемдік қаржы саласында құнды қағаздар нарығының алатын орны екі түрлі тұрғыдан бағаланады: әр түрлі қаржы көздерінен тартылатын қаражат көлемі тұрғысынан және қандай да бір нарыққа еркін ақша қаражатын салу тұрғысынан. ҚҚН қаржы ресурстарын қайта бөлудің және капиталды қайта бөлудің тиімді механизмі болып табылады [1].

Қазақстанда құнды қағаздар нарығының құрылғанына аз ғана уақыт болды. Отандық қор нарығын дамытудың басым бағыттарының бірі – пайдалы қаржы құралдарының көптеген түрлерін қалыптастыру.

Аталмыш бағыттың негізгі міндеттерінің бірі – жаңа қаржы құралдарының пайда болуына және қалыптасуына жағдай жасау, ықпал ету, бұл шаралар инвесторлардың несиелік қауіптерді салымдарды диверсификациялау жолдары арқылы қайта бөлулеріне ықпал етеді, ал кәсіпорындардың - эмитенттерді – жаңа займ алу көздерін – банк неиселерінің арзан альтернативаларын іздеп табуларына мүмкіндік береді.

Бұл міндеттерді іске асыру үшін, келесі бағыттар бойынша бірқатар процедуралар мен шаралар жүзеге асырылуы қажет:

Қазақстандық акциялар мен облигациялардың инвестициялық тиімділіктері мен тартымдылықтарын арттыру, соған байланысты негізінен корпоративтік басқару нормаларына, шағын акционерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғау қағидаларына баса назар аударылуы тиіс, акционерлік қоғамдардағы

төлем тәртібіне және акционерлік қоғамдардың қызметінің ашықтығына, құнды қағаздар салығы жөніндегі салық заңын жетілдіруге көңіл бөлген жөн.

Қарыздық міндеттемелер нарығын дамыту, оның аясында жаңа облигация түрлерінің (агенттік және ипотекалық) қалыптастыру шаралары іске асырылады және ақша нарығының жаңа құралдары пайда болады (коммерциялық құнды қағаздар және депозиттік сертификаттар).

Туынды құнды қағаздар нарығы мен қаржы құралдарын дамыту, оның аясында қазақстандық депозитарлық қолхаттарды шығару және қалыптастыруды ынталандыру шаралары жалғастырылады және қарыздық міндеттемелерге құрылымдық және будандық туынды құралдарды, хеджирлеу құралдарын қалыптастыру, пайыздық және валюта қауіптерін реттеу құралдары мен келісімшарт құралдарын қалыптастыру шаралары атқарылады.

Депозиттік сертификаттар айналымға түсетін нарықтарды іске қосу екінші деңгейлі банктердің жаңа займ көздерінің пайда болуына және олардың депозиттік базаларының кеңеюіне ықпал етеді, ал олар бойынша сыйақы төлеу мерізімі мен тәртібін айқындау аталмыш құралдардың өтемпаздығын арттыруға ықпал етеді.

Коммерциялық құнды қағаздар түріндегі жаңа құралдардың пайда болуы айналымдағы активтерді қаржыландыруға байланысты қарыздарды азайтуға және уақытты үнемдеуге ықпал етеді, коммерциялық құнды қағаздар әлемдік тәжірибеде қысқа мерзімдік қарыздық міндеттемелер болып саналады, олардың нақтылы белгіленген кіріс мөлшері болады.

Облигациялар мен вексельдердің ең сапалы қасиеттерін жинақтаған коммерциялық қағаздар кеңінен таралады. Корпоративтік облигациялармен салыстырғанда, коммерциялық қағаздар эмиссиондық емес құнды қағаздар болып саналады, яғни – эмиссияларды тіркеу шығындары азаяды және айналым мерізімін таңдауда да артықшылық болады деген сөз. Коммерциялық қағаздардың вексельдерден басты айырмашылығы – олар тек стандарттық ережелерге сәйкес шығарылады, орталықтандырылған тіркеу жүйесі бар және ұйымдасқан нарықта айналымға түсе алады.

Аталмыш жобаны жүзеге асыру несиелендіру ставкаларының төмендеуіне және теңге массасын қаржы нарығы аясында қайта бөлуге ықпал етеді, теңге ресурстарының бір бөлігін валюталық нарықтан алып, қысқа мерізімдік инвестициялардың жаңа құралына салады.

Агенттік облигациялар нарығын іске қосу қаржы агенттіктеріне мемлекеттік саясатты жүзеге асыруда тиімді займдар алу саясатын жүргізуге ықпал етеді.

Бұл құралдың қалыптасуы салық салу жолдарын жеңілдетуге, агенттік облигацияларды жинақтаушы зейнетақы қорларындағы зейнетақы активтері мен сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары активтерінің есебінен алуға мүмкіндік береді, оларды Ұлттық банкке қайта бөлуге жіберуге және қаржы институттарының қаржылық тұрақтылығының белгілерін, пруденциалдық нормативтерін есептеуде агенттік облигацияларды өтемпаз активтер қатарына жатқызуға ықпал етеді. Аталмыш шаралар агенттік облигациялардың жоғары өтемпаз құрал ретінде қалыптасуына және корпоративтік облигацияларымен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілігінің артуына жол ашады.

Қосымша қаржы инструменттері нарықтарын дамытудағы алғашқы қадам – қосымша қаржы құралдары түсінігінің мәнін ашу, олардың шығарылу және айналысқа түсу тәртібін айқындау.

Бір немесе бір топ эмитенттердің қарыздық міндеттемелерінде, несиелерінде немесе несиелік бағыттарда құрылымдық және гибридтік (будан, кіріктірілген) қосалқы қаржы құралдарының пайда болуы қарыздық міндеттемелерді қайта қаржыландыруға мүмкіндік тудырады, бұл өз кезегінде қарыздық құнды қағаздар нарығының өтемпаздығының артуына және несилендіру көлемінің өсуіне ықпал етеді.

Пайыздық және валюталық қауіптерді хеджирлеу нарығының құралдарын дамыту тек институционалды инвесторлардың ғана емес, сондай-ақ экспорттық-импорттық операцияларға қатысушы -кәсіпорындардың да қауіп-қатерлерін азайтуға мүмкіндік береді. Тауарларға базалық активі бар қосалқы келісімшарттық құралдардың пайда болуы сыртқы сауда операцияларын бағаның құбылмалылығына байланысты қиындықтардан сақтайды.

Құнды қағаздар нарығының даму дәрежесіне қарай, жаңа қаржы институттары мен құралдарының пайда болуына және жаңа технологиялардың пайда болуына байланысты, инвесторлардың мүдделері мен құқықтарын қорғау жүйесі мен әдістерін үнемі жетілдіріп отыру қажет.

Құнды қағаздар нарығының техникалық инфрақұрылымдарын дамыту негізінен әрекет етуші инфроқұрылымдарды жетілдіруге, оның жекелеген компоненттерін қалыптастыруға және құнды қағаздар нарығының шетелдік нысандармен байланысын жетілдіруге бағытталған [2].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Мельникова Н.А. Мировые финансовые центры: условия формирования и тенденции развития. – Барнаул: АлтГУ, 1997, с. 130-133.*
2. *Бекмухамбетова А.Б. Курсовая политика Казахстана во внешнеэкономической деятельности. Материалы международной научно-практической конференции «Реформирование казахстанской экономики: уроки, теория и практика», выпуск 5, – Алматы: Экономика, 2001.*

Түйін

Халықаралық сауда және трансұлттық корпорациялардың дамуына байланысты қаржы нарықтарының жаһандануы жолға қойылды.

Өнеркәсібі жақсы дамыған мемлекеттердің экономикалық дамуы, кәсіпкерлік және ссудалық капиталдың өркендеуі қаржы нарықтарының қызметін әлемдік масштабқа көтерді.

Резюме

С расцветом международной торговли и развитием многонациональных корпораций начался процесс глобализации финансовых рынков.

Экономическое процветание промышленно развитых стран и быстрый рост международных потоков предпринимательского и ссудного капитала трансформировали деятельность финансовых рынков в мировом масштабе.

Resume

With the flourishing of international trade and development of multinational corporations has begun the process of globalization of financial markets. Economic prosperity of the industrialized countries and rapid growth in international flows of business and loan capital transformed the operation of financial markets worldwide.

МЕЙРЖАНОВ С.С.,
слушатель программы
«Доктор делового администрирования» (DBA)
Международной Академии бизнеса

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКОГО РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ

Рынок ценных бумаг – является сегодня одним из важнейших направлений развития экономики страны. Рынок ценных бумаг – это совокупность механизмов и правил, позволяющих осуществлять куплю-продажу ценных бумаг.

Функционирование рынка ценных бумаг в Казахстане является насущной необходимостью, без него трудно надеяться на оживление инвестиционной активности. Рынок ценных бумаг является неким регулятором многих стихийно протекающих процессов в рыночной экономике. Это относится,

прежде всего, к процессу инвестирования капитала. Рынок позволяет конкретным формам капитала оперативно концентрировать и продавать необходимые средства для осуществления конкретных проектов по ценам, устраивающим и кредиторов, и заемщиков.

В мировой практике сложилось несколько моделей организации рынка ценных бумаг. Наша республика пошла по пути формирования смешанной модели рынка ценных бумаг, согласно которой одновременно и с равными правами функционируют банки, небанковские кредитные учреждения и некредитные инвестиционные институты. Такая европейская модель является универсальной моделью фондового рынка, которая не ограничивает в объемах на операции с ценными бумагами, способствует формированию крупных портфелей акций компаний и осуществляет реальный контроль их деятельности.

По данным Агентства РК по регулированию деятельности регионального финансового центра города Алматы (АРД РФЦА) фондовый рынок в условиях нехватки финансирования во время кризиса может помочь казахстанскому бизнесу привлечь акционерный капитал, причем, различными способами. В частности, большие перспективы открываются перед предприятиями из агропромышленного сектора (к примеру, мясо-молочное и зерновое производство), транспортной, логистической и других отраслей экономики Казахстана, спрос на продукцию и услуги которых в мире все больше возрастает. Таким образом, рынок ценных бумаг также будет способствовать развитию и диверсификации экспортных составляющих страны и росту экономики республики.

В целях обеспечения соответствия рынка ценных бумаг современным требованиям, в том числе по совершенствованию корпоративного управления и повышения прозрачности деятельности компаний, Правительством РК проводятся мероприятия по выделению крупных государственных компаний с участием государства и их дочерних организаций с последующей передачей государственных пакетов их акций в управление специально созданной государственной холдинговой компании. На сегодня, к завершению идет процесс объединения торговых площадок KASE и РФЦА, приняты новые листинговые правила, большие послабления для компаний дал новый Налоговый кодекс РК.

Часть государственного пакета акций компаний с участием государства и их дочерних организаций продаются на организованном рынке. Эти ценные бумаги смогут купить пенсионные, инвестиционные фонды и брокерские компании. В результате на рынке начнут обращаться долевые ценные бумаги первоклассных эмитентов, появятся независимые директора в составе совета директоров национальных компаний, что значительно улучшит качество их корпоративного управления.

Развитие казахстанского рынка ценных бумаг дает возможность заменить неэффективную систему централизованного финансирования хозяйства и межотраслевого перераспределения ресурсов, удовлетворить спрос на инвестиции рыночных структур и позволит стать этому рынку регулятором межотраслевого перелива капиталов, барометром экономической эффективности работы крупных предприятий и банков. Развитие рынка ценных бумаг будет способствовать подъёму экономики лишь при реализации других мер формирования товарного рынка, демонополизации, поддержке малых предприятий, укрепления денежного обращения.

По своей структуре фондовый рынок представляет собой сложное многоуровневое образование, так как бесперебойное перемещение капитала требует развитой инфраструктуры, участия многообразных посредников, обслуживающих это движение. Общая структура фондового рынка Республики Казахстан представлена на рисунке 1.

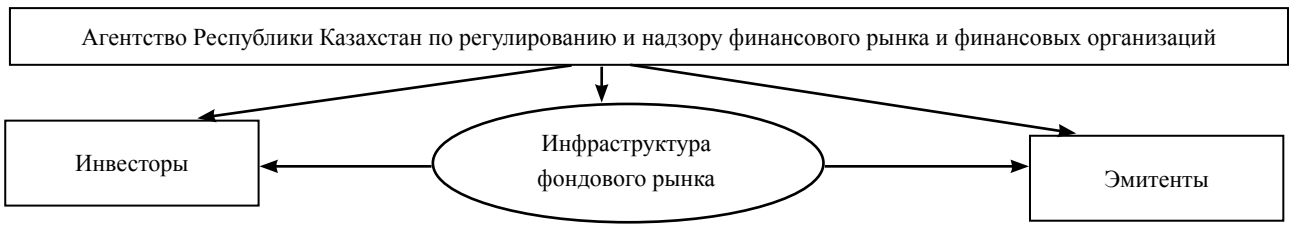

Рис. 1. Структура фондового рынка Республики Казахстан

Основное назначение фондового рынка состоит в том, что он позволяет аккумулировать временно свободные денежные средства и направлять их на развитие перспективных отраслей экономики, поэтому основными участниками рынка ценных бумаг являются, прежде всего, потребители и поставщики капитала.

Лица и организации, имеющие временно свободные излишки денежных средств, заинтересованные в их приумножении и приобретающие с этой целью ценные бумаги, называются *инвесторами.*

В качестве инвесторов могут выступать: юридические лица (резиденты и нерезиденты РК); физические лица (граждане РК, иностранные граждане, лица без гражданства); государство; институциональные инвесторы (инвестиционные фонды; банки в случаях, предусмотренных законодательством РК; негосударственные пенсионные фонды; страховые организации и другие в соответствии с законодательством РК); международные организации.

Организации, заинтересованные в привлечении денежных средств для развития производства, торговли, реализации каких-либо программ, требующих определенных затрат и привлекающие для этого инвестиции путем выпуска ценных бумаг, называют *эмитентами.*

В качестве эмитентов на рынке ценных бумаг могут выступать: Правительство РК; Национальный банк РК; нерезиденты РК, которым разрешено эмитировать ценные бумаги; АО и другие юридические лица, которые по законам РК могут быть эмитентами ценных бумаг.

Каждый из участников преследует свои цели. Инвесторы заинтересованы в том, чтобы их вложения приносили высокий доход, были достаточно надежными и ликвидными. Эмитенты ценных бумаг, в свою очередь, преследуют свои цели. А именно, они хотят получить необходимые средства как можно быстрее, и в то же время эти средства не должны стоить дорого.

Как и на всяком рынке, цена на ценные бумаги будет зависеть от отношения спроса и предложения.

Развитие организованного фондового рынка в Казахстане происходит в рамках моноцентрической биржевой системы, где доминирует одна биржа, расположенная в главном финансовом центре страны – Алматы.

Возникновение Казахстанской фондовой биржи (KASE) является важнейшей частью движения страны к цивилизованным формам денежного и финансового обращения, а также становлению инвестиционного механизма и новых методов ведения хозяйства.

На сегодняшний день биржа представляет собой универсальный фондовый рынок, состоящий из 4-х основных секторов: рынок иностранных валют, рынок государственных ценных бумаг, в том числе международных ценных бумаг РК, рынок акций и корпоративных облигаций, рынок деривативов. Участники рынка представлены схематично на рисунке 2.

Регулирование инвестиционной деятельности на фондовом рынке РК осуществляется в соответствии с нормами законодательства, правилами и инструкциями Агентства по регулированию и надзору за деятельностью финансового рынка и финансовых организаций РК, Национального банка РК.

Рынок ценных бумаг Казахстана выиграл в прошлом году по ценовым показателям, но проиграл в ликвидности. За 2009 г. объем торгов по всем секторам рынка уменьшился по сравнению с 2008 г. на 28,3%. Однако, торговля по корпоративным долевым ценным бумагам увеличилась на 38,5% в тенговом, на 12,4% в долларовом эквиваленте.

Объем торгов корпоративными облигациями за отчетный период уменьшился на 12,1% в тенговом и соответственно на 27,8% в долларовом выражении. Это связано, в первую очередь, со снижением интереса к данным бумагам на фоне дефолтов по обязательствам отечественных эмитентов корпоративных облигаций.

Так, на сегодняшний день 23 компании организованного рынка ценных бумаг объявили о дефолтах по выплате купонов по своим обязательствам, сумма которого превысила более Т260 млрд. В числе основных причин возникновения дефолтов по облигациям, согласно информации, представленной эмитентами, является несвоевременное поступление денег от реализации продукции (оказанных услуг), снижение объема продаж, сложное экономическое состояние рынка производимой продукции, а также неисполнение обязательств.

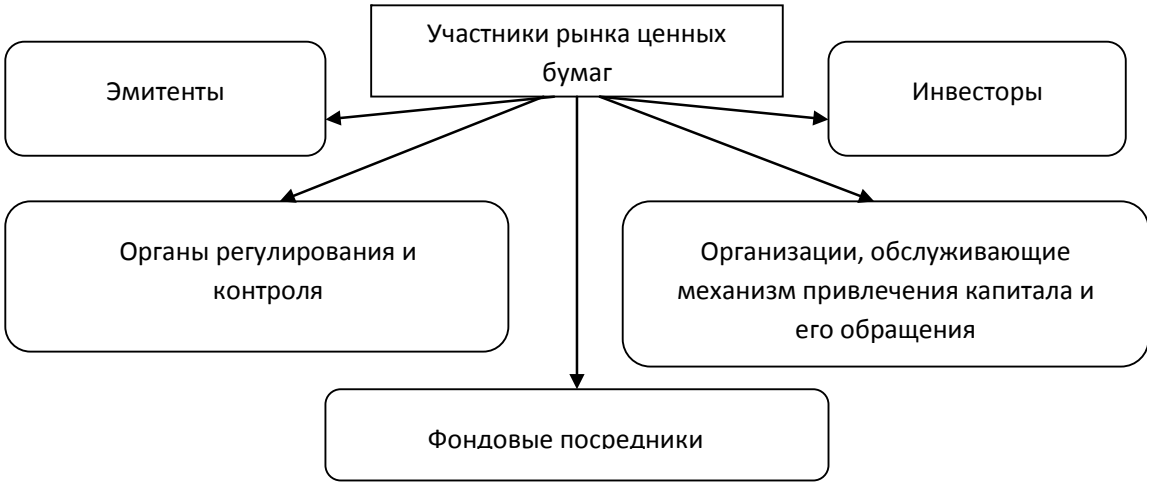

Рис. 2. Участники рынка ценных бумаг

Одна из основных проблем рынка ценных бумаг – отсутствие акций в свободном обращении, несмотря на большое количество акционерных обществ. Например, акции производственных компаний сосредоточены в основном в контрольных пакетах стратегических инвесторов, которые не заинтересованы в потере контроля над предприятием и раскрытию финансовой операции, поэтому на рынке ограниченное количество акций.

Основными факторами, влияющими на развитие отечественного рынка ценных бумаг являются:

1) развитие мировой экономики, которая стабилизировалась на фоне денежно-кредитных, а также фискальных мер, предпринятых правительствами различных стран;

2) состояние банковского сектора Казахстана с высоким долговым бременем и ухудшением ссудного портфеля отечественных банков;

3) дефолты по обязательствам в секторе корпоративных облигаций (ликвидность в реальном секторе экономики);

4) рост числа размещений государственных бумаг на внутреннем рынке в связи с увеличением дефицита государственного бюджет Республики Казахстан;

5) ослабление основной резервной валюты мира – доллара США.

Казахстан, являясь экспортером сырья, наиболее подвержен колебаниям мировой экономики. В этой связи, стабильный рост экономики страны может происходить только на фоне устойчивого развития мировой экономики, отсутствия кризисов и конъюнктурных колебаний цен на товарных рынках.

По состоянию на 1 января 2010 года общее количество эмитентов на KASE составило 130 эмитентов. Тогда как на 1 января 2009 года число листинговых компаний насчитывало 144 эмитента. Например, за отчетный год в торговые списки фондовой биржи были включены ценные бумаги следующих эмитентов: АО «Лизинговая компания «Астана-Финанс» (сектор акций), АО «ФНБ «Самрук-Казына» (сектор долговых ценных бумаг), АО «Казахвзрывпром» (сектор акций), АО «НК «КазМунайГаз» (сектор долевых ценных бумаг), АО «Имсталькон» (сектор долговых ценных бумаг), ТОО «Экибастузская ГРЭС-1» (сектор долговых ценных бумаг). На рисунке 3 представлена структура эмитентов в разрезе отраслей.

Кроме того, на рынке снизилось количество брокерских и дилерских организаций до 77. Несмотря на отдельные случаи появления на рынке новых компаний, ужесточение требований к ним со стороны регулятора рынка привело к снижению общего количества профессиональных участников.

В целях сохранения существующих и привлечения новых эмитентов была создана отдельная «буферная категория» официального списка ценных бумаг для допустивших дефолт эмитентов. Данная мера позволяет избежать немедленного делистинга таких эмитентов и тем самым сохранить возможность оперативного доступа облигационеров к информации о состоянии компании.

Однако, мировой финансовый кризис негативно повлиял на финансовое состояние эмитентов (уменьшение уровня ликвидности, затруднение доступа к кредитным ресурсам банков второго уровня и др.). В связи с этим, для поддержания качества компаний, входящих в официальный список Биржи, к ряду эмитентов была применена процедура делистинга. Большинство из них были исключены из списка Биржи в связи с несоответствием листинговым требованиям. По состоянию на 1 января 2010 года 23 компаний не смогли вовремя ответить по обязательствам перед держателями облигаций. В целом дефолты связаны с общей экономической конъюнктурой в стране, что в результате снижает привлекательность.

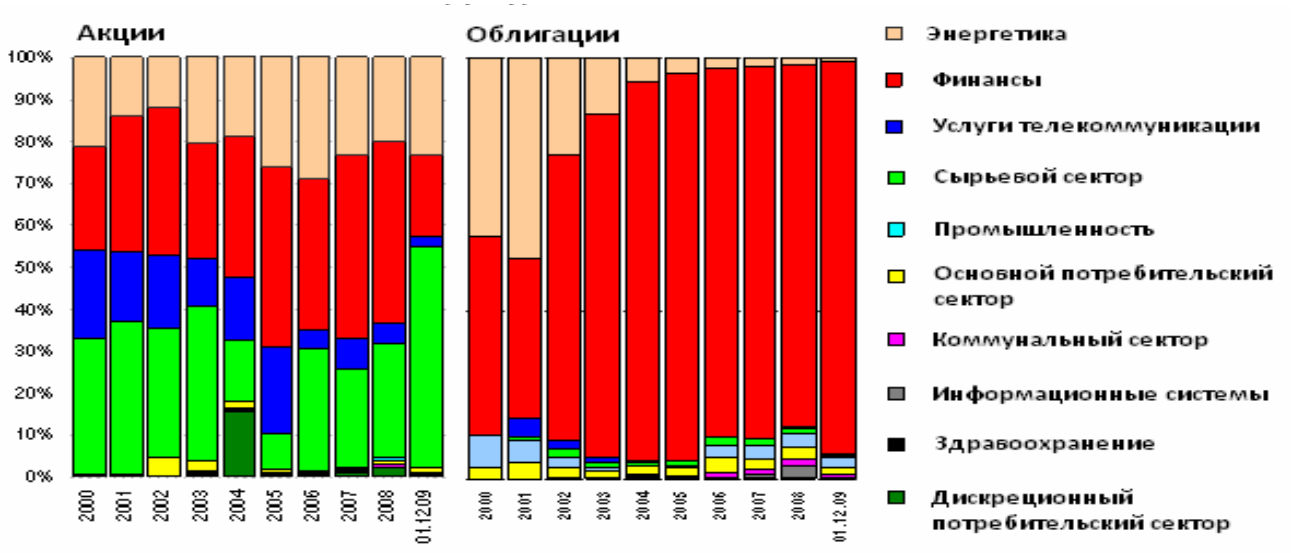

Рис. 3. Структура эмитентов на KASE

На сегодняшний день необходимо выработать не только программу антикризисных мер по стабилизации экономики, но и разработать детальный комплекс мер по повышению макроэкономической эффективности на рынке ценных бумаг, основанный на следующих задачах:

- повышение уровня информационной прозрачности эмитентов с внесением соответствующих требований в нормативно-законодательные акты;
- активизация действий госорганов по привлечению иностранных инвесторов;
- предоставление эмитентам налоговых льгот, освобождение от расходов, связанных с выходом на рынок;
- упрощение налогообложения на операции с ценными бумагами;
- внедрение новых технологий и инструментов биржевой торговли;
- использование на казахстанских торговых площадках зарубежных технологий расчетов индексов к внедрению данных известных зарубежных компаний;
- усиление прогнозирования процессов на фондовых рынках различного уровня и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1. *А.К.Арыстанов. Рынок ценных бумаг. – Алматы: Жибек-Жолы, 2010. – С. 243.*
2. *Адамбекова А.А. Банки на рынке ценных бумаг Казахстана. – Алматы, 2010. С. 306.*
3. *Интернет-сайт Казахстанской фондовой биржи //www.kase.kz.*

Key words: *The Republic of Kazakhstan, the Kazakhstan Stock Exchange (KASE), stock market, stock market, the issuer, the gross domestic product (GDP).*

Негізгі анықтамалар: *Қазақстан Республикасы, Қазақстан қор биржасы (KASE), нарықтағы құнды қағаздар, нарықтық қор, эмитент, ішкі жалпы өнім.*

Ключевые слова: *Республика Казахстан, Казахстанская фондовая биржа (KASE), рынок ценных бумаг, фондовый рынок, эмитент, валовой внутренний продукт (ВВП).*

Resume

The article contains definitions of the securities market, its importance in the development of the republic economy. The existing problems in the market and the main directions of development of Kazakhstan securities market has been considered.

Түйін

Мақалада құнды қағаздар анықтамасы, оның Республика экономикасының дамуындағы мағынасы келтірілген. Нарықтағы мәселелер және қазақстандық қор нарығының дамуының негізгі бағыттары қарастырылған.

Резюме

В статье приведены определения рынка ценных бумаг, его значение в развитии экономики республики. Рассмотрены существующие проблемы и основные направления развития казахстанского рынка ценных бумаг.

ВИЛЬГЕЛЬМ В.А., ИБРАЕВА Н.Т.,
КазУЭФиМТ, г. Астана

УЧЕТ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РК

В функционировании экономического механизма природопользования роль государства проявляется, прежде всего, в формировании системы экономического стимулирования природоохранной деятельности.

Общеизвестно, что в формирующийся экономический механизм природопользования в настоящее время включают следующие элементы:

- система экономических инструментов природоохранной деятельности;
- система финансирования природоохранных мероприятий;
- платность природопользования;
- ценообразование с учетом экологического фактора на первичные и вторичные ресурсы;
- создание рынка природных ресурсов;
- экологическое страхование;
- экологическая экспертиза проектов;
- лицензирование природопользования;
- создание механизма реализации государственных и региональных экологических программ.

Все эти направления связаны между собой, часто взаимообусловлены и пересекаются на практике.

Следует отметить, что сам механизм природопользования должен носить рыночный характер, однако основные его параметры (ставки, нормативы, цены на продукцию монополистов и т.п.), т.е. «правила игры», устанавливаются государством.

В условиях развития рыночных отношений особенно актуальной становится необходимость подкрепления экономическими стимулами той части хозяйственной деятельности предприятий, которая направлена на достижение экологического результата [1].

Сущность экономического стимулирования природоохранной деятельности заключается в создании у природопользователей непосредственной заинтересованности в осуществлении мер природоохранного характера.

Экономическое стимулирование может осуществляться методами позитивной и негативной мотивации. Эти две стороны экономического стимулирования можно определить как меры заинтересованности и меры ответственности.

Необходимость применения методов позитивной мотивации определяется в основном следующими причинами:

- экономические санкции могут в лучшем случае обеспечить выполнение нормативов, но не улучшение их и не выявление резервов;
- осуществление многих природоохранных мероприятий не является экономически выгодным для природопользователей.

Конкретные меры экономического стимулирования зависят от уровня объекта воздействия. На уровне отдельных работников основными стимулами являются зарплата, премирование, меры материальной ответственности; на уровне предприятий – цены, прибыль, фонды экономического стимулирования.

Создание эффективной системы экономического стимулирования рационального природопользования и охраны окружающей среды необходимо начинать с выяснения действенности существующих элементов стимулирования.

В настоящее время методы позитивной мотивации в области природопользования развиты весьма слабо. Специфические для природопользования позитивные меры экономического стимулирования представлены в виде следующих элементов:

- освобождение от платы за некоторые виды производственных фондов природоохранного назначения (по очистке водного и воздушного бассейнов);
- представления в распоряжение предприятий части прибыли, фактически полученной от реализации продукции, изготовленной из отходов производства;
- отдельные виды премирования работников предприятий за рациональное природопользование и охрану окружающей среды.

Действующие в настоящее время санкции в области природопользования можно разделить на санкции юридического (правового) и организационно-хозяйственного характера, непосредственно включенные в хозяйственный механизм.

Виды юридической ответственности: административная, дисциплинарная, материальная, или гражданско-правовая и уголовная. В области природопользования наиболее распространенными являются меры административной ответственности – штрафы, предупреждения, запреты.

Из методов позитивной мотивации следует рассмотреть возможности применения таких стимулов, как:

- формирование источников финансирования и стимулирования природоохранных мероприятий;
- установление льготного кредитования объектов природоохранного назначения;
- предоставление в распоряжение предприятий всей прибыли от экономии природных ресурсов и утилизации ценных веществ из отходов;
- совершенствование ценообразования (более полное отражение в ценах нормативных затрат на охрану окружающей среды, установление выгодных цен на отходы производства);
- освобождение на некоторый срок от обязательных платежей;
- компенсационные выплаты предприятиям при улучшении природоохранных показателей;

- создание специализированных предприятий по переработке отходов, развитие кооперации, прямых длительных хозяйственных связей между различными предприятиями по использованию отходов производства;
- включение показателей природоохранной деятельности в перечень фондообразующих показателей предприятий;
- совершенствование системы материального стимулирования работников предприятий.

Среди методов негативной мотивации особое место занимают также возможные формы воздействия:

- платежи за потребление природных ресурсов (нормативное и сверхнормативное);
- платежи за загрязнение окружающей среды (нормативное и сверхнормативное);
- штрафы за нарушение норм и правил рационального природопользования;
- возмещение нанесенного ущерба государству, другим природопользователям;
- прямое воздействие на фонды экономического стимулирования предприятия.

Система экономического стимулирования должна быть тщательно продумана с тем, чтобы отдельные ее элементы не накладывались один на другой, а дополняли друг друга.

С этой точки зрения рассмотрим более подробно систему экономических инструментов природоохранной деятельности, которая включает в себя следующие элементы:

- налоговую политику;
- субсидии и льготное кредитование;
- ускоренную амортизацию фондов природоохранного назначения;
- продажу прав на загрязнение;
- использование принципа «залог-возврат»;
- штрафы;
- платежи за загрязнение и размещение отходов.

Большинство данных направлений уже показало свою экологическую эффективность во многих странах мира. Особенно широко используемым и эффективным инструментом считаются налоги. Экологические налоги призваны решить, по крайней мере, две задачи: во-первых, сделать стоимость продукции более адекватной по отношению к затратам, в том числе затратам природных ресурсов и ущербу, наносимому окружающей среде. Во-вторых, способствовать компенсации экологического ущерба самим загрязнителем, а не всем обществом (т.е. способствовать реализации принципа «загрязнитель платит») [2]. Экологические налоги могут выполнять как стимулирующую роль для развития экологосбалансированных производств и видов деятельности, так и «подавляющую» для природоемкой деятельности. Здесь государство дает только первоначальный толчок, с помощью налогов воздействуя на цены, а все остальное по идее должны делать рыночные механизмы – воздействовать на поведение производителя и потребителя, на спрос и предложение продукции в зависимости от степени ее экологичности и пр.

В общем случае для производителей налоговые льготы должны устанавливаться с учетом уровня проведения природоохранных мероприятий, экологичности вида деятельности. При осуществлении эффективной природоохранной деятельности целесообразно уменьшение налогооблагаемой прибыли. Здесь примером может быть сокращение налогооблагаемой прибыли на сумму, которую предприятие реинвестировало на природоохранные цели.

В ряде случаев налоги вообще могут не взиматься. Например, от налогообложения освобождаются экологические фонды. Такую политику целесообразно проводить и для доходов предприятий, полученных от утилизации различного рода вторичных ресурсов и отходов, для добровольных взносов организаций и населения, а также казахстанских и иностранных грантов на природоохранные цели и пр.

Если обратиться к Налоговому кодексу РК, введенному в действие с 1 января 2009 года, и проанализировать ту его часть, которая посвящена хотя бы такому налогу, как корпоративный подоходный налог, то очень сложно говорить о наличии в нашей стране экологоориентированной системе. В вычетах из налогооблагаемой базы данного налога вообще не упоминаются вышерассмотренные аспекты [4].

А ведь в экологоориентированной налоговой системе можно выделить четыре аспекта: отраслевой, технологический, региональный и продуктовый. С позиций перехода экономики к устойчивому типу развития, ее экологизации и структурной перестройки система налогов должна предусматривать повышенные налоги на природоэксплуатирующие отрасли и сектора, находящиеся в начале природно-продуктовой вертикали, что снизит эффективность инвестиций в их развитие. Здесь налоги могут играть роль пресса, подавляющего природоемкую деятельность или переключающего эту деятельность на экологосбалансированную. В свою очередь, обрабатывающие, обслуживающие, инфраструктурные отрасли, находящиеся ближе к концу природно-продуктовой вертикали, должны облагаться пониженными налогами, стимулирующими их развитие. Такая система налогов свойственна стимулирующему и жесткому типам экономического механизма природопользования.

Пониженные налоги должны применяться для ресурсосберегающих и малоотходных технологий. Техногенные и природоемкие производства и технологии должны облагаться повышенными налогами.

Существен и региональный аспект налогообложения. В регионах с напряженной экологической ситуацией система налогообложения должна быть «мягче» по сравнению с экологически благополучными районами для всех видов деятельности, связанных с реабилитацией территории или повышенными затратами из-за дополнительных экологических издержек.

Здесь следует обратиться к той части Налогового кодекса РК, в которой речь идет о платежах за эмиссию в окружающую среду. Во-первых, не указывается формула, по которой возможно определение платы за загрязнение окружающей среды. Во-вторых, именно она раскрывает значение ставки платы, которая учитывает как базовый норматив платы, так и коэффициент экологической ситуации в том или ином регионе. По нашему мнению, следовало бы в централизованном порядке в масштабах всей страны разработать коэффициенты экологической ситуации и утвердить их на республиканском уровне [4].

Налоговые льготы должны предоставляться государственным и частным предприятиям и организациям, производящим природоохранное и экологичное оборудование, материалы, а также осуществляющим экологические услуги (строительство и реконструкция природоохранных объектов и т.д.). Повышенные налоги должны использоваться при обложении экологически опасной продукции – озоноразрушающих препаратов, этилированного бензина, пестицидов, энергоемкой техники и пр.

С этой точки зрения интересен опыт стран, в целом завершивших формирование экологоориентированной налоговой системы. К примеру, много внимания уделяется введению экологических налогов в США. В 1989 г. в целях сокращения производства фреонов, разрушающих озоновый слой, здесь был введен налог на их продажу. Для того чтобы дать промышленности время на переход к производству заменяющей широко используемые фреоны продукции, этот налог был установлен прогрессивным во времени. Как показали имеющиеся в США исследования, введение даже ограниченного числа экологических налогов позволило ежегодно получить дополнительно в федеральный бюджет 100 млрд. долл. (1).

Экологические акцизные налоги получили широкое распространение и в европейских странах. Во Франции, Германии, Италии действует налог на смазочные масла, в Норвегии и Швеции – на минеральные удобрения и пестициды, за счет которых финансируется программа устойчивого, экологосбалансированного сельского хозяйства, в Австрии и Великобритании введен налог на пользование топливными и нефтяными продуктами. В Финляндии применяется налог на использование одноразовой тары, который привел к тому, что около 95% емкостей используется повторно. В Италии действует жесткий налог на пластиковые пакеты, не поддающиеся разложению. В количественном отношении он составляет пятикратную цену самого пакета. В ряде стран действуют налоги на аккумуляторы и старые автомобили.

В Швеции, которая получает 10% своих доходов от энергетических и экологических налогов, налог на двуокись серы позволил сократить ее выброс на 80% за период 1980—1994 гг., или на шесть лет раньше установленного срока. В Норвегии энергетические налоги помогли уменьшить выброс углекислого газа в некоторых промышленных секторах более чем на 20% с 1991 г. В Дании экологические налоги на отходы позволили увеличить долю их переработки и вторичного использования с 35% в 1985 г. до 61% в 1995 г. [2].

Наиболее реально в ближайшее время широкое введение многими странами мира углеродного налога – налога на выбросы углерода в результате сжигания ископаемого топлива. Угроза глобального потепления, подписанные международные соглашения об обязательствах государств по снижению выбросов углерода делают введение этого налога необходимым. Он уже действует в Финляндии и Нидерландах. Даже по минимальным ставкам углеродного налога за выбросы в атмосферу в размере 10 долл. за 1 т в развитых странах будет возможно получение дополнительно 25 млрд долл. в год. Налог должен быть значительно дифференцирован в зависимости от источника поступления углерода в атмосферу. Так, при налогообложении различных видов топливно-энергетических ресурсов наибольший налог должен налагаться на уголь, сжигание которого является одним из главных источников выбросов углерода. В этих условиях налог на природный газ должен быть существенно меньшим. В перспективе широкое введение углеродного налога в мире позволит сократить добычу первичных энергоресурсов, будет стимулировать более широкое использование альтернативных источников энергии, посадку лесов, связывающих углерод, и т.д.

Говоря в целом о совершенствовании всей налоговой системы, можно выделить направление на значительное увеличение природно-ресурсной доли налогов. Современные системы налогов в мире и в Казахстане сосредоточены, прежде всего, на взимании налогов с населения, с прибыли, добавленной стоимости и пр. Плата за природопользование составляет в лучшем случае лишь несколько процентов от доходной части бюджета. Тем самым в определенной степени поощряется природоэксплуатирующая деятельность. При сохранении общей суммы налогов целесообразно резкое изменение пропорций в пользу увеличения удельного веса налогов, связанных с природопользованием, прежде всего платы за право пользования природными ресурсами, экологических налогов. По некоторым оценкам, эта доля должна возрасти на порядок и составить существенную часть доходов государственного бюджета. Это позволит более адекватно учесть воздействие на окружающую среду, деградацию природных ресурсов и создаст стимул для снижения природоемкости экономики. В Казахстане это даст возможность также резко увеличить изъятие колоссальной природной ренты, которая принадлежит всему обществу, а сейчас в значительной степени монополизируется природоэксплуатирующими секторами, прежде всего топливно-энергетическим комплексом.

Результаты проведенного ОЭСР в Норвегии исследования показали, что даже почти нейтральные с точки зрения поступлений налогов преобразования и переход к более экологоориентированной налоговой системе будут способствовать снижению уровня безработицы при одновременном стимулировании программ утилизации и сокращении экологического ущерба.

Введение в экономическую жизнь таких налогов и других экономических инструментов (платежи, продажа прав на загрязнение и пр.) необходимо для создания правильного экологосбалансированного поведения производителя в распределении инвестиций в природоохранные технологии через введение стимулов, воздействующих на эффективность его производства и защищающих интересы общества.

Необходимым условием заинтересованности предприятий в осуществлении мер природоохранного характера является органическое включение экономических стимулов этого вида деятельности в хозяйственный механизм. Речь должна идти о комплексе законодательных, административных и экономических мер, об их эффективном сочетании. Ни одна из предлагаемых мер, взятая сама по себе, в отрыве от других элементов хозяйственного механизма, не может стать панацеей от всех бед в деле охраны природной среды.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Рыночные методы управления окружающей средой; под ред. А.Голуба. – М.: ГУ ВШЭ, 2002.*
2. *Америка и устойчивое развитие. Совет по устойчивому развитию при Президенте США. // Экос – 1-2 (11), – 1996.*
3. *Налоговый кодекс РК, 2008.*
4. *Киотский протокол к Конвенции об изменении климата. Секретариат Конвенции об изменении климата, 1998.*

Резюме

В статье раскрывается сущность экономического стимулирования природоохранной деятельности, приводится опыт формирования экологоориентированной налоговой системы. Кроме того, рассматривается система экономических инструментов природоохранной деятельности, обосновывается необходимость подкрепления экономическими стимулами той части хозяйственной деятельности предприятия, которая направлена на достижение экологического результата.

Түйін

Мақалада табиғатты пайдаланудың экономикалық құралдары жүйесі қарастырылған, кәсіпорынның экологиялық нәтижеге бағытталған шаруашылық қызметін экономикалық жағынан ынталандырудың қажеттілігі айқындалады. Сонымен қатар, кәсіпорынның табиғатты қорғау қызметінің мәні мен экологияны сақтауға бағытталған салық жүйесін қалыптастыру тәжірибесі көрсетілген.

Resume

In article analyzed the Activity of the Agency of the competitions in RK and it`s development of the competitive ambience on market of the financial services.

ТОЛЕУБЕКОВА М.К.,
магистр, ҚР СІМ

ЖАҢА ЕСЕП ТӘСІЛІНЕ КӨШУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕДЕГІ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖҮРГІЗУ ЕРЕЖЕЛЕРІН ЖЕТІЛДІРУ

Бухгалтерлік есеп нысаны – бұл ақпараттық жүйенің ұйымдастырылуы. Бұл жүйе синтетикалық және аналитикаклық есептерді, сонымен қатар хронологиялық және жүйелік жазуларды белгілі бір реттілікпен өзара байланыстырады, ал бұл байланыс ағымдағы шаруашылық өмірдің фактілерін жүзеге асыруға және есептілікті құрастыруға негіз болады. Бухгалтерлік есеп нысандарының төрт түрін анықтауға болады: мемориалдық-ордерлік; журнал-ордерлік; жеңілдетілген; автоматтандырылған;

Енді аталып өткен нысандардың әрбіреуіне қысқаша тоқталып кетейік. Сонымен, мемориалдық-ордерлік нысан – тіркеу журналын (мемориалдық-ордерлік) жүргізуді қарастырады, ал ол журналда бухгалтерлік проводкалар хронологиялық тәртіппен тіркеледі.

Мемориалдық-ордерлердегі проводкалар Бас кітап шоттары бойынша жатқызылып, бұл жүйелік есептің синтетикалық регистры болып табылады және аналитикалық есеп карточкаларда жүргізіледі. Ондағы жазулар алғашқы немесе жиынтық есеп құжаттар негізінде жасалады.

Журнал-ордерлік нысан есеп мәліметтерін арнайы регистрларда (журнал-ордерлік) жүйелендіруді қакрастырады, олар бухгалтерлік есеп шоттарының кредитында және оларға қосалқы ведомостардың дебетында жүргізіледі. Есеп нысанының бұл түрі жазудың бірнеше рет жазылуын жоққа шағакрып, синтнтикалық және аналитикалық есептерді біріктіреді. Автоматтандырылған бухгалтерлік есеп нысаны электронды-есептеуіш машинаны қолдануды қарастырады.

Бухгалтерлік есептің жеңілдетілген нысаны есептің екі түрін қарастырады:

1. Жай түрі – кішкентай мекеме мүліктерінің есеп регистрлары қолданылмайды. Нысанның бұл түрі келесі жағдайда қолданылады, егер:

Мекемеде шамалы аз ғана шаруашылық операциялар жүргізілсе.

Шаруашылық қызметтің құрамында материалдық өндіріс сферасы жоқ болса.

2. Жеңілдетілген түрі. Нысанның бұл түрі ведомосты мекеменің мүлік есебіне қолданғанда қарастырады. Әр бір ведомость қолданыстағы шоттардың біреуі бойынша операциялар есебі үшін қолданылады.

Бухгалтерлік есеп нысанын таңдау әр түрлі жағдайларға, мысалы, мекеме қызметінің аумағына, есеп процесының автоматтандырылу деңгейіне және тағы басқаларға байланысты болып әр мекеменің есеп саясатында бекітілуі тиіс.

Бюджеттік мекемелердегі бухгалтерлік есептің нысаны. Бюджеттік мекемелердегі қаржылық жоспарды орындаудағы бухгалтерлік есеп мемориалдық-ордерлік нұсқау бойынша жүргізіледі. Осыған толығырақ тоқталып өтейік.

Бухгалтерлік қызметке түскен алғашқы құжаттар міндетті түрде түріне (алғашқы құжатты толтырудағы толықтылық пен дұрыстық және реквизиттардың толтырылуы), және мазмұнына (құжатталатын операциялардың заңдылығы, жеке көрсеткіштердің логикалық ілесуі) қарай тексеріледі.

Тексерілген және еспке қабылданған құжаттар операцияның болған мерзіміне қарай (хронологиялық ретпен) жүйелендіріледі және мемориалдық-ордермен жинақ ведомостарына рәсімделеді. Оларға келесідей номерлер беріледі:

Мемориалдық-ордер 1 – кассалық операциялар бойынша жинақ ведомосы 381-ші форма

Мемориалдық-ордер 2 – бюджеттік шоттардағы құралдардың қозғалысы бойынша жинақ ведомосы 381-ші форма.

Мемориалдық ордер 3 – ақылы қызмет; спонсорлық, қайырымдылық көмек, заңды және жеке тұлғалардың уақытша ақша қаражаттарының уақытша шет ел валюта шотында және сыртқы заемдар мен гранттар бойынша бюджеттік инвестициялық арнайы шоттарда орналастырылуы 381-ші форма.

Мемориалдық ордер 5 – еңбекақы және стипендия бойынша (405-ші форма) есеп айырысатын ведомостардың жинағы.

Мемориалдық ордер 6 – мекемелер мен есеп айырысу бойынша жинақ ведомосы (408-ші форма)

Мемориалдық ордер 7 – аванстық төлемдер тәртібіндегі есеп айырысудың жинақ ведомосы (408-ші форма).

Мемориалдық ордер 8 – есеп беруші тұлғалармен есеп айырысу бойынша жинақ ведомосы (386-шы форма).

Мемориалдық ордер 9 – активтардың орын алмасуы және есептеп шығуы бойынша жинақ ведомосы (438-ші форма).

Мемориалдық ордер 10 – құны аз және тез ескіретін заттардың орын алмасуы және есептен шығуы бойынша жинақ ведомосы (438-ші форма).

Мемориалдық ордер 11 – азық түліктің кірістелуі бойынша жинақ ведомостардың жинағы (398-ші форма).

Мемориалдық ордер 12 – азық түліктің шығындалуы бойынша жинақ ведомостардың жинағы (411-ші форма).

Мемориалдық ордер 13 – материалдың шығындалуы бойынша жинақ ведомосы (396-шы форма)

Мемориалдық ордер 14 – жасалынған жұмыс, атқарылған қызмет, сатылған тауар бойынша есептелген кірістердің жинақ ведомосы (409-шы форма).

Мемориалдық ордер 15 – асырауында балалары бар ата-аналармен есеп айырысулардың жинақталған ведомосы.

Операциялар көлемі жинақ ведомосын толтыруды қажет етпейтін бюджеттік мекемелерде шоттар корреспонденциясы (274-ші формалы) жеке мемориалдық ордерлерде немесе штамп оттискысында (онда тікелей алғашқы құжаттарда белгілі бір номер аталып қойылады) көрсетіледі. Штамп тура мемориалдық ордердегі реквизиттерден тұруы керек. Жеке мемориалдық ордерлер операцияның орындалуына қарай құрастырылады, бірақ келесі күннен кеш емес (алғашқы құжатты алмас бұрын) жеке құжаттардың және біркелкі құжаттардың негізінде. Мемориалдық-ордердегі субшоттар корреспонденциясы операцияның ерекшелігіне байланысты жазылады, бір субшоттың дебеті бойынша екінші шоттың кредиты бойынша; бір субшоттың дебеті бойынша және бірнеше субшоттың кредиты бойынша, немесе керісінше бірнеше субшоттың дебеті бойынша және бір субшоттың кредиті бойынша.

Мемориалдық-ордерлерге бас бухгалтер немесе оның орынбасары және орындаушы қол қояды. Барлық мемориалдық-ордерлер «Бас журнал» кітабында тіркеледі 308-ші форма. «Бас журнал» кітабында есеп субшоттар бойынша жүргізіледі. «Бас журнал» кітабы өткен жылдың аяқтаушы балансына сәйкес жыл басында қалған қалдық сомаларының жазуымен ашылады. Ондағы жазулар мемориалдық-ордерлерді құрастыру барысында жүргізіледі, ал жинақтаушы ведомостың мемориалдық-ордерін құрастырғанда айына бір рет құрастырылады.

Мемориалдық-ордер сомасы алдымен «ордер бойынша сома» графасына жазылып, содан соң сәйкесінше субшоттардың дебеті мен кредитіне жазылады.

Дебеттік және кредиттік субшоттар бойынша соманың айлық айналымы «Ордер бойынша сома» графасындағы сомаға тең болуы керек. Ай бойынша айналымнан кейін екінші жолға әр бір субшот бойынша келесі айдың басына қалдық шығарылады.

Дәл осындай есеп есеп регистрларында (кітаптарда, карточкаларда, жинақ ведомостарында және тағы басқаларда) жүргізіледі.

Бухгалтерлік кітаптарға жазу енгізбес бұрын кітаптың барлық беттері номерленеді де, ең соңғы бетінде бас бухгалтердің қолынан кейін келесідей жазу жазылады: «осы кітапта барлығы (___) (жақшаның ішіне барлық беттердің саны жазылады) беттер номерленеді»

КО-4 формадағы, 440-шы формадағы кассалық кітап, еңбек кітапшалар 449-шы формадағы олардың қосымшалары (вкладыш) бланкісінің кіріс-шығыс есеп кітабы, сонымен қатар шнурланып, мөр қойылып, беттердің саны, мекеме басшысының, бас бухгалтердің қолдарымен бекітілуі тиіс.

Әр бір кітапта мемлекеттік мекеменің және орталықтандырылған бухгалтерияның аты және кітаптың қай жылға ашылғандығы жазылуы керек. Кітапта ашылған субшоттардың атаулары болуы тиіс. Егер де жазу келесі бетке ауыстырылса, сол субшоттың атауында «басқа бетке ауыстырылды» деп жазып, ауыстырылған беттің номері белгіленіп жазылады.

Егер бір жыл өткен соң кітапта бос парақтар қалып қалса ондай кітаптарды келесі жылы да қолдануға болады. Мұндай жағдайларда кітап мұрағатқа екі жылда бір рет өткізіледі. Карточкалар (активтар бойынша карточкалардан басқа) 279-шы формадағы карточкалар реестрында тіркеледі. Бұл реестрды әр бір шотқа жеке жеке жүргізеді. Активтер есебінің карточкалары ОС 10-шы формадағы актив есебі бойынша инвентарлық карточкалар описьында тіркеледі. Карточкалар картотекада сақталады. Картотеканың ішінде олар субшоттар бойынша орналастырылады, ал субшоттар ішінде материалды жауапты тұлғалар бойынша, ал орталықтандырылған бухгалтерияда қызмет көрсететін мекемелер бойынша орналастырылады. Материал, құндылығы аз және тез ескіретін заттар (тағы сол сияқты) есебінің карточкалары мұрағатқа тігілген түрінде карточкалар реестырымен, регистырымен және басқа да бухгалтерлік құжаттармен жыл сайын немесе екі жылда бір рет өткізіледі. Дәл осы мерзімде жыл ішінде есептен шыққан активтер есебінің карточкалары мұрағатқа тапсырылады.

ОС-10 формадағы активтер есебінің инвентарлық карточкаларының тізімі мұрағатқа жіберіледі, егер онда ОС-6; 8; 9; формадағы соңғы инвентарлық карточкада мүліктің шығынға жазылуы туралы белгі болса. Бухгалтерлік есеп регистрларындағы жазу алғашқы құжаттардан толтырылады (құжаттар алғашқы күннен кейінгі күннен кеш емес толтырылуы тиіс). Әр бір айдың соңында аналитикалық есептің регистрларында соңғы айналымдар есептелініп субшоттар бойынша қалдықтар шығарылады. Ағымдағы жылдың бухгалтерлік есеп жазуларында табылған қателердің түзетулері келесі ретпен жүргізіледі:

Берілген есептік мерзім мен бухгалтерлік балансты тапсырғанға дейінгі анықталған (мемориалдық ордердегі көрсеткіштерді өзгертуге қажетсіз болға жағдайда) қатені жіңішке сызықшамен сызып (сызылған қатені оқуға болатындай етіп) үстінен, түзетілген сомма немесе текст жазылады. Сонымен бірге, осы жерде парақтың шетіне бас бухгалтердің қолынан кейінгі белгілі бір жолдың қарама қарсысында «түзетілді» деген жазу жазылады.

Бухгалтерлік балансты тапсырғанға дейінгі анықталған қателер егер мемориалдық ордердегі көрсеткіштерді өзгертуге қажеттілігі болса, онда мұндай қателерді жаңа мемориалдық ордер ашумен немесе «қызыл сторно» тәсілімен түзетеді

Дәл осылай барлық жағдайларда қателер түзетіледі. Егер де олар бухгалтерлік есептің жазуында балансты өткізіп қойғаннан соң анықталып түзетуге жіберілген жағдайдада қателер жоғарыда айтылғандай түзетіледі.

Әр бір есептік айдың соңында барлық мемориалдық ордерлер, мемориалдық ордерлер-жинақ ведомостьтар және оларға тиісті құжаттар хронологиялық тәртіппен іріктеп алынып брошюралануы керек. Құжаттардық көлемі азғантай-ақ болса брошюралауды үш айда бір рет бір папкаға жасауға болады. Брошюралардың сыртқы жағында мемлекеттік мекеменің және орталықтандырылған бухгалтерияның атаулары; папканың атауы мен реттік номері; есептік мерзімі, жылы, айы; мемориалдық ордердің бастапқы және соңғы номерлері; беттер көлемі жазылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (1994 ж. 27 желтоқсан) (2010.15.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)*
2. *Бердычевский В. С. и др. Трудовое право. Учебное пособие 2002г.*
3. *Трудовой Кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.01.2011 г.)*
4. *Афанасьев М.П., Алехин Б.И., Кравченко А.И, Крадинов П.Г., академия бюджета и казначейства. Финансовый журнал. 2010. №3.*
5. *Виталий Семенихин, Компенсация за использование личного транспорта, журнал «Экономика и жизнь» 2008 г.*
6. *Научно-практический и теоретический журнал «Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях» №4(268)-2011 февраль, А.А.Семенюк, В.В. Пименов, «Компенсация за использование личных легковых автомобилей для служебных поездок»*
7. *Журнал «Бюджетный учет» №01(74)2011, Б.В.Салдусова, Л.В.Кашурина «Особенности составления и представления отчетности в 2011 году»*
8. *Журнал «Бюллетень Бухгалтера» - Международные стандарты финансовой отчетности, №1 – 2011, А.Снежковский «Списание командировочных расходов»*
9. *Журнал «Бюллетень Бухгалтера» - Госсектор №3, март 2011г., Н.Баимбетов, «Покупка автомобилей для служебных целей у сотрудника госпредприятий»*
10. *Журнал «Бюджетный учет» №01(73)2011, М.Р.Губайдуллина «Служебные командировки»*
11. *Журнал «Бюллетень Бухгалтера» - Госсектор №3, март 2011г., А.Курасова «Командирование госслужащего»*
12. *Журнал «Бюджетный учет» №02(74)2011, И.Ю. Кузьмин «Новые указания о порядке применения бюджетной классификации»*
13. *Журнал «Бюллетень Бухгалтера» - Госсектор №2, февраль 2011г., А.Снежковский, «Справка о движении сумм финансирования»*

Түйін

Мақалада негізгі мемлекеттік мекемедегі ақпараттық жүйені ұйымдастыру туралы айтылған. Жүйедегі есептің екі түрі қарастырылып, мемлекеттік мекемедегі қаржылық жоспарды орындаудың мемориалдық-ордерлік нұсқау түрлері ашылып көрсетілген.

Резюме

В статье описана организация информационной системы в государственных учреждениях. Рассмотрены два вида системы учета и мемориально-ордерная форма исполнения финансового планирования в государственных учреждениях.

Resume

In clause the organization of information system in official bodies is described. Two kinds of system of the account and memorial-order form of execution of financial planning in official bodies is considered.

ҚАБАНБАЕВ А.
Халықаралық бизнес-мектебінің
магистранты Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ВАЛЮТАЛЫҚ ОПЕРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әлемдік қаржы дағдарысының әсерлері еліміздегі екінші деңгейлі әмбебап банктердің қызметтеріне және де валюталық операцияларына әсер етуі, қазіргі кезеңге дейін ұлттық валютамыз теңгенің құнсыздануына, яғни девальвацияға ұшырады. 2007 жылы теңгенің айырбас бағамымен ахуал шетел валютасына ұсыныс пен сұраныс көлемінің ауытқуы, сондай-ақ әлемдік валюта нарығындағы әлемдік валюталардың бір-біріне қатынасы бойынша бағамдарының құбылмалылығынан болған түрлі бағыттағы үрдістермен сипатталды. 2007 жылғы бірінші жартыжылдықта теңгенің АҚШ долларына номиналдық көрсеткіште нығаюы болды, шілденің үшінші он күндігі – тамыз аралығында теңгенің АҚШ долларына әлсіреу үрдісі байқалды, ал қыркүйекте теңгенің нығаю үрдісі байқалды. Қазан-желтоқсанда теңгенің АҚШ долларына бағамының елеусіз ауытқуы болды.

2007 жылдың тамыз айындағы валюта нарығындағы тұрақсыздық негізінен екінші деңгейдегі банктер тарапынан шетел валютасына сұраныстың едәуір ұлғаюынан орын алды. Бұл 2007 жылғы екінші жартыжылдықта банктердің сыртқы қарыз алуы бойынша негізгі борышты және пайыздық төлемдерді төлеудің жоспарлануына байланысты болды.

Теңгенің орташа алынған айырбас бағамы 2007 жылы доллар үшін 122,61 теңге болды. Кезеңнің аяғында биржалық бағам доллар үшін 120,30 теңге болды. Бір жылда номиналдық көрсеткіште теңге АҚШ долларына 5,28% нығайды. Девальвацияның барынша жоғары жылдамдығы мамырда және тамызда (тиісінше 1,93% және 2,16%), ревальвация – сәуірде және қыркүйекте (тиісінше 3,02 және 4,19%) байқалды.

2007 жылы теңгенің еуроға қатынасы бойынша ресми бағамы – 6,01%, ресей рубліне – 2,07% құнсызданды. 2007 жылы биржада, сол сияқты банкаралық нарықта шетел валютасымен операциялар көлемінің едәуір өсуі байқалды. Сауда-саттықтың үлкен көлемі энергия тасымалдауыштарға арналған әлемдік бағаның жоғары деңгейіне негізделген валюта түсімінің елеулі көлемінің сақталып отырған ағынымен, сондай-ақ нарыққа қатысушылардың алыпсатарлық көңіл-күйімен айқындалды. Шетел валютасы ұсынысының басқа көзі екінші деңгейдегі банктердің сыртқы қарыз алуды тартуы болып қалды. Мәселен, доллар позициясындағы биржалық сауда-саттық көлемі 2006 жылмен салыстырғанда 77,3% ұлғайып, 73,3 млрд. долл. болды. Биржадан тыс валюта нарығында резидент банктердің мәмілелерінің көлемі 2006 жылмен салыстырғанда 2,5 есе ұлғайды және 110,7 млрд. долл. болды.

Ресей рублімен және еуромен операциялар валюта нарығының биржалық және биржадан тыс сегменттері айналымында шамалы үлеске ие. Биржа нарығында ресей рублімен операциялар көлемі 411,3 млн. ресей рубліне дейін 2,6 есе ұлғайды, еуромен операциялар көлемі 6 млн. еуроға дейін 24 есе ұлғайды. Биржадан тыс валюта нарығында ресей рублімен конверсиялық операциялар көлемі 4031,0 млн. ресей рубліне дейін 2,2 есе ұлғайды, еуромен конверсиялық операциялар көлемі 373,8 млн. еуроға дейін 0,04% шамалы төмендеді.

Бір жылда айырбастау пункттерінің ресей рубльдерін нетто-сату көлемі 54,9% және 5,9 млрд. ресей руб. дейін, еуроны нетто-сату – 1,8 млрд. еуроға дейін 94,8%-ға ұлғайды.

Номиналды бағамдар динамикасының салыстырмалы тұрақтылығының сақталуына қарамастан жылдың аяғында негізгі әріптес елдердегі инфляция қарқынын басып озған Қазақстандағы инфляция қарқыны теңгенің нақты бағамының қымбаттау қарқынының жылдамдауына себепші болды. Егер шілденің аяғында НТАБ индексі 2006 жылғы желтоқсандағы деңгейден бар болғаны 4,1%-ға және 2000 жылдың аяғында есептелген НТАБ индексінің базалық мәнінен 5,1% жоғары болса (НТАБ индексі 2000 жылдың желтоқсанында = 100%), онда 2007 жылдың аяғында теңгенің сауда-әріптес елдерінің валюталарына қатысты нақты қымбаттауы 10,3% болды (НТАБ индексінің базалық мәнінің 11,2%).

Қазақстанның 2008 жылғы қаржы тұрақтылығын айқындаған факторлар кешенін бағалау (Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы 2008 жылғы есеп) 2009 жылы экономикалық жағдайларды қалыптастыратын мынадай тәуекел факторларына ерекше назар аударды:

1) әлемдік экономикадағы белсенділіктің баяулауы мен әлемдік қаржы және тауар нарықтарының тұрақсыздығы жағдайында Қазақстанда экономикалық өсудің баяулау тәуекелдерінің ушығуы;

2) төлем балансындағы тәуекелдердің ұлғаюы нәтижесінде елдің халықаралық резервтеріне ауыртпалықтың өсуі;

3) қаржы жүйесін қорландырудың дәстүрлі көздерінің шектеулі болуы жағдайында банктердің клиенттерінің сенімін сақтап қалу маңыздылығы;

4) жылжымайтын мүлік секторындағы төмен баға деңгейлерін сақтау;

5) экономикалық өсудің күтілетін баяулауы және кәсіпорындардың қаржылық көрсеткіштерінің нашарлауы аясында провизияларды қалыптастыру бойынша шығыстардың өсуі жағдайында банктерді капиталдандыруды арттыру қажеттігі;

6) қолдау көрсететін саясаттан осалдық факторларын құрылымдық түзетуге бағытталған саясатқа біртіндеп өту қажеттігі;

7) акционерлердің өздеріне бұрын қабылдаған тәуекелдерінің қаржы жүйесі қатысушыларының шығындарды барабар бөлу қағидаттарымен мемлекеттің өктемдіктер тетіктерін әзірлеу қажеттігі.

Ағымдағы жылдың нәтижелері жасалған бағалардың барабарлығын дәлелдеді. 2009 жылғы ахуал тәуекелдің түрлі факторлары комбинациясының айтарлықтай тұрақсыздандырушы сипатта болатынын және мемлекеттен қаржы тұрақтылығына қолдау көрсету мақсатында көлемді қаржы және тұрақты араласуды талап ететіндігін көрсетті.

Атап айтқанда, әлемдік бағалардың төмендеуі және Қазақстанның негізгі сауда әріптес елдерінің валюталары құнсыздануының нәтижесінде теңгенің нақты тиімді айырбастау бағамының өлшемдері едәуір нашарлады, экономикалық белсенділіктің баяулау ауқымы өсті, экспорттық операциялардан түсетін шетел валютасының келуі айтарлықтай қысқарды. Нәтижесінде экономиканың валюталық дағдарысқа қатысты осалдық дәрежесін көрсететін және қаржылық әрі макроэкономикалық тұрақтылықтың экономикалық индикаторларының негізінде есептелген композиттік индикатор 2008 жылғы қарашаның өзінде шекті мәннен асып кетті, бұл валюталық нарықта қысқа мерзімді болашақта айтарлықтай қысымның туындау ықтималдығын көрсетті.

Өткен жылдың аяғындағы осалдықтың өсуіне ықпал еткен факторлар 2007 жылдағы кезеңмен салыстырғанда сол кезеңде сақталған қолайлы баға конъюнктурасының аясында сыртқы сауда операцияларынан түскен шетел валютасының тұрақты келуі және экономиканың нақты өсуі кредиттік өсу және ақшаны шамадан тыс ұсыну кезеңінде жинақталған тәуекелдердің әсерін аз шығынмен абсорбциялауға мүмкіндік беретіндігімен ерекшеленді.

Ұлттық валютаның 2009 жылғы ақпандағы құнсыздануы және Ұлттық банк таңдаған ақша-кредит саясатының басым бағыттары нарықтағы алыпсатарлық күтулерді өтеуге мүмкіндік берді, кәсіпорындардың әлемдік тауар нарықтарының қолайсыз баға конъюнктурасынан болған залалдарын ішінара өтеді және төлем балансы дисбалансының кеңеюін шектеді.

Шикізат тауарларына әлемдік бағаның одан кейін өсуі экономиканың экспортқа бағытталған салаларына қосымша қолдау көрсетті, олар жылдың 2-жартысында өндірістің қайта қалпына келу динамикасын және қаржы көрсеткіштерінің жақсарғанын көрсетті. Тұтастай алғанда, тәуекелдер картасының бірқатар өлшемдерінің тәуекелдер болу аймағында 2 қала беруіне қарамастан осалдылықтың барлық салалары бойынша дерлік 2009 жылдың аяғында бағамдық саясат режимін ауыстыру туралы шешім қабылданған 2009 жылдың 1-тоқсанындағы ахуалға қатысты қысымның айтарлықтай төмендегені байқалды. Сонымен қатар өтімділікпен, төлем балансымен, жиынтық борыштық жүктememен және елдің халықаралық резервтерінің жеткіліктілігімен байланысты ахуал едәуір жақсарды.

Бұл ретте мемлекеттік сектордың төлем жасау қабілеті мен өтімділігі тәуекелдерінің біршама өскенін айта кету қажет. Төлем жасау қабілетіне борыштың өскендігі, ал өтімділік деңгейіне мемлекеттік бюджеттің мұнайға жатпайтын түсімдер түріндегі кірістерінің төмендеуі аясында борышты өтеу және қызмет көрсету бойынша шығыстар негізгі қысым көрсетіп отыр.

Инфляцияның қысқа мерзімді болашақта төмен болып қала беруіне қарамастан, фискалды құрамдас бөліктің жоғары рөлі орта мерзімді болашақтағы инфляциялық әлеуетті айқындайды. Тиісінше, шығыстардың шектен тыс өсуін және бюджеттің мұнайға жатпайтын дефицитінің кеңеюін шектеу маңызды.

Бағамдық саясатты түзету экспортшылардың кірістілігіне қолдау көрсетуге, құнсыздануды күтуді барынша азайтуға мүмкіндік берді, ішкі сұраныстың төмен болуымен қатар импорттың өсуін шектеді. Бұл ретте ағымдағы бағаларға сәйкес төлем балансының ағымдағы шотының дефициті тұтастай алғанда 2009 жылы ЖІӨ-ге қатысты 3%-ға жуық болғанына қарамастан ол тікелей инвестициялар түріндегі айтарлықтай капиталдың әкелінуімен қаржыландырылады деп күтілуде. Сыртқы сұраныстың және шикізат ресурстарына деген бағаның 2010 жылы одан әрі қайта қалпына келуі сыртқы экономикалық операциялар жанданып, төлем балансының ағымдағы операциялары бойынша профицит аздап қалыптасады деп болжам жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар тікелей инвестициялар ағынының жоғары көлемдері сақталады.

Теңгенің айырбастау бағамының сауда операцияларының нәтижелеріне салыстырмалы өзгеруінің ықпалын талдай отырып, сыртқы сауданың елдік және тауарлық құрылымын назарға алу қажет. Еуропа елдерімен және долларлық аймақта сауда жасауда мұнайдың және басқа шикізат тауарларының, яғни бағамның салыстырмалы өзгеруінің ықпалына азырақ ұшырайтын тауарлар экспорты басым.

Ресей Федерациясымен сауда құрылымында тауарлық топтар, атап айтқанда валюталық бағамның салыстырмалы өзгеруіне анағұрлым сезімтал тұтыну тауарлары басым.

Тұтастай алғанда, теңгенің құнсыздануы тұтыну импортының көлемін, оның ішінде Ресей Федерациясынан, төмендетуге мүмкіндік берді.

Ұлттық банктің таза халықаралық резервтері 2009 жылғы қыркүйекте 2008 жылғы қыркүйекпен салыстырғанда 20,0 млрд. АҚШ долл. дейін 8,7%-ға төмендеді.

Олардың құрылымында ішкі валюта нарығында валютаны сату бойынша операциялар, Үкіметтің сыртқы борышына қызмет көрсету және банктердің шетел валютасындағы корреспонденттік шоттарындағы қалдықты төмендету нәтижесінде таза валюталық қорлар қысқарды. Бұл төмендеу Ұлттық қордың активтерін қайта айырбастаумен және Үкіметтің Ұлттық банктегі шоттарына валютаның түсуімен, сондай-ақ алтындағы активтердің өсуімен өтелген жоқ.

Валюталық интервенциялар жағдайларының жиі болуы әлемде протекционизмнің өсуіне әкеп соғуы мүмкін.

Дамыған экономикалардың ішкі сұранысының жай-күйінің әлсіздігін ескере отырып, көптеген елдер арзан валюта саясатын жүргізе отырып, сауда жағдайларын жақсарту есебінен өздерінің өсулерін жақсартуға тырысуда. Бұл ретте АҚШ, Ұлыбритания және жақын уақыттан бері Жапония жүргізіп отырған сандық жұмсарту бағдарламалары имплицитті валюталық өктемдік ретінде қарастырылуы мүмкін.

Ағымдағы шоттардың теңгерімсіздігін профицит шектеулерін ЖІӨ-нің 4% аспайтындай етіп белгілеу арқылы қысқарту жөніндегі АҚШ ұсынған шара ірі профицитті елдер – Қытай, Жапония және Германия тарапынан оң қолдау таппады.

Үлкен 20-лық басшылары 2010 жылғы қарашаның ортасында Оңтүстік Кореяда өткен жиналыста осы саладағы үйлестірілген іс-қимыл туралы келісімге келе алмады.

Негізгі мәселе «валюталық соғысқа» қатысатын елдердің саны көп болған сайын тарифтік емес протекционизм жағдайлары көп болады, ол халықаралық сауданың өсу қарқынының және тиісінше, экономикалардың ағымдағы қиын жағдайларда қайта қалпына келу қарқынының баяулауына әкеп соғады.

Тіпті Ресей және Белорусьпен Кеден одағына қарамастан Қазақстан үшін оқиғалардың бұлай өрбуінің мүлдем қажеті жоқ. Экономикалардың өсу қарқынының қайта қалпына келуі сауда балансының жай-күйіне және капитал ағынының жеткілікті деңгейінің сақталуына байланысты, ал халықаралық сауданың баяулауы 2010 жылы қол жеткізген тұрақтануды бұзады.

2010 жылы қолайлы баға жағдайлары жоғары экспорттық кірістерді қамтамасыз етті, бұл ағымдағы шотта оң көрініс тапты, ал елге тікелей инвестициялардың айтарлықтай көлемінің әкелінуі банктердің міндеттемелерін төлеумен байланысты капиталдың кетуінің орнын толтырды.

Қайта құрылымдаудың табысты нәтижелері банктердің сыртқы борышын құптарлық деңгейге дейін қысқартуға мүмкіндік берді. Валюта бағамы тұрақтанды және нарықтағы күтулерге қарасақ, ҚР ҰБ-ның теңгенің валюталық дәліз режимінен еркін басқару режиміне көшу жөніндегі ниетін жариялағаннан кейіннің өзінде ол 2011 жылы қатты құбылмайды

2010 жылғы қаңтар-қыркүйекте ішкі валюта нарығында жандану көрініс тапты, оған қолайлы сыртқы экономикалық конъюнктура, экономиканың бірқалыпты өсуі және айтарлықтай күйзелістердің болмауы себепші болды.

Ішкі валюта нарығында 2010 жылдың басынан бері шетел валютасын (негізінен АҚШ доллары) банктердің сатып алу-сату мәмілелерінің жиынтық көлемінің бірте-бірте өсуі байқалды. Мәселен, банктердің АҚШ долларын сатып алу көлемі қаңтардағы 14,6 млрд. АҚШ долл.-дан шілдеде 24,9 млрд. АҚШ долл. дейін өсті, ал сату көлемі – қаңтардағы 16 млрд.АҚШ долл.-нан шілдеде 23,6 млрд. АҚШ долл. дейін өсті.

Валюта нарығының жиынтық айналымының өсуі қазақстандық ірі кәсіпорындардың Қазақстан экономикасының біртіндеп жандануы аясында және әлемдік шикізат нарықтарындағы қолайлы конъюнктураға қатысты сыртқы экономикалық белсенділігінің айтарлықтай өсуіне негізделді.

Тұтастай алғанда, 2010 жылғы 9 айдың ішінде шетел валютасының ұсынысы (негізінен АҚШ долл.) оған қаржы институттарының және экономиканың нақты секторы субъектілерінің тарапынан сұраныстан асып түсті. Сонымен қатар жаз айларында Еуропаның және АҚШ-тың қаржы нарықтарының жай-күйіне қатысты күтулердің белгісіздігіне және еуроның АҚШ долларына қатысты бағамының құбылмалылығына негізделген банктер тарапынан АҚШ долларына сұраныстың өскені байқалды. Биржа нарығында теңге бағамына сұраныс (маусым-шілде) және ұсыныс (қаңтар-сәуір, тамыз) тарапынан қысымды ҚР ҰБ биржалық валюта нарығында операциялар жүргізу арқылы реттеді.

Сонымен қатар, тұрақты негізде валюталар бағамдарының мониторингі жүргізіледі, ай сайын айырбастау пункттерінің қызметіне талдау жасалады, айырбастау операциялары саласындағы бұзушылық статистикасы жүргізіледі.

2010 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасының аумағында 3061 айырбастау пункті жұмыс істеді, оның ішінде 1990 банктік айырбастау пункті, 1033 уәкілетті ұйымдардың (банктік емес заңды тұлғалардың) айырбастау пункті және «Қазпочта» АҚ-ның 38 айырбастау пункті. 2009 жылдың басымен салыстырғанда Қазақстан Республикасындағы айырбастау пункттерінің саны 368-ге қысқарды, оның ішінде банктердің айырбастау пункттері 179-ға, уәкілетті ұйымдардың айырбастау пункттері 185-ке, «Қазпочта» АҚ-ның 4 айырбастау пункті қысқарды. Бұл ретте жыл бойы барлығы 382 айырбастау пункті ашылып, 746 айырбастау пункті жабылды.

Салыстыру үшін, 2008 жылы айырбастау пункттерінің жалпы саны 52-ге ұлғайды, бұл ретте 791 айырбастау пункті ашылып, 741 айырбастау пункті жабылды.

Осылайша, 2008 жылмен салыстырғанда 2009 жылы ашылған айырбастау пункттерінің саны жалпы қысқарған кезде (52%-ға, оның ішінде банктік еместер бойынша 25%-ға), жабылған айырбастау пункттерінің саны іс жүзінде сол деңгейде қалды, бұл валюта нарығының осы сегменті қатысушыларының тұрақтанудағы және нығаюдағы орнықты үрдісін көрсетеді.

Экспорттық-импорттық валюталық бақылау. Экспорттық-импорттық валюталық бақылау саласындағы қызмет 2009 жылы экспорттық-импорттық валюталық бақылаудың түрлендірілген нұсқасын одан әрі жүзеге асыруға бағытталды.

Экспорттық-импорттық валюталық бақылау шеңберінде бизнестің жүктемесін төмендету мақсатында Ұлттық банк қабылдаған шаралар бөлігінде 2009 жылы мынадай жұмыс жүргізілді:

- көтерілген кезде мәміле паспортын ресімдеу қажет болатын шекті мән 2009 жылғы 1 қарашадан бастап 10 мың доллардан 50 мың долларға дейін ұлғайтылды. 2008 жылдың деректерін бағалау бойынша бұл негізінен шағын және орта бизнестің паспортизацияланатын сауда келісімшарттары санының үштен бірінен астамын қысқартуды қамтамасыз етеді. Бұл ретте мәміле паспортын жабу үшін сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардан қандай да болмасын құжаттар ұсыну талап етілмейді;

- артық бағандар мен бөлімдерді алып тастау арқылы мәміле паспортының нысаны оңайлатылды;
- 2009 жылғы маусымда Қазақстан Республикасының жаңа Кеден кодексін әзірлеу жөніндегі жұмыс тобы шеңберінде 295-баптың редакциясы келісілді, оған сәйкес Тәуекелдерді басқару жүйесі ескеріле отырып, мәміле паспортының көшірмесі сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың жекелеген санаттары ғана тауарлар шығару кезінде ұсынылатын қосымша құжаттардың тізбесінде көзделген (сары және қызыл дәліз);
- 2009 жылғы қыркүйекте Қазақстанның Қаржыгерлері қауымдастығының көмегімен тарифтік саясат, оның ішінде мәміле паспорты бойынша алымдар алу бөлігіндегі мәселелер бойынша ірі банктердің өкілдерімен кездесу өткізілді.

Қаржы министрлігінің Кедендік бақылау комитетімен (бұдан әрі – КБК) ақпарат алмасу арқылы экспорттық-импорттық валюталық бақылаудың тиімділігін арттыру мақсатында 2009 жылы мынадай мәселелерді талқылау үшін КБК өкілдерімен 2 кездесу өткізілді:

- Кеден одағы іс жүзінде жүзеге асырылған кезде экспорттық-импорттық валюталық бақылау саласындағы тәуекелдерді бағалау;
- экспорттық-импорттық операцияларды жүзеге асыру кезінде экспорттық-импорттық валюталық бақылау механизмін Бірыңғай электрондық терезе жүйесіне ендіру.

Экспорттық-импорттық валюталық бақылаудың қолданылып жүрген схемасын одан әрі жетілдіру және автоматтандыру мақсатында экспорттық-импорттық операцияларды жүзеге асыру кезінде Бірыңғай электрондық терезе жүйесін ендіру үшін ақпараттық жүйелерді интеграциялау жөніндегі мемлекеттік органдардың жұмыс топтарының отырыстарына қатысты және осы бағытта шешім ұсынды.

Валюталық заңнаманың бұзылуын қарау үшін 2009 жылы Ұлттық банктің филиалдарына 4 мыңнан астам хабар келіп түсті.

2009 жылы Кеден одағы іс жүзінде жүзеге асырылған кезде экспорттық-импорттық валюталық бақылау саласындағы тәуекелдерді бағалау бойынша жұмыс жүргізілді. Кеден одағы іс жүзінде жүзеге асырылған кезде қарау және шешу талап етілетін мәселелер бойынша кездесулер өткізу жөнінде ұсыныс жіберілді және Қаржы министрлігінің, Индустрия және сауда министрлігінің және Статистика агенттігінің өкілдерімен кездесуге қатысты. Кездесу нәтижесі бойынша Кеден одағы ішіндегі репатриацияны бақылаудың қолданылып жүрген механизмінің жұмыс істеуі тоқтатылған кезде туындайтын тәуекелдерді басқару шараларының бірі ретінде Ұлттық банк репатриацияны бақылау жөніндегі міндетті жаңама салықтар алу және тауарлар экспорты мен импорты кезінде оларды төлеуді бақылау механизмі шеңберінде салық органдарына жүктеуді ұсынды.

Валюталық заңнаманы бұзушылықтар саласындағы әкімшілік іс жүргізу. Ұлттық банк 2009 жылы валюталық заңнама саласында әкімшілік құқық бұзушылықтарды анықтау және болдырмау бойынша жұмысты жалғастырды.

Валюталық операциялар және капитал ағындары бойынша ақпарат базасын жасау және осы база негізінде валюталық операцияларға талдама мониторингін жүргізу валюталық реттеудің басым міндеті болып табылуы жалғасуда.

Уақтылы ұсынбағаны үшін әкімшілік жауапкершілік көзделеді.

Осы жағдайлар және шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін тексеруге мораторий енгізу Ұлттық Банк жүргізетін тексерулер санының жыл сайын қысқаруына себепші болды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Назарбаев Н.А. Қазақстан – 2030 стратегиясы*
2. «*Валюталық реттеу туралы*» *ҚР Заңы // 24.12.1996.*
3. *«ҚР-да ұлттық валютаны енгізу туралы» ҚР Президентінің заң күші бар Жарлығы // 12.11.1993.*
4. *Бұхарбаев Ш.М.* «*Валюталық бағамның және оның атқарылуы тәртіптерінің елдің сыртқы экономикалық қызметіне әсері*» */Банки Казахстана. №1- 2005 ж.*
5. *С.Б.Мақыш* «*Валюталық операциялар және валюталық мәмілелер*»*// ҚазҰУ хабаршысы. №5, – 2003 ж.*
6. *С.Б. Мақыш. Коммерциялық банктер операциялары: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 229 бет.*

7. *Райханов Н. Реформа және дағдарыс. // Ақикат. – 2008. №7-31бет*
8. *Бакин А. Дағдарысқа дайын тұрайық. //Егемен Қазақстан. 2009 8 сәуір.*
9. *Сәйкенов Б. Дағдарыс тамыры тереңде емес.//Егемен Қазақстан. 2009 16 сәуір.*
10. *Куватов Р. Новое слово о преодолении кризисного состояния экономики. //Транзитная экономика. – 2008. № 5-6. – с.127-132.*
11. *О. Баймұратов // «Қазақстан қаржы нарығы» // Алматы. Экономика 2007.*
12. *Қазақстан Республикасы Ұлттық банктің статистикалық бюллетені. – 2008-2009.*
13. *Қазақстан Республикасының Ұлттық банктің хабаршысы – 2011.*

Түйін

Берілген мақалада магистрант әлемдік дағдарыстың валюталық нарыққа және бвнктердің валюталық операцияларына әсерін қарастырады. Валюталық операцияларды жүргізудің теориялық және практикалық аспектілерінің маңыздылығы белгіленеді.

Резюме

В данной статье магистрант рассматривает влияние мирового кризиса на валютный рынок и в частности на валютные операции банков РК. Отмечается важность теоретических и практических аспектов ведения валютных операций в стране.

Resume

This article examines the impact of undergraduate global crisis on the foreign exchange market and in particular on foreign exchange transactions of banks of Kazakhstan. Notes the importance of theoretical and practical aspects of exchange operations in the country.

Негізгі сөздер: *валюталық операциялар***,** *валюталық реттеу, экспорт, инфляция.*

КАМАЛОВА А.,
2-курстың магистранты
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
ИСАЕВ І.И.,
ғылыми жетекші: Қаржы кафедрасының доценті

ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙДЕГІ БАНКТЕРДІҢ МЕНШІКТІ КАПИТАЛЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖЕТКІЛІКТІГІНІҢ СЕРПІНІ

Бүгінгі таңдағы банк ресурстары нарығының құрылуында көптеген ерекшеліктер бар деуге болады. Коммерциялық банктердің қызметінің тұрақтылығы үшін, ең бастысы олардың баланстары өтімді болу керек, ал оның қамтамасыз етілуі, банктік ресурстар мен несиелік жұмсалымдар арасындағы көлемі және мерзімі бойынша тепе-теңдіктің сақталуын талап етеді.

Банк ресурстары нарығының пайда болуымен қатар бағалы қағаздар нарығы қалыптасады. Сөйтіп, банктер жаңа қызмет түрлері ретінде бағалы қағаздармен, факторинг, лизинг және басқа операцияларымен тікелей жұмыс жасай бастады. Бұл, яғни банктің ресурстық құрамына тек қана ақшалай қаражаттар емес, сол сияқты тауарлы-материалдық құндылықтар және бағалы қағаздар кіреді дегенді білдіреді. Ұлттық банкіміз «банктердің банкі» болып табылатындықтан, коммерциялық банктердің ресурстарының бір бөлігі сол банктен алынған ресурстардан да құралады.

Демек, коммерциялық банктер ерекше бір кәсіпорын ретінде делдалдық қызметке байланысты, банктік ресурстар нарығында ақшалай ресурстарды сатып ала отырып, оны қажет ететін кәсіпорынға, ұйымға және халыққа сатып отырады.

Банк ресурстары – бұл банктің пассивтік операциялары негізінде қалыптасқан және барлық активтік операциялар бойынша банк өтімділігін қамтамасыз ету және пайда табу мақсатында орналастыруға бағытталатын банктің меншікті және тартылған қаражаттарының жиынтығы.

Нарықтық қатынастарға өту барысында банктік ресурстарының құрылымында біршама өзгерістер болуда. Меншікті қаражаттар қатарына біріншіден, коммерциялық банктің акционерлік капиталы, резервтік қоры, сол сияқты қосымша қорлары жатады. Тартылған қаражаттың жаңа түріне: Ұлттық банктен және басқа да несиелік мекемелерден алатын несиелер, басқа банктердің, корреспонденттік шоттағы, депозиттік шоттардағы қаражаттары, облигацияларды сатудан түскен қаражаттар, лизингтік операцияларды жүзеге асырғаны үшін алынған тауарлы-материалды құндылықтар жатады.

Коммерциялық банктердің ресурстарының құрылымы олардың мамандануы, әмбебаптығы және қызметінің ерекшеліктеріне қарай ерекшелінеді.

Банк ресурстарының құрылымына мыналар жатады:

Банктің меншікті капиталы

Банктің заемдық және тартылған қаражаттары.

Банк ресурстарының құрамындағы меншікті капитал үлесі тартылған қаражаттарға қарағанда өте төмен болғандықтан барлық қаражаттарға деген қажеттілігінің 10%-ға жуық бөлігі өтелсе, ал қалған бөлігі тартылған қаражаттардың үлесіне тиеді.

2010 жылдың 1 қаңтарына берілген мәліметтер бойынша Қазақстандық екінші деңгейдегі банктердің пассивтері, олардың құрылымы мен шамасына қарай 1-кестеде топтастырылған.

1-кесте. Қазақстандық екінші деңгейдегі банктердің пассивтерінің құрылымы мен шамасына топтастырылуы

млн теңге

Банктің атауы	Міндеттемелер	Меншікті капитал	Барлық пассивтері
"ҚАЗКОММЕРЦБАНК" АҚ	2 203 234 718	269 048 183	2 472 282 901
"Қазақстан Халық Банкі" АҚ	1 704 369 073	264 299 796	1 968 668 869
"БТА Банк" АҚ	1 874 712 779	93 319 340	1 968 032 119
"Банк ЦентрКредит" АҚ	1 132 258 706	106 115 201	1 238 373 907
"АТФБанк" АҚ	956 012 434	64 806 175	1 020 818 609
"Альянс Банкі" АҚ	439 159 602	37 743 045	476 902 647
"Евразийский Банк" АҚ	317 166 665	24 864 980	342 031 645
"Нұрбанк" АҚ	274 141 171	43 660 990	317 802 161
"KASPI BANK" АҚ	304 333 362	34 254 604	338 587 966
«Ресей Жинақ банкі» АҚ ЕБ	212 190 839	37 785 915	249 976 754
"Ситибанк Казахстан" АҚ	186 733 435	21 838 552	208 571 987
"ЦЕСНАБАНК" АҚ	206 373 951	18 986 198	225 360 149
«Темірбанк» АҚ	178 965 049	18 525 538	197 490 587
"RBS (Kazakhstan)" ЕБ" АҚ	94 873 405	19 759 318	114 632 723
"HSBC Банк Қазақстан" АҚ ЕБ	178 089 499	14 453 147	192 542 646
"Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі" АҚ	74 580 126	21 931 584	96 511 710
"Казинвестбанк" АҚ	56 665 866	11 117 719	67 783 585
"ЭКСИМБАНК КАЗАХСТАН" АҚ	53 042 238	13 258 911	66 301 149
"Альфа-банк" ЕБ АҚ	64 310 072	10 246 375	74 556 447
"Қазақстандағы Қытай Банкі" ЕБ АҚ	82 738 101	11 426 533	94 164 634
"Delta Bank" АҚ	37 570 961	8 405 184	45 976 145
Астана-Финанс банкі АҚ	13 445 817	3 574 462	17 020 279
"ТПБК" АҚ	13 551 825	5 557 965	19 109 790

Кестенің жалғасы

«МЕТРОКОМБАНК» АҚ	9 575 023	6 811 426	16 386 449
"Хоум Кредит Банк" АҚ	8 877 489	6 374 713	15 252 202
" Банк Позитив " АҚ	7 971 275	5 099 914	13 071 189
"КЗИ БАНК" ЕБ АҚ	4 870 211	5 997 656	10 867 867
"AsiaCreditBank" ББ" АҚ	8 790 346	5 537 853	14 328 199
Банк ВТБ (Қазақстан) АҚ ЕҰ	4 536 857	8 461 491	12 998 348
"Банк Kassa Nova" АҚ	2 617 873	5 709 454	8 327 327
"ТАИБ ҚАЗАҚ БАНКІ" ЕБ АҚ	2 823 314	3 595 384	6 418 698
"Шинхан Банк Казахстан" АҚ	598 319	5 138 895	5 737 214
"Al-Hilal" Ислам Банкі" АҚ	254 827	6 087 189	6 342 016
"Заман-Банк" АҚ	599 437	3 578 182	4 177 619
"Сенім-Банк" АҚ	3 555 281	2 292 396	5 847 677
"Данабанк" АҚ	1 307 183	2 008 135	3 315 318
"Казинкомбанк" АҚ	1 113 318	3 722 172	4 835 490
Пәкістан ҰБ Қазақстандағы ЕБ АҚ	376 663	2 191 005	2 567 668
"Кредит Алтын Банк" АҚ	29 364	4 929 936	4 959 300
Жиынтығы	**10 716 416 474**	**1 232 515 516**	**11 948 931 990**

Кестеден көріп отырғанымыздай, банктердің пассивтерінің өсуіне міндеттемелердің артуы, соның ішінде депозиттік базаның өсуі ықпал етуде. 2010 жылдың 1 қаңтарына екінші деңгейдегі банктердің жиынтық міндеттемелердің мөлшері 89% құраса, жиынтық меншікті капитал мөлшері 11% болды.

Банк ресурстарын қалыптастырудың негізгі көздеріне банк клиенттерінің салым ақшалары жатады. Алайда, бөтен капиталды тарту үшін банктердің өзіндік капиталы болуы керек. Бұл қиын сәттерде несие берушінің сенімді болуы үшін қажет.

Банктің өзіндік қаражатына жарғылық және резервтік қорлары, сондай-ақ, банк пайдасы есебінен қалыптасқан өзге де қорлар, сақтандыру резервтері және жыл ішінде бөлінген пайда жатады.

Банктің жарғылық қоры (капитал) – банк ісін ұйымдастырудың бастапқы нүктесі. Оның формасына қарай жарғылық капиталдың қалыптасуы әр түрлі болады.

Банктің ұйымдық-құқықтық формасына қарамастан оның жарғылық қоры толықтай қатысушылардың – заңды және жеке тұлғалардың салым ақшаларының есебінен қалыптасады әрі олардың міндеттемесін қамтамасыз етеді. Ол банк несиесінің есебінен емес, тек ақшалай қаражатпен ғана, әріберіден соң банк қатысушыларының өзіндік қаражатымен құрылады. Тартылған ақшалай қаражат жарғылық қордың жарнасы үшін пайдаланылмайды.

Банктің жарғылық капиталына акционерлер (қатысушылар) салым ақшаны салумен қатар жыл сайын дивидендтер түрінде банк пайдасының бір бөлігін алып отырады.

Аударылатын дивидендтердің мөлшері, аударылатын кезегі мен тәртібі акциялардың түрлерімен және шығарылатын шарттарымен байланысты (пайданың мөлшеріне қарай табыстың деңгейін түзететін артықшылықты акция немесе жай акция).

Банкке түскен пайда жеткіліксіз болған жағдайда артықшылықты акция бойынша дивидендтерді есептеу резервтік қордың есебінен жүргізіледі.

Коммерциялық банктің резервтік қоры активтік операциялардан болған залалдың орнын толтыруға арналған, банк облигациясы бойынша төлем көзі ретінде әрі алынған пайда жеткіліксіз болған жағдайда артықшылықты акция бойынша дивидендтердің төлем көзі ретінде қызмет етеді. Резервтік қор түскен пайдадан жыл сайын аударылатын аударымдардың есебінен қалыптасады. Оның шекті мөлшері банктің жарғысында жарғылық қор шамасының 25-100% деңгейінде анықталған. Шекті мөлшерге жеткеннен кейін қалыптасқан резервтік қор жарғылық қорға аударылады (капиталдандырылады) және оны есептеу қайтадан басталады.

Меншікті капитал коммерциялық банктер ресурсының қажетті бөлігі болып табылады. Меншікті қаражат банк қызметінің басында жарғылық қор түрінде қалыптасады. Банктің меншік капиталының

маңызы мен көлемі оның басқа мекемелер мен ұйымдардан ерекшелігін көрсетеді.Банктің ресурстарға жалпы сұраныстарының 1/5 бөлігіне дейін оның меншікті капиталы толықтырылады. Банктер мен басқа да несие және қаржы мекемелерінің ерекшеліктері, біріншіден, банктер делдал ретінде тұрғылықты халықтан, жеке және мемдекеттік ұйымдар мен кәсіпорындардан депозит және салым түрінде ірі көлемде ақша тартуымен, екіншіден, ақша түріндегі түрлі банк активтері кәсіпорындардың ғимараты, құрал-жабдықтарды, материалдық құндылықтарына қарағанда өтімді және тез сатылатынымен байланысты. Осыдан келіп, банктер мен басқа да несие және қаржы мекемелері өзге ұйымдар мен кәсіпорындарға қарағанда меншікті капиталы мен активтері арасында онша жоғары емес пропорцияны қамтамасыз ете алады. Салыстырмалы түрде үлесінің аздығына қарамастан, меншікті капиталы банктің сенімділігі мен жұмысының тиімділігін қамтамасыз ету үшін шешуші рөл атқарады. Акциялық капитал түріндегі меншікті капитал банк қызметінің басында, яғни құрылтайшылар банк қызметін бастауға қажетті бірінші кезектегі шығындар жұмсағанда қажет. Кейіннен банк қызметі аясының кеңеюі, оның операцияларының өсуі банктің меншікті капиталының көлеміне тікелей тәуелді болады. Меншікті капиталдың үлесі банктің активті операцияларын қаржыландыру көлемінде аз болғанмен, ол активті операциялардың кеңеюі үшін шешуші жағдай туғызады, осы арқылы банктің оперативті қызметін немесе банктің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету қызметін атқарады. Банк қаражатының келесі қызметі – қорғаныс қызметі, ол ағымдағы шығындарының орнын толтыру арқылы жүзеге асырылады және салымшылар мен банк кредиторларының мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді. Қорғаныс қызметі банк тартылған жағдайда салымшыларға өтемақы төлегеннен, несие қатерлерін жабу үшін құрылған резервтердің төлемге қабілеттілігінен, шығынға ұшырау қаупіне қарамастан банк қызметін жалғастыра беруден байқалады. Қаражаттың соңғы қызметі – реттеушілік, ол мемлекеттің банк жүйесі сәтті жұмыс істеуіне мүдделілігімен, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қаржы және қаржы ұйымдарын қадағалау және реттеу жөніндегі агенттігіне банк қызметіне бақылау жасауға мүмкіндік беретін заңдар мен ережелерге байланысты. Сонымен банктің меншікті капиталы қадағалау органдары белгіленген нормативтерге жауап бере отырып, банк ісін бағалауда олардың талабын қаражат жеткіліктілігі тұрғысынан қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Банк капиталы аталған қызметтерді көлемі жеткілікті болған жағдайда ғана атқара алады. Осыдан барып банк капиталының жеткілікті болуына, ең алдымен, банктердің өздері мүдделі, өйткені жеткілікті капитал көлемі оларға ірі салымшыларды тиісті кепілдіктер барына сендіру үшін, оның активтерінің өсуін қолдау үшін қажет; екіншіден, банктің салымшы-кредиторлары, осы банкте депозиті бар басқа банктер, банк акционерлері, банк жүйесіне сенім қалыптастыруда қамтамасыз ететін реттеуші органдар мүдделі. Меншікті капитал мен оның тиімділігін реттеуді мынандай көрсеткіштер қамтамасыз етеді: банктің үлкен-кішілігі, қатерлі активтер көлемі, қауіпті және онша құнды емес активтер көлемі, банктің ықтимал өсуі, жоспары және болжамы, басқару сапасы. Банк шамасын анықтауда алғашқы (негізгі) капиталы мен оның ең аз деңгейінің коэффициенті салыстырылады, қарастырылып отырған кезеңдегі жиынтық капитал шамасының төмендеу деңгейі анықталады, талданып отырған банктің коэффициенттері мен бірдей банктер тобының орташа коэффициенттері салыстырылады, бұл орайда банк капиталдарының жетімділігінің трендтері немесе жекелеген кезеңдердегі көрсеткіштерінің өзгеру дәрежесі ескеріледі. Қатерлі активтер көлемін талдау көмегімен осы банктің қатерлі активтерінің коэффициенті салыстырылады, трендтер талданады. Меншікті капиталдың немесе жарғылық капиталдың көлемдерін салыстыру арқылы қатерлі активтердің мүмкін болатын ең төменгі деңгейін, қарыз бойынша шығындар мен ықтимал жабу үшін құрылған резервтерінің жеткіліктілігін бағалауға болады. Қатерлі активтер көлемінің өзгеруін талдағанда қарастырылып отырған кезеңдегі өзгерістерді (трендтерді) ескеру қажет. Бұл сандық және сапалық жағынан үнемі өзгеріп отыратын, неғұрлым қозғалмалы активтерге қарағанда банк капиталы тұрақты көрсеткіш екенінен туындайды. Активтер сапасы клиентураға, оның қаржылық жағдайына тәуелді және актив сапасы деңгейінен едәуір өзгерістеріне қарамастан, банк капиталы жекелеген кезеңдерде еш өзгеріссіз қалуы мүмкін. Қауіпті және онша құнды емес активтерді талдауда мөлшерлі орташа жіктемелік көрсеткіш, жіктемелік көрсеткіш және трендтер ескеріледі. Мөлшерлі орташа жіктемелік көрсеткіш әлемдік тәжірибеде берілген қарыздан болуы мүмкін шығындарды есептеу үшін және несие операцияларынан жоғалтылуы мүмкін ақшаның орнын толтыруға арналған резервті құру

үшін қолданылады. Бұл көрсеткіш несие топтары бойынша шығындарды есептен шығару қарызының коэффициентін тиісті несие тобының қатерлік пайызына көбейту арқылы есептеледі. Мөлшерлі орташа жіктемелік көрсеткіштің шамасы тиісті активтер тобының сомасын қатерлік пайызына көбейту жолымен шығарылады. Қауіпті және сапасыз активтердің тобы бойынша қажетті резервтердің көлемі жіктемелік көрсеткіштерге (қатерлілік пайызына) қарай анықталады. Егер осы жолмен есептелген резерв банктің жиынтық капиталына тең болса немесе одан асып кетсе, онда бұл банкті сенімсіз банктердің қатарына жатқызу керек. Банк дамуы, оның жоспарлары мен перспективасы меншікті капиталдың көбейтілуін көздейді (қажет етеді). Бұл жағдайда банктің жиынтық капиталының өсу қарқыны мен банк активтерінің өсу қарқыны, тағы басқа кезеңдер бойынша трендтер (өзгерістер) салыстырылады. Банк капиталы осы жағдайда оперативті қызмет атқара отырып, оның активті операцияларының өсуіне негіз жасайды. Осыған байланысты банк капиталы мен активтерінің өсу қарқыны талдау барысында активті операцияларды кеңейту үшін қаражат жеткіліктілігі анықталады. Базель келісіміне сәйкес, банктің капиталы екі деңгейге бөлінеді: I деңгейлі капитал және II деңгейлі капитал. I деңгейлі капиталға: қарапайым акциялар, бөлінбеген пайда, сол сияқты еншілес компаниялардың бақылаусыз пакеті шегерілген материалдық емес негізгі капитал шамасы жатады. II деңгейлі (қосымша) капиталға: ссудалар бойынша зияндарды жабуға арналған резервтер, мерзімсіз артықшылығы бар акциялар қосылған екінші дәрежелі қарыздар жатады. Базель келісімінің бекіткен нормативтік коэффициентіне сәйкес, екінші деңгейдегі банктердің қызметін реттеуде қолданылатын, пруденциялық нормативтер қатарына банк капиталының жеткіліктілігі коэффициентін белгілейді. Бұл коэффициентті біздің тәжірибемізде есептеу үлгісі пруденциялық нормативтер қатарында берілген.

2005-2009 жылдардағы статистикалық деректерге сүйеніп, банктердің меншікті капиталының серпінін 2-кестемен беруге болады.

2-кесте. ЕДБ-дің меншікті капиталының жеткіліктігінің серпіні

Көрсеткіштер	2005	2006	2007	2008	2009
Жиынтық меншікті капитал, млрд теңге,о.і.:	223,5	346,8	587,2	1168,6	1781,8
1-деңгейлі капитал, млрд теңге	153,3	229,1	368,4	816,5	1283,7
2-деңгейлі капитал, млрд теңге	87,9	128,4	218,7	385,4	560,9
3-деңгейлі капитал, млрд теңге	-	-	-	1,5	1,5
1-деңгейлі капиталдың барлық активтер сомасына қатынасы (к1)	0,11	0,08	0,08	0,09	0,11
Меншікті капиталдың тәуекел дәрежесіне қарай топтасқан активтерге және баланстан тыс міндеттемелерге қатынасы (к2)	0,17	0,17	0,16	0,15	0,14

Кестеден көріп отырғанымыздай банктеріміздің меншікті капиталы соңғы жылдары онша қатты өспеген. 2010 жылдың 1 қаңтар айына капиталдың мөлшері 1 232,5 млрд теңгені құрайды. Сонымен бірге ЕБД-дің жиынтық меншікті капиталының құрамында шетелдің банктер капиталының өсуін байқауға болады. ЕДБ-дің меншікті капиталы мен активтердің соңғы 2005-2009 жылдардағы қатынасын төмендегі 1-суреттен көруге болады.

Осындай жағдайларға байланысты кейбір банктеріміз капитал жеткіліктілігін сақтап, тәуекелдің алдын алу мақсатында несиелеу көлемін шектеуде. Банктің табысы берген несиелердің сапасына тікелей байланысты десек, онда несие көлемін шектеу банк табыстылығын шектеуге, соның нәтижесінде банк капиталын ұлғайту көзінің қысқаруына әкелетінін білеміз. Ендеше бүгінгі банктеріміздің меншікті капиталын ұлғайту көзі ретінде тек қана акцияларды шығару амалы қалуда. Бір айта кететіні, кейбір ірі банктеріміз өздерінің акцияларын депозитарлық қолхат арқылы шетел нарығына орналастырып отырғаны да жасырын емес. Бұл шаралар аталған банкке қатысты Қазақстан Республикасы Қаржылық қадағалау агенттігі тарапынан күмән туғызуы мүмкін. Себебі мұндай жағдай отандық банк акциялары иелерінің жұмбақ болуын баяндайды.

млрд теңге

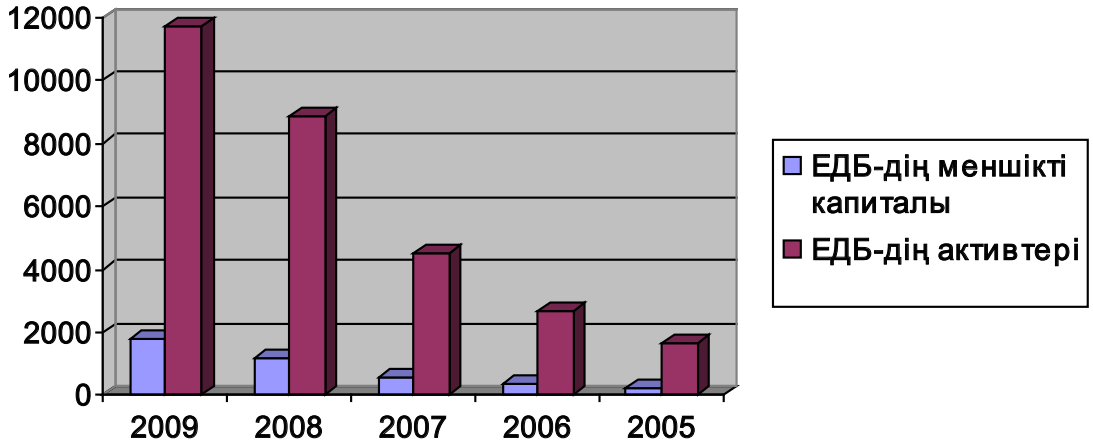

1-сурет. ЕБД-нің меншікті капиталы мен активтер серпіні

Капитал көлемі банк қызметін дамытуды, шектеуші фактор болатыны, болмайтыны айқындалады. Бұл орайда активті операциялардың өсу қарқыны банктің меншікті капиталының өсу қарқынынан онша көп аспағаны жөн, өйткені бұл банк капиталының жеткіліктілігін қамтамасыз ету үшін белгіленген критерийлерді орындамау қатерінің артуына әкелуі мүмкін болады да, активті операциялар қатері ұлғаяды. Әлемдік тәжірибеде банк капиталының жеткіліктілігін бағалаудың негізгі көрсеткіштері ретінде: банктің жарғылық капиталының абсолютті аз шамасы; I және II деңгейлердегі (негізгі және қосымша) капиталының арақатынасы; I (негізгі) деңгейдегі капитал мен қатері ескерілген мөлшердегі активтер қосындысына қатысымен есептелетін капитал жеткіліктілігі коэффициенті, «левередж» (тетік) коэффициенті; жиынтық капитал мен активтің өсу қарқынының арақатысы; активтер сапасы қызмет етеді. Көптеген елдерде банктің меншікті капиталына акционерлік капитал мен жарияланған резервтердің жалпы сомасын енгізеді. Акционерлік капитал жай акциялардан тұрады, ал кейбір елдерде сонымен қатар, артықшылықты акциялар да қосылады. Бұл элементтер жарияланатын деректерде нақты көрсетіліп, банк негізін құрайды, банк сапасын және оның қаражаттану деңгейін бағалау осыған негізделеді. Банк меншікті капиталына банктің жалпы қатерінің орнын толтыруға бағытталған қорлары да жатады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Н.Н.Хамитов «Банк менеджменті», Алматы: «Экономика». – 2007.*
2. *С.Б.Мақыш «Банк ісі». Алматы: «Жеті жарғы», 2009.*
3. *Қ. Алтынбекұлы. «Коммерциялық банктердің өтімділігін басқару». – Алматы: «Экономика», 2009.*
4. *Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын қадағалау және реттеу жөніндегі Қазақстан Республикасы агенттігінің есептік материалдары.*
5. *Қазақстан Ұлттық банкінің статистикалық бюллетенінен алынған сандық мәліметтер.*

Түйін

Меншікті капитал коммерциялық банк ресурсының қажетті бөлігі болып табылады. Меншікті қаражаттар қатарына біріншіден, коммерциялық банктің акционерлік капиталы, резервтік қоры, сол сияқты қосымша қорлары жатады. Мақалада екінші деңгейдегі коммерциялық банктердің меншікті капиталы мен оның банк қызметіне тигізетін әсеріне толық сипаттама берілген.

Резюме

Собственный капитал является основной частью ресурса коммерческих банков. В ряд собственных финансов входят, во-первых, акционерный капитал, резервной фонд и другие фонды в этом роде. В статье полностью описывается собственный капитал и его воздействие на деятельность банков второго уровня.

Resume

Amount of own capital determines the key drivers of the bank and is a major part of the resource of commercial banks. A number of their own finances include: equity capital, reserve fund and other funds in this way. This article describes the importance of equity and its impact on the activities of commercial banks.

КИЯЛБАЕВ Н.
Халықаралық бизнес-мектебінің
магистранты, Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

ЕКІНШІ ДЕҢГЕЙЛІ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ӨТІМДІЛІГІН БАСҚАРУ ЖӘНЕ АНЫҚТАУ ӘДІСТЕРІ

Әлемдік қаржы дағдарысының әсерлерінен Қазақстандағы банк мекемелерінің қызметіндегі банк саласындағы жағдай және Халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, банктік қадағалаудың заңды базасының одан әрі дамуының қажеттілігін көрсетеді. Ең алдымен, бұл банк мекемелерін ұйымдастыру және олардың қызметтерін лицензиялауға қатысты болады. Бұл кезеңдері банктерді құрушылардың қаржылық тұрақтылығына деген талаптарды күшейту қажет. Банктерді құрушылар клиенттерден ақша алу үшін емес, ақшаны қарызға беруге дайын болу керек.

Сонымен қатар, құрылтайшылардың іскерлік репутациясына, олардың шын және сәтті бизнесті жүргізу тәжірибесіне ерекше көңіл бөлу қажет. Менің ойымша, тек қана бір заңды не жеке тұлғаға банк құруға құқығын беру қазіргі жағдайда орынсыз болып табылады. Көптеген батыс елдерінде жеке тұлғаларға банк құруға мүмкіндігі қазіргі уақытта да рұқсат етілмейді.

Егер құрылтайшылардың біреуі (заңды тұлға) 20% астам үлесі бар болса, банк мекемесінде қаржылық қиыншылықтар жағдайында көмек көрсетуде гарант ретінде шығу қажет. Банктердегі проблемалы жағдайларының анализі банктің қадағалау кеңесінің қызметі негізінен формалды түрде қала беруіне байланысты күрделі мәселелердің пайда болуын көрсетеді. Себебі басқарушы органның басшылары капиталда едәуір түрде қатысады, яғни “өз-өздерін” бақылайды. Бұл жағдайларда, банк басшыларының лауазымдары белгілі бір коммерциялық фирманың басшылығымен үйлесуі жиі кездеседі, бұл тиімсіз несиелендіруге әкеледі.

Заң актілеріне банктің төлем қабілетсіздігі мен жұмысындағы бұзушылықтар үшін банк басшыларын, оның акционерлерін мүліктік және қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы ережелерді енгізу дұрыс болар еді.

Қазір лицензияны қайтарып алу туралы бұйрыққа қол қойылған уақыттан бастап банк мекемелері мүлігінің сақталуын қамтамасыз ету бойынша шаралар жүргізетін органды құру және оның мәртебесі туралы сұрақ туындап жатыр. Бұл орган ликвидациялық комиссияның құрылуына дейін бұйрықтың орындалуын қамтамасыз ететін және оның жұмысына қатысатын еді. Осындай арнайы институт

төлеуге шамасы жоқ банктер активтерін басқаруға мүмкіндігі және банк клиенттерінің төлемдері бойынша мораторияларды жариялауда шешімдер қабылдауға құқығы бар болу керек.

Сот инстанциялары мен осы институттың әрекеттерін кредиторлардың тең жағдайы, банк клиентінің мүддесін қорғау, олардың шығындарын қысқарту принциптеріне қарап заңды тәртіпте келісіп шешу маңызды.

Банк мекемелерінің дамуын залог, ипотека және т.б. салаларындағы нақты заңды мінездемелердің жоқ болуы тоқтатады.

Халықаралық тәжірибе көрсететіндей банктік және банктік емес институттардың арасындағы айырмашылықтар жыл сайын қысқаруда. Бұндай процестер Қазақстанда да қалыптасып жатыр, нәтижесінде халықтан қаржыны тарту үшін коммерциялық банктер, сақтандыру, зейнетақы және басқа да мекемелер арасындағы бәсекелестік күшейеді. Бұл жағдайда пайда болатын құқықтық мәселелерді шешу "Банктік холдингтік компаниялар туралы" заңды дайындау негізінде шешуге болады. Банктік холдингтер арнайы заңдарға сәйкес қызмет көрсетудің кеңірек спектрін ұсыну қажет, оған тәуекелдерді төмендету бойынша қосымша реттеуші шараларды қажет ететін лизинг, трасттік қызмет, инвестициялау және т.с.с. Сонымен қатар, банктік мекемелердің банкроттығы бойынша сұрақтардың зерттелуін қажет етеді.

Банктің төлеуге шамасы жоқ (банкрот) деген түсінік ақшалай міндеттемелер бойынша кредиторлар талаптарын қанағаттандыруға, бюджетке міндетті төлемдерді қамтамасыз етуге қабілетсіздігін білдіреді. Банк мекемелерінің төлеуге қабілетсіздігі қатысында "Банк мекемелерінің төлеуге қабілетсіздігі (банкроттығы) туралы" заңның проектісіне сәйкес келесі шаралар жүргізу қажет: сотқа дейінгі процедуралар; қайта процедуралары; уақытша әкімшілік; реабилитациялық процедуралар; сот ісінің процедуралары; әлемдік келісімдер; қайта құру процедуралары (арбитраждық сот бақылауы астында); тарату (ликвидация).

Қазіргі заңмен банк мекемелерін банкроттық процедура шегінде қайта құру және санкциялар мүмкіндігі формалды түрде қарастырылған, бірақ бұл мәселелерді шешу үшін қажетті құралдар мен институттар қалыптасқан жоқ.

Банк мекемелерінде қолданылатын сотқа дейінгі процедуралардың мақсаты – баланс құрылымын қалпына келтіру және банк мекемелері қызметінің міндетті нормативтерге сәйкес болу, кредиторлардың талаптарын қанағаттандыру немесе басқаша реттеу болып табылады. Сотқа дейінгі процедуралар, ең алдымен, банк операцияларын жүргізуге және оның таратылуы немесе есептеу жүйесіне нұқсан келтіретін, басқа банктік мекемелердің қаржылық жағдайының нашарлауына әкелетін банк қызметінің тоқтауы жағдайында банк мекемелерінің қызметін қайта бастау кезінде пайдаланылады.

"Банкроттық туралы" ҚР Заңына сәйкес банктік мекемелерге қаржылық жағдайына банктің кредиторлар алдында барлық талаптарға жауап бере алатын және төлем қабілеттігін толығымен қалпына келтіре алатын көлемде көмек көрсету жолымен қайта құру процедурасын (санкциясын) жүргізу туралы өтініш банктік мекеме, оның құрылтайшылары немесе үшінші тұлға тарапынан банкті мекеменің төлеуге қабілетсіздігі (банкроттығы) туралы сот шешімін қабылдауына дейін сотқа беру мүмкін.

Банктік мекемені қайта құру процедурасы банктің басқа банк мекемесіне қосылу, не басқа банк мекемесімен бірігу түрінде жүзеге асырылады. Осындай процедура әлемдік тәжірибеде кең қолданылады. Бірігу және тарту процедуралары банктік мекемені таратуға қарағанда банк клиенттерінің – заңды және жеке тұлғалардың шығындарын минимизациялауға, банк және оның клиенттері арасындағы қалыптасқан серіктес арақатынасын сақтауға мүмкіндік береді. Осы себептен банк мекемелерін тарату (оның бөлшектеп сатылуы) батыс елдерінде салыстырмалы түрде сирек қолданылады. Банк және оның клиенттері арасындағы байланыстардың үзілуінен банк көлемінің өсуі ұлғаяды, берілген процедура батыс елдерінде кішігірім банктерге және ең алдымен банктік емес қаржылық институттарға қатысты қолданылады.

Төлем қабілетсіз банк мекемесінің қаржылық жағдайы тұрақты басқа банк мекемесіне біріккен жағдайда, Ұлттық Банк біріккен банкке белгілі бір жеңілдіктер жасау туралы мәселені қарастыру қажет, ол келесі түрде: жеңілдетілген пайыз арқылы тұрақтандырылған несие беру, бұл жағдайда не-

сие банктің тұрақтандырылған шараларды орындау шамасымен белгілі бір транштармен берілуі қажет; белгілі бір кезеңге міндетті резервтерге аударылатын нормалардың төмендеуі.

Бір банктік мекеменің қаржылық күйреуі тізбекті реакцияға әкелу арқасындағы қаржылық жүйенің күрделілігі мен өзара байланысы банктерді, коммерциялық банктердің өз қызығушылықтарына қауіп төнетін жағдайда банктерді (потенциалдық банкроттарды) құтқару шараларында қатысуын мәжбүрлейді.

Өтімділік – банктің сенімділігін қамтамасыз ететін, оның қызметінің жалпы сипттамалардың бірі.

Банк өтімділігі – бұл салымшылар мен қарыз берушілер алдында банктің өз міндеттемелерін уақытында және шығынсыз орындау қабілеттігі.

Банктің міндеттемелері нақты және потенциалды деп екіге бөлінеді. Банктің нақты міндеттемелері: талап ету депозиттері, мерзімді депозиттер, тартылған банкаралық ресурстар, несие берушілердің қаражаттары түрінде банктің балансында көрсетіледі. Ал, потенциалды немесе баланстан тыс міндеттемелерге: банктен берген кепіл-хаттар, клиенттерге несие желілерін ашу және т.б. арқылы көрсетіледі.

Егер коммерциялық банктің борыштық және қаржылық міндеттемелерді уақытысында орындау үшін қолма-қол ақшалай қаражаттар мен басқа да өтімді активтері болып, сонымен қатар басқа көздерден қаражаттарды тез арада жұмылдыру мүмкіндігі жеткілікті болса, онда бұл төлемқабілетті банк болып табылады.

Банктің төлемқабілеттілігі аталған барлық міндеттемелерді, сонымен бірге болашақта пайда болуы мүмкін міндеттемелерді уақытында орындауын сипатттайды. Міндеттемелерді орындау үшін кассадағы және корреспондеттік шоттардағы (Орталық банкте және басқа коммерциялық банктерде) қалдықтарымен сипатталатын банктік ақшалардың барлығы; қолма-қол ақшаға тез айналатын активтер; банкаралық нарықтан немесе қаражат көздері пайдаланады.

Осы аталған қаражат көздерін пайдалану банк үшін шығыстармен байланысты болмау керек. Мысалы, төлемқабілетті қаражаттардың көзі ретінде бағалы қағаздарды немесе басқа активтерді сату қалыпты тәртіпте алдын ала келісіп қойған шарттардың негізінде жүзеге асырылуы керек. Банк өтімділігі мынадай қызметтерді атқарады:

- депозиттерді алу мен несиелерге байланысты сұранысты қанағаттандыру;
- тиімділік тәуекелін азайту және банктің сенімділігін қамтамасыз ету;
- активтерді зиянсыз сату;
- тартылған қаражаттарды бойынша төлей алмау тәуекелі үшін сыйақы мөлшерлерін шектеу.

Банк төлемқабілетінің екі формасы, яғни міндеттемелерді өз уақытында және шығынсыз орындауы көптеген ішкі және сыртқы факторлардың ықпалымен анықталады. Ішкі факторлар қатарына мыналар жатады:

- банк капиталының базасы;
- банк активтерінің сапасы;
- депозиттердің сапасы;
- сыртқы қаражат көздеріне орташа тәуекелдігі;
- мерзімі бойынша активтер мен пасивтердің өзара сәйкестігі;
- сауатты менеджмент;
- банктің жоғары дәрежелі беделі.

Банк капиталының базасы – бұл салымшылар қаражаттары мен депозиттеріне кепіл беретін және олардың мүдделерін қорғайтын меншікті капиталдың жеткілікті мөлшерін сипаттайды.

Меншікті капиталдың көзіне: жарғылық капитал және әр түрлі мақсаттар үшін бағытталған банктің басқа да қорлары жатады. Банктің меншікті капиталы неғұрлым жоғары болса, оның өтімділігі соғұрлым жоғары болады.

Банк активтерінің сапалылығы мынадай төрт критерийлермен анықталады: өтімділік, тәуекелділік, табыстылық пен диверсификация.

Активтердің өтімділігі – бұл қарыз алушының міндеттемелерді өтеу немесе осы актвитерді сату арқылы олардың қолма-қол ақшаларға айналу қабілеті. Активтердің өтімділік дәрежесі олардың айналымына байланысты. Ақшалай формадағы банктің активтері төлем қызметін орындауға бағытталған.

Активтер тәуекелі критерийі, олардың ақшалай формаға айналдыру кезінде шығындарға ұшырау мүмкіндігін сипаттайды. Активтердің тәуекел дәрежесі олардың әр түрі үшін ерекше көптеген факторлармен анықталады. Мысалы, ссудалық тәуекел қарыз алушының қаржылық жағдайына, қарыз көлеміне, беру мен өтеу тәртібіне, т.б. факторларға байланысты.

Банк активтердің тәуекелі неғұрлым жоғары болған сайын, банктің өтімділігі соғұрлым төмен болады.

Активтердің табыстылығының критерийі ретінде: активтердің жұмыс жасау қабілеті, тиімділігі, яғни табысты әкелу қабілеті, сонымен қатар банктің дамуы үшін қаражат көзін табу және банктің капитал базасын нығайту қабілеті. Табыстылық дәрежесі бойынша активтер: табыс әкелетін және табыс әкелмейтін болып екіге бөлінеді.

Активтердің диверсификациясы критерийі банктің ресурстарын әр түрлі орналастыру аялары бойынша бөлу дәрежесін сипаттайды. Активтерді диверсификациялау көрсеткіштері мынадай: ресурстарды орналастыру бағыттары бойынша банк активтерінің құрылымы, объектілер мен субъектілер бойынша несиелік жұмсалымдардың құрылымы; бағалы қағаздар портфелінің құрылымы; валюталар құрылымы; банкпен корреспонденттік және несиелік қатынастарда болатын басқа банктердің құрылымдық құрамы. Активтер неғұрлым көп диверсификацияланса, соғұрлым банктің өтімділігі жоғары болады.

Банк өтімділігін анықтайтын фактор – банктің депозиттік базасының сапалылығы. Депозиттік базаны мерзімді депозиттік және жинақ салымдары, есеп айырысу және ағымдағы шоттардағы қаражаттары ретінде банкте жинақталған заңды және жеке тұлғалардың қаражаттары құрайды. Депозиттердің сапалылығының басты критерийі олардың тұрақтылығын сипаттайды. Депозиттердің тұрақты бөлігі неғұрлым көп болса, банктің өтімділігі соғұрлым жоғары болады. Депозиттердің тұрақты бөлігінің көбеюі банктің өтімді активтерге мұқтаждығын азайтады. Талап етілгенге дейін депозитттер жоғары тұрақтылыққа ие, өйткені бұл депозиттердің түрі сыйақы мөлшерлемесіне байланыссыз. Банкте осы депозит түрінің көп болуы банктің қызмет етудің сапалылығы мен жылдамдығы, банктің клиентке жақын орналасуы сияқты факторларға байланысты. Ал, мерзімді және жинақ депозиттеріндегі қалдықтары тұрақтылықтың төмен дәрежесіне ие, себебі оған банктің сыйақы мөлшерлемесі ықпал етеді.

Банк өтімділігі оның сыртқы қаражат көздеріне, яғни банкаралық несиелерге деген тәуелділігімен сипатталады. Банкаралық несие өтімді қаражаттарға деген қысқа мерзімді жетіспеушілікті жоя алады, бірақ осы несиенің жалпы тартылған ресурстардың құрамындағы үлесі жоғары болса, онда банк банкроттыққа ұшырауы мүмкін. Егер банктің сыртқы көздерге тәуелділігі жоғары болса, онда оның бизнес үшін өз базасының дамуы перспективаларының жоқтығын көрсетеді.

Банк активтері мен пассивтерінің арасында мерзім мен сома бойынша сәйкестілігі де банк өтімділігін анықтайды. Банктің клиенттер алдында міндеттемелерді орындауы инвестицияланатын ақша қаражаттары мерзімдері мен салымшылары берген ақша қаражаттарының мерзімдері сәйкес болуын білдіреді.

Менеджмент, яғни жалпы банктің қызметін және өтімділігін басқару жүйесі де банк өтімділігін анықтайтын ішкі факторлардың біріне жатады. Банкті басқару сапасы мыналармен анықталады:

- банк саясатының болуы және оның мазмұны;
- стратегиялық және ағымдағы міндеттерді жоғары деңгейде шешуге мүмкіндік беретін банктің аймақтық ұйымдастыру құрылымы;
- банктің активтері мен пассивтерін басқару механизмі;
- әр түрлі процедуралардың нақты мазмұнын анықтау;
- білікті мамандардың болуы;
- қажетті ақпарат базасының болуы;
- банк қызметін басқару жүйесінің ғылымилылығы.

Банктің беделі де банк өтімділігін анықтайды. Жақсы беделі бар банк депозиттік базасының тұрақтылығын оңай қамтамасыз ете алады. Банк өтімділігінің жағдайы бірқатар сыртқы факторларға, яғни банк қызметінен тыс факторларға байланысты. Оларға мыналар жатады:

- елдегі жалпы саяси және экономикалық жағдай;
- бағалы қағаздар нарының дамуы;
- банкаралық несие нарығының дамуы;
- қайта қаржыландыру жүйесін ұйымдастыру;
- Орталық банкінің қадағалау қызметінің тиімділігі.

Елдегі жалпы саяси және экономикалық жағдай банк операцияларының дамуының және банк жүйесінің сәтті жұмыс істеуінің алғышарттарын қалыптастырады, банктер қызметінің экономикалық негізінің тұрақтылығын қамтамасыз етеді, банктерге деген отандық және шетелдік инвесторлардың сенімділігін арттырады. Осы аталған жағдайларсыз банктердің тұрақты депозиттік базаны құруы, операциялардың рентабелділігіне қол жеткізуі, өз құралдарын дамытуы, активтерінің сапалылығын жоғарылатуы және басқару жүйесін жетілдіру мүмкін емес.

Бағалы қағаздар нарығының дамуы өтімді қаражаттар құрудың оңтайлы вариантын қамтамасыз ете алады, себебі көптеген шетел мемлекеттерінде банктің активтерін ақшалай қаражаттарға тез арада айналдыру жолы қор нарығының жұмысымен байланысты. Банкаралық нарықтың дамуы уақытша бос ақшалай ресурстарды банктер арасында жылдам қайта бөлуге көмектеседі. Банк өз өтімділігін ұстап тұруы үшін банкаралық нарықтан әр түрлі мерзімге, сонымен қатар, бір күнге болсын, қаражаттарды тарта алады. Банкаралық нарықтан қаражаттарды тарту жылдамдығы жалпы қаржылық конъюнктураға, банкаралық нарықтың ұйымдастырылуына және банктің беделіне байланысты.

Орталық банкі коммерциялық банктерді қайта қаржыландыру жүйесі банктердің өтімді активтерін Орталық банктен алынған несиелер арқылы жабуға мүмкіндік береді.

Орталық банкінің қадағалау қызметінің тиімділігі өтімділікті басқарудағы коммерциялық банктер мен мемлекеттік қадағалау органы арасындағы қарым-қатынастың дәрежесін көрсетеді. Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің екінші деңгейдегі банктер үшін өтімділіктің белгілі бір нормативтерін белгілеуге мүмкіндігі бар. Көрсеткіштер банктің өтімділік жағдайын неғұрлым нақты көрсететін болса, соғұрлым банктің өзі және қадағалау органы өтімділікпен байланысты проблеманы уақытысында шешуге мүмкіндігі бар.

Банктің өтімділігі тұрақты өзгерісте болатын көптеген факторларымен анықталынатын банк қызметінің сапасын сипаттайды. Сондықтан банктің өтімділігі және әр түрлі тенденциялармен сипатталатын динамикалық жағдайды білдіреді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 *Кучуков Н. Финансовый сектор Казахстана в условиях нарастания кризисных явлений в мировой экономике // РЦБК, №12, 2009. стр. 25.*
2. *Аралбаева А.А. Бүгінгі таңдағы банктік қызметті реттеуге арналған заңдардың дамуының кейбір мәселелері // Банки Казахстана, №11, 2009.*
3. *Бегманов К.С. Халықтың мүддесі үшін қызмет көрсетеді // Саясат, №4-5, 2009.*
4. *Шаяхметова К.О., Шаяхмет А. Қазақстан республикасындағы екінші деңгейлі банктердің шағын және орта бизнесті несиелеу жағдайы // әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Экономика сериясы. №1, 2010.*
5. *15 лет тенге: становление денежно-кредитной системы независимого Казахстана. Экономическое обозрение НБК, 3-4, 2009.*
6. *Салиев М.С. Банковская система в условиях рыночной экономики. – Алматы, 2008.*

Түйін

Бұл мақалада банк жүйесінің дамуы және шетел тәжірибесін есепке ала отырып, қадағалау базасының тиімділігі анықталған. Екінші деңгейлі коммерциялық банктердің өтімділігін басқару және анықтау әдістері қарастырылған.

Резюме

В данной статье рассматривается уровень эффективности базы регулирования развития банковской системы, учитывая международную практику. Обозначены методы определения и управление ликвидностью коммерческих банков.

Resume

In this article level of efficiency of base of regulation of development of bank system is considered, including the international practice. Methods of definition and management of liquidity of commercial banks are designated.

Негізгі ұғымдар: *Инвестиция, ипотека, кредитор, корреспондент, банкрот, валюта, депозит.*

ТУРЕКЕЕВ Б.Б.,
магистрант 1 курса (годичная)
КазЭУ им. Т. Рыскулова

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ДЕПОЗИТНОГО РЫНКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Депозитный рынок – это система отношений, складывающихся в процессе привлечения финансовых ресурсов депозитными учреждениями.

На депозитном рынке Республики Казахстан в процессе депозитных отношений реализуются классические и специфические принципы его функционирования. К классическим следует отнести:

- срочность – все депозиты имеют установленный срок существования;
- платность – финансовые средства, привлеченные посредством депозитов, являются заемными, а значит кредитор, т.е. депозитное учреждение, при соблюдении условий договора должен выплатить за них вознаграждение, а вкладчик его получить;
- возвратность – аккумулированные посредством депозитов денежные средства являются собственностью вкладчика и должны быть сохранены и возвращены в полном объеме обязательств;
- публичность – означает, что депозитные продукты, лежащие в основе депозитных инструментов должны быть равно известны всем потенциальным участникам рынка;
- гарантированность – поскольку на сегодняшний момент все вклады физических лиц гарантированы СОГД, то можно считать, что данный принцип является повсеместным.

К специфическим принципам функционирования депозитного рынка необходимо отнести принципы, отражающие характерные особенности депозитных инструментов, которые включают в себя:

- добровольность размещения денег во вклады и возвратность их в принятом номинальном выражении;
- разнообразие условий вкладов для обеспечения доступности накопления сбережений всем категориям вкладчиков;
- стимулирование сберегательной активности клиентов в приоритетных для депозитного учреждения сегментах рынка;
- обеспечение конкурентоспособности условий привлечения вкладов при изменениях рыночной конъюнктуры;
- оптимизация объемов и структурного соотношения видов вкладов;

- обеспечение оптимального (с учетом последующего получения доходов от размещения ресурсов) уровня издержек;
- безопасность проведения депозитных операций и поддержания надежности работы депозитного учреждения;
- проведение операций по вкладам при строгом соблюдении действующего законодательства Республики Казахстан.

Депозиты выполняют важную роль в формировании банковских ресурсов для осуществления инвестиционной деятельности. Финансовый кризис, разразившийся в Казахстане, привел к тому, что возможности рынка внутренних заимствований значительно ограничились из-за небольшой ресурсной базы. Можно отметить, что круг депозиторов значительно сократился, уменьшилось число людей, которые могут копить и откладывать деньги. До 2004 г. доверие населения к банкам постоянно росло. Так, в 2004 г. наблюдается резкое падение показателя (на 10 пунктов), что свидетельствует о снижении уровня доверия к банковской системе. Данная тенденция сложилась в результате крупного скачка цен на рынке недвижимости, что привело к оттоку потенциальных вкладчиков с депозитного рынка на рынок жилья.

В 2008 г. внешние рынки капитала фактически закрылись для казахстанских банков, т.е. финансовый кризис привел к тому, что возможности рынка внутренних заимствований значительно ограничились за счет небольшой ресурсной базы.

Главным источником нового фондирования для коммерческих банков Казахстана стали внутренние финансовые ресурсы, в первую очередь – депозиты.

В период 2007 – 2008 гг. совокупные обязательства коммерческих банков Казахстана не только не возросли, но и сократились в объеме на 134,5 млрд тенге. В их составе обязательства перед клиентами в этот же период хоть и не уменьшились, но все-таки выросли не значительно, всего на 76,3 млрд тенге. Период кризисных потрясений, которые пережил депозитный рынок в 2008-2009 гг., сменился относительной стабильностью. Десять месяцев 2010 г., согласно официальной статистике, показывают поступательный рост основных экономических показателей страны. В банковском секторе Казахстана ситуация также меняется к лучшему. В частности, завершилась реструктуризация всех банков, получивших государственную поддержку.

Столь положительная ситуация в экономике наиболее сильно сказывается на настроении граждан, их покупательской способности, доверии, например, к банкам. Подтверждением тому служат статистические данные Национального банка Республики Казахстан. Так, общий объем вкладов резидентов в депозитных организациях с начала 2010 г. вырос на 11,9%. Депозиты юридических лиц увеличились с начала года на 13,5%, вклады физических лиц – на 7,9%.

Такая положительная статистика демонстрирует, что казахстанские банки стремительно возвращают доверие населения. Не случайно в числе лидеров по приросту депозитов оказался АО «Альянс банк», который первым завершил реструктуризацию своих обязательств и вышел на новый уровень развития. Банк сейчас предлагает универсальную линейку продуктов для своих клиентов, которая совмещает в себе гибкие условия и индивидуальный подход к каждому вкладчику.

На конец июля 2010 г. общий объем депозитной базы в РК превысил 7 трлн. тенге. Главная роль здесь принадлежит корпоративным вкладам. Благодаря ряду государственных инициатив по поддержке экономики в целом, депозиты юридических лиц (в том числе – связанных с государством) стали основным источником средств, компенсирующих сокращение внешнего финансирования.

Рейтинговое агентство Standard & Poor's прогнозирует дальнейший рост этого показателя как минимум на 25% в 2011 г., что будет способствовать восстановлению банковского сектора.

На современном этапе экономического развития Казахстан еще не полностью использует внутренние инвестиционные возможности, одним из основных сегментов которых являются внутренние сбережения. В процессе активизации данного рынка, его эффективного использования для инвестирования реального сектора большую роль играют банковские институты, которые на современном этапе переживают достаточно сложные изменения.

Вместе с тем, основные тенденции развития депозитного рынка в Казахстане, которые имеют позитивный характер, убедительно доказывают, что это наиболее динамичный сегмент финансового рынка, который при эффективном управлении может в ближайшее время способствовать существенному увеличению средств, привлекаемых внутри страны.

Данные официальной статистики также показывают, что суммы депозитов юридических лиц пока значительно превышают объемы банковских вкладов населения. Но, хотя доля частных вкладов в структуре обязательств банковской системы остается относительно низкой – 15%, в денежном выражении их объем стабильно растет. Во всех без исключения казахстанских банках первой десятки депозиты населения в прошлом году выросли в среднем на 30%.

Примечательно, что на рынке депозитов за год произошла смена лидерских позиций. Если на конец июля 2009 года первое место по объему вкладов занимал АО «Казкоммерцбанк», то в 2010 году первенство перенял АО «БТА-банк». Доля АО «БТА Банка» в общем объеме привлеченных вкладов превысила 19,2% за счет сохранения крупных вкладов юридических лиц, в том числе компаний с государственным участием.

АО «Казкоммерцбанк», в свою очередь, с первого места переместился на третье. В тоже время, тройка лидеров за год не изменилась. Как и в 2009 г., в нее вошли АО «БТА Банк», АО «Народный банк Казахстана» и АО «Казкоммерцбанк». Доля первой десятки банков по объему привлеченных депозитов на конец июля 2010 г. составила 88,8%, против 89,6% в 2009 г. В 2010 г. из десятки-лидеров выпал АО «Темірбанк», который в 2009-ом занимал десятую строчку рейтинга. Вместо него в десятку вошел АО «Ситибанк Казахстан», доля которого на конец июля этого года достигла 3,2%.

Особый интерес представляет анализ депозитного рынка Казахстана в региональном разрезе. Как и в 2009 г., региональными лидерами по объему привлеченных вкладов являются Алматы и Астана. В Алматы объем депозитов на конец июня превысил 3 трлн. тенге, тогда как в 2009 г. объем вкладов здесь составлял 2,5 трлн. тенге. За год объем вкладов в Алматы вырос на 21,7%. Столица также увеличила этот показатель – на 20,9%. Мангистауская область в этом году оказалась на третьем месте. За год объем вкладов в этой области увеличился более чем вдвое. Приток депозитов наблюдался во всех регионах, кроме Акмолинской области. За год объем вкладов в Акмолинской области снизился на 4,8%.

Таким образом, несмотря на кризис, казахстанский рынок депозитов в целом демонстрирует положительную динамику. Скорее всего, данная динамика сохранится и в ближайшем будущем, во всяком случае, если Правительство не будет делать резких шагов по выводу из банков крупных депозитов государственных компаний.

Таким образом, можно заключить, что в целом казахстанские банки формируют достаточно емкий и относительно недорогой рынок кредитных ресурсов, роль которого постоянно должна увеличиваться. Развитие рынка капитала невозможно без развертывания взаимосвязанного процесса мобилизации сбережений и инвестирования средств. Денежные сбережения населения выступают как важный источник новых инвестиций и увеличения общественного капитала, а также относительного снижения текущего потребительского спроса. Политика снижения инфляции, формирование жесткого бюджета позволяет банкам устанавливать достаточно низкие уровни процентных ставок, что дает возможность, с другой стороны, проводить эффективное размещение привлеченных депозитов в качестве кредитов под различные производственные проекты. Это хороший повод для инвестирования внутреннего накопления.

Регулирование депозитной деятельности коммерческих банков является одним из приоритетных направлений нормотворческой работы в банковском секторе. В классическом варианте регулирование депозитного рынка осуществляется в рамках денежно-кредитного регулирования и пруденциального регулирования, осуществляемого надзорными органами. В данном контексте государственное регулирование депозитного рынка может быть успешным лишь в том случае, если государство через органы надзора способно воздействовать на масштабы и характер операций банков второго уровня. В Казахстане функцию регулирования депозитного рынка осуществляют Агентство РК по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций, проводящее пруденциальное регулирование банков второго уровня, и Национальный банк РК, реализующий денежно-кредитную политику в стране.

В целях реализации задачи повышения доверия населения к отечественной финансовой системе и привлечения его сбережений в банковскую систему в Казахстане функционирует система обязательного коллективного гарантирования депозитов. АО «Казахстанский фонд гарантирования депозитов» на накопительной основе формирует специальный резерв, предназначенный для выплаты гарантийного возмещения депозиторам принудительно ликвидируемых банков за счет обязательных календарных взносов банков-участников; доходов от инвестирования активов фонда; денег, полученных в счет удовлетворения принудительно ликвидируемым банком-участником требований фонда по суммам, выплаченного гарантийного возмещения и средств уставного капитала фонда в пределах 50% от его размера. С 2007 года оплата обязательных календарных взносов банками-участниками системы гарантирования депозитов осуществляется в соответствии с системой дифференцированных ставок «БАТА» (БАнктер ТАлдау жүйесі). Система «БАТА» является также определенным индикативным инструментом, позволяющим оценить риски банков на более ранней стадии. Так, если до 2007 г. банки платили взносы по единым ставкам, то с 1 апреля 2007 г. банки с более рисковыми показателями деятельности платят календарные взносы по большей ставке, чем банки с менее рисковыми показателями. Ставка взноса банка зависит от его финансовой устойчивости, а также от степени риска ликвидации банка.

Согласно Закону Республики Казахстан от 23 октября 2008 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам устойчивости финансовой системы», в конце 2008 г. была увеличена сумма гарантийного возмещения по депозитам физических лиц с 700 тыс. до 5 млн тенге. Она действует до 1 января 2012 года. Государство также финансово укрепило и сам фонд гарантирования депозитов. В частности, Национальный банк Республики Казахстан увеличил уставный капитал фонда в период с 2008 г. по середину 2010 г. примерно в 7 раз, с 16 до 110 млрд тенге. Кроме того, согласно принятой государством антикризисной программе, уставный капитал фонда будет увеличиваться ежегодно на 10% вплоть до 1 января 2012 года.

Во многом благодаря этому за период с 1 октября 2008 года по 1 июля 2010 года совокупная сумма розничных депозитов в банковской системе Казахстана возросла на 35%, с 1,55 до 2,04 триллиона тенге. Определенный отток депозитов наблюдался только по незначительному количеству крупных вкладов, превышающих сумму гарантийного возмещения в 5 млн тенге, в ряде банков.

Кроме того, благодаря установлению фондом предельных ставок вознаграждения по привлекаемым депозитам физических лиц был минимизирован риск привлечения банками дополнительной ликвидности в виде депозитов населения за счет установления чрезмерных процентных ставок вознаграждения. В настоящее время фонд наказывает банки за превышение предельных ставок вознаграждения по депозитам населения через дифференцированную систему определения ставок обязательных календарных взносов банков.

Банки, превышающие предельные ставки вознаграждения по депозитам населения, набирают меньшие совокупные баллы в рамках этой системы и, следовательно, рискуют заплатить большие календарные взносы, чем банки, не выходящие за рамки установленных предельных ставок вознаграждения. То есть, говоря просто, тем выше обязательный взнос банка в фонд, чем выше превышение им рекомендованной ставки. Во многом благодаря этой системе в настоящее время практически все банки – участники системы обязательного гарантирования депозитов, за редким исключением, выполняют нормы предельных ставок вознаграждения по депозитам населения.

В настоящее время важно реально оценивать гарантийные возможности и обязательства данного фонда. Так, при банкротстве одного из системообразующих банков республики резервы фонда не смогут покрыть все убытки застрахованных лиц. Даже заимствования из других источников не смогут исправить ситуацию в лучшую сторону при банкротстве крупных банков страны. Поэтому вполне целесообразным является увеличение размера взносов банков в фонд гарантирования вкладов. Кроме того, гарантии фонда выражаются в том, что он принимает на себя обязательства по выплате гарантийного возмещения депозиторам банка-участника со дня вступления в законную силу решения суда о его принудительной ликвидации. В то же время обязательства фонда по выплате гарантийного возмещения депозиторам подлежат прекращению по истечении одного года со дня внесения записи в государствен-

ный регистр юридических лиц о принудительной ликвидации банка-участника, но не ранее пяти лет со дня вступления в законную силу решения суда о принудительной ликвидации банка-участника. Фонд имеет достаточно ограниченные полномочия. Его функции сводятся к сбору взносов с банков-участников и выплате возмещения вкладчикам. Единственной санкцией, которая может быть применена фондом, является исключение банка из фонда в случае отзыва у него лицензии, систематического (трех и более раз в течение 12 последовательных месяцев) применения к банку такой меры, как безакцептное списание с его счетов неуплаченных им самостоятельно календарных и иных взносов.

Из основных внутренних проблем, характерных для современного этапа развития депозитного рынка Казахстана, можно отметить следующие: слабость собственной ресурсной базы банков; отсутствие налаженного системного экономического анализа в банках; слабость, а то и полное отсутствие в банках маркетинговых служб; отсутствие четких ориентиров деятельности в виде определенного набора основных показателей, позволяющих осуществлять мониторинг и регулирование деятельности коммерческого банка.

Для дальнейшего увеличения депозитной базы со стороны участников депозитного рынка, т.е. внутри самих банков, необходимо также решение определенных задач, заключающихся в разработке основных направлений развития: укрепление финансового состояния; развитие современной банковской инфраструктуры; обеспечение качественно нового обслуживания клиентов; формирование эффективного кадрового потенциала.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – М.: Экономика, 2004.*
2. *Пресс-релиз Национального банка Республики Казахстан №22 от 5 октября 2010 года «О ситуации на финансовом рынке, платежном балансе и внешнем долге».*
3. *Развитие депозитного сектора в стрессовых условиях функционирования финансового рынка Казахстана //Вестник Каз ЭУ им. Т.Рыскулова. – №1. – 2009., – С. 251-155.*
4. *Данные информационного ресурса Investfunds.kz, проекта Информационного агентства Cbonds.ru // http://deposit.investfunds.kz/*
5. *Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам устойчивости финансовой системы» от 23.10.2008 года.*

Резюме

Депозитные ресурсы выступают основным источников инвестиций банков. Именно они раскрывают содержание деятельности коммерческого банка как посредника в приобретении ресурсов на свободном рынке капиталов. Современные депозитные учреждения в Казахстане – это сфера многообразных услуг своим клиентам – от традиционных депозитно-ссудных и расчетно-кассовых операций, определяющих основу банковского дела, до новейших форм денежно-кредитных и финансовых инструментов, используемых депозитными учреждениями.

Развитие инструментов депозитного рынка Республики Казахстан происходит по мере развития депозитных учреждений, роста экономической грамотности населения и повышения спроса на более качественные и надежные депозитные продукты и услуги.

Динамика развития депозитного рынка Казахстана за последние семь лет в целом соответствует динамике развития финансового рынка. Финансовый кризис привел к тому, что возможности рынка внутренних заимствований значительно ограничились за счет небольшой ресурсной базы.

Наиболее существенным фактором, повлиявшим на определенный рост банковских депозитных ресурсов в 2009-2010 гг., является замедление темпов инфляции и обеспечение банками доходности по вкладам и депозитам. Это в свою очередь привело к определенному увеличению притока денежных средств юридических и физических лиц в банки второго уровня. Все это будет являться одним из важнейших условий для формирования благоприятного инвестиционного климата в Казахстане.

Основным направлением совершенствования системы обязательного гарантирования депозитов в РК остается постепенный переход к системе, минимизирующей и управляющей собственными рисками.

Түйін

Депозиттік ресурстар банктердің негізгі инвестициялық көзі болып табылады. Осылар барынша капиталдың еркін нарығында ресурстарды игеруде коммерциялық банктердің делдал ретіндегі қызметінің негізін аша түседі. Қазақстандағы заманауи депозиттік мекемелер-өз клиенттеріне банктік қызметтің негізін танытатын дәстүрлі депозиттік-несиелік және есептік-кассалық операциялардан бастап, депозиттік мекемелерде пайдаланылатын жаңашыл ақша-кредиттік және қаржылық құралдардың нысандарына дейін әр түрлі қызмет көрсететін сала.

Қазақстан Республикасының депозиттік нарығының құралдарын дамыту депозиттік мекемелердің даму деңгейі, халықтың экономикалық сауаттылығы және барынша сапалы және сенімді депозиттік өнімдер мен қызметтер бойынша жүргізіледі.

Қазақстандағы соңғы жеті жылдағы депозиттік нарықтың даму динамикасы тұтасымен қаржылық нарықтың даму динамикасына сәйкес келеді. Қаржылық дағдарыс, ішкі қарыз алу нарығындағы мүмкіндіктерінің шағын ресурстық база есебінен айтарлық кемуіне алып келді.

2009-2010 жылдардағы банктік депозиттік ресурстардың айтарлықтай өсуіне барынша әсер еткен фактор инфляция темпінің баяулауы және банктердің салым және депозит бойынша табыстылықты қамтамасыз етуі болып табылады. Бұл өз кезеңінде екінші деңгейдегі банктерге заңды және жеке тұлғалар тарапынан ақша қаражаттарының ағынын айтарлықтай арттыруға алып келді. Осының бәрі Қазақстанда қолайлы инвестициялық климатты қалыптастыру үшін маңызды шарттардың бірі болып табылады.

ҚР депозиттерінің міндетті кепілдендіру жүйесін жетілдірудің негізгі бағыты жеке тәуекелді азайтатын және басқаратын жүйеге біртіндеп көшу болып табылады.

Resume

The deposit resources are the main investment outputs of banks. They show the intermediary services of commercial banks in the investigation of resources in the free market of capital. Modern deposit organizations of Kazakhstan, is the sphere which gives their clients different services such as traditional operations like deposit and lending and cash accounts including such services like new cash-credit and financial aids principles.

The development of the aids of the deposit market of The Republic of Kazakhstan is made according to the level of development of deposit organizations, economic education of people and according to qualitative and reliable deposit productions and services.

The dynamics of development of the deposit market in Kazakhstan of last seven years totally fits to financial market's dynamics of development. The financial crisis led to significant decrease of local loan sphere's abilities from inner recourse base's account.

The main factor which influenced the increase of bank deposit resources in 2009-2010 is the decrease of inflation rate and banks support with output on investments and deposits. And at the same time this led to increase of investments made by individuals and juridical people to the secondary banks. All of these are one of the most important cases in forming appropriate investment climate in Kazakhstan.

The main principle of development of binding insurance system of deposits in the Republic of Kazakhstan is the transition to the system which decreases and leads the risks of individuals.

ЦОЙ И.О.,
магистрант 2-го курса специальности «Экономика»,
ведущий специалист группы информационных технологий
дирекции «Телеком Комплект», филиала АО «Казахтелеком»

УПРАВЛЕНИЕ ЗАТРАТАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ОПЫТ, ПРАКТИКА И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ

Производственная деятельность любого предприятия влечет за собой затрату ресурсов, материалов, сырья, энергии. Затраты предприятия представляют собой издержки производства, которые требуют систематического, грамотного управления, что впоследствии ведет к достижению высоких результатов работы предприятия в виде прибыли, рентабельности, ликвидности и т.д.

Управление затратами представляет собой сложный, многомерный механизм управления, по сути, всей деятельностью предприятия, так как этот процесс затрагивает все стороны его производственных процессов [5, с.267].

Совокупность затрат, возникающих при производстве, в отечественной практике принято называть себестоимостью продукции. Можно сказать, что понятия затраты (издержки) производства и себестоимость, тождественны, так как в конечном счете себестоимость продукции представляет собой сумму всех издержек, возникших в процессе ее производства.

Управление затратами, ровно как и управление себестоимостью включает в себя следующие обязательные элементы:

1. Прогнозирование.
2. Планирование и нормирование затрат.
3. Учет и калькуляция.
4. Анализ и контроль.

Первым этапом, как видно из приведенного выше списка, в процессе управления затратами, является прогнозирование. На этапе прогнозирования принято составлять смету затрат на производство, что требует выделения себестоимости всей товарной продукции. Так, себестоимость товарной продукции помогает определить общий объем затрат на выпуск всей продукции по экономическим элементам затрат.

В смету затрат на производство включаются все затраты как основного, так и вспомогательных производств, необходимые для выпуска и реализации продукции, а также выполнения работ и услуг непромышленного характера, как для хозяйственных подразделений своего предприятия, так и для прочих предприятий, включая затраты на осуществление работ, не входящих в состав валовой и товарной продукции предприятия [2, с.147].

Себестоимость единицы отдельных видов продукции определяется путем проведения калькуляций.

Принято выделять следующие виды калькуляций:

- плановые;
- проектно-сметные;
- отчетные [1, с.249].

Плановая калькуляция представляет собой расчет затрат по калькуляционным статьям расходов на производство единицы продукции.

Проектно-сметная калькуляция разрабатывается на вновь осваиваемые виды продукции или продукцию, не предусмотренную планом.

Отчетная калькуляция составляется бухгалтерскими службами фирмы и характеризует фактический уровень затрат. Помимо целей сравнения с плановыми данными она является важным инструментом финансового контроля за рациональным использованием в производстве различных видов ресурсов.

Вторым этапом управления затратами является их планирование и нормирование. Планирование затрат осуществляется с целью определения размеров и изыскания возможностей их снижения.

Нормирование является, по сути, заменой планирования, если этого требует структура производства. Нормы и нормативы устанавливаются с целью недопущения излишнего расходования ресурсов; обеспечения режима работы предприятия; отклонений от заданных характеристик выпускаемой продукции; соблюдения нормальных условий труда и охраны окружающей среды; создания баз данных для планирования деятельности предприятия.

Управление затратами на основе норм предотвращает ненужные потери, повышает эффективность производства, улучшает политику закупок, измеряет расход производственных ресурсов и нацеливает на их эффективное использование в будущем.

Третьим, но не менее важным элементом управления затратами, является учет и калькулирование затрат на производство. Основное назначение этого этапа состоит в контроле за производственной деятельностью и управление затратами на ее осуществление.

Основные задачи учета затрат и калькулирования себестоимости:

- формирование полной и достоверной информации о хозяйственных процессах и результатах деятельности предприятия;
- учет фактических затрат на производство продукции и контроль за использованием ресурсов в сопоставлении с нормативами и сметами;
- калькулирование себестоимости продукции;
- выявление и оценка результатов деятельности структурных хозрасчетных подразделений предприятия;
- выявление резервов снижения себестоимости продукции, их мобилизация и эффективное использование;
- систематизация информации производственной деятельности для принятия решений, имеющих долгосрочный характер;
- окупаемость производственных и технологических программ, рентабельность ассортимента выпускаемой продукции, эффективность капитальных вложений в основные фонды и производственные запасы и т.п. [3, с.111].

В практике казахстанских предприятий учет затрат на производство и калькулирование себестоимости продукции является составной частью общей единой системы бухгалтерского учета.

Четвертый этап управления затратами включает в себя анализ и контроль.

Главной целью анализа является выявление возможностей более рационального использования ресурсов предприятия, снижение затрат на производство и реализацию и обеспечение прибыли. Результаты анализа служат основой для принятия управленческих решений на уровне руководства и являются исходным материалом для работы финансовых менеджеров.

Контроль представляет собой последний, завершающий процесс планирования и анализа, направляющий деятельность предприятия на выполнение установленных заданий, позволяющий вскрывать и устранять возникающие отклонения. Существуют разные сферы и виды контроля.

Проблема разработки и использования в практике новых подходов к эффективному управлению издержками производства широко обсуждается в отечественной и зарубежной экономической литературе. При этом особый интерес вызывает именно зарубежная практика организации эффективного управления затратами предприятия. Рассмотрим ее.

1. Метод запланированных затрат.

При использовании метода запланированных затрат основной упор делается на ранние фазы разработки продукта.

Плановые затраты формируются в три этапа:

- устанавливаются реалистичные плановые цены на товары и услуги;
- намечается размер прибыли;
- рассчитывают максимально допустимые затраты на продукт [2, с.169].

Этот метод позволяет вырабатывать долгосрочную конкурентную стратегию в области затрат на новую продукцию.

Для уже выпускаемой продукции в центре внимания оказываются общие затраты – выявляются факторы их роста и возможности снижения.

При разработке новых продуктов маркетологи задают целевые установки по величине затрат, ориентируясь на основных конкурентов.

Таким образом, этот метод можно рассматривать как стратегическое средство управления затратами.

2. Метод формирования затрат на основе отдельных процессов.

Суть метода состоит в разбивке общих затрат на отдельные величины, которые определяются по отдельным процессам или видам деятельности и оказывают существенное влияние на уровень совокупных затрат предприятия.

Это позволяет увеличить «прозрачность» косвенных расходов, ясно понять причины их возникновения, получить более точную калькуляцию.

Под процессами в этом методе понимаются отдельные виды деятельности с взаимно переплетающимися затратами, которые распространяются на все предприятие (например, сбыт продукции). Этот метод является средством более точной калькуляции совокупных затрат предприятия.

3. Метод, учитывающий жизненный цикл продукции.

Использование этого метода рассчитано на систематическое сокращение затрат но всему жизненному циклу, включая до и после производственные услуги. Прежде всего, следует воздействовать на допроизводственные стадии, где закладывается до 95% всех затрат по созданию продукции.

Наибольший потенциал воздействия имеется на этапе конструирования и разработки, причем на конечной стадии разработки заново может быть пересчитано лишь 5% общей величины затрат, а 80-90% затрат практически уже зафиксированы.

При этом необходимо учитывать затраты не только на материалы и рабочую силу, но и затраты во всех производственных подразделениях. Этот метод помогает создать у инженерного персонала полное представление о затратах предприятия и позволяет снизить затраты производства и логистики [4, с.243].

В настоящее время этот метод на предприятиях трудно реализуется.

4. Метод сравнения с лучшими показателями конкурентов.

Этот способ управления затратами базируется на постоянном сопоставлении показателей предприятия по продукции и процессам с аналогичными данными других предприятий. Он включает следующие этапы:

- идентификация отставаний в критически важных для предприятия областях по сравнению с лучшими образцами;
- выявление причин отставания и возможностей наверстывания;
- разработка мероприятий по достижению цели.

В основе метода – оптимизация деятельности предприятия и, в частности, таких параметров, как затраты, качество, сроки.

Предпосылкой анализа должно быть наличие внутри- и вне фирменной сравнительной базы, позволяющей провести прямое или косвенное сравнение. Основным препятствием его широкого применения является отсутствие убедительной сопоставительной базы.

5. Метод стратегического управления затратами.

Стратегическое управление затратами представляет собой совокупность трех важных моментов стратегического управления:

1. Анализ цепочки ценностей:

Концепция цепочки рассматривает предприятие лишь как одно из звеньев длиной цепи видов деятельности, создающих ценность (от исходного сырья до конечного потребителя).

2. Анализ стратегического позиционирования:

Управление затратами различно, в зависимости от стратегии. Возможны несколько стратегий, которых может придерживаться предприятие, чтобы выиграть в конкурентной борьбе.

3. Анализ факторов, определяющих затраты:
- структурные факторы (стратегические варианты для предприятия);
- масштаб (горизонтальная интеграция, связанная с масштабом производства);
- диапазон (вертикальная интеграция, определяющая диапазон производимой продукции или услуг);
- опыт;
- технологии (используемые технологии на каждой стадии цепочки затрат фирмы);
- сложность (широта ассортимента изделий или услуг).

Функциональные факторы (связаны с успехом функционирования предприятия):
- концепция вовлеченности работников в постоянные усовершенствования (BPI - Business Process Improvement);
- концепция комплексного управления качеством (TQM -Total Quality Management);
- использование мощностей предприятия;
- использование связей с поставщиками и клиентами в контексте цепочки ценности предприятия [5, с.230].

Таким образом, эффективная система управления затратами предприятия должна учитывать стратегический контекст, в котором она будет применяться. Подобные системы должны учитывать технологии, организационную структуру, культуру и стиль управления предприятием.

Логичным видится рассмотрение организации оптимизации управления затратами на примере реального казахстанского предприятия. В качестве примера было выбрано ГЦТ «Алматытелеком», филиал АО «Казахтелеком».

В 2008 г. в ГЦТ «Алматытелеком» был выработан план оптимизации затрат на 2009 г. Разработанные мероприятия затронули этапы планирования, учета, анализа и контроля.

Были выделены следующие виды затрат, оптимизация которых была запланирована:
- приобретение офисной мебели;
- приобретение горюче-смазочных материалов;
- расходы на содержание автотранспорта;
- потребление электроэнергии;
- расходы по труду;
- капитальный ремонт;
- командировочные расходы;
- подготовка и повышение квалификации кадров;
- аренда основных средств;
- коммунальные услуги;
- расходы по банковским услугам;
- канцелярские, хозяйственные расходы;
- резерв по сомнительной дебиторской задолженности;
- другие общие и административные расходы;
- расходы на содержание помещений: охрана объектов, коммунальные расходы, электроэнергия, налог на имущество.

Оптимизация основной массы затрат, таких как коммунальные услуги, приобретение горюче-смазочных материалов, расходы на содержание автотранспорта и т.д., была запланирована на постоянной основе.

Рассмотрим основные направления оптимизации затрат и мероприятия, предложенные для этого.

1. Оптимизация транспортных расходов.

Проведенные мероприятия:
- инвентаризация и анализ использования транспортных средств;
- установлены нормативы пробега для каждой автомашины; обеспечено оперативное управление затратами в разрезе автомашин;

- обеспечен еженедельный мониторинг эффективности использования автотранспортных средств в разрезе подразделений;
- отменено использование услуг наемных водителей;
- отменена служебная развозка работников.

В результате проведенных мероприятий выявлено снижение транспортных расходов за 2009 г. на 37,9 млн тенге, в сравнении с показателями 2008 г.

2. Оптимизация расходов на коммунальные услуги.

Проведенные мероприятия:

- на всех объектах в летние периоды отключается горячая вода, снижается давление подачи холодной воды;
- пересмотрены договоры по обслуживанию/ремонту лифтов, дезинфекции/дератизации, поверке приборов учета с уменьшением объемов;
- сокращены затраты на клининговые услуги путем сокращения в 2 раза количества уборки неабонентских помещений и кабинетов;
- обеспечен контроль работы сантехнического оборудования;
- объем расходов на коммунальные услуги в 2009 г., по итогам проведенных мероприятий, снизился в 2 раза в сравнении с 2008 г.

3. Оптимизация расходов на электроэнергию.

Проведенные мероприятия:

- в помещениях установлены датчики день-ночь на движение;
- разработаны графики вкл/выкл кондиционеров по кабинетам;
- установлен строгий контроль потребления электроэнергии;
- разработан норматив расхода электроэнергии.

4. Расходы по реализации.

Проведенные мероприятия:

- организована отправка по E-mail счетов-извещений абонентам с услугой ADSL; доведены планы до структурных подразделений;
- ведется работа по увеличению безналичных форм оплаты (банкоматы, телебанкинг, постминалы, безакцепт);
- проработан вопрос с 8-ю банками Алматы по снижению процентных ставок комиссионных вознаграждений;
- снижена себестоимость доставки счетов-извещений;
- сокращены затраты на сувенирную продукцию и рекламу в СМИ;

5. Затраты на командировочные расходы и обучение кадров.

Проведенные мероприятия:

- запрещено командирование за границу должностных лиц филиала за счет средств бюджета, кроме командировок по производственным вопросам, осуществляемых по согласованию с Центральным аппаратом АО «Казахтелеком»;
- не допускается превышение установленных бюджетом лимитов на командировочные расходы;
- план обучения работников филиала разрабатывается с учетом приоритетного обучения в рамках внедрения новых технологий;
- открыт собственный учебный полигон филиала.

6. Оптимизация затрат по другим расходам.

Проведенные мероприятия:

- произведен отказ от услуг Алма-ТВ;
- сокращены затраты на подписку для производства и размещения объявлений о конкурсах и тендерах в СМИ;
- уменьшены нормы выдачи канцелярских и хозяйственных товаров в разрезе всех структурных подразделений филиала;

- сокращено проведение праздничных и спортивных мероприятий;
- снижена процентная ставка по инкассаторским услугам от объема перевозимой суммы с 0,06% на 0,05%.

7. Оптимизация подсистемы оплаты труда, направленная на сокращение расходов.

Проведенные мероприятия:

- введены коэффициенты премирования работников, направленные на оптимизацию расходов;
- разработана методика выплат за работу в сверхурочное время, выходные/праздничные дни;
- применяются дисциплинарные взыскания за обнаружение фактов халатного расходования ресурсов предприятия и бюджетных средств.

Всего по проведенным мероприятиям за 2009 г. общая сумма сокращенных затрат ГЦТ «Алматытелеком» составила 83,8 млн тенге, при росте тарифов по каждому виду затрат.

По результатам план оптимизации затрат на 2009 г., оказался более чем успешным, Дирекцией «Телеком Комплект», филиалом АО «Казахтелеком» было принято решение о разработке нового плана на 2010-2011 годы.

Так в рамках нового плана были запланированы все вышеперечисленные мероприятия, но в дополнении было предложено следующее:

- сократить расходы на проведение корпоративных мероприятий, предусмотренных коллективным договором АО «Казахтелеком»;
- усилить контроль над расходом бумажной продукции, а также канцелярских и хозяйственных товаров;
- рассмотреть возможность вторичного использования упаковочной тары, не утратившей пригодность;
- усилить контроль за расходованием командировочных средств, не допускать превышения установленных норм на проживание, проезд;
- разрабатывать оптимальные маршруты командирования сотрудников с целью снижения затрат на проезд;
- перевести копировально-множительную технику на экономичный режим работы, тем самым снизить расход картриджей;
- оптимизировать затраты по пересылаемой корреспонденции (отправлять корреспонденцию и грузы с попутным автотранспортом).

В заключение отметим, что ГЦТ «Алматытелеком» в практике управления затратами использует адаптированный под собственные нужды метод запланированных затрат и отдельные составляющие метода стратегического управления затратами.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Друри К. Введение в управленческий и производственный учет; пер. с англ. (под ред. Мабалиной С.А.) – М.: Аудит, Юнити, 1998.*
2. *Каверина О.Д. Управленческий учет: система, методы, процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2003.*
3. *Николаева С.А. Принципы формирования и калькулирования себестоимости продукции. – М.: Аналитика-Пресс, 2000.*
4. *Разливаева Л.В. Управленческий учет. Учебно-практическое пособие. – Караганда, 2007.*
5. *Шмален Г. Основы и проблемы экономики предприятия; под ред. Поршнева А.Г. – М. : Финансы и статистика, 2003.*

Түйін

Автор қозғап отырған тақырып, шығын, өзіндік құн бойынша өзекті болып қалып отыр.

Бұл мақала сипаттама-түсіндіру түрінен басталады. Автор шығындарды басқарудағы негізгі түсінікті қысқаша ашады. Әрі қарай автор, практикада шетелдік кәсіпорын қолданатын шығындарды басқару тәсілдерін жалпыланған түрде көрсетеді. Автор шетелдік тәжірибеден келтірілген тәсілдер, шығындармен басқару практикасын жетілдіру қазақстандық кәсіпорындарда болу мүмкіндігін негізгі сүйеніш етіп отыр.

Теориялық зерттеуде тоқтамай, автор шығындармен басқарудың ерекшелігін қарастырады,мысал ретінде «Алматытелеком» ҚТО – кәсіпорынын алып отыр.

Resume

The subject of the cost management, concerned by the author, will be actual until such ideas as costs, charges, prime cost exists.

The beginning of the article is descriptive and explanatory. The author briefly gives the idea of cost management, describes stages and methods of this process. Then, the author in generalized view describes cost management methods that use foreign business. The author concentrates on the fact that the given foreign experiencев methods may be used in cost management practice improvement on Kazakhstan enterprises.

In addition to the theoretical research, the author examines peculiarities of the cost management on the example the existing enterprise – municipal telecommunications center «Almatytelecom».

Резюме

Затрагиваемая автором тема управления затратами, будет актуальна до тех пор, пока будут существовать такие явления как затраты, издержки, себестоимость.

Начало статьи носит описательно-разъяснительный характер. Автор вкратце раскрывает основные понятия управления затратами, описывает этапы и методы этого процесса. Далее, автор, в обобщенном виде приводит методы управления затратами, используемые иностранными предприятиями на практике. Основной упор автор делает на то, что приведенные из зарубежного опыта методы, могут быть использованы в совершенствовании практики управления затратами на казахстанских предприятиях.

Не останавливаясь только на теоретическом исследовании, автор рассматривает особенности управления затратами на примере реально существующего предприятия – ГЦТ «Алматытелеком».

ЧАБАНБАЕВА А.Ж.
Главный менеджер Управления №2 Департамента по работе
с корпоративными клиентами №1 АО «Народный Банк Казахстана»

УПРАВЛЕНИЕ ЛИКВИДНОСТЬЮ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

Аннотация

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме – управлению ликвидностью коммерческого банка. Одним из основных условий устойчивого развития каждого банка и банковской системы в целом является совершенствование подходов к управлению финансами. Оценка финансовой устойчивости коммерческих банков нуждается в разработке системы критериев, определяющих прибыльность, ликвидность и надежность банка. Любому коммерческому банку необходимо разработать политику, предусматривающую постановку цели и задач, выбор методов оценки и регулирования ликвидности, установление контрольных значений для показателей ликвидности; механизм управления (методики оценки, анализа и регулирования ликвидности). Четко выстроенная политика с учетом внутренних и внешних факторов экономической среды позволит банку своевременно и полно обеспечивать выполнение своих долговых и финансовых обязательств перед всеми контрагентами, отслеживать результаты, а также предупредить возможные негативные тенденции на рынке. В конечном результате, такая система позволит банку избежать риска потери платежеспособности и, в крайнем случае, – банкротства.

Ключевые слова: ликвидность, дефицит ликвидности, избыточная ликвидность, политика управления ликвидностью, внутренние и внешние факторы управления ликвидностью, структура баланса.

Банковский сектор Республики Казахстан – крупнейший и доминирующий сегмент финансового сектора страны, который по состоянию на 1-июня 2011 года представлен 39 банками второго уровня. До недавнего времени внешнее фондирование являлось одним из основных факторов роста банковской системы. Так в 2007 г. внешние заимствования банковского сектора составили 5 527 млрд тенге. Для сравнения по итогам 2010 г. данный показатель составил – 2 952 млрд тенге. Следует отметить, что зависимость активов банковского сектора от внешних заимствований остается достаточно высокой, несмотря на ее снижение за последнее время.

Высокая зависимость от внешних рынков стала причиной того, что воздействие финансового кризиса в Казахстане проявилось сразу после начала ипотечного кризиса в США, осенью 2007 г. В стране наблюдалось резкое замедление темпов экономического развития и ослабления финансового рынка, и в частности, банковского сектора. Многие банки страны столкнулись с проблемой дефицита ликвидности по следующим основным причинам: (1) падение ипотечного рынка в США, который привел в конечном итоге к кризису ликвидности на мировых финансовых рынках; (2) отсутствие финансирования со стороны иностранных финансовых институтов; (3) отток депозитов; (4) наличие большого объема внешнего иностранного заимствования. В итоге банки перестали финансировать, строительство многих объектов было приостановлено, велась работа по реструктуризации внешних заимствований банков. Национальный банк Республики Казахстан, реагируя на изменение ситуации и проявление дефицита ликвидности у банков, предпринимал шаги по обеспечению стабильности финансовой системы путем предоставления ликвидности банкам.

Поддержка банковской системы со стороны государства в рамках Плана совместных действий Правительства Республики Казахстан, Национального банка Республики Казахстан и Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций по стабилизации экономики и финансовой системы на 2009-2010 гг., способствовала улучшению ситуации с банковской ликвидностью. Как следствие, со 2 квартала 2009 года сократился спрос на ресурсы Национального банка Республики Казахстан со стороны банков. Однако, следует отметить, что наличие избыточной ликвидности также является важной проблемой для банковского сектора в целом. Сохраняющиеся высокие риски в экономике Республики Казахстан и ограниченный спрос на кредитные ресурсы со стороны реального сектора, а также низкое качество ссудного портфеля банков не способствовали росту кредитной активности. В результате банки накопили значительный объем ликвидности в инструментах Национального банка Республики Казахстан, несмотря на снижение ставок вознаграждения и увеличение сроков по привлекаемым от банков депозитам и выпускаемым краткосрочным нотам Национального банка Республики Казахстан.

Учитывая вышеизложенное, наиболее актуальной в настоящее время является задача грамотного управления ликвидностью банка, которая включала бы в себя: разработку политики, предусматривающей постановку цели и задач, выбор методов оценки и регулирования ликвидности, установление лимитов, контрольных цифр для показателей ликвидности; механизм управления (методики оценки, анализа и регулирования ликвидности); определение состава, функций и задач специального подразделения, занимающегося управлением активами и пассивами; порядок принятия текущих и стратегических решений; формирование информационной базы данных.

Ликвидность банка является одной из важнейших обобщенных качественных характеристик его деятельности. Под ликвидностью понимается возможность банка своевременно и полно обеспечивать выполнение своих долговых и финансовых обязательств перед всеми контрагентами. Целью управления ликвидностью является обеспечение способности банка своевременно и полно выполнять свои денежные и иные обязательства, вытекающие из сделок с использованием финансовых инструментов.

При разработке внутренней политики по управлению ликвидностью любой коммерческий банк должен помнить о внутренних и внешних факторах, влияющих на ликвидность.

К внутренним факторам относятся: качество активов банка, качество привлеченных средств, сопряженность активов и пассивов по срокам, грамотный менеджмент, имидж банка.

Таким образом, формируя структуру баланса, банк должен руководствоваться следующими основополагающими принципами:

- чем больше доля первоклассных ликвидных средств в общей сумме активов, тем выше ликвидность. В международной банковской практике самой ликвидной частью актива считается кассовая наличность, под которой понимаются не только деньги в кассе, но и денежные средства, находящиеся на текущем счете данного кредитного института в центральном банке. Ликвидными статьями в странах с рыночной экономикой считаются первоклассные краткосрочные коммерческие векселя, которые банк может переучесть в центральном банке, ценные бумаги, гарантированные государством. Менее ликвидными являются банковские инвестиции в долгосрочные ценные бумаги, так как их реализация за короткий срок не всегда возможна. Как трудноликвидные активы рассматриваются долгосрочные ссуды и вложения в недвижимость.

Чем больше доля высокорисковых активов в балансе банка, тем ниже его ликвидность. Так, в сложившейся практике к надежным активам принято относить наличные денежные средства, а к высокорисковым – долгосрочные вложения банков. Степень кредитоспособности заемщиков оказывает существенное влияние на своевременный возврат ссуд и тем самым на ликвидность баланса банка: чем больше доля высокорисковых кредитов в кредитном портфеле банка, тем ниже его ликвидность;

- Надежность депозитов и займов, полученных банком от других кредитных учреждений, также оказывает влияние на уровень ликвидности баланса.

Банк, обладающий ликвидным балансом, квалифицированными кадрами, репутацией надежного партнера, – это ликвидный банк, способный быстро изыскать средства как путем изменения структуры актива, так и привлечения их со стороны.

К внешним факторам, влияющим на ликвидность, относятся: политическая и экономическая обстановка в стране, развитие рынка ценных бумаг и межбанковского рынка, система рефинансирования центральным банком коммерческих банков, эффективность его надзорных функций.

Если на внутренние факторы банки второго уровня могут повлиять за счет проведения дополнительных мероприятий в своей деятельности, то на внешние факторы повлиять очень сложно, практически невозможно. Главная проблема управления ликвидностью состоит в том, что кризисное состояние в экономике как отдельной страны, так и других государств, может привести одновременно как к недостатку покупной ликвидности: денежное предложение сокращается, так и накопленной ликвидности – нарушаются графики обслуживания кредитов, клиенты нуждаются в их пролонгации. Одновременно с этим растет спрос на новые кредиты, так как клиенты также испытывают недостаток денежных средств, а цены на рынке ценных бумаг падают.

Таким образом, при разработке политики управления ликвидностью менеджеры банка должны заранее предвидеть возможные ситуации развития внешней среды и выработать более или менее жесткие критерии создания резервов ликвидности и их отдельных составляющих. Кроме этого, стратегия управления ликвидностью должна предусматривать сознательное изменение активов и пассивов и их основных соотношений в сторону формирования более стабильной структуры банковских операций.

В качестве итогов всего вышеизложенного можно сделать вывод, что ликвидность коммерческого банка является одной из важнейших характеристик деятельности банка, которая свидетельствует о его надежности и стабильности.

Поддержание ликвидности на требуемом уровне осуществляется при помощи проведения определенной политики банка в области пассивных и активных операций, вырабатываемой с учетом рынка и особенностей выполняемых операций. Четко выстроенная система по управлению ликвидностью с учетом внутренних и внешних факторов экономической среды позволит коммерческому банку своевременно и полно обеспечивать выполнение своих долговых и финансовых обязательств перед всеми контрагентами, отслеживать результаты, а также предупредить возможные негативные тенденции на рынке. В конечном результате, такая система позволит банку избежать риска потери платежеспособности и, в крайнем случае – банкротства.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Лаврушин О.И., Мамонов И.Д., Валенцева Н.И. «Банковское дело». – М.:, КНОРУС, 2005.*
2. *Обзор банковского сектора RFTCA Ratings по состоянию на 01.01.11г.*
3. *Отчет Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций о состоянии банковского сектора по состоянию на 01.01.11г. и на 01.06.11г.*

Резюме

Статья посвящена необходимости разработки политики управления ликвидностью в банках второго уровня с учетом внутренних и внешних факторов экономической среды, предусматривающей постановку цели и задач, выбор методов оценки и регулирования ликвидности, установление контрольных значений для показателей ликвидности; механизм управления (методики оценки, анализа и регулирования ликвидности). Введение такой политики позволит коммерческим банкам своевременно исполнять свои обязательства перед клиентами, избежать риска потери платежеспособности, а в крайнем случае – банкротства.

Түйін

Мақала екінші деңгейдегі банктерде алдына мақсаттар мен міндеттерді қоюды, өтімділікті бағалау және реттеу әдістерін таңдауды, өтімділік көрсеткіштеріне бақылау мәндерін анықтауды қарастыратын экономикалық ортаның ішкі және сыртқы факторларын есептеп өтімділікті басқару саясатын әзірлеу қажеттілігіне арналған; басқару механизмі (өтімділікті бағалау, талдау және реттеу әдістері). Осындай саясатты енгізу коммерциялық банктерге клиенттер алдындағы өз міндеттемелерін уақытылы орындауға, төлем қабілеттілігін жоғалту тәуекелін болдырмауға, ең болмағанда банкроттыққа ұшырамауға мүмкіндік береді.

Resume

The article is devoted to necessity of elaboration liquidity management policy in banks of second level taking into account internal and external factors of the economic environment providing statement of the purpose and problems, a choice of estimation methods and liquidity regulation, establishment of control values for liquidity indicators; management mechanism (estimation techniques, analysis and liquidity regulation). Implementation of such policy will allow commercial banks to execute in due time own obligations, to avoid risk of loss of solvency, and as a last result – bankruptcy.

УПУШЕВ Е.М.,
д.э.н., профессор
БАКТЫМБЕТ С.С.,
к.э.н., доцент

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ КАЗАХСТАНА В НОВОМ ДЕСЯТИЛЕТИИ

В столице Казахстана Астане 3-4 мая прошел IV Астанинский экономический форум, где приняли участие представители из 80 стран мира. С приветственной речью выступил Президент РК Н.А. Назарбаев. Он особо подчеркнул, несмотря на то, что мировые рынки дали положительные результаты, все эти глубинные противоречия, ставшие причиной кризиса, еще до конца не изучены. В этом плане необходим всесторонний анализ причин нынешнего кризиса, чтобы не допустить в дальнейшем дисбаланса в экономической сфере, а именно, в трех основных секторах: финансовом, индустриально-инновационном и ресурсно-продовольственном.

Важным моментом является защита интересов национальной экономики. В этой связи глава государства напомнил, что США защищали свою обрабатывающую промышленность в течение 150 лет. Теперь же США, ЕС и все международные институты требуют от всех либерализации, приватизации и свободной торговли. Предлагая развивающимся экономикам свободную торговлю без протекции, индустриальные страны сами продолжают субсидировать, защищать множество своих отраслей – от сельского хозяйства до высоких технологий... То есть бедным странам приказано оставаться сырьевыми или «банановыми», а развитым развиваться дальше за счет этого сырья. Далее он сказал, что в Казахстане созданы все льготные условия для сырьевых экспортеров, гарантирована стабильность по грабительским контрактам СРП.

На сегодняшний день финансовая система не отвечает принципам демократичности, так как открытый рынок капитала в сочетании с нерегулируемым финансовым сектором в конечном итоге, в будущем, приведет к глобальному экономическому кризису. В настоящее время существуют две мировые валюты – это доллар и евро, а за последние годы все настойчивее стал заявлять о себе китайский юань, и он вскоре может занять лидирующие позиции в Азиатском регионе.

Хотя доллар, по нашему мнению, будет работать в ближайшие десятилетия, так как люди американскую валюту используют достаточно активно, и она пока продается на фондовом рынке в виде акций, облигаций, а евро значительно уступает ей на рынке ценных бумаг, но пока они успешно сосуществуют. С середины 2009 г. мировая экономика, в том числе и в США, стала подниматься и к концу нынешнего года по объемам роста ВВП должны выйти на докризисный уровень. Однако, несмотря на рост ВВП, к примеру, США не могут добиться увеличения кредитования, являющегося главным движущим механизмом всей экономики страны. Все общество, представленное в виде отдельных компаний и частных лиц, по-прежнему не берет кредиты из-за невозможности их вовремя вернуть, и больше всего надеется на государственную помощь. На нее государство тратит громадные денежные ресурсы, выкупая активы у целого ряда коммерческих банков, и самое главное, кредитует по самым низким процентным ставкам. Но кредитов никто не берет, хотя они вроде бы выгодны. В то же время у местных банков имеются деньги, но они также не желают раздавать деньги в кредит населению, потому что не уверены, что им вернут эти деньги вовремя. Банки в США вообще не хотят ничем рисковать, тем самым, не давая возможность развивать собственную экономику. Они ищут другие более прибыльные варианты зарабатывания денег, чем раздавать кредиты населению. В настоящее время громадные деньги делают на покупке фьючерсов на нефть, на торговле металлами, а также на покупке ценных бумаг, которые по-прежнему продолжает выбрасывать на финансовые рынки правительство США. Что же касается бесконтрольного печатания долларов США, то они уходят туда, где риски вложения минимальны, а доходы весьма существенны. Как видим, американские финансисты, банкиры, биржевики,

спекулянты умеют делать деньги. При этом там нет такой силы, которая бы могла бы приостановить этот процесс, а именно – бешенное накопление прибыли. А если правительство попытается приостановить процесс, то это может привести к ощутимому банкротству и тем самым накалить социальную обстановку в стране. Потому правительство будет вынужденно продолжать печатать новые доллары для подъема собственной экономики.

В этой связи ряд государств предложили отказаться от американского доллара и в торговле перейти на национальные валюты, но проблема в том, что весь мир глобализирован настолько и экономически повязан, что отказаться от американской мощной валюты на сегодняшний день просто не представляется возможным. Поэтому не только специалистам, но и ведущим мировым политикам уже сегодня нужно разработать такую концепцию, чтобы перед новым потрясением, могла бы смягчить отрицательные последствия на экономическое положение каждой страны путем формирования регионального или национального финансового инструмента.

Растущая глобализация, тесная взаимосвязь и взаимозависимость национальных экономик является важнейшим условием развития мировой экономики. В этих условиях уровень валютного курса, как связующего элемента между национальной и мировым хозяйством, становится важнейшим макроэкономическим показателем, с помощью которого происходит регулирование внешнеторговых операций и платежного баланса в целом. От динамики валютного курса во многом зависит конкурентоспособность страны. Динамика валютных отношений должна соответствовать уровню развития общества в целом, т.е. зависить от сферы развития производства. Так, например, в Японии реальная либерализация финансового сектора осуществилась лишь после 1990-х годов, когда она занимала второе место в мире по уровню экономического развития. Обвальная и неподготовленная либерализация внешнеэкономических и валютных взаимоотношений явились одной из причин, приведших в 2007 г. к экономическому кризису.

Важнейшим приоритетом валютной политики является превращение тенге в твердую валюту, выполняющую все функции денег на собственной территории при вытеснении доллара из сферы внутреннего ценообразования и денежного обращения. Как известно, существуют две основные системы валютных курсов – это свободно плавающая и система фиксированных валютных курсов. До настоящего времени не разрешенной проблемой является оптимальный выбор валютного курса для развития национальной экономики. Какой режим валютного курса лучше использовать – фиксированный или плавающий? До сих пор положительный ответ не найден, так как каждый из них имеет свой как несомненные достоинства, так и недостатки. Одно известно, чем мощнее экономическое положение, тем сильнее доводы в пользу гибкого валютного курса, что способствует доверию участников международных рыночных отношений к национальной экономике и валютной системе государства, которая в меньшей степени подвержена внешним факторам.

Еще в тридцатые годы прошлого столетия английский экономист Дж.М.Кейнс утверждал, что увеличение спроса со стороны государства и предпринимателей приводит к росту производства и занятости, однако увеличение спроса со стороны трудящихся в результате роста заработной платы якобы является основной причиной инфляции. В этой связи он предлагает не увеличивать заработную плату и другие специальные выплаты, а стимулировать рост инвестиций. Однако опыт передовых стран убедительно показал, что контроль над заработной платой не дал положительных результатов, не смогли остановить инфляционный процесс, а только обострили социальную напряженность.

Известно, что на уровень инфляции, а значит и на благосостояние населения оказывают влияние факторы монетарные и не монетарные. Факторы монетарного плана означают исполнение разумной денежно-кредитной политики, позволяющей маневрировать в размерах денежной массы, находящейся в обращении, что существенно оказывает влияние на инфляционные процессы. В силу своей компетенции этой проблемой занимается Нацбанк Казахстана. Однако, имеется ряд немонетарных факторов, влияющих на инфляционные процессы. Чтобы сдерживать их надо создавать условия для максимального обеспечения необходимой товарной массой собственного производства и, тем самым, ликвидировать всевозрастающий дефицит в продовольственной продукции и других товарах народного потребления, а также навести порядок в области ценообразования.

Инфляция в Казахстане была высокой и до кризиса, так как отечественные производители и продавцы просто привыкли продавать по завышенной цене, одна из причин этого обстоятельства отсутствие конкуренции и наличие многочисленных посредников между производителями и покупателями.

Основное влияние на уровень инфляции в стране оказывает рост цен на продовольственные товары. Иначе говоря, для более диверсифицированной экономики приемлем гибкий обменный курс. Переход к режиму управляемого обменного курса тенге означает, что Национальный банк страны будет устанавливать валютный курс и часто его корректировать, исходя из состояния платежного баланса и наличия резервного фонда. Осуществление покупки в значительных объемах иностранной валюты может оказаться весьма уязвимым и привести к ошибкам при всестороннем анализе валютного рынка.

Главным же достоинством фиксированного валютного курса является возможность обеспечивать стабильность цен, оздоравливать обстановку на валютном рынке, исключая спекулятивную игру на курсовых колебаниях. Кроме того, исчезнет соблазн копить наличные деньги в виде доллара ради того, чтобы выработать дополнительную валюту при понижающем курсе тенге. Одним словом, во всех этих валютных сценариях имеются как положительные, так и отрицательные стороны, а потому они подлежат более углубленному изучению, чтобы создать сильную национальную экономику во благо всему обществу.

Поскольку легкая промышленность у нас разорилась, а спрос на непродовольственные товары удовлетворяется главным образом за счет импорта, то снижение цен можно осуществлять путем укрепления курса национальной валюты, что не всегда возможно.

Правительство почему-то не занимается существенным укреплением тенге даже несмотря на благоприятную ценовую конъюнктуру на наши экспортные товары, а именно на продукты нефтяной, горнодобывающей и металлургической отраслей.

При этом, известно, ситуация могла быть гораздо лучше в сфере продовольственных и непродовольственных товаров, если бы доллар стоил не 146 тенге как сегодня, а 120, как до падения тенге в начале 2009 года.

Цены растут в значительной мере из-за того, что порядка 50-60% потребности в продуктах питания покрывается за счет импорта из стран как ближнего, так и дальнего зарубежья. На рынке товаров много потому, что большая часть населения не в состоянии приобрести нужную продукцию из-за отсутствия денег. Как только начинают расти доходы населения тут же в ответ взвинчиваются цены на продукты первой необходимости. Высокие цены на продукты питания нередко растут из-за монополизации рынков вследствие доминирования крупных поставщиков. Еще раз следует особо подчеркнуть, что стабилизировать цены на эти товары можно лишь за счет активного наращивания собственного производства продуктов питания. До сих пор производство отечественных товаров растет очень медленно и повышение спроса на сельскохозяйственную продукцию удовлетворяется в большей степени за счет зарубежных стран. Если говорить о плодоовощной продукции и продуктах животноводства, то мы их завозим из России, Узбекистана, Китая, Киргизии и других соседних стран.

Регулированием цен в стране на законодательном уровне заняты только в сфере электроэнергии, газоснабжении, подачи горячей и холодной воды, услуга ЖКЭС и пассажирских перевозках, а остальное производство, включая потребление лекарственных препаратов, предоставлено свободной торговле. Существенно повлиять на сдерживание роста цен может Агентство по защите конкуренции (АЗК) в сфере образования, здравоохранения, культуры.

За последние годы неоднократно говорилось о необходимости повышения цен до тарифов, установленных в России на услуги предприятий-монополистов в сфере подачи электроэнергии и теплоснабжения, в связи с вхождением Казахстана в Таможенный союз. Но для этого нужно повысить доходы населения, которые существенно ниже, чем в России и в разы ниже, чем в развитых странах.

Среди непродовольственных товаров в РК наблюдается устойчивый рост цен на энергоносители, особенно на горюче-смазочные материалы (ГСМ), и цены зависят не столько от повышения затрат на добычу сырья и его переработку, сколько от влияния мировых цен на нефть. Однако, при значительном снижении мировых цен на сырую нефть, стоимость продукций наших производителей для собственных нужд почему-то не снижается. В этой связи за повышением цен на продукты недр, автоматически

следует цепная реакция роста цен на товары продовольственного и непродовольственного назначения отечественного производства. Естественно, с одной стороны, повышение мировых цен на сырьевые ресурсы в условиях рыночных отношений нам выгодно, однако, можно же продавать внутри страны по пониженным ценам с учетом затрат, включая налоги и оставляя прибыль для предприятия в пределах 20%-30%. Ведь, поскольку недра принадлежат народу, то и не надо навязывать ему мировые цены.

По данным Агентства РК по статистике импортная цена многих товаров народного потребления после прохождения таможенного контроля с уплатой таможенных платежей и транспортных издержек возрастает в среднем более, чем в 3 раза, а это напрямую связано с наличием множества посредников, монополистов и коррупционных группировок.

Мы обязаны, в первую очередь, обеспечить внутренние потребности в горюче-смазочных материалах путем установления квот на них, по пониженным ценам, а реализовывать продукцию на внешних рынках по мировым ценам с учетом спроса. Рост цен возможен для внутреннего потребления только при условии повышения издержек производства. В новом Налоговом кодексе прописано, что в случае реализации сырой нефти и газового конденсата на внутренний рынок применяется понижающий коэффициент – 0,5 от ставки налога на добычу полезных ископаемых (НДПИ). Но даже в этом случае недропользователю чаще бывает более выгодной поставка нефти на внешние рынки.

Одной из причин необоснованного роста цен, а также сдерживания развития производства в растениеводстве и животноводстве являются трудности сбыта собственной продукции на городских рынках, так как там существуют посредники, самостоятельно устанавливающие завышенные цены для населения. Поэтому проводятся ежегодные торговые ярмарки, где продавцами являются непосредственные производители своих товаров по ценам гораздо ниже, чем у рыночных посредников.

Для обеспечения населения продуктами питания необходимо возрождать крупные животноводческие комплексы и мясо-молочную промышленность, ведь мы в свое время полностью себя обеспечивали мясом и поставляли его в крупные города России. Практика показала, что развитие мелкотоварного производства как в животноводстве, так и в растениеводстве не оправдывает себя.

Ухудшение ситуации в мировой экономике, влекущее падение цен на биржевые товары и сокращение спроса на экспортируемые продукты, затрудняет развитие отечественной экономики в намеченных параметрах ввиду сохраняющихся рисков и дисбалансов. Если на внешние факторы мы повлиять не можем, то в этом случае необходимо создавать благоприятные условия для роста экономического потенциала страны путем сдерживания роста инфляции, так как высокая инфляция не позволяет привлекать иностранные инвестиции, снижать стоимость заемных средств, а самое главное, отрицательно сказывается на жизненном уровне населения Казахстана. В этой связи необходимо вести постоянный мониторинг цен в розничной сети по реализации горюче-смазочных материалов в целях предотвращения необоснованного повышения цен, а также в сфере торговли на продовольственном рынке.

Модернизация и диверсификация экономики, подъем уровня экономического развития требуют высокой степени централизации государственного управления, особенно в стратегических секторах экономики через национальные компании. С целью смещения акцентов с вложения средств в добывающий сектор на развитие несырьевых отраслей была разработана государственная программа форсированного индустриально-инновационного развития (ПФИИР). В рамках ПФИИР определены 12 приоритетных отраслей такие, как: нефтеперерабатывающая отрасль, металлургия, машиностроение, агропромышленный комплекс, химическая и фармацевтическая промышленность, туризм, информационная, космическая технология, энергетика и легкая промышленность.

Для ускоренного развития экономики требуются благоприятные условия, обеспечивающие защиту как иностранных, так и внутренних инвесторов, и с этой целью разработаны специальные программы, направленные на поддержку инвесторов. На приоритетных направлениях государство создает исключительные преференции, особенно в обрабатывающей сфере промышленности. Так, например, программа «Дорожная карта бизнеса – 2020» разработана для развития предпринимательства в регионах, «Экспорт – 2020» – для стимулирования несырьевого экспорта, «Производительность – 2020» – для технологической модернизации и повышения производительности труда. Как видим, предусмотрены различные инструменты стимулирования, начиная от предоставления сервисной поддержки экспорте-

рам и инвесторам до финансовых и фискальных мер стимулирования. Для создания привлекательных условий в несырьевых экспортно-ориентированных и высокотехнологичных производствах разработана специальная программа по привлечению инвестиций, развитию специальных экономических зон и стимулированию экспорта. На территории СЭЗ действует режим свободной таможенной зоны, предусмотрены значительные налоговые льготы. В целом, по РК планируется, что доля несырьевого экспорта в общем объеме экспорта к 2015 году составит не менее 40%.

В этой связи, глава государства поставил перед Правительством задачу войти в группу стран с высоким уровнем доходов, доведя размер ВВП на душу населения в 2015 г. до 15 тысяч американских долларов, а для этого необходимо обеспечить ежегодные темпы роста экономики на уровне 7%.

В соответствии с Законом РК «О государственной поддержке инновационной деятельности» инновационные проекты предоставляются тем предприятиям, которые хотят модернизироваться, провести какие-то промышленные исследования с целью повышения производительности труда. Аналитический центр, сформированный при МИНТ, разработал систему планирования научно-технологических исследований до 2020 г. по пяти ключевым направлениям: нефтегазовая отрасль, АПК, горнометаллургический комплекс, геология и энергетика.

По программе планируется создать офисы и центры коммерциализации инновационных разработок, позволяющих инновационные и научные идеи доводить до стадии внедрения или продажи в виде интеллектуальной собственности заинтересованным организациям. Фактически офисы коммерциализации должны создаваться при вузах, НИИ, крупных высокотехнологичных компаниях как посредники между учеными и бизнесом. Наряду с этим, согласно поручению Главы государства, реализуется проект развития Парк информационных технологий «Алатау», который в последнее время преобразован в «Парк инновационных технологий». Здесь помимо известных проектов получит развитие альтернативная энергетика, зеленые технологии, микроэлектроника, новые материалы и ряд других направлений.

Индустриальная политика неразрывно связана с формированием территориально-производственных комплексов (ТПК), благодаря которым может быть обеспечен мощный импульс для развития всей экономики Казахстана. Для реализации ТПК необходимо определить наиболее перспективные города вокруг которых будут развиваться агрогорода и поселки городского типа, образуя единый мощный агломерационный комплекс. В свое время, в условиях плановой экономики формировались на базе использования природных ресурсов Каратау-Джамбульский, Темиртау-Карагандинский, Павлодар-Экибастузский ТПК.

По нашему мнению, на базе использования нефтегазовых месторождений целесообразно развивать нефтехимические комплексы в городах Атырау и Актау. Актюбинские агломерации могут быть созданы на основе использования хромитов и нефтегазовых ресурсов, а Шымкентские – путем формирования нефтехимических комплексов, включая фосфориты, а вокруг необходимо развивать агропромышленные центры. В Восточном Казахстане сформированы горнопромышленные комплексы, связанные с добычей и переработкой руд цветных и благородных металлов, включая производство урановых таблеток.

Крупную агломерацию представляют собой территория вокруг Алматы, а также бурно развивающийся город Астана. Одним словом, необходимо определить наиболее перспективные города для формирования крупных агломераций. В этой связи необходимо разработать прогнозную схему развития территориально-производственных комплексов (ТПК) до 2020 г.

Резюмируя вышеизложенное, мы приходим к выводу, что для успешного решения экономической стратегии Казахстана необходимо обуздать инфляционные процессы, определить степень влияния монетарных и немонетарных факторов; целесообразно создать благоприятные условия для максимального обеспечения товарной массой за счет собственного производства; навести порядок в области ценообразования в природоэксплуатирующих отраслях, и в сфере продовольственных товаров; осуществлять ускоренную модернизацию, диверсификацию, а также формировать ТПК, что является движущей силой, соответствующей стратегическому направлению в устойчивом развитии экономики и повышении жизненного уровня населения страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Назарбаев Н.А. О вызовах и перспективах. IV Астанинский экономический форум 3-4 мая 2011 года.*
2. *Кульсеитов А. Умение продавать научные идеи – это искусство, которому нужно учиться, //Деловой Казахстан, – №15, – 22/IV, – 2011.*
3. *Асылхан Сериков. Казахстан диверсифицирует источники инвестиций. // Панорама. – №18, – 13/V – 2011.*
4. *Упушев Е.М. Ресурсосбережение и экология: учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2010.*

Резюме

В данной статье рассматриваются современное экономическое развитие Казахстана, вопросы валютной политики, ценообразования, инвестирования и индустриально-инновационной политики. С учетом проведенного анализа даны рекомендации по реализации экономической стратегии республики.

Түйін

Берілген мақалада Қазақстанның экономикалық дамуының қазіргі жағдайы, валюта саясаты, баға белгілеу, инвестиция салу және индустриалды-инновациялық мәселелері қарастырылады. Осы мәселелерді есепке алып, республиканың экономикалық стратегиясын іске асыру бойынша ұсыныс берілген.

Resume

In given article modern position of economic development of Kazakhstan, questions of a currency policy, pricing, investment and the industrially-innovative policy is considered. With the account recommendations about realization of economic Strategy of republic are made.

ОМАРБАЕВА А.К.
д.э.н., ассистент – профессор
Казахстанско-Британского технического университета

ЛИБЕРАЛИЗАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ МОБИЛЬНОСТИ КАПИТАЛА

Капитал является одним из факторов производства наряду с рабочей силой, природными ресурсами и предпринимательством. Все факторы производства, капитал в особенности, обладают международной мобильностью и могут свободно перемещаться из страны в страну.

Международное движение финансового капитала – это движение финансовых потоков между кредиторами и заемщиками в различных странах, между собственниками и их фирмами, которыми они владеют за рубежом.

Однако на разных этапах своего развития страны устанавливали ограничения на пути движения международного финансового капитала в целях защиты экономики от внешних шоков. Процесс отмены этих ограничений и барьеров является процессом либерализации международного движения финансового капитала.

Либерализация международного движения финансовых капиталов способствует более эффективному перераспределению финансовых ресурсов в глобальном масштабе. Такая возможность повышается с развитием новых информационных технологий и усовершенствований в финансовой сфере.

Важными стимуляторами движения капитала являются международные финансовые организации, направляющие и регулирующие потоки капиталов. Они, наряду с частными коммерческими и государственными структурами, выступают субъектами движения капитала в мировом хозяйстве и источниками его происхождения.

Либерализация международной мобильности капитала связана с либерализацией в различных странах внутреннего валютного рынка, расширением конвертируемости национальных валют для нерезидентов, уменьшением числа требований на проведение валютных операций, существенным снижением ограничений на инвестирование резидентов в ценные бумаги нерезидентов инвестиционного качества.

Введение либерального режима движению капитала связано с потребностью экономического развития страны. Экономическая политика промышленно развитых стран направлена на привлечение значительных объемов капитала для поддержания темпов экономического роста, уровня занятости, развития депрессивных отраслей экономики. Либерализация перемещения капитала в развивающихся странах вызвана их стремлением с помощью привлечения иностранного капитала обеспечить экономическое развитие. Она рассматривается как логическое продолжение торговой либерализации и как либерализация внутреннего валютного рынка.

Однако при осуществлении либерализации финансовой и валютной системы в ряде стран возникали серьезные проблемы в банковском секторе, что приводило к систематическим банковским кризисам.

Быстрый приток прямых иностранных инвестиций, прежде всего краткосрочных и высоколиквидных, дестабилизирует не устоявшиеся экономические и финансовые системы. Многократное увеличение притока недолгосрочного частного капитала, а также более мобильных спекулятивных трансфертов обусловливает высокую степень неустойчивости и колебаний курсов акций на нарождающихся рынках. В условиях либерализации движения международного капитала становится возможным одномоментный перевод высокомобильных портфельных инвестиций на менее рискованные сегменты мирового финансового и валютного рынков.

Азиатский кризис 1997 г. и российский дефолт августа 1998 г. высветили такое негативное проявление либерализации, как быстрое распространение паники не только на соседние страны и регионы, но в той или иной степени на все финансовые и валютные рынки мира. Валютно-финансовому кризису предшествовал длительный период роста в пострадавших странах внешних заимствований.

Аналогичное состояние наблюдалось перед наступлением долгового кризиса 80-х годов и кризисов 90-х годов XX века. Слабо подготовленные регулирующие и контролирующие инструменты на страновом и международном уровнях не смогли своевременно предупредить о приближении опасности кризиса.

Так, в Чили в 1981 г. проблемы в банковском секторе возникли сразу же после дерегулирования финансового сектора, так как более открытый доступ на международные финансовые рынки позволяет увеличить приток финансовых ресурсов на внутренний рынок.

Свободная мобильность международных финансовых потоков вынуждает любую страну реагировать на практически нерегулируемое перемещение огромных масс международного капитала. Противодействующие меры могут различаться в зависимости от вида инвестиций (портфельные или прямые), от направления их движения (в страну или из страны), а также от уровня экономического развития стран и регионов.

В промышленно развитых странах контроль за перемещением капитала не осуществляется, там обеспечен необходимый уровень макроэкономической стабильности и устойчивости и для регулирования финансовых потоков используется широкий перечень новейших финансовых инструментов.

Типичной ситуацией в странах с переходной экономикой является сохранение высокого уровня контроля по основному счету платежного баланса. Опыт России показывает: поспешная либерализация финансовой системы без предварительного формирования эффективных инструментов регулирования и контроля за мобильностью капиталов делает невозможным предотвращение массового оттока

капитала за рубеж. В этих условиях решительные, но ограниченные во времени меры экономического, законодательного и административного характера обеспечивают достижение положительных результатов.

При длительном сохранении жесткого контроля их эффективность понижается, так как владельцы капиталов находят новые легальные инструменты и нелегальные пути для преодоления запретов. Жесткий контроль за движением капитала ограничивает доступ страны на мировой валютный и финансовый рынок.

Многих из отрицательных последствий можно избежать, если правильно определять темпы и последовательность либерализации и дерегулирования национальных финансовых систем, осуществлять разумный контроль и надзор за перемещением финансовых потоков. Без этих мер развивающиеся страны не в состоянии воспользоваться выгодами глобализации финансового и валютного рынков и либерализации притока и оттока капитала.

Противоречивое воздействие глобализации и либерализации движения капиталов на экономику развивающихся стран и стран с переходной экономикой заключается в следующем. С одной стороны, либерализация открывает этим странам перспективы использовать данный процесс в интересах внутреннего развития и активизации участия их в международном разделении труда. С другой стороны, реализация этих возможностей зависит от степени принятия мер по уменьшению уязвимости к трудно прогнозируемым внешним шокам, массовым перемещениям высокомобильных и спекулятивных финансовых потоков [1].

Значительный доступ иностранных банков на внутренний валютный и финансовый рынок, чрезмерное предложение зарубежных источников финансирования и рискованных иностранных инвестиций может привести к возникновению валютного кризиса или неожиданной девальвации. Сокращение доходов отечественных финансовых институтов вызовет неплатежеспособность банков и их клиентов. Вкладчики окажутся не способными защитить себя от изменений валютных курсов.

Либерализация основного счета движения капитала платежного баланса увеличивает возможность внезапного оттока капитала. Несмотря на нежелательность, при уязвимости банковской системы центральный банк будет вынужден поднять процентные ставки для защиты национальной валюты. Поэтому либерализация операции по притоку и оттоку международного капитала должна осуществляться постепенно и с продуманной последовательностью.

В противном случае она увеличит потенциал снижения доверия к национальной банковской системе и денежной единице страны.

В условиях либерализации движения международного капитала внутренние финансовые и валютные рынки и финансовые посредники подвергаются валютному риску, связанному с займом средств на международном рынке ссудного капитала и выдачи на этой основе кредитов национальным потребителям. Валютный риск может трансформироваться в кредитный риск, который постепенно приведет к банковским кризисам – кризисам ликвидности.

Внутренняя и внешняя либерализация валютной и финансовой системы осуществляется одинаковыми механизмами. Через эти механизмы возникает угроза дестабилизации финансового и валютного рынков в стране.

Либерализация, повышая риски, открывает новые возможности для увеличения прибыли банков и других финансовых посредников. В то же время низкий уровень финансового менеджмента и недостаточно грамотное использование пруденциального регулирования значительно снижает возможности, получаемые от либерализации движения капитала.

При отсутствии надлежащего наблюдения и регулирования валютный риск может оказаться чрезмерным. При отмене внешних ограничений на форексном рынке часто возникают и увеличиваются открытые валютные позиции банков для притока и оттока капитала. Это создает ситуацию высокой уязвимости для банковской системы страны. Значительный приток капитала может сопровождаться его внезапным последующим оттоком с решительным влиянием на валютный курс.

Сочетание внешних факторов – как, например, ухудшений условий внешней торговли страны, повышение процентных ставок в ведущих развитых странах, глобальная экономическая рецессия – с внутренними дисбалансами (фискальные дефициты, валютный режим) являются причинами финансовых кризисов. Ситуация может ухудшиться при наличии волотильных притоков предпринимательского и ссудного капитала.

Кризис Мексики в 1980-х годах. был вызван в основном сочетанием внешних шоков и внутренних макроэкономических дисбалансов, которые возникли в течение нескольких предыдущих лет в периоды огромных притоков финансовых средств. В 1994-1995 гг. причинами кризиса в Мексике стали уже огромные дефициты текущего счета платежного баланса вместе с накопившимся большим краткосрочным долгом в долларах США. Резкое расширение финансового сектора привело к низкокачественным кредитным портфелям ведущих банков и значительному обесценению национальной валюты.

Мировой опыт показывает, что существует связь между либерализацией и проводимой политикой. Макроэкономическая политика, не соответствующая целевому валютному курсу, постепенно приведет к валютному кризису. Финансовые ограничения поощряют проведение неверной политики. Это может произойти, если финансовые ограничения создадут впечатление защиты от финансовой нестабильности.

Высокая инфляция и быстрый рост кредитования являются одними из наиболее вероятных показателей кризиса валютного и финансового рынков.

Неблагоприятное влияние финансовой либерализации происходит в основном в странах со слабой институциональной базой, характеризующейся отсутствием надлежащего банковского регулирования и наблюдения, широко распространенной коррупцией, низким уровнем финансовой дисциплины и соблюдения законопорядка. Угроза финансовой стабильности возникает, когда либерализация сочетается с другими факторами, влияние которых было незаметно при наличии финансовых ограничений и стало явным при отмене финансового контроля.

Финансовая либерализация, осуществленная как до обеспечения макроэкономической устойчивости, так и после макроэкономической стабилизации резко повышает финансовую уязвимость экономики. Однако вероятность возникновения банковского кризиса уменьшается. Вместе с тем влияние либерализации на финансовую устойчивость проявляется через несколько лет после начала реформ по смягчению валютных ограничений и контроля.

В государственном регулировании притока иностранного капитала в страну проявляются определенные противоречия. С одной стороны, государства стремятся снять действующие ограничения в привлечении иностранных инвестиций, с другой стороны, принимают меры по их ограничению. Приходящие в страну прямые иностранные инвестиции связаны с собственностью иностранных инвесторов в данной стране. В связи с этим возникают противоречия интересов иностранных инвесторов с национальными экономическими интересами стран, принимающих иностранный капитал [2].

ЛИТЕРАТУРА

1. *Жунисбекова Л.С. Особенности развития либерализации международного движения финансового капитала в мировой экономике. // КазЭУ Хабаршысы. – №3. – 2005. – С. 33-37.*
2. *Омарбаева А.К. Международное движение капитала и развитие инвестиционных процессов в принимающих странах. //Индустрия дизайна и технологии. Академия бизнеса моды «Сымбат». – 2008. – №4-8.*

Түйін

Капитал - жұмыс күші, табиғи ресурстар және кәсіпкерлік сияқты өндірістік факторлардың бірі. Өндірістік факторлардың барлығына дерлік, әсіресе капиталға, халықаралық мобильділік тән, яғни ол бір елден екінші елге еркін ауыса алады.

Резюме

Капитал является одним из факторов производства наряду с рабочей силой, природными ресурсами и предпринимательством. Все факторы производства, капитал в особенности, обладают международной мобильностью и могут свободно перемещаться из страны в страну.

Resume

Capital is one of the factors of production along with manpower, natural resources and entrepreneurship. All factors of production, capital in particular, have international mobility and can move freely from country to country.

ТАСТАНБЕКОВ Т.
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
МҰҚАҰЛЫ С.М.
э.ғ.к., проф., ғылыми жетекші

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТҰРҒЫДАН ҚОРҒАУ

Қоршаған ортаны қорғаудың басты мақсаты – адамзат дамуы мен қоршаған ортаның жағымды ахуалы арасындағы үйлесімділікті орнату болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін бірқатар күрделі сұрақтарға жауап талап етіледі:

- Адамзат дамуының әсерінен болатын қоршаған орта сапасының өзгеруі адамзаттың тіршілік етуіне қаншалықты әсер етеді?
- Адамдар экологиялық дағдарыс басталуын сақтап қалуға қабілетті ме?
- Қоршаған ортаны қорғау мәселесін шешу үшін, адамға жағымды қоршаған ортаға құқығын кепіл ету үшін не қажет?

Қоршаған ортаны қорғау саласында негізгі халықаралық-құқық көздеріне халықаралық конвенциялар, шарттар, келісімдер, резолюциялар қоршаған ортаны қорғау және табиғат ресурстарын тиімді пайдалану саласында халықаралық ұйымдардың құжаттары жатады. Осы қатарда маңызды орын БҰҰ Бас Ассамблеясының резолюциясына беріледі. Қоршаған ортаның құқығы теңіз, космос және халықаралық құқықтың басқа салаларымен тығыз байланысты.

1948 жылы желтоқсан айында БҰҰ Бас Ассамблеясымен қабылданған Адам құқықтары туралы барлығына жалпы декларациясында адамдардың жағымды табиғат ортасына құқығына тікелей көрсетілмеген. Адамның өмірі мен денсаулығына құқығын бекіту жеткілікті болып табылатын.

18 желтоқсан 1962 жылы «Экономикалық даму және табиғат қорғау» резолюциясы қабылданды, бұл резолюцияда ЮНЕСКО ұсынған бастамалар мен ұсыныстар мақұлданған. Осы резолюцияда үш негізгі ереже белгіленеді:

Біріншіден, қоршаған ортаның жиынтығын, флора мен фаунаның табиғат ресурстарын біртұтас қарау;

- екіншіден, «табиғатты қорғау» терминінің «қоршаған ортаны қорғау» кең терминімен ықпалдасуы;
- үшіншіден, табиғатты қорғау мүдделерінің және экономикалық дамудың органикалық үйлесу тұжырымдамасы.

Содан кейін 3 желтоқсан 1968 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы резолюция қабылдайды, бұл резолюцияда адамзатың негізгі құқықтарын сақтай және экономикалық әлеуметтік дамуы үшін жағымды қоршаған ортаның маңызды рөлі белгіленеді. Осы салада көзқарастар эволюциясы пікірталастармен сүйемелденеді. Солай, американдық ғалым Норма Э.Борлауг жасыл революцияға өз үлесін қосқаны үшін алған Нобель премиясының лауреаты ДДҒ және уландыратын химикаттарға тыйым салуға қарсы болған. Алайда, жүз жылға дейін уақытымыз болғанда, біз өз білімізді кеңейтіп, тереңдетер едік, яғни осы мәселені шешу кезінде кейбір қателерді қысқартар едік. Ал егер де бұл жүздеген, мыңдаған немесе миллион жылдар болса, онда бұл мәселені ұмытайық деп ол қорытынды шығарды. Халықаралық экологиялық ынтымақтастықтың алғашқы қағидалары 1972 жылы қоршаған орта мәселелері жөніндегі БҰҰ Стокгольм конференциясының Декларациясында қорытылған. Бұл құжатта преамбула ретінде, ең алдымен, ғаламдық экологиялық мәселелердің мәні мен себептері туралы талқылаулар келтірілген, олар халықаралық ынтымақтастықтың қоршаған ортаны қорғау саласындағы ынтымақтастық сияқты жаңа бағытының қажеттілігін түсіндіреді. Содан кейін, адамның осындай қоршаған ортаға құқы-негіз қалаушыны жариялай отыра, 26 қағида тұжырымдалды. Қоршаған ортаны қорғау және табиғат пайдалануды реттеудің халықаралық-құқық қағидаларын жүйелендірудің келесі қадамы – ол БҰҰ Бас Ассамблеясымен мақұлданғаны және 28 қазан 1982 жылы қарарда салтанатты түрде жарияланған.

Дүниежүзілік табиғат хартиясы болған БҰҰ Бас Ассамблеясының басқа міндетті заңды күштері жоқ. Алайда, олардың маңыздылығы да аса зор, өйткені олар ең беделді, сондай-ақ бүкіл адамзаттың еркін бейнелейтін БҰҰ Бас Ассамблеясымен тікелей қабылданған. Стокгольм декларациясымен салыстырғанда Дүниежүзілік табиғат хартиясы дауыс беру арқылы қабылданған және салтанатты түрде жарияланған. Өкілдері БҰҰ Бас Ассамблеясының отырысына қатысқан 138 мемелекеттердің ішінде осы мәселені қарау кезінде 111 мемлекет қарар үшін дауыс берді, 18-қалыс қалды және 1 мемлекет – АҚШ қарсы болды.

Дүниежүзілік табиғат хартиясында Стокгольм декларациясының қағидаларының қайталанғаны бар. Бірақ та, ол қоршаған ортаны қорғау және табиғат ресурстарын тиімді пайдаланудың халықаралық заңды қағидаларының генерализация жолымен баруда. Бұл Декларация мен Хартияның бірқатар ерекшелерін салыстыру кезінде байқалады. 1980 жылы қыркүйек айында БҰҰ Бас Ассамблеясы «Мемлекеттердің қазіргі және болашақ ұрпаққа Жер табиғатын сақтау тарихы жауапкершілігі туралы» қарар қабылдайды. Бұл қатар қару- жарақтарды қысқарту және қоршаған ортаны қорғауда іс-шараларды әзірлеу бойынша нақты шаралар қабылдауға барлық мемлекеттер мен халықтарды шақырады.

Қоршаған табиғат ортаны қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың қағидалары Рио-де-Жанейро қаласында 1992 жылы маусым айында өткен БҰҰ конференциясының қатысушыларымен қабылданған қоршаған орта және даму декларациясында баяндалған. Рио-де-Жанейродағы Декларациасында айтылғандай қоршаған орта және даму бойынша БҰҰ конференциясы 1992 жылдың маусым айының 3-нен бастап 14-не дейін шақырылып, Стокгольмда 16 маусым 1972 жылы қабылданған қоршаған орта мәселелері жөніндегі БҰҰ Декларациясын растай отырып және де оны дамытуға талпыныс жасай отырып, мемлекеттер, қоғам мен адам араларындағы негізгі секторлар арасындағы ынтымақтастықтың жаңа деңгейлерін құру арқылы, барлықтарының мүдделерінің және қоршаған орта мен дамудың ауқымды жүйесінің біртұтастығын қорғалуын қамтамасыз ететін Халықаралық келісімдер жасауға күш сала отырып, жаңа, әділетті ғаламды серіктестік орнату мақсатын қойып отыр.

Мемлекет қоршаған орта саласында нәтижелі заң актілерін қабылдайды. Экологиялық стандарттар, регламенттер мақсаттары мен басылымдықтар олар қолданылатын экологиялық шарттар мен даму шарттарын бейнелеуі керек. Бір елдермен қолданылатын стандарттар орынсыз және даму үстіндегі басқа елдердегі негізделмеген экономикалық және әлеуметтік ұстанымдарымен кездесіп отырады.

Рио-де-Жанейродағы Декларацияның 8 қағидасында былай деп көрсетіледі: тұрақты дамуға және мемлекеттің барлық адамдары үшін жоғары сапалы өмірге жету үшін өндіру мен тұтынудың өмірге қабілетсіз модельдерін шектеу және жою керек, сондай-ақ тиісілі демографиялық саясатты көтермелеу тиіс.

Қағидалардың үшінші тобы, азаматтардың қоршаған ортаны қорғау саласындағы міндеттерін сипаттайды. Әр адам Дүниежүзілік табиғат хартиясының ерекшелеріне сәйкес әрекет етуі тиіс, жеке әрекет ететін әр адам алға қойған мақсаттарына жетуге және осы Хартияның ерекшелерін орындауға тырысуы тиіс (24 тармақ).

Рио-де-Жанейроның Деларациясында осы ережелер келесі түрде тұжырымдалған: «Әйелдер қоршаған ортаны тиімді пайдалануда өмірлік маңызды рөл атқарады. Сондықтан да, олардың жанжақты қатысуы тұрақты дамуға жету үшін қажет».

Тұрақты дамуға жету және барлықтары үшін ең жақсы болашақпен қамтамасыз ету үшін ауқымды серіктестікті құру мақсатында әлем жастарының ерлігін және идеалдармен шығармашылық күштерді жұмылдыру керек.

Тұрғылықты халық және оның қауымы, сондай-ақ басқа да жергілікті қауымдар қоршаған ортаны тиімді пайдалану және жақсартуда маңызды рөл атқаруы керек. Мемлекет олардың мәдениеті мен мүдделерін танып, қолдауы керек және де олардың тұрақты дамуға жетудегі нәтижелі қатысуын қамтамасыз етуі тиіс.

Қоршаған орта мен қанау үстемшілдік және оккупация жағдайларында тұратын халықтардың табиғат ресурстары қорғалуы керек.

Стокгольм декларациясының 3 және 5 қағидалары жаңартылатын және жаңартылмайтын ресурстарды қорғауға арналған. Біріншісі олардың ұдайы өндірісіне табиғаттың табиғи қабілеттерін қолдау

арқылы сақталуы тиіс. Жаңартылмайтын ресурстар келешекте олардың таусылуы қорғалуы қамтамасыз етіледі және халықаралық кеңестікте олардың өндеуінен бүкіл адамзат пайда табатындай әзірленуі тиіс.

Табиғатқа зиян келтіретін іс-әрекет бақылауға алынуы тиіс және де табиғатқа келтірілетін зиянды салдардың мөлшерін азайтатын технологияны қолдану керек.

Көбінесе:

а) табиғатқа түзетілмес зиян келтіретін іс-әрекеттен тартыну қажет;

ә) табиғатқа оса қауіп төндіретін іс-әрекеттен тартыну қажет. Осы іс-әрекетті жүзеге асыратын тұлғалар одан келетін пайда, табиғатқа келтіретін зияннан елеулі болатынын дәлелдеу керек;

б) табиғатқа зиян келтірілетін іс-әрекеттің алдында болатын салдарға алдына ала баға берілуі тиіс;

г) ауыл шаруашылық, мал шаруашылығы, орман шаруашылығы және балық аулау саласындағы іс-әрекет осы аудандардағы табиғат ресурстарының ерекшеліктері мен қорларын ескере отырып жүргізілуі керек;

д) адам әрекетінің нәтижесінде құлдыраған аудандарда өзінің табиғи әлеуетіне және осы аудандарда тұратын халықтың әл-ауқатын талаптарына сәйкес қалпына келтіруі тиіс .

Қоршаған ортаны қорғау қағидаларының ауқымды тобы, жетінші топ осы саладағы тығыз және нәтижелі халықаралық ынтымақтастықты болжамдайды. Мемлекеттер жердің экожүйесінің ахуалы мен тұтастығын сақтау, қорғау және қалпына келтіру мақсатта ғаламды серіктестік бағытында ынтымақтық етеді. Ғаламдық қоршаған орта ахуалының нашарлауындағы түрлі рөлдерінің салдарынан мемлекеттер жалпы, бірақ әр түрлі жауапкершілік көтереді. Дамыған елдер тұрақты дамуды қамтамасыз ету бойынша халықаралық күштер контексінде көтеретін жауапкершіліктері үшін жауап береді.

Рио-Де-Жанеронын Декларациясында былай деп айтылған: қоршаған орта ахуалының нашарлану мәселелерін нәтижелі шешу үшін мемлекеттер экономикалық өсуге және барлық-елдерде тұрақты дамуға ықпал ететін жағымды және ашық халықаралық экономикалық жүйе құру ісінде ынтымақтасулары керек. Қоршаған ортаны қорғау мақсаттарында қабылданатын сауда саясаты саласындағы шаралар ерікті немесе ақталмаған дискриминация құралдары немесе халықаралық сауданың жасырынды шектеулері болмау керек. Импортқа шығаратын елдің юрисдициясынан тыс экологиялық міндеттерді шешу бойынша біржақты әрекеттерден бас тарту қажет. Сондай-ақ, мемлекеттер өздерінің юрисдициялары мен бақылауымен аудандарға келтіретін экологиялық залалдың жағымсыз салдарына өтемақы мен жауапкершілікке қатысты халықаралық құқықты бұдан әрі әзірлеу мақсатында ынтымақтасады (13- қағида). Мемлекеттер басқа мемлекеттерге іс-әрекеттің кез келген түрлерін және қатты экологиялық зиян келтіретін немесе адамның денсаулығына зиянды болып саналатын заттардың тасымалдануына жол бермеу мақсатта нәтижелі ынтымақтасады (14-қағида). Қоршаған ортаны қорғау мақсаттарында мемлекеттер өз мүмкіндіктеріне сәйкес сақтану шараларын қабылдау қағидасын кеңінен қолданады. Қатты және кері қайтарылмайтын зиян қаупі төнген жағдайда толық ғылыми сенімділіктің болмауы қоршаған орта ахуалының нашарлануын ескерту бойынша экономикалық нәтижелі шаралар қабылдауын кейінгі уақытқа қалдыру себебі бола алмайды (15-қағида). Ұлттық өкімет экологиялық шығындардың интернационализациясына ықпал етуге және экологиялық құралдарды пайдалануға тырысу керек. Бұл жағдайда қолданылынатың тәсілге сәйкес ластаушы халықаралық сауда бұзбай және қоғам мүддесін ескере отырып, ластануға байланысты шығындарды жабуға міндетті (16-қағида).

Ұлттық құрал реттінде экологиялық салдардың бағаланушы қоршаған ортаға елеулі жағымсыз әсер ететін және құзырлы ұлттық органның шешімімен бекітілетін іс-әрекеттердің болжамды түрлеріне қатысты жүзеге асырылады (17-қағида).

Мемлекеттер алдын ала немесе уақытымен хабарлама және елеулі жағымсыз салдар келтіретін іс-әрекеттер туралы тиісті ақпаратты мемлекеттермен кеңес жүргізеді (19-қағида).

Мемлекеттер ғылыми-техникалық білімдермен алмасу және жаңа технологияларды кеңінен әзірлеу, бейімдеу тарату арқылы ғылыми ұғынудың тереңдеу жолымен тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін ұлттық әлеуетті өсіру іс-әрекетін бекіту мақсатында ынтымақтасуы керек (19-қағида).

Барлық мемлекеттер мен барлық халықтар кедейлікті жою, тұрақты даму жағдайларын жасау, өмір деңгейлерінде алуан түрлілікті жою және көптеген әлем халқының қажеттіліктерін нәтижелі қанағаттандыру сияқты маңызды міндеттер шешу үшін ынтымақтасуы керек.

Ерекше мән даму үстіндегі елдердің, ең алдымен, дамыған елдердің ахуалы мен қажеттіліктеріне беріледі. Қоршаған орта және даму саласындағы халықаралық іс-әрекеттер барлық елдердің қызығушылықтары мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталуы тиіс.

Әр адам ұлттық деңгейде мемлекеттік органдардың билігіндегі қауіпті материалдар мен іс-әрекеттер туралы ақпаратқа қол жетуі керек және шешім қабылдау үрдісінде қатысу мүмкіндігі болуы керек. Мемлекеттер ақпаратты кеңінен ұсыну арқылы халықтың ақпараттылығы мен қатысуын дамытады және көтермелейді. Сот және әкімшілік рәсімдейтін пайдалану мүмкіндігімен қамтамасыз етіледі.

Тоғызыншы топ – қарулы жанжалдар жағдайларында қоршаған ортаны қорғау міндеттер орнатады. Соғыс туралы даму үрдісінде бұзушылық әрекеттер жасайды. Сондықтан да, мемлекеттер қарулы жанжал кезінде қоршаған ортаны қорғайтын халықаралық құқықты құрметтейтін және қажет болған жағдайда бұдан әрі даму ісінде ынтымақтасулары қажет. Бейбітшілік, даму және қоршаған ортаны қорғау өзара тәуелді және бір-бірінен ажыратылмайды. Мемлекеттер ордерінің барлық экологиялық дауларын бейбітшілік жолмен және БҰҰ Жарғысына сәйкес тиісілі құралдармен шеше алады. Мемлекеттер мен халықтар осы Декларацияның қағидаларын орындауында серіктестікте және ізгі ықыласын ынтымақтасады.

Әрине, қоршаған ортаның қорғалуын реттейтін құқықтық нормаларды жетілдіру үрдісі 90-жылдары жаңа деңгейге шықты. Қоршаған орта және даму жөніндегі БҰҰ конференциясының құжаттарында баяндалған ұсыныстар мен қағидалар ескеріле отырып әлемнің 20 елімен, оның ішінде Беларуссиямен тұрақты даму бойынша БҰҰ Комиссияның шешімі, қоршаған орта және даму ұлттық бағдарламалары қабылданды.

Бұл бағдарламаларды қоршаған орта және даму жөніндегі БҰҰ Конференциясында Рио-де Жанейрода 1992 жылы қабылданған негізгі ұсыныстар мен құжаттардың қағидаларын, әлеуметтік-экономикалық мәселелердің, сондай-ақ қазіргі және ұрпақтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында жағымды қоршаған орта мен табиғат – ресурстың әлеументтік сақтау мәселелерін шешіліуін қамтамасыз ететін тұрақты дамуға ауысуды жүзеге асыру бейненленген. БҰҰ Конференциясында қабылданған «XXI ғ күн тәртібінде» әлемнің барлық халық үшін қоршаған ортаны негізгі мақсаттарға жетуді көздейтін болашаққа әлем қауымдастығының стратегиясы белгіленген. Бұл қоршаған ортаның қорғалуы және табиғат ресурстарының тиімді пайдалануын, жоғары технологиялар мен химиялық заттардың экологиялық қауіпсіз қолданылуын болжамдайды.

Осы шаралардың жүзеге асырылуы тұрақты әрекетті, әлеуметтік, экономикалық және экологиялық сфералардың өзара әрекеті мен қозғалысы бейнелейтін ең маңызды өзара байланысты индикаторлардың өзгеруінің жағымды динамикасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осындай тәсіл өз мүдделері, жағдайлары мен ерекшеліктерін ескере отырып, «XXI ғ күн тәртібінде» белгіленген қағидалар негізінде тұрақты даму моделіне ауысу қажеттілігін көздейді.

Тұрақты даму модулі кез келген әлеументтік модель сияқты ықпалдасқан компоненттер жүйесін, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық даму үрдісінің негізгі мазмұны бейнеленетін олардың мәнді қатыныстарын және байланыстарын ұсынады. Қоғамның тұрақты дамуының қысқа анықтамасына сәйкес, ал оның мәні – болашақ ұрпаққа зиян келтірмей қазіргі ұрпақтың мұқтаждықтарын қанағаттандыру бұл модельге әлеуметтік, экономикалық және экологиялық сфералардың әрекеттері мен өзара әрекеттерінің негізгі аспектілерін бейнелейтін компоненттер кешені жатады.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың жоғарыда аталған қағидалары Ресейдің ТМД елдермен қарым-қатынасына да таралады. 1992 жылы ақпан айында осы елдердің өкілдері Мәскеуде экология және қоршаған ортаны қорғау саласындағы өзара әрекеттер туралы келісімге қол қойған.

Бір жағынан, қоршаған табиғат ортаның тұтастылығы мен бөлінбейтіндігі – ТМД құрамына кіретін әр мемлекеттің құқығы, табиғат ресурстарымен билеу, екінші жағынан, осы мемлекеттік құрылымдардың экологиялық өзара қатынастарының қағидаларына өз таңбасын қалдырады. Қауымдастық мүшелері ортақ экологиялық кеңестіктің құқықтың қамтамасыз етілуін заң полицияларын жою қажеттілігін таныды. Ресейде қоршаған ортаны қорғау және оның ресурстарын пайдалану саласында ішкі құқыққа халықаралық құқық қағидасын заң түрінде бекітілген. РФ қоршаған ортаны

қорғау туралы заңына сәйкес, егер де қоршаған табиғат ортасын қорғау саласында Ресей Федерациясымен жасалған халықаралық шарттар Ресей Федерациясының заңнамасындағы ережелерден басқа өзара ережелер белгіленген, онда халықаралық шарттың ережелері қолданылады.

Қорытындысында, ғаламдық экологиялық серіктестіктің құрылған жүйесіндегі жаңартылған Бірікен ұйымдар ұйымының орны мен рөлі БҰҰ емес, мемлекет – мүшелеріне , олардың саяси ықыласы мен өз құқықтарымен құрбандық етуге дайындығына байланысты Мемлекетке жай азаматтардың өздері қысым жасай алады. Осындай жағдай отыз жыл бұрын қоршаған орта ахуалының нашарлауына қоғамның беймазалануы үкіметті 1972 жылы Стокгольм конференциясын жүргізуге мәжбүрлеген.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *«Жалпы экология» Қуатбаев Қ. 2009.*
2. *«Экологиялық кодекс» 2007.*
3. *ҚР статистика агенттігі.*

Түйін

Қоршаған ортаны қорғаудың басты мақсаты адамзат дамуы мен қоршаған ортаның жағымды ахуалы арасындағы үйлесімділікті орнату болып табылады.

Резюме

Главная задача охраны окружающей среды – это развитие человечества в гармонии с окружающей средой.

Resume

The main task of preservation of the environment is mankind development in harmonies from environment.

БАЯСОВА А.Б.,
ҚазЭУ «Басқару» факультетінің «БЕжС» мамандығының 3-курс студенті
ҚАЛИАСҚАРОВА Э.А.,
Ғылыми жетекшісі: «Маркетинг және коммерция» кафедрасының аға оқытушысы

АЛЫП КОРПОРАЦИЯЛАР МЕН КИБЕРТОНАУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ «ЭЛЕКТРОНДЫ ҚАҚТЫҒЫС» НЕМЕН БІТПЕК?

Алғашқы банктің іргетасы қаланғаннан бастап оларды тонау үрдісі де белең алды. Ақша сақтау және олармен шаруашылық операцияларын жүзеге асыру мекемелерін тонамағанда, енді нені тонау керек?!

Бони мен Клайд заманында банктер қарулы түрде тоналса, кейін «механикалық тонаудың» орнын «интеллектуалды тонау» басты.

«Интеллектуалды тонау» дегеніміз не және оны кім жүзеге асырады?

Интеллектуалды тонау барысында банктің территориясына қарулы түрде енбестен, күзет, кассир, инкассатор, басқа да қызметкерлерге зорлық көрсетпестен, дүниенің бір нүктесінен персоналды ком-

пьютер мен интернет арқылы банктің программалық жабдықтамасына еніп, клиенттердің шоттарының кодтарын, проводкаларын, пластиктерінің пин-кодтарын көшіріп алу. Біраз сағаттан соң, заңсыз алынған ақпаратты қолдана отырып, клиенттердің шоттарынан активтерді адрессіз шоттарға аудару әрекеті. Бұл үрдісті жүзеге асыратын субъект – «хакер».

70 және 80-жылдары компьютерлік технологиялар дамуы бір адымға ілгерілеп, нәтижесінде ПК әрбір үй мен кеңседе орын тапты. ПК қолданушылар саны көбейген сайын, қоғамда ерекше топ «хакерлер» қалыптасты. 1983 жылы «Newsweek» журналында «хакер» терминіне түсіндірме алғаш рет беріліп, олардың қоғамдағы рөлі артты. Хакер – компьютерді және өзге де IT-технологияларды жетік меңгерген, кез келген серверді бұзып, өз мүддесіне қолдана алатын және жүйелік администраторлар, қауіпсіздік органдары мен банктердің бас ауруына айналған бірегей тұлғалар [1].

Банктерді «интеллектуалды тонау» тарихынан ең үздіктерін келтірсек:

Американдық банктерге 25 млн доллар шығын келтірген екі ресейлік хакер – А.Иванов пен В.Горшков. Олар Western Union кредиттік карталарының 15,7 мың нөмірлерін ұрлап, өз шоттарына активтерді аударған.

«Forbes» тізіміне енген тұлғалардың «электронды қалталарынан» И.Клопов 1,5 млн долларды өз қалтасына басқан.

В.Левин 1994 жылы американдық банк «Citibank-тің» виртуалды жүйесіне кіріп, модемдік байланысын бұзып, 10,7 млн долларды қармалаған [2].

Кибертонаушылардың барлығы банктік серверлерді бұзып, клиенттердің индивидуалды ақпараттарына келесі технологиялар көмегімен қол жеткізген:

- Санкциаланбаған әрекет (НСД) – банктің ақпараттық ресурсына заңсыз қол жеткізу және оны өз мүддесіне қолдану.
- Garbaging – банктің қоқыс жәшіктерін тінту.
- Salami attack – синтетикалық шоттардағы қалдық ақшаны иемдену.
- Sistem hack – банктің жүйелік қамтамасыздандыру жүйесіне ену.
- Manhole – банктің программалық операция қателіктерін қолдану.
- Trojan horses – бұл вирустың әрекеті нәтижесінде ақпаратты көшіру, өзге компьютерге жіберу, өшіру, өзгерту жүзеге асады.
- Directional viruses – мақсатталған вирустар. Бұл программаның негізгі функциясы өзін-өзі жүктеу және тарату.
- Worms – вирус типтес құрттар. Тек жүйеде таралады, өзін-өзі жүктей алмайды.
- Crabber – пароль ұрлауға арналған программалық жабдықтама.
- Инсайдерлер – банктің шаруашылық операциялық ақпараттарына заңсыз және кедергісіз қол жеткізе алатын банктік қызметкер [3].

Келтірілген қауіптерді қорытындылай келе, банк жүйесі қауіпсіздігінің негізгі бағыттарына тоқталсақ:

1. Физикалық қауіпсіздік. Яғни, банктің механикалық зақым, тонаудан т.б. қорғау.
2. Санкциаланбаған әрекеттен қорғау.
3. Электронды құжат айналымын қорғау.
4. Антивирустық қорғаныс.

«Интеллектуалды тонаудың» барлығы дерлік вирус арқылы жүзеге асатындықтан дүние жүзінің ең әйгілі компьютерлік корпорациялары Киберқылмыстықпен күрес бойынша Ұлттық ассоциациямен (NCFTA) бірігіп «Антивирустық бағдарламалар» ойлап табуда. Мәселен, төменде келтірілген зерттеу нәтижелері дәл осындай серіктестіктің жемісі деу артық болмас.

1-сурет. Зерттеу нәтижелері

2008 жылдың 1-кварталында банктік желілердің және әлемдік банктік ақпарат жүйесінің 877 осалдық, 248 эксплоиттерін, 180 түрлі вирустерді және 618 ұрлану мен бұзылу қаупі анықталды. Нәтижесінде 505 осалдық (57,58%), 350 (39,91%) қауіптің жойылу мүмкіндігінің жоқтығы анықталып, 8 сырттан ену әрекеттері жартылай зерттелді және 14 қауіптің алдын алу, оларды жою әдістері мен тәсілдері арнайы басылымдарға шықты.

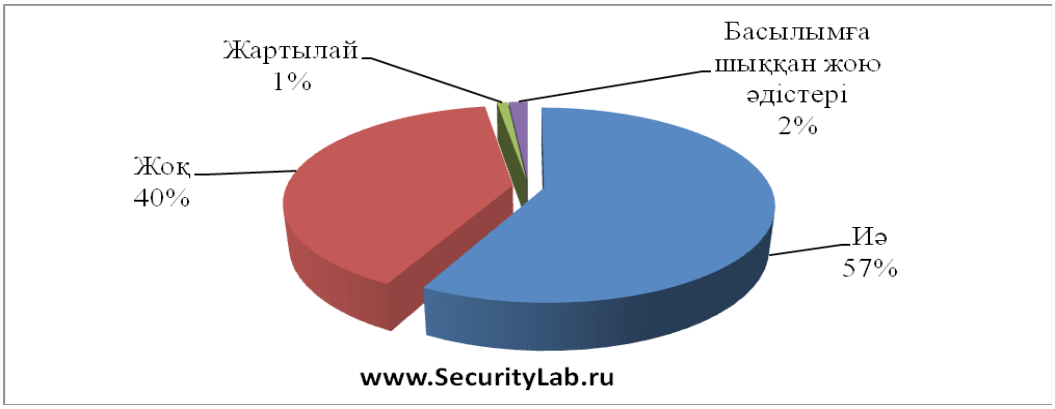

2-сурет. Зерттеу нәтижелері

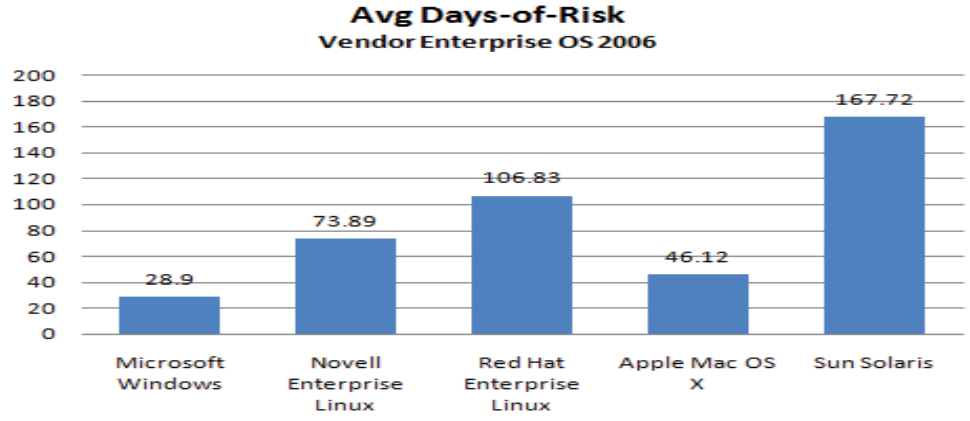

3-сурет. Avg Days-of-Risk

Бұл графикте компьютерлік және бағдарламалық қауіпсіздікті жабдықтау компанияларының ақпараттарды бұзу, ұрлау, вирустық шабуылдармен күресу көрсеткіштері келтірілген. Банктік серверлерге интернет арқылы келетін енулерді, жалпы қауіптерді жою және емдеу бойынша бағдарламаларын алғаш болып ұсынушы Microsoft екені анықталып отыр. Корпорацияға ақауды жойып, жаңа жетілдірілген программа шығаруға 29 күн қажет екен.

Келесі математикалық модельде банктердің ақпараттық базаларына 1 жыл ішіндегі енулер қаупін анықтау жылдамдығы берілген.

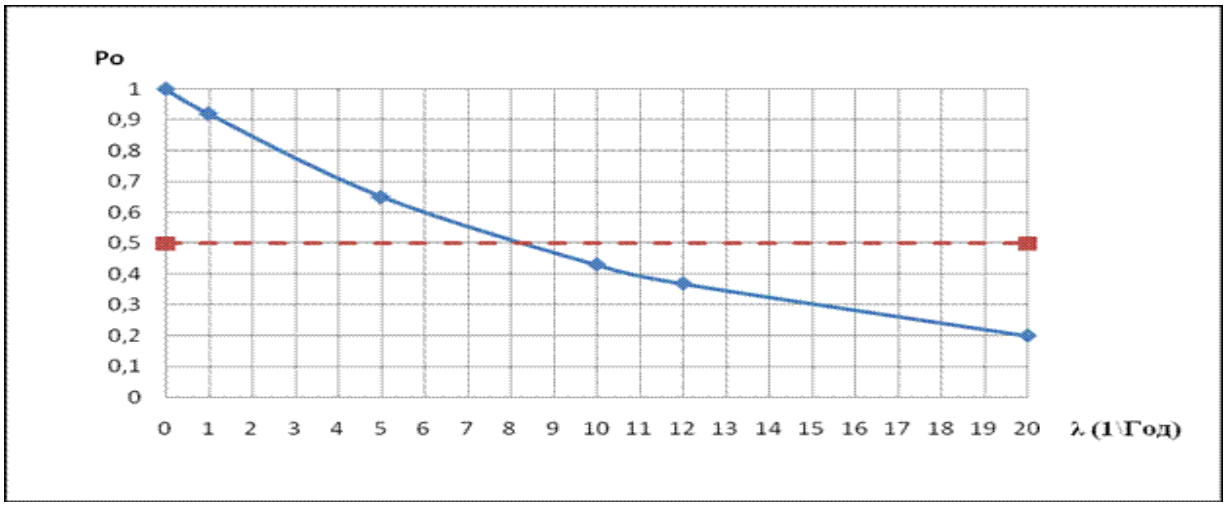

4-сурет. Математикалық модель

Мәселен, 1 жыл ішінде банктік базаға интернет арқылы енудің 20 қаупі табылса, онда жүйенің қауіптен қорғану дәрежесі 0,2-ге бірлікке тең. Бұл жүйенің осалдығының бірден-бір дәлелі. Алайда, «Symantec» зерттеуі нәтижесі бойынша Windows жүйесі жарты жыл ішінде 39 қауіпті жою бағдарламаларын шығарып, қорғау жүйесін үнемі жаңарту үрдісінде екендігі мәлім болды. Сол себепті, банктік қауіпсіздігінің бірінші амалы – тек Microsoft өнімдерін қолдану. Сондай-ақ, банктер «Касперскийдің лабораториясы» және «Джет инфожүйелері» компаниясымен бірігіп жемісті жұмыс істеуде [4].

Жоғарыда айтылған ақпаратты қорытындылай келе, біз, банк клиенттерінің қаражаттары толық қорғалуы үшін қауіпсіздіктің негізгі 3 постулатын әлеуетті салымшыларға ұсынамыз:

Біріншіден, ешкімге және ешуақытта пластик карточкаңызды бермеңіз.

Екіншіден, ешқашан пин-кодты жария қылмаңыз және қағазға түсірмеңіз.

Үшіншіден, интернет шотты қолдансаңыз, ПК-ді сенімді антивирус бағдарламасымен қорғаңыз.

«Интеллектуалды тонаудан» ешбір банктің қауіпсіздік жүйесі 100 % қорғанысты қамтамасыз ете алмайды. Бұған тарих беттері мен статистика көрсеткіштері дәлел. Оған қоса қыркүйек айының соңында АҚШ-та болған киберқылмысты еске түсірсек жеткілікті. Дамыған елдерде бұл қауіп әрбір әлеуетті салымшы басына күнде төнген қатер. Қазақстан да көштен қалмай дамуда. Сондықтан бұндай «интеллектуалды тонаулардың» алдын алу үшін түрлі шаралар қолданылуда. Дүние жүзінің белді банктері қолданысқа енгізген әдіс ТМД бойынша тек ҚР-ның Халық банкінде ендірілген. Ол биометриялық технология, банктің ақпараттық жүйесін қорғайды.

Биометриялық технология – банктің компьютерлік жүйелеріне қолданушыны автоматты режимде тануды үйретеді. Биометриялық жүйе екі бөліктен: аппараттық және арнайы программалық жабдықтамадан тұрады. Аппараттар биометриялық сканерлер мен терминалдардан құралған. Олар белгілі бір биометриялық көрсеткішті қабылдайды және алынған ақпаратты сандық модельге айналдырады. Сосын ақпараттық базамен салыстырылып, сканерден өткен адамның кім екенін анықтайды.

Биометриялық көрсеткіштер саусақ таңбасы немесе көз қарашығы, қантамырлар бейнесі болуы мүмкін. Қолданушыны идентификациялау үшін, алдымен биометриялық жүйеде ол адам туралы биоақпараттарды жазу керек. Қолданушы әрдайым сканерден өткен сайын сандық моделі ақпараттық базадағы модельмен сәйкестендіріледі. Биометрияның тағы бір ерекшелігі – биометриялық көрсеткіш тек, тірі адамға тиесілі болуы шарт, яғни, егер бір қолданушының саусақ ізінің көшірмесін жасап көрсету немесе тіпті саусағын алып келу әрекеттері жасалса, сканер көрсеткішті қабылдамайды. Бұл технологияның құрылымы мен жүзеге асу барысы өте күрделі үрдіс және кез келген адамның саусақ пен қантамырлар бейнелері қайталанбас болғандықтан, банктің құпия ақпараттарының ұрлану мүмкіндігі нөлге тең.

Сонымен мәліметтерді қорытындылай келе, келесідей ұсыныстар жасауға болады: ҚР-да биометриялық технологияны Халық банкінен өзге банктерде қолданысқа енгізу керек. Сондай-ақ, биометрияның қолданыс аясын кеңейту қажет. Мәселен, қызметкерлермен қатар, кез келген банк клиентінің биометриялық қорғанысы болса, ақшаның ұрлануы, шоттардың жоқ болып кетуі де тоқтар еді. Банкомат және төлем терминалдарында да биометриялық технологияны енгізуді ұсынамыз. Ол пластикалық карточкаларының ұрлануын, қалпына келтіру және өзге де құжаттық басқатыруларды жояды. Бұл қорғаныс технологиялары күнделікті қолданысқа енгенінше біраз уақыт қажет. Ол уақыт аралығында өзіңіздің банктегі немесе банкоматтағы ақшаңыздың қауіпсіздігі үшін негізгі постулаттарды естен шығармаңыз!

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Борисов В.И.: «Вирусы – это серьезно».*
2. *Арджен де Ландграаф: «Почти идеальное ограбление».*
3. *Баева Т.: «Персональная защита банковской информации».*
4. *www.bankir.ru: «Посторонним вход воспрещен!»*

Түйін

Бұл жұмыста банк секторын интеллектуалды тонаудан қорғаудың инновациялық технологиялары зерттеліп, олардың тиімділігі мен нәтижелілігіне баға берілген. Жұмыста статистикалық мәліметтер мен соңғы ақпараттар келтірілген, зерттеу пәні әлемдік деңгейдегі банктер мен IT корпорациялардың өмірлік тәжірибелеріне негізделген.

Резюме

Предметом данной статьи являются инновационные технологии, употребляемые в банковском секторе с целью защиты от интеллектуальных взломов. В статье приведены статистические данные последних исследований субъектов банковского и IT-секторов.

Resume

Subject of given article are innovative technologies used in bank sector for the purpose of protection against intellectual breakings. In article given the statistical data of the last research of subjects bank and IT sectors.

МЫРЗАБАЕВА Р.,
докторант, слушатель DBA МАБ

К ВОПРОСУ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В современной экономической теории известен аргумент, который косвенным образом может быть использован для обоснования проблемы импортозамещения. Этот аргумент называется «защита молодых отраслей» (или «детский возраст отрасли») и его смысл состоит в следующем. Если страна (следует заметить, что этот аргумент главным образом ориентирован на развивающиеся страны и сферой его приложения являются отрасли обрабатывающей промышленности) имеет потенциальное сравнительное преимущество в производстве определенной продукции, и эта отрасль производства не в состоянии выдерживать конкуренцию с импортом из промышленно развитых стран, то ее следует защищать до достижения отраслью стадии зрелости.

Одним из основных доводов в пользу этого аргумента, как правило, приводятся различные типы несовершенств рынка (в частности – несовершенство рынков капитала, поскольку страна не имеет развитых финансовых институтов).

Политика по приоритетному развитию тех сфер производства, что традиционно существуют в Казахстане, и которые могли бы попытаться конкурировать с импортом на внутреннем рынке, была провозглашена в 2001 г. Отечественная перерабатывающая промышленность отнеслась к этому с энтузиазмом, увидев в идее импортозамещения проявление давно ожидаемого патронирования со стороны государства.

Развитие собственного производства в перерабатывающих отраслях и машиностроении пока остается одним из приоритетов казахстанского правительства. Но предыдущий опыт показывает, что от деклараций в этом вопросе до ощутимой для всей экономики отдачи достаточно далеко.

Ожидания тогда в большой степени не оправдались. Нельзя сказать, что все акции по поддержке своего производства носили характер PR-кампаний, но многие из них были именно такими. Не раз местными властями проводились совещания по импортозамещению, где одни компании (часто – иностранные инвесторы) подписывали протоколы о намерении приобрести у других, казахстанских, те или иные товары и услуги на крупные суммы. После этого пресса сообщала об успехах политики импортозамещения, называя озвученные суммы протоколов. Но мало известным оставался факт, что как правило из этих «протокольных» намерений реализуется обычно 50-60%. Соответственно и эффект для казахстанских компаний-производителей был «половинчатым».

Другим способом показать заботу о выполнении государственной задачи развития импортозамещения стали рапорты крупных отечественных компаний, работающих в сырьевом секторе, о росте заказов у казахстанских же заводов. Одна заметная компания, работающая в энергетической сфере, заявляет о закупках на внутреннем рынке на несколько десятков миллиардов тенге. Но «в тени» остается факт, что у иностранных производителей оборудование продолжает закупаться во много больших объемах. Причем, зачастую именно того, что делают или могут делать и наши заводы.

В целом спустя несколько лет после провозглашения «курса» на импортозамещение итоги оказались не слишком уж грандиозными. Тем более, что трудно определить, чем вызван тот или иной контракт в перерабатывающей сфере: претворением государством своей программы импортозамещения или активной работой самого завода с потенциальными клиентами, у которых благодаря росту мировых цен на нефть появились «лишние» деньги. Зато можно вспомнить, что вопреки многим громким заявлениями, программы импортозамещения как таковой, т.е. в виде специального перспективного правительственного документа, до сих пор не существует.

В последний год эта тема вообще стала звучать реже. Ее вытеснили дискуссии по поводу вступления в ВТО. А членство в организации и какие-либо специальные меры по поддержке своих производи-

телей не совместимы. Какое-то время казалось, что идея импортозамещения вообще тихо «спущена на тормозах». Очевидно, очень нестабильная ситуация на мировых рынках сырья и опасения казахстанских бизнесменов из перерабатывающих отраслей вступления в ВТО заставили правительство вспомнить об импортозамещении. Это дает повод обратиться к причинам, сдерживающим развитие отечественного перерабатывающего сектора. В первую очередь, наверное, нефтегазового машиностроения, так как именно ему, по логике, предстоит быть «локомотивом» в этом вопросе. Причин здесь очень много, но есть пласт проблем, важных и притом мало известных.

Эти проблемы заложены в контрактах с иностранными компаниями, работающими в сфере добычи сырьевых ресурсов, в первую очередь, нефти. Смысл их в том, что сегодня казахстанские производители оборудования находятся в более сложных экономических условиях, чем поставщики аналогичного оборудования из-за рубежа. Сегодня крупнейшие иностранные компании, которые у всех на слуху, завозя оборудование в Казахстан из-за рубежа, не платят ни таможенных пошлин, ни НДС (его берут в зачет). Приобретая же аналогичное оборудование у казахстанских компаний-производителей, надо заплатить НДС, и в этой ситуации налог рассматривается как часть затрат инвестиций в производство. Очевидно, что при такой абсолютно неравноправной системе отношений государства с иностранными и собственными компаниями последним «подняться» крайне сложно.

Если абстрагироваться от специфики и выделить суть, то аргумент «защиты молодых отраслей» будет выглядеть следующим образом. Страны, которые имеют сравнительное преимущество в производстве определенной продукции (по ряду причин это производство находится в состоянии зарождения), и в которых отсутствуют совершенные рынки, могут защищать отрасль данного производства до того, что произойдет раньше: продукция достигнет того уровня, при котором она сможет конкурировать с зарубежной или же недостатки рынка в основном будут преодолены. Чтобы оградить процесс защиты от бесконечности, необходимо оценить минимально средние темпы роста производства, которые могли бы оправдать применение защитных мер. Как представляется, нижний порог может различаться по отраслям, но его значение должно соответствовать примерно 2-3% ежегодного роста.

Для стран с транзитной экономикой быстрый переход от плановой системы к рынку стал глубоким потрясением. В условиях практически полного отсутствия рыночной инфраструктуры, необходимой правовой базы многие отрасли экономики стали сокращаться. Глобальные перемены в хозяйственной жизни стран с переходной экономикой поставили большинство отраслей в статус «зарождающихся» или «новых».

Поэтому вполне допустима ситуация, когда страна-импортер может существенно ограничить поставки товара или сделать попытку увязать прежний уровень импорта с определенным вариантом решения отдельных политических вопросов. При условии, что такая ситуация может представлять интерес не только для одной страны-импортера, но и для большего числа стран – потенциальных импортеров, можно предположить, что либо цена на импорт в эту страну резко возрастет, либо страна будет вынуждена уступить и выполнить политические требования.

Если учесть, что рост внутреннего производства является длительным процессом и может продолжаться несколько лет, от того, насколько серьезно осложнится ситуация в стране, будет зависеть содержание политических требований.

Существуют разные подходы, которые не затрагивают вопросы специфического подхода к открытию той или иной отрасли, а рассматривают либерализацию всей экономики в целом.

В частности, в своей работе Д. Стиглиц поддерживает идеи либерализации, но вместе с тем делает две существенные оговорки: либерализация должна проходить постепенно, промышленно развитые страны также должны устранить преграды для продукции из развивающихся стран, в первую очередь, – агропродовольственной продукции.

В работах Д.Тарра подчеркиваются преимущества открытого торгового режима, в т.ч. с рекомендациями использования единообразного тарифа.

Другой известный экономист Всемирного банка А.Панагарайя исследует практический опыт либерализации экономики в отдельных странах (Индии, Китае, Южной Корее, Бразилии и др.), и в результате делает вывод о необходимости открытия экономики, а также неэффективности политики импортозамещения.

Безусловно, логика подхода со стороны теории сравнительных преимуществ заключается в том, что нужно (и выгодно) производить и экспортировать ту продукцию в производстве которой страна специализируется и не стоит производить (не выгодно) ту продукцию, в производстве которой сравнительные преимущества отсутствуют. Однако, кто может сказать и когда, если развивается «молодая» отрасль, то это что – процессы импортозамещения (что в теории означает «плохо») или развитие собственного экспортоориентированного производства (что означает «хорошо»)?

Например, собственный и весьма успешный рост производства мяса птицы в Казахстане – это импортозамещение продукции США (что означает «плохо») или развитие в будущем конкурентоспособной на мировом рынке национальной отрасли («хорошо»)?

Наверно, в отдельных случаях такая точка зрения позволяет удобно для себя трактовать применение тех или иных мер политики в странах-импортерах и давать им оценку.

Завершая теоретическую часть проблемы импортозамещения следует отметить, что, в условиях произошедших перемен, многие отрасли экономики необходимо рассматривать только как «молодые», которые потребуют в некоторых случаях времени для того, чтобы сделать вывод о том, насколько полно раскрыт потенциал каждой из них и насколько сильны сравнительные преимущества в отечественном производстве.

ЛИТЕРАТУРА

1. *План антикризисных мер Правительства, Национального Банка и Агентства финансового надзора по стабилизации экономики и финансовой системы на 2009-2010 годы.*
2. *Стратегия вхождения Казахстана в число 50 наиболее конкурентоспособных стран мира.*
3. *Тайна "металлического ящика". Деловой еженедельник «Бизнес&Власть». 26 декабря 2007.*
4. *Государственная программа импортозамещения*

Резюме

Данная статья посвящена актуальному вопросу – вопросу импортозамещения в РК. По оценкам экспертов, у идеи импортозамещения совковое происхождение. И сегодня она присутствует как некая экономически активная добавка ко всем утвержденным программах развития РК, связанных с повышением конкурентоспособности, модернизацией, инновационной политикой.

Resume

This article focuses on a topical issue - the issue of import substitution in the RK. According to experts, the idea of import sovkovoe origin . And today it is present as a kind of economically active addition to all the approved programs of RK associated with increased competitiveness, modernization, *innovation policy.*

Түйін

Бұл мақаланың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасында бәсекелестікті нығайтуға арналған. Экспорттардың бағалауынша бәсекелестіктің түб тамыры шұңғыл тектігінде. Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының дамуының барлық бекітілген жоспарларында экономикалық белсенділікті, бәсекелестікті, иновациялық саясатты жаңартуға себебепші құрал ретінде әсер ететіні байқалады.

ДАБИКОВА Ж.,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Магистратура және PhD доктарантура институтының II-курс магистранты
КАРПЕКОВ Қ.Д.,
Жетекшісі: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры

ҚАПШАҒАЙ АЙМАҒЫНЫҢ ТАБИҒАТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТУРИЗМДІ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру – мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» атты Қазақстан халқына арналған Жолдауын, «Қазақстан – 2030» стратегиясы әлеуметтік экономикалық дамуын қарастыра отырып, Қапшағай қаласының туризмін дамыту қаланың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсарту, менің ойымша қала тұрғындарын қай кездерде болса да назарда. Тек қана осы қала халқын ғана емес, сонымен қатар бүкіл ҚР азаматтарында шетте қалдыра қоймайды. Себебі өз елімізде шет елдерде сияқты (Түркия, Кариб теңізі, Қара теңіз) демалатын қаламыз болғаны тамаша.

Қапшағай қаласы – Алматының серік қаласы және Іле өзенінің бойында Қапшағай гидроэлектростанциясын орнатумен байланысты тұрғызылған. Жетісудің өңір өзенінің бірі Іленің бойынан су электр станциясын салудың жобасы 1942 жылы жасалған болатын. Оны алғаш болып ғалым-энергетик, бұрынғы Республика Ғылым Академиясының президенті академик Ш. Шокин қолға алған [2].

1963 жылы 26 ақпанда КСРО энергетика министрлігі Қапшағай СЭС салу туралы заң қабылдайды.

Қапшағай су қоймасы Қазақстандағы өте үлкен су қойма қатарында, оның ұзындығы 180 шаршы, ені 22 шаршы. Су қойманың негізгі мақсаты, Іле өзенінен келетін су арнасын ретке келтіріп отыру. Су қойма 28,14 млрд. м куб сақтауға арналған. Пайдаланылатыны 6,6 млрд куб. Қыста су қойма қатады [3].

Қапшағай қаласы негізінен 1970 жылы құрылған. Қала 3600 шаршы метрді құрайды. Онда қазіргі таңда 2 округ жане 11 елді мекен бар [1].

Міне осылайша су қоймасын құрудың арқасында Қапшағай қаласы тек қана СЭС пен ғана емес, сонымен қатар демалыс аймақтарымен де қамтамассыз етіп отыр.

«Қапшағай» сөзінің сәл тарихына үңілсек, якут тілінде «хапсағай» сөзі «тез, шапшаң, епті», ал «хаптағай» тұлғалы сөз «жазық, тегіс» мағыналарын береді. Түркі тілдерімен туыстас моңғол тілдерінде «гавшагай» «шапшаң, пысық, жылдам» деген мағынада. Бұл мағына жағынан араларында алшақтық болса да оның өзі де жер бедеріне байланысты.

«Қапшағай» аса биік таулы емес, керісінше, шатқал, сайлы, аңғарлы. Сондықтан ол жерден ағып жатқан өзенде жылдамдық, шапшаңдық болуы мүмкін емес. Осыдан шығатыны «Қапшағай» атауының алғашқы төркіні якут, моңғол тілдеріндегі «жазық» мағынасын беретін «хаптағай» ары кетсе «аңғар, сай» ұғымына ие. Сонымен «Қапшағай» шатқал, сай, аңғар сөздерінің ертедегі түсінігі.

Сөйтіп бұл аймақты «қазақ Лас-Вегасына» айналдыру жобасы жайлап жүзеге асуда [4]. Ол Қапшағайдың ойын-бизнесінің гүлденген орталығына айналып бара жатқанының бірден-бір көрінісі. Еліміздің ірі туристтік жобасы болып табылатын Oz болашақ қаласы арнайы дайындалған бейне ролик ретінде таныстырылған. Жобаның негізгі инвесторы АҚШ-тың Лас-Вегас қаласының белгілі кәсіпкері Марк Эдвент, оның сөзіне қарағанда 11 мың га жерде орналасатын Oz болашақ қаласында Сидней, Сан- Франциско, Лондон, Нью-Йорк сияқты ірі мегополистердің нақыштары – көпірлер, ескерткіштер, қонақүйлер мен ойын-сауық орталықтары бой көтермек. «Қазіргі кезде осы қалаларға бару үшін ұзақ уақыт әрі қыруар қаражат керек. Ал Қапшағай қаласында бой көтеретін Oz болашақ қаласына Қазақстанның және көрші мемлекеттердің азаматтары емін-еркін келіп, демалып қайта алады», – дейді М. Эдвант [4].

Бұл Қапшағай қаласының туризмін дамытудағы бір фактор. Одан басқа да көптеген жобалар ену-де. Қапшағай қаласын гүлдендіріп жатқан Алматы-Қапшағай автожолының 42-шақырымы тұсында

«Қазақстан-Қытай » магистральды газ құбырының құрылысы жүзеге асты. «Қазақстан-Қытай» газ құбыры Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл, Алматы, Қызылорда облыстарын газдандыруға және тұрғындарды жаңа жұмыс орындарымен қамтамасыз етуге мүмкіндік бермек. Ол Алматы облысының ұлттық, аймақтық және әлемдік шаруашылық жүргізу жүйесінде тиімді орнығуына жағдай жасайды, бұл Қазақстан Республикасы ұлттық экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Сонымен қатар Қапшағай қаласы географиялық, көліктік тұрғыдан алғанда өте қолайлы жерде орналасқан.

Бұл өңір Орталық және Солтүстік Қазақстанды Ресей және Еуропа елдерімен, ал Алматы облысының солтүстігін Қытаймен жалғастырады [6, 1].

Қапшағай қаласын 2015 жылға дейін дамыту Стратегиясының МІНДЕТТЕРІ төмендегілер болып табылады:

- кеңістіктік-аумақтық даму элементтерін және экономикалық процестерді тиімді ұйымдастырылуы үшін жағдайларды қамтитын аймақты дамыту жөніндегі міндеттерді шешу кезінде біртұтас кешенді көзқарасты жүзеге асыру.
- аймақтық, республикалық және халықаралық маңызы бар экономикалық нүктелерін анықтау;
- қаланың инфрақұрылымдық және геоэкономикалық ресурстары негізінде аумақты дамыту және өңірді аймақтарын анықтау;
- аймақтық сервистік-өнеркәсіптік және ауыл шаруашылық даму аумақтарын функционалды аймақтандыру [1].

Экотуризмді дамыту

Міндеттер:

- аумақтық рекреациялық сыйымдылығын ескере отырып, инфрақұрылымды құру мақсатымен қолда бар табиғи-рекреациялық ресурстар негізінде туризмді дамытудың бәсекелестік бағыты ретінде экологиялық туризмді дамыту.

Осылайша Қапшағай өңірінің туризмін дамыту жоспарындағы міндеттер орындалуда. Қорыта келгенде Қапшағай қаласын дамыған туристік орталық және демалыс аймағы ретінде дамуы яғни, туристік әлеуетін арттыру, ойын-бизнесін және туризм аймағын құру, көлдің туристік және спорттық әлеуетін кеңейту негізгі мақсаты болып табылады. Келешекте Қапшағай қаласы дүние жүзінің «бренд» қалалары сияқты Қазақстанның атақты қаласы болатынына сенемін.

1-сурет. Қапшағай қаласының болашақ жобасы [2]

2-сурет. Қапшағай қаласының аэро космос түсірімі [2]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *http:// kondor-tour.kz\ kapchagay_kz*
2. *http:// wiki. Iteach.ru\ index.phd. Туризмді дамыту*
3. *Қапшағай қаласының әкімшілігі*
4. *Қапшағай қаласының әкімшілік сайты www. kapchagay_kz*
5. *Қапшағай кітабы. Алматы баспасы. – 2008. – 250 б.*
6. *Әбішева З.М. Туризмнің географиялық ортасы: оқу құралы – Алматы:Қазақ университеті,2007. – 108 б.*

Түйін

Мақала авторы Қапшағай аймағының табиғи ерекшеліктерін пайдалана отырып туризмді жетілдіру жолдарын қарастырған. Мақалада Қапшағай аймағының 2015 жылға дейін дамыту стратегиясындағы міндеттер толық сипатталып, талқыланған. Мақала Қапшағай аймағында туризмді дамыту мәселелері мен стратегиясын бейнелейді.

Резюме

В статье рассматриваются пути развития туризма в Капгачайском регионе. Описываются задачи стратегии развития Капчагайского региона до 2015 года.

Resume

This article discusses the development of tourism in the region Kapgachai. Describes the objectives of the strategy development Kapchagai region until 2015.

ЖАЛТАНБАЕВ А.Б.
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ,
«Мемлекеттік және жергілікті басқару»
мамандығының 1-курс магистранты
СМАГҰЛОВА Г.С.
э.ғ.к., доцент, ғылыми жетекші

СЫНДАРЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТ – ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫҢ КЕПІЛІ

Әлемдік даму аренасына қадам басқан кез келген мемлекет өз қоғамының мүшелерінің барлық қажеттіліктерін қанағаттандырып, жаңа биік белестерге қадам басуға әрекет жасайды. Бүгінгі таңда әлеуметтік мемлекет болып табылатын көптеген әлем мемлекеттері үшін әлеуметтік саясаттың айқын басым бағыттарын анықтап, салиқалы әлеуметтік саясат жүргізу, халықты әлеуметтік қорғаудың өзіндік үлгісін қалыптастыру стратегиялық маңызы бар мәселе болып отыр. Әлеуметтік саясаттың басым бағыттарын анықтау арқылы мемлекет ең алдымен халықтың негізгі қажеттіліктерін анықтап, саясатты сол арнаға бағыттайды. Демек, тиімді тетіктерін табу арқылы қоғамның әр түрлі топтарына, таптарына, әсіресе әлеуметтік қорғауды қажет ететін әлжуаз топтарын әлеуметтік қорғаумен қамтамасыз етеді.

Елімізде әлеуметтік саясатты жүргізу мынадай негізгі қағидаға сүйенеді: баға көтерілгенде өтемақының түрлі нысанын енгізіп және индексация жүргізу арқылы халықтың өмір сүру деңгейін көтеру; ең кедей отбасыларға көмектесу; жұмыссыздық жағдайында көмек беру; әлеуметтік сақтандыру саясатын жүзеге асыру; мемлекет есебінен білім беру, денсаулық сақтау, қоршаған ортаны қорғауды дамыту, мамандандыру бағытында белсенді саясат жүргізу. Жалпы әлеуметтік саясатты жүзеге асыру үш кезеңнен тұрады: саясатты қалыптастыру, оны халыққа тарату және оны әр адамның қабылдауы. Әлеуметтік саясатты қалыптастыру процесіне Үкіметтің жасаған түрлі бағдарламалары, жобалары және Парламент, Президенттің бекіткен Заң, жарлықтарын тікелей жатқызуымызға болады. Ал енді әр адамның әлеуметтік саясатты қабылдауы, ол тікелей екінші кезеңнің жүзеге асуына байланысты өз нәтижесін береді.

2010 жылы халқымыздың табыс деңгейін арттыру, жұмыссыздықты азайту және мемлекеттің әлеуметтік саладағы міндеттемелерін толықтай қамтамасыз ету мақсатындағы шаралар толық жүзеге асырылды. 2010 жылы Мемлекет басшысы Үкіметтің алдына қойған әлеуметтік мәселелер жөніндегі міндеттемелерінің бәрі орындалды. Бюджет тұрғысынан келетін болсақ, 2010 жылғы бюджетті әлеуметтік сипаттағы бюджет деп айтуға толық негіз бар. Білім, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қамтамасыз ету мақсатына бөлінген қаржы соңғы 5 жыл ішінде екі есе өсіп отыр. 2010 жылы оның көлемі еліміздің ішкі жалпы өнімі көлемінің 10,4 пайызын құрады.

Жұмыссыздық деңгейі 2010 жылы 5,5 пайызды құрап, 2009 жылдың желтоқсан айындағы көрсеткіштен 1,1 пайызға төмендеді. 2010 жылы халқымыздың нақты ақшалай табыстары 6,3 пайызға артты. Қарастырылып отырған кезеңде тұрғындардың алатын нақты еңбекақысының көлемі 7 пайызға өсіп отыр.

2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап негізгі зейнетақы төлемдері 30 пайызға артты. Мемлекет тарапынан берілетін әлеуметтік жәрдемақы және арнайы мемлекеттік көмектер 9 пайызға арттырылды. Сонымен бірге бала күтіміне арналған ай сайынғы жәрдемақы, төртінші және одан да көп бала туғандарға берілетін бір жолғы жәрдемақы көлемі 30 айлық есептік көрсеткіштен 50 айлық есептік көрсеткішке дейін өсті. Мүгедек бала тәрбиелеп отырған ата-аналарға төленетін жәрдемақы мөлшері айлық төменгі жалақы (14952 теңге) көлеміне дейін теңестірілді. Ұлы Отан соғысындағы жеңіске 65 жыл толуына байланысты барлық майдангерлерге бір мезгілдік материалдық көмек көрсетіліп, барлық ардагерлер мен соғыс мүгедектері жеңілдетілген жолақы мүмкіндіктерімен қамтамасыз етілді. Осы мақсатқа республикалық бюджеттен 4,2 миллиард теңге қаржы жұмсалды [2].

Мың адам

1-сурет. Қазақстан Республикасының жұмыссыздық деңгейі [1]

Шалғай елді мекендерде тұратын халықты медициналық көмекпен қамтамасыз ету мақсатында телемедицина әдісі өмірге енгізіліп, алыс қашықтықтан жоғары деңгейдегі медициналық көмек көрсетілді. Заманауи медициналық техникалармен жабдықталған жылжымалы емхана кешендері сатып алынып, жұмыс істей бастады. Елбасының тапсырмасымен жүзеге асырылып жатқан «100 мектеп, 100 аурухана» бағдарламасы шеңберінде 50 денсаулық мекемесі іске қосылды. Оның ішінде, жалпы құны 79 миллиард теңге тұратын 33 медициналық мекеме 2010 жылы іске қосылды.

Мемлекет басшысының «Балапан» бағдарламасының шеңберінде есепті кезеңде республикалық бюджет есебінен жүзеге асырылған мемлекеттік тапсырыс барысында 90 мың бүлдіршінге арналған балабақшалар пайдалануға берілді. «100 мектеп, 100 аурухана» бағдарламасы шеңберінде еліміз бойынша жалпы құны 104,3 миллиард теңге болатын 103 мектеп пайдалануға берілсе, оның ішінде, жалпы құны 6,4 миллиард теңге тұратын 24 мектеп 2010 жылы пайдалануға берілді. 2010 жылы еліміздің жоғары оқу орындарының көшбасшысы болатын «Назарбаев университеті» жұмыс істей бастады. Еліміздің жоғары оқу орындарының көшбасшысы болатын бұл университет бүгінгі білім жүйесіндегі халықаралық стандарттарға сай жұмыс істейді. Осы университетті дамытуға 2010 жылы республикалық бюджеттен 16,1 миллиард теңге қаржы жұмсалды [3].

Әлемдік тәжірибеде бұдан да басқа халықты әлеуметік қорғаудың қалыптасқан үлгілері көп. Әлеуметтік саясат жүргізу үлгілерін әр түрлі жіктейді. Олардың көпшілігі әлеуметтік саясатты жүзеге асыруда мемлекеттің, азаматтық қоғам институттарының және жекелей азаматтардың қатысу деңгейі мен алатын рөліне байланысты қағидаларға негізделген. Геосаяси аспектіде қарастыратын болсақ скандинавиялық, континенталдық және американ-британдық әлеуметтік саясат үлгілерін көрсетуге болады. Скандинавиялық үлгіні – социал-демократиялық, континенталдыны – социал-нарықтық, ал американ-британдықты – либералды үлгі деп атайды.

Халықты әлеуметтік қорғаудың скандинавиялық үлгісі. Әлеуметтік саясат жүргізудің бұл типінде әлеуметтік қажеттіліктерге деген қаражаттың көп бөлігін мемлекет өз мойнына алып, оны әлеуметтік қамсыздандыруға бөлу мен таратудың көзі тікелей бюджет болып саналады. Мемлекет өзінің азаматтарының әл-ауқатын, жағдайын жасап, негізгі әлеуметтік қызметтерді де көрсетуге жауапты болады. Скандинавиялық үлгі Швеция, Финдляндия, Дания, Норвегия сынды мемлекеттердің саясатында кең көрініс табады. Осы елдердің ішінде Швецияның әлеуметтік саясат жүргізу үлгісі әлемдік тәжірбиеде ерекше орны бар. «Швециялық үлгі» 60-жылдардың соңында Швеция дамыған әлеуметтік, экономикалық қатынастар орнаған ел ретінде статус алғаннан кейін пайда болды. Дәл осы Швецияда «толыққанды жұмысбастылық саясат» пен «жалақы төлеудің мәртебелі жүйесі» ұғымдары шыққан болатын. Елдің әлеуметтік саясатының негізгі мақсаты толыққанды жұмысбастылық пен

табысты теңестіру саясаты болатын. Елдің бұл мақсаты табысты теңестіріп қайта бөлу мен арнайы мемлекеттік немесе мемлекеттік емес институттар жүзеге асыратын салық және трансфереттік саясат арқылы іске асады. Швециялық үлгінің универсалдылығы жалпыға арналғаны және бәріне бірдей қолжетімділігінен көрінеді. Әлеуметтік қамсыздандыру жоғарғы деңгейде және жұмыссыздық бойынша, балаларға арналған т.б. мемлекеттік жәрдемақы түрлері бар. Жұмыссыздық бойынша жәрдемақы жұмыстан айрылып қалған жағдайда азаматтардың қалыпты күн кешуіне арналған. Ал балалар ата-анасының табысына қарамай 18 жасқа толғанша ай сайын жәрдемақы алып отырады. Әлеуметтік қызметтердің ішіндегі білім беру саласы халықтың бар бөлігінің сауаттылығын қамтамасыз етуде. Орта және жоғары білім ақысыз болып табылады және көптеген қайта даярлау оқыту орталықтары мен білім беру бағдарламалары жұмыс істейді. Квалификациялы мамандарды дайындау мен қайта даярлау жұмыссыздық деңгейін төмендетіп, халықтың толыққанды жұмысбастылығына бағытталған әлеуметтік саясатын көрсетеді. Швеция заңнамасында оқу демалысына қаржы төленеді делінген, жалпы Швеция білімге ЖІӨ-нің көп мөлшерін жұмсайды.

Халықты әлеуметтік қорғаудың континенталды үлгісі. Әлеуметтік саясат жүргізудің континеталды үлгісінде мемлекет тек қана әлеуметтік төлемдер төлеумен ғана айналысады, әлеуметтік қызметтерді ұйымдастырмайды. Мұнда мемлекет бюджетінен және жұмысшылар мен жұмыс берушілердің әлеуметтің шараларға бөлетін қаражаты бірдей мөлшерде және негізгі қаражат көзі мемлекеттік және жеке әлеуметтік сақтандыру қорлары болып табылады. Бұл үлгіні ұстанатындар – Германия, Франция, Австрия, Бельгия. Осы елдердің ішінде Германияның әлеуметтік саясатына тоқталып өтсек, ең алдымен Германияда 1946 Альфред Мюллер-Армак жылы «нарық еркіндігі» мен «әлеуметтік теңестіру» қағидаларын біріктіретін және экономикалық саясатты анықтайтын «әлеуметтік нарықтық қатынас» ұғымын енгізді. Мұндай саясаттың мақсаты экономикалық сферада қоғамның әрбір мүшесінің өзін-өзі жетілдіруіне жағдай жасайтын әлеуметтік саясат болып табылады. Бұл үшін индивидтердің шаруашылық қызметін реттейтін институционалды жағдайлар керек. Бірінші кезекте табысты бюджет арқылы қайта бөлу немес швециялық үлгідегідей тегін әлеуметтік қызметтер емес, әлеуметтік қорғауға бағытталған еңбекке қабілетті халыққа экономикалық жағдай жасау тұр. Сонымен қатар Германияда әлеуметтік сақтандырудың төрт түрі бар: зейнетақылық, медициналық, жұмыссыздыққа және күтілмеген жағдайға қатысты. Әлеуметтік сақтандыру жұмыс беруші мен жұмысқа тұрушы есебінен қаржыландырып, қызмет түріне байланысты дифференциацияланып төленеді. Әлеуметтік сақтандыру қағидасы белгілі бір қорларына төлемдер төлеген болса, онда төлеген адамға қызметтер алуына құқық береді. Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі мемлекет есебінен төленетін балаларға жәрдемақы (бала туылғанда берілетін, күнкөрісі төмен және көп балалы отбасыларға), босқындарға көмек, білім алуға жәрдемақы, жастарға көмек, емделуге жәрдемақы, зейнеткерлік субсидиялары, соғыс құрбандарына көмек, мүгедектер мен қоғамның басқа да кедей, әлжуаз топтарына әлеуметтік көмек көрсетіледі. Германияның мемлекеттік әлеуметтік саясатының аясында денсаулық сақтау жүйесінде міндетті медициналық сақтандыру жүйесі орындалады. Нәтижесінде халықтың 90 пайызы міндетті сақтандырумен, 8 пайызы жекеменшік, ал 2 пайыз халықтың бөлігіне мемлекет өзі төлейді.

Халықты әлеуметтік қорғаудың американ-британдық үлгісі. Американ-британдық үлгі әлеуметтік сферада мемлекеттің минималды түрде қатысуымен сипатталады. Әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыру тетігі мемлекеттік бюджет емес, жеке салымдар мен сақтандыру болып табылады. Мемлекет өз мойнына тек барлық азаматтардың минималды кірістерін сақтауды және халықтың аса көмекке мұқтаж табын қорғауды алады. Бұл үлгіні негізгі ұстанатын мемлекеттер: АҚШ, Англия, Ирландия. Әлеуметтік бағдарламалар қатаң индивидуализацияланған: барлық топтардың тең мүмкіндіктері орнына халықтың жекеленге категорияларына іріктелген көмек көрсету қағидасы сақталады. Оның ішінде зейнеткерлер, мүгедектер, ауру жандар, аз қамтамасыз етілген отбасылар, толық емес отбасыларға мемлекеттік жекелей қолдаулар бар. Қазіргі таңда 16 жасқа дейін және толық емес аз қамтамасыз етілген отбасыларға жәрдемақы төленіп келеді. Міндетті білім мен денсаулық қорғау жүйесі тегін болып саналады. Бірақ та, медициналық керек-жарақтар жетіспеушілігі мен дұрыс жетілмеген ақылы медициналық қызмет көрсету проблемасы туындағаннан кейін бұл саланы реформалау қажеттілігі болып тұр. Осы жылдары Ұлыбританияда емделушілердің аурухана мен дәрігерлер таңдау мүмкіндігін

арттыру үшін сапалы медициналық қызметтер көрсету жобасын денсаулық жүйесіне енгізу көзделініп отыр. АҚШ-та заманауи әлеуметтік халықты қамсыздандыру үлгісінің негізі 1935 жылы Ф.Рузвельт қабылдаған Әлеуметтік сақтандыру туралы Заңның қабылдануымен қаланды. АҚШ-та әлеуметтік көмектің негізгі бағыты отбасыға арналған. Материалды қолдау алудың негізгі талабы – отбасыда жан басына шаққандағы кіріс көзі елде бекітілген күнкөріс өлшемінің ең төменгі мөлшерінен төмен деңгейде болуы керек. Аз қамтамасыз етілген отбасылардың балаларына жәрдемақылар төленеді. АҚШ-тың әлеуметтік саясатының ерекшелігі көмекке мұқтаж адамдарға қаржылай бөлек тағы да басқа көмектер көрсетіледі. Ол – тамақтануға, азық-түліктер сатып алуға арналған талондар [4].

Қорытындылай келгенде, Қазақстан экономикасының дамуы өз тәуелсіздігін сақтап, ұлттық жаңғырудың кепілі ретінде барша халықтың әлеуметтік жағдайының деңгейін жақсарту мен рухани өсуіне толық мүмкіндік жасап отырғаны анық.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттігі. http://www.stat.kz/;*
2. *Жұматай И. «Қазақстан Республикасында кедейшілікке қарсы күрес, әлеуметтік қорғау, тұрғындардың әл-ауқатын жақсарту – саясатты ізгілендірудің басты бағыты». //Саясат-Policy, 2011 ж. №12;*
3. *Динар Нөкетаева. «Еліміз барлық әлеуметтік міндеттерін орындайды». //Егемен Қазақстан, 2011 жылғы 18 ақпан;*
4. *Байгісиев М.К. Ұлттық экономиканы мемлекеттік реттеу. «Раритет» баспасы. Алматы, 2010 жыл;*
5. *Қазақстан Республикасы Республикалық бюджеттің орындалуын бақылау жөніндегі есеп комитеті. http://www.esep.kz/;*
6. *Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі. http://www.minfin.kz/.*

Түйін

Мақалада автор мемлекет тарапынан жүргізілетін әлеуметтік саясаттың орнын айқындап, халықтың әлеуметтік жағынан әлсіз қорғалған бөлігін мемлекет тарапынан қолдау, халықтың өмір сүру деңгейін арттыру сияқты мәселелер кеңінен талқыланған.

Резюме

Социальная защита населения является неотъемлемой функцией любого ориентированного государства. Сегодня социальные проблемы в обществе, связанные со сложным положением экономики и ухудшением вследствие этого материального положения как основной массы работающих, так и неработающих граждан усугубляются наличием многих социальных законов, предоставляющих многочисленные льготы различным категориям граждан. Автор сделал анализ по этим данным.

Resume

Population social protection is the integral function of any focused state. Today social problems in a society, the economy connected with a difficult situation and deterioration thereof financial position, both great bulk working, and idle citizens are aggravated with presence of many social laws giving numerous privileges to various categories of citizens. The author could make the analysis under this data.

Кілт сөздер: *әлеуметтік саясат, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуы, жұмыссыздық, әлеуметтік сақтандыру, шетелдік тәжірибе.*

Ключевые слова: *социальная политика, социально-экономическое развитие государства, безработица, социальное страхование, зарубежный опыт.*

Key words: *social policy, social and economic development of the state, unemployment, social insurance, foreign experience.*

САХИ А.С.,
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ
«Экология» мамандығының 2-курс магистранты

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі таңда қалалардың өсуі, дамуы, өркендеуі қалыпты жағдай. Сондықтан адамзат қала өркениетін дамытуда өмір сүру деңгейі мен денсаулығын қорғау үшін таза экологиялық аймақ қалыптастыру жолдарын іздестіру қажет. Бұл жолдың негізгі шығу тетігі – қала экологиялық орталығын қалыптастыру [1]. Бұл үшін қаланың аймақтарында табиғи немесе жасанды жолмен экологиялық жүйелер құру керек, яғни, парктер, ботаникалық бақтар, баулар ұйымдастыру.

Қала құрылысын әр түрлі архитектура мен табиғи ландшафтармен үйлестіре отырып салудың маңызы зор [2].

Қала құрылысын салуда «Экологиялық архитектура» деген термин көбірек қолданылады. Бұл дегеніміз – қала территориясындағы жаңа құрылыстарды салуда адамдардың әлеуметтік-экологиялық қажеттіліктері ескеріледі. Яғни, табиғатқа жақынырақ орналасу, кеңістіктің біртектілігінен арылу, 1 гектарға халықтың тығыздығы 100 адамнан аспау. Сонымен бірге, кішігірім ықшам аудандар ұйымдастыру, жасыл желек, гүл бақтарына, транспорт жолдарын қашығырақ орналастыра отырып, адамдар қарым-қатынасына жағдай жасау.

Тағы келесі бір мәселе, қаладағы өндіріс орындарынан шығарылатын газ тәріздес улы газдардың қала халқының денсаулығына зиянының алдын алу мәселесі. Өндірістің шығаратын газ тәріздес улы газын бөлу немесе олардың мөлшерін азайту үшін әр түрлі химиялық немесе физикалық тазарту әдістерін пайдалануға болады. Жалпы, газды пайдалану арқылы, ауаны көп ластайтын тас көмірдің орнын ауыстырып, ауа ластануын азайтуға болады. Сондықтан, өндіріс орындары отынның таза түрін, табиғи және газды, электр энергиясын, биогазды пайдаланғаны жөн. Қаладағы және қаланың айналасындағы тас көмір мен жағатын өндіріс орындары мен тұрақты жылу жүйелерін, мекемелер мен шағын кәсіпорындарды жаппай табиғи газға көшіру керек. Барлық автокөліктерді де газға көшірген тиімді. Ол үшін қаланың іші мен сыртындағы жанар жағар май станцияларын жауып, олардың орнына газ станцияларын орнату керек [3,4].

Басқа да атмосфера ластаушы факторлардың алдын алу маңызды. Соның бірі қаладағы өндіріс орындарынан шығатын улы, зиянды газдар және қалдықтар. Ауаны тазартудың бірден-бірі жолы-өндірістің технологиялық процестерін жетілдіру немесе түбегейлі жаңарту. Қалдықтардың құрамындағы химиялық заттарды бөліп алып, пайдаға асыру да уақыт талабы. Қазіргі кезде табиғи шикізаттардың 2-4% ғана пайдаға асса, қалған 96-98% пайызы әр түрлі қалдықтарға айналады және бұл қалдықтар қоршаған ортаны ластайды. Қалдықтарды өңдеп, пайдаға асыру үшін өндіріске аз қалдықты технологияны енгізу керек.

Тағы бір айта кететін жай, қала мен қала сыртындағы жайма базарлардың айналасы күл-қоқысқа, әр түрлі тұрмыстық қалдықтарға толы. Осылай ауаның ластануына жол бермес үшін әр жерде шашылып жатқан қоқысты жинап, оларды өңдеп, пайдаға асыру керек. Ол үшін шет мемлекеттердің жобасымен қоқыс өңдейтін зауыт салсақ ұтылмаймыз. Ондай зауыт қазір Алматы қаласында желтоқсан айынан бастап жұмыс істеуде. Оған жеке кәсіпкерлер өз инвестицияларын тартты.

Көше бойы мен саябақтардағы шіріген, құрап қалған ағаштар мен бұталардың орнына жаңа көпжылдық ағаштар, атап айтқанда да экологиялық мәдениеттілікті насихаттауға автокөліктерге көрсетілген қызмет аясын дамытуға, жолда жүру жағдайын жетілдіруге негізделген. Уақыт өте экологиялық қауіпсіздік, көліктің саны көбейетін болады және сертификатталған автомобиль отынын

пайдалану тәртібі жақсарады. Сонымен қатар, мегаполистің ауа бассейнін көліктердің ластау себебіне талдау жүргізу және автокөліктің қоршаған ортаға зиянды әсерін төмендету шаралары көзделген. Осылардың ішіндегі бірінші кезектегі шаралар ретінде сертификатталған мамандырылған техникалық қызмет көрсету станцияларының торабын құру арқылы көлік құралдарын бақылауды жетілдіру, жоғары сапалы автомобиль отынын пайдалану, автокөліктерді түтін құрамындағы зиянды заттарды азайтуға арналған құралдармен біртіндеп жабдықтауды жүргізу міндеттері шығарылған. Көліктерді газ отынына ауыстыру жағдайын жасау, көлік ағымын басқаруды ырықтандыру және қаладағы көлік ағымын басқарудың автоматтандырылған жүйесін түрлендіру мәселелеріне баса маңыз берілген. Сонымен бірге автокөліктерді сақтауға және қоюға арналған құрылыстар желісі дамытылатын болады.

Оңтүстік астана ауасының ластануына тікелей себеп болып отырған жәйттердің бірі, бұл – бүгінде көпшілігі рухани жағынан да, физикалық жағынан да тозған жылу энергия кәсіпорындарының жұмыс істеп тұрғандығы. Бұл орайда қаладағы жылу энергетикалық кешен кәсіпорындарында мейлінше таза отын түрін, яғни табиғи газды пайдаланудың экологияны тазартуға айтарлықтай үлес қосқаны анық. Мұндағы негізгі міндет – қазандық агрегаттарын қайта жарақтандыру болмақ. Ол бойынша қазандықтарға жаңа эмульгатор қою, мүлде ескірген қазандық агрегаттарын жаңасымен алмастыру, түрлі ведомствалық қазандықтарды жаңа құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету және тау баурайындағы қазандықтарды электрмен жылытуға көшіру секілді іс-шаралар көзделген. Сондай-ақ қазандықтарда тазартушы сүзгі құралдарын қолдануға үлкен мән берілуде.

Жалпы алғанда, қала табиғатын сауықтыруда көп жұмыстар жасалуы керек екендігін біз болашақ эколог маманы ретінде жақсы түсінеміз. Қазір “Таза ауа – жанға дауа” бағдарламасы негізінде жүзеге асырылатын мәселелер алматылықтарды көп үміттендіріп отыр. Өйткені кешенді бағдарлама атмосфералық ауаны қорғау, қалдықтар мәселесін шешу, ауыз су тазалығын сақтау, қала құрылысы, көгалдандыру, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарын қорғаудағы проблемаларды түбегейлі шешуге бағытталған. Оның алғашқы кезеңінде іске асырылатын шаруалар соңғы екі-үш жылдан бері жасалынып жатыр. Соның бірі қала көлігін кезең-кезеңімен жанар майдан газға ауыстыру болып табылады.

Қалдықсыз өндірістерде құрудағы негізгі қағидаларға шикізатты кешенді пайдалану, түбегейлі жаңа және жұмыс жасап тұрған технологияларды жаңарту, тұйықталған су және газ айналым циклондарын құру, кәсіпорындарды кооперациялау және аумақтық-өндірістік кешендер құру жатады.

Шикізатты кешенді пайдалану. Өндіріс қалдықтарына белгілі бір себептерге байланысты қолданбаған немесе қолданып бітпеген шикізаттың бір бөлігі жатады. Сондықтан да шикізатты кешенді пайдалану проблемасы экология жағынан да, экономика жағынан да маңызды мәселе болып табылады.

Табиғи ресурстарды кешенді пайдалану қажеттілігі, біріншіден, қоршаған ортаны ластап жатқан өндірістік кәсіпорындардың көлемінің өсуіне, екіншіден, оны тиімді жұмсауына тығыз байланысты болады. Өйткені минералды шикізаттар қоры шектелген. Қазіргі кезде шикізаттар бағасы тоқтаусыз өсуде. Өз кезегінде бағалардың өсуі қалдықсыз және аз қалдықты өндірістің тез дамуына әкеледі. Қалдықтардың негізгі көздеріне мыналар жатады:

- шикізат қоспалары, яғни дайын өнім алу үшін осы өндірісте қолданылмайтын компоненттері;
- үрдістің толық жүрмеуі;
- қолданбайтын заттарды қалыптастыратын химиялық реакциялардың пайда болуы. Шикізатты ұтымды және кешенді пайдалану оның қолданылмаған санын азайтуға, дайын өнімдердің ассортименттік көбейтуге, бұрын қалдықта кеткен шикізат бөлінген жаңа өнім шығаруға ықпал етеді. Мысалы, түсті металлургияда әрқашанда минералды шикізаттан алынатын элементтер саны өсіп отырады. Жердің биосферадан табылған 90 элементтен түсті металлургия кәсіпорындарды келесідей элементтер алынған.

Түбегейлі жаңа және жұмыс жасап тұрған технологияларды дамыту. Бұл технологиядағы ең негізгі кезең болуға тиісті. Мысалы, алатын болсақ, атом өндірісінің негізіне қоршаған ортаны ластамау немесе зияндылықты төмендету қағидасы қойылған. Атоммаштағы «радон» кәсіпорынында барлық технологиялық сызбаларда қалдықтарды көму әдістері өте жоғары деңгейде. Қара металлургияда жаңа технологиялық сызба құрылған, ол ортаның ластануын төмендетеді.

Тұйықталған су және газ айналымдарының циклін құру экологиялық қауіпсіздік позициясы тұрғысынан қарағанда негізгі мәселелердің біріне жатады, яғни тұйықталған су және газ айналымдарын құру. Мысалы, Ресейдің «Тулачермет» өндірістік бірлестігінде тұйықталған газ айналымы циклі ұйымдастырылған, ол суперфосфаты және басқа да фосфорлы тыңайтқыштар өндіру үшін жасалған, өз кезегінде ол қоршаған ортаның фториттермен ластануына жол берілмейді.

Кәсіпорынды кооперациялау, аумақтық өндірістік кешенді құру.

Көптеген жағдайда бір өндірістің қалдықтары екінші бір өндірістің шикізаты болып табылады. Осыған байланысты «қалдықтар» терминін «аяқталмаған өндіріс өнімдері» терминімен ауыстыру жөнінде ұсыныстар ғылыми әдебиеттерде кездеседі. Әр түрлі елдерде «қалдықтар банкі» атты жұмыстар жүргізілуде, яғни әр түрлі өндіріс салаларының қалдықтарын бір жүйеге келтіру қажеттігі туындайды.

Соңғы жылдар ішінде Алматы қаласының атмосфералық ауаның тазаруы нақты байқалған жоқ, сондықтан қазіргі кезде жүзеге асырылып отырған атмосфераны тазарту шаралардың нәтижесі өте төмен деп айтуға болады.

Алматының ауа бассейнінің ластануының алдын алу мақсатында 2015 жылға дейінгі “Таза ауа – жанға дауа” экологиялық бағдарламасы қабылданды. Бұл бағдарламаның атмосфералық ауаны қорғау жөніндегі бөлімінде автокөлік, жылу энергетикасы және өнеркәсіптік кәсіпорындар бойынша атқарылуға тиісті шаралар қарастырылған.

Тағы бір айта кететін жайт, қала мен қала сыртындағы жайма базарлардың айналасы лас қоқысқа, әр түрлі тұрмыстық қалдықтарға толы. Ауаның ластануына жол бермес үшін, әр жерде шашылып жатқан қоқысты жинап, оларды өңдеп, пайдаға асыру керек. Ол үшн шет мемлекеттердің жобасымен қоқыс өңдейтін зауыт салсақ ұтылмаймыз.

Көше бойы мен саябақтардағы шіріген, құрап қалған ағаштар мен бұталардың орнына жаңа көп жылдық ағаштар, атап айтқанда – қарағай, қайың, терек, емен, долана және тағы басқа молырақ отырғызған абзал. Жапырағы жайқалған өсімдіктер мен ағаштар денсаулыққа пайдалы, олар ауаны тазартады, көмір қышқыл газын жұтып, ауаға оттегі бөліп шығарады. Зиянды газдарды бойына сіңіріп алып, ауаны әр түрлі шаң-тозаңдардан тазартады.

Жалпы алғанда, қала табиғатын сауықтыруда көп жұмыстар жасалуы керек екендігін болашақ эколог маманы ретінде жақсы түсінеміз. Қазір “Таза ауа – жанға дауа” бағдарламасы негізінде жүзеге асырылатын мәселелер алматылықтарды көп үміттендіріп отыр. Өйткені, кешенді бағдарлама атмосфералық ауаны қорғау, қалдықтар мәселесін шешу, ауыз су тазалығын сақтау, қала құрылысы, көгалдандыру, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарын қорғаудағы проблемаларды түбегейлі шешуге бағытталған. Оның алғашқы кезеңіндегі іске асырылатын шаруалар соңғы 2-3 жылдан бері жасалып жатыр. Соның бірі қала көлігін кезең-кезеңмен жанармайдан газға ауыстыру болып табылады. Осы аталған жоспарлар жүзеге асса, Алматының тұрғындарымен бірге жұпар иісті бақтар еркін тыныс алатын уақыт алыс емес деп сеніммен айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Мамыров Н.К., Тонкопий М.С., В.В. Храпунов Экологическое состояние города Алматы. – Алматы: Экономика, 2000. –52 с.*
2. *Состояние атмосферного воздуха города Алматы в 2004 году. РГП “Казгидромет”. Алматы, 2004.*
3. *Экологическое состояние г. Алматы. Статистический бюллетень. Управление статистики г. Алматы, 2002.*
4. *Салимбаева Р.А. Современное состояние природной среды города Алматы и меры по ее улучшению. // Вестник КазЭУ. №1 2005 г. С.205-208.*
5. *Кошелев В.В. Эколого-экономическая оценка городов Казахстана. //Вестник КазЭУ. №3 2004.*
6. *Отчет о состоянии окружающей среды, организации выполнения комплексной программы оздоровления экологической обстановки города Алматы “Таза ауа – Жанга Дауа” на 1999-2015 гг. И об итогах деятельности Алматинского городского территориального управления охраной окружающей среды за 2004 год.*

Түйін

Мақалада Алматы қаласында туындап отырған қазіргі күрделі экологиялық жағдайлары мен оны шешу жолдары туралы мәселелер бұқаралық ақпарат құралдары және ғылыми әдебиеттер негізінде жазылып, ол мәселелерді шешуде автордың жеке талдаулары келтірілген.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы экологии и экологической обстановки города Алматы и пути их решения.

Resume

On town Almaty article already propagated the present broad ecological cases and his write principle mass popular and scientific literatures questions about roads permission, personal analyses author permission he questions.

Кілт сөздері: *мониторинг, биосфера, биотоп, экожүйе,*

Ключевые слова: *мониторинг, биосфера, биотоп, экосистема.*

Keywords*: monitoring, acumen, biotope, ecosystem.*

СЕЙДАХМЕТОВ А.С.,
к.э.н., профессор, зав.кафедрой «Экономика»
КазЭУ им.Т. Рыскулова

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ И ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Уровень и темпы роста социально-экономического развития страны во многом зависит от особенностей состава и структуры национальной экономики. Поэтому современный уровень развития национальной экономики, особенности ее отраслевой и территориальной структуры, эффективность функционирования отдельных ее сфер и отраслей, степень вовлеченности в мировые интеграционные процессы формируют прогрессивную национальную систему и отраслевую структуру экономики.

Республика Казахстан с 1993 г. перешла на методологию ООН «Система национальных счетов» с учетом специфики национальной экономики. В 2003 г. в соответствии с терминологией международной классификации институциональных единиц (хозяйствующих субъектов) рыночной экономики, принятой в системе национальных счетов ООН, Агентство Республики Казахстан по статистике разработало и утвердило Общий классификатор видов экономической деятельности (ОКЭД) ГК РК 03-2003. В зависимости от цели, функции объекта производства продукции и оказании услуг, а также источников финансирования национальная система экономики классифицируются по двум типам: секторам и отраслям экономики.

В СНС классификация национальной системы экономики проводится по 6 секторам, из них пять – секторы внутренней экономики – резиденты, шестой сектор внешний – нерезидентный (рис. 1).

Секторы экономики – это совокупность институциональных единиц, имеющих сходные цели, функции и источники финансирования, обуславливающие их сходное экономическое поведение. К их числу обычно относят: сектор предприятий, сектор домашних хозяйств, сектор государственных учреждений и внешний сектор. Сектор предприятий обычно подразделяется на сектор финансовых и сектор нефинансовых предприятий.

Сектор «Нефинансовые корпорации» представляют институциональные единицы, производящие товары и услуги (кроме финансовых) по ценам, покрывающим затраты и дающим возможность получения прибыли (в некоторых случаях частично за счет субсидий госбюджета). К нефинансовым корпорациям относятся частные и государственные предприятия, товарищества, производственные кооперативы, совместные и дочерные предприятия, гостиницы, рестораны, кафе, кинотеатры, казино и др.

В зависимости от того, кто осуществляет контроль за их деятельностью, они, в свою очередь, подразделяются на государственные, национальные, частные и иностранные нефинансовые предприятия.

Сектор «Финансовые корпорации» включает институциональные единицы, оказывающие финансовые услуги: посреднические (предоставление кредитов от своего имени) и вспомогательные (мобилизуют денежные средства, не предоставляя кредитов). К финансовым корпорациям относятся Национальный банк Республики Казахстан, банки второго уровня, страховые компании, пенсионные фонды, биржи, рынки ценных бумаг, брокерские компании, ломбарды, трастовые компании.

Сектор «Государственное управление» включает все организации, находящиеся под контролем государства, содержащиеся за счет госбюджета, оказывающие в основном нерыночные услуги населению индивидуального и коллективного характера. К данному сектору относятся физические лица, участвующие в производстве, предоставляющие свою рабочую силу и приобретающие товары и услуги на рынке, а также собственники мелких некорпоративных предприятий (в основном семейные).

Сектор «Домашнее хозяйство» объединяет как частных предпринимателей без образования юридического лица, так и другие формы индивидуальной трудовой деятельности.

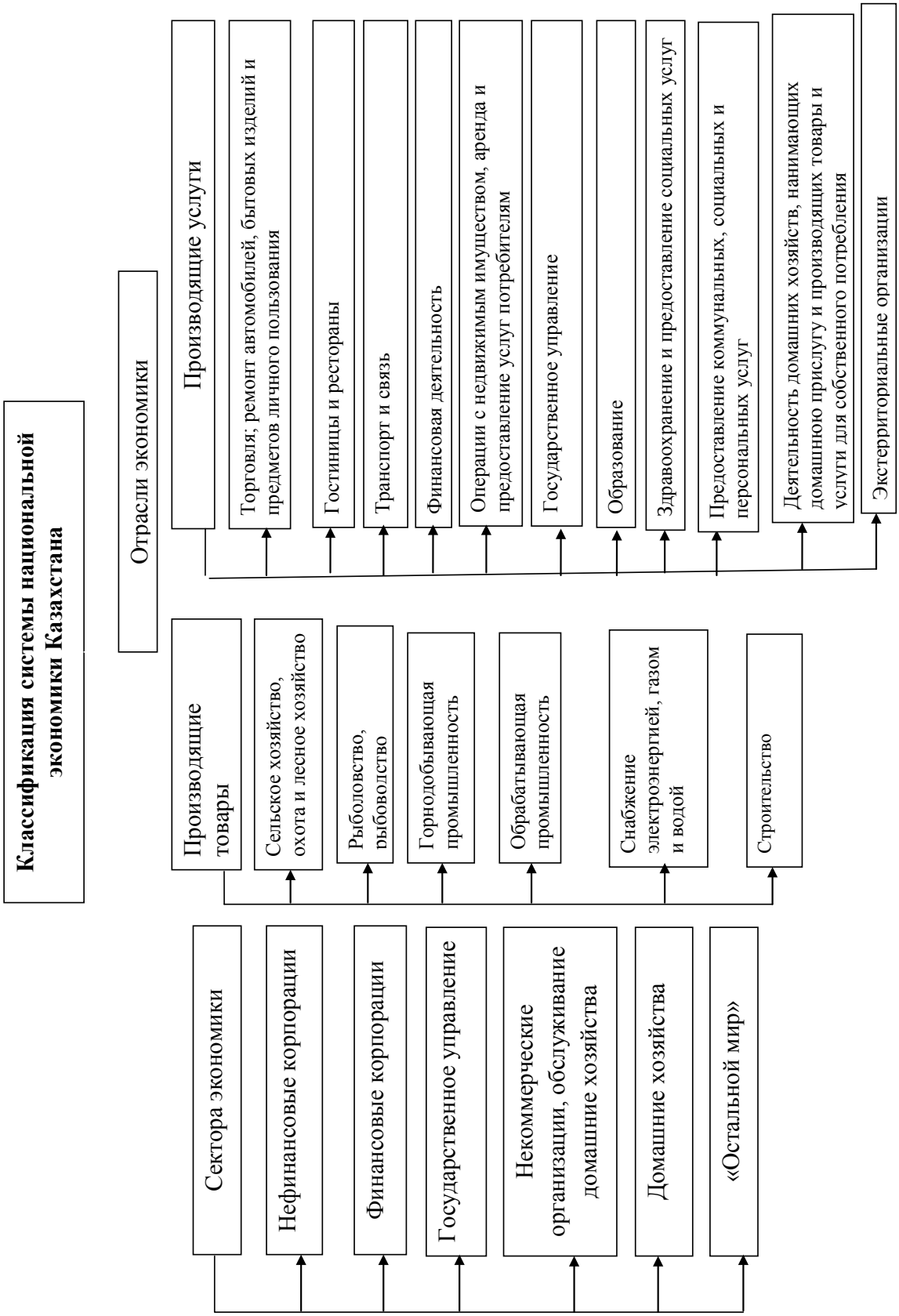

Рис.1. Классификация секторов и отраслей экономики

Сектор «Некоммерческие организации, обслуживающие домашние хозяйства», включает все некоммерческие организации, предоставляющие товары и услуги домашним хозяйствам бесплатно или по низким ценам за счет взносов, благотворительных пожертвований, трансфертов от предприятия-учредителя. К различным типам некоммерческих организаций относятся: профсоюзы, политические партии, религиозные общества, спортивные добровольные общества; благотворительные общества и фонды; ведомственные жилища, больницы, поликлиники, клубы, стадионы и т.д.

Сектор «Остальной мир или внешний сектор» – это совокупность институциональных единиц – нерезидентов данной страны (т.е. расположенных за пределами страны), имеющих экономические связи, а также посольства, консульства, военные базы, международные организации, находящиеся на территории данной страны.

В условиях перехода Казахстана к рыночной экономике произошли значительные изменения в секторальной структуре экономики страны (табл. 1).

1. Состав и структура секторов экономики Республики Казахстана, в %

Годы	Нефинансовые корпорации	Финансовые корпорации	Государственные управление	НКООДХ	Домашние хозяйства	Итого по секторам
1990	85,5	0,6	6,0	1,8	6,1	100,0
1995	69,5	1,2	6,5	0,7	22,1	100,0
2000	76,6	1,9	5,4	0,4	15,7	100,0
2004	74,9	2,3	5,4	0,6	16,8	100,0
2005	74,7	2,4	5,3	0,6	17,0	100,0
2006	76,7	3,4	5,1	0,5	14,3	100,0
2007	74,4	3,9	5,4	0,5	15,8	100,0
2008	77,0	3,8	4,9	0,4	13,9	100,0
2009	72,6	5,0	4,9	0,6	15,6	100,0

Как видно из данных таблицы 1, в процессе формирования ВВП страны наибольший удельный вес занимают нефинансовые корпорации и некорпорированные предприятия домашних хозяйств. Наблюдается тенденция увеличения удельного веса финансовых корпораций. Если удельный вес финансовых корпораций в 1990 г. составили 0,6% в ВВП, то в 2009 г. 5,0% или увеличился более 8,3 раза. Снижается доля государственного управления и НКООДХ.

Отраслевая классификации хозяйствующих субъектов в СНС также отличается от той, которая была принята в балансе народного хозяйства. Если в классификаторе отраслей народного хозяйства все отрасли разделялись на сферу материального производств и сферу не материальных услуг, то в Международной стандартной классификации всех видов экономической деятельности (МСОК) классификация начинается с отраслей, приближенных к использованию непосредственно природных ресурсов, и продолжается в сторону отраслей, которые используют уже обработанные природные ресурсы, а также в направлении приближения к отраслям, обслуживающим домашние хозяйства.

Отраслью, как известно, понимается сфера национальной экономики, которая отличается определенными видами производимой продукции специфическими средствами производства (предметами и орудиями труда), особой технологий и организацией производства, профессиональными качествами и квалификацией работников.

Отраслевое деление экономики является результатом исторического процесса и развития общественного разделения труда.

Каждая из специализированных отраслей, в свою очередь, подразделяется на комплексные отрасли и виды производства. В составе промышленности, например, насчитывается более 15 таких крупных отраслей, как электроэнергетика, топливная промышленность, черная металлургия, химическая и нефтехимическая промышленность, машиностроение и металлообработка, лесная, целлюлозно-

бумажная промышленность, промышленность строительных материалов, легкая и пищевая промышленность и другие отрасли. В сельском хозяйстве соответственно: растениеводство, животноводство, кормопроизводство и другие отрасли.

Классификация отраслей экономики Республики Казахстан представляет собой аутентичный текст Статистической классификации экономической деятельности в Европейском экономическом сообществе (NACE) и соответственно классификация по 17 секциям (рис.1).

В условиях перехода к рыночной экономике произошли существенные изменения в структуре отраслей национальной экономики Казахстана (табл. 2). Увеличился удельный вес промышленности в структуре ВВП страны с 24,6% в 1991 г. до 31,0% в 2009 г. и соответственно: транспорта: 6,6 и 8,4% ; связи – 0,6%; 2,8%, финансовой деятельности 2,6 и 5,0%, торговли – 1,3 и 2,7%.

2. Структура валового внутреннего продукта Республики Казахстан по отраслям, в %

№	Показатели	Годы					
		1991	2000	2005	2008	2009	2010
1	ВВП	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2	Сельское хозяйство, лесное и рыбное хозяйства	28,6	8,6	6,6	5,6	6,2	4,4
3	Промышленность	24,6	33,2	31,0	32,9	31,0	32,8
4	Строительство	9,0	4,9	8,2	8,3	8,0	7,7
5	Торговля, ремонт автомобилей и изделий домашнего пользования	7,9	13,2	12,3	12,5	12,4	13,1
6	Гостиницы и рестораны	-	0,6	0,9	0,8	0,9	0,8
7	Транспорт	6,6	12,0	10,2	8,8	8,4	8,1
8	Связь	0,6	1,5	2,1	2,5	2,8	3,1
9	Финансовая деятельность	2,6	3,3	3,4	5,4	5,0	3,9
10	Операции с недвижимым имуществом, аренда и услуги потребителям	-	11,5	15,7	15,3	16,1	8,7
11	Государственное управление	1,3	2,4	2,2	1,7	2,1	1,9
12	Образование	4,8	3,8	3,6	2,9	3,3	3,2
13	Профессиональная и научная деятельность	-	-	-	-	-	3,9
14	Здравоохранение и социальные услуги	3,1	2,1	1,8	1,5	1,8	1,7
15	Прочие коммунальные, социальные и персональные услуги	5,8	2,8	1,9	1,7	1,9	1,9
16	Предоставление услуг по ведению домашнего хозяйства	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
17	Прочие услуги	5,0	-	-	-	-	0,9

Примечание. Данные 2010 года предварительные

В то же время наблюдается тенденция уменьшения доли сельского хозяйства, лесного и рыбного хозяйства с 28,6% в 1991 г. до 6,2% и соответственно строительства – 9,0% и 8,0%, образования – 4,8% и 3,3%; здравоохранении и социальных услуг – 3,7% и 1,9%.

Следует отметить, что за анализируемый период наблюдается увеличение доли производства услуг в структуре ВВП страны. Например, в 1991 году удельный вес услуг в структуре ВВП составил – 36,1%, 2000 г. – 51,3%, 2005 г. – 54,1%, а в 2009 г. – 54,8%. Это связано, во первых, со снижением доли реального сектора экономики; во вторых, повышением доли торговли, транспорта, связи; в третьих, появлением новых рыночных сфер услуг; в четвертых, более высоким уровнем цен в сфере производства услуг. Такое изменение структуры в основном соответствует современным общемировым тенденциям в системе национальной экономики стран.

В структуре ВВП страны все еще высок удельный вес добывающей промышленности. В 1991 г. удельный вес горнодобывающей промышленности в структуре ВВП страны составил 25,6%, а в 2009 г. – 32,4%. Это связано с тем, что горнодобывающая промышленность все еще зависит от конъюнктуры внешнего рынка, на который ориентирована данная отрасль промышленности.

Развитие обрабатывающей промышленности носит неравномерный характер и в основном имеет тенденцию к снижению. Например в 1991 г. удельный вес обрабатывающей промышленности в структуре ВВП страны составил – 23,5%, 2000 г. – 34,1%, 2005 г. – 25,4%, а в 2009 г. – 17,6%. Это связано с сокращением внутреннего спроса из-за снижения темпов роста реальных доходов населения вследствие высокой инфляции, которая начала нарастать со второй половины 2007 г. в результате мирового экономического кризиса.

Следует отметить, что все еще в структуре национальной экономики Казахстана преобладают добывающие отрасли и отрасли первичной переработки сырья. Рациональной структурной базой, как известно, являются преобладание доли в системе национальной экономики – обрабатывающей промышленности, перерабатывающей отрасли, особенно инновационные подотрасли этой сферы. Эти тенденции и особенности сформировали в развитых странах прогрессивную отраслевую структуру экономики, определяемую не столько долей непосредственного машиностроения, химии, электроэнергетики, сколько внутренней структурой этих отраслей, а именно: уровнем развития индустриально-инновационной технологии, информационно-телекоммуникационных систем, биотехнологии, нанотехнологии, которые становятся рациональной основой современной экономики.

Следовательно, высокая доля добывающей отрасли в экономике Казахстана может оказать сдерживающее воздействие на процессы установления рациональной структуры экономики в условиях ориентации инновационного развития и повышения конкурентоспособности экономики страны. Если снижение совокупного удельного веса отраслей сельского хозяйства и добывающей промышленности являются объективным явлением в связи с ориентацией на увеличение выхода конечной продукции, то удельный вес обрабатывающей промышленности должна повышается за счет расширения переделов в области металлургии, нефтехимии, расширения выпуска наукоемкой продукции с использованием высоких технологий, развития легкой и пищевой промышленности, а также сферы услуг.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Послание Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Построим будущее вместе». – Астана 29.01.2011.*
2. *Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы от 19 марта 2010 года №958. – Астана, 2010.*
3. *Шокаманов Ю.А. Анализ динамики основных экономических показателей Казахстана в 2007-2009 годах // Мировой экономических кризис: теория, методология, практика. Экономическое исследование; под ред. д.э.н., профессора Абишева А.А., д.э.н., Мухамбетова Т.И. – Алматы, Экономика, 2009.*
4. *Статический ежегодник Казахстан 2009. Статический сборник. – Алматы, 2010 (www.stat.ru) .*
5. *Статистический ежегодник Казахстана 2010. Статистический сборник. – Алматы, 2011 (www.stat.ru) .*

Резюме

В статье рассматриваются состав, структура и классификация национальной системы экономики Казахстана. С использованием аналитических данных исследованы тенденции и структурные изменения системы национальной и отраслевой экономики страны в условиях рыночных отношений.

БЕРДАЛИЕВ К.Б.,
профессор
МУХАЕВ С.,
профессор КазЭУ им. Т. Рыскулова

БЕЛГІЛІ ҒАЛЫМ ОРЫНБАСАР ТӨЛЕМІСҰЛЫ – 70-те

Ғалымның ғалым болып қалыптасуына көптеген табиғи және адами ақиқаттар әсер ететіні белгілі. Олар адамның мінез-құлқынан, іс-әрекеттерінен көрініс тауып жататыны сөзсіз. Сондай жарқын тұлғалардың бірі Евразия экономикалық академиясының академигі, экономика ғалымдарының докторы, профессор Орынбасар Төлемісұлы.

Орынбасар Төлемісұлының қатысуымен елімізде машина жасау саласының бес жылдық жоспарлары, ұзақ мерзімдік тұжырымдамасы, ғылыми-техникалық даму бағдарламалары және осы саланың өндіргіш күштерін орналастырудың үлгісі жасалды.

Қазақстан экономикасының құрылымы және жетілдіру туралы ойларын О. Төлемісұлы «Табиғат байлығына егеменділік және оның құны» атты ортақ монографияда айқын көрсетті.

О. Төлемісұлы өнеркәсіп жетілдірумен қатар бірқатар әлеуметтік-экономикалық және аймақтық даму мәселелерін атап көрсетті және оларды шешу жолдарын ұсынды. Біздің ойымызша тұйықтан шығудан бірден бір жолы – экономикалық тәуелсіздікпен егеменділік негізінде тауар айналымында ТМД елдері шеңберінен шығып, шетелдермен қарым-қатынасты нығайту сауда әріптесін еркін таңдау болып табылады.

О. Төлемісұлының пайымдауынша «Республика экономикасын көтеріп сан-саналы халық шаруашылығын қалыптастырудың бірден бір жолы ұлғаймалы ұдайы өндіріс үлгісі арқылы тауардың құны мен бағасын құн теориясына сәйкес анықтап, жүзеге асыру».

Экономиканы қайта құру меншік қатынастарына күрделі өзгерістер әкелді. Осы тұста О. Төлемісұлы өзінің меншік туралы зерттеулерін жүргізді.

О. Төлемісұлы 1980 жылдан бастап ЖОО ауысып АҚШИ ғылыми педагогикалық жұмыстармен айналысты. Онда аға оқытушы, доцент, нарық институты директорының орынбасары, «менеджмент және маркетингі» оқу-ғылыми кешенінің директоры, «Басқару» факультетінің деканы қызметтерін атқарды. Бұл жылдары ол бағаның теориялық негіздері, баға белгілеу туралы монографиялар мен ғылыми мақалалар жариялады. Еліміздің белгілі ғалымдары мен қоғам қайраткерлері Қ.А. Сағадиев, Ғ.С. Сейтқасымов, Н.Қ. Мамыров, Т.Ш. Шаукенбаев, Д.Қ. Қабдиев, Қ.О. Оқаев, Қ.Ә. Төлтаев, А.Е. Есентүгелов, Ж.О. Ихданов, Ө.Қ. Есқараев және тағы басқалармен қызметтес болды. Бұл да ғалымның өмірлік жолымен ғылыми қызметінің қалыптасуына игі әсерін тигізді. Қазақстанда ауыл шаруашылық өнімдеріне белгіленген бағалардың еліміздің экономикасын көтеруге толық әсер ете алмайтындығын, орталықтан белгіленген дотацияның жеткіліксіз екенін дәлелдеп, осы тапшылықтан шығу жолында бірталай тиімді ұсыныстар дайындады.

Баға теориясы, оның қалыптасуы, нарық жағдайына сәйкес өзгерістері туралы ғылыми-зерттеулер жүргізіп монография, мақалалар жазумен қатар ЖОО арналған оқу-әдістемелік құралдар дайындады.

«Нарық қатынасына өту кезеңінде өндірістік бизнес баға тетігін пайдалану» тақырыбына монография жариялады. Сол зерттеулердің нәтижесінде 1996 жылы «Нарық қатынасына өту кезеңінде баға тетігін пайдалану» тақырыбында алғашқылардың бірі болып қазақ тілінде докторлық диссертация қорғады.

О. Төлемісұлы менеджер және экономист мамандарын жаңа талаптарға сәйкес оқыту-әдістемелерін жетілдіруге өзіндік үлесін қосты. Шетелдік тәжірибелерді зерттеу мақсатында АҚШ, Голландия, Италия және Жапония Университетінің жұмыстарымен танысты. Чикагода (АҚШ) «Оқытудың шекарасы жоқ» деген ұранмен өткізілген «Дүниежүзілік оқыту менеджменттің дамыту» форумына қатысты.

О. Төлемісұлының ғылыми-педагогикалық жетістіктері, оның ерекше қасиеттері адамдармен қарым-қатсынасы, өз ісіне жауапкершілігі, іскерлігімен білімділігі арқылы бағаланды. Педагогикалық еңбек шеберлігі ізденімпаздығымен ғылыми жетістіктері, студенттерді тәрбиелеудегі ұстанымдары оның жоғарғы мектеп тәлімгер ұстаздар арасында беделін арттырды. Экономист-мамандар дайындау жастарға тәлім-тәрбие берудегі еңбектері бағаланып, 2009 жылы ҚР Экономика және бюджетті жоспарлау министрлігінің «Құрмет грамотасымен» марапатталды. Ол Қазақстан экономист-ғалымдар кеңесінің мүшесі.

ТАНКИЕВА А.Қ.
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ, э.ғ.к.

ТАЛАПТЫҢ МІНІП ТҰЛПАРЫН...

(студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары жайында)

...тас қияға өрлеген жас талаптанушы алатын белесінің зор екендігін білсе де, оған жетер жолда «шыңдалу» мектебінен өтетіндігін әсте біле бермейді. Бұл шыңдалу мектебі университет қабырғасында студенттің ғылыми-зерттеу жұмысы деп аталса керек-ті.

Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарымен шұғылдануы оң жолға қойылған деп айту артық емес. Олай деуіме соңғы екі оқу жылдарында (2009-2010 және 2010-2011) студенттердің қатысуымен өткізілген ғылыми шаралар дәлел бола алады.

«Инемен құдық қазғандай» – бейнеті көп, нәтижесі оңай да жылдам бола қоймайтын, «табандаған шыдамдылық» пен терең ізденуді талап ететін, зерттеу негізінде талдау жүргізіп, қорытынды жасап, өз ұсынысын білдіру сияқты бірсыпыра жұмыстар – осы ғылыми-зерттеудің еншісіне тиесілі.

Бұл мақаланы жазудағы басты мақсатым – атқарылған жұмыстарға ой түйіндеп, студенттердің ғылыми-зерттеуге, танымпаздыққа, ізденушілікке деген талпыныстарының, ұтқырлықтарының, оқытушылық құрамның оларды даярлаудағы ұстаздық шеберліктерінің, ұйымдастыру шараларының берекелі тұстары жөнінде ой өрбіту.

«Ел үмітін ер ақтаған», – дегендей, университет артқан үмітті студент-жастар өз талаптарын университетаралық, республикалық конкурс, олимпиада, ғылыми жобаларда сынау арқылы жеткен жетістіктері, көңілге қуаныш ұялатарлық нәтижелері – «артылған» сенімді ақтағанға іспеттес.

Айта кетелік, биыл университетімізде үшінші рет экономика мамандықтары бойынша (экономика, қаржы, есеп және аудит, бағалау) республикалық студенттік пәндік олимпиада өткізілді. Олимпиадаға республикамыздың 26 жоғары оқу орындарынан 325 студент (107 команда) қатысқан болса, оның ішінде жеңімпаз атанған 6 команда біздің университетімізден. Осы олимпиадаға қатысушылардың үлесі бойынша «салмақтырағы» «Қаржы» мамандығына тиесілі. Жыл сайын «Қаржы» мамандығы бойынша қатысатын командалардың саны басқаларға қарағанда көп, дайындық деңгейлері де жоғары. Қазылар алқасының осы бірінен бірі үздік командалардың ішінен «жарып шыққанын» жүлделеуде кездесетін «қиындықтары» баршылық. Осы орайда, уақыттың тапшылығын да, әділдікті де, білім сапасын да ескеруде «көрегенділік» танытып келе жатқан профессорлардың еңбегін айтуды міндетім деп санаймын. Олар – «Қаржы нарықтары және банктік бизнес» кафедрасының меңгерушісі, экономика ғылымдарының докторы, профессор Ұ.М. Искаков, «Қаржы» кафедрасының профессоры, экономика ғылымдарының докторы В.Д. Мельников.

Оған қоса, студенттеріміз еліміздің жетекші оқу орны әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде «Мемлекеттік және жергілікті басқару», «Маркетинг», «Менеджмент», «Ақпараттық жүйе» және Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық университетінде «Туризм», «Әлеуметтік жұмыс» мамандықтары бойынша өткізілетін аталмыш деңгейдегі олимпиадаға, конкурстарға қатысып, бірінші, екінші, үшінші жүрделі орындарға ие болды. Осы орайда аталмыш мамандықтар бойынша студенттің білімін жетілдіруге «алтын уақытын сапр ететін» оқытушы еңбегі елең еткізері анық. Олардың қатарында Ш.А. Смағұлова, А.А. Нұрпейісова, Ғ.Қ. Кішібекова, Б.О. Құламбаев, Е. Бейсекей, К.Ә. Әбенова, Қ.Қ. Пірімжарова, С.Б. Сауранбай, Ә.С. Бектеубаева, Р.Қ. Елшібаев, Ә.К. Нүсібалиевалар бар.

Университетімізде жоғары оқу орындары студенттері арасында да «Экономикалық теория, микро-макроэкономика», «Business English» пәндерінен олимпиадалар жыл сайын өтіп тұрады. Бұл олимпиадалардың өз ерекшеліктері бар. Оларға Т.Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар мен әлем тілдері, Алматы экономика және статистика, Халықаралық бизнес университеттерінің, Азаматтық авиация мен Халықаралық бизнес академияларының 1-2 курс студенттері үнемі қатысады. Мұнда да кафедра, оқытушы еңбектері орасан зор. Олимпиада нәтижесі оқытушылардың еңбегінен, студенттердің білімге, ізденуге құштарлығынан көрінеді. Айталық, ағылшын тілінің майталманы, кафедра меңгерушісі – И.Н. Козачкованың жетекшілігімен дайындалған студенттер университеттің халықаралық деңгейде өткізетін ғылыми шараларында аударма жұмыстарына еркін көмектесе алады. Тілді меңгеру, оны жетілдіру арқылы студенттерді олимпиадаға, конференцияға қатыстырып, жаттығу «сабақтарын» жүргізіп, көп еңбек ететін оқытушылар аз емес, солардың ішінде Б.Т. Өтебаева, Р.К. Ан, Ә.Ү. Ақатова, Ж.Б. Бұғыбаевалар бар.

Ал, жоғарыда аталған экономикалық мамандықтар бойынша өткізілетін республикалық, халықаралық деңгейдегі олимпиада, конкурс, ғылыми жобаларға қатысатын «негізі» бар студенттердің қалыптасуына «Экономикалық теория» кафедрасы бірден бір өз септігін тигізіп келетіні рас. Осы жақсы дәстүрдің жалғасын табуға бастамашы болып жүрген кафедра меңгерушісі Қ.С.Байшоланова, ал, олимпиаданың оқу-әдістемелік негізін әзірлеуге кафедраның професорлық-оқытушылық құрамы толықтай ат салысып, университеттің ілтипатына ие болып жүр.

Оқу жылының басында Білім және ғылым министрлігі жариялаған студенттік инновациялық жобаға біздің студенттеріміз қолданбалы маңыздылығы бар ғылыми жобаларды жіберді. Сондай-ақ, Экономикалық даму және сауда министрлігі жанындағы «Сауда саясатын дамыту орталығы» АҚ-ы жариялаған «Қазақстан және дүниежүзілік сауда ұйымы» атты конкурсқа да «Экономика», «Халықаралық қатынастар» мамандықтарының студенттері қатысты (олар А.К. Байзулаева, М.А. Оспанов, Кемал Даурен, Е. Оразхан, Ш. Берлибекова және т.б.).

Студенттің білім деңгейін байқау үшін конкурс өткізумен қоғамдық ұйымдарда айналысады. Соның ішінде Қазақстан Республикасы тұңғыш Президентінің қоры жаратылыстану, техника, гуманитарлық ғылымдар бойынша ең үздік студенттік ғылыми жұмысқа республикалық деңгейде жыл сайын конкурс жариялайды. Оған биылғы оқу жылы біздің университетімізден 26 студент өз жұмыстарын ұсынды. Бұл үлкен байқауда «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығының 3-курс студенті Садықов Жеңіс жеңімпаз атанып, біздің абыройымызды бір белеске көтеріп тастады.

Қай ғылымның болмасын атасы саналатын – математика пәні экономикалық бағытта мамандар даярлауда басты рөл атқаратыны белгілі.

Ол болашақ маманның терең ойлауға, нақты дәлдік қасиетке ие болуға, «проблемалық» мәселелерді шешуде болжам жасап үйренуге де ықпал етеді. Осы орайда университеттің «Қолданбалы математика» кафедрасында бірқатар «ауыз толтырып» айтуға тұрарлық оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу жұмыстары қатар атқарылып жүр. Студенттің білім сапасын арттыру, оны жетілдіру мақсатында математика пәні бойынша ұйымдастырылатын университетішілік олимпиада соңғы он жылдай мерзім ішінде үздіксіз өткізіліп келеді. Биылғы жылы осы олимпиадаға түрлі мамандықтардан 107 студент қатысты. Жеңіске жеткен студенттер алдымен кафедра деңгейінде марапатталып, кейін ол шара университетімізде алғаш өткізілген I «Бизнеске ғылым» атты жастардың халықаралық ғылыми Форумында 1-3 дәрежелі диплом берумен ұштастырылды. Аталмыш форум шеңберінде де кафедра студенттердің ғылыми конференциясын өткізді.

Дәстүрге айналғандай, жоғарыда аталған мамандықтар бойынша студенттердің республикалық ғылыми-зерттеу жұмыстарының конкурсына 244 студент қатысып, өз білімін ортаға салған болса, оның 30-ы біздің университетімізден.

Жоғарыда атап кеткен Форум шеңберінде «Бизнеске арналған инновациялық технологиялар» атты конкурс бес бағытта жүрді (электрондық және экологиялық бизнес, агробизнес, сервис-менеджмент, билік, бизнес және қоғамның қарым-қатынас технологиясы). Конкурс жеңімпаздарының ғылыми жоба нәтижелері форумда баяндалды.

Білікті маман даярлауда университеттің алатын рөлі маңызды екені сөзсіз де, ал білімді студенттің негізі мектеп қабырғасынан қалыптасатыны анық. Осы заңдылықты ескере келе, университетте бірінші рет мектеп түлектері арасында «Экология», «Маркетинг», «Менеджмент» мамандықтары бойынша олимпиада өткізілді. Кез келген бастаманың «проблемалық» тұстарының көптігіне, оның қандай нәтиже беретіні жөнінде болжам жасаудың қиындығына, арнайы оқу-әдістемелік құралдарын (бақылау жұмысы, эссе жазу, іскерлік ойындар, тест сұрақтары) әзірлеуде кездесетін, әсіресе, оқушы мен студентке берілетін білім деңгейінің алшақтығын ескеруде, уақыттың мүлдем тапшылығына және басқа да толып жатқан «кедергілерге» қарамастан, осы үлкен шараны өткізген кафедра еңбегін ерекше айтып өту аса маңызды. Әсіресе, «Қоршаған ортаны қорғау және табиғатты пайдалану экономикасы» кафедрасының меңгерушісі, геология-минералогия ғылымдарының докторы, профессор М.С.Тонкопий аталмыш шараны өткізуде асқан жауаптылық, бірізділік танытты (бұл қасиеттер өзіне қашанда тән). Профессордың мол білімі мен тәжірибесіне тәнті кафедраның жас оқытушы-мамандары (олардың ішінде Г.С.Сатбаева, Р.А.Салимбаева) жүктелген тапсырмаға аса жауапкершілікпен қарап, олимпиаданың өз деңгейінде өтуіне үлкен үлес қосты.

Міне, «Бұлақ көрсең – көзін аш», – қағидасын ұстанған университет, биылғы жылы үздік түлектерді студент етіп қабылдамақшы.

Жоғарыда аталған бір топ ғылыми шаралар қатарына конференция да жатады. Әр оқу жылы факультеттер өз деңгейлерінде студенттердің ғылыми конференцияларын өткізеді. Атап айтатын болсақ, 6-қазан – Бухгалтерлер күні (бұл шараға 38 студент қатысса), 12-қараша «Басқару» факультетінде «Экономиканы мемлекеттік реттеу» кафедрасының ұйымдастыруымен экономика ғылымдарының докторы, профессор Ө.Қ. Есқараевты еске алуы мен оның 70 жылдығына арналған «Дағдарыстан кейінгі даму кезеңіндегі қазақстандық қоғамның әлеуметтік-экономикалық мәселелері» тақырыбындағы студенттердің ғылыми конференциясы (факультет бойынша 123 студенттің ғылыми мақалаларын қамтиған жинақ жарық көрді), 14-қараша Ұлттық валюта мен қаржыгерлер күніне орай өткен студенттік конференция жоғары деңгейде ұйымдастырылды (құрамына 40 студенттің мақаласы енген жинақ шықты).

18-19 мамырда өткен I **«Бизнеске арналған ғылым»** атты жастардың халықаралық ғылыми форум шеңберінде «**Ғылым мен білімнің инновациялық индустриясы»** деп аталған жас ғалымдардың, магистранттар мен студенттердің халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясына университеттің 228 студенті белсенді қатысқанын ескерсек, «болашақ – ғылымда» екендігіне сенім нығаяды.

Студенттер университетішілік ғылыми шараларға (конференция, конкурс, олимпиада, семинар, дөңгелек үстел) қатысумен шектелмейді. Осы оқу жылында университеттің 50-ден астам студенттері түрлі деңгейдегі ғылыми конференцияларға қатысып, жүрделі орындарға ие болды. Олардың қатарында «Ломоносов – 2011» жас ғалымдар, магистранттар мен студенттердің халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы (мұнда ғылыми баяндаманың ерекшелігі үшін марапаттауға ие болғандар «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығының студенті Н.Радько, ҚазЭУ мен Санкт-Петербург механика, оптика және ақпарат университетінің магистранты Р.Х. Хабибуллаев, «Әлеуметтік жұмыс» мамандығының студенті П.Пулатовалар), Қазан федералды университеті ұйымдастырған студенттердің ғылыми конференциясы, Калининград облыстық білім беру институты өткізген «Жастардың экономикалық ойлау қабілеттерін қалыптастыру мен кәсіпкерлік мәдениеттерін дамыту» атты ғылыми конференция, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінде өткен студенттік конференция және тағы басқалар.

Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті – Стратегиялық даму бағытын анықтаған үлкен білім ордасы. Осы оқу жылы ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысып, белсенділік танытқан, университет абыройын көтерген, өздері «шыңдалған» студент-жастар саны 751, олар барлық күндізгі бөлімде білім алып жатқан студенттердің 11%-ын құрайды. Келесі оқу жылы осы көрсеткішіміз екі еселенуі тиіс деп алдымызға батыл мақсат қоямыз. Атқарылған жұмыстар қатары баршылық, дегенмен оларды толықтай бір мақалада қамту қиындығы, құрметті оқырман, сізге мәлім!

Қазақстанның болашағы білімді жастарға, бүгіннен бастап ғылымға ден қойған студенттерге тікелей байланысты екенін айта келе, балаға білім беруді көксеген ұлы Абайдың мына бір өлең жолдарымен ойымды түйіндегім келеді:

Әсемпаз болма, әрнеге,
Өнерпаз болсан, арқалан!
Сен де бір, кірпіш, дүниеге,
Кетігін тап та, бар, қалан!

ИННОВАЦИОННАЯ ИНДУСТРИЯ НАУКИ И ЗНАНИЙ

Резолюция международной научно-практической конференции молодых ученых, магистрантов и студентов г. Алматы 18-19 мая 2011 года

18-19 мая 2011 года в Казахском экономическом университете им. Т. Рыскулова в рамках международного молодежного научного форума «Наука для бизнеса» прошла международная научно-практическая конференция молодых ученых, магистрантов и студентов «Инновационная индустрия науки и знаний».

Целью конференции стало обсуждение теоретических и практических аспектов инновационного развития экономики по следующим направлениям:

- экономика знаний как основа построения инновационного общества;
- инновационное предпринимательство;
- экологизация экономики;
- 20 лет независимости: пути экономического и культурного развития.

В работе конференции приняли участие известные ученые, руководители и ведущие специалисты из государственных и бизнес-структур, молодые ученые, докторанты PhD, магистранты, студенты из ведущих университетов республики, ближнего и дальнего зарубежья, отразивших в своих докладах состояние и перспективы инновационного развития экономики Казахстана, опосредованные следующим кругом проблем:

- государственное регулирование инновационной деятельности в Республике Казахстан;
- реализация программы форсированного индустриально-инновационного развития РК и содействие реализации инновационных проектов;
- привлечение инвестиций в обрабатывающий сектор национальной экономики;
- определение критериев инновационного предпринимательства;
- переход к «зеленой» экономике и «зеленому» маркетингу;
- обеспечение международной конкурентоспособности знаний, полученных в Республике Казахстан;
- перспективы нефтяной отрасли Казахстана в международном сообществе;
- совершенствование методологии и организационно-управленческих основ оценочной деятельности в Казахстане;

- усиление определяющей роли математики и более широкое использование в экономических исследованиях математического моделирования и информационного обеспечения как инструмента анализа и прогнозирования;
- повышение роли информационных технологий в инновационном развитии различных сфер экономики и бизнеса, а также в управлении, маркетинге, финансовом анализе, бухгалтерском учете;
- определение роли и места информационных систем в условиях форсированного индустриально-инновационного развития страны.

Участники конференции констатируют, что в современном обществе знания становятся движущей силой прогресса, источником новых жизненных благ. Поэтому одним из ключевых направлений инновационно-технологического развития Казахстана является формирование развитой научной системы, способной генерировать новые фундаментальные и прикладные знания, как основы продуктивной инновационной системы.

Требуется выход на новый технологический уровень, освоение новых технологий, способствующих долгосрочному экономическому развитию.

В свою очередь эти задачи не могут быть реализованы без надлежащего кадрового обеспечения, т.е. соответствующего уровня подготовки студентов, магистрантов, докторантов PhD.

Участники конференции определили приоритетные направления научно-исследовательской деятельности в университетах, научных организациях и центрах:

- усиление прикладной направленности научных исследований и увеличение доли научных работ, выполненных по заказам бизнес-структур;
- разработка научного обеспечения экономики знаний в Казахстане;
- применение форсайтных исследований для оценки эффективности новых технологий;
- повышение международной конкурентоспособности высшего образования Республики Казахстан;
- формирование конкурентоспособного экспортоориентированного национального сектора инфокоммуникативных технологий;
- формирование центров экономического роста на основе рациональной территориальной организации экономического потенциала.

Для реализации приоритетных направлений деятельности участниками конференции предложены следующие рекомендации:

- Инициировать КазЭУ им. Т. Рыскулова, как ведущему экономическому вузу страны, создание и разработку научно-методологической основы эффективного функционирования экономики знаний в Казахстане.
- Разработать научно-исследовательскую программу «Стратегия зеленого роста» в целях реализации Концепции устойчивого развития и пропаганды зеленой экономики.
- Улучшить подготовку специалистов путем усиления научно-исследовательской компоненты в образовательных программах высших учебных заведениях РК через формирование научно-исследовательских структур совместно с работодателями при кафедре, факультете и университете в целом.
- Необходимо разработать и внедрить новые подходы к формированию национальной инновационной системы, основанные на внедрении инновационной культуры, трансферта знаний и технологий в национальное богатство страны.
- Рекомендуется улучшить учет научно-инновационной активности и обеспечить сопоставимость индикаторов науки и инноваций путем внедрения международных стандартов.
- Для создания эффективной системы интеграционных институтов, обеспечивающих баланс национальных и глобальных интересов, необходима разработка общерегиональной стратегии развития Единого экономического пространства.
- В целях глубокого изучения научного наследия выдающихся ученых-экономистов рекомендуется введение в учебные планы специальных курсов по научным экономическим школам.

- Организовать совместно с Казахстанской ассоциацией оценщиков (КАО) постоянно действующие курсы (семинары) по повышению квалификации специалистов-оценщиков.
- Повысить качество преподавания математических дисциплин на всех уровнях системы образования, в том числе с усилением прикладной направленности преподавания экономических методов и моделирования социально-экономических процессов.
- Разработать новые экономические информационные системы, в том числе и для малого бизнеса
- Активизировать деятельность научных подразделений путем усиления связей КазЭУ с научным и бизнес-сообществом для проведения совместных научных исследований, востребованных рынком.
- Усилить воспитательную компоненту в образовательном процессе с целью привития студентам высокого ценностного отношения к знаниям.
- Развивать новые формы активного привлечения студентов к научным исследованиям
- Создать условия для привлечения в науку креативно мыслящих мотивированных молодых людей, готовых к современным вызовам конкуренции на интеллектуальном рынке.
- Обеспечить взаимосвязь образования и производства через развитие партнерских отношений с работодателями и бизнес-структурами.

Практиковать широкое привлечение зарубежных ученых для проведения совместных научных исследований.

- Создавать условия для прохождения стажировок молодыми учеными в ведущих научных центрах мира.

Участники конференции выразили огромную признательность КазЭУ им. Т. Рыскулова за организацию и проведение конференции, содержательный и взаимополезный обмен мнениями.

Участники конференции надеются, что данная резолюция будет поддержана руководителями высших учебных заведений, научным и бизнес-сообществом, вузовской общественностью и придаст новый импульс инновационному развитию нашей страны.

ANNOTATIONS OF THE ARTICLES OF THE ISSUE

M.I. SIGAREV, I.A. PALAGINA

The formation of sustainable mechanism development in rural areas of Kazakhstan

The problems of agricultural production Islands, data analysis and concrete proposals on the formation mechanism of cad-based ravage ensure economic and social development of local NOSTA.

R.E. DZHANSHANLO

The nature and significance of the functional analysis of the financial

The basis of the functional analysis of the financial indicators is the construction of the tree based on the four positions of the descriptor analysis with the aid of aid of ratios: financial stability, solvency, In particular, business activity and profitability. These positions are integrated into the base of several factors.

U.A. TEKENOV

Indicative planning overseas: approaches and evolution of

Indicative planning is the most common means of regulating social and economic development in a market economy. It is a mechanism for coordination of interests and activities of the state, enterprises, households in the marketplace. The paper considers different approaches to indicative planning, as well as forms and varieties.

E. KUDYS

The priorities of development in industrial-innovation of production branch

Nowadays industrial sector and their profits are important indicators of productivity, profitability, competitiveness, environmental cleanliness and continuous development.

The article deals with the priorities of industrial-innovative development of the industrial sector.

B. SERIKOV

Some problems in potential agricultural resources

This article analyses the methods of the formation and increase of the potential of natural resources in cotton producing areas their rol the rise of electiveness and competitiveness among farmers.

A.B. DZHETPISOVA

Theoretical aspects of investment management

This article examines the theoretical aspects of the investment policy of having substantial importance, since at this stage is the interpretation by different authors about the nature and content of the conceptual apparatus that requires clarification.

T. AZATBEK

The institutionalization of monopoly power: forms and mechanisms of

The article is devoted to actual scientific problem of monopolization. The author of the new, not previously considered the position of conducting a study of monopoly. The emphasis in placed on the study category "monopoly power". The author substantiates the form of institutionalization of monopoly power and reveals a mechanism for their implementation.

L.B. IZBASAROVA

Theoretical problems of increasing productivity

This article discusses the need to develop an objective process, scientific and technical progress, to ensure the growth of the economy in Kazakhstan.

M.K. KOZHAHMETOVA

Theoretical aspects of tax regulations

Tax regulation is a purposeful influence of the state on behavior of economic agents by means of use of various methods and tools of a tax policy for achievement of desirable social and economic results. Theoretical aspects of the maintenance of tax regulation are generalized, problems and tools of tax regulation with a view of revealing of the basic directions of the further tax regulation by the state are allocated.

M.N. KAZYBAEVA

Theoretical method of estimating the competitiveness of the enterprise product

Approaches to an estimation of competitiveness of the enterprise production are studied in article. Classification of methods of an estimation is offered, their role in achievement of competitiveness of the enterprises is shown.

B.ZH. UTEEV

The theory of securities market of Republic of Kazakhstan and the basis of state financial regulatory

Securities in any state has a special role of remittances, because through public investment. Complicated process of money on direct agricultural folk go, because they are the vital subject of the market. Features Securities Institute of money, money principles, the national monetary system was combined. Securities in the form of money can be attributed to capital, property is not only a national joint-stock company and can be popular.

I.V. ZHOVNIRENKO

Stages of formation and training of workers in the broad-Technical and Vocational Education

In this article the author reveals the meaning of the following concepts as “multi-learning” and “generalist”. The basic approaches to multi-learning in the system of vocational training are given.

A.S. KANYBEKOV, SH. KOPESHOV

Some ways to improve the industrial infrastructure in economic development

Ways of perfection of work of industrial infrastructures to agrarian sector are considered in article.

A.S. KLIMOVA

Conflicts in the team: causes, management, minimizing

Conflicts exist exactly so much, how many there is a person as there are they only in the course of dialogue of people. To forbid the conflict means to forbid the companies to grow and develop. Learn to operate conflicts, after all in them, according to philosophers, that force which stimulates progress is put.

D. SATENOVA

Securities market: the nature, characteristics and prospects of development in Kazakhstan

The article shows the evolution of the stock market in Kazakhstan and the peculiarities of its development. The analysis of the securities market, based on that formulated proposals for further strengthening the process of introducing new financial instruments. The article speaks of the need to strengthen the state's role in the development and regulation of the securities market.

A. CHERNIYAZOV

The Theoretical issues of Entrepreneurship

This paper addresses the questions why it is difficult to explain and predict entrepreneurship by approaching the questions from former theories. The paper suggests that development of an approach where the motivation, why entrepreneurs decide to start a new venture, should be highlighted and taken into account when choosing the theoretical framework. Motivation is thought to act as framework in different economic and social contexts

A. SHATANOVA

The insurance market: the essence, the current status and development trends

The row of international experts named the Kazakhstan insurance market "most dynamically developing insurance a market in all CIS", that fully the research of his development, conducted by an author in this article. An author sharpened the special attention exactly on развитий of insurance market of РК, that evidently, on deep analysis of height of indexes of insurance bonuses and payments, amounts of insurers at the market et cetera. In working out the totals an author draws conclusion, that by reason to so considerable height of insurance.

A. AIDOSOV, N.S. ZAURBEKOV

Modeling the character and personality of the environment and methods of determining the parameters of quantitative and function of the level of incidence

We calculate the correlation coefficients between the level of morbidity and changes in the exponent of the environment. The concentrations of dust, carbon monoxide, sulfur dioxide, nitrogen dioxide, lead in soil, phenol in the air, mercury vapors in the air, phosphoric anhydride, hydrogen fluoride. A collection of information on the levels of morbidity.

A.E. MOLDAGALIEVA, A.B. KOZHABEKOVA

Modern methods of determining the competitive advantages of the hotel

In article questions of definition of level of competitive advantages and degree of their use, necessity of application of modern methods and techniques of their definition are considered. As factors of an estimation of competitive advantages of hotels following elements have served: the price, a condition of material base of hotel, a hotel site, image, marketing (advertising), quality of a food, a wide spectrum of given services, and also the analysis strong and weaknesses of the hotel enterprise is made.

S. SAGINTAEVA

About the effectiveness of mathematical methods in the economy

At present, problems of mathematical education and understanding of the effectiveness of mathematics as a method of knowledge required to create an economically developed society, active advancing scientific and technological progress. Mathematical methods of analysis for studying of economy are very important. Mathematical methods for studying economic processes can determine the essence of them, discover new relationships between them, to influence the course and results of theoretical studies.

S.B. RAHMETULAEVA, N. MURALIMOVA

Mechanisms to ensure Web server security based on Apache

Site Security inherently associated with the reliability of the server that hosts the site. This article describes how to secure web-server Apache. Certain server configuration depends on, especially namely security depends on the distribution of access rights of users the server division of users' home directories, set permissions on files site. This article describes the necessary changes in the standard settings of the web-server Apache for maximum security site.

N.K. PARMANOV

The formation and development of innovation infrastructure in Kazakhstan's economy

In today's economy the role of innovation has increased significantly. This is because in a market economy, innovation is a weapon of competition as innovation leads to lower costs, lower prices, increase profits, create new needs, the flow of money, improve the image of (rating) of the manufacturer of new products, to discover and capture new markets including external. This article analyzes the experience of leading countries in innovation development.

E.N. NESIPBEKOV

Estimation of innovative projects in real estate in small and average business

The innovative sphere from the scientific and industrial is distinguished by presence of the specific marketing function, specific methods of financing, crediting and methods of legal regulation, and also that is the most important, special system of motivation of innovative activity. Profitableness of innovative projects in small and average business is defined by profit and growth of course cost in comparison with the enclosed means.

B. BALTABAEVA

Key aspects of the innovation enterprise

This article is devoted to the main aspects of company's innovation activities. Actuality of this article does not raise doubts, because company's innovation activities can be one of the principal conditions of forming its competitive prospects, keeping and extending market niche. That's why there is necessity of studying company's innovation activities and realization of new ideas in practical activities, in new products.

B.B. BOLATBEK

Ecological and economic efficiency of industry clean food

Production of high quality products is the important factor defining competitiveness of Republic of Kazakhstan in the world market. Forthcoming entrance of the country in WTO makes the problem of improvement of quality of a domestic production very actual.

Providing mankind by clean product meeting modern requirements is considered a basis of stabilization of social conditions of the population. Ecologically clean foodstuff received by appliance of competitive clean technologies allow the enterprises to receive additional profit, to lower expenses of the state for public health services and to raise work capacity of people. Due to these reason problems of using foreign experience of manufacturing eco products are considered in our country. Research of these problems defines the character and scientific – practical value of the chosen theme.

S.M. EGEMBERDIEVA

Improving corporative development in oil business

In this study author shows necesity and efficiency of improving corporative development on the base of vertical integration with taking example of Co.Ltd "KazMunaiGaz".

E.B. TLESOVA

Developing situation and tendency of oil and gas sector of Kazakhstan

Article is denoted to oil and gas sector of national economy and analyzed the indicators, also characterized oil and gas exploring development situation of Kazakhstan.

In the purpose of advancing efficiency of using oil and gas resources author proposed improving legal mechanism and market regulations, entrance in global oil product market on the base of raw materials.

L.A. BAIBULEKOVA, ZH.ZH. KURMASHEVA

Foreign experience and methods of carrying out of economic policy in the field of formation and development of system of mortgage lending

Savings and loan associations were and are the most developing form of the organization of mortgage lending. Activity of savings and loan associations underlies so-called single-level system of mortgage lending. Creditors provide mortgage loans by attraction of deposits. Creditors can be or the specialized savings organizations, such as building societies, or commercial banks.

In financial maintenance of mortgage loans the through mortgage securities provided with mortgage loans, created as American mortgage-backed securities (further – MBS) start to play the increasing role. Credit institutes create the special organizations which buy mortgage loans, form pools of credits and let out MBS, realized to investors.

Thus, as shows foreign experiment successful formation and development of systems of mortgage lending it is possible thanks to the active policy of the state directed on direct support and development of national mortgage system.

B.A. ABDULLAEVA

The importance of credit in the economyof agricultural

In this article the agroindustrial complex of Kazakhstan, describing the economic relationships within it.

Making a comparative analysis of agro-industrial complex as an example for Europe and Australia, the author tried to assess the current state of agricultural industry in our country and justify the main directions of the proper use of allocated credits for this complex.

A. IZBASAROVA

The development of the organization's strategy and its implementation in a competitive environment (for example, LLP RemBUS")

Strategy for the organization - is a master plan that identifies priorities for strategic objectives, resources and sequence of steps to achieve strategic objectives. Effective management of the firm necessarily requires the heads of strategic thinking and ability to develop strategy. Successful companies make strategic offensive in order to ensure sustainable competitive advantage, and then use their share of the market to achieve superior financial results.

A.A. KENESARIEVA

Attracting investment towards companies use

The article presents data on the increase attracting investment, on its effective use and management of investments. We give Data on investment policy and developed in practice the principles of investing, how they bring to the consumer.

F.M. KULEMBAEVA

Business Incubator - another type of support to enterprise development

In this article was considered about the importance and meaning of incubators, also the problems of forming and development of them. Along with this, the development of business incubators were researched the foreign progressive experiments.

L.ZH. SADYKOVA, A.SH. KURALBAEVA

Improving the efficiency of complex financial structures in the agro-industrial complexes

The effective utilization of investments and capital investments in structural divisions of an agro-industrial complex is considered in authors article

A.A. TAMABEKOVA, S.Y. UMIRZAKOV

The need for businesses in the macroeconomic and strategic planning

Thus, the intensive development - one of the most portant processes, which depict the rapid growth human society. Based on this, "Eternal" problems of human beings: the issues are resolved search for ways and forms to meet the need, development of science and nature store. Also, the role of planning in society and the role of individual industries is determined by the position occupied in the system management. Any event or the meaning of the processes finds spectacle in his work. In discussing the content of core business management, you can come to conclusion that the two sides of its activities. That is prepare and approve management solution, to appoint goals before the subject of management, preparation practices that help them achievement.

E.M. UPUSHEV, N.K. ALTEEVA

Payments for subsoil use

In the tax code for new effective deposits the agreement on production section is cancelled. To realize the interests, Kazakhstan passes the law on the priority right before others deposits on acquisition of shares in projects on development of highly effective deposits.

G.A. ZHOLMURZAEVA

Main directions of improvement of the budget of Kazakhstan

This article discusses conducted in Kazakhstan, a tremendous work to improve the budgetary system, the creation of an adequate mechanism for public financial management of the economy, improvement financial controls over the use of state budget.

A.S. BIKTEUBAEVA

Current status and development of the insurance market of Kazakhstan

This article reviews the current status of the insurance sector in Kazakhstan. The problems hindering the further development of insurance business in Kazakhstan. Given the positive aspects and features of the insurance market and the model of innovation development of the insurance sector.

A.K. OMARBAEVA

The main directions of development of financial markets in the world

With the flourishing of international trade and development of multinational corporations has begun the process of globalization of financial markets. Economic prosperity of the industrialized countries and rapid growth in international flows of business and loan capital transformed the operation of financial markets worldwide.

S.S. MEIRZHANOV

The main directions of development of Kazakhstan securities market

The article contains definitions of the securities market, its importance in the development of the republic economy. The existing problems in the market and the main directions of development of Kazakhstan securities market has been considered.

V.A. VILGELM, N.T. IBRAEVA

Integrating environmental issues in the formation of the tax system threads RK

In article analyzed the Activity of the Agency of the competitions in RK and it`s development of the competitive ambience on market of the financial services.

M.K. TOLEUBEKOVA

Improving the rules of accounting in public institutions in the transition to the new accounting method

In clause the organization of information system in official bodies is described. Two kinds of system of the account and memorial-order form of execution of financial planning in official bodies is considered.

A. KABANBAEV

Features of foreign exchange transactions of commercial banks in Kazakhstan

This article examines the impact of undergraduate global crisis on the foreign exchange market and in particular on foreign exchange transactions of banks of Kazakhstan. Notes the importance of theoretical and practical aspects of exchange operations in the country.

A. KAMALOVA, I.I. ISAEV

Shareholders' equity commercial banks and its sufficiency

Amount of own capital determines the key drivers of the bank and is a major part of the resource of commercial banks. A number of their own finances include: equity capital, reserve fund and other funds in this way. This article describes the importance of equity and its impact on the activities of commercial banks.

N. KIYALBAEV

Sales management of commercial banks in the second level

In this article level of efficiency of base of regulation of development of bank system is considered, including the international practice. Methods of definition and management of liquidity of commercial banks are designated.

B.B. TUREKEEV

Modern trends in the deposit market in the Republic of Kazakhstan

The deposit resources are the main investment outputs of banks. They show the intermediary services of commercial banks in the investigation of resources in the free market of capital. Modern deposit organizations of Kazakhstan, is the sphere which gives their clients different services such as traditional operations like deposit and lending and cash accounts including such services like new cash-credit and financial aids principles.

The development of the aids of the deposit market of The Republic of Kazakhstan is made according to the level of development of deposit organizations, economic education of people and according to qualitative and reliable deposit productions and services.

The dynamics of development of the deposit market in Kazakhstan of last seven years totally fits to financial market's dynamics of development. The financial crisis led to significant decrease of local loan sphere's abilities from inner recourse base's account.

The main factor which influenced the increase of bank deposit resources in 2009-2010 is the decrease of inflation rate and banks support with output on investments and deposits. And at the same time this led to increase of investments made by individuals and juridical people to the secondary banks. All of these are one of the most important cases in forming appropriate investment climate in Kazakhstan.

The main principle of development of binding insurance system of deposits in the Republic of Kazakhstan is the transition to the system which decreases and leads the risks of individuals.

I.O. TSOY

Cost management company: experience, practice and improvement

The subject of the cost management, concerned by the author, will be actual until such ideas as costs, charges, prime cost exists.

The beginning of the article is descriptive and explanatory. The author briefly gives the idea of cost management, describes stages and methods of this process. Then, the author in generalized view describes cost management methods that use foreign business. The author concentrates on the fact that the given foreign experiencев methods may be used in cost management practice improvement on Kazakhstan enterprises.

In addition to the theoretical research, the author examines peculiarities of the cost management on the example the existing enterprise – municipal telecommunications center «Almatytelecom».

A.ZH. CHABANBAEVA

Liquidity management of commercial bank

The article is devoted to necessity of elaboration liquidity management policy in banks of second level taking into account internal and external factors of the economic environment providing statement of the purpose and problems, a choice of estimation methods and liquidity regulation, establishment of control values for liquidity indicators; management mechanism (estimation techniques, analysis and liquidity regulation). Implementation of such policy will allow commercial banks to execute in due time own obligations, to avoid risk of loss of solvency, and as a last result – bankruptcy.

E.M. UPUSHEV, S.S. BAKTYMBET

The economic strategy of Kazakhstan in the new decade

In given article modern position of economic development of Kazakhstan, questions of a currency policy, pricing, investment and the industrially-innovative policy is considered. With the account recommendations about realization of economic Strategy of republic are made.

A.K. OMARBAEVA

Liberalization of international capital mobility

Capital is one of the factors of production along with manpower, natural resources and entrepreneurship. All factors of production, capital in particular, have international mobility and can move freely from country to country.

T. TASTANBEKOV, S.M. MUKAULY

International legal aspects of environmental protection

The main task of preservation of the environment is mankind development in harmonies from environment.

A.B. BAYASOVA, E.A. KALIASKAROVA

How will the "electronic battle" between large corporations and cyber thieves?

Subject of given article are innovative technologies used in bank sector for the purpose of protection against intellectual breakings. In article given the statistical data of the last research of subjects bank and IT sectors.

R. MYRZABAEVA

On the question of import in the Republic of Kazakhstan

This article focuses on a topical issue - the issue of import substitution in the RK. According to experts, the idea of import sovkovoe origin . And today it is present as a kind of economically active addition to all the approved programs of RK associated with increased competitiveness, modernization, innovation policy.

ZH. DABIKOVA, K.D. KARPEKOV

Tourism development, taking into account the natural features of the region Kapchagai

This article discusses the development of tourism in the region Kapgachai. Describes the objectives of the strategy development Kapchagai region until 2015.

A.B. ZHALTANBAEV, G.S. SMAGULOVA

Constructive social policy - the guarantor of social and economic sustainable development

Population social protection is the integral function of any focused state. Today social problems in a society, the economy connected with a difficult situation and deterioration thereof financial position, both great bulk working, and idle citizens are aggravated with presence of many social laws giving numerous privileges to various categories of citizens. The author could make the analysis under this data.

A.S. SAHI

Environmental problems of the Almaty city and ways of its solution

On town Almaty article already propagated the present broad ecological cases and his write principle mass popular and scientific literatures questions about roads permission, personal analyses author permission he questions.

A.S. SEIDAHMETOV

Trends in the development of national systems and sectoral structure of economy of Kazakhstan

The article deals with the composition, structure and classification of the national economy of Kazakhstan. Using the analytical data studied trends and structural changes in the system of national and sectoral economy of the country in market conditions.

ҚазЭУ хабаршысы №3 (81), 2011 ж.

Жазылатын индекс: – 74002

Бас редакторы: *Сарсембаева А.*
Редакторлары: *Өмірғалиева Қ.*
Бондарцова Л.Ф.

Компьютерде беттеген: *Әбдіқайымова Ұ.Ә.*

«Экономика» баспасының компьютерлік орталығында беттелді.

Басуға 24.06.2011 ж. қол қойылды. Пішімі $70\times100^{1}/_{8}$.
Көлемі 36,2 б.т. Шартты 33,7 б.т. Есептік 25 б.т.
Көшірме басылым. Таралымы 75 дана.
Тапсырыс 1/308-11.

«Экономика» баспасы» ЖШС
050063, Алматы қаласы, Сайын көшесі, 81-үй.

Анықтама телефондары: +7 (727) 276-13-14, +7 (727) 276-02-75